PHILIPPE HÉRIAT

Familia Boussardel

ROMAN / Vol. 1

PHILIPPE HÉRIAT

FAMILIA BOUSSARDEL (vol. 1)

din ciclul „FAMILIA BOUSSARDEL“ (vol. 1–4)

Philippe Hériat
Famille Boussardel
© Ed. Gallimard
Paris, 1944

PHILIPPE HÉRIAT

FAMILIA BOUSSARDEL

VOLUMUL 1

Roman distins cu
Marele premiu al Academiei Franceze

Traducere și note
de TEODORA POPA-MAZILU

EDITURA CUCUTENI & R.A.I.

București, 1994

Coperta de TEODORA POPA-MAZILU

Editura CUCUTENI

ISBN 973–96731–0–4
ISBN 973–96731–1–2 (vol. 1)

Editura R.A.I.

ISBN 973–570–000–X
ISBN 973–570–001–8 (vol. 1)

Lui Marcel Escoffier

CAPITOLUL I

– Acele caractere de literă, spuse el, sunt într-adevăr cele mai potrivite. E adevărat că și numele se pretează la inscripții.

Cu *stick*-ul îndreptat spre frontul mausoleului, arătă fațada pe care literele se aliniau, săpate în piatră, și citi silabisind:

– *Familia Boussardel.* Adăugă: Nu spui nimic, dragă?

Ea surâse încurcată, continuă să nu spună nimic și-și îndreptă privirea spre monumentul care se ridica în fața ei, în susul pantei. Simțea nevoia să se obișnuiască puțin cu el. Evenimentele o împiedicaseră să urmărească lucrările și nu cunoștea nici măcar planurile pentru care optase soțul ei. De luni de zile ducea, ca atâtea altele, o viață agitată.

Acest mormânt, care o domina, o tulbura prin importanța și bogăția lui. Fiecare detaliu îi apărea, sub soarele acelei dimineți, cu indiscreția plină de strălucire a lucrurilor prea noi. Existau prea multe ornamente și simboluri, alcătuite în gustul zilei; palmetele alternau cu clepsidrele; ghirlandele din piatră legau între ele niște lacrimarii, torțe aprinse răsturnate și chiar bufnițe. La nivelul pământului, ușa cu două canaturi părea atât de grea când o priveai, încât puteai crede că e de bronz. Față de atâta artă și fast, tânăra își aminti de mormintele familiei sale din Touraine, care, la poalele unei biserici, n-aveau nici măcar un cavou. Erau niște movilițe acoperite cu iarbă, între patru grile înfipte în pământ de care, toată copilăria ei agățase, în duminica Floriilor, merișor sfințit.

Și totuși, ultima locuință nu și-o va afla decât în marea și mândra capelă de cimitir urban, pe care-o vedea aici. Socoti cât mult se distanțase de prima ei existență, gândindu-se că-și va afla somnul de veci în acest mic palat.

– Surpriza ți-a luat piuitul?

– Da...

Femeia își veni în fire.

– E într-adevăr o mare nebunie ce-ai făcut tu aici, Florent!

Știa că nu-i displace această remarcă practică. El replică posac:

– Tata a vrut așa. La rândul meu, am vrut-o și eu. Nimic nu-i prea frumos pentru familia pe care am întemeiat-o.

– Dar, dragă, familia asta se mărginește doar la cele două fetițe ale noastre.

– Nu vom mai avea și alți copii?

Lydie nu răspunse; roși. Cum meșterul înaintă ca să le arate ușa capelei, ea întoarse capul, de teamă să nu-i vadă tulburarea; atunci tânărul ei soț îi luă mâna și i-o strânse, și cei doi Boussardel, cu degetele împletite, cu fruntea ridicată, rămaseră în picioare, nemișcați, pe pragul acestui mormânt încă gol, ca două personaje la poarta destinului lor.

CAPITOLUL II

După ce Florent vizită, examină, aprobă totul, făcu semn meșterului, care se apropie din nou.

– Meștere, dacă permisia mi se prelungește, după cum cred, am să trec săptămâna asta pe la patronul dumitale, să-i dau ce i se cuvine. Anunță-l că am să vin și spune-i că sunt mulțumit.

Dădu brațul soției sale și întoarse spatele mausoleului. Scânduri, moloane, toate rămășițele recentei lucrări a cioplitorilor în piatră acopereau vârful povârnișului. Lydie, de teamă să nu-și julească pantofii de prunelă, ceru să facă un ocol pentru a ajunge jos, în alee. Meșterul, cu șapca în mână, își urma clienții.

Se oferi să-i conducă până la ieșirea din cimitir; copacii din jur creșteau încă în număr mare, serviciile municipale nu-i doborau decât pe măsura concesiunilor vândute și, în acest luminiș accidentat noii vizitatori se rătăceau adesea.

Coborâră toți trei spre Parisul a cărui panoramă se ivi un moment printr-o deschizătură. Florent, căruia nu-i era silă să stea de vorbă cu cei inferiori lui, îl întrebă pe meșter despre mormintele din acea parte a cimitirului. Se miră de prezența domnișoarei Clairon, dar gândul de a-l avea ca vecin pe ducele d'Abrantès nu-i displăcu. Instruit de lecțiile unei epoci atât de contrastante, nesigur de noile doctrine care se vor impune, socotea înțelept să arate asprime în privința moralității și vederi largi în politică.

Gândul i se întoarse la edificiul ce-i purta numele.

– Într-un cuvânt, monumentul e gata la data fixată, spuse el mergând. Mă bucur că evenimentele n-au avut efect asupra acestei construcții.

Meșterul declară că nu șomase mai mult de trei săptămâni. Șantierul nu se închisese decât la jumătatea lui iunie, ca apoi să se redeschidă în primele zile ale lui iulie, cu echipa completă, căci de când recrutarea îi luase lucrătorii mai tineri, își angajase

bătrâni, cărora le dădea drept ajutoare ucenici zidari, de cincisprezece ani. Așadar lucrareă a putut fi terminată, și nu era mai bine așa? În timp ce armatele se distrugeau pe câmpul de luptă, în timp ce națiunile se năpusteau unele asupra altora și cocardele se schimbau pe pălării, nevoia de toate zilele, la țară ca și la orașe, nu continua să ceară brațe de muncă.

– Iată niște vorbe pe care-mi place să le aud, spuse Florent. Biata noastră țară, care a suferit atâta, are nevoie de energia tuturor copiilor săi, și toți i-o datorează, de la cel mai mic până la cel mai mare...

Spunând acestea, se gândea la el însuși. Scăpat teafăr din ultimele lupte, susținut de ideea unei datorii față de providență, se grăbea să reintre în viața civilă, și pentru el viața civilă era administrarea finanțelor. Cu gândul, intrase de pe acum. Fără să fie oficial liberat, își pusese în ziua aceea haina din postav albastru și pălăria înaltă.

Își vârî mâna în buzunar și-i întinse meșterului o monedă. Ajunseseră la bariera din Aunay. O cabrioletă care staționa în față se desprinse din șir și se îndreptă spre cei doi soți; era trăsura pe care-o opriseră, acum două ore, pe când ieșeau de la slujbă, și pe care-o angajaseră pentru toată dimineața. Cimitirul din Mont-Louis, deschis de doisprezece ani pe colina unde părintele La Chaise își avusese reședința, era situat *extra muros;* nici un serviciu de trăsuri nu-l deservea, nu puteai ajunge acolo decât cu o trăsură de piață. Dar tânărul soț, în cinstea frumoasei zile când se înapoiase acasă, nu voise nici o caleașcă, nici un cupeu de piață, nici o trăsură cu patru roți; cabrioleta descoperită, săltând pe pavaj, îi purtă încet, pe el și pe soția lui, din Saint-Louis d'Antin la necropolă, în mai puțin de-o oră, pe bulevardele înveselite de prima lumină a zilei.

Pentru ca la întoarcere să facă o plimbare de agrement și ca să-și mai scoată din cheltuială, îi ordonă birjarului s-o ia pe alt drum decât la ducere. Intrară în oraș pe strada Rats, coborâră pe strada Mars de la Roquette, dădură în sfârșit în Saint-Antoine și o apucară pe ea. Tinerii Boussardel se întorceau la Tuileries, unde erau așteptați de fetițele lor, aflate în grija dădacei.

Drumul fu lung; începând din strada Saint-Honoré afluența crescu; era duminică. În praful însorit și în tropăitul saboților, echipajele pariziene care de-abia ieșiseră din remize se amestecau cu călăreții armatelor de ocupație. Tot acest val se

îndrepta fie spre Champs-Elysées, unde-şi aveau tabăra cazacii, fie către aleea din Champ-de-Mars, unde se stabiliseră prusacii, şi mai ales către Bois de Boulogne, unde-şi aveau cartierul trupele lui Wellington. Tabăra engleză cu amenajările şi micile tarabe din jur, îi atrăgea doar pe cei care mai aveau încă bidivii ca să meargă atât de departe. Nici nu puteai găsi un motiv mai bun de plimbare pentru ultimele zile frumoase.

În această îmbulzeală, birjarul lăsase calul la pas. Jocul arcurilor o legăna pe Lydie. Bine proptită de marginea cabrioletei, cu braţul petrecut pe sub cel al soţului ei, tânăra se lăsă în voia unui soi de destindere. Această cursă matinală, această căldură plăcută, scânteierea acelui spectacol, comoditatea acelei trăsuri, după înfricoşătoarele săptămâni din iunie, iulie, august, în care toate nenorocirile îşi desfăşurau pânzele deodată, în care însuşi pământul părea a se ascunde, în care fiecare îşi lua rămas-bun de la cei dragi, de la bunurile cele mai necesare, de la sine însuşi... Tânăra femeie, care îşi regăsise soţul iubit, mama, care-şi apărase puii, fiica, ce-şi lăsase sănătoasă şi salvată familia ei turangelă, în sfârşit, Lydie Flouet, soţia lui Florent Boussardel, privilegiată între toate semenele ei, îşi simţi inima topindu-i-se de recunoştinţă faţă de soartă. Departe de ea necazurile, plânsetele şi lamentările, negrele profeţii în ce priveşte soarta patriei! Ea, una, nu mai avea vaiete pe buze, vaiete în inimă.

Impresia ciudată pe care o încercase la începutul dimineţii în faţa acelui mausoleu prea bogat era acum departe. Nu ştia să se apere împotriva acelor fluctuaţii ale sentimentelor... Nu, important era că Florent îi fusese redat, şi, fără îndoială, pentru totdeauna. Nu i-l vor mai lua. Gata cu recrutările, cu ridicările în masă, cu încorporările neaşteptate. Toate acestea erau trecute, măturate. Mamele erau eliberate, soţiile răsuflau uşurate, căci fiii şi soţii nu mai mureau. Poporul de bărbaţi, care trăise separat de poporul femeilor timp de zece ani şi mai bine, se reunea, şi poporul femeilor învăţa din nou să doarmă.

Lydie închise ochii. Se simţea fericită şi obosită. Într-adevăr, de luni de zile, ca să nu spunem de ani, era pentru prima oară când se putea lăsa în voia momentului care trece. Nu se mai temea de revenirea la realitate. Sfârşise să mai trăiască precum un animal în veşnică alarmă, să tresară la cea mai mică atingere, să deschidă, noaptea, un ochi speriat, să asculte tăcerea. Răz-

boiul ei se terminase. Nu va mai da lucrurilor celor mai obișnuite o interpretare sinistră: omul acela din piață, care se grăbea, oare ce aflase? Ce însemnau zgomotul acela de convoi, pe stradă, galopul, lătrăturile? Nu va mai cerceta chipurile trecătorilor, mirosul vântului, reflexul cerului. Își va recăpăta, în sfârșit, răsuflarea. Își va regăsi adevărata ei fire, care nu era făcută pentru tragedii și paroxisme. Lydie nu putea să joace rolul acelor personaje eroice, atât de la modă printre femeile din vremea ei. Ea era mai simplă, mai puțin romană. În legănarea cabrioletei, cu pleoapele coborâte peste pacea ei regăsită, începea să trăiască din nou.

Amintiri străfulgerau în această somnolență. Cele mai recente i le ștergeau pe cele din anul precedent. Ce mai însemnau acum încurcăturile bănești, impozitul pe salarii, care luase atunci, pentru tânăra pereche, proporțiile unei catastrofe? Ce mai însemnau alarmele repetate, temerile periodice de a-l vedea pe Florent trecând din garda națională în armata împăratului? Ce mai contau durerile primei invazii pe lângă grozăviile celei de-a doua? Primejdiile războaielor trecute pe lângă spaima acestui război de trei săptămâni?

Încă din luna mai Florent o rugase pe Lydie să părăsească Parisul împreună cu copiii. Nicăieri, spusese el, nu va fi mai în siguranță ca în acel fund de provincie, în sânul familiei sale, la Langeais. Taica Flouet, negustor modest, avea acolo o căsuță.

Așadar se refugie, plină de temeri, în acel loc, cu fetițele strânse lângă fustele ei. Zile de spaimă... Știrile nu ajungeau, sau parveneau deformate. Ignoranța era absolută; așteptare, statul la răscrucea și pe marginile drumului, pândind spusele altora... Și, dintr-o dată, primele care țe ale țăranilor speriați, care-și încărcaseră copiii și bătrânii, claie peste grămadă, laolaltă cu ce aveau mai de preț în ogradă și cu mobilierul. Nu se opreau, hipnotizați de ideea de a trece Loara, favorizați în migrația lor de zilele lungi ale acelui început de vară. Alerga după ei, îi întreba:

– De unde veniți?

– De la Marly, de la Versailles, din Châtillon... Casele ne ard...

– Dar Parisul?

– E încercuit...

Ei plecau mai departe, tu rămâneai pe loc, mai mult nu se putea afla. Lydie își frângea mâinile. Paris! Florent!... Câteva zile în această stare de năuceală, și apoi, hoardă vuitoare, neputincioasă, disperată, armata. Nu armata învinșilor, nici măcar cea a fugarilor: armata concediaților. Apărătorii pământului au protestat împotriva armistițiului acceptat de mareșalul Davout; atunci au devenit indezirabili; au fost alungați din Paris, retrimiși în spatele Loarei, pentru că guvernul trebuia să curețe locul, înainte de a-l lăsa aliaților. Armatele s-au supus, s-au revărsat peste câmpuri. Lydie asistă la această retragere a soldaților care treceau prin fața ei, sub soarele radios, strigând că fuseseră trădați. Totul era pierdut.

Dar lucrurile nu se sfârșiseră. Trupele franceze trecuseră fluviul și se pregăteau de luptă. Prusacii le urmăreau de aproape; populația se ascunsese. De după draperii, Lydie îi văzu pe dușmani umplând străzile târgului, resfirându-se prin împrejurimi și stabilindu-se pe malul drept. Langeais-ul, și așa aglomerat, le aparținea. Confuzia și groaza se instalaseră odată cu ei. Învingătorii făcură să li se simtă, cu cruzime, jugul. Flăcările devorau casele prădate, unde pe un pat plin de sânge abia mai răsufla o fată violată. Familiile își ieșiseră din minți, căutau un refugiu împotriva agresorului și, în disperarea lor, o porniră spre pământul matern. Într-o noapte, Lydie, fetițele, părinții ei se strecurară afară din casă și fugiră în pădure.

Nu erau singurii. O masă organizată de țărani se adunase acolo, și acea turmă ducea, în adâncul pădurii, o viață de animale hărțuite.

Apoi lucrurile părură să se calmeze. Oamenii din păduri se liniștiră, se încumetară până la liziere, observând valea. Când iată că strigătele se redeșteptară, incendiile se reaprinseră... Acum veneau regaliștii! În exaltarea lor, acum ei erau cei care jefuiau și strângeau de gât! Oamenii se afundară din nou în desiș.

În sfârșit, un mesager o descoperi pe Lydie și îi spune cine e. Era un curier trimis de Florent. Domnul fie lăudat, așadar trăia!... Dar ce-i scria? Că Parisul era liniștit. În cuvinte rugătoare, o zorea pe nevastă-sa să se întoarcă, să aducă înapoi copiii. Ea nu șovăi o secundă; își părăsi părinții și se pregăti de plecare, însoțită doar de o consăteancă, fiica unei servitoare a mamei sale, care urma să aibă grijă de fetițe. Închirie o brișcă,

tocmi un birjar. Se salvase din capitală plecând în provincie; acum se salva din provincie îndreptându-se spre capitală.

Se apropie, în etape, de Paris. Pe măsură ce înainta, sub ochii ei, țara se liniștea. Intră într-o capitală plină de trupe străine, dar unde se circula fără riscuri, unde prăvăliile nu erau închise și unde femeile purtau rochii de percal și pălării *à la Paméla.*

Își regăsi casa, care era în picioare, a cărei fațadă părea intactă. Trecu pragul porții cu două canaturi, urcă scara cu inima bătând. Apartamentul era ocupat de trei austrieci, dar mobilele păreau a fi la locul lor. Un mesaj de la Florent aștepta pe masă. Deci, ea și el, în această locuință, erau oarecum la ei acasă?... Deschise biletul, se avântă, alergă la cantonamentul pe care i-l indicase bărbatul ei și-i căzu plângând la piept. O strânse în brațe; nu era nici măcar rănit... Ei! Zilele rele se destrămaseră în fum...

Dar prin ce încercări nu trecuse el însuși! Începu să-i povestească pe îndelete. Cu un an în urmă, în martie, în mai puțin de douăzeci și patru de ore după ce apărase bariera Clichy, sub mareșalul Moncey, a trebuit, de îndată ce cazacii au intrat în oraș, să reglementeze, de comun acord cu ei, circulația pe străzi. De data asta, soarta l-a dat peste cap și mai și. Luni, în satul Aubervilliers, batalionul lui Florent deschisese focul asupra aliaților care se apropiau de Paris și miercuri, încă însângerat după acea luptă, primi ordinul să apere capitala în fața asediului francezilor. Aceiași soldați, pe care-i va vedea Lydie trecând prin Țurena, istoviți de drum și de oboseală, trebuiau opriți în cel mai rău moment al furiei lor, constrânși, determinați să se scurgă de-a lungul bulevardelor exterioare, de teama influenței lor în centrul orașului, urmăriți în cartierele unde izbutiseră să se instaleze, și împușcați în foburgul Saint-Martin, pe bulevardul Temple, pe Pont-Neuf, la Odéon.

Dar noul guvern nu se gândea încă să elibereze garda națională, care susținea ordinea, în toiul răsturnării situației. Locuința lui Florent și a Lydiei nu redeveni atât de repede lăcașul păcii, cuibul afecțiunilor. Casa cuprindea doar două camere mari, una mică și un cabinet, dar alcătuia mezaninul unei construcții recente și cu o expunere frumoasă, în strada Sainte Croix, colț cu strada Joubert, stradă care servea de culoar colegiului Bourbon. Aceste avantaje au determinat rechizi-

ționarea apartamentului pentru trei subofițeri ai armatelor de ocupație. N-aveau de ce se lamenta din pricina asta, având în vedere că puteau nimeri și mai rău decât peste niște austrieci.

Prezența învingătorilor în cămin întreținea o atmosferă penibilă; cheltuielile găzduirii și hranei lor, cu greu acoperite de cei cincizeci de bănuți, indemnizație zilnică, se făcură simțite din plin. Totuși, Lydie suferea mai ales din pricina acelei promiscuități soldățești, cu două fetițe aflate la vârsta spaimelor și ai căror nervi erau încă puternic zdruncinați, cu o slujnică nubilă, în sfârșit, cu ea însăși, atât de des lipsită de bărbatul ei.

Toate patru trăiau închise în camera principală și în cabinetul alăturat. Cedaseră celelalte camere musafirilor impuși. Mama nu lipsea niciodată fără a-și lua fetele cu ea sau fără să le trimită cu bona în vreun loc unde n-avea de ce se teme. Măcar că purtarea celor trei bărbați nu amintea câtuși de puțin de ultimele tablouri a căror imagine o păstrase Lydie, ar fi însemnat să-l ispitești pe dracu lăsând fetițele la discreția soldaților, doar în paza acelei Baptistine care se arăta devotată, ascultătoare, dar care sub boneta ei de țărancă avea obrajii proaspeți ai fetei de douăzeci de ani.

Așadar ieșeau împreună. Cheile erau atunci încredințate unei vecine de palier, numită Ramelot, persoană în vârstă, care văzuse Revoluția și pe care cei trei austrieci n-o intimidau.

Asta era viața pe care o regăsise Lydie în strada Sainte-Croix. Viață dureroasă din mai multe motive și în comparație cu trecutul; viață delicioasă pe lângă săptămânile prin care trecuse. Se scurse puțină vreme. Lydie reîncepu să se ocupe de educația fetițelor, care nu trebuia neglijată. Începu de asemenea s-o stileze pe Baptistine. Florent venea adesea, spre seară, dar nu putea să rămână niciodată peste noapte. Mai des se ducea ea să-l vadă la batalion.

În sfârșit, momentul pe care Lydie îl dorise atâta veni. Într-o dimineață, devreme, înainte de a se lumina, fusese trezită brusc. Din adâncul unui somn agitat recunoscuse felul de a suna al lui Florent. Alergase în cămașă. înfășurată doar într-un șal.

– Dragă Lydie, am obținut o permisie. E vorba să fie de tot...

Spusese asta cu un minunat sânge-rece. Ea băgă atunci de seamă că e în haine civile și că nu mai poartă uniforma aceea în care îl văzuse de o sută de ori în vis, rănit, pierzându-și sângele...

Voi să-l oblige să se odihnească, să-şi pună un halat de casă. Strădanii zadarnice. Florent voia să intre iute în viaţă.

– Dragă, iată prima zi în care sunt liber de când te-ai reîntors la Paris. Ia o ceaşcă de şocolată, îmbracă-te, mergem să ascultăm slujba de la ora şapte. Vreau să te duc chiar în dimineaţa asta la cimitirul Mont-Louis. Am primit înştiinţarea că monumentul nostru e gata.

Şi plecară. Firul existenţei lor se reînnodase în mijlocul ţării devastate. Tradiţia lor familiară continua în ciuda înfrângerilor, supravieţuia armatelor. Mausoleul, a cărui construcţie Boussardel-tatăl nu putuse decât s-o dorească înainte de a trece în lumea celor drepţi, era gata, înalt şi durabil în mijlocul ruinelor.

...Boussardel-fiul atinse mâna soţiei sale; ea nu se mişcă, şi el îi apăsă pumnul.

– Am ajuns, îi spuse.

Cabrioleta, la pas, o apucase pe cărare ca să ajungă în faţa intrării în grădină. Lydie deschise ochii; văzu că Florent surâdea. Îşi ascunse obrazul sub acest umăr de-acum înainte prezent.

– Am aţipit. Scuză-mă... M-am sculat atât de devreme...

Îşi dădu imediat seama de loc, de anturaj. Se îndreptă, îşi aranjă toca. Dar în memoria ei mai persista încă vreo viziune, căci adăugă cu voce tânguitoare:

– Doamne, simt nevoia să dorm luni în şir...

– Biata de tine, zise Florent.

CAPITOLUL III

Nu le-a fost greu să regăsească fetițele. Lydie indicase o parte a grădinii de unde copilele nu trebuiau să se depărteze. Cunoștea Tuileries. Cu toate că nu mai venise aici de un an, n-avusese motive să creadă că evenimentele ar fi schimbat mult aspectul locului sau obiceiurile obișnuiților săi; cei care se plimbau pe aici trebuiau să fi reintrat în drepturile lor. Lydie nu se înșelase. Trupele de ocupație părăsiseră grădina. Corpul de armată al contelui de Ziethen își ridicase de aici bivuacul la sfârșitul lui iulie, și garda regelui Prusiei, care îl înlocuise la Paris, își căutase în altă parte cantonamente mai confortabile. Nu mai vedeai rufe prusace uscându-se în vârfurile aurite ale grilajului de la palat. Tuileries redevenise Tuileries, adică un loc de plimbare, unde fiecare avea de câștigat, unde era ușor să eviți oamenii de rând, obraznicii. Era de-ajuns să nu depășești anumite limite.

– Să stați, poruncise Lydie Baptistinei, între castel și aleea frumoasă dinspre Sena.

Bona avea obiceiul să asculte. Le văzu dintr-o dată pe fetițe alergând înaintea părinților, pe care-i zăriseră în mulțime. Se aruncară în brațele lor.

– Ne distrăm foarte bine, spuseră ele.

Lydie le privi, le sărută cu tandrețe. Ea știa că sărmanele micuțe aveau nevoie să uite cele mai recente amintiri ale lor. Erau într-adevăr niște copile drăguțe. Cea mai mare, Adeline, avea abia șapte ani, dar părea maturizată de tristețea vremurilor, de contactul cu grijile mamei sale, manifestate cu judecată, cu gravitate, cu puțină melancolie; cea mică, Julie, cu toată vioiciunea ei, era ușor de crescut.

– Mamă, zise Adeline, acum putem să facem și noi o plimbare cu trăsurica?

Mama le făgăduise această distracție, cerându-le totodată să aștepte până va veni ea. Lydie voia să însoțească ea însăși micul

echipaj, de frica vreunui accident. Se temea de ce era mai rău... Își duse fetele spre chioșc, dar Florent nu le urmă.

– Am treabă în partea cealaltă, spuse el arătând spre terasa Feuillants.

Se întoarse la vreme ca să fie de față la înapoierea trăsuricii în care tronau cele două surori; le luă în brațe și, punându-le jos, le spuse:

– Acum vă e foame? Mergem să mâncăm.

Fetițele se întristară; să se reîntoarcă atât de curând acasă! Tatăl le opri plângerile:

– Nu-i vorba să ne întoarcem. Papa vă duce la restaurant!

Urmară niște strigăte; Julie țopăi de bucurie. Lydie, care știa că vor mânca în oraș, vorbi de un birtaș pe care i-l recomandase Ramelot, pe Nouveau Marché des Jacobins, la doi pași.

– Și totuși nu vom merge acolo, zise Florent.

– Dar unde, dragă?

– La Véry.

Se așternu tăcerea. Numele de Véry, care nu spunea nimic fetițelor, reteză mamei vorba.

– La Véry? îndrăzni ea în sfârșit. Dar, Florent, nici să nu te gândești la așa ceva!

– Dimpotrivă, mă gândesc. Ca să sărbătorim reîntâlnirea o să mergem foarte bine la Véry, unde tocmai am reținut o masă... Nu te alarma, îi spuse el încet soției sale, m-am interesat de prețuri.

– Și?

– Putem merge. O singură dată. E scump, dar e Véry. E la modă. Mai ales după armistițiu.

Baptistine aduna jucăriile. Oferind brațul soției sale, Florent adăugă:

– Se spune că mareșalul Blücher merge adesea acolo. Poate avem norocul să-l zărim.

– Nu țin în mod deosebit, replică Lydie, ridicându-și capul. Mareșalul Blücher...

Căci în ușurarea ei de a vedea războiul terminat, rămânea totuși femeie și nu putea, după exemplul atâtor oameni, să-i privească pe învingători ca pe niște simpli campioni ai unei curse. Pentru ea, dușmanii rămâneau dușmani, adică cei care-l ochiseră cu puștile lor pe Florent al ei, cei ale căror cizme invadaseră țara, răscoliseră pământul blândelor provincii unde

se născuse ea. Lydie nu uitase asta. Ea nu făcea parte dintre inconștientele pe care le văzuse în acea grădină Tuileries, în ziua întoarcerii regelui, luându-i de mijloc pe englezi sau pe prusaci și târându-i la dans, disprețuind orice mândrie, orice pudoare și reputație.

Dar Florent avea un alt fel de a vedea aceste lucruri. Susținea că aliații erau înainte de toate soldați și, fără nici o îndoială, ar fi declarat că mareșalul Blücher era mai întâi un mareșal. Tot atâtea argumente pe care Lydie nu prea le vedea pe ce se bazează, dar care pentru tânărul ei soț păreau să răspundă unor evidențe. Florent aparținuse și mai aparținea încă gărzii naționale unde știau să judece împrejurările fără spirit practic.

Totuși, pe terasa Feuillants, în fața ușii restaurantului Véry, Lydie avu o șovăială, și-și trase soțul deoparte: ce vor face cu Baptistine? La un birtaș de rând, bona ar fi mâncat la aceeași masă cu stăpânii, ca acasă, când le dădea să mănânce fetițelor. Dar aici? Apoi, o cheltuială în plus... Florent respinse obiecția. Astăzi nu se vor opri la acest lucru. Lydie mai stătea încă pe gânduri: puteau fi urmați, într-un asemenea loc, de o persoană din Turenne, cu șorț și bonetă? Tânăra mamă discută această problemă cu atenție și complezență; Florent, care acasă o făcea pe parizianul informat, o asigură că prezența unei bone nu va fi deplasată și tranșă chestiunea prin două vorbe:

– Se obișnuiește.

În fața acestei rațiuni, Lydie ceda. Mica trupă se reuni din nou și deschiseră ușa.

Primul salon se oferi privirii, plin de flori, de marmură, aurit, luminat de oglinzi, dar gol încă. Era prea devreme? Fu întrebată doamna de la tejghea. Ea le spuse că de obicei clientela sosea puțin mai târziu. Așa era acum moda, să nu te așezi la masă înainte de amiază.

Florent își văzu cunoștințele despre lume compromise. Propuse să mai facă o plimbare, dar Lydie, care se declară obosită, își și scosese *witchoura*. Își ocupară fiecare locurile. Fetițelor le era foame, fură sfătuite să aibă răbdare; dacă mâncau imediat, aveau să termine când începea să sosească lumea și atunci ar fi fost nevoiți să elibereze masa. Florent refuză lista. Își puseră cu toții mâinile pe fața de masă, tăcură și așteptară.

Animația nu începu cu adevărat decât spre prânz. Primii își făcură apariția ofițerii străini. Erau patru, a căror masă fusese rezervată, nu departe de cea a Boussardelilor. Erau niște cazaci, oameni zdraveni, cu aspect strălucitor, dar cam sălbatic, care călcau cu pași sonori și se priveau în oglinzile de pe pereți. Se așezară și o priviră insistent pe Lydie. Ea întoarse capul fără afectare. De când se reîntorsese în Paris, învățase să descurajeze prin demnitatea ei aceste insolențe pe care nu-ți puteai permite să le remarci.

Timpul trecea; mesele se umpleau; un grup în civil, numai bărbați, străbătu sala. Salutați în mod excesiv de personal, urcară scara care ducea la saloane.

– Chipul lor, zise Florent, nu mi-e necunoscut.

Făcu un semn băiatului.

– Cine sunt acei domni?

Erau financiari. Băiatul, aplecându-se pentru a-i vorbi la ureche, pomeni niște nume.

– O, ho! făcu Florent, ridicându-și sprâncenele.

Se aplecă la rându-i spre Lydie și șușoti:

– Ouvrard[1] ...

Rostise acest nume cu un sentiment complex: neîncredere, prudență, superstiție; un amestec de considerație și desconsiderare, cu o mie de subînțelesuri.

Lydie habar n-avea despre cine era vorba. Nu se pricepea la treburile publice, sau la finanțe, dar era fată de mici negustori, fusese deci obișnuită să țină registrele și să se priceapă la economie. Deci din acest punct de vedere îi judeca pe financiarii ale căror nume le citea în gazete și în legătură cu care Florent, întorcându-se de la minister, îi povestea ultimele afaceri. La urma urmelor, în acest an, 1815, puteai găsi oare pe cineva la Paris care să nu fi auzit vorbindu-se despre Ouvrard? De douăzeci de ani, sub focul invidiei și în fumul tămâii, el ocupa locul principal în finanțe. Trecuse, rând pe rând, de la favoare la dizgrație și de la faliment la avere. Orice-ar fi rezervat țării viitorul, viitorul lui Ouvrard mai păstra încă surprize. Florent rămase cu ochii ațintiți la scara pe care dispăruse celebrul financiar.

[1] *Ouvrard Gabriel-Julien* (1770–1846), om de afaceri francez, bancherul și furnizorul lui Napoleon, atacat pentru beneficii frauduloase (n. tr.).

– Finanțele și-au revenit, spuse încet tânărul bărbat. Acest Ouvrard... Nu va întârzia să urce din nou... Mi se pare totuși, după câte îmi amintesc, că a stat patru ani la pușcărie.

– Crezi, dragă, că împăratul l-a chemat iar lângă el?

– Haida, de! Oamenii ăștia se simt în perioadele tulburi ca peștii în apă. Ei sunt zămisliți de crizele economice.

– Mde, ce vrei...

– Aș vrea ca ele să nu existe întotdeauna numai pentru ei...

Tatăl lui îl crescuse în principiile celei mai circumspecte probități. Ajuns în posturi înalte ale administrației vămilor, Boussardel-tatăl voise să-și atragă unicul fiu pe acest drum. Dar Florent arătase vioiciune, inițiativă, un simț sigur al banului. Din acest punct de vedere, nu-i puteai contesta idei ingenioase și juste. Pretindea, și pe bună dreptate, că-și înțelege vremea. În sfârșit, atâta originalitate îi îngăduia toate aspirațiile și tatăl consimți să viseze, în loc de Vamă, Mișcarea Fondurilor. Neofitul intră deci aici. Succesul, obținut atât de curând, îl flată, fără însă a-l mulțumi. Acest tânăr burghez, în aparență puțin afectat, și care se mulțumea în inima lui cu calme sentimente conjugale, nutrea, în alte fibre ale ființei sale, exigențele ambiției. Dar a unei ambiții care are toate șansele să-și atingă scopul, căci tindea spre bunuri materiale și nu spirituale.

– Sunt foarte uimit, reluă el, să văd acest personaj reapărând și impunându-se.

– Poate că i se atribuie, pe bună dreptate, mari capacități...

– Oh, nu i le contest.

Aleseră meniul. Tatăl începu cu stridiile și restul familiei îl privea cum le desface din cochilie, le duce la gură, le înghite nemestecate. Lydie, căreia nu-i plăceau, se temea pentru fetițe. I se oferi și Baptistinei una, dar fata nu cuteză s-o guste.

Ofițerul cazac care stătea cu fața spre Lydie își continuă impertinențele. Ridica cu gravitate paharul și închina tinerei femei toate înghițiturile ce le dădea pe gât. Biata de ea, după puțin timp, se simți stingherită. Șovăia dacă să schimbe în mod ostentativ locul, dar nu se putea constrânge la aceeași indiferență de care dădea dovadă bărbatu-său și pe care i-o recomanda și ei.

– Fă-te că nu-i vezi, o îndemna el. Fii înțeleaptă! Dacă se produce un incident cât de mic, lor o să le dea dreptate.

Dar în acel moment un băiat coborî de la primul etaj, se îndreptă spre Florent, și veni să-l întrebe dacă el este domnul Boussardel.

– Eu. De ce această întrebare?

– Un client, care ia masa în Salonul Grifonilor, îl roagă pe domnul să binevoiască să urce un moment.

Băiatul prezentă o bucată de hârtie, pe care scria un nume ce nu-i spunea nimic lui Florent.

– E vorba de unul din prietenii domnului Ouvrard?

– Da, domnule.

– Dumnezeule! murmură Lydie.

– Bine, zise Florent, spune-i că am să vin.

Băiatul plecă.

– Ah, dragă, zise Lydie, care se schimbase la față, poate că ai vorbit prea tare. Vorbele tale despre Ouvrard i-or fi fost comunicate.

– Fii calmă... Lucrul nu-i dovedit. Și asta n-ar explica de unde-mi știe numele. În orice caz, ne vom duce să ne lămurim.

Dar nu se scula, și cum Lydie se miră, el zise:

– Și ce, trebuie să dau fuga ca un valet? Nu știu ce vor, dar nu-i rău să-i fac să m-aștepte.

Când, în sfârșit, porni spre saloane, Lydie, pentru orice eventualitate, îi porunci Baptistinei să așeze pe un scaun apropiat toate mantiile. Ea însăși, scoțându-și punga din poșetă, luă o monedă de argint și o ținu gata pregătită în mână, ca s-o lase pe masă, dacă ar fi fost nevoie să plătească masa întreruptă. Lumea se înmulțise, ceea ce putea să dea celui mai mic incident proporții dezolante; femeia de la tejghea de pe-acum trimitea pe cei nou-sosiți la cel de-al doilea restaurant Véry, Palais-Royal.

În prada neliniștii, Lydie aștepta. Nu-i purta pică lui Florent pentru imprudența vorbelor sale. Nu-i purta niciodată pică. Dacă, din întâmplare, se surprindea gândind altfel decât el, nu încerca decât uimire și mai curând față de ea însăși. Acest sentiment nu se preschimba niciodată în critică și ultimul lucru pe care l-ar fi putut concepe ar fi fost să-i facă vreun reproș soțului ei. Cerul n-o așezase alături de Florent pentru asta, ci ca să împartă totul cu el. Acesta era contractul. Acesta era și rezultatul educației religioase, al tradițiilor familiale, al tuturor exemplelor pe care le înregistrase încă din copilăria petrecută într-o provincie ferită de subversiuni și de necuviințe, în ciuda

ultimilor ani ai celuilalt secol. În concluzie, Lydie nu-și judeca bărbatul.

În sfârșit, acesta reapăru. Trecând printre mese în pasul de cadril al chelnerilor, se apropie, și chipul lui o liniști. Florent se așeză totuși fără să scoată o vorbă; cu buzele strânse, cu ochii pe jumătate închiși și privirea îndepărtată, avea aerul unui om absorbit de propria lui prețuire.

– Dragă, zise Lydie, un singur cuvânt... Nimic supărător?

El nu făcu nici un gest, nu pierdu din ochi orizontul mental pe care-l scruta și rosti:

– Dimpotrivă.

Lydie scoase un suspin, strecură moneda în geantă și porunci să se aducă *vol-au-vent*-ul cu creier pe care pusese să-l țină la cald. Aștepta ca Florent să vorbească singur; sau nu putea în fața copiilor și a servitoarei.

El reveni din depărtările lui.

– Să mâncăm, spuse.

Fetițele o luaseră înaintea invitației; se extaziau în fața gustului bun al sosului. Florent își aruncă privirea în jur și-i revăzu pe ofițerii cazaci de care uitase.

– N-ar trebui totuși, zise el cu voce firească, dar care putea ajunge până la ei, să fiu luat drept un om fără demnitate! Draga mea, nu vrei să-mi faci plăcerea să schimbi locul cu Adeline?

Lydie ascultă, puțin surprinsă, și astfel trecu din dreapta soțului ei în stânga. Acum stătea cu spatele la cazaci și Florent se aplecă spre ea:

– Mi-au propus o situație pentru viitor.

– O avansare?

El ridică din umeri.

– Nu pricepi... O situație în afara Ministerului. În finanțele particulare.

Lydie își reținu o exclamație. Oare voia să spună pe lângă Ouvrard?... Nu cuteză să-l întrebe.

– Unul din acei domni, începu Florent, se numește Soucheaux. Îl cunoștea pe tata... La Amsterdam, pe vremea când tata controla acolo vămile, Soucheaux lucrase cu el. A avut treabă și cu mine anul trecut, la Vistierie. Nu-mi mai aminteam, văd atâta lume! Dar acești financiari au o memorie excelentă. Așa că atunci când a străbătut sala asta m-a recunoscut din prima clipă, fără ca eu să bănuiesc. Pe scurt, m-a primit cu

brațele deschise, mi-a vorbit cu multă bunătate despre tata. „Un funcționar, tinere prieten, cum nu vei mai vedea...," iată propriile sale cuvinte. M-a întrebat cu ce mă ocup; i-am spus. „Ești hotărât să-ți petreci toată viața în birou?" Nu știam ce să-i răspund: eliberarea mea din armată nu-i încă sigură și a face în acest moment planuri... „Dacă ești hotărât să treci în afacerile particulare, vino să mă vezi. Am planuri mari și am nevoie de tineri ca dumneata." Am vrut să plec. Soucheaux a ținut mai întâi să mă prezinte prietenilor săi. Toți oameni de seamă. Mi-au strâns mâna. Mi-a strâns-o și domnul Ouvrard.

– Domnul Ouvrard? îndrăzni Lydie.

– Da, și n-aș fi putut să-l refuz... Ce spui? adăugă el după un moment.

– Nimic, dragă. Nu, sigur că nu puteai să refuzi această mână... Dar...

– Dar ce? Vorbește, spune ce gândești!

– Ah, mă feresc să judec; toate chestiunile astea îmi scapă. Aș vrea doar să știu care sunt intențiile tale. Ai de gând...

– N-am de gând, pentru moment, decât să reflectez. Ei mă cunosc, dar asta nu-i destul: am și eu, la rândul meu, de luat informații.

Făcu un semn băiatului.

– Amice, ce-i în farfuria aia pe care tocmai ai servit-o la masa vecină?

Și arătă spre cazaci.

– Un fazan, domnule, dar pregătit într-un fel special. O creație a maestrului bucătar.

Florent, fără să se jeneze, observă vânatul pe care-l tăia unul dintre ofițeri. Era apetisant și bogat, menit să pună în evidență masa unui om care dispune de mijloace. Un *maître d'hotel* se apropie; dădu amănunte.

– Domnule, în realitate e fazan înăbușit, așa cum se mănâncă la domnul consilier Brillat-Savarin. Fazan umplut cu carne de becață, măduvă de bou și trufe. Noutatea constă în feliile groase de pâine prăjită pe care domnul le poate vedea sub pasăre. Ele susțin un piure de ficat și măruntaie de becațe cu o răzătură de slănină proaspătă, trufe proaspete și fâșii de anșoa. Garnitura se completează cu felii de portocale amare.

– Ansamblul pare savant, zise Florent. Și numiți asta...

– Fazan *à la Sfânta Alianță,* domnule. Felul acesta are mare succes la domnii ofițeri străini.

– Cu numele pe care i l-ați ales, nu mă surprinde.

Florent aruncă soției sale o privire ironică. *Maître d'hôtel*-ul, cu un surâs deferent, păru să invoce obligațiile zilei. Începând de la sfârșitul lui septembrie, expresia *Sfânta Alianță* era pe toate buzele. Că ea se rătăcise până și pe grătarul și în cartea de bucate ale unui patron de restaurant, asta însemna mai puțin o consacrare, cât o lingușire, și mai puțin o lingușire, cât o necesitate: un parizian nu se înșela.

– Și, întrebă tânărul, durează mult până s-o prepari?

– Fazanul trebuie să stea umplut douăzeci și patru de ore, domnule. Asta înseamnă că-i am întotdeauna din timp. În acest moment am trei la frigare. Punând la socoteală coptul, pregătitul și aranjatul, domnul poate fi servit într-un sfert de oră.

– Ei bine, amice, nu văd de ce n-am mânca un fazan *à la Sfânta Alianță.* Cred că n-ați rezervat monopolul învingătorilor noștri! Notează comanda, te rog!

După ce *maître d'hotel*-ul se îndepărtă:

– Vezi, draga mea, cheltuielile sunt uneori oportune. Te întrebai mai adineauri dacă era rezonabil pentru noi să intrăm la Véry. Ei bine, mi se pare...

Florent nu sfârși. Privi din nou spre scară. Între două coloane de stuc, strălucind de aur, un covor roșu urca spre Salonul Grifonilor, spre convivii săi, spre combinațiile financiare care se și urzeau sub inamicii victorioși.

Toți cinci, năuciți de sfârșitul mesei, regăsiră dintr-o dată larma mulțimii, soarele de afară, palpitația după-amiezii. Coborând de pe terasa Feuillants în grădină, priviră în jurul lor puțin amețiți. Dar fetițele își veniră repede în fire.

– Papa, zise Adeline, unde se duc toți oamenii aceia?

Cei ce se plimbau, într-un singur sens, se îndreptau spre Concorde.

– La Champs-Elysées. desigur. Batalioanele cazace se află în bivuac, acolo.

Julie îi rugă să meargă și ei într-acolo. Cea mai mare ar fi preferat Bois de Boulogne. Tabăra engleză, îi asigură ea, era mult mai amuzantă: acolo trăiau soldații cu fustă.

– Altă dată, zise mama. O să-i vedeți pe englezi altă dată, dacă veți fi cuminți...

Lydie socotea că începând de dimineață admirase destul trupele străine. Dar Florent putea să nu împărtășească această impresie. În educație, ca și în orice lucru, el se declara partizanul ideilor moderne. Pentru el, spectacolul unui bivuac cazac, chiar instalat pe pământ francez, trebuia să intereseze mințile tinere; nu era inutil să vâri asemenea amintiri într-un căpșor de șapte ani; ajunse buniei, Adeline și chiar Julie, ar putea vorbi despre asta nepoților lor. Urmară mulțimea.

Primele corturi cazace se ridicau la picioarele Cailor din Marly. Fiind duminică, majoritatea ofițerilor părăsise tabăra pentru oraș, căci anumite saloane regaliste le și deschiseseră ușile. Nu erau decât niște coterii, dar unde străluceau titlurile și manierele frumoase și, pe lângă cadeții moscoviți grăbiți să cunoască societatea înaltă din Paris, aceasta lume obținea succese facile. Nu le era silă să vină să-și exprime în bivuac complimentele agreate în foburgul Saint-Germain, dar numai în cursul săptămânii; în zilele de sărbătoare vizitatorii din această lume distinsă lăsau Champs-Elysées-ul gloatei; ofițerii dispăreau încă de dimineață. Nici în fața pavilioanelor turcești Boussardelii nu mai văzură acele adunări, acele saloane în aer liber care, începând din iulie, constituiau ultimul bun-gust. Dar ceea ce tabăra pierdea în mondenitate, câștiga în pitoresc și animație. Și de asemenea în cordialitate. Fiecare se simțea la Paris mult mai aproape de ruși decât de ceilalți aliați. Multe pariziene se proclamau îndrăgostite de țarul Alexandru, și toți parizienii știau ce-i datorau, capitala și țara, pentru intervențiile sale în conferință. Acest învingător era, între alți învingători, favoritul. Și sentimentele care i se purtau se răsfrângeau și asupra trupelor sale. Astfel că în Champs-Elysées domnea un aer de familiaritate pe care nu-l găseai în alte bivuace și care plăcea. Cazacii organizau jocuri în jurul cărora se alcătuiau grupuri și se aplauda cu plăcere.

Lydie trebui să-și îndepărteze fetițele de la înfruntarea dintre doi uriași cu craniul ras. Dar chiar de la distanță, peste rândurile curioșilor, li se auzeau răsuflările, eforturile, zgomotul trupurilor izbind pământul, strigătele ascuțite ale partizanilor lor. Femeile din asistență se ascundeau pe după cavalerii lor care se înălțau pe vârfuri ca să nu piardă ultima înfruntare.

Florent își conduse fetițele în fața unui om cu o marmotă. Micul animal, venit cu stăpânul lui din îndepărtatul Ural; făcea

mii de învârtituri, mii de grații și, la urmă, ridicat pe lăbuțele din spate, prezenta un taler mic din lemn, pe care-l ținea cu gura. Oamenii își dădeau cu plăcere obolul, locuitorii orașului oprimat nu-și precupețeau pomana dată agresorilor. Și Boussardel-fiul, în care funcționarul ceda de-acum pasul financiarului, nu se putu abține să nu remarce, cu voce tare, că moneda franceză, așa amenințată cu bancruta, cum era, își păstra toată valoarea pentru cuceritori.

Julie, în ciuda vârstei ei fragede, se arătă mai îndrăzneață decât sora sa. Se lăsă pe vine ca să mângâie animalul care se și lipi de ea. Cazacul se apropie, voi să-i ia marmota, dar micuța nu se deranjă. Lydie și Baptistine făcură un gest la care Florent se opuse. Omul se așezase și el pe vine. Era un soldat fără grad, destul de tânăr; pe chipul lui straniu, brăzdat de riduri, luceau niște ochi de culoarea cenușii. O contemplă pe Julie. De sub mantia cu glugă a copilei ieșea și se răsucea o meșă scurtă de păr, din acel blond palid și dulce cum nu întâlnești în Franța decât la fetițele foarte mici. Cazacul privi acea buclă, atinse mătasea pală, dar văzu copila neliniștindu-se și făcând botic, gata să izbucnească în lacrimi. Își retrase mâna, murmurând câteva cuvinte în limba lui.

Micuța, cu inima bătând, se aruncase în fustele maică-sii. Adeline o făcea pe sora mai mare, explicându-i Juliei că soldatul, probabil, lăsase în țara lui o fetiță frumoasă. Boussardelii, ca să iasă din înghesuială, traversară aleea și coborâră spre palatul La Pierres. În partea asta totul era liniștit; puțini oameni se plimbau; zgomotele târgului care, în centrul bivuacului, te asurzeau, aici ajungeau atenuate. Nu se mai vedeau decât herghelii de cai închiși în țarc sau împiedicați și oameni care-i păzeau. Boschete întregi rămâneseră libere. Copiii puteau fi lăsați cu Baptistine, să se amuze singuri. Spre dreapta, fierăria potcovarului, improvizată sub niște pânze întinse, făcea să se audă un țiuit vibrant și legănat. Era zgomotul obișnuit al oricărei forje pariziene, dar însoțit de niște cântece barbare.

Ceasurile treceau. După-masa de toamnă înclina către seară. Florent găsi pe Cours-la-Reine o bancă orientală, unde se instală cu Lydie. Ea tăcea. Privea corturile cazacilor aliniindu-se la marginea grădinii, tabăra se întindea cât vedeai cu ochii.

– Până unde se întinde, dragă? întrebă ea. Până-n aleea d'Antin?

– Mi s-a spus că mai departe.

– Dumnezeule! E groaznic!

Vocea îi era schimbată. De fapt, capătul bivuacului nu se vedea. În pâcla sfârșitului de zi iluziile perspectivei se prelungeau până spre pantele de la Chaillot; părea să acopere toată această parte a Parisului. Așezată pe bancă, mută, cu ochii în depărtare, Lydie resimți din nou oboseala unei zile atât de pline și-și încovoie umerii.

– Ah, Florent, spuse ea după o vreme, ah, toate astea încă nu s-au sfârșit!

– Despre ce vorbești?

– Despre nenorocirile, despre încercările noastre. Încă n-am isprăvit de îndurat.

El îi luă mâinile ca s-o liniștească.

– Nu, repetă ea cu o voce plângăreață, încăpățânată, simt bine, dragă, nu s-a sfârșit. Și o și văd. Nu vezi și tu?

Ea făcu un gest îndurerat către acel bivuac imens, acel oraș străin implântat în Paris. Un astfel de spectacol o impresiona mai mult ca orice. De aici Lydie intuia întreg dezastrul. Acei cazaci, așezați în tabără în Champs-Elysées, o făceau să-i vadă pe englezi la Amiens, pe prusaci în Reims, în Nantes și în Marsilia; acele peluze răscolite de cizmele dușmane îi arătau cincizeci și opt de departamente ocupate. Ea era mai sensibilă la fapte decât la idei, la dovezi decât la mărturii. Asta îi era firea, realistă și instinctivă; chiar virtuțile ei, cele de soție și de mamă, de aici se trăgeau.

În sfârșit, încheindu-și gândul, Lydie rosti:

– În mijlocul a toate astea să te mai îngrijești de viitorul familiei?

– Viitorul familiei?

– Ei, zise ea cu simplitate. Mă refer la mormântul...

El nu replică imediat. O privi cu atenție pe această femeie, nevasta lui, față de care se credea net superior. Dăduse adesea dovadă de acele idei care sunt rezultatul raționamentului, și care-i derutează pe bărbați.

– Dragă, viitorul familiei nu stă în grădina asta cucerită, ci în noi.

Din nou se așternu tăcerea. Lydie, printr-o mișcare involuntară, își îndoise piciorul sub ea și-și încrucișase pulpanele

witchourei. Își ridică gulerul de blană. Se uită la ceas și-și chemă fetițele.

– E târziu, copii, spuse mama ridicându-se. Ne întoarcem acasă. Prin strada Regală. Încheiați-vă hăinuțele și luați-o înainte cu Baptistine!

Acum vorbea pe un ton mai liniștit, avea o mai bună noțiune despre ea însăși. Își luă bărbatul de braț. Se depărtară de fluviu și de bivuac. Amândoi se gândeau la mormânt, ea fiindcă îl găsise prea frumos, prea luxos și vast, el, fiindcă îl găsise conform dorințelor paterne. Totuși, sub fruntea Lydiei, o idee își urma cursul.

– Gândește-te, zise ea mergând și fără să ridice ochii, gândește-te totuși, n-avem băieți...

Înaintau. Ocoliră piața Concorde ca să nu expună fetițele echipajelor și călăreților care se întorceau în Paris, înghesuindu-se. Florent se gândea la cele spuse de soția lui. Printr-o întoarcere firească, își evocă propriul tată, pe care Lydie aproape că nu-l cunoscuse, pe care el însuși nu avusese deloc vreme să-l iubească; și totuși, în acele zile de răscoală, își recăpăta puterea asupra lor. Brusc, mai înainte ca ei să-și poată trage sufletul, el reintrase în viața lor prin ușa deschisă a unui mormânt gol.

A trebuit să aștepte să moară ca să cunoască acea dorință a lui Boussardel-tatăl, să posede spre folosul lui și al urmașilor o concesiune veșnică și un monument funerar pe pământul parizian, într-un cimitir al viitorului. Toată viața fusese văzut însoțindu-i modest pe cei apropiați lui, unul după altul, în vechiul cimitir Saint-Eustache, unde se afla primul cavou al familiei. Dar taică-său era un om taciturn, văduv de tânăr și pe care reușita nu-l înveselise. Aproape fără să vrea, avusese una din acele cariere care înainte de 1789 erau refuzate oamenilor fără avere și fără titluri. Intrat la Vamă, cu ambiții modeste, ocaziile, lipsa de oameni, precipitarea evenimentelor, alura epocii, toate astea, adăugate unor virtuți sigure de funcționar, îl împinseseră, în mai puțin de zece ani, în posturi înalte. După decretul din iulie 1809, împăratul îl numise controlor la Amsterdam, devenit al treilea oraș al Imperiului. Florent se însurase la Paris, între două războaie. Tatăl său trăise câțiva ani în Olanda, singur, și înainte de cincizeci de ani murise de o boală de piept. Acest om, pe care douăzeci și cinci de ani de

răsturnări fabuloase nu-l făcuseră să se clatine, se lăsase măcinat de ceţurile străine.

Să-l fi tulburat, în exil, nostalgia cerului parizian? Se poate presupune, citind clauza testamentului său, prin care afecta o sumă importantă construirii unui mormânt în cimitirul Mont-Louis. Dar, om mult prea cinstit pentru a abuza de funcţia sa, şi a se îmbogăţi, mort prea curând pentru a fi putut economisi mai mult, testamentul lăsa puţină avere. Suma afectată de el acestei cheltuieli funerare era excesivă în raport cu moştenirea. Dar n-avea importanţă. Şeful familiei voise acest lucru, şi el trebuia îndeplinit. Succesiunea, dealtfel simplă, nu era încă lichidată, când fiul şi porunci să fie aşezată prima piatră a monumentului. Nu era bogat; Lydie nu-i adusese decât o dotă mediocră, aveau fete, şi zilele nu le prea păreau a fi în siguranţă; lui Florent îi plăcu totuşi să realizeze această dorinţă postumă care flata în el mai mult decât un singur sentiment.

Şi iată că mormântul era gata, dar războaiele nu îngăduiseră ca trupul tatălui să fie adus îndărăt şi acest om prevăzător să-şi aibă de acum încolo cavoul visurilor sale.

– Dragă, zise Florent, când se apropiară de cartierul lor, vei vedea că viitorul îi va da dreptate tatii. Am fost singur la părinţi, aşa că numai în mine stă destinul familiei, dar, cu ajutorul Domnului şi al tău, numele meu se va perpetua.

Din nou umbra nesigură, umbra naşterii unui băiat, îi însoţi. Florent îşi coborî un pic vocea şi continuă:

– Astă-seară, trebuie să ne ducem la Teatrul Italian care-şi deschide porţile. N-ai vrea totuşi să rămânem acasă?

Ea îşi îndreptă faţa spre el; el surâse; ea se împurpură şi-şi ascunse privirea.

Nu-i răspunsese, dar talia începuse să i se unduiască. Lydie se lăsă mai greu pe braţul soţului ei, a cărui vigoare avea plăcerea s-o simtă. Mergeau amândoi, fără să vorbească, uniţi, îndreptându-se cu acelaşi pas către acelaşi scop, care totuşi lua o formă diferită pentru fiecare dintre ei. Florent se gândea la Boussardelii adulţi ale căror nume vor fi scrise unul după altul în interiorul capelei, pe placa funerară încă neatinsă; Lydie se gândea la prunci, la naşteri şi la lăuzii, la alăptaturi, la dulcile oboseli ale maternităţii şi la alarmele bolilor puerile.

Părăsiră bulevardele. Ca să facă plăcere fetiţelor, o luaseră pe strada Mont Blanc, pe care mergeau acum târându-şi paşii.

Pe aici mulțimea se răsfirase, se reducea la grupuri mai elegante. Cupluri, în mare ținută, se iveau brusc în fundul caleștilor când acestea virau ca să intre sub porticurile palatelor. Se încrucișau adesea cu câte o patrulă prusacă, dar fără să-i dea atenție. Adeline și Julie se agățau de bona lor; și ele tăceau, păreau obosite și poate că-și rememorau în căpșoarele lor evenimentele acestei zile importante, despre care vor vorbi multă vreme.

– Nu crezi, îi spuse Florent soției sale, că de-acum încolo n-o mai putem ține pe Julie cu noi în cameră? Crește...

Lydie fu de acord.

– Într-adevăr, nu mi-e greu s-o fac să doarmă cu sora ei, în cabinet. O s-o trimit pe Baptistine să se culce la etajul al cincilea, unde avem o mansardă.

Ajunseră în strada Joubert. Cerul se înroșea în zare, în spatele colegiului Bourbon, care-și profila pe el silueta. Un puternic reflex portocaliu lovea fațadele și, pe deasupra zidurilor grădinilor, aprindea ultimele frunze galbene. Aerul era ușor. Aproape că nu mai trecea nimeni. Începând din piața Concorde, trecătorii se răriseră; strada Joubert era foarte liniștită; câteva păsări cântau.

Precedați de copii și de servitoarea lor, cei doi Boussardel ajunseră acasă în gloria unui apus de soare care răspândea culorile aurorei.

CAPITOLUL IV

Mezaninul avea tavanul foarte jos. Florent, care era destul de înalt, îi atingea cu mâna pe „oamenii de deasupra", cum spunea Julie, care nu cunoştea plăcere mai mare decât să facă acest lucru, ridicată în braţe de tatăl ei.

Casa se afla drept în colţul străzii Joubert, chiar în locul unde aceasta dădea în strada Sainte-Croix. Astfel că mica piaţă aflată în faţă avea forma unui triunghi, din care colegiul ocupa cea mai mare latură. Faţada acestui edificiu etala o serie de frontoane, de nişe; un ornament piramidal înconjura orologiul care avea în vârf o cruce, urmele primei sale destinaţii; căci aceste ziduri aparţinuseră capucinilor din Chaussée d'Antin. Clădirea nu era prea veche, deşi lui Florent îi plăcea să spună că rezuma o epocă: mai întâi biserică, apoi mânăstire până la Revoluţie, pe urmă spital rezervat bolilor ruşinoase, devenită colegiul Bonaparte, ca până la urmă să se numească Colegiul regal al Bourbonilor. În faţa casei se ridicau două imobile în unghi drept, destul de împopoţonate, căci construcţia lor data de la începutul secolului. Locşorul acesta avea un anumit aer care-l sedusese pe Boussardel-fiul, aflat în căutarea unei locuinţe încă de la logodnă. Dar cum în casele noi şi moderne chiriile erau foarte scumpe, trebui să se mulţumească cu un mezanin cu trei camere.

Era de-ajuns pentru un menaj tânăr. Puţina mobilă moştenită de la controlorul vămilor, călătoriile sale împiedicându-l să adune mai multă, se potrivea foarte bine în această locuinţă modestă, şi pe pereţii atât de scunzi lipsa portretelor nu se remarca. Lydie mai ales se ataşase de strada Sainte-Croix. Cartierul îi plăcea. De-a lungul şoselei d'Antin, a cărei vogă începuse să crească, el oferea tot confortul, plus linişte, şi, datorită prezenţei numeroaselor grădini, un aer excelent pentru fetiţe. Vecinătatea era cum trebuie, casa sănătoasă, orientată spre sud-vest şi până şi împărţirea apartamentului prezenta

avantaje. Numai cabinetul era legat de una din camere; celelalte trei dădeau într-un vestibul sau pe coridor. În felul acesta, când a trebuit să împartă locuința cu cei trei austrieci, a fost cu putință ca în oarecare măsură să se separe de ei.

Cei doi soți ocupară atunci ultima cameră, cea mai depărtată de strada Joubert. Din această cameră se vedea cel mai bine piațeta, și direcția străzii Thiroux și a bulevardelor. De câte ori – după întoarcerea ei la Paris, când Florent nu se eliberase încă din garda națională – Lydie nu se aplecase peste această fereastră scundă, să vadă dacă nu se ivea cumva în capătul străzii bărbatul ei!

Pe pervazul acestei ferestre deschise se sprijinea, după ce sărise din pat, luni, a doua zi după vizita la cimitir. Dar nu cu aceleași sentimente de neliniște ca mai înainte. Lydie, cu scufie și în cămașă de noapte, apleca, în acea dimineață, peste pervaz, sânul unei femei fericite și satisfăcute.

Florent ieșise din casă și ea îl urmări cu privirea până-l pierdu din ochi. Deși dispăruse pe strada l'Egout, mai întârzie totuși la geam. Ea, atât de activă în casă, își trase un scaun în adâncitura ferestrei și se așeză, căci după acea noapte petrecută în brațele unui soț așteptat atâta vreme, se simțea obosită, leneșă, și parcă îngreunată.

Acesta devenise locul ei favorit, unde se reîntorcea de îndată ce avea un moment de odihnă. Peste două luni, sfârșitul unei după-amieze o găsi din nou instalată acolo, dar în dosul geamului. Era în plină iarnă. Afară se mai târa o rămășiță de zi; apusul încă nu se sfârșise. Strigătele școlarilor care, la sunetul clopotului de la ora patru, se înălțau în fiecare seară din curtea colegiului nu răsunaseră încă și lampagiul nu trecuse.

Lydie pândea întoarcerea soțului. Soucheaux, financiarul întâlnit la Véry, la începutul lui octombrie, îl convocase de mai multe ori pe Florent. Dar discuțiile lor nu căpătaseră consistență decât în ultimele cincisprezece zile. În această dimineață, printr-un bilet adus de un lacheu, prietenul lui Ouvrard îl chemase pe Florent la el, la ora două. Florent își punea cele mai mari speranțe în aceste discuții. Redat în sfârșit vieții civile, nu se mai prezentase la serviciul lui de la Mișcarea Fondurilor, a cărei reorganizare era în curs. Această întârziere de a reintra într-o rutină care, zi după zi, poate că l-ar fi prins din nou în mreje, îl determinase să se gândească la zeci de posibilități.

Dealtfel, nimeni nu putea să scape de contagiunea fierbinţelii care agita atmosfera; nimeni nu putea să nu imite, evident, fiecare în felul său, efervescenţa unei ţări, a unui popor, a unei Camere care, înainte de a fi fost adunată şi recunoscută ca atare, pretindea s-o pornească altfel şi mergea prea departe în toate sensurile. Discordia, încă aprinsă în provincii, şi pacea, încă departe de a fi semnată, prilejuiau lupte între partide, ranchiune şi delaţiuni. Curţile magistraţilor se pregăteau să intre în funcţiune; pairii şi mareşalii imperiului îl şi trimiseseră pe Ney în faţa plutonului de execuţie.

Discuţiile cu Soucheaux îl captivară repede pe Florent, dar Lydie nu renunţase încă, în legătură cu acest subiect, la prudenţa ei; aştepta întoarcerea soţului cu teamă şi totodată cu nădejde. În sfârşit, îl zări în lumina apusului. Venea repede spre casă şi strângea sub cotul îndoit un fel de pachet învelit în hârtie albă. Când Florent se apropie, ea distinse obiectul: în cornetul lui de hârtie era un ghiveci cu flori şi, prin acel dar, ea înţelese că-i aducea o veste bună. Aşadar, afacerea fusese încheiată. Lydie surâse, apoi oftă.

Îşi părăsi fotoliul, lăsă perdeaua să cadă, întinse spre foc o bucată de hârtie răsucită, aprinse lampa Carcel şi o aşeză pe gheridon. Flacăra, în interiorul abajurului de tablă, se ridică, prinse forţă, trimise un disc de aur pe plafonul apropiat şi realiză în cameră un echilibru al clarobscurului. Umbra scăzu, se adună în adâncurile unghierelor, de-a lungul cornişelor, în fundul alcovului, în dosul patului.

– Iată, spuse el aruncând pe masă o hârtie îndoită.

N-apucase nici să-şi scoată pălăria, nici să-şi sărute nevasta, nici să-i ofere floarea pe care i-o cumpărase. Lydie închise uşa în urma lui, căci intrase ca vântul. Vru să-l ajute să se descotorosească de ce avea în mână.

– Nu, nu, zise el. Citeşte!

În timpul tăcerii care urmă, el îşi puse darul pe comodă, îşi scoase pălăria, *carrik*-ul şi se aşeză să se descalţe. Lydie, cu hârtia în mână, se aplecă spre lampă.

– Nu pricep prea bine, Florent.

– Mi se pare totuşi destul de clar. Ce nu pricepi?

– Ei, bine... Cine-i acest agent de schimb care declară că te ia la el, despre care nu mi-ai vorbit niciodată, şi căruia nu-i ştiu nici măcar numele?

Cu gesturi obișnuite ea îi întinse papucii, dar cu o singură mână, fără să lase hârtia. Se așeză în fața lui și adăugă:

– Înțelesesem că domnul Soucheaux te ia în afacerile lui.

– Și nu te-ai înșelat.

Papucii și halatul de casă odată puși, cravata desfăcută, Florent se hotărî în sfârșit să vorbească. Lydie nu prea pricepea lucrurile. Crescută între limitele negoțului provincial, se rătăcea printre ideile pe care le agita bărbatul ei. Totuși, reținu că persoanele la curent cu afacerile Bursei prevedeau pentru anul 1816 o vastă reorganizare a statutului agenților de schimb, că acel statut va însuma dispoziții deosebite pentru cei din Paris; că despre toate astea Soucheaux poseda informații certe; că, de exemplu, și asta era sigur, un agent de schimb care dorea să-și vândă funcția unei alte persoane trebuia să aibă aprobarea majestății sale și că, în sfârșit, sau mai curând înainte de orice, persoana care dorea această succesiune trebuia să îndeplinească trei condiții: să se bucure de drepturi civile, să aibă douăzeci și cinci de ani împliniți, să fi lucrat patru ani la un notar ori la un agent de schimb. În privința vârstei și a drepturilor civile Florent avea calitățile cerute. Rămânea doar obligația stagiului prealabil. Acum Lydie pricepea?

– Se pune deci problema, dragă, ca un agent de schimb să te desemneze într-o zi ca succesorul lui? De pildă ăsta, al cărui funcționar încă nu ești?

– Ăsta sau altul. Soucheaux va pune acest lucru la punct la vremea cuvenită. Își rezervă dreptul funcției, răscumpărarea succesiunii. Îl las să facă el cum e mai bine, bucuros că se ocupă și de afacerea asta și de viitorul meu.

După care tânărul începu să vorbească despre salariul lui. Stăteau amândoi lângă masa rotundă a cărei suprafață de marmură albă și neagră absorbea, sub abajurul metalic, toată lumina lămpii. Acel mare disc mineral din centrul odăii strălucea ca o oglindă din care se răspândea lumina. Florent se cufundase într-un fotoliu, cu picioarele depărtate și întinse spre vatra caldă; Lydie rămăsese pe marginea scaunului, cu mâinile pe genunchi. Ascultase cu atenție și totuși încă nu părea să-și dea seama de toate fețele situației. Ocolișurile folosite de Florent o deconcertau.

– Ia să vedem, zise ea. Dacă înțeleg bine, Soucheaux al tău vrea să prevină reorganizarea despre care mi-ai vorbit și în anul

care vine să aibă un birou de agent de schimb sub controlul lui... În sfârșit, rectifică Lydie, la o mișcare a bărbatului ei, dorește să sprijine un nou birou, de care va fi sigur, a cărui activitate o va putea facilita... Nu-i așa, dragă?

– Dacă vrei...

– Ei bine, mi s-ar părea mult mai simplu să ocupe el funcția asta decât s-o încredințeze unui terț.

– Dar nu cunoști A.B.C.-ul meseriei! Un agent de schimb n-are dreptul să efectueze pentru el nici cea mai mică operație de Bursă ori de Bancă. Soucheaux ar fi obligat să renunțe la toate afacerile lui.

– Afacerile lui, Florent? întrebă ea opunând nerăbdării lui blândețea. Deci face afaceri? Nu m-ai informat niciodată despre asta!

– Și de unde crezi că-și trage veniturile? Știi bine pe ce picior trăiește, ce casă are!

– De unde să știu, Florent? Nu mi l-ai prezentat niciodată pe domnul Soucheaux, nu m-ai dus niciodată la el acasă.

– Sigur că nu! Nu-i un loc pentru tine!

După aceste vorbe tăcu și-și mușcă buzele.

– Ah! făcu ea.

O văzu privindu-l cu mirare; înțelese tot ce gândea ea: acel mediu atât de puțin recomandabil pentru o femeie cinstită merita oare încrederea unui om cinstit?

– Soucheaux e neînsurat, zise el. La el vezi adesea actrițe, dansatoare...

Lydie se ridică. O durea să aibă această discuție cu Florent și mai ales, în ziua când se întorsese atât de mulțumit; dar ar fi costat-o și mai mult să tacă. Ea nu obișnuia să rumege în gând unele lucruri, nici să omită a le spune soțului ei, din moment ce, cu bună-credință, și le spunea ei însăși. Era persoana cea mai puțin artificială din lume.

Trecu în spatele fotoliului lui Florent, în penumbră. Îl mângâie și-l sărută pe păr fără să scoată o vorbă.

– Ți-am adus o floare, zise el după un moment.

– Dumnezeule, dragă, adevărat! Sunt atât de distrată! În loc să te necăjesc cu întrebările mele, mai bine...

Puse ghiveciul pe gheridon și, desfăcând hârtia, ieși la iveală o plantă cu flori albe, plate și rotunde ca niște pastile.

– Ce minunăție!

– E o plantă din Cap, zise Florent. Cere aer mult.

– Cred.

Ea începu să se agite. Din dulapul care servea de bufet, de când luau masa în această cameră, alese o farfurie de supă, o puse sub ghiveci și udă floarea.

– Va fi mult mai de efect pe consolă, hotărî ea după ce încercă mai multe locuri din cameră. Dar în seara asta vreau să mă bucur de ea și s-o las aproape de lampă.

La căldură, planta începu să degaje un miros puternic și totodată dulceag. Lydie își apropie scaunul de fotoliul soțului ei, se așeză din nou și, apucându-l de mână, zise:

– Cât ești de bun cu mine, dragă!

Îl privea cu dragoste, cu atât mai multă dragoste cu cât îi ținuse piept un moment. Și, brusc, deschise gura ca pentru a-i face o altă mărturisire. El reîncepu să vorbească. Argumentele nu-i lipseau.

– Înțelege, scumpa mea. Vremurile s-au schimbat. În istorie există perioade când anii valorează dublu. Nu numai din cauza evenimentelor care se înmulțesc, dar mai ales a ideilor a căror evoluție se precipită. Ne aflăm la o cotitură. Nenorocire celui care nu ține seama de asta, care se agață de vechile sisteme și se lasă depășit de ele. Totul a evoluat. Lucrurile nu se vor mai petrece ca sub Republică... Nici chiar ca sub împărat, adăugă el coborându-și instinctiv vocea.

Aluzia la Napoleon nu-i scăpase la întâmplare. Ea era mereu prezentă și cel mai adesea ascunsă în străfundul sufletului său. La fel ca orice tânăr din acea epocă, Florent nu se putuse sustrage strălucirii domniei împăratului. Totuși, nu-și făcuse din el un zeu. Asistase la zborul celui în fața căruia multe generații rămăseseră năucite, dar el nu se număra printre fiii săi spirituali. Nu făcuse parte din armata lui, nu figura nici printre cei care-i erau obligați. O slujbă de începător într-un birou, un post de subaltern în garda națională îl feriseră de orice fanatism, și cariera tatălui său, oricât de strălucitoare ar fi fost, se întrerupsese prea curând pentru ca recunoștința și vanitatea să poată înhăma familia Boussardel la carul împăratului. Firea și înclinările sale nu-i îngăduiau lui Florent nici să viseze la ardoarea bătăliilor, nici să-și facă planuri de mărire; nu-i îngăduiau nici măcar să participe la mișcarea ideilor patronate de scriitori formați în alte cercuri. El era, dimpotrivă, contrariul unui

preromantic și, când susținea că vrea să trăiască în pas cu vremea lui, o făcea gândindu-se că vremea avea să șteargă toate noutățile stânjenitoare acumulate timp de douăzeci și cinci de ani. Dacă s-ar fi născut cu zece ani mai devreme, chiar cu originea și cu educația lui, poate că s-ar fi înflăcărat. Dar el nu privise anul 1789 decât cu ochii unui copil de trei ani; devenise adolescent după 18 brumar și tânăr după încoronare. Debutase în serviciul public în momentul când oamenii din acel mediu, față de care simțea că are afinități, începuseră să se sperie de amețeala cu care urca Franța și doreau să vadă treburile țării, în sfârșit, așezându-se. Sub influența acestui spirit practic și a acestei reacțiuni își isprăvise maturizarea spirituală. Era un rod al sfârșitului Imperiului și viața lui de bărbat coincidea cu falimentul imperial.

– Nu mă îndoiesc că n-ai avea dreptate, scumpule, zise Lydie. Știi că judecata ta îmi inspiră cea mai mare încredere. Și nu pretind că știu mai multe decât tine în această privință... Nu uit că nu-s decât o provincială.

Surâse rostind aceste cuvinte și Florent, pentru a pune capăt discuției, duse mâna soției sale la buze și i-o sărută.

– Dar nu aud copiii, zise el. Unde sunt?

– În partea cealaltă a palierului, la Ramelot. Biata femeie, moare stând degeaba, și se oferă adesea să le dea lecții micuților. Am socotit că pot să le las, cel puțin în seara asta. Voiam să-i las Baptistinei grija mesei și eu să rămân singură aici, ca să te pot primi.

Tăcu o vreme și, cum bărbatul ei nu spuse nimic, ea isprăvi cu voce puțin schimbată:

– Și asta, pentru că la rândul meu am și eu o veste să-ți dau.

– Ah! Într-adevăr? zise încrucișându-și picioarele. Ce veste?

Ea evită să-l privească, sângele îi năpădi obrazul; dar Florent tot nu ghicea. Atunci ea se ridică și, cu mâinile sprijinite de brațele fotoliului bărbatului ei, se aplecă asupră-i, ca să-i spună ceva la ureche. El se ridică dintr-o dată și o luă în brațe.

– Ești sigură?

– Da, scumpule!

Moleșită, lăsată în voia mâinilor care o țineau, ea își îndoi gâtul și-și aplecă într-o parte capul.

– Am așteptat, ca să fiu sigură. Acum nu mai există nici o îndoială.

– Asta e...

– De două luni.

– Reîntoarcerea mea acasă, murmură el. Duminica aceea...

O trase la piept și o cuprinse în brațe. Îi acoperi de sărutări fruntea, obrajii, gura care tremura sub a lui. Râdea și se înduioșa în același timp; ea, emoționată de atâta tulburare, era gata să plângă de fericire.

– Iubita mea, îngână el, Lydie a mea, nevasta mea! Cât te iubesc! Cât de milostivă și de bună e viața!

Atunci se auzi ușa de la scară, deschisă de o mână viguroasă. Pasul a trei oameni încălțați cu cizme răsună prin apartamentul liniștit, îndreptându-se spre camera vecină, însoțit de o discuție guturală și cântată. Apoi, unul după altul, au putut distinge răsuflarea sacadată a unui efort și zgomotul repetat al unor obiecte grele aruncate pe parchet; austriecii își scoteau unul altuia cizmele.

În picioare, în odaie, perechea rămăsese îmbrățișată. Nu peste mult răsună un alt pas, mai ușor, apropiindu-se pe culoar. Sigur că era Baptistine, care venea să pună masa. La acest zgomot domestic, cei doi soți se despărțiră. Lydie, ca să elibereze masa, duse floarea pe consolă, luă lampa din mâna bărbatului ei, deschise dulapul, luă fața de masă, și desfăcând-o, o ridică pe deasupra mesei, drept în nasul servitoarei care tocmai intra.

CAPITOLUL V

– Aș vrea... zise Lydie slab, aș vrea să nu mai văd stampa aia.

Mâna ei, pe care jilăveala o făcea să lucească întocmai ca un ivoriu, recăzu pe corsajul mototolit. Tânăra doamnă Boussardel era în durerile facerii care începuseră de după-amiază.

– Da, micuța mea, zise Ramelot, fără să discute.

Deprinsă cu toate încercările femeilor și mereu la înălțimea împrejurărilor, vecina de palier se instalase la căpătâiul Lydiei în calitate de infirmieră. La început, în această calitate o asistase Baptistine. Dar în cursul serii, inerția mamei, care părea să se accentueze pe măsură ce durerile, dimpotrivă, creșteau, alarmase pe toată lumea. Și Ramelot își amintise de o moașă expertă, de îndemânarea căreia răspundea, și pe care o aștepta din clipă în clipă. În plus, amabila persoană își oferise locuința fetițelor. Cele două micuțe se aflau deci destul de departe de strigătele mamei, supravegheate de o altă vecină.

– Am să iau asta de-aici, zise Ramelot.

Trecu în dosul patului și desprinse tabloul care împodobea fundul alcovului. Era o imagine pioasă, o „dovadă de mulțumire" obținută odinioară de Lydie la pension pentru purtarea ei exemplară și pe care după căsătorie o adusese de la Langeais la Paris, cu toată mobila din odaia ei de fată tânără. Stampa reproducea *Judecata de Apoi* și înfățișarea iadului, care constituia baza compoziției, zugrăvea colcăiala condamnaților. Chipurile acelea ale morților și ale moartelor, pradă chinurilor, o tulburau pe femeia aflată în chinurile facerii.

Ramelot așeză gravura pe o mobilă și se întoarse la pat. Lydie gemu din nou. Vecina își vârî o mână printre cearceafuri și o pipăi pe burtă. Pacienta, gemând, pândi chipul atent, plecat asupra ei. Dar cealaltă se mulțumi să surâdă ca să împrăștie această neliniște și începu să-i șteargă fața, plină de sudoare. Cu un burete fin, îmbibat în oțet de trandafiri, ea îi mângâie

tâmplele până la marginea bonetei, gâtul, până sub urechi, pieptul. Puțin după asta, durerile se potoliră.

– Ce face Florent? întrebă Lydie, reîncepând să gâfâie. De ce nu se află lângă mine? Cât e ceasul?

– Pe Boussardel l-am trimis la spiță în locul Baptistinei de care pot avea oricând nevoie. Trebuie să vină... Cât e ceasul? Dumnezeule, zece trecute! Ai destul aer? adăugă Ramelot agitând canaturile ferestrei deschise ca să intre puțină răcoare în cameră. Dar, odată cu aerul, pătrunseră și zgomotele citadine. Jos, seara de vară îi mai reținea pe oameni în fața porților. Îi auzeai discutând.

– Ramelot... zise Lydie în șoaptă.

– Ce este?

Ramelot veni din nou în fața alcovului. Păstrase, din timpul Revoluției, poate cu un pic de afectare, obiceiul de a-i numi pe oameni după numele de familie, și pretindea să se procedeze la fel și cu ea. Un astfel de obicei i se potrivea dealtfel acestei femei de cincizeci de ani, spontană, tăioasă, slobodă la gură, foarte brună și a cărei buză superioară era împodobită cu fire groase de păr. Rămăsese atașată de croiala și chiar de gătelile din secolul trecut. Se dezobișnuise greu de tutuirea lansată de *Mercure national* pe vremea când avea douăzeci și cinci de ani și nu recunoscuse niciodată moda rochiilor drepte. N-ar fi renunțat pentru nimic în lume la boneta ei gen *Charlotte Corday*, sub care, cu vârsta, începuse să semene cu un bărbat travestit în femeie. O purta iarna ca și vara și socotea că plătește modei un tribut satisfăcător modernizând din când în când culoarea și țesătura panglicei. La obiecțiile care i se făceau în legătură cu această manie, răspundea cu bruschețe că-i era silă să fie cochetă și că sexul, pe vremea ei, n-avea nevoie de astfel de arme. Dar nu era totuși pe deplin sinceră, căci perioada căreia îi rămânea fidelă era mai puțin cea a Drepturilor omului, cât cea a tinereții ei, și vechea patriotă nu se deosebea astfel de acele fete bătrâne care-și ascund cu încăpățânare singurătatea și declinul sub toaletele demodate de la douăzeci de ani.

– Dragă Ramelot, spuse Lydie, cât suntem încă singure, vorbește-mi fără menajamente... Ești surprinsă de starea mea? Lucrurile n-ar trebui să fie mai avansate? Te conjur, ce părere ai?

– Cred, micuța mea, că trebuie să fii liniștită și să nu-ți ațâți imaginația.

– Ha, îmi vorbești ca unui copil! Adu-ți aminte că am mai trecut prin ceasuri de-astea! Și tocmai amintirea nașterilor mele precedente e ceea ce mă tulbură; au fost atât de ușoare! Ce se întâmplă de data asta?

Respirând scurt, se ridică pentru a apuca mâinile prietenei sale. Făcea mai bine să-i răspundă, decât s-o lase să se zbată astfel.

– Mai întâi, zise Ramelot, că pruncul se anunță ca deosebit de viguros. Fapt pentru care poți fi mândră... Cât cântăreau fetițele când au venit pe lume?

– Adeline șase livre și un sfert, și Julie șapte.

– Ei bine, așteaptă-te la un voinic de opt livre și jumătate, dacă nu cumva mai mult. Chiar m-am întrebat... În sfârșit, e lucru sigur că-și va întrece surorile.

– Dar asta nu explică...

– Lasă-mă să termin. Ține de asemenea seama și de evenimentele prin care ai trecut... Prea multe emoții pentru dumneata în decurs de un an, prea multă violență asupra firii dumitale. Fără să mai pui la socoteală hrana mizerabilă, pentru că toate lipseau tocmai când aveai nevoie să mănânci pe săturate. Toate astea ți-au slăbit puterile și ți-au atins nervii. Dacă ai fi fost clădită cum eram noi la douăzeci de ani, poate... Eu, care-ți vorbesc, am văzut cu ochii mei o cetățeană născând în toiul sărbării Federației și întorcându-se acasă cu pruncul în brațe. Alea, da, femei...

Supraviețuitoarea epocii revoluționare rămase o clipă privind în gol, clătinând din cap, fără să bage de seamă că pe Lydie o apucaseră din nou durerile. Dar, la primele gemete, Ramelot se întoarse la îndatoririle sale; se arătă zeloasă, se strădui, dădu sfaturi și o încurajă.

– Vrei, conchise ea, să-ți spun acum că Boussardel s-a dus să cheme pe cineva? O moașă, și încă una foarte capabilă.

– Doamne! zise Lydie gemând, un geamăt în care era cuprinsă mai multă sfârșeală decât suferință. Doamne, o necunoscută...

– Nu, o prietenă. Am văzut-o adesea la treabă. Nu cunosc în tot Parisul una mai expertă, e renumită în strada L'Enfer. Liniștește-te puțin! Am să te rog să taci un pic, tăcând eu însămi.

După un sfert de oră, sună Florent. Baptistine, care-şi pusese papucii de stofă ca să nu facă zgomot în apartament, dădu fuga de la bucătărie la uşă. Soţul intră în cameră; moaşa îl însoţea. Ramelot o luă de braţ şi o duse la pat. Opriţi puţin mai în urmă, Florent şi servitoarea surâdeau fiecare cu solicitudine, ca pentru a uşura acest prim contact al femeii care suferea cu femeia care trebuia s-o elibereze. Lydie întinse braţele spre moaşă; i se agăţă de mâini. Mai făcuse acest gest şi faţă de Ramelot, dar de astă dată lacrimile îi ţâşniră din ochi şi, măcar că se afla într-un moment de răgaz, nu izbutea să vorbească.

– Haideţi, haideţi, zise moaşa în loc de preambul. Vreţi să...

Se întoarse spre Florent, şi, cu o privire semnificativă pe sub sprâncenele îmbinate, îl invită să se retragă.

– Dar, spuse el, aş prefera să rămân, să asist măcar la examinare, să ştiu...

Ramelot interveni:

– Ai să fii ţinut la curent, am eu grijă de asta. Prezenţa tatălui nu-i dorită în astfel de momente.

Îl împinse spre anticameră. Stângaci în faţa acestei autorităţi feminine, Florent se lăsă gonit ca un intrus. Trecu alături.

– Unde să stau? întrebă el încurcat, privind de jur împrejur prin anticameră, ca şi cum locul i-ar fi devenit străin.

Căci apartamentul nu era încă liber şi nici Parisul eliberat. În primăvară, cei trei ofiţeri austrieci eliberaseră camerele, dar, datorită bunei ospitalităţi din strada Sainte-Croix, Biroul de rechiziţii le trimisese un alt ofiţer. Acest locotenent ocupa el singur două camere; soldatul care-l slujea, rândaşul şi calul lui locuiau în grajd. Cei patru Boussardel continuaseră deci să se mulţumească doar cu camera şi cu cabinetul de lângă ea.

– Instalează-te în salon, îi zise Ramelot lui Florent. Împrejurările îţi dau dreptul. Vrei să vorbesc eu cu locotenentul?

Intră cu hotărâre în cameră, urmată de tânărul bărbat, şi pe pragul uşii îi explică austriacului, care încă nu se culcase, cum stăteau lucrurile. El se înfăţişă imediat încheindu-şi dolmanul, din respect pentru gazda sa, şi pentru motivul care-l aducea. Îi arătă cu politeţe sofaua pe care se aşeză, punându-i lui Florent întrebări într-o franceză căznită. Ramelot, urcată pe o bancă, aprinse lumânările aplicelor. Florent se uită la ea şi, la această precauţie maternă, înţelese mai bine situaţia şi durata ei posibilă; îl rugă pe ofiţer să nu se creadă obligat să vegheze

alături de el, măcar că se felicita cu glas tare de o companie atât de plăcută. Austriacul, ca să dea o probă de lingvistică și de felul lui de a trăi așa cum era conceput în țara sa de baștină, își căută cuvintele, înmulți formulele, și francezul, cuprins de emulație, se porni și el la rândul lui. Intrarea Baptistinei, care conform poruncii lui Ramelot aducea o gustare pe tavă, nu opri acest asalt de curtoazie. Dimpotrivă, faptul dădu prilej unor noi politeturi; și, în vreme ce locuința, unde agitația sporea, se pregătea pentru această veghe a vieții, cei doi bărbați, pe care totul îi despărțea, se așezară la masă, ospătându-se și plecându-se în fața canoanelor înaltei societăți.

Locotenentul începu prin a se interesa de starea Lydiei. Din camera aceasta se auzeau și mai bine strigătele. Îl întrebă pe tânărul tată despre obiceiurile franceze în materie de nașteri și-i istorisi și el moravurile austriece. Cunoștea vechile tradiții, căci nu locuia în Viena, ci în Moravia, în împrejurimile orașului Brünn, unde familia lui avea pământuri. Florent îl asculta fără constrângere și-i răspundea fără rezerve. De multă vreme unele pături ale populației pariziene trăiau în bune relații cu aliații. Nu demult dușmani, ei deveniseră învingători, apoi ocupanți; lumea înclina să nu vadă în ei decât un soi de miliție străină, impusă de împrejurări; în cercurile unde se prefăceau că discută pe față, se găsea totdeauna câte un prieten al „echității", care le nega cruzimile și hoțiile. Sosirea acelor trupe nu încheiase oare un bilanț greu de ruine și de doliu? Durata șederii lor nu garanta că de data aceasta funestul regim nu va mai reînvia? Cel puțin așa le plăcea să spună oamenilor grăbiți să reînceapă afacerile; astea auzea atunci Florent din ce în ce mai des în jurul lui.

În fond, orice-ar fi gândit, el știa, ca atâția alți parizieni, să discute cu ofițerii aliați fără să alunece pe o pantă periculoasă; austriacul, descriind peisajele unde se va duce să trăiască, după ce se va întoarce acasă, aminti că acele coline, în ultimii zece ani, suferiseră de două ori invazia franceză; Florent găsi repede o portiță de scăpare și discuția se reașeză pe un teren mai puțin periculos; îi vorbi despre ducele de Richelieu pe care aliații îl respectau. Pe masă nu mai rămase curând nimic din gustare; dar acest subiect de discuție abia pornise, când Ramelot împinse ușa și-și făcu apariția.

În anticamera unde-l pofti și unde închise toate ușile, cu multă precauție, urmă o discuție în șoaptă. Sclipirea unei

lumânări, pusă pe o măsuță lângă perete, lumina slab scena și le făcea celor doi, care vorbeau în șoaptă, niște umbre mari, ce se spărgeau de tavan și cădeau peste ei. Perechea încetă să mai vorbească în clipa când alături reîncepură țipetele femeii care năștea. Aceste țipete, cu slăbiri și sincope, te făceau să te gândești la o incantație sălbatică. Apoi cea care țipa se liniști; în anticameră se auziră din nou murmure. Dar discuția, la un șștt! al lui Ramelot se întrerupse din nou, căci Baptistine se ivi, venind din camera alăturată. Trecu alergând fără zgomot, fără să-și mai potrivească șuvița scăpată de sub bonetă, apoi ieși din bucătărie cărând un lighean și o oală cu apă fierbinte. Ramelot îi deschise ușa camarei, închizând-o după ea și, reîntorcându-se spre bărbatul care nu se mișcase:

– Atunci, Boussardel?

El nu se clinti, despuiat de siguranța sa, perplex. Faptele îl depășeau în mod vizibil, acele fapte la care nu putea lua parte, care mergeau de la sine și unde totuși i se cerea să intervină. Ușa din fața lui se deschise din nou, dar în loc de Baptistine intră moașa. Ea înaintă în anticameră, se așeză pe un scaun și răsuflă cu zgomot, ca un lucrător care-și trage o clipă sufletul. Își suflecase mânecile și-și legase părul cu o batistă de mătase. Transpirase, și-și mișca degetele ca să și le odihnească, apoi începu să-și frece pumnii.

– Gata! zise ea la rându-i lui Ramelot. L-ai înștiințat pe tată? Ce-a hotărât?

Florent, arătând ușa deschisă, îi făcu semn să fie atentă. Moașa ridică din umeri.

– Nu e în stare să ne mai audă.

– Nu e în stare? zise tânărul. Mai adineauri totuși striga.

Voi să intre. Femeia îl apucă de pulpana hainei. Repetă:

– Deci?

Dar un nou strigăt răsună brusc în cameră.

– Ajutor! strigă Baptistine. Ajutor! Veniți încoace!

Moașa, în picioare într-o secundă, se avântă, urmată de Ramelot, și ușa se închise.

Florent își ațintì ochii pe această ușă, pe această ușă care nu înceta să se închidă și să se deschidă, dar pentru alții, și care lui îi interzicea accesul în odaia unde se hotăra soarta familiei sale. Fără să vrea, atenția i se fixă pe o linie strălucitoare de vopsea

care, străbătând panoul, lăsa să se vadă o mică crăpătură. „Lemnul a lucrat, se gândi el. O să-i pun niște chit de geamuri."

Poate se putea uita prin crăpătura asta. Cu condiția ca ușa să nu se deschidă prea repede. Făcu un pas înainte, dar cele două canaturi se deschiseră sub privirea lui, și Ramelot își făcu din nou apariția. numai că de data asta, în rama ușii, apăru un personaj cum nu se poate mai ciudat. Cu ochii înfricoșați, cu bărbia tremurând, femeia își pierduse siguranța de sine. Țipătul din odaie, care reîncepuse și care însoțea această apariție, era el însuși diferit, mai obosit, mai răgușit. Nimic nu mai urma același curs, totul se dăduse peste cap.

– Ei, bine, spuse Florent, ce se întâmplă?

Ramelot voi să răspundă, dar vaietele care veneau din spatele ei, din fundul acelei odăi al cărei alcov nu se vedea, îi acopereau vorbele, dând impresia că această femeie, în picioare pe pragul ușii, era cea care gemea. Florent nu pricepea nimic din toată această învălmășeală și se strâmbă ca să audă mai bine. Ramelot închise ușa în spatele ei, gemetele se îndepărtară și el pricepu în sfârșit esențialul: teama moașei se dovedise îndreptățită. Trebuia luată imediat o hotărâre; viața mamei era în pericol.

– Cum, cum? protestă el incredul. Exagerați, cu siguranță!

Rob al firii sale, cerea dovezi, precizări. În ciuda timpului care presa, Ramelot se strădui să fie cât mai clară. Copilul, grație manevrelor moașei, apăruse. Adică primul din cei doi, căci nu mai exista nici o îndoială: erau doi gemeni; capul primului copil se ivise, dar totul se oprise, nu se putea obține mai mult prin mijloacele obișnuite, natura refuza acest lucru, mama era fără puteri și copilul suferea. Trebuia să se intervină imediat, fie într-un sens, fie în altul: sau să scoată copilul sacrificându-l, sau să folosească fiarele. Și fiarele aplicate unei femei într-o asemenea stare de epuizare...

Dar Florent și făcu un gest ca și cum alegerea soluției i-ar fi fost dictată dinainte de o forță superioară; Ramelot, în spaima ei, întoarse mânerul ușii ca să se uite prin deschizătură, și tânărul se dădu un pas înapoi, căci o auzi pe Lydie vorbind.

– O, Doamne... suspina ea, cu răsuflarea întretăiată. O, Doamne, ai milă de mine... fă... fă... să mă ușurez...

Bâlbâi câteva cuvinte latinești, apoi brusc, într-o pornire violentă, strigă: „Fă să mă eliberez!"

Ramelot îl apucă pe Florent de braț și-l scutură. El își mișcă încet capul cu aerul de a spune: „Da, da, vreau să hotărăsc...“ Aparent nu ezita în fața hotărârii, ezita să creadă că lucrurile ajunseseră la acest punct; femeile dramatizează întotdeauna ceea ce depinde de ele... Răsuflă adânc și-și mișcă buzele. Ramelot se apropie și mai mult, se ridică pe vârfuri, ciuli urechea, culese în sfârșit răspunsul, tresări. Își ridică fruntea, îl privi pe acel soț drept în adâncul ochilor, și-i lăsă brațul. Un minut după aceea, ea dispăru în cameră.

– Așezați-vă, domnule, zise austriacul văzându-și gazda intrând. Sunteți palid. Beți puțin vin.

Florent se lăsă să cadă pe sofa și acceptă paharul care i se întindea. Fericit că ocazia de a-și dovedi virtuțile de cozeur bine educat se prelungea, locotenentul n-avea de gând să tacă.

– Aceste momente, domnule Boussardel, sunt întotdeauna o încercare și pentru tată. Nici o complicație, socot?

Florent îi răspunse că da. Îi relată cum cei doi gemeni și poziția defectuoasă a primului născut o obligau pe moașă să se folosească de forceps.

– Oh! replică ofițerul. Dar dacă femeia aceasta e pricepută...

Tânărul îl opri cu un gest: vai, doar starea mamei putea hotărî situația, dar, din păcate, această situație era critică. De data asta nu se mai încurcă în perifraze ca să reamintească tot ceea ce văzuse și îndurase Lydie de un an încoace, tot ceea ce amenințase dinainte această maternitate. Nu, nu se mai amăgea: pericolul pentru mamă era mare. După această afirmație tăcu fără să spună în ce fel s-ar fi putut îndepărta acest pericol. Versiunea, nici adevărată, nici falsă, dar înșelătoare, a unui eveniment pe care tatăl avea să-l povestească de multe ori multor oameni, se și alcătuia aproape fără ajutorul lui, în urma unei simple reticențe, prin această primă încercare asupra unui prim auditor și înainte chiar ca evenimentul să se fi întâmplat. Florent nu mai avea nevoie să vorbească. Minciuna se și închega chiar în acest salon, care-i văzuse trăind, ca tineri soți, încă din primăvara căsniciei lor. Decorația odăii, amintirile cu care era impregnată îi săriră, în acel moment, atât de puternic în ochi, încât nu se putu abține să nu plimbe în juru-i o privire atentă. Instalarea ofițerului nu modificase mare lucru. Doar cutia cu pipe și vasul cu tutun, pe masă, înlocuiseră obiectele Boussardelilor emigrate din acest salon în odaia lor. Pereții

erau îmbrăcați în indian presărat cu mici ramuri verzi de palmier, pe un fond tern, și toată mobila era îmbrăcată cu o catifea roasă care repeta același desen într-o culoare mai vie. Pe șemineu, pendula, dar de nuntă, înfățișa o bornă militară peste care trona Timpul, un bătrân pe jumătate gol și aurit, care își lăsase secera alături ca să împletească o coroană de imortele. În față, o vitrină dreaptă – ce expunea în dosul unui geam un rând de cărți legate și două busturi mici din bronz, ale lui Cezar și Alexandru – făcea pereche cu un mic dulăpior. Conținea diverse fleacuri, daruri oferite Lydiei cu diverse ocazii, nașterea fetițelor, aniversări; după plecarea subofițerilor, se pusese totul la loc pentru locotenent, pentru că acele etajere garnisite astfel formau cel mai frumos ornament al salonului. În sfârșit, totul îi vorbea lui Florent de viața lor în doi și de tandrețea pe care și-o arătaseră.

Austriacul îl felicită pe Florent de a fi zămislit doi gemeni; avea de ce să se arate mândru. Dar obiceiul francez conferea dreptul de primogenitură primului născut sau celui de-al doilea?

– Primului, declară Florent, ca un om care în acest gen de probleme, chiar în toiul celor mai proaste circumstanțe, nu era niciodată luat pe nepregătite. Precizează: Codul nostru a rupt-o cu jurisprudența celor vechi.

Ofițerul se pregăti să răspundă, când un țipăt înfricoșător, inuman, vibră de cealaltă parte a peretelui și fu urmat de o tăcere profundă. Florent își duse mâna la frunte, apoi și-o privi. Palma îi strălucea de sudoare. Își scoase batista din buzunar, își șterse mâna și-și tamponă fața. Nici el, nici locotenentul nu mai spuseră nimic. Traseră cu urechea. După un moment se făcu auzit un scâncet slab.

– Ascultați, zise austriacul. E copilul. S-a născut. Ei bine, nu vă duceți acolo?

– Nu... Florent nu-și întoarse privirea. Nu, prefer să aștept până mă cheamă.

Nu-l chemară. Dar când scâncetele noului-născut trecură în anticameră, îl cuprinse dorința de a-l vedea pe acest fiu, și Florent se hotărî să iasă din salon. Ramelot, cu povara în brațe, dispăruse pe culoar, spre bucătărie. El o urmă; o găsi aplecată deasupra mesei unde, între scutece, zăcea o mică larvă încă murdară. Lumânarea din bucătărie împrăștia atât de puțină

lumină, încât tatăl se duse să ia lampa din anticameră. Lumina crescu în jurul noului-născut și al celei care-l și curăța. Pentru a o ajuta în treaba asta, Florent îi luă din mâini sticla cu ulei. Ea îl lăsă; cu un gest scurt îi întinse tamponul din scamă englezească de care se folosea și, fără să-și ridice privirea spre el, fără să-i vorbească, aștepta să i-l ude cu ulei. El ascultă și ridică sticla, ca să nu cadă vreo picătură pe jos. Pândea, încerca să prevină momentul când Ramelot avea nevoie de ulei. Când ea isprăvi această primă treabă, își îndreptă cu insistență ochii spre mica mașină de gătit, pe care se încălzea apa, spre ligheanul gol care aștepta alături. Florent înțelese, se duse să umple vasul și-l așeză pe masă. Femeia spălă noul-născut. În celălalt capăt al apartamentului, Lydie începu din nou să geamă și Florent zise deodată:

– Al doilea copil o va ucide.

„Nu", făcu Ramelot din cap. Cu ochii fixați asupra trupului mic pe care-l manevra, ea declară că din acel moment lucrurile păreau mai ușoare.

– Ah! strigă Florent cu nădejde.

După un moment el adăugă, foarte încet, apropiindu-se:

– Totuși... dacă e necesar... pentru a o cruța pe mamă...

Nu putu merge până la capăt. Se încurcă, se trădă; Ramelot, așezând copilașul, își întrerupse treaba, și-și arătă în sfârșit chipul. Boneta, la care nu renunțase în toiul treburilor, i se deplasase puțin și marginea, căzându-i pe frunte, îi ascundea un ochi. Ridică volanul cu pumnul; privirea ei neagră, sub sprâncenele groase, încruntate, îl izbi pe tânărul bărbat.

– Prea târziu, rosti ea fără ocolișuri. A avut o asemenea pierdere de sânge, încât nu i-a mai rămas nici un pic. Și, iată...

Ea trase cu urechea. Văicăreala Lydiei, care descreștea, încetă brusc.

– A leșinat din nou! Rămâi aici, nu atinge copilul, ți-o trimit pe Baptistine.

Florent rămase singur cu fiul său. Această carne nouă se agita încetișor, imitând gesturile omenești. Cele patru membre, mâinile foarte mici și picioarele, sexul erau bine formate. Aproape de unul dintre mameloanele minuscule, mare doar cât o sămânță de mac, un semn pe care nu-l avea nici Florent, nici Lydie. Copilul în vârstă de mai puțin de o oră, copilul încă umed de licorile materne, devenise o persoană privată, distinctă,

o ființă în plus pe pământ. Cu ochii închiși, dar cu gura deschisă, pruncul țipă; din minut în minut țipa mai tare, ca și când plânsul, încetând alături, trecuse în el.

În alcovul ei, Lydie se lungise, în sfârșit, mută, neînsufletită, golită de două ori de substanța ei. Al doilea copil, – ochiul exersat al moașei recunoscuse că era puțin mai ușor ca primul – își reîntâlni fratele în bucătăria schimbată în cameră a pruncilor, căci moașa era de părere să-i țină pe noii-născuți departe de patul matern. Lungimea culoarului și ușile închise instauraseră în restul apartamentului o mare tăcere, după teribilul concert care răsunase ceasuri întregi. Baptistine se afla alături de gemeni. Alte două femei isprăviseră de făcut, în tăcere, ordine în cameră. Traseră draperiile, aruncaseră perdelele pe deasupra patului, pentru ca leuza să aibă cât mai mult aer. Fumul aromatelor, care urca de pe masa de marmură spre tavanul scund, împrăștia miasmele și mirosul medicamentelor. Ramelot se aplecă pe parchet, adună rufele pătate de sânge și, pentru moment, le aruncă în cabinet. Apoi se ocupă de una dintre lămpi, care fumega și pe care, până la urmă, o îndepărtă de la căpătâi, unde lumina nu mai era necesară. Lydie rămase indiferentă la toate aceste lucruri. Cu ochii strălucitori în fundul orbitelor, își privea fix bărbatul care se apropia. Când Florent fu foarte aproape de pat, voi să vorbească, să rostească cuvinte afectuoase. Dar ele i se opriră pe buze înțepenite de acea rază arzătoare care nu-l părăsea și care deșteptă în el, dintr-o dată, cele mai cumplite bănuieli; de ce-l privea Lydie astfel, ce știa, ce auzise sau ghicise?

Florent se tulbură. În mintea, în amintirea lui foarte recentă, se produse un hiatus, o ușă rămăsese întredeschisă spre camera în care i se spusese că nevasta lui zăcea lipsită de auz și de conștiință, și el înțelese că nici o certitudine, niciodată, nu va mai veni să închidă acea ușă.

– Draga mea... zise el în sfârșit. Cum te simți?

– Tu... bâlbâi Lydie.

El încercă să-i surâdă. Cum? Asta era tot ce avea de răspuns?

– Tu... repetă ea. Tu...

Nu mai putea vorbi. Și această neputință de a se exprima, acel regret poate, hotărî totul în ea. Focul ochilor i se voală

dintr-o dată, capul îi căzu pe umăr, pleoapele i se coborâră, dând la iveală două lacrimi ce i se agățară de gene și care nu mai căzură.

Florent, cu un pas înapoi, se retrase, aspirând profund aerul. Dar, scăpat de privirea nevestei sale, o întâlni pe cea a moașei. N-o susținu decât un moment, și, întors aproape cu spatele, rămase cu fruntea înainte, cu buza în jos, cu toată fața prinsă într-o expresie de încăpățânare.

A fost unul din acele momente în care minutul parcă se eternizează, în care jocul se oprește, în care perspectiva se desfășoară. Apoi totul reîncepu: Lydie se reînsufleți, moașa se aplecă peste pat, Ramelot trecu în partea cealaltă a patului, numai Florent se trase înapoi, cât mai departe cu putință de pat, până la fereastră.

De când Lydie nu mai striga deschiseseră mare această fereastră. Peste drum fiind Colegiul, n-aveau a se teme de indiscreția vecinilor din față, și apoi la acea oră tot cartierul dormea. Gâzele de noapte, în ciuda strălucirii celor două lămpi, nu intrau deloc în cameră, căci flacăra felinarelor suspendate de-a lungul celor trei străzi ale piațetei le reținea afară. Liniștea și prospețimea nopții nu-l distraseră pe Florent, și el bănui că atitudinea sa putea să pară ciudată, când o auzi pe Ramelot spunându-i brusc la ureche:

– Nu rămâne înțepenit acolo.

– Cum?

– Mai degrabă du-te și i te așază la căpătâi. Ține-i mâinile, ia-ți o înfățișare mai ca lumea... Dacă n-o faci pentru ea, fă-o măcar pentru străini...

El își îndreptă ochii spre ușă și văzu că intrase altă femeie.

– Moașa, continuă Ramelot în șoaptă, e o veche prietenă, răspund de ea. Dar asta...

Femeia era vecina căreia i le încredințaseră, peste noapte, pe Adeline și Julie. Apariția ei în camera leuzei dovedea că cele două fetițe dormeau liniștite, dar arăta de asemenea că momentul, extrem de grav, era unul din acelea care atrag cumetrele, le strâng laolaltă, complice, le fac să presimtă nenorocirea.

Ramelot care, în realitate, își frecventa destul de puțin vecinii, nu apelase la acea femeie, decât de nevoie, și fiindcă

auzise că e o femeie de treabă care îndurase multe. Era o țărancă pripășită pe-acolo în luna iunie a anului care trecuse, ca atâtea altele care fugeau de bătălie, refugiindu-se la Paris. Străzile, în trei zile, dădeau pe dinafară de o mulțime care se așeza pretutindeni, pe malul râurilor, sub portaluri, între zidurile caselor. Întâmplarea o mânase pe această Josépha Branchu, cei doi copii ai ei și coșurile cu boarfe în strada Joubert, unde un grajd neocupat fu oferit nenorocirii lor. După sfârșitul luptelor, biata ființă întârzie de pe o zi pe alta; încă n-avea curajul să se miște de-acolo. Casa din Chesnay arsese în fața ei, vitele fugiseră care încotro sub ochii ei, toate bunurile fuseseră pierdute, cât despre bărbatul ei mai rămăsese oare vreo fărâmă din el într-o groapă neștiută din insula Lobau după șapte ani de când își aflase odihna celor bravi? Atâtea încercări o umpluseră pe această femeie de nehotărâre, de stupoare și teamă. Își dăduse băiatul la ucenicie ca să facă față nevoilor imediate ale vieții, iar pe fiică-sa o băgase la stăpân; ea însăși își câștiga strictul necesar slugărind la burghezia din cartier; mică, pătrată, plângea adesea fără să spună nimic și fără să-și părăsească mătura; ziua odată isprăvită, mai sporovăia pe pragul prăvăliilor, după care se întorcea la culcușul ei. Nu știai ce să spui despre ea, nici ce să gândești.

Cum rămăsese pe loc, în fundul camerei, Ramelot îi făcu semn cu mâna, atât ei cât și moașei. Le duse pe amândouă în cabinet, a cărui ușă deschisă se găsea la egală distanță între alcov și fereastră, și cele trei femei, apropiindu-și capetele, abia vizibile în umbra odăii, ținură o consfătuire. Josépha Branchu fu de acord cu instrucțiunille care i se dădură. După care cele două femei intrară din nou în odaie. Moașa, arătându-l cu privirea pe Florent, îi puse o întrebare lui Ramelot care scutură din cap spunând scurt: „Nu!" Tânărului i se păru chiar că ea ridicase din umeri. Prefăcându-se că n-a observat nimic, privi afară, de unde se auzi răsunând un pas pe caldarâm, și-o recunoscu pe Josépha care se grăbea în direcția străzii Thiroux.

Multă vreme nu se mai petrecu nimic. Apoi orașul adormit lăsă să se audă de departe un clinchet ușor. Florent ascultă. Zgomotul se preciză foarte repede. Răsuna la intervale și de fiecare dată mai apropiat. În sfârșit, la doi pași de casă, văzu

înaintând o luminiță, clopoțelul răsună și mai tare și o sutană albă semnală mesagerul care, străbătând singurătatea străzilor, i-l aducea Lydiei pe Dumnezeu.

Preotul plecă, leuza, căreia împărtășania părea să-i fi redat un pic de putere, ridică mâinile, le ținu în sus, apoi le întinse spre ceva imaginar.

– Pruncii, zise Ramelot, care înțelese prima. Vrea pruncii.

Se duseră să-i aducă. Strigau amândoi, de-acum înfășați, dar într-un fel modern, cu brațele libere. Una dintre femei înnodase o panglică la mâna primului născut pentru a-l deosebi; precauție inutilă, căci pecetea pe care singur Florent o descoperise pe pieptul fiului său mai mare nu se repeta la celălalt geamăn și făcea o dată pentru totdeauna orice confuzie imposibilă. Se aplecară ca să-i spună mamei greutatea respectivă a copiilor: primul se arăta a fi mai robust, cum era și normal, dar fără ca celălalt să fie debil, slavă Domnului! Pupilele Lydiei străluciră, apoi se măriră din nou, crezură că va leșina iarăși, i se luară repede copiii. Ramelot îl puse pe-al ei în brațele lui Florent.

– Nu-i găsesc pulsul, șușoti moașa care-i apucase mâna. A, iată-l... toarnă-i o linguriță de apă în gură... Sângele pierdut îi face sete...

Răsuflarea i se făcu mai scurtă, mai ușoară. Se opri brusc un moment și chipul îi deveni cenușiu. Privirea totuși i se limpezi, mâna dreaptă se mișcă, indexul și mijlociul se alungiră ca pentru a face un semn... Atent, Florent înfățișă binecuvântării materne fruntea copilului pe care-l ținea și care se nimeri să fie primul.

Când Lydie fu moartă și i se dădură trupului primele îngrijiri, cele două lămpi fură înlocuite prin două lumânări, iar femeile alcătuiră un semicerc în jurul patului. Erau patru, diferite ca vârstă și ca atitudine: Ramelot și moașa, răpuse de oboseală, care se rugau stând jos, Josépha Branchu, în genunchi, pe podea, și Baptistine, îngenuncheată și ea, dar care plângea. Buzele lor rosteau vorbele aceleiași rugăciuni, exprimând aceeași implorare. Femeile se rugau fără să se sinchisească de Florent; îl uitaseră pe omul refractar la metodele lor, pe bărbatul izolat în raționamentul și pudoarea sa, pe omul străin. Unde se găsea el în clipa asta? Lângă gemeni, fără îndoială, care fuseseră culcați unul la cap și altul la picioare, în

leagănul în care Adeline și Julie își petrecuseră primele luni. Probabil că micuții dormeau, căci nu-i mai auziră, cu toate că acum ușa era deschisă spre anticameră. De teama căldurilor probabile de peste zi, care puteau fi nefavorabile atât noilor-născuți cât și moartei, aerisiră bine apartamentul.

Femeile nu băgară de seamă imediat că tatăl reintrase în cameră. Își reluase locul, în adâncitura ferestrei, în spatele lor. Când îl zăriră, nu mai întârziară. Baptistine ieși ultima, smiorcăindu-se, ușa se închise, și Florent rămase singur cu moarta.

N-o privi. Stătea sprijinit cu spatele de balustrada ferestrei. Se simțea zdrobit, fizic, dar toate scaunele se aflau lângă alcov, așa că rămase în picioare. Jos, strada Sainte-Croix era pustie. Nu trecea nimeni. Ziua încă nu se zărea. Florent își scoase ceasul. Nu era nici trei. Cât de repede merseseră lucrurile! Lydie murise, murise! Moartă, după ce de atâtea ori, în somn, se temuse pentru moartea lui. Ea care voise să doarmă luni în șir ca să se odihnească, acum dormea pentru vecie; ea, pe care mormântul cel nou o copleșise, era prima care intra în el.

Cuteză să-și îndrepte privirea spre pat. Slăbită, Lydie aproape că nu mai făcea nici o adâncitură în el. Poate că și începuse să-și piardă concretețea, legăturile terestre, greutatea. Lui Florent i se păru că, sub boneta de dantelă cu care o împodobiseră, avea un aer liniștit, și tânărul văduv simți o mare ușurare, ca și cum acest lucru ar fi schimbat ceva din ceea ce se petrecuse. Hotărî să se așeze. Se îndreptă către scaunul cel mai apropiat, de lângă consolă, și pe această consolă îi atrase atenția un obiect care de obicei nu se afla acolo. Era o stampă înrămată, culcată cu fața în jos; recunoscu *Judecata de Apoi*, de obicei agățată în alcov. De ce-o scoseseră? Având obiceiul s-o lase pe nevastă-sa să doarmă la perete, nu văzuse niciodată de aproape această gravură. Ochii i se fixară un moment pe unul din personaje, un damnat între alți damnați, aproape gol, cu mușchii noduroși, și care se răsucea în chinuri.

Florent se îndreptă; își aminti că pe această consolă stătuse multă vreme planta aceea din Cap. Acum stampa îi luase locul. Își duse scaunul la fereastră și se așeză.

Începea să se crape de ziuă. O grădină se desprindea de Colegiul Bourbon, în dreapta clădirilor, și vârfurile copacilor ei se profilau pe un cer de cenușă albăstruie, un spațiu fără

profunzime și fără viață. În curând, peste câteva ceasuri, se va simți din nou arșița verii. Pe moment, nu era decât așteptarea.

Un clipocit de apă se făcu auzit dinspre odaia vecină, însoțit imediat de un strănutat viguros; cel mai mic sunet se amplifica în această parte a locuinței din care zgomotul, din care viața însăși dezertase. Era ofițerul austriac care-și făcea abluțiunile matinale în camera lui. Și pentru el începea o altă zi.

Florent, nemișcat pe scaunul lui, în lumina începutului de zi, asculta și urmărea toate ecourile acestei dichiseli; se miră că locotenentul, trecând în salon, apoi în anticameră, n-avea pasul atât de sonor ca de obicei. Nu-i recunoscu pasul decât atunci când cizmele loviră trepte scărilor, și înțelese că oaspetele străin, din respect, ieșise din apartament în ciorapi.

Toate acele distrageri nu priveau decât simțurile, învelișul lui Florent. Eul său rămânea pradă lui însuși; se cufundă în gânduri. Când o mână fermă, masculină, îl apăsă pe umăr, reveni de foarte departe.

– Haide... îi zise o voce.

Ridică fruntea și băgă de seamă că se făcuse ziuă, că lumina lumânărilor pălise. Ramelot îi lăsă umărul și desprinse șnurul draperiilor, căci ferestrele de la mezanin nu aveau jaluzele, și în interior trebuia restabilită acea obscuritate pe care o cere de obicei moartea. Draperiile fură trase și, în spatele lui Florent, ferestrele închise. Îl ferecau și mai bine cu moarta. Din fericire, Ramelot, care-l observă, șopti:

– Ei bine, m-am gândit să-ți fac o cafea bună. Hai, vino s-o bei!

Solicitudinea cu care-l înconjură în acel moment îl surprinse. Solicitudine reticentă, probabil acordată din silă, dar totuși binefăcătoare, fiindcă fără această încurajare el nu s-ar fi putut atinge de ceașca de cafea, nici aranja hainele, nici gândi la ce avea de făcut.

– Când te vei duce la primărie ca să anunți decesul, zise Ramelot, să nu uiți să declari și copiii.

– Am să am grijă.

– Vrei să mergem împreună?

El se arcui, își îndreptă umerii curbați, se întinse.

– Nu, nu, e prea multă nevoie de dumneata aici.

Ea îl urmă până pe palier.

– Boussardel, zise ea din nou, te-ai gândit la nume?

– Nume? Da... Hotărâsem, dacă era băiat, să-l numesc Ferdinand. Ferdinand va fi deci numele celui mai mare. Cât despre al doilea... cred că Louis. Tata, controlorul vămii, se numea Ferdinand-Louis.

Tocmai era pe cale să plece, când Florent, care se temea ca dimineața să nu fie ploioasă, îi ceru umbrela. Coborând primele trepte, el o rulă cu grijă, aranjându-i pliurile sub inelul de lemn.

CAPITOLUL VI

După-amiază o rugă totuși pe Ramelot să-l însoțească. Trebuia să se ducă fără întârziere la Biroul Doicilor, și asta nu era o treabă pe care s-o poată îndeplini în bune condiții un bărbat.

Joséphа coborî ca să aducă o trăsură. Rămăsese în serviciul lor; conveniseră s-o ia cu ziua până la noi ordine. Căminul văduvului și începuse să se organizeze prin forța împrejurărilor; golul pricinuit de moartea Lydiei provoca o urcare în grad generală: Baptistine își lăsa mătura în seama Joséphei, ca să se ocupe de fetițe, pe care Ramelot le lăsa ca să se ocupe de casă. Biroul Doicilor și cel al Recomandărilor fuseseră reunite nu demult în același palat, pe strada Sainte-Apolline, ceea ce simplifica alergătura. Totuși, urcându-se în trăsură, Florent rosti o altă adresă, cea a Biroului de Doliu al parohiei, pe unde prefera să treacă mai întâi. Astfel, timp de mai multe zile, necesitățile vârstei crude și obligațiile funerare fuseseră strâns legate. Familia Boussardel în devenire începea să se orienteze, se îndrepta spre destinul ei, sub dublul semn al doliului și al leagănului.

Florent voi ca Ramelot să intre cu el în Biroul de Doliu și să asiste la discuția cu antreprenorul. Acest om l-ar fi putut face să accepte un serviciu mult prea costisitor. Nu că durerea i-ar fi slăbit lui Florent puterea de a discuta; dimpotrivă, începând de dimineață, își regăsise felul lui de a fi, dar se părea că nu voia să cruțe nici o cheltuială. Aprobă tot, marea argintărie, expunerea în pridvor, draperia neagră de catifea, stemele înlăcrimate; voi lumânări de ceară nouă, comandă mantii de doliu pentru neamuri, măcar că aproape nu mai aveau neamuri la Paris și fu de acord cu douăsprezece trăsuri, plătite cu un ludovic una. Ceru, în sfârșit, trei sute de anunțuri mortuare. Înainte de a părăsi biroul, spuse, întorcându-se spre Ramelot, care asculta în tăcere:

– Presupun că e bine. Ce crezi?

– Pentru că-mi ceri părerea, Boussardel, îți voi spune că tot luxul ăsta nu mi se pare justificat nici de situația dumitale, nici de firea Lydiei. Știi mai bine decât mine că avea gustul simplității.

El păru contrariat de această remarcă, pe care putea totuși s-o prevadă și, după ce se asigură că antreprenorul, din delicatețe, se îndepărtase, reluă încet:

– Fiindcă... înțelege-mă... Mi-ar plăcea... mi-ar plăcea să-i fac nevestei mele mari onoruri...

La ultimele vorbe, vocea i se sugrumă.

– Da, zise Ramelot, cred și eu... Văzu că el își revenise și adăugă: De pildă cantitatea asta de ferpare, n-ai să-mi spui că...

– Nu mă pot dispensa de asta. Pentru toate relațiile, pentru noile mele relații...

Cită nume pe care Ramelot nu le auzise niciodată rostite în strada Sainte-Croix; lovindu-se peste frunte, îl chemă pe antreprenor și-l rugă să-i procure imediat un comisionar frumos îmbrăcat. Se așeză să scrie. Voia ca printr-un bilet să-i aducă la cunoștință lui Soucheaux nenorocirea lui: nevastă-sa nu-l cunoscuse niciodată, dar Soucheaux era protectorul lui și deci patronul familiei.

Scăpat de grija funeraliilor, satisfăcut de dispozițiile luate, Florent se însufleți și mai mult. Tot drumul pe care-l parcurse trăsura ca să ajungă în Sainte-Apolline, pe străzi încurcate, și la acea oră de afluență, el vorbi, își expuse proiectele. Gemenii bineînțeles vor fi dați la doică, dar nu vor rămâne acolo decât timpul strict necesar.

– N-ai să-i iei înainte de a fi complet înțărcați, zise Ramelot. Contează pe cel puțin zece luni, deși un an ar fi și mai bine.

El fu de acord. Mergeă și așa. Putea nădăjdui că ocupația nu va fi veșnică și că până într-un an cele două camere aflate în stăpânirea austriacului vor fi redate familiei. La nevoie, Florent va face uz de drepturile lui de tată a patru copii.

– Nu te gândești deci să schimbi locuința? întrebă Ramelot.

– De ce? Trei camere și un cabinet e tocmai ceea ce-mi trebuie. Și poziția mea nu mă obligă încă la reprezentare.

– Sunt de acord, Boussardel, dar presupun că amintirile penibile...

– Te înșeli... spuse el privind prin portieră. Cel mai penibil lucru dintre toate ar fi pentru mine să părăsesc această casă. Mă voi hotărî la asta cât mai târziu cu putință. Înțeleg chiar să nu se modifice nimic în apartament. Odaia noastră, mai ales, trebuie să rămână așa cum e. Ai să fii bună să veghezi la asta.

Voi să știe de ce stampa cu *Judecata de Apoi* fusese scoasă din alcov. Ramelot îi explică.

– Oh! zise el simplu, în acest caz să n-o mai agățăm acolo. Am un portret al nevestei mele, făcut de o doamnă artistă, al cărei soț mi-a fost coleg la Trezorerie. Poate că-ți amintești de acea schiță? Se află în salon, între cele două ferestre. Am s-o atârn în locul acelei gravuri triste pe care Lydie, vezi și dumneata, nu putea s-o sufere.

Trecu un moment. Florent păru absorbit de spectacolul străzii. Dar Ramelot, fără să-i vadă chipul, îl auzi rostind:

– Am toate motivele să păstrez apartamentul din strada Sainte-Croix, inclusiv vecinătatea cu dumneata. Îți mărturisesc că contez oarecum pe dumneata.

Ea nu răspunse.

– Ramelot... adăugă el. Ramelot... nu mă vei părăsi... nu mă vei părăsi, nu-i așa?

– Cum? Ei, făcu ea cu nerăbdare, avem vreme să mai vorbim despre asta.

– Sigur, dar...

– În orice caz, eu nu făgăduiesc nimic.

În strada Sainte-Apolline, Ramelot nu întârzie să asculte solicitatoarele care umpleau curtea și se îndreptă, urmată de tată, direct spre sala locațiunilor. Trebuia găsită o persoană de calitate, care să aibă nu numai un trup în stare să mulțumească doi gemeni, dar care să fie în măsură să-i hrănească pe loc încă din primele zile. Ramelot îl sfătui să aleagă o mamă al cărei copil să aibă de-acum vreo șapte-opt luni, să poată fi deci înțărcat sau chiar dat la altă doică. I se prezentară două femei care satisfăceau toate condițiile. Ramelot opinie pentru cea mai tânără, care venea din Santerre, dar Florent își arătă preferința pentru cealaltă, care locuia prin împrejurimile imediate ale Parisului. Părea sedus de gândul că astfel sugacii nu vor respira un aer prea rustic, nu vor suge un lapte prea țărănesc și nu vor decădea din calitatea lor de parizieni. Când această femeie îi spuse că trăia în cătunul Monceaux, pe drumul spre Argenteuil,

la mai puțin de un sfert de leghe de barieră, dar în plin câmp, el declară:

– Totul se potrivește de minune, suntem o familie din Paris, uitând că gemenii erau pe jumătate Flouet, la fel ca și Adeline și Julie, și că jumătate din sângele lor era turangez.

Ramelot examină mai întâi copilul doicii, apoi pe doică, ceru să-i vadă sânii, îi pipăi, stoarse puțin lapte, îl gustă și treaba fu încheiată.

Așteptară o zi frumoasă, cu vreme caldă, dar fără arșiță, ca să ducă pruncii la Monceaux. Florent voia să-și dea el însuși seama de felul cum vor fi tratați gemenii: trebuia, spuse el, ca doica s-o înlocuiască pe biata lor mamă și să-și asume atât datorii paterne cât și materne. Ramelot participă și ea la această mică expediție.

Doica locuia la capătul cătunului, la marginea câmpului. De la ea se zărea clopotnița pătrată din Clichy-la-Garenne. Nu mințise, trăia în plin câmp. Locuia într-o fermă arendată, foarte curată, dar care nu producea mare lucru, așa încât socrii și bărbatul ei o puteau întreține singuri. Se mulțumea să le sporească veniturile făcând pe doica. Florent și Ramelot se felicitară de a o ști astfel despovărată de treburile grele ale gospodăriei.

Cerură să-i vadă pe cei de la fermă. Totul li se păru fără cusur. Mai rămânea de rezolvat o problemă, cea a laptelui suplimentar. În strada Sainte-Croix, la doi pași de Chaussée d'Antin, unde găseai de toate, putuseră procura, fără greutate, lapte de măgăriță; aici trebuia căutat în vecinătate, căci ferma n-avea decât vaci, și tatăl interzisese să se schimbe fiilor lui regimul, atât de general recomandat, de alăptare mixtă. Ramelot se oferi să dea o mână de ajutor la căutat; ea nu avea să se întoarcă la Paris decât mult mai târziu, după ce va fi rezolvat toate amănuntele. Florent insistă să-i lase trăsura; după-amiaza era minunată, agentul lui de schimb nu-l aștepta, își va lua deci o zi de concediu.

– Mă duc pe jos, zise el.

Atât de perspectiva mersului pe jos, încântat de fermieri, fără să regrete că le plătise pe trei luni înainte, o porni cu pași mari spre oraș.

Văpaia zilei odată potolită, țăranii își vedeau de treburile lor. Plăcerea, pentru acești supraviețuitori ai războiului, de a-și relua

existența rurală după atâția ani petrecuți sub arme, nevoile unei țări epuizată de înfrângere și de ocupație, dorința de a-și cruța o nouă iarnă de foamete, totul concura la sporirea ardorii lucrătorilor rurali pe acest pământ darnic. În grădini, în livezi și trecând de cătun, în dreapta și-n stânga, pe imașuri și ogoare, Florent vedea pretutindeni doar oameni ocupați să plivească, să răsădească, să afume, să mușuroiască bine cartofii, să desfoaie piersicii, să curețe vița de vie de omizi. Pământul își reîncepea legătura cu omul. Ovăzul era încă în picioare, dar se secerau trifoiul și lucerna care se uscau repede la soare. Parfumul lor puternic, amestecat uneori cu câte o miasmă de gunoi de grajd, se răspândea pe câmpie și părea însăși mireasma muncii omenești. Atâta efort, atâta bogăție spontană, atâta lumină rodnică, evocau alegoriile, apoteozele lui Ceres și ale Pomonei, triumfurile Păcii. Cu glasul și cu mâna, Florent îi saluta pe cultivatorii care erau mai aproape de drum, se simțea prietenul lor și-și spunea că Franța e o mare națiune.

Merse astfel până la prima răscruce de drum. Stâlpul de reper ce se ridica în acel loc și indicația pe care-o purta îl smulseră un moment din euforia lui. Numele de Batignolles îi aduse aminte de luptele pe care le susținuse acolo în 1814, și la Aubervilliers în 1815; plimbarea îl făcuse să uite războiul, războiul recent și urmările sale care încă mai dăinuiau; cu atât mai mult cu cât câmpia din Monceaux nu mai păstra nici o urmă a bătăliei date sub zidurile Parisului. Întoarse spatele satelor încercate, ale căror ruine știa că nu fuseseră reconstruite, și se îndreptă spre bariera Rotonde de Chartres. Acolo se întindea, la hotarul dintre sat și oraș, vechiul parc Philippe-Égalité.

Florent își aminti vag că fusese o dată aici, în copilărie, într-o excursie cu tatăl său, după ce Revoluția făcuse din acest domeniu al prințului un loc de plimbare public. De atunci vremurile se schimbaseră, poporul nu mai avea acces în acest loc. Parcul nu era împrejmuit decât de un șanț larg și adânc, cât ținea bulevardul, așa că nimic nu împiedica privirile celor care se plimbau. Trecând pe lângă acest parc, Florent zări în spatele frunzișurilor castelul La Folie, ruinele sale patetice, chioșcurile cu verdeață, dar nu se opri, nu se înduioșă, nu-și căută amintirile de copil în impresiile bărbatului, căci, hotărât, predispoziția sa nu înclina în acea zi către melancolie. O luă

spre stânga ca să intre în Paris pe la bariera Courcelles și nu-și încetini pasul nici măcar în fața porții de la intrarea în parc; chiar în acel moment, două maici de la Sainte-Marthe, care ieșeau din grădina din față, îl făcură să-și întoarcă privirea. Recunoscu dependințele spitalului Beaujon și se gândi la acest soi de speculații. Începând de la barieră, gândurile lui luară altă cale, mai conformă cu starea și cu destinul său. N-o apucă pe strada Courcelles, ci o făcu la stânga, pe strada Valois-du-Roule. Acele meleaguri, care-i erau mai puțin cunoscute, îl atraseră. Înainta printre zidurile parcului și rarele case risipite inegal aliniate spre șosea și ale căror curți se întindeau în spate. Unele bucăți de teren atingeau limita platoului, altele îl depășeau, se abăteau spre fundul Parisului și atunci distingeai, la nivelul pământului, vârfurile arborilor plantați jos, în partea cealaltă a dâmbului.

Puțin mai departe locuințele dispărură, ba chiar și grădinile; nu mai vedeai decât pepiniere și câmpuri. Boussardel se opri. Observă împrejurimile. Caracterul lor agrest îl surprinse. Te puteai crede în satul Passy sau Vaugirard. Fără să fie izolat ca Auteuil, locul își avea atracțiile lui; prezenta de asemenea și alte avantaje. „Când te gândești, își spuse Florent, că acum e moda sătuleților din vecinătatea Parisului, că negustorii și bancherii vor să-și aibă casa lor la țară, unde să stea de sâmbătă seara până luni când se deschide Bursa... Soucheaux n-are și el o casă la Meudon? De ce să te duci atât de departe când Haut-Boule și Bas-Monceaux îți oferă la doi pași pământurile și înlesnirile lor?"

Mai făcu câțiva pași, se opri din nou, se gândi că această întindere aproape sălbatică, acest ultim punct de rezistență a naturii împotriva orașului acoperea o mare suprafață, urca până la apeductul liniei de centură, atingea bariera Clichy, cobora până la Petite Pologne. Cât spațiu nelocuit! La un sfert de ceas de mers cu trăsura distanță de bulevard, și la numai o jumătate de ceas de strada Feydeau, centrul activ al Parisului. Până și cel mai neînsemnat burghez echipat doar cu o cabrioletă putea să-și aibă domiciliul aici; putea să se întoarcă acasă în fiecare seară, nu la sfârșitul săptămânii, ci la sfârșitul zilei; ar găsi aici zilnic liniștea, aerul curat, o altă verdeață decât cea a aleilor urbane mereu prăfuite... Florent și vedea palate moderne între curți și grădini englezești, reședințe la capătul aleilor plantate. Își puse

în gând să vorbească despre asta cu Soucheaux. Nu pentru că dorea să aibă el însuși o proprietate în acest cartier, fie chiar și un mic pavilion; nu-și putea încă permite astfel de vise.

Porni din nou. Nu se gândea la aceste lucruri atras de pofta de câștig sau de gustul afacerilor. Ceea ce-l inspirase pe Florent erau mai curând dragostea pe care-o nutrea pentru orașul său natal, posibilitățile care s-ar deschide acestui trup în creștere, încrederea pe care i-o inspira Parisul; aceste sentimente erau tot atât de adânc înfipte în el ca și instinctul pământului la țăran sau dragostea față de ape la riveran. Parisul era adevărata sa patrie, pământul din care se nutrea, soclul familiei sale, și el știa bine că nici doliul inimii, nici cel al drapelelor nu vor afecta niște așezări atât de puternice. De aici propria sa soliditate. Nu concepea ca vreun personaj, indiferent care, să nu fi fost născut la Paris. Cum se putea să nu fii parizian?

În dreapta se deschise o străduță, mai curând o potecă sinuoasă care cobora în pantă ca un râu între două maluri pline de verdeață; Florent o apucă pe această străduță. Făcea pași mari, pietrele i se rostogoleau sub pantofi și o găină speriată țâșni drept în fața lui. După capriciul copacilor care se înșirau de-a lungul drumului, trecea de la umbra lor la lumina soarelui ce apunea, și de la lumină la umbră; văzu o căsuță și prin fereastra deschisă zări o scenă de interior, niște oameni care nu păreau să-și dea seama de fericirea de a trăi în acest loc. Ajunse în Paris; apropierea abatorului Roule se făcu brusc simțită; în miasmele serii care urcau din valea citadină, vacarmul de târg al Parisului ieși în întâmpinarea lui Florent.

Ajunse în strada Sainte-Croix fără să se simtă obosit, dar vederea casei sale îl opri în loc și-și ținu multă vreme ochii ațintiți asupra uneia dintre ferestrele joase de la mezanin, ultima din stânga, cea în care știa că nici o femeie, niciodată, nu va mai ridica perdeaua ca să-i pândească sosirea.

Intră sub boltă, și portăreasa îl înștiință că cele două fetițe mâncaseră și că se jucau în curte. Le găsi pe Adeline și pe Julie lângă tufișuri, lucrând liniștite la niște scutece minuscule. Spectacolul micilor lor frățiori le tulburase într-atât, încât păpușile le inspirau de câteva zile cele mai vii sentimente. Florent nu dădu atenție la ceea ce spuneau, dar sunetul sporovăielii lor trezi în el emoții. Se întrebă atunci dacă de o săptămână încoace nu trăia ca un automat, dacă de acum încolo

durerea lui nu va căpăta un trup, un chip, un nume, și dacă se va consola vreodată de moartea Lydiei.

Își auzea fetițele fără să asculte ce spuneau, se uita la picioarele sale fără să vadă nimic. Totuși, puțin câte puțin începu să zărească ceva, un mănunchi de crenguțe ascunse în colțul unui tufiș. Era planta lui din Cap, pe care sigur că Baptistine o răsădise acolo ca să nu se usuce. Planta se adaptase la pământul parizian; era despuiată de frunze, dar la capătul fiecărei crenguțe câte un pămătuf de un verde fraged demonstra ascensiunea sevei și constanța vieții.

CAPITOLUL VII

În ziua când gemenii se întoarseră acasă fu sărbătoare mare. Tatăl lor alesese o duminică tocmai ca să se poată duce el însuși la Monceaux cu Baptistine, să-și aducă băieții și să le consacre tot restul zilei. Cei doi prunci urcară scara din strada Sainte-Croix în brațele servantei, către ora unsprezece dimineața; surorile lor, în ușa deschisă cu două canaturi, care dădea spre palierul de la mezanin, scoteau strigăte de bucurie. Ferdinand și Louis căscară ochii, mai ales Ferdinand, care se arăta mai vioi, și încercară primele surprize ale unei atât de mari desfășurări de bucurie în onoarea unor ființe cam de șaisprezece luni.

Începură cu o masă în raport cu împrejurările, și nu cu lăcomia lor care nu se oprea încă decât la piureuri. Masa fusese pusă în salonul în sfârșit eliberat de ofițerul austriac. Acesta părăsise strada Sainte-Croix cu o vară în urmă; nu-l înlocuise nici un alt ofițer, măcar că ocupația mai dura, și Boussardel, după câteva săptămâni, se încumetase să folosească din nou cele două odăi. Instală copilașii, pe Julie și pe Baptistine în fosta odaie a austriacului, care era cea mai mare din locuință; salonul redeveni salon și tatăl își păstră propria sa cameră, cu fetița mai mare alături de el, în cabinet. Adeline crescuse în vârstă și înțelepciune. Văduvul vedea apropiindu-se, prin cursul firesc al lucrurilor, timpul în care tânăra Adeline, cu educația împlinită, va ține locul mamei sale în casă.

Florent, de la moartea soției sale, ședea la masă fără să aibă pe nimeni în fața lui; dar, în ziua întoarcerii gemenilor, o așeză pe fiica sa mai mare în celălalt capăt al mesei, în locul unde timp de zece ani întâlnise chipul Lydiei. Sigur, nu era supărat că un prilej atât de fericit, atât de nou, de legitim, îi îngăduia s-o rupă cu obiceiul acelui loc pe care nu-l putea menține veșnic gol. Ramelot ședea în dreapta stăpânului casei, iar lângă ea, Julie. În stânga tatălui tronau Ferdinand și Louis, prinși în curele în scaunele lor înalte de bebeluși; între ei, Baptistine.

Scutită de orice altă treabă, țăranca de odinioară avea acum grijă de legănatul, dădăcitul, distracția acestor Delfini gemeni, a căror sclavă devenise.

La desert, Josépha le făcu o surpriză, aducându-le o sticlă pe care domnul îi poruncise s-o țină la rece, pe fereastra bucătăriei. Era șampanie. Tatăl o alesese foarte dulce, din cauza fetițelor, dar dopul sări totuși până în tavan și sticla, circulând în jurul mesei, iscă agitație, înainte chiar de a fi fost băută. Se hotărî să li se închine pruncilor câte un toast. Convenirăca fiecare să găsească o formulă diferită, dar să nu fie rostite decât numele celor doi băieți. Tatăl precizase acest lucru din prudență, fiindcă nu voia să se arunce asupra micii serbări, prin vreo aluzie sau evocare, vălul doliului. Și-apoi, îi plăcea să prezideze această masă alcătuită din cei patru copii ai săi și din cele trei femei aflate în serviciul lor. Pe când trăia Lydie acest gen de reuniune l-ar fi plictisit. Acum nu se simțea deloc rău în această companie.

Fiecare, cu paharul ridicat, își dădu la iveală caracterul, în clipa rostirii toastului. Se bău pe rând pentru sănătatea gemenilor, pentru cucernicia, pentru fericirea lor. Florent zise:

– Pentru averea pe care o vor face în viață! Ceea ce-i îngădui să-și exprime toate năzuințele într-un singur cuvânt: avere. Ramelot ceruse să vorbească ultima și acum așteptau de la ea ceva plin de îndrăzneală.

– Beau în cinstea primului dintre cei doi care se va însura! strigă ea.

Urmară proteste, râsete nebune. Bieții îngerași! Despre ce li se vorbea? La vârsta lor!... Singur autorul zilelor lor rămase serios și, cufundat în acel gând al căsătoriei, își contemplă fiii în tăcere.

Cât despre gemeni, pentru care sărbătorirea se cam lungise, adormiseră în scaunele lor înalte. Baptistine îi luă și-i duse – cum zicea ea – în capela albă. După această plecare, celor două surori, moleșite de a fi mâncat mult și de a fi băut șampanie, nu le fu rușine să se culce după-masă. Ramelot trecu la ea și Josépha care ciocnise, în picioare, cu stăpânii, se retrase cu brațele încărcate de veselă. Florent adusese de la birou hârtiile unei afaceri ce trebuia studiată cu capul limpede; părăsi deci ultimul sufrageria și se închise în odaia lui.

Atmosfera de sanctuar domestic care domnea – de la moartea Lydiei – în această cameră, sub tavanul scund, devenise necesară văduvului. După activitatea de peste zi, nu-şi mai regăsea aici pacea conştiinţei, ci un soi de rău difuz, puţin apatic, dar care nu era lipsit de farmec pentru el. Se instală, desfăcu pachetul de hârtii, aruncă o privire spre portretul soţiei sale, suspină şi, în mijlocul locuinţei unde se odihneau cei doi băieţi şi cele două fetiţe ale sale, îşi isprăvi acea duminică memorabilă, muncind din greu.

Începând de a doua zi, alături de cele două leagăne, el trebui să se iniţieze şi în alte lucruri, să-şi dea şi mai crâncen seama de lipsa soţiei sale. Presentimentul pe care-l avusese mai demult se realiza: nu înceta s-o regrete pe Lydie. Zeci, sute de ocazii făceau ca lipsa ei să fie şi mai pregnantă. Celor care-i vorbeau despre dispărută, le spunea:

– Pe măsură ce trece timpul, îmi lipseşte tot mai mult! Şi nu mintea, dar această mărturisire care li se părea oamenilor dovada cea mai autentică a durerii lui, se datora de fapt neplăcerilor paternităţii şi ale văduviei. Lydie nu-i lipsea numai ca nevastă, ci mai ales ca mamă.

Veni şi ziua în care gemenii se îmbolnăviră. Aerul de ţară le priise, aerul Parisului, după cel de la Monceaux, îi punea la grea încercare. Spre Crăciun, răciră zdravăn, iar odată cu începutul anului se declară tusea convulsivă. În această nouă conjunctură, Ramelot se arătă la înălţimea a tot ceea ce făcuse pentru ei din momentul în care se născuseră. Experienţa şi intuiţia sa, perseverenţa, rezistenţa, superioară Baptistinei care nu se adapta deloc noii sale atribuţii, cântăriră mult în vindecarea micilor bolnavi şi fură de un mare ajutor pentru Florent care era înnebunit. Vecina de palier intră definitiv în familie. Fuseseră cât pe-aci să-i piardă pe gemeni şi tatăl lor nu ezită să arate că numai buna Ramelot îi salvase.

Micul Ferdinand, care în primele zile părea cel mai lovit, îşi reveni cel mai repede. Fiecare se străduia, şi mai ales tatăl, să descopere între el şi fratele său diferenţa. Exista cel puţin una, în ce priveşte temperamentele care şi începuseră să se manifeste: Louis părea mai robust, dar era cel mai greoi, în timp ce Ferdinand părea mai fragil şi era cel mai dezgheţat.

Cu lunile, cu anii, deosebirea se accentuă. Ferdinand, în primii ani ai copilăriei, alergă, se bătu, căzu, avu întotdeauna

genunchii juliți de câte o zgârietură, dar nu plânse niciodată. Louis, mai lent, mai prudent, își urma fratele, îl admira, îl asculta. După nici un an de la întoarcerea lor de la Monceaux, nu gemenii erau cei care domneau în strada Sainte-Croix, ci Ferdinand; el era pe primul loc, toți ceilalți se aflau la cheremul lui. Mai întâi surorile sale care erau nebune după cei doi băieți. Dar Adeline nu-i vedea decât duminica. La zece ani tatăl său o dăduse la Institutul de domnișoare Voisembert. Acest Institut, consacrat educației tinerelor fete, se bucura de cea mai mare reputație în lumea finanțelor, în opoziție cu pensioanele din foburgul Saint-Germain, ținute de vechile eleve de la Saint-Cyr și care-și pierdeau din zi în zi creditul. Toate ideile evoluau: liberalii câștigau teren și dealtfel armatele de ocupație sfârșiseră prin a trece îndărăt granița.

Julie, care nu era decât cu cinci ani mai mare ca frații săi și continua să învețe cu Ramelot, împărțea jocurile și plimbările cu cei doi băieți. Turbulența ei firească, scornelile trăsnite o puneau pe aceeași treaptă cu ei. Știa de minune să născocească tot soiul de povești și cei doi băiețași o urmau orbește; excela mai ales în a se preschimba în sălbatică; se deghiza, își înnegrea chipul și gemenii o luau în robie; unul, și se presupune care, făcea pe căpitanul, celălalt pe echipajul care executa ordinele.

Când Julie intră în cel de al unsprezecelea an și când după toată logica ar fi trebuit să-și urmeze sora la pensionul Voisembert, tatăl pretextă că aceleași metode nu erau la fel de bune pentru toate fetele, că Julie manifesta încă prea multă nevoie de mișcare și că pentru ea intrarea în Institut era încă prematură. În realitate, voia s-o lase fraților săi pe care știa să-i distreze atât de bine. Florent ar fi regretat cu atât mai mult să le-o ia, cu cât Baptistine, a cărei fire se schimbase, nu mai arăta față de gemeni aceeași răbdare și fire bună. Julie beneficie deci de o amânare pe care o sărbători prin toate excentricitățile.

La începutul primăverii, într-o după-amiază ploioasă, cei trei copii, neputând fi scoși la plimbare, începură să se joace de-a Robinson Crusoe în camera lor. Între patul în care dormeau gemenii și patul Juliei, o cuvertură întinsă închipuia coliba lui Robinson. Ferdinand, care atunci mergea pe șase ani, stătea în colibă, cum se cuvenea unui șef; Louis, docilul Vineri, păzea în fața ușii, și Marele Antropofag, care nu era altul decât Julie, dădea târcoale. Un pămătuf roșu de șters praful îi servea de

pălărie, semnalând rasa și cruzimea sa și, pentru a-și completa asemănarea cu un băștinaș de pe malurile Orenocului, o trusă de bucătărie pentru păpușă, vestigiu al vreunui vechi „menaj", i se bălăbănea la cordon. Urmară, din partea acestui indian, niște manevre de încercuire, de târâre în spatele mobilelor, și din partea asediaților mai multe ieșiri care sfârșiseră printr-o mare conferință în limba antropofagă. Se așezară deci pe vine, în cerc, în fața colibei, cu un sentiment de deplină înțelegere.

La acest spectacol liniștitor, Baptistine părăsi odaia ca să calce niște rufe ce-o așteptau în bucătărie și pe care nu voia să le lase Joséphei. După câteva minute, dădaca își ridică ochii, adulmecă și zise:

– Josépha, nu simți nimic?

– Nu, domnișoară Baptistine.

Se apucară din nou de treabă; Josépha gătea. Se obișnuise bine cu slujba, după intrarea ei bruscă în casă. Adora copiii, care-i spuneau Zépha și care, mânați de instinctul lor sigur către această victimă predestinată, făceau ce voiau din ea. Amintirea nenorocirilor sale se mai estompase și nu mai păstra acum decât obiceiul de a plânge; dar o făcea de cele mai multe ori fără să se oprească din treabă sau să răspundă celor din jur și, pentru a spune astfel, fără durere.

– Josépha, zise din nou Baptistine, cu siguranță că arde ceva.

Dar înainte ca cealaltă să răspundă, ea își întoarse capul spre ușa care rămăsese deschisă. Mirosul de ars venea din camera copiilor, însoțit de zgomote și larmă. Dădaca puse repede jos fierul încins, se năpusti pe culoar, alergă spre camera cu pricina și deschise ușa. Odaia era plină de fum, o flacără se cățăra pe draperiile patului și în fața colibei lui Robinson rămășițele unui foc al bucuriei vorbea de la sine despre originea dramei. Gemenii, curajoși, nu strigau, o priveau pe Julie care se agita. Împopoțonată cu pămătuful acela roșu, cu tinichelele zdrăngănindu-i pe șale, ea trăsese de draperii, și le scosese ca să împiedice focul să se întindă. Baptistine o îndepărtă dintr-o mișcare.

– Josépha, strigă ea. Foc! Adu apă! Cheamă lumea!

Vecinii alergară, făcură lanț. De la fântâna colegiului până la mezanin, gălețile nu fură prea greu de urcat. În trei minute totul fu stins și Baptistine, în mijlocul oamenilor, se opri brusc, cu

pieptul oarecum ușurat de emoția, de spaima care nu-i trecuseră de tot. Atunci îi zări pe cei doi gemeni.

– Iată-vă, incendiatorilor!

Cu privirea rea, cu mâna ridicată, îi înșfăcă, îi târî în camera vecină și, vrând să-l pedepsească pe unul, îl scăpă pe celălalt, care fugi.

– Degeaba, fiecare la rândul lui!

Apucându-l de spate, solid, pe cel pe care-l ținea, îi dădu jos pantalonii, îi ridică bluza și cu mâna ei de țărancă îi administră o bătaie zdravănă, la fund, îndelungă și îndesată. Îl lăsă pe primul, sufocat de țipete, și o porni în căutarea celui de al doilea, străbătând apartamentul din care vecinii – cărora Joséphа le mulțumise – tocmai plecaseră. Acum palmele sonore răsunară în cabinetul Adelinei, subliniate de urletele celuilalt băiat.

– Domnișoară Baptistine, zise Joséphа care se năpusti în odaie împreunându-și mâinile. O să le faci rău! Și dumitale de asemenea!

– Ce? răspunse doica, oprindu-se și apărând în pragul cabinetului, cu chipul congestionat, cu boneta șuie și cu niște ochi de nebună.

– M-am ars, spuse încetișor Julie, din anticameră, m-am ars puțin...

Baptistine se năpusti spre ea.

– Îngerașul meu! Îngerașule! Arsă! Și nu spui nimic! Unde te-ai ars?

– La brat.

– La brat, Dumnezeule! Vino repede să te panseze Baptistine! Joséphа! Cutia cu alifie și pansamentele fine pentru îngerașul meu care s-a ars...

După ce, în bucătărie, o pansă, o corcoli, o alintă pe fetiță, Baptistine se prăvăli pe scaun, își duse mâna la decolteul corsetului și rămase o clipă nemișcată. Apoi, dintr-o dată, lăsându-și capul pe masă, începu să plângă.

Ramelot sosi înaintea tatălui. Portăreasa, jos, îi istorisi tot ce se întâmplase. Ramelot văzu casa, o văzu pe Baptistine și hotărî ca pe moment să nu facă nici o anchetă.

– Avem vreme să vorbim despre asta, zise ea întrerupând explicațiile confuze, contradictorii ale servitoarei și ale Juliei. Mai întâi să facem ordine căci ăsta e lucrul cel mai important.

Camera copiilor mirosea îngrozitor. Ramelot porunci să se instaleze patul gemenilor în salon și-i culcă pe copii acolo. Erau roșii la față, înfierbântați mai mult de bătaie decât de emoția focului, și atât de uluiți de furia dădacei, încât amuțiseră. Ramelot le frecă spatele cu o licoare liniștitoare și le dădu ea însăși, în pat, o supă ușoară. Nu le refuză desertul. După ce mâncară, le lăsă o lampă de noapte și închise cu cheia, în spatele ei, ușa salonului. Apoi se întoarse în bucătărie.

– Baptistine, să așezi masa pentru trei persoane în camera domnului. Și să nu-l plictisești pe domnul cu povestea asta: îi ajung destul grijile de la birou.

Baptistine nu răspunse nimic, ceea ce nu-i stătea în fire, dar ea o respecta pe Ramelot și o asculta întru totul de la moartea doamnei. Când tatăl sună, Ramelot strigă: „Vin" și se duse să deschidă. În câteva cuvinte spuse în șoaptă, ea îl informă pe Florent despre accident și se grăbi să adauge:

– Dacă vrei să mă asculți, Boussardel, nu mustra pe nimeni în astă-seară. Lasă până mâine. Între timp am să fac eu lumină în toată povestea asta.

– Există vreun mister?

– Un mister nu: cuvântul e prea mare. Dar... în sfârșit, să așteptăm până mâine. Deocamdată gemenii au nevoie să doarmă, poate chiar că și dorm la ora asta. Tocmai le-am dat niște apă de flori de portocal.

– Mă încred în dumneata, zise Boussardel.

Nu-i plăcea deloc neprevăzutul. Un eveniment care se producea brusc îl contraria. El era omul preciziunilor, al planurilor făcute dinainte. Știa să prevadă: flerul care-i era recunoscut și căruia-i datora reușita sa promptă de agent de schimb nu reprezenta decât o formă mai rapidă a unui calcul îndelung. Apariția unui fapt dincolo de sistemele sale și care-l tulbura *ex abrupto* îl priva de metodele sale. În meseria lui, ar fi ieșit dintr-o încurcătură de acest gen, dar nu și în casa lui, unde cu toate sentimentele sale semimaterne, își făcea imediat o problemă dintr-o situație domestică neașteptată și din hotărârile care trebuiau luate. Așa că Ramelot ocupa în strada Sainte-Croix un loc cu atât mai important. Florent îi era recunoscător pentru dificultățile nu prea grele, dar zilnice, de care ea îl despovăra. Ea însăși ar fi fost foarte mirată dacă i s-ar fi prezis, când era în floarea vârstei, că o va sfârși într-o zi și

încă de bunăvoie, în pielea unei guvernante, în slujba unui văduv cu mult mai tânăr decât ea și cu o liotă de copii. Dar, ca multe parizience din generația sa, care-au văzut ceea ce văzuseră, Ramelot se crezuse sortită unui destin mare și, îmbătrânind, nu era deloc împotrivă să facă lucruri utile în loc de lucruri mari. Sigur, se atașase de cei patru copii și chiar și de acel văduv, dar mai ales era bucuroasă să-și poată manifesta față de ei înaltele sale calități, virtuțile fără întrebuințare, caracterul și superioritatea sa. Ceea ce-o lega dé această casă era conștiința rolului frumos pe care-l juca.

A doua zi de dimineață, având de făcut unele cumpărături, plecă în oraș însoțită de Julie. Treburile odată terminate, Ramelot intră în pasajul Panoramelor ca să-i arate copilei prăvăliile; intră la „Ducesa Curlandei" unde-i cumpără fructe zaharisite și, cum nu era prea târziu, se întoarseră pe jos pe bulevardul Italian.

Tatăl nu venea niciodată la masa de prânz. Nu putea din cauza Bursei; Ramelot trebui deci să aștepte răbdătoare, până seara. De îndată ce apăru, ea îl urmă în odaia sa unde-i aștepta lampa aprinsă și se închise cu el în cameră.

– Boussardel – îi spuse scoțându-i redingota și dându-i un scaun, întinzându-i papucii și haina de casă cum făcea odinioară Lydie – Boussardel, regret mult că te plictisesc chiar de cum ai intrat pe ușă, dar trebuie să pui punct unor lucruri. Și fără amânare.

– Ce s-a mai întâmplat? E vorba tot de accidentul acela de ieri? Băieții n-au fost pedepsiți? Nu putem să dăm acestui lucru niște proporții...

Ea îl întrerupse ridicând din umeri.

– Știi că nu-mi stă în caracter să inventez: trebuie s-o concediezi imediat pe Baptistine!

– Baptistine? Dar, Ramelot, nici să nu te gândești la asta. Fata asta e devotamentul personificat.

– Sunt de acord. Da... dar într-un sens. Asta însă nu te împiedică s-o concediezi. Vei fi de aceeași părere când vei cunoaște motivele mele.

Tatăl clătină din cap cu un aer supărat.

– Bun! Sper că nu-mi spui asta fără chibzuință, sigur că ai motive serioase. Descurcă asta cu fata aia, te rog! Cruță-mă de o asemenea corvoadă. Ce-a făcut?

– Nimic, dar nu-i poate suferi pe gemeni.

– Cum? zise Florent.

Se făcu tăcere. Ramelot lăsă ideea să-şi facă loc în mintea tatălui. Se aşeză în faţa lui şi-şi scoase împletitura din buzunarul şorţului; nu putea să stea degeaba. După o vreme, continuă:

– Sunt doi sau trei ani de când bănuiesc asta, dar începând din iarna aceasta lucrul îţi sare în ochi. E cu neputinţă ca dumneata să nu fi băgat de seamă nimic. Sau atunci, eşti singurul. Singurul împreună cu ea, căci biata femeie nu-şi dă seama de ceea ce se petrece în sufletul ei... Ia fă puţin apel la nişte amintiri. Veşnic răbufniri. Fetiţelor le trece totul cu vederea, dar băieţilor... Până acum această lipsă de dragoste se mărginea la bombăneli, la cicăleli...

– În timp ce de data asta?

– De data asta, dădaca s-a aruncat asupra băieţilor dumitale cu o furie drăcească; i-a bătut crâncen când de fapt nu meritau nici măcar un reproş; Julie e cea care-a dat foc.

– Julie?

– Dacă-ţi spun, Boussardel... Acest copil nu minte; ea mi-a mărturisit greşeala încă de ieri seară, dar Baptistine o ţine pe-a ei. I-am tăiat-o scurt şi am luat-o azi dimineaţă pe Julie în oraş. Singură cu mine, fetiţa mi-a istorisit totul, în cel mai mic amănunt. Ea a avut ideea acelui foc al bucuriei, l-a aprins cu mâna ei şi ce e mai grav e că gemenii nu voiau s-o lase! Dar când e vorba să le ofere o reprezentaţie, o ştii doar, are pe naiba în ea! Urmarea o cunoşti. După ce-a stins focul, Baptistine n-a vrut să-i asculte nici pe Julie, nici pe băieţi, nu şi-a ascultat decât patima ei. Am interogat-o şi pe Joséphа care mi-a mărturisit că nenorocita nu mai ştia ieri nici pe ce lume este...

– Trebuie într-adevăr s-o concediem, spuse tatăl după o vreme, pe un ton gânditor.

Ramelot îşi răsuci împletitura în jurul ghemului, îl străpunse cu andreaua şi se aplecă în faţă, cu pumnii pe genunchi, gata să se ridice în picioare.

– Şi vrei să-i spun eu că e concediată?

– Nu! Nu... Te-aş fi lăsat pe dumneata când nu ştiam nimic despre bătaie, despre urmări... Am să vorbesc cu ea chiar în seara asta, după ce stăm la masă.

Baptistine intră în cameră cu încetineală, cu ochii în jos, cu mâinile atârnându-i de-a lungul rochiei şi tatăl ghici imediat

că-şi dăduse seama de ce poruncise stăpânul s-o cheme, şi de ce-o primea singur. Se simţi uşurat, asta îi simplifica oarecum sarcina: se putea dispensa de introducere. Rămasă în picioare în faţa lui, Baptistine aştepta. Florent care, în exercitarea profesiunii sale ţinea atât de uşor piept unor adversari remarcabili şi ştia atât de bine să ia cuvântul într-un consiliu de oameni de afaceri, întârzie să deschidă gura, impresionat de această servitoare tânără. În timpul cât slujise la ei, o crezuse o femeie simplă şi neştiutoare, iar acum această ţărancă dădea la iveală un suflet complex. Acest gen de descoperire îl deruta mai mult chiar decât un eveniment neprevăzut, căci aceste surprize îl făceau să se îndoiască de propria-i judecată. „Voi merge drept la ţintă, îşi zise el, am toate motivele."

– Dădacă, va trebui să pleci de la noi...

Aşa cum spera, ea nu răspunse. Acel mutism, poate ambiguu, îi dădu oarecum sentimentul avantajului său, şi nu se putu abţine să nu-şi comenteze hotărârea.

– Trebuie să înţelegi că lucrurile nu mai puteau continua astfel. Căci nu de astăzi am tristeţea să constat prea puţina dumitale dragoste faţă de gemeni. Aceşti nevinovaţi pe care i-am încredinţat grijii dumitale! Aceşti copii pe care i-ai văzut născându-se...

– Tocmai de aceea! strigă Baptistine cu foc.

Dar fără să spună mai mult, poate speriată de cutezanţa ei, îşi ascunse faţa în mâini şi plânse cu hohote. Florent se ridică de la locul lui, făcu câţiva paşi, se apropie de fereastra joasă, porni spre alcov, se îndreptă din nou spre fereastră şi privi afară. Credea că descoperă acel lucru liniştitor care-l autoriza să-şi redobândească pacea interioară, şi anume că Baptistine, până nu demult martoră la tot, nu-i ura decât pe gemeni pentru moartea mamei lor.

Servitoarea se linişti puţin, îşi suflă nasul cu zgomot cum fac toţi oamenii de la ţară când se folosesc de batistă.

– O iubeam atâta pe doamna!

Lacrimile îi întretăiau cuvintele.

– Aveam... un cult pentru doamna! Era o adevărată sfântă... demnă de paradis... unde cu siguranţă că se şi află!

Florent, lângă geam, ridică fruntea şi rosti:

– Doamna ar fi prima care ţi-ar reproşa-o...

Își lăsă fraza neisprăvită. Fata încă plângea, cu aerul de a spune: „Știu asta, o știu bine!“ Acum era grăbit s-o vadă ieșind și să rămână singur ca s-o poată chema repede pe Ramelot, s-o anunțe că totul se sfârșise. Dar Baptistine nu-și epuizase savoarea amară a plăcerii de a-și explica vina. În sfârșit, cu ochii uscați și fixați în pământ, ea murmură desfăcându-și brațele a neputință: „E ceva mai tare ca mine... mai tare ca mine... mult mai tare...“

Între ei nu avu loc nici o altă explicație. Hotărâră să plece în duminica următoare ca s-o vadă pe Adeline. Copiilor le spuseră că se ducea să se mărite în ținutul ei. Fata părăsi strada Sainte-Croix luând cu sine câștigul pe tot anul, un trusou complet de servitoare și câte un mic dar de la fiecare. Povestea cu căsătoria justifica toate acestea. Baptistine luase de asemenea și *Judecata de Apoi* pe care Florent i-o oferi în amintirea moartei.

CAPITOLUL VIII

În anul următor, în ziua de Paști, Ramelot îi trimise pe copii la toboganul din grădina Delta. Cu asentimentul tatălui, garnisi de data asta punga Joséphei, recomandându-i bineînțeles să nu-i scape din ochi pe cei doi mai mici. Acest soi de recomandare, atât de frecventă odinioară în gura Lydiei, devenise acum obișnuită văduvului. Nu erau oare copiii și afacerile toată viața lui? Cei doi poli ai universului său nu erau strada Sainte-Croix, unde-și avea casa și strada Colonnes unde-și avea birourile?

– Voi, le spuse el băieților, să nu vă despărțiți de Zépha. Adoptase repede acest diminutiv inventat de gemeni când fuseseră mici de tot.

– Nu te teme de nimic, tată, zise Adeline trăgându-și mănușile, voi veghea eu.

Era în vacanță pentru câteva zile ca și sora ei care fusese în sfârșit dată la pension. Dar Julie se pleca încă greu în fața uzanțelor pe jumătate mondene, pe jumătate convenționale impuse internelor din pensionul domnișoarelor Voisembert. Se plictisea acolo. Dacă institutul n-ar fi fost situat în foburgul Beau Crenelle, adică prea departe de Chaussée d'Antin ca să poată fi luată de acolo în fiecare seară, tatăl ar fi dat-o pe Julie semiinternă și gemenii s-ar fi bucurat.

Adeline, dimpotrivă, se simțea minunat la acest institut. Rânduirea vremii, imperturbabila alternanță dintre muncă și recreere, preceptele respectului datorat profesoarelor, avantajele zelului, prioritatea vârstei între eleve, prioritatea meritelor, satisfacțiile pe care ți le procură lecția învățată pe de rost și rostită fără greșeală în fața întregii clase, toate astea se potriveau de minune cu firea Adelinei. Era parcă anume făcută pentru șușoteli, confidențe, atitudini modificate brusc, surâsuri de comandă și reverențe obligatorii, complimente, dovezi de modestie. Era blondă, mai frumoasă dar cu mai puțină strălucire decât sora sa, care devenise șatenă. Ochii, deschiși la culoare,

lipsiți de expresie, nu păreau să aibă succes decât când pleoapele coborâte îi ascundeau privirea.

În acest institut situația materială a părinților era un fapt știut de toate elevele; o sută de amănunte îl trădau; rochiile, gen uniformă, erau croite din levantină sau din pânză, în zilele de ieșire familiile trimiteau după aceste eleve fie o caleașcă, fie o trăsură închiriată, cupeul sau pe cineva care venea pe jos. Profesoarele își modelau atitudinea după starea materială a elevelor. Or cele mai multe dintre colegele Adelinei aveau ca părinți niște oameni cu stare, mult mai binevăzuți și mai opulenți decât Florent Boussardel; departe de a încerca vreo umilire, tânăra fată se simțea flatată de acest anturaj din care-și alegea cu discernământ preferințele.

– Știi, îi spunea ea duminica lui Florent, sunt în mare prietenie cu Céleste Lebas, fata notarului. Tatăl ei are unul dintre cele mai mari birouri de notariat din Paris.

Fericirea pe care-o simțea trăind alături de fete de condiție mai bună ca a ei și care urmau să fie de douăzeci de ori mai bogat înzestrate decât ea, o împărțea în tânăru-i suflet cu atracția pe care o resimțea față de unele colege sărace alături de care putea la rându-i să joace rolul unei fete bogate. Discuta cu cele sărace, le făgăduia să le ajute, le făcea unele mici servicii, dar pe ascuns, ca să nu iște gelozii, căci aceste condescendențe caritabile îi flatau grozav vanitatea.

Când își făcea apariția în strada Sainte-Croix, împodobită cu talente proaspăt căpătate, cu maniere și cu relații frumoase, pretindea să-și exercite prestigiul asupra fraților ei care nu se arătau deloc încântați. Era totuși o domnișoară de treisprezece ani și jumătate, iar ei niște băiețași; le reamintea întruna acest lucru și nu ezita, pentru a-și da mai multă autoritate, s-o evoce pe Lydie, pe care ei n-o cunoscuseră. Până la urmă trebuiau s-o asculte. Îndurau docili această dominație pentru că nu se exercita zilnic și nu-i deranja prea tare. Și apoi felul de a se comporta al Adelinei față de frați o situa în rândul persoanelor mari, ceea ce dealtfel era una dintre ambițiile sale.

În acea dimineață deci, ea se prefăcu a nu se bucura prea tare de tobogan. Va putea mai pe urmă să le spună colegelor: „Mi-am dus frățiorii mai mici în grădina Delta, s-au distrat nebunește, mie însă după-amiaza mi s-a părut lungă". La întoarcere, ajunsă în strada Sainte-Croix ea scoase un oftat de

ușurare și vorbi de o tapiserie reprezentând un miel pascal și baniera lui pe care se angajase s-o aducă gata la institut la sfârșitul vacanței. Se grăbea să se apuce de treabă; îi mai rămânea un ceas bun de lucru înainte de masa de seară.

Într-adevăr, nu era decât cinci. Mica trupă o porni pe scara casei cu sora mai mare în frunte. Pe palierul de la mezanin aflându-se, în timp ce ea suna, la etajul de sus se auzi un zgomot de pași care începură să coboare scările. Adeline întoarse capul și-i văzu pe tatăl ei și pe Ramelot. Amândoi erau în ținută de casă, fără mantie și fără mănușile pe care ți le pui când faci o vizită, fie chiar și la vecini; nu spuseră de unde veneau și se priveau surâzând. Acea atitudine, acel surâs și o mișcare din cap pe care o făcură împreună, păreau a spune: „Iată, ne-ați prins, ne-ați descoperit secretul!"

Toată lumea intră în apartament; în jurul mesei de familie, locul obișnuit al declarațiilor importante, al avertismentelor și expunerilor de interes colectiv, Florent își plimbă de la unul la altul privirea care parcă anunța ceva și, după ce schimbă un nou surâs cu Ramelot, își opri ochii asupra atentei Adeline așezată la locul ei de stăpână a casei.

– Draga mea Adeline, zise el, dragii mei copii, vreau să vă dau o veste care ne privește pe toți. Ramelot și cu mine am voit s-o ținem secretă până ce actul va fi semnat, dar întâlnirea de adineauri, de pe scară, mă obligă să mă dau de gol, așa că vă anunț că ne mutăm.

Exclamațiile se încrucișară. Până și Josépha, care servea, strigă: „Ca să vezi!" Julie se arătă cea mai atâtată de această perspectivă a schimbării și voi să știe în ce cartier se vor duce. Tatăl arătă cu degetul spre tavan.

– Iau apartamentul de deasupra. Cu alte cuvinte, întreg etajul, pentru că acest etaj întâi alcătuiește un singur apartament spre deosebire de mezaninul ăsta care desparte bolta, prin două arcade. Asta-i de fapt inconvenientul multor mezanine. Pentru noi era prea strâmt. Cu amploarea pe care o iau afacerile mele, cu notorietatea de care se și bucură slujba asta, avem nevoie, pe lângă salon, și de o sufragerie. Voi fi poate în situația de a aranja unele primiri. Se cuvenea de asemenea ca să aveți două camere mari, una pentru voi, fetelor, cealaltă, mai spațioasă, pentru băieți. Închirierea primului etaj ne va înlesni toate aceste lucruri. El ne mai pune la îndemână, și iată încă o veste mare, o

cameră și un cabinet, rezervate lui Ramelot, care acceptă să locuiască de acum înainte cu noi... Ei, ce spuneți de asta?

Julie, Ferdinand, Louis scoaseră strigăte de bucurie și se duseră pe rând să se arunce de gâtul bunei lor prietene. Ea bombănea, își îndrepta boneta deranjată de îmbrățișările lor și protesta că o înăbușă. Adeline, pe care vârsta o scutea de asemenea copilării, se mulțumi să surâdă plecându-și ochii, ținându-și cu mâna farfuria amenințată de toată acea harababură.

Masa se isprăvi repede. Era încă ziuă și cei patru copii cerură în cor să viziteze apartamentul de la primul etaj. Tatăl, care abia coborâse de acolo, obiectă că era de prisos, că, după cele două apartamente de la mezanin, puteai foarte bine să-ți dai seama cum arată cel de la etaj. Dar, fericit de succesul său, făcu pe plac acestei tinereți nerăbdătoare. Josépha ceru voie să meargă și ea; o așteptară o clipă; apăru în anticameră, fără șorț, cu mânecile coborâte și pe cap cu basmaua de mătase din zilele ei de ieșire.

Apartamentul făgăduit Boussardelilor se deschise în fața lor, larg și înalt, golit de mobile, fără perdele, fără covoare, cu toate ușile deschise dintr-o odaie într-alta. În umbra zilei pe sfârșite era plin de nemișcare, de mister, de viitor și parchetul răsuna atât de tare sub pașii vizitatorilor încât imediat fiecare începu să meargă pe vârful picioarelor. Copiii, intimidați și poate decepționați de acea casă nemobilată care nu se potrivea cu concepția lor despre o locuință mai luxoasă, se plictisiră repede. Adeline nu se uită aproape la nimic. Trebuiră s-o trezească la realitate pe Josépha care-și examina viitorul domeniu bucuroasă la culme că va avea în bucătărie mult mai multă lumină decât la mezanin.

Gemenii, apoi Julie se culcară la ora lor obișnuită; curând îi urmă și Adeline. Florent și Ramelot rămaseră singuri în salon. Apropiați de abajur, unul isprăvea lectura *Constituționalului,* cealaltă căuta niște adrese utile în almanahurile la modă, în vederea instalării în noul apartament. Lista odată făcută, Ramelot se retrase în sfârșit și tatăl trecu în camera sa.

Tocmai începuse să se dezbrace când un zgomot ciudat, care venea din cabinetul Adelinei, îi ajunse la ureche. Parcă erau niște suspine. Fata lui plângea? „Necazuri de copil", își zise tatăl care se feri să intervină și-și scoase fără zgomot hainele.

Dar după câteva minute plânsetele se repetară în chip şi mai distinct: era greu să te prefaci multă vreme că nu le auzi.

– Nu dormi, copila mea?

– Nu, tăicuţule, răspunse ea repede, prin uşă, cu o voce plângăreaţă şi întretăiată de suspine adânci. Nu... nu pot dormi...

– Fetiţo, trebuie totuşi! Va trebui să te duci mâine la institut foarte devreme şi eu însumi am nevoie de odihnă. Dealtfel m-am şi dezbrăcat.

Urmă o tăcere, apoi Adeline începu din nou să plângă şi şuşoti:

– Îmi pare rău, tăicuţule... că nu te las să dormi... dar... dar sunt tare necăjită.

– Haide, ce este? zise Florent.

Îşi puse haina de casă şi, cu sfeşnicul în mână, se duse să deschidă uşa cabinetului. Aşezată în pat, cu ochii mari deschişi, Adeline aştepta sosirea tatălui ei. Îl văzu clipind în lumină, căci faţa fetei lui nu era chiar atât de udă de lacrimi. Adeline îşi şterse pleoapele cu batista pe care-o ţinea în mână.

– Haide! zise el, ce ai? Un necaz la pension?

Ea făcu din cap că nu şi se grăbi urmărind să termine mai repede; mărturisi că pricina tristeţii nu era alta decât mutarea.

– Ei! spuse văduvul care se aşezase pe marginea patului fiicei sale, întorcând capul şi rămânând un moment tăcut. – Dar, copila mea, reluă el, în ciuda a tot ceea ce mă leagă de locurile astea, unde mama ta şi-a trăit ultimele clipe, nu puteam locui veşnic aici cu voi patru... Fii sigură că odaia ei va rămâne la fel şi sus. Nu se va schimba nimic. Afară de draperiile de la fereastră pe care voi porunci să le facă mai lungi, dar din aceeaşi stofă. Ţi-o făgăduiesc. Aşa că-i vom regăsi şi dincolo odaia.

Ştia totuşi că oricât ar reconstitui camera mobilă cu mobilă şi bibelou cu bibelou, totul va fi schimbat din pricina diferenţei de înălţime. Niciodată sufletul Lydiei, stabilit de şaisprezece ani la mezanin, în odăile scunde şi care după moartea ei nu mai ieşise de acolo, nu va trece de la un etaj la celălalt. Niciodată nu va vizita apartamentul cu tavan înalt.

Adeline, care-l lăsase pe tatăl ei să vorbească, apucă din nou firul ideii sale.

– Da, înţeleg... Dar, strigă ea cu o revenire a sensibilităţii, ceea ce mă necăjeşte atâta este... cred că bănuieşti!

– Nu, copila mea, explică-te!

– Ascultă, tăicuțule...

Ea îi luă mâinile, își ridică îndurerată sprâncenele și, cu aceeași voce cu care jucase rolul lui Néarque din *Polyeucte,* la recenta împărțire a premiilor de la institut, vorbi cu gravitate:

– Dacă făgăduiești să nu te însori cu Ramelot făgăduiesc și eu să nu mă mărit niciodată și să-mi închin toată viața surorii și fraților mei.

Florent o privi uluit; înșelată de această tăcere, ea repetă cu convingere:

– Da, ți-o făgăduiesc!

Își împreunase mâinile și, ca de obicei, își plecase ochii. Tatăl nu se putu abține să nu surâdă.

– Dar, copila mea, tu ai o imaginație smintită! De unde ți-a venit ideea asta? Nădăjduiesc cel puțin că n-ai mai spus-o nimănui!

– Nu... zise ea puțin încurcată. Oh! Îți închipui...

– M-am liniștit... Știu ce înseamnă confidențele fetelor tinere și nu uit că multe dintre colegele tale de la domnișoarele Voisembert au tați care mă cunosc...

Ea tăcea, părea dezamăgită. Poate scontase pe faptul că virtutea ei îl va umple pe taică-său de admirație și-i va tăia răsuflarea.

– Haide, Adeline, nu te-ai gândit, ai judecat ca un copil. Trec peste toate motivele pentru care nu mă voi mai însura niciodată cu nici o femeie... Dar cu Ramelot... Știi că se apropie de șaizeci de ani și că ar putea să-ți fie bunică și mie mamă? Apoi, dacă mi-a făcut niște servicii excepționale conducându-mi casa, îngrijindu-se de voi, n-aș putea uita că ea nu e de condiția noastră... Ești destul de mare ca să înțelegi că-i dau leafă.

– Ah! făcu Adelina. O plătim?

– O plătim... căci faptul că-mi ține casa nu-i îngăduie să se mai ocupe cu altceva, și atunci e firesc s-o despăgubesc pentru timpul pe care ni-l consacră... Haide! Am vorbit destul despre acest subiect. Ai greșit și nu-ți fac nici un reproș, deși nu se cade unei fete măsurate și pudice să bănuiască intenții de însurătoare în relațiile cele mai nevinovate cu putință. În sfârșit vreau să cred că n-ai cumpănit destul... Dar să nu mai vorbim despre asta!

O sărută pe frunte și se ridică în picioare. Adeline, cu privirea ascunsă sub pleoape, voi să mai spună ceva:

– Totuși, știi tăticuțule, nu retrag nimic din ceea ce-am declarat în favoarea frățiorilor și a surioarei mele.

– Bine, bine, vom vedea. Mai târziu vei considera toate acestea ca pe ceva copilăresc...

Ea nu mai replică și rămase pe poziție. Îl mai rugă pe taică-său să-i lase ușa deschisă până ce va adormi. El fu de acord; părăsi o mică persoană secretoasă, închisă, nemișcată pe perna ei. De îndată ce Adeline se văzu singură, își întinse brațul spre ghiozdanul pus pe un scaun la îndemână. Scoase din el un carnet subțire pe care-l deschise.

Era carnetul ei de internă pe care i-l dăduse tatălui să-l semneze pentru notele trimestriale și pe care trebuia să-l ducă a doua zi la institut. La lumina slabă care venea din cameră, ea întoarse fără zgomot câteva foi și găsi ceea ce-o interesa. Nu putea citi rândurile scrise acolo de mâna profesoarelor, dar în josul paginii din dreapta distinse literele mari și aplecate, în engleză, ale domnișoarei Voisembert cea mare, cea căreia îi revenea sarcina de a rezuma celelalte calificative și de a-și adăuga aprecierea personală în privința conduitei și caracterului. Eleva Adeline Boussardel știa pe dinafară calificativul pe care-l obținuse în acel trimestru: „Tânără interesantă, care se remarcă prin zelul și devotamentul ei față de alții". În penumbră, ea se lăsă ușor în fundul patului, își așeză carnetul închis sub cap, repetă o dată sau de două ori fraza și adormi cu un surâs de satisfacție.

Mutatul fu amânat, dar pentru un cu totul alt motiv decât cel sentimental.

Actul de închiriere fusese perfectat. Boussardelii puteau dispune de noul apartament, meșterii și începuseră câteva modificări sugerate de Ramelot. Într-o zi, în vreme ce ea era ocupată cu negustorul de tapete, îl văzu pe Florent sosind val-vârtej, la o oră neobișnuită, în toiul după-amiezii. Veni spre ea cu pași mari, o apucă de mână și-i spuse la ureche:

– Concediază toată lumea...

Ramelot îl privi; nu era femeia vorbelor de prisos. În două minute rămase singură cu agentul de schimb. Florent își pusese pălăria de mătase pe schela tapițerilor; își deschise vesta și-și desfăcu cravata. Sudoarea îi perla fruntea și buza rasă; era în

luna iulie și se părea că urcase scara cam repede; dealtfel, de când începuse să se apropie de patruzeci de ani, se îngreunase.

– Ramelot, zise el, nu ne mai mutăm. Suspendă toate lucrările, plătește toate lucrările la zi.

– Bine. Rupi contractul de închiriere?

– Nu... nu... răspunse el după două minute de gândire. Socot că ar fi prea mult... Asta ar provoca comentarii. Proprietarul ar vrea să știe motivele acestei schimbări bruște de care meșterii nu se vor sinchisi. Vei pretexta că mi-am schimbat părerea, asta le va fi de ajuns, că nu mai sunt de acord cu proprietarul. Apoi vom lăsa să treacă o vreme, vom aștepta un vânt prielnic... Căci extinderea asta a mea, cheltuiala mare, toate astea ar fi acum primejdioase, suspecte...

– S-a înțeles, Boussardel. Începând de mâine, oamenii vor fi despăgubiți, etajul golit și încuiat cu mâna mea.

– Mulțumesc.

El oftă și începu să se plimbe prin odaia goală. Ramelot se feri să-l întrebe ceva atât dintr-o firească discreție, cât și datorită faptului că nu făcea parte dintre acele femeiuști pe care orice surpriză neplăcută le întoarce pe dos. În sfârșit, îl cunoștea destul pe Boussardel ca să-și dea seama că-i va spune el singur totul. Nu trebui să aștept prea mult. Agentul de schimb se proțăpi în fața lui Ramelot și, cu privirea fixată asupra ei, cu chipul din nou răvășit, rosti aceste cuvinte:

– Soucheaux a fost arestat!

Își isprăvi scurta frază cu vocea tremurândă. Era în prada unei emoții reale în care se învălmășea totul: durerea de prieten și de obligat, frica sa în fața unei măsuri atât de formidabile, spaima de a se vedea el însuși compromis. Îi spuse ce se întâmplase. Soucheaux, care izbutise să concesioneze unele furnituri pentru armata spaniolă, acaparase comenzile, le speculase; în sfârșit, fusese prins.

– L-ai ajutat în toate astea, Boussardel? întrebă cu blândețe Ramelot.

– Eu?

Strigătul era atât de sincer, încât femeia se grăbi să-l liniștească pe Florent.

– Haide, haide! Nu te supăra că te-am întrebat. Puteai să-l ajuți de bună-credință. Te întreb asta ca să înțeleg de ce te temi, de ce acea hotărâre de a nu ne mai muta.

– Nu-ți dai seama ce stângăcie ar fi ca tocmai acum când se descoperă acele câștiguri ilicite, eu să încep să trăiesc pe picior mare? Doar sunt agentul de schimb al lui Soucheaux, nu uita! Nu-i deloc vesel!

Vorbi multă vreme, fără reținere, căci singura ființă care avusese presentimentul aventurii nu mai era acolo ca să-l facă să-și recunoască greșeala; pe măsură ce vorbea se liniștea. În vremea asta reflectase. Când coborî cu Ramelot la mezanin, planul lui era făcut: să observe cu cea mai mare rezervă, atâta timp cât va dura furtuna, să nu se înghesuie nici în oraș, nici la Bursă, să nu se dea totuși deoparte într-un mod prea vădit, și în același timp să încerce să-și salveze funcția, s-o elibereze de ultimele fire care-o mai legau de inculpat. Or, Soucheaux n-avea nici un interes să-l antreneze, în căderea lui, pe vechiul său protejat care, cu toate că era prețuit, nu dispunea încă de acel soi de credit capabil să îmblânzească rigorile justiției în favoarea unui vinovat. Boussardel nu avea încă nici destulă avere, nici destulă suprafață ca să slujească drept țap ispășitor; dealtfel Soucheaux era dintre acei speculanți din școala lui Ouvrard, mai curând aventuroși decât aventurieri, apți să adoarmă vigilența sau mânia celor mari, dar mai curând gata să înfometeze o armată decât să-și trădeze un prieten. În celula unde nu era pus la secret, primi, printr-un intermediar, propunerile lui Boussardel care se declarase în măsură să-i răscumpere societatea. Prețul oferit îl făcu pe prizonier să surâdă, dar împrejurarea era deosebită. Dând o mână de ajutor acestei afaceri, Soucheaux se mai alegea cu ceva, într-un moment în care toate încasările secaseră.

În sfârșit, Boussardel ieși neatins din această urâtă afacere. Ba ieși chiar mai puternic. Evenimentele dăduseră în vileag faptul că biroul de schimb nu-i aparținea decât lui și lăsă să se înțeleagă că-l cumpărase cu multă vreme înainte de scandalul cu furniturile. Lui Ramelot, căreia îi explică mai pe urmă, că se speriase degeaba, îi replică:

– Tocmai pentru că m-am alarmat atât de tare am reușit să mă descurc în folosul meu!

Afacerile începură acum să prospere, astfel încât la originea averii sale și a urmașilor săi avea să stea cinstea unui Boussardel, dar și necinstea unui Soucheaux.

Nu se mutară în apartamentul de sus decât după ce trecu primejdia, adică după Lăsatul Secului, Soucheaux fiind condamnat în primele zile ale anului. Noua instalare era de un lux temperat de bunul simț. Aleseseră între rafinamentele confortului și modernismului. Toate lămpile aveau globuri; în odăile principale aveau covoare-mochetă și noptiere la căpătâiul paturilor, în sufragerie, încastrată în peretele despărțitor, o sobă cu două fețe, pe o parte din faianță albă, pe cealaltă verde, încălzea ea singură această odaie și salonul cu care se învecina. Ferestrele aveau perdele după moda nouă. Fetele aveau în camera lor un pian și o masă de acuarele; băieții, în odaia lor, își aveau fiecare patul lui, fiecare pupitrul său de studii și ochii lor întâlneau pe perete priveliști din Elveția, menite să le lărgească orizontul. Mobila din salon era din lemn de lămâi încrustat; o stofă cu flori acoperea fotoliile și canapeaua. Toate purtau marca unuia dintre cele mai bune ateliere din foburgul Saint-Antoine.

Florent adunase vechiturile în biblioteca lui unde nu primea străini. Această odaie comunica cu odaia lui reconstituită așa cum anunțase. Declara adesea că, ieșind din birourile sale, voia să trăiască în mijlocul amintirilor și că mobilele dinainte de Revoluție, șifonierele mari, comodele burtoase, berjerele vechi împodobite cu urechi, aveau mult farmec pentru el.

Dacă ținea atâta la decorul alcătuit din martorii de odinioară era și pentru că nu simțea dorința să-și schimbe obiceiurile. Biblioteca și odaia lui nu erau atât populate de amintiri, cât de vechile lui gesturi. De-atâta vreme mâna i se îndrepta, fără ajutorul privirii, spre mânerele sertarelor. Picioarele cunoșteau distanța de la o mobilă la alta. O nouă mobilă ar fi schimbat tabieturile, obiceiurile vieții sale. S-ar fi lovit, ar fi întârziat căutându-și cravata.

Pe măsură ce se îngrășa, se complăcea într-o comoditate din ce în ce mai mare. Exercitarea meseriei sale, mânuirea averilor altora, sporirea propriei averi îl solicitau tot mai intens, cu atât mai mult cu cât moartea soției sale și răspunderile de *pater familias* îl cuminți seră și-i curmaseră orice independență. Nu mai semăna aproape deloc cu tânărul cutezător, odinioară motiv de surpriză și de neliniște pentru tatăl său; se îndepărta din ce în ce mai mult de primul personaj, Boussardel îl pierdea din vedere pe Florent.

Deși existența sa, în ciuda epocii, nu întâlnise obstacole, nici piedici, nici tragedii, în afară de una care fusese scurtă și care nu prea părea să-l obsedeze, resimțea o tot mai mare nevoie de liniște. Sufletul său devenea moale și sedentar.

În noul apartament făcuse uz de toate comoditățile posibile. În cămăruța aflată alături de camera sa și care corespundea cu fostul cabinet al Adelinei, spărsese o scară în spirală care ducea la mezanin, unde-și instalase birourile. Transferul lor în strada Sainte-Croix fusese hotărât după arestarea lui Soucheaux. Mesele, ghișeele, cartotecile, personalul de serviciu fuseseră mutate încetul cu încetul, din strada care-i amintea vechiului asociat al speculantului de unele ceasuri neplăcute și care, după scandal, i se păruse situată prea în centrul afacerilor, prea în inima busculadei și a spionărilor Bursei. Și apoi, trebuia s-o rupă cu trecutul și cu îngustimile sale. Sigur, strada Sainte-Croix era prea departe pentru reședința unui agent de schimb, chiar excentric, dar când agentul de schimb se numea Boussardel își putea permite această derogare de la vechile rutine ale profesiei. Clientela îl va urma. Nu erau oare în epoca în care distanțele se scurtau văzând cu ochii? Trăsurile închiriate, cupeurile se înmulțeau la Paris și se vorbea din ce în ce mai stăruitor despre niște trăsuri-omnibus. Dealtfel, Boussardel prevedea că centrul afacerilor deplasându-se, se va instala în curând între Bursă și Madeleine. Pe scurt, fără să vorbească de avantajele practice, instalarea birourilor alături de locuință era cum nu se poate mai convenabilă.

– Ce vreți? le spunea Florent intimilor sau confraților care-l onorau cu încrederea, mă simt prea legat de casa în care doamna Boussardel mi-a dăruit aproape zece ani de fericire.

„Nu se consolează", gândeau oamenii.

Existența, în locuința de la etaj, a fost organizată repede. Cele două fete, încântate de odaia spațioasă în care-și puteau petrece duminicile cu prietenele lor, o împodobiseră cu lucruri făcute de ele. Se arătau înclinate către artele de agrement. Adeline făcea portrete în creion, de dimensiuni mici, dar de o asemănare perfectă.

– Dacă soarta îmi va fi potrivnică, spunea ea, voi avea din ce trăi; mă voi face portretistă.

Când împlini șaisprezece ani, tatăl ei îi luă un profesor de desen.

Gemenii nu erau mai puțin satisfăcuți de apartament decât surorile lor. Adept dinainte al noilor principii care, odată cu sfârșitul războiului, urmăreau să mai îmblânzească educația, Boussardel îi lăsă pe gemeni să domnească nu numai la ei, ci chiar peste cele două etaje. Ramelot îi dirija fără să-i constrângă, la repetarea lecțiilor și la pregătirea îndatoririlor lor. Începuseră să frecventeze Colegiul Bourbon, aflat de cealaltă parte a pieței, dar ca externi. Directorul acestui institut, adept al vechiului sistem, care nu se consola să vadă generalizându-se externatul, îl sfătuise pe Boussardel să nu-i dea externi pe gemeni. Încercase, după primul trimestru, să-i ispitească cu sălile și cu dormitoarele sale: tatăl, zicea el, va regreta mai târziu o slăbiciune imprudentă, căci atmosfera familială îi înmuia pe tineri, iar Ferdinand avea o înclinare înnăscută în a se risipi etc., etc. Boussardel făcu pe surdul: avea nevoie de prezența fiilor săi în casă, în ei își găsea stimulentul, orgoliul, adevăratul punct de sprijin al ambiției sale. După-masă, în jurul orei patru, dacă n-avea vizitatori în biroul său de la mezanin, se ducea la fereastră să pândească ieșirea elevilor. Silueta punctualei Josépha, înfiptă în capătul peronului de la Colegiu, dovedea că orele nu se isprăviseră încă. Clopotul, cu toată nerăbdarea acestui tată, care n-avea nici o altă pasiune, întârzia uneori să sune; atunci își trăgea un fotoliu lângă geamul scund, nu mai răspundea dacă băiatul de la birou bătea în ușa cabinetului său și aștepta ivirea gemenilor în piațetă, așa cum Lydie, în trecut aștepta ivirea lui. Când, în sfârșit, copiii, urmați de dădaca lor, traversau strada, Boussardel urca repede scara în formă de melc și intra în odaia băieților care se pregăteau să-și bea ciocolata, așezați în jurul focului și întinzându-și picioarele spre Adeline și spre Josépha ca să-i descalțe. Micul Ferdinand se năpustea spre tatăl lui alergând în șosete și agățându-i-se de picioare. Louis, cu o clipă mai târziu, îl imita. Povesteau până și cel mai mărunt incident din clasă, își spuneau notele, își arătau carnetele cu calificativele și uneori chiar vreo medalie. Era unul din acele momente pline și dulci în care văduvul, care-și simțea și mai mult fiii ai lui, mulțumea din inimă soartei.

Gemenii obțineau rezultate bune la Colegiu, unul prin sârguința sa, celălalt prin ușurință. Ferdinand, care avea o memorie excelentă, își știa lecțiile aproape fără să le învețe, și după ce căsca o vreme gura, îl ajungea din urmă pe fratele său.

– Teme-te, dragul meu... îl sfătuia Ramelot. Amintește-ți de iepure și de broasca țestoasă...

Spunea asta, deși știa că în această fabulă totul se potrivea celor doi frați, afară de sfârșit.

Femeia cu șarlotă își transportase mobilele în apartamentul care-i fusese rezervat. Dar nu-și etalase de la început ceea ce numea „curiozitățile mele", care n-au ieșit din sertarele și din cufărașele lor decât mult mai târziu, unul câte unul și parcă cu neîncredere. Cele două odăi căpătaseră atunci aspectul unui muzeu bizar. Pe pereți, între afișele prinse cu ace, atârnau câteva petice. Pe șemineu, pe mobile se aliniau niște pietre, și o serie de oale mici care, cu capacele ridicate, dădeau la iveală nu pomezi și unguente, ci cocarde decolorate, frunze de laur uscate și aproape prefăcute în pulbere, gloanțe de plumb. Bătrâna femeie scutura ea însăși de praf acele vestigii, le schimba locul cu o grijă mohorâtă și puțin extravagantă. Nu accepta de bunăvoie profani în sanctuarul ei și nu deschidea ușa decât unor vizitatori rari, veniți nu se știa de pe unde, ale căror înfățișări și costume nu păreau normale și care, ca și gazda lor, păreau să-și supraviețuiască. Se întâmpla ca Boussardel să-i reproșeze lui Ramelot că se lasă agățată de acei paraziți cu care ea își împărțea economiile.

– Lasă... răspundea ea, avem amintiri comune.

– Asta nu te obligă să...

– Ba da!

Îi deschidea de asemenea ușa Juliei, preferata ei, dar numai cu condiția ca micuța să vină singură și să făgăduiască că nu va spune nimic plecând de acolo.

– Povestește, Ramelot, zicea Julie, și se așeza la picioarele prietenei sale pe un covoraș.

– Ce să-ți povestesc?

– Orice... Povestește-mi despre Cordelieri. Sau despre frumoasa doamnă Desmoulins.

– Le știi pe dinafară.

– Atunci despre altceva.

Și Ramelot îi povestea despre Cordelieri. Apoi o ducea pe fetiță în fața relicvelor.

– Iată, spunea ea, pietrele castelului de la Bastilia, adunate de mine în ziua distrugerii sale. Iată un pahar din care i-am dat să bea vin lui Gracchus Babeuf.

– Și asta? întreba Julie arătând cu un deget mai puțin sigur o meșă de păr, închisă sub sticla bombată a unei cadre.

Ea pândea atunci, nu atât răspunsul pe care-l știa pe dinafară, ci vocea stranie, alterată pe care și-o lua Ramelot ca să-i răspundă și care-i prilejuia totdeauna un anumit fior.

– Astea sunt pletele unui patriot. Un patriot, unul dintre prietenii mei care a fost ucis cu mitralii, sub ochii mei, în strada Saint-Honoré în dimineața zilei de 13 vendemiar.

– Oh! În dimineața zilei de 13 vendemiar... murmura fetița în prada deliciilor fricii și ale imaginației.

CAPITOLUL IX

Astfel, în această casă – până la Josépha care, ajutată la bucătărie, de o fată, asigura serviciul – fiecare își avea locul, rolul, obiceiurile și tabieturile sale. Totul funcționa cu regularitate. Copiii nu-și mai aminteau prea bine mezaninul.

Trebuiră totuși să întrerupă mersul acestei mașini perfecte, căci se punea problema măritișului Adelinei, și se punea cu atât mai mult cu cât Julie urmând imediat după sora mai mare, Boussardel putea pregăti liniștit viitorul băieților.

Pentru ei punea deoparte tatăl, cum e și firesc dealtfel în toate familiile care au și băieți și fete. Împrejurările din acea primăvară a anului 1826 făceau dealtfel acest soi de favoritism mai mult decât legitim, căci era pe cale să capete putere de lege. În timpul ministeriatului contelui de Villèle fusese cerută și acordată de Camera Deputaților restabilirea dreptului primului născut.

Mare emoție în sufletul lui Boussardel. Disprețuise întotdeauna jocurile politice; dar de la nașterea fiilor săi, de când familia îi era definitiv constituită, devenise și mai indiferent la treburile țării. Pentru el, faptele mari erau acelea care se petreceau acasă. Lumea lui erau cele două etaje, mezaninul și etajul întâi, reunite, legate între ele prin scara interioară.

Dar de data asta, evenimentul se extinse dincolo de zidurile casei, agentul de schimb se interesa de această hotărâre care nu viza nici Bursa, nici Banca. Repunerea în drepturi a unui principiu pe care Franța se sprijinise timp de zece secole, nu i se părea, ca atâtor altora, abominabilă. Conform noii legi, Ferdinand, născut cu douăzeci de minute înaintea fratelui său, era cel mai mare dintre copiii de parte bărbătească, și dacă această calitate de prim născut căpăta de acum încolo un caracter oficial, dinastic și patrimonial, dacă aducea de acum încolo acestui fiu mari foloase, Boussardel trebuia să-și revizuiască de urgență proiectele. Își făcuse până atunci o

datorie în a păstra echilibrul între cei doi frați, în ciuda preferinței sale; noua lege schimba totul. Schimba această datorie; schimba chiar, la un om atât de așezat, felul de a gândi; de a simți. Influența partidului religios în promulgarea unei asemenea legi, determină în sufletul agentului de schimb o înclinare către devoțiune. Dar tocmai atunci camera pairilor respinse proiectul și Boussardel, care se înflăcărase degeaba, reveni la starea lui obișnuită.

Își îndreptă deci toată atenția către fiica cea mai mare pe care dorea s-o căpătuiască. Îi fu necaz că se lăsase un moment distras de la acest plan, așa că reluă munca *ab ovo*. Adeline împlinise optsprezece ani și nu mai revenise asupra refuzului de a se căsători, dar tatăl ei nu credea în vocația celibatului, la o tânără care nu cunoștea nimic din viață. Combătând ideile false în care se complăcea Adeline, el se străduia pentru binele acestei copile. Cum îi va mai mulțumi, mai târziu, când, înconjurată de progenitürile sale, la brațul unui bărbat minunat, va veni să-l vadă pe taică-său, atunci bunic, ca să-l felicite de Anul Nou ori de ziua lui! O fată bătrână e un monstru al naturii și mai ales într-o familie burgheză, unde e un fel de piatră de moară cu un nu știu ce suspect și lipsit de bunăvoință pentru cei de același sânge cu ea! Deci nu mai trebuia să aștepte. Era sigur că averea îi va spori în anii următori, dar de această îmbogățire vor profita mai mult Julie și mai ales băieții; vor fi cu toții mai bine înzestrați, dacă cea mai mare va fi atunci căpătuită. Nu se punea problema s-o sacrifice: era frumoasă, nu era săracă, putea să-i găsească ceva foarte acceptabil. Boussardel se gândea la băiatul lui Sylvain Mignon.

Acest tânăr nu era chiar ceea ce se numește o partidă avantajoasă: mama sa, încă tânără, se ținea foarte bine, nădejdile dinspre partea asta erau încă foarte îndepărtate; nici despre partea tatălui averea nu era încă așezată; putea să se ridice foarte sus după cum putea să se reducă la zero. Boussardel, oprindu-și alegerea asupra acestei familii, juca tare. Dar nu juca niciodată fără motive puternice. Sylvain Mignon era, împreună cu Jonas Hagermann, principalul acționar al unei societăți care voia să pună bazele în nordul străzilor Bienfaisance și Saint-Lazare, unui cartier nou, denumit, după planurile lor, „Cartierul Europei". Acest nume ambițios, departe de a-i insufla lui Boussardel neîncrederea, îl atrăsese ca un ecou

al visurilor sale de odinioară. Cunoscu intențiile celor doi acționari, în momentul în care, pentru a și le realiza, cerură autorizația regelui.

– Chestiunea nu e nouă pentru mine, le zise Boussardel. Vă ofer serviciile mele.

Dar nu le oferi și banii. Regulamentul meseriei de agent de schimb i-ar fi interzis acest lucru și, dealtfel, afacerea „Cartierului Europei" nu coincidea deloc cu cele pe care le avea el în vedere, pentru că dânsul se gândea la un spațiu situat mult mai departe, spre vest, la o altitudine mult mai înaltă și mai apropiată de câmpii. Așadar, vedea în această afacere nu atât o operație concurentă, pe care flerul lui îl făcea să creadă că va prinde cheag, cât o încercare lansată pe cheltuiala altuia și menită să-l lumineze în privința planurilor sale de viitor.

Creditul lui Boussardel – care se afirmase în ultimii patru ani și care se sprijinea mai ales pe două sau trei personaje importante, la castel, și pe clienți ai biroului său, căci liberalismul tînărului Floret evoluase – acel credit le-a fost de mare ajutor succesului celor doi acționari. Compania lor obținu ordonanța regală, cu câteva săptămâni înainte să eșueze proiectul legii privitoare la dreptul primului născut, și, drept urmare, agentul de schimb începu să se gândească la măritișul fetei mai mari.

Nu se îndoia câtuși de puțin că o va scoate la capăt cu această căsătorie, care-i servea atât de bine interesele, adică interesele celor trei copii ai săi. În discuții, avantajul avea să fie de partea lui. Încă de la primele tatonări, își dădu seama ce reprezenta el în ochii acestei familii. Mignonii, oricât ar fi fost de interesanți, nu țineau de marea Bancă, adevărata lume a Finanțelor. Căsătoria pe care le-o oferea el le îngăduia însă accesul acolo. Boussardel, care în afaceri știa să pună întotdeauna punctul pe i, îi spuse într-o zi lui Sylvain Mignon:

– Domnule, gândește-te la puterea noastră, meditează la acea frază pe care vicontele Sosthéne de la Rochefoucauld a plasat-o în raportul înaintat regelui și a cărei autenticitate ți-o garantez... Și-i reproduse pe un ton solemn fraza: „Patru bancheri pot hotărî astăzi războiul dacă asta este dorința lor..."

În sfârșit, lucrurile între părinți fură decise. Boussardel ceru să-i fie prezentat tânărul Félix, care nu i se păru că arată prea rău și ca să introducă, cum zicea el râzând, lupul în stână, folosi

drept pretext aniversarea gemenilor. Pregăteau întotdeauna cu această ocazie o mică serbare, în strada Sainte-Croix, măcar că în aceeași zi era și comemorarea morții Lydiei; dar, o dată pentru totdeauna, văduvul socotise nedrept să-și priveze băieții, chiar pentru un motiv atât de respectabil, de cea mai firească dintre bucurii. Îi rugă deci pe doamna Mignon și pe fiul ei să ia parte la festivitate. Adeline, pe care voiau s-o ia prin surprindere, nu știa nimic.

Făcându-l „lup" pe cel pe care îl și vedea ginerele său, Boussardel îl flata puțin. Căci tânărul Mignon, pe care coșurile adolescenței nu-l părăsiseră încă la cei douăzeci de ani ai săi, era calm și timid și maică-sa îl mustra adesea pentru aerul lui țeapăn.

Adeline, în tot cursul după-amiezii, nu păru să dea atenție acestui nou-venit sau mamei sale. Organizarea jocurilor, supravegherea gustării, grija deosebită pe care o acorda micilor camarazi ai fraților săi o acaparară pe domnișoara Boussardel cea mare atât de mult, încât când ceilalți invitați plecară, nu observă sosirea lui Mignon-tatăl. Îl reținură la masă împreună cu ai săi. Faptul putea să pară ciudat, căci era pentru prima oară că acest musafir apărea în strada Sainte-Croix, cel puțin la primul etaj, dar Adeline, cu anii, se arăta din ce în ce mai stăpână pe impresiile sale; nu puteai ghici niciodată ce se ascundea în tăcerea ei și când vorbea nu erai prea sigur că i-ai înțeles gândurile.

Masa reunea douăsprezece persoane străine, plus cei cinci Boussardel, care de fapt erau șase dacă o socoteai și pe Ramelot. Nu se aflau la masă decât de vreo jumătate de oră, când tânărul Ferdinand, cu libertatea-i obișnuită, încurajată de complezența paternă, declară că nu-i era foame ci somn. Îndură fără rușine să audă spunându-i-se că un tânăr, în ziua când împlinește zece ani, trebuie să se dovedească mai rezistent, după care îl duseră la culcare, urmat de fratele său.

Julie, care-și făcea într-un fel intrarea în lume, însufleți conversația cu glume, dar fără obrăznicie. În ciuda firii ei vesele, uneori cam zvăpăiate, avea în fond firea maică-sii. Moștenise spontaneitatea reacțiilor, sensibilitatea mamei sale. Dintre cei patru copii, ea era singura care amintea de Lydie. I-o reamintea lui Ramelot, care, după zece ani, încă se mai gândea la prietena ei.

– Ah! Boussardel, striga ea uneori, ducându-şi mâna la inimă, Julie vorbeşte exact ca maică-sa! Am avut un şoc!

– Într-adevăr, spunea văduvul. Lucrul ăsta te-a şocat atât de tare? În ce mă priveşte, mi se pare că Adeline e cea care seamănă mai mult cu răposata. Are aceiaşi ochi, aceeaşi carnaţie, acelaşi fel de a se purta.

Ramelot nu mai insista.

Când servitorul, angajat special pentru această masă, aduse friptura, Boussardel, pentru a înainta cu discuţia, aduse vorba despre căsătoria Célestei Lebas, prietena din pension a Adelinei. Răsunetul acestei căsătorii fusese considerabil în lumea notariatului şi a finanţelor, căci Céleste, fiică unică, partidă de invidiat, aducea ca zestre biroul de notariat al tatălui ei. Evenimentul tocmai avusese loc, Adeline fusese domnişoară de onoare, şi asta îi îngădui doamnei Mignon s-o întrebe dacă jucându-şi rolul în biserica din Saint-Roch nu simţea dorinţa de a juca „în această biserică sau în alta mai mare" rolul primului personaj. Întrebarea nu era lipsită de fineţe, căci familia Mignon, instalată într-o frumoasă locuinţă din piaţa Rivoli, ţinea ea însăşi de parohia Saint-Roch, şi adesea se întâmpla să se adopte parohia tânărului soţ pentru a se celebra cununia.

– Doamnă, răspunse Adeline, îngăduiţi-mi să nu mă pronunţ asupra unui asemenea subiect.

Doamna Mignon începu să râdă umflându-şi gâtlejul. Era o persoană cu bărbie dublă, cu gesturi şi cu priviri însufleţite, şi care se cam amesteca în afacerile soţului ei.

– Copilă dragă! zise ea. Priviţi-o, e încurcată, roşeşte!

Într-adevăr, Adeline rămăsese cu ochii plecaţi, dar mai curând din obişnuinţă decât din încurcătură, şi nici pic de sânge nu pătă ivoriul pur al feţei sale.

– O, strigă Julie, eu aş fi dat nu ştiu cât să fiu în locul Célestei! Avea o rochie atât de frumoasă!

– Ei nu, zise doamna Mignon, începând iarăşi să râdă.

– Doamnă, vă asigur... trei volane din dantelă veritabilă de Veneţia, iată ce purta Céleste!

– Nu cumva ceea ce te-a încântat la această nuntă a fost doar rochia miresei?

– În această căsătorie ea m-a încântat mai mult decât soţul!

– Dumnezeule, fetiţo, era cumva cocoşat?

– Mai rău, era bătrân!

– Julie, zise Boussardel, ce tot sporovăiești acolo?

– Dar, tată, zău că e adevărat, soțul Célestei are douăzeci și nouă de ani!

La această precizare, la care musafirii și chiar tânărul Félix se amuzară, doamna Mignon, care nu pierdea din vedere utilitatea acestui subiect și voia să-l aducă acolo unde o interesa, fu de acord că într-adevăr diferența de vârstă era prea mare; atunci, Adeline, pe care n-o mai întrebase nimeni nimic, luă cuvântul, pentru a-și mustra cu blândețe sora: nu trebuia să vadă în ceremonia nunții o ocazie în care să strălucească sau un motiv de plăcere. Căsătoria era un lucru grav, care angajează viața și salvarea sufletului. Iată cu ce sentimente trebuia să se mărite. Boussardel și părinții schimbară priviri de satisfacție, dar Ramelot o observă pe furiș pe cea mai mare dintre pupilele ei.

– Pe urmă, trebuie să fii sigură, urmă tânăra, că măritișul îți oferă cel mai bun mijloc de a ajunge în rai.

– Cum? zise doamna Mignon puțin uluită

– Sigur, doamnă, spuse Adeline. Există ocazii când situația de față oferă bucurii mari și ocazii mai sigure de a-ți sluji aproapele.

Boussardel voi s-o întrerupă, dar în zadar: Adeline o ținea pe tema ei favorită. Abordă unul dintre „cazuri". Se plasă în centrul acțiunii, fără să se numească pe sine, vorbind în general și cu destulă iscusință pentru ca această expunere, rostită de o gură de optsprezece ani, să pară a fi făcută din umilință și nu din orgoliu. Vorbi despre bucuriile sacrificiului liber-consimțit, despre cele ale uitării de sine, despre cele ale renunțării. Și-i dădea înainte, în mijlocul tăcerii care se lăsase, strecurând din timp în timp o privire cercetătoare spre tânărul Félix. Ajunse chiar să vorbească până și despre deliciile mortificării cărnii.

– Stai! strigă Boussardel. Ai cam luat-o razna, copila mea! Te îmbeți cu vorbe și-ți depășești propria intenție.

Ea ridică spre tatăl ei o privire scurtă și tăcu, după ce-și exprimă regretul pentru puțina sa rezervă, dar se lăsase furată de subiect... Vorbea ușor, cu iscusință. Nici prin asta nu semăna cu mama ei, ci mai curând cu Boussardel. Masa continuă și se isprăvi fără ca ea să mai deschidă gura sau să se arate bosumflată; rămase simplă și surâzătoare; pentru cine-o cunoștea bine, de pildă pentru Ramelot, mulțumirea de sine a

Adelinei era evidentă. Probabil că-și spunea: „Totul merge bine, efectul s-a produs".

Dacă Boussardel tăiase scurt divagațiile fiicei sale, n-o făcuse numai pentru că această profesiune de credință în favoarea celibatului cădea cum nu se poate mai rău, în toiul unei mese care, la urma urmelor, era o masă de prezentare. Altceva îl neliniștise pe agentul de schimb: nu ținea ca familia lui să capete o reputație de cucernicie. Această etichetă putea să-i cauzeze cel mai mare necaz în lumea afacerilor unde avea acces Mignon, și chiar pe lângă intimii săi. Căci ideile în materie de religie evoluaseră. De când aveau un rege cucernic, o Curte cucernică și curteni cucernici, orașul nu mai vedea cu ochi atât de buni excesele de credință, pe care le suspecta de ipocrizie. Proiectul restabilirii dreptului fiului mai mare, inspirat de partidul preoților, îi îngăduise tatălui lui Ferdinand să-și determine poziția în mediul său: oamenii de afaceri deveneau din ce în ce mai liberali, asta era vădit. Și frondeurul Béranger trecea drept un om mare. Împotriva unui astfel de curent, ce putea face el, Boussardel, în momentul în care influența religioasă tocmai înregistrase un eșec? Atunci, la ce bun să se compromită degeaba?

A treia zi, duminică, toată lumea se întâlni din nou pe șantierele „Cartierului Europei". Mignon-tatăl făcu onorurile terenurilor sale și împinse galanteria până la a conduce doamnele acolo, cu caleașca. Fiindcă era duminică, muncitorii lipseau și Sylvain Mignon le făcu surpriza unei gustări în aer liber. O găsiră pregătită în fața căsuței de scânduri unde se stabilise șeful lucrărilor, în punctul central al șantierului, care urma să fie Piața Europei, și de unde plecau, în formă de stea, opt străzi largi și drepte. Pentru moment, traseul lor se pierdea încă în grădinile de zarzavat părăsite de cei care le vânduseră; niște țăruși, purtând numele străzii Stocholm, se cățărau spre apeduct, trecând prin viile mici, dar rodnice, ai căror proprietari fuseseră autorizați să le exploateze până la apropiata recoltă.

Boussardel se îndepărtă ca să discute despre afaceri cu Sylvian Mignon și cu Jonas Hagermann, care fusese și el invitat. Cele două doamne doriră să se odihnească, după excursia lor, și, din pricina căldurii de după-amiază, hotărâră să rămână sub umbrarele pe care desenatorii le prospectaseră ca să facă o grădină centrală. Locul domina orașul. Cu capătul

evantaiului, doamna Mignon îi arătă lui Ramelot clopotele și monumentele ce se profilau jos, în lumina apusului. Ramelot, pariziană get-buget, cunoștea mai bine ca oricare acele cupole și săgeți, dar slujind interesele burgheze ale celei de a doua familii ale sale o făcea pe proasta și o lăsa pe mama tânărului Felix să ia domul bisericii Adormirea Maicii Domnului drept Domul Invalizilor.

– Nu te duci după frații și sora dumitale, copila mea? o întrebă doamna Mignon pe Adeline care rămăsese lângă ea.

– Prefer discuția dumneavoastră, doamnă.

– Nu e prea serioasă pentru niște urechi atât de tinere? Se pare că fiul meu, care este totuși mai mare ca dumneata, a socotit altfel și ne-a părăsit; îl văd cu copiii. Se va plânge că nu te-ai dus după el.

– N-am cutezanța de a mă gândi la asta, doamnă.

Julie și tânărul Félix se plimbau discutând. La zece pași, în spatele lor, Josepha se juca cu gemenii, adică ei se jucau cu ea, o trăgeau, o împingeau, o făceau să-și piardă răsuflarea și simțirea.

– Domnule Félix, zise pe neașteptate Julie, cum ți se pare sora mea?

– Dar... făcu el jenat și nu mai continuă.

– Te întreb pentru că mă tem să nu-ți fi creat ea însăși o falsă părere despre ea... Da, da... Alaltăieri, când a vorbit împotriva căsătoriei, sau aproape. N-ai băgat de seamă? Dac-o auzi pe sora mea o iei drept o persoană hotărâtă să rămână fată bătrână. Dar ar fi o greșeală... Eu, care-o cunosc bine, știu că afecțiunile sale de familie nu-i vor putea absorbi toate resursele firii sale... În felul ei e o persoană romantică... Mă privești cu mirare?

Într-adevăr, Félix părea surprins, dar poate că mai mult de seriozitatea de care dădea dovadă, în acel moment, zvăpăiata Julie, decât de revelațiile privitoare la sora sa.

– Trebuie să mă crezi, domnule Félix. Sora mea mai mare va fi fericită să se mărite și-l va face și pe soțul ei fericit. Iartă-mă că denaturez convenințele: știu foarte bine că încă nu te-ai pronunțat, că părinții dumitale încă n-au formulat cererea în căsătorie, că dumneata nu ți-ai oferit încă buchetul, dar mă rog! Asta-i secretul lui Polichinelle și pentru că, mai curând ori mai târziu, vom deveni, dumneata și cu mine, frate și soră... Ți-a displăcut sinceritatea mea? adăugă ea în fața tăcerii tânărului.

– O, nu, spuse el cu elan.

– Ei bine, pentru că văd că nu-ți displace, să reluăm discuția. Dacă ai ști cât de plină de calități e Adeline, ce virtuți minunate are...

Ea continuă astfel, până când, tot plimbându-se, ajunseră lângă doamne.

– Nici un cuvânt surorii mele despre discuția noastră, îi zise Julie, în șoaptă, cavalerului ei, când ajunseră lângă căsuță. Își are mândria ei și nu trebuie să știe că-i apăr interesele.

A doua zi de dimineață, Sylvain Mignon se prezentă în strada Sainte-Croix și ceru să fie anunțat agentului de schimb. „Asta-i cererea oficială", își zise Boussardel. Dar chipul grav al vizitatorului îl izbi încă de la apariția sa în pragul ușii și tatăl de familie își luă imediat toate precauțiile.

– Nu sunt aici pentru nimeni, îi spuse el băiatului de birou care închise ușa.

– Domnule, rosti Mignon-tatăl acceptând fotoliul care-i fusese arătat, demersul pe care-l am de întreprins pe lângă dumneata, declarația pe care vreau să ți-o fac are să te surprindă. Oricare ar fi primirea pe care ai de gând să le-o rezervi, mă mângâi că cel puțin relațiile noastre...

– Domnule, zise agentul de schimb, tăindu-i vorba, să trecem la subiect.

Mignon ridică mâna cu un gest de liniștire dar și de încurcătură.

– Cum? zise Boussardel îmblânzit, constatând că domina situația. Lucrul e chiar atât de dificil încât trebuie să-ți vin în ajutor? Căci cred că ghicesc despre ce e vorba, măcar că motivele dumitale îmi scapă... Îngăduie-mi! Înainte de a rosti cuvintele definitive, te rog să înțelegi că se află aici doi tați, dar și doi financiari. Vreau să spun că o neînțelegere între tați nu-i va împiedica pe financiari să continue să se înțeleagă și dacă trebuie să ne luăm înapoi cuvintele pe un teren, nu suntem obligați să ni le retragem și de pe celălalt. Așadar, vorbește fără reținere. Discreția dumitale, puțina publicitate pe care am făcut-o proiectului nostru matrimonial mă fac să cred că nu va pluti nici o discreditare asupra fiicei mele a cărei situație este, la urma urmei, cu mult deasupra acestui pericol.

– Domnule, zise Mignon, după un moment de tăcere, am onoarea să-ți cer, pentru fiul meu, mâna domnișoarei Julie!

Profită de mirarea tatălui pentru a justifica această schimbare. Totul venea, spuse el, de la fiul său, care sub mutra lui placidă, sub o sălbăticie pe care uzanța lumii încă nu i-o înlăturase, ascundea o inimă înflăcărată și exigentă. Acest băiat se reîntorsese, după vizita făcută pe șantier, cu obrajii încinși, cu ochii strălucitori. Nu mai scosese o vorbă și se retrăsese repede în camera lui. Prin peretele despărțitor, părinții îl auziseră, din apartamentul lor, răsucindu-se în pat toată noaptea, sculându-se, mergând, făcând să zdrăngăne întreg serviciul când vru să bea apă. În sfârșit, mama, alarmată, intrase dimineața la fiul ei. Găsise camera înecată în ceturile tutunului și pe tânărul Félix, rupt de oboseală, la capătul nervilor. La primul cuvânt al mamei sale, lăsase să-i scape secretul: domnișoara Julie îi rănise inima. Cu fatalismul și excesul timizilor, cedase cu totul acestei lovituri de trăsnet, se lăsase rostogolit de torentul dragostei; o noapte de insomnie produsese asupra lui efecte mai mari decât ar fi produs zece ani de înflăcărări reînnoite. În sfârșit, declarase că dacă n-o va avea pe domnișoara Julie, se va duce să se arunce în Sena.

– Vorbe de băiat tânăr... zise Boussardel încă nehotărât asupra atitudinii pe care urma s-o ia.

– Va face, domnule, așa cum spune. Mama sa, care știe la ce extreme se poate lăsa împins sub imperiul sentimentului, e nebună de neliniște și mi-a împărtășit emoția... Ah! Nu știi ce înseamnă să ai un singur copil... În sfârșit, doamna Mignon a dorit s-o iau cu mine în trăsură, mă așteaptă jos...

Boussardel trimise s-o cheme. Ea își făcu o intrare plină de senzație; suspinele îi agitau bluza de dantelă fără mâneci, și-și tampona întruna pleoapele pe sub voal. În vreme ce-și adăuga demonstrațiile celor ale lui Mignon, în vreme ce analiza caracterul lui Félix, istorisea mâniile lui din copilărie și cita dovezile sale de sensibilitate, Boussardel reflecta liniștit. În vreme ce doamna Mignon încă se mai străduia și parlamenta, hotărârea lui fu luată. Opri acel val de lamentări și examină situația. Boussardel îi ascunsese până în ultimul moment Adelinei proiectul care o privea, și atitudinea tinerei fete în timpul mesei, cu trei zile mai înainte, dovedise că nu bănuia nimic. Totul se rezuma deci la Julie. Tatăl n-avea să-i spună decât un cuvânt; va crede că se gândiseră încă de la început la ea; dinspre partea asta deci nici o dificultate. Fata avea

cincisprezece ani și cinci luni, iar el nu era sclavul acelor vechi principii care te obligau s-o măriți întâi pe fata cea mare și apoi pe cea mică. Urmând asemenea obiceiuri, neținând seama de înclinările soților, se făceau adesea căsătorii nefericite.

Cât despre articolele contractului de căsătorie, rămâneau aceleași. Tot se alegeau cu ceva. În realitate, Boussardel râvnea pe de o parte de a se încuscri cu Mignon, iar pe alta, de a-și căpătui măcar pe una dintre fete ca să elibereze terenul pentru băieți. Julie, odată sub tutela soțului, dacă Adeline mai persista în dorința ei de a nu se mărita, cu atât mai bine, n-o putea face fericită împotriva voinței sale. Asta va însemna o zestre mai puțin, în afară de faptul că va continua să trăiască alături de tatăl ei. Agentul de schimb știa întotdeauna să tragă foloase dintr-o situație pe care n-o putea evita. Strânse mâinile Mignonilor.

– Dragii mei, alergați în Piața Rivoli și liniștiți-l pe tânărul Félix.

– Boussardel, zise Ramelot, când agentul de schimb care poruncise să fie chemată, îi spuse vestea, n-am nimic de zis, dar...

– Dar ce? Trebuia s-o consult pe Julie, asta se va face de la sine. Trebuia consultată Adeline: o voi consulta pe sora ei. Dealtfel, Julie va fi în culmea bucuriei: la urma urmei, e o partidă frumoasă: o va accepta pe loc.

– Tot ce se poate: orice noutate o seduce. Ceea ce mă întreb eu este dacă n-ar trebui în primul rând avertizată sora ei, de această schimbare.

– Adeline? De ce? Nu cred că știe că vrem s-o măritām.

– Urmează-mi totuși sfatul, zise Ramelot. Vorbește-i ei mai întâi între patru ochi. Te deranjează? Vrei să-i spun eu?

Urcă scara în formă de melc și, fără să-și mai dea osteneala de a-și înăbuși pasul bărbătesc, o luă pe culoarul care dădea în camera fetelor. Se îndreptă într-acolo fără întârziere, știind că Julie era la lecția de solfegiu. În momentul în care Ramelot împinse ușa, Adeline tocmai deschisese măsuța de acuarele și se instalase la ea. Își întoarse chipul frumos spre cea care intra.

– Domnul și doamna Mignon, zise Ramelot, ies de la tatăl tău. Tânăra, care nu răspunse nimic, nu lăsă să-i apară nici un semn de mirare, nici de curiozitate.

– Ah! Știai? Deci i-ai văzut de la fereastră când au venit?

Ramelot își aminti că o surprinsese adesea spionând din dosul unei draperii, din dosul unei uși prost închisă. Acest gând o făcu să-și piardă răbdarea; din două fraze ajunse la capăt:

– Au cerut-o pe Julie pentru fiul lor și tatăl tău a acceptat.

Adeline rămase nemișcată. Nici una din trăsăturile sale nu tresări, dar, o dată tot privi în ochii persoanei cu care vorbea. Sfârși prin a surâde.

– Te înșeli, Ramelot, aș fi surprinsă ca domnul și doamna Mignon s-o fi cerut pe Julie.

– Și totuși, așa e, copila mea. Pe Julie au cerut-o.

Chipul tinerei, din fire pal și diafan, căpătă o albeață de porțelan, până și buzele i se albiră, i se strânseră și pleoapele îi căzură dintr-o dată. Un moment, această față pură păru golită de viață. Ramelot crezu că Adeline se va prăbuși, dar buzele își și recăpătaseră culoarea, apoi o roșeață insolită îi cuprinse obrajii.

– Doresc, zise Adeline pe un ton egal, toate fericirile posibile pentru draga mea Julie.

Se întorsese spre acuarela începută, niște cireșe într-o cupă de cristal: rectifică așezarea fructelor, care-i serveau de model, alese o pensulă, deschise tubul de culori. Ramelot, după ce așteptase un moment, se îndreptă spre ușă și ieși.

Julie ceru s-o aștepte cu răspunsul până a doua zi. Mai întâi scosese un strigăt, bătuse din palme, îl sărutase pe taică-său, pe frații ei, pe Ramelot.

– Sunt cerută în căsătorie! strigă ea alergând la Josépha în bucătărie.

Adeline nu era acolo. Apoi Julie marcă o reacție, se închise cu tatăl ei și-l chestionă. Cum? Deci nu pe Adeline o ceruseră Mignonii pentru fiul lor? Ar fi jurat că totul pledase pentru acest lucru! O, dar în acest caz, ea, Julie, lua locul, o deposeda pe sora ei! Cumplită situație! Ah, avea nevoie de douăzeci și patru de ore de gândire! Tatăl ei abia putu s-o liniștească. Își înmulți argumentele, asigurările și sfârși prin a-și da, cu o bună-credință doar pe jumătate, cuvântul de onoare că niciodată nu se gândise în mod serios s-o mărite pe Adeline cu fiul lui Mignon. Atunci Julie căzu într-o profundă reverie. Nu se mai gândi la sora ei, ci numai la gemeni, care primiseră vestea deschizând ochii mari și fără să zică nimic. În acel moment ea își dădu seama, până în adâncul sufletului, cât de mult îi lipsea mama ei și-i mărturisi asta lui Ramelot.

– Vrei, îi spuse bătrâna, să mergem după-amiază să ne rugăm pentru odihna sufletului ei, la biserica Saint-Louis?

Căci, de zece ani, femeia cu șarlotă reîncepuse să practice religia, dar puțin câte puțin, fără ostentație, mai mult din adeziune față de noul ei cămin și din fidelitate în ceea ce privește amintirea Lydiei, decât în cinstea reîntoarcerii Burbonilor.

Agentul de schimb, care-și lua totdeauna dejunul, la botul calului, la Bursă, și singur, ca să nu deranjeze ordinea salutară a tinereții, traversă sufrageria, cu pălăria pe cap, în momentul în care Julie și băieții se așezau la masă. Joséphа îi spuse ceva lui Ramelot, care trecu la Adeline; după cinci minute reapăru.

– Adeline nu va mânca, are nevoie de odihnă, zise ea.

– Ce mai e iar? întrebă tatăl contrariat, neliniștit de vreo complicație posibilă. Un pretext? Ce mai ascunde?

Ramelot nu se jenă să-i facă unele precizări, dar la ureche.

– E într-adevăr suferindă, tocmai m-am asigurat. Dar e un accident dintre cele mai firești, o revoluție a sângelui pe care un motiv oarecare a precipitat-o.

– Un motiv? Ce motiv?

– Ei! Cu tinerii ăștia de azi poți să mai știi? Ziua de ieri, oboseala excursiei... Du-te liniștit!

Reîntorcându-se de la biserica Saint-Louis, Ramelot o luă pe Julie la ea în cameră. Era foarte emoționată de rugăciunile pe care tocmai le făcuse împreună cu tânăra fată, căci dacă o evoca adesea pe moartă, în taină, în sufletul ei ocaziile de a vorbi despre această blândă nălucă erau rare într-o casă unde părea atât de uitată.

– Ce nenorocire pentru tine, îi zise ea Juliei, să fi fost atât de mică atunci când ne-a părăsit. N-ai păstrat nici o amintire despre ea.

– Să știi că-mi aduc puțin aminte. Puțin de tot.

– Ți se pare, scumpa mea.

– Nu, nu cred. Ceea ce mi-a rămas în minte sunt două brațe, pe care mi le întindea, două brațe...

Ea făcu un gest. Ramelot tăcu apoi, pe buzele care i se făcuseră pământii avu un surâs dulce:

– Mama ta le avea foarte frumoase.

Dar ziua nunții, seara nunții o făcură pe Julie să simtă și mai dureros absența mamei sale. Toată lumea se strânsese la tatăl

miresei, nuntaşii, la ieşirea de la ceremonie, se întorseseră cu toţii aici. Erau ultimele ceasuri pe care Julie le mai petrecea în strada Sainte-Croix; nu se va mai întoarce aici decât în vizită. Tinerii căsătoriţi urmau să se instaleze în Piaţa Rivoli, unde părinţii Mignon dispuneau de mai mult loc decât le trebuia. Boussardel ţinuse cu atât mai mult să se dea la el marea masă de nuntă. Societatea era atât de numeroasă încât puseseră trei mese: trebuiseră să elibereze camera fetelor şi de asemenea pe cea a băieţilor; numai apartamentul lui Ramelot fusese ocolit, dar toate mobilele fuseseră înghesuite aici. Pentru o seară muzeul revoluţionar făcea oficiu de debara.

Masa fu impozantă. Calitatea musafirilor sau mai curând profesiunile lor justificau, sfătuiau, porunceau desfăşurarea şi cheltuiala. Boussardel nu le cruţase nici pe una, nici pe cealaltă; prosperitatea afacerilor se putea calcula după această masă, după livrele de trufe şi după vârsta vinurilor; agentul de schimb îşi pusese cartea de vizită pe masă.

După a treia intrare, valeţii prezentară vânatul cu pene, fript şi înălţat pe platouri de argint într-un savant eşafodaj, şi un financiar bogat, pe nume Albaret, flăcău bătrân care mânca adesea în strada Sainte-Croix, strigă:

– Iată deci faimosul fazan „à la Sfânta Alianţă"!

Imediat întrebările făcură ocol în jurul mesei ca şi cum fraza n-ar fi fost rostită decât ca să le provoace. Pe uşile cu cele două canaturi deschise spre cele trei camere unde se mânca, interesul se manifestă şi fazanii, circulând de la un musafir la altul, plasară obiectul acestei curiozităţi sub toţi ochii şi în toate farfuriile. Primele îmbucături provocară noi strigăte. Boussardel, atent la această senzaţie, explică musafirilor că mâncarea reprezenta o veche tradiţie de familie.

– Numele de Sfânta Alianţă, preciză el, n-a făcut decât să se adauge, acum vreo zece ani, unei vechi reţete practicată numai în unele case...

Cea care ar fi putut să-i amintească cum că neamul Boussardel habar n-avusese de fazan „à la Sfânta Alianţă", până la masa luată la Véry în 1815, nu mai era acolo. Ramelot, femeia care nu făcea parte din familie, căutase, la cererea tatălui, această reţetă pretinsă ereditară şi i-o predase Joséphei.

– Dar, reluă Albaret, amfitrionul nostru nu v-a spus de ce amintiri... eh, pe legea mea, aproape dramatice, este legată această minune gastronomică.

Fiecare dori să afle întâmplarea și Boussardel se lăsă destul de mult rugat până s-o spună. Se făcu liniște. Povestirea începu, punctată, în pauze, de zgomotul furculițelor care înțepau carnea plină de aromă, de umplutură de becațe și de felii de portocale amare. Povestitorul protestă mai întâi că scena nu fusese tragică, dar că ar fi putut să devină, da, date fiind împrejurările, dar c-o putuse salva la vreme de o întoarcere periculoasă. N-o făcuse, la urma urmelor, decât pentru soția și mai ales pentru fetele sale, pe atunci foarte mici.

– Ni s-a servit deci, zise Boussardel, acest fazan...

– Véry știa și el rețeta? întrebă careva.

– I-o comandasem dinainte și-i dădusem eu însumi indicații. La o masă, vecină cu a noastră, se aflau patru cazaci, flăcăi zdraveni, încărcați de fireturi sclipitoare cum era pe atunci moda. Rugară să li se aducă platoul care fusese pus în fața noastră, se informară de la servitor și-i cerură un fazan pregătit la fel. Or, trebuie spus că pregătirea lui necesită cel puțin douăzeci și patru de ore; era deci imposibil să-i mulțumești altfel pe acei clienți exigenți decât dându-le platoul nostru și mi-am dat seama că *maître-d'hôtel*-ul, care fusese chemat din nou, nu mai avea altă posibilitate decât asta.

Mulți musafiri reîncepură să strige.

– Eh! dragii mei prieteni, zise Boussardel ridicând brațele, întoarceți-vă cu gândul la vremea ocupației! Amintiți-vă tot ce-au suferit atunci oamenii de treabă... Nu găseam, v-o jur, scena plăcută. I-am vorbit foarte limpede *maître-d'hôtel*-ului arătându-i că nu-i dezvăluisem șefului bucătar secretul familial cu scopul de a se bucura de el dușmanii noștri.

– I-ați spus asta *maître-d'hôtel*-ului?

– Ei, drace!

– Cu voce tare?

– Dar bineînțeles. Și l-am întrebat pe șleau dacă rezerva învingătorilor noștri monopolul fazanului „à la Sfânta Alianță".

Un murmur elogios se răspândi. Succesul fazanului, care fusese adus din nou, se dublă.

– Draga mea, o întrebă doamna Mignon pe Julie, îți mai aduci aminte de acest eveniment?

– Mărturisesc că nu, doamnă. Eram prea mică atunci când s-a întâmplat.

– Eu, zise Adeline, îl am foarte limpede în memorie. Nu se temu să adauge: – Biata mama, care pălise, îl ruga pe tata să se liniștească.

Lumea de la masă se îndoi cu atât mai puțin de acea întâmplare, cu cât Boussardel nu trecea drept un lăudăros. Nu-l auzeai niciodată povestindu-și campaniile din garda națională, nu se împăuna niciodată că luptase ca un erou la Clichy sau la Aubervilliers ceea ce de fapt era adevărat. Dar zicea: „Mă aflam la Paris sub ocupație". Era un burghez din Paris și singura sa participare la partea secundară, burgheză și pariziană, a unei conflagrații europene i se părea de ajuns să-l pună în valoare și demnă de a fi povestită. Puțin ar fi lipsit să susțină că soarta țării, în 1815, se jucase la Paris, în piețele și în grădinile publice ale orașului și nu la Waterloo sau la Saint-Cloud.

Conversația trecu la Sfânta Alianță, al cărei fazan făcuse să-i răsune numele. În jurul mesei sentimentul era unanim în această materie. Sigur, era frumoasă ideea acelor tribunale ale națiunilor care făceau parte, în principiu, din politica continentelor; dar cum să nu vezi că realitatea le sortea să se disocieze la fiecare problemă ridicând interese contrare?

– Nu ideile sunt cele care pun în mișcare popoarele, declară Boussardel, ci poftele!

Opinie care culese aprobarea acelor oameni cărora puterea banului le furnizase toate secretele sale și al căror scepticism se ascuțise prin mânuirea averilor după cum pipăitul casierilor lor se sensibilizase prin manipularea pieselor de aur. Erau toți liberali, dar liberali realiști, și nu oameni care se hrănesc cu himere. Masa se apropia de sfârșit căci apărură dulciurile glasate; discuția coborî încetișor din înălțimile politicii spre familiaritățile gastronomiei.

De îndată ce asistența se ridică de la masă, Adeline își luă un rol mai activ. Ea era stăpâna casei și se achită de acest rol cu toată demnitatea necesară. De fiecare dată când voia să producă o anumită impresie, se descurca la perfecție. Dădu semnalul începerii balului, dădu ordine violoniștilor, alcătui perechile și-i primi pe invitați. Îi ducea la sora ei, îi obliga să admire frumusețea și toaleta miresei și de acolo conducea lumea în camera agentului de schimb unde erau expuse darurile de nuntă.

Adeline prezenta pe mâinile ei diamantele, dantelele, punea în valoare cașmirurile drapându-le pe propria ei talie; reîncepea acest exercițiu pentru fiecare nou sosit, fără să obosească, cu un fel de delectare. În fața unei modestii care părea atât de lipsită de idei preconcepute, oamenii se priveau în mod intenționat, iar mamele care aveau băieți de însurat nu se puteau abține să n-o întrebe, surâzând, dacă exemplul surorii sale mai mici nu i se părea demn de urmat. Fidelă sistemului său, ea îi invoca pe frații ei orfani, pe tatăl încurcat cu educația lor și cu grijile casei.

– Dar, i se replica, astea sunt servicii pe care excelenta dumneavoastră doamnă Ramelot vi le poate face încă multă vreme.

– E adevărat, răspundea Adeline, că ne e foarte devotată.

Nu mai adăuga nimic la aceste vorbe care probabil, în mintea ei, o reduceau pe Ramelot la locul care i se cuvenea. Adeline era foarte frumoasă în acea seară, sub strălucirea lumânărilor. Purta o rochie de gaz bleu ca cerul, cu mici volane cu ornamente brodate cu un albastru mai închis și acele culori îi scoteau în relief extraordinara puritate a carnației. Strălucea. Succesul ei era atât de mare, încât nu se putea să nu-l resimtă; dar, departe de a-i suci capul, părea s-o liniștească, s-o întărească în renunțarea ei și să-i pricinuiască bucurii cu atât mai vii cu cât renunțarea îi aducea acele succese deșarte. Cum să nu fi fost invitații izbiți de spectacolul unei fete frumoase ca dragostea care, în centrul balului, al luminilor, al viorilor și al omagiilor, mărturisea că nu se va mărita niciodată? Adeline respira un aer de amețeală, o amețeală rece făcută din mortificare, din complezență, din încăpățânare, din vanitate.

Totuși, pentru ca triumful să nu-i slăbească, ea trebuia să nu înceteze a o sluji pe Julie, trebuia să revină în mod constant lângă ea. Adeline o căută și n-o găsi nicăieri. „Să fi plecat?" se întrebă ea și la ideea că tinerii soți se eclipsaseră fără să-i spună adio, o tulburare ciudată o făcu să se înfioare. Nu se prefăcea; gândul, imaginația o antrenaseră o clipă... Dar ce prostie! Îi veni să râdă: îl zări pe Félix într-un grup de tineri.

– Cumnate, îi zise ea, n-o văd pe Julie.

– E la prietena ei, Ramelot, zise Félix.

Adeline se strecură printre perechile care începuseră să danseze și, prin locuința gătită de sărbătoare, se îndreptă spre

apartamentul lui Ramelot; pe culoar grăbi pasul nerăbdătoare s-o cheme pe sora ei la bal. Când împinse ușa, Ramelot care tocmai îi spunea ceva Juliei, tăcu și o privi pe intrusă cu un aer ciudat. Bătrâna femeie, îmbrăcată în moar violet-roșiatic și pe care izbutiseră s-o determine să-și pună o pălărie de muselină ce nu se asemăna câtuși de puțin cu șarlota ei, ținea în mâinile sale mâinile miresei. Erau așezate alături, pe pat, singurul loc unde se putea sta, în mijlocul înghesuielii care încurca trecerea prin cameră; cu greu regăseai aici camera curiozităților. Lucrurile agățate pe pereți, afișe, petice, sulițe vechi, se mai puteau recunoaște, dar pe șemineu flacoanele de toaletă, capetele de lemn care serveau de manechin modistei și o acuarelă neterminată se amestecaseră cu paharul lui Gracchus Babeuf și cu pietrele Bastiliei.

– Ce vrei, copila mea? întrebă Ramelot.

– Dar... să-i spun Juliei că e chemată, să știu dacă pot conta pe ea pentru ultimul cadril...

– În câteva clipe Julie se va retrage cu soțul ei ca să se ducă la ea acasă; nu va mai dansa în seara asta.

Adeline năucită, fără să știe de ce, rămase în ușa deschisă. Părea că așteaptă ca Julie să se scoale, să vină la ea, s-o urmeze; dar Julie, de obicei atât de promptă, nu se mișca de lângă Ramelot și tăcea cu ochii fixați în pământ. I se păru chiar celei mai mari că sora ei era foarte roșie.

– Du-te, fata mea, spuse Ramelot, lasă-ne. Vezi bine că n-am isprăvit de vorbit cu Julie... Pricepi?

Adeline trecu pragul, trase ușa după ea și rămase acolo, sprijinită de pervaz.

– Du-te la invitații tăi, zise Ramelot prin ușă.

Adeline se îndreptă atinsă de această bănuială. Zgomotul viorilor tot ar fi împiedicat-o să audă ce vorbeau.

Tulburată, cu gâtul palpitând, porni spre hol, dar incapabilă să se scufunde din nou în zarva din salon deschise ușa unui cabinet și se închise acolo. În întuneric, singură cu ea însăși, ieșită din rolul ei, înțelese. Înțelese că la capătul culoarului, în mijlocul acelui Capernaum, Ramelot o înlocuia pe mamă și-i făcea Juliei recomandările nupțiale... Adeline nu prevăzuse asta, dar la urma urmei ce i-ar fi putut spune ea? Uzanțele, bunul simț, imposibilitatea în care se afla, ea, Adeline, de a-și instrui sora... Totuși, prin acel *tête-à-tête* surprins brusc, ideea pe care și-o

făcuse despre căsătoria Juliei și a lui Félix se concretiza, căpăta o formă, o iminentă realitate. În colțul retras unde mirosea a aer închis, Adeline se lăsă în voia a tot felul de gânduri.

Când, în sfârșit, părăsi cabinetul și regăsi zgomotul și luminile, se liniștise. Se grăbi către o invitată care-și chema trăsura, căci noaptea era înaintată.

– Toate complimentele mele, domnișoară, zise această doamnă. Nu-ți poți imagina nimic mai deosebit decât serata dumneavoastră. E de invidiat muritorul care va avea o asemenea zână în casa lui.

– Sunt hotărâtă să nu mă mărit niciodată, doamnă, răspunse Adeline.

Veni și momentul despărțirii între cele două surori. Mignon, tatăl și mama, fără practica lumii mari, aveau spirit diplomatic și, ca să nu bată la ochi c-o luau în stăpânire pe noua doamnă Mignon, plecară singuri în trăsura lor. Echipajul pe care-l oferiseră drept dar de nuntă tinerilor soți îi aștepta.

Julie voia să-și ia adio de la frații săi. Aceștia dormeau de mult, instalați în cea de a doua cameră a lui Ramelot și ea intră acolo în vârful pantofilor. Băieții nu se treziră sub sărutările sale, ea își stăpâni emoția și se reîntoarse în anticameră unde tatăl, sora ei, Ramelot și Josépha așteptau să plece. Stăteau adunați în jurul lui Félix care simțea tristețea acestui moment și din delicatețe nu făcea nimic ca să-l precipite.

Acest grup era, în apartament, tot ce mai rămăsese dintr-o zi atât de măreață. Invitații plecaseră, la fel muzicanții și servitorii angajați în plus. Doar doi băieți de la birou isprăveau aranjarea sumară a camerelor unde se dansase, pentru ca cei care continuau să locuiască în strada Sainte-Croix să poată petrece noaptea în mod convenabil. Când Julie își reîntâlni familia, adunată pentru rămas bun, Ramelot închise ușile sălilor; patru femei și doi bărbați se găsiră singuri în această anticameră fără mobilă unde luminile ardeau încă și care nu-și reluase aerul ei de toate zilele.

Julie o îmbrățișă prima pe Josépha, care plângea mai dinainte, apoi pe Ramelot, a cărei bărbie începu să tremure, trăsăturile să i se înăsprească, fără însă ca să-i vină vreo lacrimă în ochi; bătrâna cuprinse cu mâinile obrazul Juliei sale și-l contemplă ca și cum ar fi privit ultimul reflex, gata de a se stinge, al unei amintiri dragi.

Boussardel bruscă toate aceste îmbrățișări care amenințau să nu se mai sfârșească. O sărută pe Julie și o trecu în brațele Adelinei. Tinerele se strânseră, nu se despărțiră imediat și dintr-o dată izbucniră în hohote de plâns. Și una și cealaltă cedară unor sentimente contrare; cele două surori, despărțite prin tainele lor, plângeau înlănțuite. Julie se liniști prima, dar Adeline nu-i dădea drumul. În prada unui semidelir, cea mai mare își pierdu pieptenii, buclele i se desfăcură, lacrimile îi șiroiau, lăsa să-i scape niște bolboroseli din care nu se înțelegea decât: „Nu... e imposibil... nu vreau..." În această stare, în care în sfârșit nu se mai controla, ea căpătase o frumusețe mult mai mare, dar neașteptată, dramatică, mai puțin burgheză; era o altă persoană, un soi de atridă blondă de talie mică, în rochie bleu.

– Copilele mele, zise tatăl, nu-i rezonabil, vă faceți rău. S-ar zice că vă despărțiți pentru totdeauna. Mâine doar mâncăm toți împreună în Piața Rivoli!

– E adevărat... bâigui Adeline cu glas întretăiat, ne vom revedea... adesea... în toate zilele...

Ramelot nu încercă să întrerupă scena. Asista la ea cu un ochi impasibil. Îi observa rând pe rând, pe Adeline și pe Félix. Tânăra, de data asta, nu aruncă nici o privire spre cumnatul ei. Poate că puțin îi păsa de el, în toată această intrigă, sau poate nu-i mai păsa deloc; poate drama se juca acum în adâncul inimii ei, pe un teren mai ingrat, mai solitar, mai uscat decât cel al geloziei. Și totuși, timp de patru luni cât ținuse logodna, fiul Mignon se schimbase și asta în avantajul său: coșurile de pe față dispăruseră, crescuse, slăbise, chipul său, mai înainte umflat și nemulțumit, se trăsese, osatura virilă se degajase. Tânărul Félix avea de-acum încolo de ce să placă. În concluzie, Julie, odată acordată lui, se îndrăgostise de viitorul ei bărbat. Dar Adeline, care cu fiecare zi ce trecea n-avea ochi decât pentru ea însăși, nu mai avea acum și pentru el.

De îndată ce poarta se închise după tânăra pereche care pleca să-și consume nunta, Ramelot, cât ai bate din palme, desfăcu corsetul Adelinei, al cărei chip trecea prin toate culorile.

– Vără-te în pat, îi spuse ea, mă voi întoarce în cinci minute ca să-ți dau câteva picături ale quakerilor, fără de care nu vei putea să adormi.

CAPITOLUL X

Demontară patul Juliei pentru a-l scoate din camera fetelor și a-l duce într-o mansardă. Adeline și-l așeză pe al ei în mijlocul odăii, se întinse în toată camera, ocupă două rafturi în plus în dulap și de-acum încolo, stăpâna locului, își instală într-un colț al camerei un mic scaun de rugăciune. Căci o găseau adesea rugându-se. Când suna pentru masă, dacă nu apărea când o strigau de pe culoar, trebuiau să intre la ea și chiar s-o atingă ușor pe umăr: prăvălită pe scaunul ei de rugăciune, Adeline n-auzea nimic. Își ridica în sfârșit ceafa și întorcea spre intrus un chip scăldat în lumina evlaviei și a mirării:

– Ce este? Ah! Masa... Eram atât de departe de aceste lucruri...

Arunca o ultimă privire spre statueta sfântă, mai murmura ceva, se închina, se scula și se îndrepta cu regret spre sufragerie.

Nu se mai ocupa deloc de frații ei, care-o evitau ei înșiși: li se părea plicticoasă, gata să-i mustre, persoană mare. Uzanțele locului dându-le gustul poreclelor, o numeau Predicatoarea și Sora Perfecta. Distanța dintre ea și ei se crease datorită lipsei Juliei, iar datoriile mondene, pe care le îndeplinea sora lor mai mare în strada Sainte-Croix, o puseseră până la urmă pe picior de egalitate cu soțiile prietenilor tatălui ei.

Boussardel nu făcea nimic ca să împiedice această îmbătrânire. Ramelot, ale cărei ciudățenii nu se atenuaseră odată cu vârsta, nu excela decât în conducerea menajului și persistenta avere a agentului de schimb, nevoile profesiei sale, obiceiurile fastului tuturor confraților săi îl obligă din ce în ce mai mult la reprezentare. Trebuia să dea mese, să fie totdeauna pregătit, cu seri de muzică și cu recepții. Amorul propriu și mai ales interesele îl obligau ca salonul lui să se situeze printre primele din Chaussée d'Antin. Și ce era un salon fără o femeie care să-l conducă? Sexul, care nu jucase nici un rol social sub imperiu, își recăpătase toată influența odată cu reîntoarcerea

Burbonilor. Pe scurt, tatăl nu fu prea supărat fiindcă, la urma urmelor, celibatul Adelinei îi garanta în mod constant o stăpână a casei în stare să primească lumea și chiar foarte înzestrată pentru acest lucru. Ea reunea toate cerințele acestei îndatoriri: un discernământ al persoanelor, și o prudență aproape incompatibile cu tinerețea ei, spirit, maniere chiar prea suave, conforme codului institutului Voisembert, în sfârșit, frumusețe. Cum opunerea ei la căsătorie era cunoscută, pretendenții se îndepărtaseră. În concluzie, deși avea de partea ei avantajele averii, isca prea puțină lăcomie și războaiele, reducând numărul nașterilor la începutul secolului, făcuseră ca tinerii de însurat să fie rari și dificili.

Gemenii, îndepărtându-se de Adeline, se năpustiră la început asupra Josephei. Dar Zépha, cu toată bunăvoința ei înzecită de bucuria acestui nou favor, nu putea, în jocurile lor, să imagineze același personaj pe care-l redase atât de bine Julie. Ea nu se pricepea nici să alcătuiască fabule, nici să distribuie rolurile; trebuia să i se amintească totdeauna că dragonul care scuipă flăcări era Ferdinand și nu Louis și că peștera lui se afla sub comodă. Dealtfel liceul îi maturizase pe cei doi frați, îi făcuse să aibă alte înclinații și noțiunea importanței lor îi determinaseră să facă din Zépha țapul lor ispășitor, ceea ce-i mulțumi multă vreme pe toți trei.

Ea nu-și scuturâ jugul decât o dată și într-un fel cu totul neprevăzut. Până atunci pasivă, suportase toate renghiurile. Sub pretextul aventurilor, răpirilor, faptelor ca în legendele din *Epitome historiae graecae,* frații începuseră să calce pe urmele vechilor născociri ale surorii lor și fără ca Josépha să se plângă, gemenii o trânteau jos, o legau de mese, o sechestrau în dulapul din perete. Într-o zi îndurase chiar ca Ferdinand să-i taie, din motive mitologice, jumătate din coc, dar la mai puțin de un an de la măritișul Juliei, își veni în fire. Gemenii trecuseră atunci în clasa a șasea, învățau figurile de retorică și ajunseseră la tropi. Într-o seară ploioasă de februarie, după ce s-au întors de la liceu, în timp ce Josépha le schimba ciorapii și pantofii, lângă foc, Ferdinand întrebă pe un ton superior:

– Zépha, știi ce-i aia metaforă?

– Sfântă Fecioară, nu! răspunse Josépha.

– Dar catacreză, autonomază și alegorie?

– Nu mă mai năuciți, regișorule!

Când băieții ajunseseră la vârsta judecății, ea începuse, din proprie inițiativă, să le vorbească cu dumneavoastră.

– Cum să știu astfel de lucruri?

– Noi le știm, nu-i așa, Louis? zise Ferdinand privindu-și cu gingășie fratele.

Louis fu de acord.

– Ah! zise Josépha punând ciorapii la uscat pe paravanul dinaintea sobei, veți fi niște savanți. Ba chiar și sunteți!

– Și sinecdoca? reluă Ferdinand.

Observă că la acest cuvânt, servitoarea căscase ochii mai mari decât la celelalte. Băiatul păstră o tăcere care pretindea a spune multe, apoi pufni în râs. Între alte maniere de școlar le luase și pe cele de a vorbi pe nas, de a face feste și mistificări.

– Louis, strigă el, nu ți se pare că biata Zépha seamănă cu o sinecdocă?

Josépha continua, fără să spună nimic, să facă ordine în jurul ei, dar când Ferdinand se năpusti s-o înghiontească în coaste, ea râse cu mai puțină tragere de inimă ca de obicei. Acestea fiind zise, gemenii își înfulecară mâncarea și Adeline, cu ghergheful de brodat în mână, intră și se așeză lângă frații ei pentru ora de studiu care-i despărțea de masă. Josépha se duse în bucătărie; cu o fată de serviciu sub ordinele ei, ea își păstrase dreptul asupra mașinii de gătit. Cu puțin înainte de a servi masa, văzu ușa coridorului deschizându-se și cele două capete tinere apărând unul deasupra celuilalt.

– Zépha, întrebă Ferdinand, ce avem la masă?

– Sufleu de calicie cu sos de răbdări prăjite! zise servitoarea, căci asta era una din mâncările ei favorite.

– Hai, Zépha, spune-ne, fii drăguță. Spune-ne, măicuță sinecdocă.

Rănită cumplit, ea se întoarse spre gemeni. Privirea ei păru mai învăpăiată decât focul din cuptor.

– Când n-o să aveți pentru mine decât astfel de vorbe, vorbe proaste, puteți să vi le înghițiți! Și să vă mulțumiți cu odaia voastră! Halal maniere să veniți să mă faceți în tot felul în bucătăria mea! Cărați-vă, strigă ea, că de nu, pun mâna pe mătură!

Și cuteză să se îndrepte spre ușă. Cei doi frați, stupefiați de acea izbucnire, dispăruseră. Josépha trânti ușa.

Timp de două zile, băieții, care acceptaseră un război deschis cu această nouă Josépha, parcurseră culoarele apartamentului cântând cuplete în felul lor, în care se spunea, de pildă, că măicuța sinecdocă s-a dus la piață, că măicuța sinecdocă se urcase pe triciclu.

În sfârșit, Josépha, care nu mai putu rezista și care era foarte necăjită, se duse la Ramelot ca să-și anunțe plecarea și neînțelegerea se lămuri cu destulă trudă. Servitoarea și ranchiuna ei se topiră sub mângâierile lui Ferdinand; firea bună a copilului, la fel ca și șiretenia înnăscută îi inspirau întotdeauna cuvinte care dezarmau. Dar această poveste cu măicuța sinecdocă, a cărei absurditate o simțiră până și gemenii, fu pentru ei ca un semn și marcă ultimul eveniment al vieții lor de puști. Copilăria se terminase. Acest fel de existență, mai deschis decât tot universul, dar redus la dimensiunile a patru pereți, înstelați de cercurile lămpilor din tavan, plantați cu mobile imense, a căror parte de deasupra nu se zărea niciodată, populați de portrete vorbitoare, de oglinzi penetrabile, de buchete imprimate care se mișcau pe pereți în timpul bolilor, această vârstă care-și află sfârșitul într-o zi în care persoanele mari nu mai sunt decât bărbați și femei, dădacele doar slugi, animalele doar animale, și obiectele doar simple obiecte, această epocă ce nu va mai reînvia, care se va preschimba în amintire, și care, mai târziu, în memoriile cele mai atente, își va dezvălui vechile taine, încântările, nebunia fericită și înțelepciunea, această epocă se sfârșise pentru gemeni. Deveniseră liceeni. Deveniseră Boussardel Ferdinand și Boussardel Louis, doi elevi tineri, care n-aveau să se descurce la fel la învățătură. Personalitatea lor se contură, divergențele care se manifestaseră între ei aproape din leagăn, dar pe care monotonia zilelor copilăriei le înăbușise, se dovedeau în clasă, în mijlocul colegilor, în fața profesorilor, de o precizie care sporea. Cele două lăstare gemene, fără a-și dăuna, fără să-și ia din vigoare, se dezvoltau diferit.

Ei înșiși își dădeau seama de asta; li se vorbea adesea despre acest lucru. Variante, nuanțe care nu s-ar fi observat la alți frați separați doar de un an ca vârstă, alcătuiau la ei opoziții extraordinare. Existau persoane care proclamau că nu era posibil să-i deosebești niciodată, atât de mult semănau; existau și dintre acelea care erau în stare să-i deosebească. Tatăl, cel care-și identifica băieții cu ochii închiși, după sunetul pasului, după

efluviile apropierii lor, arăta oamenilor repere sigure, sublinia că Louis își ținea mai înfundat între umeri capul, cu părul crescut mult mai de jos. „Vedeți, spunea el, Ferdinand are ovalul mai pur și ochii mai mari, mâna îi este mai fină, piciorul mai mic cu un număr decât fratele său." Boussardel nu-și cobora vocea ca să rostească aceste cuvinte care pătrundeau în creierul celor doi frați și nu te mai mirai după asta că Louis lua asupră-și pedepsele lui Ferdinand.

Ferdinand conta pe asta. Gemenii aveau același scris care încă nu vestea că urma să se diferențieze. Și fratelui turbulent i se părea echitabil ca pedeapsa de a copia un text pe care o îndura adesea să fie asumată în parte de fratele său cuminte care nu era pedepsit niciodată. În principiu, împărțeau totul în mod egal, jucării, bile, bănuți, plăceri, leacuri, lenjerie și ciorapi; de fapt, Ferdinand striga, rătăcea, spărgea. Buzunarele, sertarele, pușculițele lui Louis îi serveau drept rezervă și de asemenea bunăvoința acestui geamăn. Abuza de asta. „Facem pedeapsa pe din două?" zicea el. Louis se așeza imediat la pupitrul său, Ferdinand era în întârziere sau deranjat de vreun incident neprevăzut: până la urmă Louis copia cu cincizeci de versuri mai mult. Tot Louis fu cel care suportă consecința istoriei pe care Ferdinand, într-a patra, o avusese cu profesorul de latină. Autorul favorit al acestui magister era Lucrețiu pe care Ferdinand nu-l putea suferi. Imediat după reînceperea anului școlar avu loc o ciocnire între profesor și elev; lupta, deși inegală, se anunța aspră, încrâncenată. Ferdinand, căruia îi trebuia un steag, se făcu campionul lui Ovidiu; îl opuse, cu glas tare, în plină clasă, științificului Lucrețiu. Profesorul îi replică imediat că, desigur, lenea îi inspirase această preferință având în vedere că poetul *Metamorfozelor* era un autor mai facil decât filozoful lui *De rerum natura*. Proteste din partea lui Boussardel Ferdinand care declară cu autoritate că adevăratul Ovidiu nu se află în *Metamorfoze*, ci în *Arta iubirii*.

– *Arta iubirii? Proh pudor!* Scandal!... Scandal care, cu cinci ani mai devreme ar fi dus la darea afară a elevului; dar acum? Totul se diminuează sub pretextul liberalismului, principiile se pierd...

După ore, obraznicul compăru în fața directorului care-l interogă cu severitate. *Arta iubirii?* Unde a găsit el un astfel de exemplar? Ferdinand, care, firește, n-a citit un vers din ea, ci a

citat doar titlul, răspunde cu aplomb și educatorul își dă seama de ignoranța băiatului. Pedeapsă: trei sute de versuri din Lucrețiu de copiat pentru a doua zi. Bunul Louis care și-a așteptat fratele în curtea interioară, îi făgăduiește ca împreună să vină de hac pedepsei înainte de masă. Afară îl găsesc pe băiatul de serviciu de la birou, care, de când ei crescuseră, o înlocuiește pe Josépha, pe treptele peronului, la ora când ies de la școală. Îi dau ghiozdanele și-o iau spre piațetă ținându-se de gât. Louis își spune că va face el trei sferturi din pedeapsă și se simte fericit: acest frate neîmblânzit, care-i înfruntă pe profesori, se îmblânzește întotdeauna alături de el.

Acasă, astfel de pedepse pe care cei doi frați pretindeau că și le atrăseseră împreună și pentru același motiv, o mirau pe Adeline; ea îi raportă știrea tatălui său, cu comentarii. Dar Boussardel, care nu se lăsa înșelat de această comedie favorabilă lui Ferdinand, și care cel mai adesea păstra pentru sine buletinele de conduită ale fiilor săi, răspunse că școlarii de treisprezece ani erau niște mici bărbați care trebuiau lăsați să se descurce singuri în ceea ce privește obligațiile.

Singurii profesori față de care Ferdinand se arăta docil și chiar atașat, erau profesorul de arme și profesorul de călărie. Voga exercițiilor crescuse. Cauza era anglomania și totodată colonelul Amoros; așa că tații de familie lăudau, în societatea liberală, cât se poate de serios, succesele la scrimă sau la jocul cu mingea ale fiilor lor. Or, forța lui Boussardel și secretul succesului său rezida, fără îndoială, în acest oportunism social care constă în a te adapta ideilor noi în momentul în care ele sunt pe cale să dea rezultate. Socotea că oamenii de viitor nu sunt cei care creează curente noi ci cei care se lasă purtați de ele; astfel, adevăratul om de lume urmează ultima modă, dar n-o lansează. Agentul de schimb se ralie deci, și pe acest teren, teoriilor adoptate de mediul său. Dar fiii săi îl și precedau și astfel începu să sufere influența lor. Grajdul său spori cu trei cai de călărie; sub pretextul că se îngrășase, începu el însuși să facă scrimă. El, care vorbea ușor, își însuși cuvinte ca: *sport, handicap, distancer.* Fu de acord chiar, într-o zi, râzând, că hainele sale de seară, care-l strângeau, erau *chocnosof.*

Fiii săi îl antrenau, își susțineau părerile, căci aveau destule. Colegii hrăneau din față acele manifestări cu care peste câțiva ani, guvernul avea să aibă de furcă. Gemenii, când intrară într-a

șasea, se reîntoarseră într-o seară foarte tulburați de agitația înmormântării lui Manuel, a cărui influență ei n-o înțeleseseră prea bine. Își obosiră familia, timp de opt zile, cu un refren repetat întruna, cu convingere, și pe care n-au fost în stare să-l explice: *„Peyronnet, Peyronnet, ține-ți bine boneta!"* Astea se amestecau cu copilăriile în care încă se mai complăceau. În anul în care Ferdinand improviza povestea cu „măicuța sinecdocă", el făcu o chetă pentru greci. Un an mai târziu, precoce din toate punctele de vedere, se aruncă în tulburările studențești; și cine știe dacă nu pusese cumva o intenție politică în procesul lui cu Ovidiu contra lui Lucrețiu? Provoca discuții, căuta ceartă profesorilor, răbufniri josnice de autoritate; suscita partizani. Un vânt de revoltă sufla prin sălile de clasă. Între elevi și profesori, ostilitățile erau deschise. Te puteai crede pe vremea când domnul Geoffroy Saint-Hilaire voise să-l dea în judecată pe tânărul Gay Lussac, în vârstă de cincisprezece ani, care-l numise „ibis bătrân" și „mumie retrospectivă". Adeseori, pe neașteptate, școlarii se făceau apărătorii pedagogilor: asta se întâmplase atunci când guvernul închisese o școală mare, suspendase cursurile, dăduse afară un profesor. Lovitura dată *almei mater* tulburase tineretul și-l făcea să fie și mai pornit împotriva puterii.

Boussardel se simțea pe cale de a avansa. Un concurs de împrejurări îl împingea spre acest lucru. Bursa și Banca, șoseaua d'Antin, totul avansa. Mediul burghez-bancher lua atitudine, conspira, atâța pe față poporul. Zeul finanțelor, care se numea Laffitte, își transformase palatul în cartier general al opoziției. Boussardel nu mai vorbi niciodată despre ideile lui în legătură cu dreptul primului născut; din fericire, și ceilalți păreau să le fi uitat; poate că el însuși le uitase. O ocazie bună de a-și marca poziția i-a fost furnizată de cârmuire, prin dizolvarea Gărzii naționale.

A doua zi după parada militară din 29 aprilie 1827, când se cunoscu într-adevăr ordonanța de dizolvare a Gărzii, în urma căreia sferele autorizate se așteptau la manifestarea din Champs de Mars, Boussardel vorbi din nou despre comportarea sa în rândurile miliției burgheze.

– Nu s-a luptat, declară el, cum am făcut noi la Clichy, la Aubervilliers, la Pont-Neuf, ca să se vină de hac unei măsuri atât de puțin conformă cu binele public.

Se afla în centrul unui cerc de confrați, în noul palat al Bursei, inaugurat de câteva luni. Se simți ascultat și urmă:

– Prietenii mei îmi vor da dreptate că m-am arătat întotdeauna moderat în liberalismul meu, dar de data asta n-aș mai putea lupta împotriva evidențelor așa cum se lupta don Quijote cu morile de vânt! Declar în mod solemn că palatul pierde în mine un observator de o strictă neutralitate și care pentru a-i da dreptate regelui invoca adesea dificultatea afacerilor!

Într-adevăr, trebuia s-o declare. O prea lungă atmosferă călduță i-ar fi dăunat agentului de schimb. Nu se putea închide pe vecie în nepăsare, viața nu i-o mai îngăduia. Or, jumătățile de măsură nu se mai purtau; la modă erau vehemența, atacul. Devenise prea vădit că puterea cârmuia pe picior greșit interesele burgheziei. Și burghezia, odată cu secolul, căpătase trup, viață și conștiință. În treizeci de ani, larva devenise crisalidă, aripile greoaie, dar puternice făcuseră să crape coaja. Boussardel nu era nemulțumit de incidentele din 29 aprilie. Era recunoscător Gărzii naționale, de a-i fi furnizat, dizolvându-se, un pretext de afirmare atât de bun. La gândul că această mare legiune unde el își îndeplinise întotdeauna îndatoririle și de care rămăsese sincer atașat, cuteza să-i strige în față suveranului: „Trăiască Carta!" „Jos miniștrii!" nu se putea abține să nu simtă o anumită satisfacție. Nu se aflase în rândurile Gărzii dar ar fi putut să se afle.

– Garda națională! Această fiică a Revoluției! reluase el pe un ton pătruns. – Iat-o deci concediată ca pe o servitoare neascultătoare față de capriciile stăpânului. Totuși, răbdare, domnilor, poate că tot ea va avea ultimul cuvânt și va defila din nou pe bulevardele noastre!

Dar când, seara, în strada Sainte-Croix, repetă scena pentru familia sa, avu cu Ramelot una dintre acele rare discuții care-i făcuseră să se contrazică timp de douăzeci și cinci de ani.

– Mă faci să râd, Boussardel! strigă bătrâna. Garda dumitale națională, sora revoluției noastre? Nu mi-o spune tocmai mie care am cunoscut-o pe mamă-sa! Copiii ei aveau o altă înfățișare!

Avea să revină de mai multe ori asupra acestui subiect, cu o încăpățânare maniacă pe măsură ce tensiunea între Paris și rege se accentua și Boussardel își preciza poziția. Trei ani mai târziu, la începutul lui iulie, proiectele guvernamentalilor se infiltrară

în oraș, opinia fu temeinic influențată, și agentul de schimb se alarmă văzând panica pătrunzând în incinta Bursei și provocând fluctuații; atunci Ramelot îi spuse liniștită, în timpul unei mese:

– Ce mai aștepți ca să te îndrepți spre Saint-Cloud?

El își înălță cu stupoare capul spre ea.

– Cum?... Dar nu se pune problema unor acte de acest gen.

– Într-adevăr? zise ea continuând să mănânce, pentru ca vorbele să-i fie cât mai firești. Și de ce? Regele e la Saint-Cloud, știe toată lumea. Nu vă mai place cum domnește? Grupați-vă, duceți-vă să-l căutați, vorbiți-i despre nemulțumirea voastră și aduceți-l în oraș. Așa ar trebui procedat... Nu cred că aveți pretenția să faceți mai bine ceea ce-au făcut alții acum patruzeci de ani!

El replică cum că timpurile se schimbaseră, că de patruzeci de ani încoace altă apă curgea pe sub poduri și că mijloacele folosite odinioară... Femeia cu șarlotă îl întrerupse:

– Circumstanțele sunt cum ți le faci! Ar fi aceleași dacă și oamenii ar fi aceiași! Dar ați degenerat cu toții! Ce epocă! Noi cântam *Carmagnole,* voi cântați *Regele din Yvetot!* Ceea ce ne pregătiți e de trei ori nimic, o lovitură de stat dată de contabili! Se știe la ce vă gândiți, suntem la curent oricât de bătrâni am fi! Vreți să faceți o schimbare de personal, să-l înlocuiți pe rege cu vărul lui: prinț contra prinț, mare scofală! Nu sângele lui Montespan e cel care va înviora tronul!

Isprăvi declarând că, pe vremea ei, lucrătorii, pentru a se aduna în piața publică, nu așteptau ca patronii să le închidă în nas atelierele. Boussardel îi arătă superioritatea unei acțiuni metodice, mai subtilă, mai inteligentă. La acest cuvânt, vechea patriotă, ca și cum i s-ar fi vorbit de rău tinerețea, se mânie dintr-o dată, din sarcastică deveni insolentă și grosolană, se ridică de la masă, părăsi sufrageria trântind ușa și se duse să se închidă între vechiturile ei, în mijlocul mărturiilor unei epoci mai puțin prudente.

Totuși, lupta pentru care se pregătea Boussardel, antrenată de mediul său, nu tindea să se stabilească atâta pe terenul ideilor, cât pe cel al procedurii. Oricât s-ar fi pretat evenimentele la acest lucru, ea n-ar fi fost o răscoală a contabililor, așa cum prezisese Ramelot, ci o răscoală a avocaților. Femeia din 1789 nu voise s-o priceapă: progresul ideilor politice, după ea, fusese constant, și acel progres adusese respectul legalității.

La 10 iulie, Boussardel fu unul dintre cei cincizeci de burghezi care alcătuiră, la cererea ducelui de Broglie, parlamentul, format din barou, notariat, finanțe, literați și jurnaliști. Nu se despărțiră decât după ce hotărâră să facă apel la mijloace legale și să inaugureze noul sistem refuzând să plătească impozitele. Exact după două săptămâni, într-o dimineață – cum între timp se înmulțiseră conciliabulele și conferințele – Boussardel primi în cabinetul său un mesager secret trimis să-l înștiințeze că jurnalul *Le Commerce* avea să fie suspendat. Se duse la Albaret, unde câțiva oameni ai legii, care primiseră și ei comunicarea de suspendare, studiau formele în care fusese promulgată. În aceeași companie, a doua zi, duminică, agentul de schimb află vestea despre dizolvarea Camerei, schimbarea modului de alegere, abolirea libertății presei. Își dădură seama că, cu toată măsura care lovea presa, afacerea cu ziarul *Le Commerce* se putea duce cu bine la capăt.

Mânat de precipitarea faptelor, Boussardel mergea înainte; avea luciditatea din zilele lui mari: presimțea avantajoasa ieșire din criză, în același fel în care, de atâtea ori, adulmecase succesul unei speculații. Prin sângele său rece, făcu impresie; aduse servicii însemnate canalizând discuțiile, rezumând ideile celor care vorbeau, separând problemele, trăgând concluzii.

Calmul său sporea pe măsură ce, în Paris, mâniile revoluționare se întindeau. Marți, 27, se întoarse acasă devreme. Le interzise fiicei sale și mai ales băieților, în vârstă de paisprezece ani, să facă un singur pas afară din casă; o rugase pe Ramelot să nu-i scape din ochi nici o clipă. O consemnase în casă până și pe Josépha care, la ordinul lui, făcuse provizii pentru opt zile. Biroul de schimb fiind închis de sâmbătă, viața se oprise la cele două etaje. Boussardel îi regăsi pe toți ai săi strânși în camera gemenilor, unde, prin fereastra deschisă, doi băieți și trei femei ascultau rumoarea încă îndepărtată a șarjelor de cavalerie și începutul împușcăturilor.

– Totul s-a împlinit! anunță tatăl intrând.

Îl asaltară cu întrebările: Ce se petrecuse? Era adevărat că se instalaseră tunuri în Piața Louis XV și altele la capătul străzii Caumartin, pe bulevard? Se și trăsese cu ele? De ce trecuseră trei patrule pe sub ferestre? Era adevărat că la Palatul Regal lupta începuse de la jandarmerie? Erau morți mulți? În ce tabără?

– Partida se joacă în altă parte, rosti Boussardel, sau mai curând s-a jucat. V-o repet, totul s-a împlinit.

Ramelot, care lucra ceva cu acul, şi care, de mai multe zile, observase o tăcere distantă, ridică din umeri.

Ferdinand întrebă unde se desfăşura lupta; dacă se luau după portarul care se dusese până în bulevard după veşti, ea cuprinsese toate cartierele şi avea să dureze mai multe zile. Era adevărat? Agentul de schimb, printr-un gest al mâinii, arătă că nu ăsta era lucrul cel mai important.

– Noutatea pe care v-o aduc e următoarea: cererea, pe care noi am introdus-o la instanţa de recurs privitoare la suspendarea jurnalului *Le Commerce,* a dat roade. Căci mai există magistraţi la Paris. Aflaţi deci că preşedintele Debelleyme şi-a rostit sentinţa, prin care ordonă tipografului jurnalului să-şi continue lucrul având în vedere că ordonanţa din 24 iulie n-a fost promulgată în forme legale!

Şi Boussardel aşteptă efectul acestei bombe. Fiecare tăcu, afară de Adeline care făcu: Ah! Gemenii, cu gura căscată, îl priveau pe autorul vieţii lor. Evenimentul prezentat într-o asfel de zi, îi depăşea, îşi pierdea, pentru ei, realitatea, dar căpăta un fel de măreţie abstractă. Buzele lui Ramelot, aplecată peste lucrul ei, schiţară un surâs dispreţuitor.

Boussardel se duse să închidă fereastra. Glasul puternic al răzmeriţei se îndepărta.

– Şi acum, zise el, dacă vreţi să mă ascultaţi, să rămânem acasă!

CAPITOLUL XI

Boussardel n-o umili pe Ramelot, în zilele următoare, amintindu-i de justețea previziunilor sale. Nu există nici un: „Ei bine! Nu ți-am spus eu?“ Cu tot sentimentul său de superioritate asupra ei, îi purta vechii sale prietene un respect bazat pe recunoștință, obișnuință și atâtea amintiri... Ea o cunoscuse pe Lydie; îl cunoscuse pe vechiul Florent; și când își ridica spre el privirea sumbră și zbârlită, avea totdeauna o senzație de încredere și de siguranță, un sentiment vag de jenă pe care anii nu-l atenuaseră și care constituia o legătură în plus.

La urma urmelor, Ramelot avea destul bun simț ca să bage singură de seamă că această revoluție burgheză, care aproape că reușise, nu prezenta puncte comune cu o alta, cu a sa, cu revoluția populară, căreia îi trebuise, înainte de a ajunge la termen, zece ani de gestație. Insurecția de azi avea drept „sala jocului cu mingea“, un palat particular din strada Artois și Mirabeau al ei era Boucher. Această mișcare, de un gen nou, nu avea efect asupra lui Ramelot decât ca un fel de contralovitură care făcea să urce la suprafața memoriei sale scene, personaje bătrâne de patruzeci de ani. O găseai adesea pe gânduri, răsucindu-și mintea, și – lucru ce nu-i era în obicei – stând jos, fără să facă nimic, cu mâinile așezate pe genunchi; ceea ce contempla ea astfel, cu privirea pierdută, era poate o tânără fată zveltă, în rochie dreaptă, cu șalul încrucișat pe sânul fraged , iar pe cap cu o șarlotă care făcea furori. Când constata că i se observa atitudinea, surâdea repede și zicea:

– Sunt cam obosită, nu știu ce am, nu dați atenție la astea!

Dar Boussardel nu se putu abține să nu-i pună în mână scrisoarea pe care noul rege o adresase generalului La Fayette după trecerea în revistă din 29 august și a cărei copie circula în cercurile conducătoare. Fără emoție, Ramelot citi că în ochii vechiului combatant de la Valmy garda națională din 1830 era mai frumoasă decât cea din anul I.

– Ce motiv de critică să găsesc în asta? întrebă ea înapoindu-i documentul. Dacă ducele de Orléans o spune – așa-i spunea ea regelui – trebuie să-l credem. El e cel mai bun judecător... împreună cu dumneata, Boussardel, pentru că ai făcut parte din gardă.

Mai exact, se reangajase în grad. Dar, cu toate acestea, tot agentul de schimb triumfase în el. Peste burghezie se rostogolise un val de prosperitate. În fața malului stâng al Senei, unde se întindea foburgul nobil, îmbufnat de Curtea prea populară, malul drept era înțesat de funcționari, avocați, oameni de litere, chiar comedianți; dar mai ales de oameni de negoț, de Bursă și de Bancă, într-un cuvânt de burghezii care-l aduseseră la tron pe Louis-Philippe. Boussardel simțea că-i venise ceasul, vremea, vârsta lui de aur.

Afacerile, întrerupte în timpul zilelor din iulie, reîncepură pe o treaptă și mai înaltă. În mai puțin de un an avu loc o fluctuație considerabilă a banilor. „Averile își schimbă mâinile", zicea Boussardel. Își schimbau mâinile trecând printr-ale sale. Atenția pe care-o acordase politicii, și pe care dealtfel nu i-o acordase decât timp de câteva săptămâni și pentru motive extrapolitice, și-o îndreptă acum în întregime spre administrarea finanțelor sale și a diferitelor întreprinderi care, mai mult sau mai puțin în umbră, gravitau în juru-i. Afacerile îi mergeau, el le urmărea, deși efervescența publică nu se calmase, dar ea agita atelierele și cluburile mai mult decât saloanele. Muncitorii cereau expulzarea terasierilor străini, sporirea salariilor, scăderea orelor de muncă și mai ales abolirea mașinilor, această concurență neloială a mâinii de lucru; societățile secrete, al căror număr crescuse, își înmulțiseră manifestațiile, lojile masonice din Paris deschiseseră în piața Grève, pe locul unde ghilotina îi decapitase pe cei patru sergenți din La Rochelle, un registru de petiții împotriva pedepsei cu moartea; la Paris aveau loc adunări care cereau în gura mare sau prin placarde uriașe moartea vechilor miniștri, mulțimea se îndrepta spre Vincennes ca să-i ceară pe acuzați, răsculații izbucneau la vestea că acești miniștri erau teferi. Dar biroul agentului de schimb din strada Sainte-Croix era unul dintre primele în acel loc și funcționa din plin.

Boussardel se gândi să cumpere o bucată de pământ. Pentru vânătoare, pentru recepțiile sale în afara Parisului, în timpul sezonului mort.

Mulți dintre prietenii săi aveau domenii; în fiecare an, se ducea să vâneze la Albert, în Hurepoix. Îi lua cu el pe Adeline și pe cei doi gemeni de îndată ce aceștia ajunseră la vârsta la care puteau avea permis de vânătoare; două săptămâni de ședere aici, care treceau cu alergătura după vânat, cu serbările, șaradele și vizitele la castelele vecine. Trebuiau să întoarcă și ei toate aceste vizite. Oricât ar fi cheltuit iarna, erau veșnic îndatorați acestor cunoștințe și nimic nu putea egala avantajele unei ospitalități de mai multe zile, care însemna de fapt strângerea unor relații, cunoașterea mai temeinică a oamenilor, posibilitatea de a vorbi mai lesne despre afaceri, cu mintea limpede și odihnită.

La începutul anului 1832, Boussardel întocmi o listă cu șase domenii la care își delimită alegerea. Fiecare, după informațiile luate, oferea un interes deosebit. Dar dificultatea de a se duce să le viziteze în acel moment al anului întârzie hotărârea agentului de schimb și, la urma urmei, nu-l zorea nimic.

Nu-și împărtășea proiectul copiilor săi; se temea să nu devină nerăbdători și să nu-i vadă pe urmă ținându-se de capul lui, hărțuindu-l până avea să-i ducă să vadă locul. Proaste condiții pentru o alegere judicioasă. Deci va alege singur: copiii se vor adapta pe urmă la fel de bine cu un domeniu ca și cu celălalt și de ce să li-l arate, de pildă, pe cel care avea un iaz și o insulă, dacă până la urmă îl va cumpăra pe cel care n-avea decât un râu? Niciodată dragostea paternă nu-l va face pe Boussardel să comită greșeli într-o afacere, căci la urma urmei și asta era tot o afacere. Cântări deci bine lucrurile și neputându-se deplasa înainte de sosirea verii, îl delegă pe cel mai prudent dintre funcționarii săi să facă o călătorie de documentare prin cele șase domenii. Omul de încredere coborî din diligență după două săptămâni, cu o sută treizeci de leghe în șale și cu datele celor șase rapoarte în portofel. Le redactă repede și-și folosi joia a treia din postul Paștelui ca să le recitească agentului de schimb care se arătase foarte nerăbdător să le cunoască conținutul.

Adeline și cei doi băieți, conduși de Ramelot, se aflau în ziua aceea la sora lor Julie. Doamna Mignon-tânăra dădea un matineu costumat în cinstea celor doi copii ai ei, unul de patru, celălalt de un an și opt luni. Cel mare, care era băiat, apăru în chip de Hercule, fetița în trandafir bengal, în brațele doicii sale.

Cum se cuvenea unor elevi retoricieni, gemenii refuzară să se costumeze și severitatea moravurilor Adelinei era prea bine stabilită ca să se pună o astfel de problemă în legătură cu ea. Toți trei, împreună cu însoțitoarea lor, se întoarseră în strada Sainte-Croix cu mult înainte de masa de seară. Adeline se grăbise să se înapoieze, căci tatăl ei trebuia să mănânce în oraș și fata îl anunțase că voia să stea de vorbă cu el. Adeline se duse direct spre odaia lui; taică-său se îmbrăca, dar ea insistă s-o primească.

– Te rog, tată, zise ea prin ușă, deschide-mi. Îți aduc o veste de o gravitate nemaipomenită.

După ce împlinise douăzeci de ani, începuse să folosească față de tatăl ei și de Ramelot pronumele de reverență socotind că acest lucru se potrivea mai bine cu persoana ei. Dar când se află că noul rege, la castel, în fața Curții, o tutuia pe regina Marie-Amélie, Boussardel o obligă pe fiică-sa să renunțe la acel „dumneavoastră", atât de reacționar.

– Nu-ți pot deschide, copila mea. Vorbește-mi de acolo de unde ești!

– Imposibil. Vestea pe care ți-o aduc nu poate fi strigată în gura mare.

Tatăl lăsă să-i scape un oftat de resemnare. Mofturile fiicei sale i se păreau, în viața privată, pierdere de timp.

– Ai să mă faci să întârzii. Deschide-i domnișoarei, îi spuse el servitorului care-l îmbrăca.

Ea se îndreptă spre taică-său în timp ce acesta își trecea haina de casă parte peste parte. El o văzu palidă, cu ochii dilatați; făcu un semn și valetul se depărtă.

– Ce este?

– Tată, la Paris e holeră.

– Hei... ce-mi tot cânți acolo?

– Dar... tată...

– De unde provine zvonul ăsta?

– De la portăreasa Juliei. Ea mi-a spus că chiar azi un bărbat...

– Bârfeli... strigă Boussardel căruia nu-i plăceau veștile proaste, și care, pe deasupra, nu avea încredere în vești, fie ele bune ori rele, când le auzea de la cineva căruia i se socotea superior.

Adeline voi să insiste. El o expedie; era așteptat.

– Liniștește-te, buna mea Adeline și dă poruncă să vină trăsura.

În tot timpul mesei și al serii ea nu scoase o vorbă despre cele aflate. Asta pentru că nici frații ei, nici Ramelot nu se bucurau de încrederea sa.

Fiecare se culcă înainte ca Boussardel să se fi întors, dar Adeline nu adormi. Spre miezul nopții îl auzi pe Boussardel oprindu-se la mezanin, așa cum făcea adesea. Câteva minute mai târziu, cineva urcă scara interioară cu pas ușor. Tânăra sări din pat, se înfășură în halat și întredeschise ușa; nu era pasul tatălui ei. Băiatul de serviciu, care dormea jos într-o debara, apăru în colțul culoarului, îmbrăcat doar pe jumătate și cu o lumânare în mână.

– Oh! spuse el, am trezit-o pe domnișoara... Regret... Ea îl întrebă din ochi, el adăugă:

– Domnul Boussardel mi-a poruncit s-o trezesc pe doamna Ramelot, o cheamă imediat în cabinetul lui.

Zbătându-se între curiozitate și amor-propriu, Adeline sfârși prin a închide ușa pentru că nu pe ea o chemase. Nu mai auzi nimic. Ramelot urcă destul de repede și veni glonț să bată la ușa fetei.

– La Paris e holeră, zise ea fără să intre.

– Știam, zise Adeline, tata nu m-a crezut.

– Tatăl tău tocmai a căpătat o confirmare autorizată. A luat hotărârea să părăsească orașul cât mai repede cu putință. Plecăm cu toții în câteva ceasuri. Fă-ți bagajul.

– Unde mergem?

– Nu știu nimic, vom vedea.

Tatăl trimise să-l cheme pe omul cu cele șase rapoarte, care sosi, surprins că e poftit la o asemenea oră. Dar Boussardel nu examină afacerea decât dintr-un punct de vedere. Două dintre domenii puteau fi cumpărate pe loc, unul în Sancerrois, aproape de izvoarele Sauldrei, celălalt mult mai jos, spre sud-vest: fu ales primul.

– Vino cu mine, îi zise Boussardel funcționarului, mă duc la Mesagerie, vreau să închiriez o berlină înainte de a se răspândi panica și înainte ca toată lumea să fugă.

Omul de încredere îl privea necrezându-și ochilor. Sângele rece al agentului constituia, cu darul său clarvăzător, unul dintre titlurile de glorie ale biroului său; personalul se arăta mândru de

acest lucru; în orice împrejurare își văzuseră stăpânul păstrându-și cumpătul; îl văzuseră, cu doi ani mai înainte, în timpul sângeroaselor zile din iulie, stând liniștit la el acasă, potolind exaltarea fiilor săi, făcând cu ei partide de tric-trac. Ce schimbare! Ce tulburare astăzi! Totuși, previziunile sale nu-l înșelau niciodată. Să creadă oare că și de data asta vedea just? Dacă în zilele următoare, întinderea epidemiei în Paris îi justifica fuga, atunci era într-adevăr un spirit remarcabil.

Trăsura, care-l adusese pe funcționar, aștepta. Când cei doi bărbați de pe trotuar se aflară în fața ei, Boussardel avu conștiința uimirii slujbașului său. Îl trase de-o parte ca să nu-l audă birjarul:

– Dragul meu, am sentimentul că va fi groaznic. La urma urmei, știința e neputincioasă. Bieții mei copii! Dacă i-aș lăsa aici și s-ar îmbolnăvi, nu mi-aș ierta-o toată viața... Nu, nu, trebuie să-i iau de aici cu orice preț, trebuie să plecăm...

Un moment, ca pentru a-și confirma hotărârea, stătu nemișcat, cu capul sus, și felinarul plasat în acel loc îi lumină chipul, vârât între gulerul mantiei și joben. Boussardel păru să soarbă aerul acelei nopți pure, să asculte tăcerea acelui oraș care-și ignora încă răul. Apoi se reîntoarse spre casă și o privi ca și cum edificiul pe care-l abandona, crăpase. Această fațadă adăpostea opera socială ieșită din creierul și din mâinile sale, adăpostea mai ales tinerele existențe ieșite din carnea sa și el se simțea într-unul din acele momente extraordinare în care nimic nu contează mai mult decât viața. Se întoarse la trăsură.

– Strada Notre-Dame-des-Victoires, porunci el. La Mesageriile regale, pe drumul cel mai scurt.

Îi trezi pe funcționarii adormiți de la Mesagerie, puse mâna – foarte scump – pe o trăsură reținută de alți clienți, din ajun, și-și încărcă toată casa în mai puțin de două ore. În zori, își lansă echipajul pe șosea, spre acel domeniu, pe care nu-l poseda încă, dar pe care-l și ridicase la rang de refugiu familial. Un *groom*, în chip de cercetaș, preceda berlina, nu atât pentru a menaja confortul popasurilor, cât pentru a obține cai de schimb. Tatăl nu răsuflă, nu se lăsă să cadă pe pernele trăsurii decât după ce trecu de Nemours. Îngădui să se coboare un geam pentru a aerisi timp de cinci minute berlina, și strânse în trusa lui de voiaj săculețele cu camfor pe care le împărțise tuturor. Toată familia Boussardel, inclusiv cei legați de ea, fugeau spre

sud, ascunzându-se de holera care cobora din nord, din Calais, din Anglia. Sigur, unul dintre copii lipsea: Julie. Dar trecuseră mai bine de cinci ani de când ieșise din comunitate, își avea propriile ei răspunderi și un soț care să se ocupe de ea. Purta un alt nume. Tatăl, înainte de a părăsi strada Sainte-Croix, se mulțumise – ca să fie cu conștiința împăcată – să ceară ca doamna Mignon-tânăra să fie informată de plecarea lui. Ținea numai de ea ca din această înștiințare să tragă învățăminte folositoare.

În seara celei de a doua zile, zăriră, către apusul soarelui, de cealaltă parte a Loarei, movila de la Sancerre. O ceață pufoasă, venită dinspre fluviu încinsese partea de jos a colinei și înălțase această mică cetate care, la capătul călătoriei, își aștepta fugarii. Părăsiră Drumul Italiei, sosiră la malul râpos; *groom*-ul strigă bacul din Saint-Thibault, trecură dincolo.

În Sancerre, Boussardel închirie cele mai bune camere de la hanul din Ecu, instală acolo copiii și femeile, rupți de oboseală și, fără să se odihnească, întrebă, cu toată ora înaintată, de casa notarului cu care avea de discutat niște afaceri. Se prezentă, fu primit și întârzie până la ora unsprezece; în zorii zilei, în timp ce ai săi dormeau, o porni din nou, în gabrioleta jupânului Gaubert de Vinon pe drumul spre Bourges. Liniștitului funcționar ministerial, puțin sufocat de această busculadă, îi explică surâzând că așa se aranjau afacerile la Paris, cât ai bate din palme.

Domeniul se numea Sauldremont, după numele rămășițelor unui mic castel ridicat în secolele cincisprezece și șaisprezece. Boussardel fu decepționat de acea ruină ca și de constatarea cât de puțin lucru înseamnă șaizeci de hectare de pământ; avea surpriza parizianului aflat la țară. Dar, după notar, Sauldremont oferea posibilități de extindere, mai ales în direcția vechiului castel pentru a se apropia de un sat mare numit Grançay.

Notarul și agentul de schimb se îndreptară spre acel târg ca să mănânce acolo, la han. Luându-și cafeaua, Boussardel se gândea că, precauția cea mai importantă odată luată – îndepărtarea copiilor din Paris – nimic nu-l silea să-și limiteze aici căutările. Achiziția Sauldremontului prezenta avantaje și mai ales pe acela că-l putea cumpăra pe loc; varietatea terenurilor adunase laolaltă în acest loc codrii bătrâni, câmpii și văi; regiunea nu era urâtă, și apoi, în împrejurimi trebuia să se mai

afle și alte proprietăți de vânzare: de ce să nu-și lărgească turneul? Cumpărarea unui fief familial era un act important care depășea împrejurările. În concluzie, nu exista nicăieri un domeniu Boussardel și lor le trebuia unul; nu se văzuse niciodată o familie înstărită fără pământuri și fără castel. Jupânul Gaubert de Vinon, atent la această meditație, propuse să mai parcurgă o dată domeniul: domnul Boussardel nu avusese vremea să-l examineze; existau acolo diverse clădiri bune de locuit, foarte convenabile. În timpul acestei de a doua vizite, notarul își înțelese clientul: îi sugeră să construiască.

Reîntors la hanul din Ecu, tatăl și anunță copiii că tocmai cumpărase o proprietate frumoasă în vecinătate. Vestea fu primită cu aplauze. La rândul său, Ferdinand află de la tatăl său că regiunea era bogată în vânat. Dar trecutul hughenot al ținutului, despre care tocmai se informase, o întristă pe Adeline, deși ideea de a deveni castelană îi măgulea orgoliul. Ea întrebă dacă Sauldremontul avea capelă.

– Nu știu, răspunse tatăl. Ruina nu-i locuibilă, trebuie să clădesc. Pe moment nu dispunem decât de un pavilion de vânătoare, care ține loc de fermă și care se mai află în picioare. Vom locui acolo până ce va fi ridicat un nou castel după planurile mele. Nu mă voi întoarce la Paris, chiar dacă epidemia se va potoli, până ce nu voi hotărî totul cu antreprenorul.

Amplasarea fundațiilor fu reperată în partea cea mai puțin pitorească a domeniului, la picioarele colinei, dar noua reședință avea să fie aproape de drumul de la Sancerre la Bourges, de care va fi legată printr-o alee dreaptă, de un sfert de leghe. Nu se va bucura de o priveliște frumoasă, dar va fi văzută de pe acel drum. Va sta în fața târgului din Grançay pe care va avea aerul că-l domină.

– Acel sat, zise tatăl, nu are castel; îl vom putea deci numi pe al nostru castelul de Grançay.

Astfel încât vechiul castel de pe înălțimile Sauldremontului, cu turnurile sale inegal retezate de vârstă, cu sălile fără plafoane, cu ferestrele cu cercevele rupte și căscate către cer, cu scările înțesate de urzici, cu bucățile de ziduri fremătând de ierburi, avea să-și continue existența lui solitară sub tapițeria pădurilor.

Aici, la Grançay și încă de la prima sa ședere în acest loc, se iniție Ferdinand în plăcerile pe care de șase luni ardea de

nerăbdare să le cunoască. În această privință o luase înaintea băieților de vârsta sa. Carnea lui îl tulburase încă înainte de a împlini cincisprezece ani. Ceea ce putuse să afle în promiscuitățile liceului, în sala de arme, la manej, nu-i ajungea. Crescuți strict în familia lor, gemenii nu cunoșteau nici dormitoarele colegiilor, nici bodegile studenților, unde se puteau întâlni cu femei. Și acasă, cu prezența fastidioasă, cu apariția totdeauna posibilă a surorii lor mai mari, nu puteau exista decât curiozități gratuite, descoperiri neînsemnate șușotite pe furiș, cercetări în care bunul Louis își urma fratele împotriva vrerii sale și care-i inspirau silă amestecată totuși cu o oarecare admirație pentru atâta îndrăzneală.

Dar la Grançay felul de trai se răsturnase pentru toți. Cei doi băieți erau lăsați liberi în parcul care nu era închis peste tot. Adeline era absorbită de noul ei rol; voia ca înainte de o lună oamenii din ținut să-i spună „buna domnișoară de la castel". Cât despre tată, el se reîntorsese la Paris după douăsprezece zile; măcar că la începutul lui aprilie holera se întețise, în capitală afacerile nu fuseseră suspendate.

Agentul de schimb putu să-și vadă de treburi, fără grijă. Cei trei copii ai săi stăteau la aer curat, în acel ținut pe care puritatea izvoarelor se părea că trebuie să-l ferească de flagel. Pe lângă înțeleapta Ramelot, le-o lăsase și pe Josépha, căci belșugul hranei trebuia să primeze într-un asemenea moment; el se va descurca în strada Sainte-Croix cu valetul de cameră și cu fata bucătăresei care nu se clintise din loc.

Pe de altă parte, se trecuse la construcția noului castel, arhitectul se instalase în sat, primele materiale începuseră să sosească. Niciodată nu se văzuse în acel ținut o asemenea rapiditate în privința unei construcții. Boussardel se amuza de uluirea acelor rurali treziți la viață de metodele și de concepțiile sale moderne. N-avea intenția să deseneze el însuși schițele castelului; mult prea convins de importanța regulilor în orice meserie, nu se socotea un expert universal; se mulțumise să-și impună exigențele arhitectului, să țină strâns frâul într-un loc, să-l slăbească în altul. Rezultatul fu o schiță geometrică la scara de unu pe șaizeci, de la care omul de artă își luă angajamentul să nu se abată și care vădea o construcție lungă, cu un singur etaj, în afară de pavilionul central care avea două. Acel pavilion, înzestrat cu un foișor, se ridica de pe un peron cu trei

adâncituri în care, în niște nișe, urmau să fie plasate statui. Aceeași decorație se repeta și pe cealaltă fațadă, unde urmau să fie puse patru statui reprezentând cele patru anotimpuri. Era ideea agentului de schimb.

– Veți plasa, zise ea, Primăvara și Vara pe peronul dinspre nord unde va fi răcoare în timpul căldurilor. Toamna și Iarna pe peronul de sud, unde se va profita de soare pe vreme rece. Cum pavilionul nostru va avea în interior un vast salon cu dublă expunere, se va putea sta acolo în tot timpul anului, așezându-te când într-un capăt, când în celălalt. Și în loc să vorbim de ferestrele dinspre nord și ferestrele dinspre sud, peronul de nord și peronul de sud, ceea ce i-ar pune pe oameni în încurcătură, vom spune peronul de iarnă și peronul de vară și statuile vor fi puse acolo ca să lămurească pe toată lumea.

Cel mai mic detaliu era astfel prevăzut de parizian, pecetluit de același spirit de ordine care se regăsea și în clădirile anexe, grajduri, remize. Urma să se întrebuințeze cele mai bune materiale, fu adusă piatră de la Courson, din Yonne, care nu se afla prea departe.

Tatăl putu deci să plece mulțumit. Făgădui fiilor săi să le trimită de la Paris un preparator în cazul în care epidemia se va prelungi. Ceea ce s-a și întâmplat. Holera avea să facă ravagii în tot cursul lunii aprilie, să slăbească în mai pentru ca s-o ia de la capăt în iunie și să ajungă în iulie la o recrudescență mortală. Boussardel, căruia evenimentul îi dădu, o dată în plus, dreptate, nu avu de regretat nici una din dispozițiile sale; făcea parte dintre acei indivizi care aveau mână bună în nenorocirea generală. Grație lui, fiii săi fuseseră scutiți nu numai de epidemie, dar și de agitația provocată de tineret la înmormântarea generalului Lamarque și de starea de asediu din pricina căreia suferi, timp de trei săptămâni, întreg Parisul. Și toate astea, fără să le întrerupă studiile; holera dereglase întreaga viață universitară din Paris. Concursul general își pierduse interesul prin închiderea obligatorie a unor licee.

Boussardel, în căutarea unui preparator pentru fiii săi, nu voise să li-l dea pe primul venit, fie chiar și pentru câteva săptămâni; se temea în egală măsură de un pedagog fără slujbă, (deci mai puțin decât un supraveghetor angajat) ca și de preceptorul de meserie, adică produsul unui seminar. Descoperi un student de douăzeci și doi de ani, fost bursier, fiu de

meseriaș și care, nebun după istorie și paleografie, urmărea să ajungă până la Școala Arhivelor recent reorganizată. Era un băiat cu capul mare, mereu transpirat, anemiat de oraș, pătruns de fericirea de a fi salariat la țară, în sfârșit, de o discreție sfioasă. Tatăl îi fixase ca program de studii doar discuții cu liceenii, în latină și greacă, și acel tânăr Maurisson, căruia elevii săi îi impuneau, se feri cu strășnicie să facă mai mult. Își petrecea cea mai mare parte din timp în mansardă, înghițind pagină cu pagină, un cufăr cu cărți pe care-l adusese cu sine; cât despre sănătatea sa, credea că și-o restabilește doar prin lucarna deschisă spre câmp și în fața căreia își așeza masa. Gemenii se aflară deci în niște condiții de semilene, de libertate, de salubritate, toate noi pentru ei. Fiecare dobândi binefaceri diferite. Louis câștigă în greutate paisprezece livre în două luni, Ferdinand câștigă în înălțime trei centimetri, începu să aibă insomnii, deveni costeliv, ochii îi erau aprinși și încercănați: hotărî să n-o mai lungească și să cunoască și el o femeie.

Adeline, aflată într-o vizită la abatele de la Grançay, îl rugase să-i indice o servitoare cu ziua, în stare s-o ajute pe Joséphа. Preotul trimise după o tânără țărancă. Domnișoara de la castel o examină, o interogă pe postulantă, cu niște aere de suverană înduioșată și-i fixă simbria ca și cum i-ar fi acordat un favor. Îi aduse Joséphei o fată la bucătărie, în vârstă de cincisprezece ani, cu o ținută rezervată, care șchiopăta un pic, dar care avea obrajii proaspeți, iar pe nas și sub ochi câte o pată mică de roșeață. Se numea Clémence Blondeau. De cum o văzu, Ferdinand o și alese drept victimă. Mergea pe șaisprezece ani și femeile încetaseră să-l mai intimideze, le simțea la îndemână. Fata asta i se păru și mai accesibilă decât altele. Cu un instinct de-acum viril, recunoscu în Clémence prima sa pradă, o văzu paralizată dinainte prin complimentele pe care i le va face micul domn de la castel. Și fără să aștepte ca ea să se familiarizeze cu noua muncă de la bucătărie, să se obișnuiască cu noii ei stăpâni și să se atașeze de Ramelot, obstacol periculos, din cauza riscului confidențelor, Ferdinand se postă într-o seară, împreună cu Louis, pe marginea drumului pe unde urma ca fata să se întoarcă la Grançay. Cei doi gemeni se așezară pe borna unui mic hambar cu paie care se afla acolo.

– Ferdinand, întrebă Louis, ce așteptăm?

– Șștt! Ai să vezi...

Se ferise să-i spună dinainte despre ce era vorba. Ca să-și realizeze planul, avea nevoie de acest frate, totdeauna docil, dar mult mai sigur de complicitatea decât de aprobarea sa. Voia să-i forțeze mâna.

Clémence apăru, șchiopătând, cu basmaua aruncată peste bonetă, căci burnița.

– Clémence! zise Ferdinand.

Ea se opri.

– Sunt eu, domnul Ferdinand.

Se duse la ea, o luă de mână și-o determină să părăsească poteca.

– Dar... dar... spuse ea în timp ce era dusă.

– Nu-ți fie teamă, sunt eu, domnul Ferdinand... Stai la pândă, îi șuflă el fratelui său, mut de uimire, trecând înaintea lui ca să intre cu fata în hambar. Trase ușa de scânduri, ea pricepu, se zbătu în întuneric.

– Am să strig!

– Dacă strigi, îl chem pe fratele meu, vom fi doi contra unul...

Avea vocea schimbată. O trânti pe Clémence pe paie. Ea rezistă. Instruită de viața de la țară, de îngrijirea animalelor, știa mai bine decât el ce risca și preciză de ce nu voia, de ce nu trebuia.

– Ai încredere în mine, zise el la întâmplare, îți închipui doar că nu ești prima...

Asta n-o liniști, căci continuă să se apere. Acum se luptau fără să vorbească. În hambarul întunecat nu se auzea alt zgomot decât foșnetul paielor, sub genunchii, sub coatele lor.

– Ferdinand... Ferdinand... îl strigă Louis cu o voce necăjită prin crăpătura scândurilor.

– Lasă-ne în pace! zise fratele său. Ia-o din loc!

Fata și băiatul, hârjonindu-se prin paiele calde, își amestecau sudoarea. Clémence era viguroasă. Din așternutul de paie, din veșmintele mototolite de pe trupurile lor se degaja un miros acru și Ferdinand își pierdu puțin capul, nu mai știa prea bine ce făcea, ce voia, ce mai avea de făcut. Ea, ea crezu că el obosise, se apără și mai tare, și ca să-și tragă în jos fustele își dezgoli pieptul. El i-l cuprinse în palme și scoase o exclamație înăbușită. Prin asta, întâlnise femeia. Rămase un moment nemișcat, cu mâinile tremurătoare vârâte în corsajul fetei, apoi

începu să mângâie încetișor acei sâni și încetă să se mai gândească la altceva.

Ea nu se mai zbătu, surprinsă, necutezând să creadă că o cruțase, și repede moleșită de mângâieri. Beția simțurilor urca în Ferdinand fără să-și dea seama, fără ca trupul lui să facă vreo mișcare, doar mâinile i se agitau, îl învățau să cunoască femeia, îi ațâțau pofta. Dar brusc, un fior straniu îl scutură și Ferdinand se prăbuși pe paie cu un geamăt slab. La ieșirea din hambarul întunecos, noaptea de afară i se păru încă amestecată cu ziua. Readucea o fată intactă după cum era și el. Dar cunoscuse trupul femeii și rămăsese uimit. I se părea că ideile în cap, sângele în trup nu circulaseră niciodată mai bine; niciodată, nici o trezire din somn, după o noapte fără vise, nu-i dăduse această senzație. Totuși, totul durase atât de puțin... Aerul câmpiei era jilav, proaspăt. Clémence o porni imediat spre sat. Ferdinand o urmă o bucată de drum. O vedea cum se aranjează, șchiopătând, cum își netezește fustele și-și pune la loc basmaua peste scufie. Apoi se uită în jur, în dreapta, în stânga... Cum fata nu părea să nu se mai preocupe de el, Ferdinand se opri.

Reîntorcându-se, îl găsi pe frate-său, care, la apropierea lui, întoarse capul.

– Ce, zise Ferdinand, luându-l de după gât, căci păstrase acest gest din copilărie, ce, te-ai supărat?

Nu primi răspuns, privi mai de aproape chipul geamănului său și băgă de seamă că plângea.

– Ei bravo! Ca să vezi! Clémence n-a plâns și plângi tu?

Louis se desprinse.

– Ești un prost! zise celălalt cu o stupoare sinceră. Ți-e necaz fiindcă eu... Ce te-a putut șoca în toată treaba asta?

O porniră spre casă; Ferdinand, contrariat de a nu-i putea comunica imediat fratelui său impresiile îl luase din nou, nu de după gât, ci de braț și, după o tăcere calculată, îl întrebă:

– Atunci, n-am să te pot lua confident?

– Ah! Ferdinand! strigă Louis trăgându-și nasul de emoție, dar îi veni o idee: – Confident? Cred că n-ai de gând să te încurci cu această fată?

– Sigur că nu!

Și Ferdinand îl lămuri că nu se petrecuse nimic important între ei.

– Ah! zise Louis apropiindu-se.

– Dar, îți dai seama că n-am să mă mulțumesc cu atât de puțin.

Louis nu zise nimic. Mergea, la brațul lui Ferdinand, cu capul plecat, cu privirea fixată la trei pași în fața lui și-și asculta fratele care începuse să-i povestească scena, în amănunt.

În pavilionul de vânătoare, ca peste tot și totdeauna, împărțeau aceeași cameră. În seara aceea, Louis îl văzu pe Ferdinand adormind imediat; dar el nu-și găsi somnul decât în zori. Și încă se trezi primul. De îndată ce fratele său deschise ochii, zise:

– Ascultă, Ferdinand. M-am gândit. Aș vrea într-adevăr să fiu confidentul tău, dar... nu-mi povesti... ce faceți împreună.

– De ce? zise Ferdinand încă nelămurit.

– Îți voi mărturisi... Fiindcă mi-e puțin silă.

– Vax.

Ferdinand se ridică în șezut, își scoase boneta de noapte, se scărpină în cap, se întinse.

– Îți vei schimba părerea, dragă, de îndată ce tu însuți, la rândul tău...

– Oooh! făcu Louis cu o mișcare a bărbiei care de jos în sus, împingea foarte departe, în viitor, această eventualitate.

Și de fapt aveau să se scurgă ani înainte ca Louis, la rândul lui, să se hotărască să facă pasul pe care fratele său îl făcuse cu atâta ușurință. El deveni totuși confidentul, mesagerul, complicele și servitorul acestei intrigi de țară. Prezența sa, ca terț, facilită lucrurile și fratele său știu să se servească de ea. Uneori, cu o lovitură de cot, Ferdinand îl obliga să puncteze, prin câteva cuvinte liniștitoare, discursurile pe care seducătorul le ținea fetei de la bucătărie, tulburată de remușcări. Căci n-o lăsase, se bucura de ea cu orice prilej, și fără nici o rezervă; căpătase conștiința trupului, armelor, plăcerilor sale.

În cursul lunii iunie, Ferdinand îi scrise în secret tatălui său. Îl ruga să-i dea voie să plece de urgență de la Grançay la Paris, singur sau însoțit de cineva care ar fi avut ordin să nu se informeze despre motivele acestei călătorii. Fiul avea de făcut șefului familiei o comunicare extrem de gravă, care privea onoarea numelui și nu putea fi împărtășită prin poștă. Boussardel își cunoștea destul de bine băiatul ca să priceapă că aceste vorbe mari nu erau agitate fără motiv. Asta se petrecea în vreme ce Parisul era în stare de asediu, împrejurare care opunea

inconveniente morale și materiale întoarcerii tânărului în capitală, fără a mai vorbi de holeră care bântuia întruna. Tatăl răspunse că, cu prima ocazie, va veni el însuși la Grançay.

În sfârșit, anunță ziua sosirii. În mesaj prescria ca fiul său Ferdinand să-i iasă înainte singur la Sancerre, dimineața devreme, și să-l aștepte la hanul din Ecu. Așa că cel mai mare dintre gemeni urcă, împreună cu micul rândaș, în șaretă, unicul vehicul cu care era înzestrată remiza în momentul cumpărării proprietății Sauldremont. Ramelot înregistră toate aceste mistere cu nepăsarea ei obișnuită, deși remarcase de câtăva vreme aerul preocupat al lui Ferdinand; dar Adeline se arătă supărată ca și cum dorința exprimată în scrisoare de tatăl ei cu privire la Ferdinand ar fi fost îndreptată asupră-i; Louis nu se mira de nimic, căci el, bineînțeles, cunoștea secretul fratelui său.

De la Grançay la Sancerre nu erau decât două leghe și jumătate. Știindu-se ora la care tatăl dorise să-și întâlnească fiul, nădăjduiau să-i vadă acasă înainte de cea de a doua masă. Dar timpul trecea; trebuiră să sune clopotul pentru masă ca să-l cheme pe Louis care se dusese să pândească șareta la marginea drumului. Tatăl și fiul sosiră după-masă. Amândoi erau palizi. Agentul de schimb, care părea absorbit, se scuză invocând afacerile și oboseala unei călătorii prea rapide; nedispunând decât de puține zile, voise să sară peste etape. Se așezară în odaia care slujea drept cameră de trecere. Această strângere laolaltă nu mai prilejui veselia, întrebările, sporovăiala care salutau întotdeauna momentele în care familia se regăsea. Lemnul cu care erau căptușiți pereții, plat, fără tapiserii, fără rame, mobilele desperecheate care fuseseră adunate acolo claie peste grămadă, căci rafinamentele și cheltuiala fuseseră rezervate pentru noua locuință, totul dădea acelei reuniuni de familie o notă de răceală și de ambiguitate. Plutea ceva în aer. Boussardel ceru să i se scoată cizmele.

– Bietul tata! zise Adeline. Cel puțin ai mâncat?

– Da, la Ecu, cu Ferdinand. Dar asta s-a întâmplat foarte devreme și dacă Josépha are ceva pregătit...

– Cum? Te afli în Sancerre de azi-de-dimineață? întrebă Adeline.

– Da! răspunse Boussardel cu nerăbdare. Îți repet că am simțit nevoia să mă odihnesc acolo: iată de ce n-am plecat imediat... Ei, putem mânca?

Tânărul Maurisson se grăbi să transmită ordinul și ieși, fericit să se facă nevăzut, odată ce-și îndeplinise datoria față de protectorul său.

– Tată, zise Ferdinand, dacă îmi îngădui, voi urca în odaia mea. Nu mi-e foame.

– Pentru tine am cerut să se servească masa, băiete, trebuie să mănânci. De dimineață, la Ecu, nu te-ai atins de nimic.

Odată mica gustare terminată, Boussardel își împinse îndărăt fotoliul, se bătu cu palmele peste genunchi și-i zise lui Ramelot, care-l urmărea în tăcere:

– Să trecem la mine, dragă Ramelot, dumneata și cu mine avem de vorbit.

Adeline se ridică și spuse pe un ton înțepat:

– Mă duc să văd de orătănii... Am niște pui pe cale să iasă din găoace, adăugă ea.

Dar cum tatăl ei nu se miră de această veste, ea se întoarse cu demnitate și, fără să iasă, se postă în fața ferestrei. Boussardel, urmat de Ramelot, intră în camera lui.

– Duceți-vă, copii! Ferdinand, du-te și tu cu sora ta!

Apăsă asupra cuvântului „sora" privindu-l cu înțeles pe Ferdinand.

La coteț, cei doi băieți șușotiră împreună, Adeline nu le făcu nici un reproș, dar, după câteva minute, băgară de seamă că fata dispăruse.

– Arțăgoasa! strigă Ferdinand. Pun rămășag că s-a dus să asculte pe la ușă! După ea!

Adeline se plimba de-a lungul peronului cu un aer distrat. Frații i se alăturară; Ferdinand constată că fereastra de la camera tatălui său era, din fericire, închisă. Dar zgomotul discuției străbătea prin ea. O auziră pe Ramelot care, foarte pornită, striga: „Nu, nu, de o sută de ori, nu! De data asta nu conta pe ..." Restul se pierdu; Ferdinand își luă autoritar sora de acolo, iar Louis îi justifică gestul spunând:

– Pentru că tata ne-a rugat să ieșim, să nu tragem cu urechea.

– Să tragem cu urechea? Dar cine se gândește la așa ceva? zise Adeline. Poate tu, băiete...

Și le propuse să meargă să se plimbe până la șantierul construcției.

– Nu, zise Ferdinand, e prea departe de casă.

– N-avem timp până la masă?

– Dacă mă cheamă tata, vreau să fiu pe aproape, ca să-l aud.

– Ah!... făcu Adeline. În acest caz nu putem merge decât până la râu. Mă duc să-mi iau mantia și mănușile, așteptați-mă.

– Mă duc eu să ți le aduc, zise Louis.

Odată întorși de la plimbare, așteptară multă vreme în fața casei până să sune clopotul pentru masă. În sfârșit, sună. Tatăl lor, pe care-l găsiră singur în sufragerie, li se păru mai puțin obosit.

– Da, zise el, mă simt un pic mai odihnit.

Și-i surâse lui Ferdinand. Maurisson coborî din camera lui. Ramelot nu era acolo. Poate că o ajuta pe Josépha căreia îi lipsea fata de la bucătărie, bolnavă de două zile și rămasă în sat.

– Buna noastră Ramelot dorește să ne așezăm la masă fără s-o așteptăm, zise Boussardel.

În sfârșit, Ramelot reapăru, dar cum ușa spre peron rămăsese deschisă își dădură seama că venea de afară, fără șal și pălărie. Părea foarte obosită, cum i se întâmpla adesea de doi ani încoace; se așeză la locul ei și în tot timpul mesei nu scoase o vorbă. Tatăl, dimpotrivă, sporovăi întruna; le vorbi copiilor săi despre răscoală, despre holeră și, cu toată gustarea de după-masă, mâncă cu poftă.

Noaptea căzu peste această zi, și fiecare se vârî în pat.

Dar cu un ceas înainte de a se lumina, Ramelot, care se culcase ca și Boussardel, la parter, ieși din camera ei, îmbrăcată ca pentru călătorie. Ținea în mână un felinar aprins, de a cărui lumină se ferea. Coborî de pe peron cu pași prudenți, ajunse la grajd, deschise fără zgomot, înhămă calul la șaretă. Micul rândaș, care dormea în fânul din pod, strigă speriat: „Cine-i acolo?“ Ea îl făcu să tacă, îi interzise să coboare și nu catadicsi să-i dea vreo explicație. Luă calul de frâu, făcu un înconjur ca să nu treacă pe sub ferestrele copiilor adormiți, și ieși în sfârșit pe partea ce cobora către drum. Abia atunci se săltă cu greu în trăsura care o luă din loc. Nu era lună, ci un clar-obscur difuz, echivoc, care-i îngădui totuși să găsească drumul.

La ieșirea din șantier aștepta o umbră. Oprindu-se, calul, care avea obiceiul s-o ia spre Sancerre, voi s-o apuce spre stânga. Ramelot trebui să-l strunească zdravăn ca să-l îndrepte în sens opus; prin această mișcare, șareta depăși mogâldeața care trebui să facă câțiva pași ca s-o ajungă, pași pe care-i făcu

șchiopătând. Clémence se urcă, se așeză. Nu schimbară nici un cuvânt. O clipă, tăcerea nopții fu deplină. Brusc, răsună pocnetul biciului, apoi loviturile potcoavelor pe șosea și șareta o luă la trap mărunt în direcția Bourges.

În jurul mesei de dimineață, când copiii își băură laptele împreună cu tatăl lor, Adeline se interesă de Ramelot care, ca și în seara din ajun, încă nu apăruse; Boussardel îi spuse că prietena lor avea să lipsească pentru niște treburi importante care-o priveau personal. Se dusese – îi spuse el – mai întâi la Sancerre; de acolo, poate în altă parte; nu se va întoarce decât după un număr de zile. Adăugă că va rămâne el însuși cu copiii săi până ce se va întoarce ea.

– Ah! exclamă Adeline, tată! Ce fericire să te avem printre noi! Binecuvântez împrejurarea căreia îi datorăm acest lucru!

Boussardel nu răspunse; gemenii nu ziseră nimic; doar Maurisson murmură o formulă deferentă.

Șederea tatălui fu marcată de plimbări, excursii, petreceri prilejuite de timpul minunat. Șareta fiind luată de cea care plecase, și cum Boussardel, pentru a-și aranja grajdul și remiza, aștepta să fie construite dependințele castelului, rândașul procură un vehicul de închiriat. Văzură apărând o trăsură veche care scârțâia și tresălta; o conducea micul rândaș, gătit cu livreaua pe care o găsise în cufărul trăsurii și care făcea parte din locație. Băieților, acest echipaj li se păru ridicol, dar sora lor nu găsi că arată prea rău. Adeline și tatăl ei, dar mai ales ea, puțin dezorientați de țară, desprinși de rădăcina lor pariziană, se credeau obligați să privească toate lucrurile de aici sub o altă lumină și nu le mai simțeau cu aceeași siguranță.

În acest vehicul, familia exploră împrejurimile. Urcară pe movila de la Humbligny, pentru priveliște; se înapoiară la eleșteul de la Morne, la izvorul de la Grand Sauldre. În prima zi, gemenii s-au arătat îngrijorați, dar apoi au fost și ei luați de valul distracțiilor. Boussardel își omora în mod vizibil timpul, în această trăsură. Ca să se justifice că întârzia astfel la Grançay, cu singura ocupație de a ieși în fiecare zi cu trăsura, spunea că o face dinadins, că slujba lui, surmenându-l, simțise nevoia acestei odihne absolut necesare. Agentul de schimb nu era însă făcut pentru aceste relaxări. El, care, în toiul efervescenței pariziene, trecea drept un personaj așezat, nu se putea adapta ritmului lent în care trăiau aici localnicii,

animalele, plantele. Toate lâncezeau în jurul lui; până și soarele berișonez i se părea că se rotește prea încet.

Totuși, Adeline simțea o adevărată plăcere să înainteze astfel pe drumurile cantonului. Așezată în trăsură la locul de onoare, cu bustul drept, cu umbreluța ținută ferm în mâna cu mitene, își întorcea privirea când în dreapta, când în stânga trăsurii, și răspundea cu bunăvoință la saluturile localnicilor. Cobora din trăsură la toate troițele. Într-o singură plimbare totaliză opt *Tatăl nostru* și opt *Ave Maria.* Era într-o duminică, și pe drum era multă lume.

Într-o altă zi, își convinse tatăl să facă împreună cu ea înconjurul castelelor vecine. Amândoi, căci băieții nu voiau să meargă, invocând faptul că aveau de făcut lecții, vizitară castelele de la Bussiere, Maufreland, Porteaux, Epsailles; ajunseră chiar până la Beaujeau. Au fost primiți cu forme de curtoazie cu totul noi pentru ei și față de care acești parizieni de pe Chaussée d'Antin se arătară surprinși, încântați. Domnișoara Boussardel, în schimb, vorbea despre teatrele pariziene, despre ultimele cărți, și le explica doamnelor ultimele noutăți în materie de modă.

– Tată, spuse ea, urcându-se în trăsură, dar oamenii ăștia au maniere foarte alese! Îmi voi frecventa vecinii, va fi încântător!

În sfârșit, Ramelot se întoarse. Mutenia și aerul ei sumbru, adăugate discreției în care-și învăluia totdeauna treburile personale, o împiedicară pe Adeline să-i pună întrebări. Clémence, luată deoparte, nu se arătă deloc mai vorbăreață. Tot ceea ce consimți să spună, dar uitându-se în altă parte, fu că doamna Ramelot o luase cu sine, ca servitoare, în timpul călătoriei sale, și că o slugă bună nu trebuie să dezvăluie nimic. Se vedea bine că fusese dăscălită să vorbească astfel. Adeline nu mai insistă.

Nici din sat nu află mai multe, căci nici acolo Clémence nu povestise cum își petrecuse Ramelot misterioasa absență. Cumetrele insinuară că stăpâna nu-și prea menajase servitoarea, de vreme ce aceasta se întorsese suferindă și cu roșața din obraji pierdută... În sfârșit, bârfeli, nimic precis. Așadar nu se putea obține nici o lămurire, din nici o parte? Adeline îl întrebă pe rândaș cum se simțea calul. Băiatul iubea bidiviul și nu-i plăcea să-i fie luat, dar recunoscu că fusese bine îngrijit; îi era chiar greu să creadă că ar fi mers la trap zece zile: reîntors la grajd, calul se odihnise într-o singură noapte.

În bisericuța din Grançay, cei cărora li se spuneau „oamenii de la castel", înainte ca acest castel să fi ieșit din pământ, și care și pozau în binefăcători ai parohiei, își aveau banca lor în cor, în unghi drept cu băncile celorlalți credincioși; Adeline ocupa acolo locul întâi, Ramelot al doilea. În duminica ce urmă după întoarcerea șaretei, în timpul slujbei, Adeline își spionă pe furiș vecina, furioasă că nu izbutise să afle nimic. Or, fie în mod real, fie din pricina curiozității sale atâțate, i se păru că Ramelot dă cuvintelor preotului o atenție mai mare ca de obicei. Asta se întâmplase între Evanghelie și Predică, în momentul în care preotul făcea anunțurile săptămânii: „Marți, la ora opt, rosti el, slujba va avea un caracter particular; miercuri..." Ramelot simți că este spionată, întoarse capul spre Adeline și o privi cu un ochi sigur, care însemna: „Ei bine, ce este?" Adeline se tulbură. Cu nasul în cartea de rugăciuni, ea își aminti că alaltăieri, în cursul anchetei sale prin sat, avusese surpriza de a o vedea pe femeia cu șarlotă ieșind din prezbiteriu. Această vizită la preot, acest anunț al preotului... Ramelot cerea acum să se facă slujbe? Era cam îndoielnic din partea acestei credincioase doar cu numele.

Dealtfel, slujbele nu explicau absența ei de zece zile împreună cu Clémence...

Dar în curând Adeline nu se mai gândi la asta. Tatăl ei plecase, frații n-o mai interesau, trebuia, pentru a-și reînnoi vizitele pe la castele, să aștepte ca ele să-i fie înapoiate; spiritul ei era deci lipsit de ocupație și găsi una, al cărei interes depășea bietele intrigi domestice. Își închipui că preparatorul fraților ei era îndrăgostit de ea; așa că începu să-i facă unele mici avansuri.

Pentru ca această comedie să nu întârzie să producă efecte amuzante, Adeline o luă repede de tot. Se gândi mai întâi să-l roage pe Maurisson să-i pozeze pentru un portret; așta, își zise ea, îl va umple pe acel subaltern de recunoștință, și ședințele, lăsând să i se vadă tulburarea, îi vor înlesni mărturisirile. Dar dacă inima anemicului bursier i se părea demnă să sufere din pricina ei, un cap atât de voluminos i se părea prea puțin demn de un creion obișnuit cu modele distinse. Adeline găsi deci un alt mijloc: se va duce să-l caute pe Maurisson în mansarda unde lucra, și-i va mărturisi dorința sa de a învăța latina. Capriciu de la care el nu se mai putea eschiva. După dorința tatălui, trebuia

să stea la Grançay toată vara, iar băieții nu-i răpeau preparatorului decât diminețiile; avea deci timp să depășească noțiunile elementare ale unei noi eleve care, fără vanitate, se flata de a avea tot felul de calități.

Instală deci masa de studiu în propria-i cameră; lecțiile îi erau date în fiece după-amiază, de la ora două la patru. Era momentul cel mai fierbinte al zilei, în cele mai calde luni ale anului. Eugène Maurisson, pe care nopțile nedormite îl istoveau, cuprins de somn, lupta împotriva toropelei, lămurind domnișoarei paradigmele. Ea, dimpotrivă, se arăta foarte bine dispusă; farsa ei o ținea încordată; dealtfel, mânca puțin, ca să-și păstreze silueta și se bucura de o digestie ușoară; în sfârșit, noaptea, nefiind ocupată decât de persoana ei, dormea îndelung și bine.

Dar la ce-i slujea totuși să-i inspire o pasiune lui Maurisson, dacă nu putea dezvălui nimănui acest lucru? Tatăl ei lipsea și apoi nici n-ar fi ascultat-o cum trebuie; Ramelot ar fi ascultat-o, dar fără s-o creadă; cât despre frații ei, le-ar fi putut vorbi cu toate că-i socotea mult inferiori ei, dar făceau prostia de a nu se părăsi unul pe celălalt; cum să faci deci o confidență atât de delicată la două persoane deodată? Adeline nu voia să se coboare până la Josépha. Pe scurt, n-avea altă posibilitate decât să-și spună secretul chiar lui Maurisson și i-l spuse.

Îl obligă să admită că îl înțelesese. O făcu pe ofensata miloasă, dar cu atâta iscusință, răbdare, încăpățânare, încât Eugène, obosit de discuții în contradictoriu, simțind că supunerea sa va simplifica lucrurile, încetă s-o mai asigure de respectul lui. Atunci un soi de echilibru se stabili între cele două partide și neînțelegerea deveni o destul de bună înțelegere. Această fabulă a elevei-idol și a profesorului-idolatru reprezenta exact lucrul care o putea mulțumi cel mai bine pe domnișoara Boussardel; și fostul bursier, căruia îi era frică să nu vadă scăpându-i binefacerile sinecurei sale, se socotea fericit de a o fi scos atât de bine la capăt. Lucrul cel mai curios fu că datorită acestui sistem, Adeline învăță latina.

Lucrurile urmară astfel până în ultima duminică a lunii august, zi de târg la Grançay. În dimineața aceea, odată cu primele licăriri ale zorilor, când târgoveții din piața satului încă mai dormeau, un vacarm, pe care cei din Grançay îl recunoscură de îndată, izbucni dinspre spălătorie. Capete se iții pe la

ferestre, întrebările curseră de la o casă la alta, fără ca oamenii să se vadă în lumina spălăcită a zorilor. Cumetrele strigau, cu accentul tărăgănat al Berry-ului:

– Apăi că la cine-i tămbălăul?

Căci o tradiție a ținutului făcea din ziua de târg o zi de onoare și una de rușine: onoare pentru fetișcana care-și păstrase virtutea, rușine pentru cea care și-o pierduse. Fata înțeleaptă, deschizând oblonul, găsea fațada casei împodobită cu ramuri și frunze de viță și cu ghirlande de flori; fata pătată, pe care-o trezeau cu tămbălău, găsea în fața ușii un schelet de cal așezat acolo în semn de oprobriu. Dubla alegere nu se făcea ușor: un mic tribunal de cumetre o stabileau peste noapte și dacă propunerile și pentru una și pentru cealaltă dintre cele alese nu erau suficiente, totul era amânat pentru anul viitor. Dar cea care avusese de îndurat tămbălăul și scheletul, pierdea orice șansă de a se mai mărita cu altcineva în afară de cel care-o sedusese, doar dacă pleca din ținut.

Un copil în cămașă și cu picioarele goale, care alergase spre spălătorie, se întoarse strigând:

– Tămbălăul e la Clémence! Și mă-sa o bate cu sabotul!

– La Clémence?...

Numele, transmis din casă în casă, străbătu în zigzag satul care se trezise. Cumătra Blondelle, văduvă cu două fete, locuia în capătul târgului, în spatele spălătoriei, într-o colibă sărmană cu o singură fereastră. La primele zgomote ale tămbălăului, își baricadase ușa. Flăcăii mai bătură puțin în crătițele și căldările lor intonând cântecul în care se vorbește despre *pădurea – unde se duc doi – și de unde se-ntorc trei*; afară se luminase. După un sfert de ceas gloata se risipi, țăranii își aduseră aminte de târg, se întoarseră acasă și începură să-și pregătească, pentru această zi importantă, casele, veșmintele și pe ei înșiși.

Asta și aștepta Clémence pentru a se strecura pe ușa întredeschisă. Aproape goală, în jupon, fără basma pe cap, învinețită de bătaie, arunca priviri înfricoșate, lunecând de-a lungul casei. Dădu colțul și, în goană, cu noaptea în cap, fugi din sat, ieși pe câmp, ajunse pe drumul spre Bourges, traversă. Alerga întruna, ca și cum ar fi fost urmărită, urcând spre pavilionul de vânătoare, spre acea fereastră de la parter unde știa că avea dreptul să bată...

Plângând, sufocându-se, se prăbuși în brațele lui Ramelot. Se simți ridicată, dusă, întinsă pe pat. Își veni în fire pe un pat de puf, într-o cameră încuiată, în liniște, departe de sat. Răceala unei linguri îi atinse buzele, capul îi fu ridicat și glasul lui Ramelot se auzi:

– Bea. Bea o linguriță de apă de melisă.

– Nu... murmură ea tărăgănându-și vorba după graiul berișonez. Nu... nu vreau...

Bău. Apoi începu să plângă, dar încetișor.

Din cuvântul „tămbălău", rostit de Clémence, Ramelot pricepu totul; își cruță protejata de istorisirea faptelor, de explicarea vechiului obicei, de gemete, de regrete. Își așeză servitoarea cu fața în jos. Cămașa odată ridicată, descoperi un spate tânăr, plin și alb, brăzdat de vânătăi. Sabotul fusese mânuit de o mână zdravănă.

– Taci, zise Ramelot, închide ochii și nu te mai gândi la nimic.

Îi aplică o compresă cu apă de Saturne, medicament de care Ramelot nu se despărțea niciodată... Cum se face că povestea se aflase? Trecuseră mai bine de două luni de la călătoria la Bourges: oare adevărul ajunsese atât de încet la Grançay? Cine-l răspândise? Oare cumătra aceea, cu toată suma mare pe care i-o dăduse? Era puțin probabil: s-ar fi denunțat singură; și-ar fi expus clientele la o pedeapsă cumplită, dar s-ar fi expus și ea. Atunci, să creadă că printr-un tainic fenomen, printr-o generație obscură, spontană, în sat se iscase un freamăt, izvorât din nimic, care căpătase repede formă, realitate, nume? Astfel instinctul public reconstituie, pe nevăzute, dar fără să dea greș, o crimă, îi află mobilul, îl desemnează pe autor...

– Odihnește-te, îi spuse Ramelot ridicându-se printr-o mișcare mai puțin rapidă decât odinioară. Aici satul nu va cuteza să vină să te tulbure. Dealtfel, încui ușa cu cheia și o anunț și pe Josépha.

Afară, la câțiva metri de casă, Ramelot se opri; oare să-l prevină pe Boussardel? Se întoarse și văzu încă închise obloanele care, în stânga peronului, făceau pereche cu propria ei fereastră și adăposteau somnul agentului de schimb aflat în vacanță. Întregul pavilion se odihnea. Femeia cu șarlotă îmbrățișă, domină cu privirea locuința liniștită, fără grijă, lăsată în seama ei. Ciudat destin care făcea din ea păzitoarea și

protectoarea acestui cămin străin... O familie care, la urma urmei, nu-i era nimic, mai ales după ce cele două ființe pe care le iubise într-adevăr, Lydie și Julie, se desprinseseră de ea; o specie socială pe care odinioară o urâse; rămăsese solidară cu acești oameni și până la ce complicități! Sentimente contrare o încercau în fața acestei case adâncite în somn, asupra căreia doar ea singură știa că planează cel mai cumplit, cel mai sordid dintre pericole. Se îndepărtă cu pași mari.

Sosi într-un Grançay care fremăta încă de plăcerea scandalului și acum și de plăcerea sărbătorii. Limbile sporovăiau, nimeni nu-și făcu scrupule, din a o informa pe Ramelot. Ea se întoarse la pavilion și o regăsi pe Clémence în aceeași stare de spaimă; rugăciunile pe care servitoarea le rostise între timp n-o liniștiseră.

– Hai! îi zise Ramelot, închizând ușa. Nu fă ochii ăștia ca de înecată! Povestea e mai puțin gravă decât credem. Nimeni nu știe nimic... În sfârșit, știu toți că ai făcut o greșeală, dar nu cunosc împrejurările. Sora ta mai mică te-a spionat și a trâncănit nu știu ce prostii, ceva cu niște rufe... Vezi că n-ai de ce dispera. În trei luni nimeni nu se va mai gândi la asta.

Clémence protestă că doamna nu cunoștea ținutul, că rușinile astea se țineau scai de-o fată, că toată viața ei...

– Deocamdată rămâi aici, ca și mai înainte, ți-am mai spus. „Nu cred în treburile astea, decât în dovezi concrete", le-am zis... pentru că am văzut că n-aveau dovezi. „Și dacă-și pierde pâinea, asta o să-i redea nevinovăția?"

Clémence începu să plângă din nou. Sigur, i s-ar fi părut logic să nu mai fie decât o fată pierdută; ar fi acceptat orice pedepse. Ultima dintre idei care i-ar fi venit în minte ar fi fost să se justifice, să ceară să fie absolvită de această poveste. Ea era cea vinovată, vinovată de a-l fi ascultat pe domnul Ferdinand; și nu domnul Ferdinand, pentru că i-a vorbit. În sfârșit, ea fusese cea care îndurase scandalul și primise scheletul de cal, stigmatizări care nu se șterg, de care se simțea poate mai vinovată chiar decât de greșeala în sine, căci nu crima e cea care dezonorează, ci stâlpul infamiei... Nu, nu, frazele pline de milă nu vor schimba nimic, și doamna Ramelot îi vorbea astfel din bunătate creștinească. Să rămână în slujbă, dar nu mai era cu putință; și domnul? Ce va spune domnul când va afla de scandal?

– Oh, domnul... murmură Ramelot.

Întoarse capul spre partea opusă locului unde plângea Clémence, ca și cum l-ar fi putut vedea prin pereți pe „nevinovatul" Boussardel, întins pe patul lui, și dormind somnul omului cu conștiința curată.

– Aranjez eu cu domnul!

Când servitoarea constată că n-aveau s-o dea afară, recunoștința o năpădi, i se urcă la cap. Ea nu mai fu decât un soi de veșnică sursă de mulțumiri, dealtminteri lovită de mutenie și stupoare, căci nu putea crede că rușinea îndurată se transformase în fericire, tremura să n-o vadă prăbușindu-se, motiv pentru care se făcea cât mai mică cu putință. Dacă unul dintre Boussardeli o întâlnea pe scară, în bucătărie sau în curte, ea se lipea de perete, cu capul vârât între umeri, asemeni unui câine bătut, și în zilele ei de cutezanță, lăsa să-i scape o privire pierdută în care gratitudinea se amesteca cu un rest de spaimă. Se scuza din orice, căpătase ticul de a nu putea răspunde la întrebarea cea mai obișnuită fără să nu adauge, pe un ton constrâns, o formulă de umilință și de regret; ea zicea: „Domnișoara previne pe domnul că e în grădină. Oh! scuzați-mă" sau: „Masa e servită, vă rog să mă iertați":

Ramelot se temea ca aceste manevre să nu-i amintească prea mult lui Boussardel un eveniment pe care încerca să-l uite, voi s-o stileze pe Clémence ca să-i facă modestia mai discretă și nu izbuti decât făcând-o să creadă că tot secretul scandalului din sat rămăsese numai între ele două. Rezultatul fu că servitoarea își concentră toate forțele inimii sale asupra celei care-o ajutase. Clémence era cea care-i ceruia pantofii; într-o dimineață, devreme, intrând în bucătărie, Ramelot o surprinse în picioare, nemișcată, strângând lângă obraji pantofii binefăcătoarei sale, cu ochii închiși, departe de orice, în extaz. Bătrâna, pentru prima oară tulburată, ieși fără zgomot, pe vârfuri.

Nimic în atitudinea lui Boussardel nu lăsă vreodată să se vadă că ar fi auzit vorbindu-se despre scandal, ignoranță sistematică, ce împăca toate felurile de avantaje. Ferdinand imita discreția tatălui său. Acest băiat promitea să aibă aceeași stăpânire de sine, aceeași detașare pe care le admira la tatăl său. Instinctul despre ceea ce un bărbat poate și trebuie să-și permită cu femeile, mai ales cu femei sub condiția sa, exista de pe acuma în el. Nici în momentul accidentului din iulie, nici după

scandal, când lucrurile nu se isprăviseră prea rău pentru victima lui, seducătorul adolescent nu încercase vreo remuşcare. Doar un regret. Deşi simţurile sale, private de plăceri la atât de puţină vreme după ce fuseseră iniţiate în ele, îl tracasaseră cumplit toată vara, ieşirea din această primă aventură îl răcorise, îl dezgustase puţin şi nu mai simţise dorinţa să reînnoade povestea. Avea să aştepte până ce se va întoarce la Paris. În capitală, femeile erau cu nemiluita, şi cum de-acum încolo ştia să se poarte...

În fond, toate astea îl cam neliniştiseră; întâmplarea aceea îl obligase să ceară sprijinul tatălui său şi această nouă solidaritate, această strângere a legăturilor dintre ei fu reciprocă. Agentul de schimb, plin de afecţiune, şi intuind că în felul acesta va câştiga pentru totdeauna inima lui Ferdinand, se abţinuse să-i facă vreun reproş.

– Nu mă certi, tată? îl întrebase fiul, la hanul din Ecu, după mărturisire.

Acest termen „a certa" îl mişcă pe tată, arătându-i în ce măsură imprudentul care voise s-o facă pe bărbatul era încă un copil.

– Să ştii, îi răspunsese el dându-şi puţin capul pe spate, că nu mă supăr niciodată din pricina unui eşec sau a unui dezastru, după ce s-au petrecut. Încerc să le remediez.

Dar acest principiu pe care-l rostea ca pe o maximă a omului de afaceri, nu era în cazul de faţă decât o manevră a dragostei.

Acum, când pericolul trecuse, când se liniştiseră şi reîncepeau să-şi surâdă, îl iubea poate şi mai mult pe Ferdinand pentru spaima pe care i-o provocase acest băiat, pentru răul pe care i-l făcuse. Boussardel privea cu surprindere şi tandreţe acel braţ tânăr de-acum viril, care-l lovise.

– Ca să vezi! îi spusese el lui Ramelot. Un puşti! Cincisprezece ani şi jumătate! Cine se putea aştepta la aşa ceva?

Simulase copleşirea, consternarea, când inima lui era plină de complezenţă.

– Ce netrebnic!

– Da! Poţi să fii mândru de asta! îi replică Ramelot care citea în inima lui Boussardel şi nu voia niciodată să-l lase să creadă că fusese înşelată.

Toată afacerea îşi găsi dezlegarea în septembrie. Târgoveţii din Grançay avură stupefacţia de a vedea într-o bună zi

anunțurile de nuntă ale Clémencei Blondeau cu Eugène Maurisson. Această surpriză punea punct tuturor supozițiilor care mai pluteau încă și ștergeau rușinea scandalului. Fu admirat gestul celor de la castel. Se știu că domnul Boussardel fusese autorul gestului generos, că el îi înzestra pe cei doi soți. Ah! Clémence putea să se socoată fericită; se mărita cu alesul inimii, care era un domn instruit.

Dar nici logodnicul n-avea de ce se plânge. Boussardel explică pe la celelalte castele despre viața pe care voise s-o croiască preparatorului său. Acel amărât nu era prea sănătos, și agentul de schimb o spusese pe acel ton de condamnare definitivă pe care știu să-l ia în astfel de ocazii oamenii foarte bine intenționați. Trebuia deci să-i dea bravului Marisson, care era un băiat de treabă, posibilitatea de a trăi la țară. Lucrările lui? Pregătirea pentru Școala Arhivelor? Himeră! Acele mari institute nu sunt pentru autodidacți; oricâtă străduință ar fi depus Maurisson, nu putea compensa lipsa studiilor de bază. Nu: în loc de această aventură, i se asigura o viață rezonabilă, după posibilitățile sale. Va fi administratorul domeniului. Acest post va folosi sănătății lui și, Doamne, îi va lăsa răgaz și pentru marota lui.

– Băiatul ne-a făcut unele greutăți, zise Boussardel, dar de formă, bineînțeles, din delicatețe. În sfârșit, s-a lăsat convins.

Data căsătoriei fu grăbită cât mai mult cu putință, căci agentul de schimb voia să asiste la nuntă, să nu se întoarcă la Paris decât după celebrarea ei.

După această lungă absență, familia sosi în sfârșit în strada Sainte-Croix. Gemenii se reîntoarseră la liceu, iar Adeline la lumea ei.

Îi povesti imediat prietenei ei Céleste Lebas-Dantier, notăreasa, drama amorului lui Maurisson.

– Bietul Eugène! Cât de mișcătoare era pasiunea lui! Îi mai văd și acum ochii înflăcărați pe care și-i pironea asupră-mi. Dar, draga mea, spune-mi, trebuia să-mi bat joc de el cum ar fi făcut poate oricare alta? L-am dezamăgit, l-am readus la realitate. Resping orice partidă, știi asta, din cauza fraților mei, bieți orfani, cărora m-am consacrat: și asta nu ca să accept pe un oarecare, un Eugène Maurisson! Atunci, de ciudă, a făcut unul din cele mai proaste mariaje. A ales-o pe prima venită sau mai

curând pe ultima, o țărancă ce călcase stâmb, care servea la noi în casă, și pe care tata, în bunătatea lui, n-o alungase. Și măcar de-ar fi fost frumoasă! Dar nu! O nenorocită infirmă, șchioapă. Însuși seducătorul ei, vreun țăran oarecare, al cărui nume a refuzat să mi-l spună – îți dai seama că se rușina de el – n-a vrut s-o ia de nevastă... Ah! adăugă ea suspinând, de ce oare sunt eu sortită să-i împing pe tinerii respinși de mine, să recurgă la astfel de lucruri?

CAPITOLUL XII

Din aceste iubiri cu Clémence, Ferdinand nu reținuse decât revelația plăcerii și dorința de a o mai cunoaște. Această aventură sedimentă în el o altă lecție. Ceva ca o regulă de conduită senzuală, ca un cod galant al tânărului burghez se alcătui în mintea lui.

Căuta un gen de femeie către care să se îndrepte. Știa de pe acum că le va evita pe cele neștiutoare, fete fără experiență, în stare să-i ofere surprize de genul celei din care tocmai ieșise. Se va feri de asemenea de femeile măritate, persoane sau virtuoase sau prea puțin capabile să se intereseze de băieți sub douăzeci de ani; dealtfel, nu-l interesa câtuși de puțin să facă curte mai multe luni, ca să poată săruta trei degete sau floarea de la vreun corsaj; el aspira la voluptăți mai prompte și mai pozitive. Dar n-avea destui bani de buzunar ca să frecventeze dansatoarele sau actrițele de comedie. Atunci? Ceea ce-i rămânea era deci acea categorie de tinere care să cunoască viața, să nu aștepte nici bani, nici căsătorie și să fie gata să se emoționeze în fața unui băiat tânăr, cu chip frumos, bine făcut și viguros. Căci Ferdinand își cunoștea calitățile. Se compara cu tinerii de vârsta lui, dar mai ales cu Louis; se examina adesea, îmbrăcat sau dezbrăcat, în fața dulapului cu oglindă, lucru nou, de curând introdus în apartament; constata că dacă purta bine redingota cu coadă sau pantalonul colorat, părea mai mare de șaisprezece ani; începea să-i crească mustața. Și chiar dacă nu s-ar fi privit, tot ar fi înțeles că ajunsese bărbat, căci în saloane, sau pe stradă, domnișoarele își și coborau ochii când îl priveau.

Se împrieteni cu liceeni din clasele superioare, cu câțiva studenți în medicină și drept. Antrenându-l și pe Louis, frecventau Cartierul Latin. Descoperi, în sfârșit, lumea grizetelor.

Avea să-și găsească aici multe amante. Acest adolescent n-avea nevoie de o femeie, ci de femei; știa de pe acum că prima sa legătură se va sfârși, că va fi urmată de o a doua, de o a

treia. Cât despre dragoste... Scepticismul inimii, dezamăgirea amară, sau mai curând aparențele lor începeau să fie la modă.

Când intrară ei înșiși la Școala de Drept și când veni vara, gemenii, în compania prietenilor și a câtorva grizete frumoase, luară obiceiul să meargă duminica la țară, la Montmartre, la Prés Saint-Gervais, în pădurea Romainville. În mica lor ceată, fiii lui Boussardel se bucurau de prestigiile clasei și averii, ceilalți băieți fiind mai mult fără resurse prea mari, întreținuți cu zgârcenie de familii provinciale.

Dar nu din spirit democratic sau pentru a străluci mai lesne alesese Ferdinand acest mediu pentru duminicile sale. Ci din pricina femeilor pe care le întâlnea aici și pe care nu le putea întâlni decât aici, lucrătoare modeste, dezinteresate, trăind de pe o zi pe alta, și toate dispuse a se lăsa seduse de el. În mijlocul acestui tineret fără un ban, unde domnea libertatea, unde procedee cuminți călăuzeau relațiile, unde capriciile sau schimbările nu degenerau niciodată în furtuni, Ferdinand se simțea foarte bine și făcea o impresie bună. Minunat de suplu, de îndată ce era vorba să placă, știa sub o boltă acoperită de verdeață, să soarbă puțin rachiu și să cânte cu mai multă simplitate decât oricare altul. Grizetele, care de obicei pretindeau că nu suportă burgheziii, nu se puteau împiedica să nu se gândească totuși că în loc să se urce cu ele pe măgar ar fi putut alerga la Bois de Boulogne pe un cal arab ieșit din grajdul patern. Își spuneau că duminică seara, după ce le sărută pe toate după ureche, reintra într-un apartament îmbrăcat în mătase, unde îl aștepta poate o masă de douăzeci și patru de persoane, cu lachei, cu doamne respectabile, cu tinere fete de măritat. Pe scurt, erau nebune după el. În timpul ultimilor ani de liceu și ai primilor ani de drept, Ferdinand alesese din acest mic cerc o florăreasă, o lenjereasă, o pazmantieră, o vânzătoare la magazinul *Delisle* și două de la *Petite Jeannette.*

Louis era mereu amestecat în aventurile fratelui său. Fatalitatea, care la Grançay, în epoca Clémencei, făcuse din el complicele firesc al lui Ferdinand, se reînnoi. Chiar fără să facă nimic, Louis dădea o mână de ajutor; de exemplu, în strada Sainte-Croix, unde orice cerere de libertate, orice întoarcere tardivă care ar fi putut să surprindă din partea lui Ferdinand singur, devenea nevinovată din partea gemenilor împreună. Nu se ducea niciodată vreunul singur în oraș, nu se întorcea

niciodată unul fără celălalt. Tatăl lor nu vedea în asta ceva rău. Pentru nimic în lume, Louis n-ar fi dezvăluit ceasurile de așteptare pe care le petrecea pe băncile din grădinile publice, staționările fără sfârșit pe la ușile caselor unde fericitul Ferdinand, în vreo mansardă încuiată, se lăsa în voia plăcerii, întârzia, își acorda poate un somn întremător.

Într-o duminică, amanta pe care o avea pe atunci Ferdinand prezentă în mica bandă pe una dintre cunoștințele sale, care era mănușăreasă, și se numea Mariette. Această nou-venită contrasta cu celelalte tinere: se știa că avea un necaz în dragoste, împrejurare care-l determină pe Louis să devină cavalerul ei. Femeile îl speriau pe fratele lui Ferdinand; felul în care fratele său se purta cu ele făcea să i se pară și mai străine; se gândea că nu va egala niciodată acea dezinvoltură, și că, la primul cuvânt al declarației pe care o va rosti, obiectul dorințelor sale îi va râde în nas. Cum se temea de ridicolul de a rămâne pe lângă vreo fată fără să-i debiteze galanterii, până la urmă, în partidele lor duminicale, nu cuteza să ofere niciodată brațul vreunei grizete.

Cu acea Mariette, care, faptul era notoriu, iubea pe altcineva, n-avea de ce se teme. Încă din prima zi se așeză alături de ea în trăsura cu bănci care-i ducea spre Romainville și acolo, când să se urce pe măgar, o luă cu sine pe crupă.

Mariettei părea să-i facă plăcere văzându-l că se ocupă de ea. În calitatea ei de victimă a dragostei, nu-i putea arăta în mod decent lui Ferdinand, Don Juanul trupei, aceeași admirație exagerată ca și ceilalți. Or acest geamăn pe care-l neglijau nu era replica lui mai potolită? Îl adoptă. Necazurile inimii o făcuseră pe mica mănușăreasă sensibilă la blândețea și timiditatea lui Louis, la acel aer pe care-l avea, de a nu crede niciodată că ar putea interesa pe cineva. În sfârșit, totul îi sorti unul altuia. În duminicile următoare, nu-i mai lăsă brațul; reîntorcându-se de la plimbare, ea se sprijini de el. Era o fată de nouăsprezece ani, cu forme pline, cu talie subțire. Avea părul negru. Despărțit în două, îi punea în valoare ochii frumoși și-i accentua conturul celor doi obraji palizi care se terminau brusc într-o bărbie foarte mică. Aerul distins pe care și-l lua n-o împiedica deloc, când trecea peste vreun șanț, să-și pună în valoare o pulpă durdulie în ciorap alb.

– De ce întârzii să-i faci o declarație? îl întrebă Ferdinand pe fratele său seara, în cameră.

– Într-adevăr, răspunse Louis, mi se pare că am cam întârziat. Acum e mult mai dificil.

– Dragă, sare în ochi că ea așteptă declarația ta! *Ergo*, fă-i-o... Întotdeauna, adăugă el pe un ton sentențios, trebuie să le spui femeilor ceea ce se așteaptă să audă, dar folosind niște termeni care să le surprindă. Recunoaște că rețeta e ușor de urmat.

Ferdinand, înfășurat în halatul turcesc de casă, răsturnat într-un fotoliu și cu picioarele pe masă, fuma o pipă înainte de a se culca. Louis, care nu era mare fumător, se și vârâse în pat. Sprijinit într-un cot, îi explica fratelui său că n-are încredere în sine.

– N-am ușurința ta de a vorbi, Ferdinand!

– Ei, gândește-te la ce i-aș zice eu și spune-i tu! Dacă ar fi s-o rogi pe domnișoara Taglioni să-ți aparțină, aș mai înțelege jena ta, dar o Mariette oarecare...

Louis nu cuteză să răspundă că i se părea mult mai important să-și mărturisească dragostea mănușăresei, decât s-o pună în practică.

– Ferdinand, reluă el după ce se gândise un moment, te-ar deranja dacă i-ai vorbi în numele meu Mariettei? Mi-ar plăcea mai mult. Odată ce-mi va cunoaște sentimentele, am să mă pot descurca. Te rog...

Totdeauna la fel de prompt în a-și sprijini fratele ca și în a se folosi de el, acest geamăn, mai mare cu un ceas, care se simțea totuși cu câțiva ani mai vârstnic, nu răspunse imediat. De data asta, rămase contrariat de o întrebare ale cărei inconveniente le și întrezărea.

– Ai să-i pari un băiețaș, Louis, ai să scazi în ochii ei și asta nu-i bine. Nu-i bine ca un al treilea să se amestece între voi chiar înainte ca...

Nu-și isprăvi vorba, cunoscând pudoarea fratelui său.

– Dar, Ferdinand, tu nu ești un al treilea.

– Pentru ea, da.

– M-am gândit să-i scriu; dar cum nu-i pot trimite scrisorile nici la magazin, nici acasă, va trebui să-i înmânez eu însumi biletul.

– Când poți oricând s-o iei deoparte și să-i spui prin viu grai? strigă Ferdinand, care se impacientase puțin. Ai aerul unui

ageamiu! S-ar spune, pe legea mea, că vrei să-ți ridici toate șansele împotriva ta!

Louis insistă. Fratele său putea să i se destăinuie. Nu va ști niciodată să se descurce. Mai bine ar renunța la tot.

– Bun, zise Ferdinand. Am să încerc. Am să-i spun că n-ai vrut să-i vorbești tu... din respect pentru durerea ei, neștiind dacă nu cumva mai sufere încă.

– Da, Ferdinand! Excelent! Ai niște idei!...

Pentru a pune în practică această manieră diplomatică fu aleasă apropiata plimbare la Romainville. Treaba urma să fie cu atât mai ușoară, cu cât iubita negociatorului, mai precis prietena Mariettei, lipsea de vreo două săptămâni de la partidele de duminică. „Probabil că-mi face figuri, își zise Ferdinand, binecuvântată fie întâmplarea! Începusem să mă cam plictisesc de ea." Era de pe-acum unul dintre acei adevărați bărbați care pun plăcerea mai presus de satisfacerea amorului lor propriu.

Mica bandă lua întotdeauna trăsura cu bănci din foburgul Temple, de la barieră. Ca de obicei Louis se așeză, alături de Mariette. Ceea ce avea să-i spună era ușor de rostit, trebuia doar s-o anunțe că de data asta, după masa luată într-o cârciumă de mahala, Ferdinand îi va fi cavaler. Totuși, și ca să rostească aceste cuvinte își făcea o adevărată problemă. Trăsura cu bănci, având de urcat, înainta la pas, și-și răspândea, sub soarele de-acum sus, zgomotele de clopoței, râsetele și cântecele sale. Louis nu spunea nimic. Ieșiră din Belleville, se apropiară de Romainville, când zăriră, în sfârșit, la liziera pădurii, cârciuma unde urmau să coboare...

– Știi că fratele meu va fi cavalerul dumitale în după-amiaza asta. Are ceva să-ți spună...

– Să-mi spună? întrebă Mariette mirată. Ce?

Dar Louis, roșind de rușine, epuizase toată îndrăzneala.

– Nu mă întreba mai mult, spuse el plecându-și capul.

După masa, alcătuită din cârnăciori de porc și pateu stropite cu vin alb, Ferdinand o îndemnă pe noua lui parteneră să ia ea un măgar; voia să scape de ceilalți, luând-o la galop împreună cu Mariette. Merseseră o vreme la trap, în flanc, împreună cu micul grup, apoi, cum în stânga se făcea un drum, singurul care-i văzu luând-o pe acolo fu Louis.

Nu reapărură decât seara. Sub bolțile de verdeață sticlele care precedau întoarcerea fuseseră golite; nu-i mai așteptau

decât pe ei și-i așteptau de multă vreme. Cel ce închiriase măgarii tuna și fulgera împotriva acestei întârzieri, care-l obliga să-și închidă animalele în grajd cu un ceas mai târziu. Aclamații, glume deocheate îi salutară pe cei doi când apărură în luminiș. Toți interpretau într-un mod galant *tête-à-tête*-ul de mai multe ceasuri, despre care numai Louis știa că e perfect nevinovat. Surâzând, privea apropiindu-se această pereche, reunea marele atașament al inimii sale și prima lui dragoste. Mariette se apăra împotriva glumelor prietenilor săi: ce credeau ei? Vântul o ciufulise. Rochia și-o mototolise când se întinsese pe iarbă ca să se odihnească, afirmație care stârni noi hohote de râs. Începu și ea să râdă, iar Ferdinand făcu înconjurul mesei unde Louis, nemișcat, cu același surâs vag, îl contempla întruna. Nu-l observară; atenția generală era îndreptată spre Mariette.

Ferdinand, ajuns în fața fratelui său, nu-i spuse nimic, dar fatalist, cu sprâncenele ridicate, făcu o mișcare din umeri care însemna: „Ce vrei... asta este!" Louis surâdea încă și dădea din cap, aproba, fără să înțeleagă. Ferdinand se așeză călare pe banca fratelui său, îl luă de umeri și-l întrebă la ureche:

– Nu-mi porți pică?

– Ce tot spui! răspunse Louis. Glumești...

Căci nu înțelegea încă bine ce se petrecuse între fratele său și Mariette. Totul începu să se orânduiască, să se așeze, să se imprime în el când trăsura cu bănci, reîncărcată cu toată lumea, se afla în drum spre Paris. Caii, pe care panta îi ajuta de data asta, o luaseră la trap; era pe atunci la modă un cântec, puțin cam deocheat, care, de la bariera din Maine, cucerise tot Cartierul Latin: *Vinul nou*.

Mariette se așezase între cei doi gemeni; stătea înclinată spre stânga, către Ferdinand, ceea ce făcea ca șoldul să i se aplece în partea opusă, și crupa să i se turtească de vecinul din dreapta. Louis, care până atunci nu cutezase niciodată s-o ia de talie, ar fi dorit să scape de acest contact, dar era strâns între femeie și brațul băncii; simțea, sub apăsare, nasturii de la haină intrându-i în coastă. Vedea, dintr-o parte, frumosul obraz palid și rotund, încadrat de bandoul negru, căruia plimbarea de după-amiază îi răpise luciul; pe ceafă, un fir lung de ferigă rămăsese agățat de volanul pălăriei și abia atunci, când îl zări, Louis simți în sfârșit o durere aprigă, coborându-i până

în străfundurile inimii. Băgă de seamă că era foarte singur în acea trăsură unde se cânta:

O picătură de vin nou
De sorb, mă doare-n cot,
O picătură de vin nou
Să sug, și uit de tot...

În acea trăsură, unde era despărțit de fratele său cum nu mai fusese niciodată, cum nu crezuse niciodată că ar putea fi.

Coborâră aproape de strada Sainte-Croix, unde îl aștepta camera lor, acea „cameră de băieți" care mai bine de cincisprezece ani reprezentase pentru el centrul universului. O va regăsi, într-un ceas, la fel, și totuși plină de dezamăgire pentru că bucuria și pacea pe care le lăsase în ea dimineața, nu mai aveau motive să existe.

De pe înălțimile Chopinettei, Louis văzu Parisul desfășurându-se sub el în gloria serii citadine. Acolo era acel oraș enorm și plin de forță despre care tatăl lui vorbea adesea cu dragoste, acel oraș ghiftuit de vieți omenești, unele mai ciudate ca altele, mai distanțate în alveolele lor decât stelele pe cerul nopții. Razele soarelui, aproape de apus, orizontale, culcate ca niște iazuri de lumină, tăiau fumurile paralele ce se înălțau din case. Nu sufla nici o adiere de vânt. Acele fumuri, drepte o vreme pe deasupra acoperișurilor, se înclinară cu toatele către nord și se destrămară. Louis se miră că dă acelui oraș, acelor limpezimi, acelor nori o atenție atât de mare, și înțelese că niciodată până în acel moment, chiar în serile cele mai frumoase de la Grançay, nu admirase apusul. „Cât de frumoasă e natura", gândi el în fața acelei mări de case.

Înainte de a coborî din trăsura cu bănci își aminti de Mariette și reuși să-i desprindă de pe pălărie, fără ca fata să bage de seamă, mica crenguță de ferigă. Și-o strecură în jiletcă. În strada Sainte-Croix o puse între foile unei cărți, *Eneida* lui, de Delille, lucrare la care ținea și pe care știa că Ferdinand n-o va deschide niciodată. Era primul secret pe care Louis îl avea față de fratele său.

De mai multe, ori, în iarna care urmă, Ferdinand voi să-l pună pe frate-său în legătură cu niște grizete, dar degeaba. La al treilea eșec, cum Ferdinand urmărea să-i caute o pasăre rară

dintr-o altă categorie de femei, Louis îi declară că, hotărât, sexul opus nu-l interesa.

În rest, întregul an fu prost pentru el. Puteai constata o șovăială în toată făptura sa. Îi trebui o sforțare ca să nu eșueze la examenele de sfârșit de an; se îndoia de orice; avu o trezire neașteptată a cucericiei; și când pentru cei doi frați veni vârsta recrutării, ajunse chiar să-l roage pe taică-său să nu-l răscumpere: voia să-și facă serviciul militar. Asta stârni mare mirare în casă. Tatăl, pentru prima oară după douăzeci de ani, își privi cum trebuie fiul mai mic; se închise cu el, îl determină să vorbească, descoperi că avea caracter, tendințe și înclinații și – o nouă surpriză – băgă de seamă că acest „număr doi" era un adevărat Boussardel în care întâlni însușirile comune ale controlorului vămilor și ale agentului de schimb.

Din această discuție nu rezultă o încălzire a afecțiunii tatălui față de acest fiu, căci inima lui Boussardel era dăruită lui Ferdinand de prea multă vreme și prea adânc, ci doar o sporire a stimei. Louis încetă să mai fie un zero în ochii tatălui său și resimți primul această transformare. Asta îl salvă de o tristețe și de o părere proastă despre sine însuși, spre care începuse să alunece, și care putea să-i pecetluiască toată viața. În mod obscur, concepu proiectul de a parveni, de a obține rezultate personale.

– Tată, nu-ți voi înșela încrederea, îi spuse el agentului de schimb care nu-i arătase deloc încredere și care se mulțumise să-i laude carierele civile pentru a-l întoarce de la meseria armelor. Louis, la rându-i, fără s-o știe, se gândea mai mult la o revanșă, decât la o reușită.

Totuși, și în Ferdinand se produsese o schimbare. Plăcerile îl obosiseră sau mai curând repetarea lor. Căuta satietatea și nu obținea decât oboseală. Nu putea bănui că simțurile sale erau încă în stare brută, că nu va ști să iubească femeile și să se bucure de ele înainte de alți douăzeci de ani, că viitoarele sale amante aveau acum abia doi sau trei ani. Cum nu era el omul care să-și facă griji, confuzia sa nu se preschimbă într-o dramă interioară; se mulțumi până ce va fi mai în amănunt informat, cu o metresă comodă pe care o păstră și, neștiind ce să gândească despre dragoste, se gândi să se însoare.

Își analiză cu grijă proaspătul său trecut, își aminti de povestea cu Clémence și hotărî să contracteze o căsătorie care să-i facă plăcere tatălui său. „Îi sunt dator acest lucru", își spuse.

Voia o căsătorie de convenienţă. Acest adolescent admira şi lucrul şi formula. Era primul gata să salute, în acea dogmă a secolului şi a clasei sale, una dintre marile idei ale burgheziei triumfătoare, una dintre forţele noului mediu conducător. Îşi mărturisi această dorinţă tatălui său care nu se aştepta la aşa ceva. Agentul de schimb, ieşit din afacerile sale, se simţea depăşit de ceea ce numea el „noua gardă". Nu prea cunoştea moravurile acestui tineret nou ale cărui atitudini şi vorbe ar fi însemnat „pe vremea lui" contrariul a ceea ce exprimau ele în anul 1837; căci, în concluzie, proiectele acelei căsătorii de convenienţă, concepute şi declarate de acest băiat de douăzeci şi unu de ani, nu reprezentau decât forma socială a poftei de plăceri manifestată de Ferdinand încă de la Grançay. Căutând aşezarea cea mai avantajoasă pentru familia sa, Ferdinand îşi urma linia şi se îngrijea de soarta sa, care nu se despărţea de destinul familial; el era cel mai mare dintre descendenţii în linie masculină, principalul moştenitor al numelui şi al averii, desigur că şi singurul moştenitor al biroului financiar; el era continuatorul casei.

Voia o căsătorie de convenienţă cât se putea de avantajoasă. Dori, în acest scop, o consultare generală în strada Sainte-Croix, un consiliu de familie. Departe de a se simţi jenat, Ferdinand era plăcut afectat de a fi astfel centrul şi ţinta tuturor alor săi. Se gândea de asemenea că pentru o propunere cu urmări atât de serioase nici o părere nu era de neglijat. În sfârşit, acel gen de reuniune le era familiar; ea nu făcea decât să imite consiliile domestice care se ţineau în legătură cu orice la castel, în sânul familiei domnitoare.

Se adunară deci, după masă, în salonul cel mare. Erau de faţă tatăl, Ramelot, Adeline, Louis şi Julie, care, cu acel prilej, îşi relua locul în familie; era însoţită de bărbatul ei; Albaret, prietenul încercat al casei, fusese şi el rugat să vină. Fiecare dintre aceste personaje putea avea o propunere, spunea un nume la care ceilalţi nu se gândiseră. Omul de încredere de la birou, cel care vizitase domeniile, stătea tot timpul în camera vecină, gata să intre când va fi chemat, căci ştia pe dinafară averile principalelor familii de pe Chaussée d'Antin.

Ferdinand care, la finefurile mondene ale surorii sale Adeline adăuga un simţ superior de manipulare a persoanelor, adoptă atitudinea cea mai bună; luă o pipă, se aşeză călare pe un

scaun, rezemându-se cu spatele de șemineu, fapt care-l punea totodată și pe banca acuzaților și-n fotoliul prezidențial.

Înainte de primele cuvinte ale tatălui, îndepărtară masa care, cu lampa sa aprinsă, se afla în centrul cercului și-i împiedica pe cei de față să se vadă. O puseră lângă Louis, adică în fața lui Ferdinand, și adunarea se bucură astfel de o lumină suficientă, cu lampa de pe masă, la care se adăugau cele două candelabre de pe cămin. Adeline nu pusese să se aprindă lampa din tavan; era toamnă, butucii ardeau cu flacără, scaunele fuseseră grupate în fața căminului.

Doamnele, așezate în berjere, își potriviseră de jur împrejur faldurile toaletelor; amploarea mânecilor scăzuse în acel an, dar nu și cea a jupelor. Julie, care făcea furori cu eleganța ei, cu atât mai mult cu cât soțul ei, călăuzit de Mignon-tatăl, făcea avere, purta o rochie de satin oriental din două nuanțe de verde. Opusă ei, Adeline stătea dreaptă fără să se sprijine de spătarul scaunului; începuse să se îmbrace în stofe fără strălucire, merinos și tafta groasă, de culori închise, care îi scoteau în evidență albeața tenului. Ramelot se îngrășase mult. Picioarele i se umflaseră. Refuza să consulte medicii, față de care arăta un dispreț ce ținea de celălalt secol. Un prieten al casei, doctor reputat, la rugămintea lui Boussardel, o observase adesea și îi pusese, cu abilitate, întrebări; zărindu-i într-o zi gleznele, îi vorbi de hidropizie. Mare supărare pe bătrâna femeie, care, dacă ar fi fost s-o crezi, nu suferise în viața ei nici măcar de umbra vreunei boli; mâncarea prea multă o umflase astfel; căci era un adevărat scandal cât de mult se mânca în această casă! Într-adevăr, belșugul mesei era unul dintre cele mai bune prilejuri de furie ale lui Ramelot, care pretindea că vede în asta un semn al decăderii națiunii; și nu-i puteai replica cum că ea însăși mâncase mai puțin în strada Sainte-Croix: căci te-ar fi întrebat dacă nu cumva îi faci vreun reproș. De îndată ce trecu de șaptezeci de ani, începu să se contrazică, să bombăne, ba chiar uneori să cam bată câmpii. În această seară o poftiseră mai mult, din atenție și obișnuință decât din nădejdea unei intervenții utile.

Boussardel îi cedase lui Albaret, care suferea de reumatism, fotoliul lui, așezat lângă foc. Agentul de schimb, înfășurat în haina sa de casă cu brandenburguri și cu calota lui grecească pe cap, părea mai vârstnic decât cei cincizeci de ani pe care-i avea.

Cei doi bărbați și Ramelot alcătuiau clanul bătrânilor. Firește, li se adăuga și Adeline, încă frumoasă, dar trecută, la cei douăzeci și nouă de ani, asemeni unui fruct necules. Julie, soțul și frații ei alternau cu aceste personaje, și încântătoarea toaletă a doamnei Mignon-nora, proaspăta ei împlinire de mamă tânără, ca și libertatea mișcărilor celor trei tineri supli, așezați pe scaunele lor cu picioarele încrucișate ori întinse pe covor, alcătuiau un contrast cu ceilalți patru și subliniau prin cine anume se continua în această casă viața și neamul.

– Dragii mei, zise Boussardel, dacă ne-am strâns toți în seara asta, în acest salon, am făcut-o ca să examinăm împreună un eveniment care interesează în cel mai înalt grad familia. Și familia sunteți voi, suntem noi. Cei dintre persoanele de față care nu-s din neamul Boussardel au devenit Boussardel. Una, prietena mea – zise el făcând un gest spre Ramelot – prin vechimea devotamentului și a afecțiunii, celălalt, bunul meu prieten – și se înclină spre Albaret – prin dovezi de profundă prietenie.

Un murmur de aprobare punctă acest discurs, ceea ce-i fu fatal oratorului, căci Ferdinand profită de pauză ca să-i ia vorba din gură. Tonul acela pompos și încetinelile pe care le prezicea nu-i conveneau. Dorea o discuție generală, nu o trezire a interesului.

– ...Da, zise el în continuare, ca să nu taie prea brusc vorba tatălui – da, fiecare are dreptul să-și spună părerea. Ca să fac o treabă bună am nevoie de părerea tuturor.

Un mormăit batjocoritor se auzi.

– Ah, făcu Ferdinand râzând. Prima care cere cuvântul e prietena noastră Ramelot.

Ramelot, fără să deschidă gura, clătină din cap în semn de negare energică.

– Totuși, draga mea, spuse Adeline, din moment ce l-ai întrerupt...

La un semn pe care i-l făcu Julie, Louis se ridică; schimbară locurile; tânăra femeie se așeză alături de bătrâna sa prietenă și-i luă mâinile. Ramelot rosti, pentru Ferdinand, dar uitându-se la Julie, ca și cum ea ar fi fost singura persoană demnă de privirea sa:

– Băiatul meu, dacă vrei o părere, apoi ia-o pe cea care i-e dragă inimii tale. Și ochilor tăi. N-o să ne culcăm noi cu

nevastă-ta, o viață, ci tu. Și nu de la noi vei aștepta tu copii, ci de la ea. Taică-tău, dac-o vrea, te-o face bogat, așa că poți lua și-o fată fără zestre...

Urmă un strigăt de indignare. Tinerețea însăși strigase. Julie protesta că zestrea ei n-o împiedicase nici să-i inspire pasiune lui Félix al ei, înainte de măritiș, nici să se îndrăgostească ea însăși de el, după.

– Nu-i așa? adăugă ea trimițându-i un sărut cu vârful degetelor.

Boussardel precizâ că într-adevăr tocmai pentru că-l putea face pe fiul său bogat trebuia să-i dea o nevastă cu zestre. Fără zestre! Dar numai oamenii de nimic își mărită fetele fără zestre, asta se știe! Adeline se aplecă către Félix Mignon și-i spuse la ureche că incidentul arăta cât de mult rămăsese totuși Ramelot o femeie din popor.

Ramelot făcu o mutră acră. Surâseră de toana ei, fără însă s-o ia careva în serios.

– Scumpă doamnă, zise Albaret, nu mai suntem în 1789.

– Domnul fie lăudat! suspină Adeline.

– Nu știți ce vorbiți, bombăni femeia cu șarlotă.

– Lasă, lasă, spuse Julie, mângâindu-i mâinile mari.

– Ai dreptate, îngerul meu! Mai bine tac. Moravurile de azi sunt ciudate și copiii se nasc de cincizeci de ani!

Își lăsă capul în piept; volanele bonetei se uniră cu pelerina și chipul ei încărunțit păru aidoma unui animal bănuitor, furișat într-o ascunzătoare.

Adevărata discuție de-abia acum începu. Fu lungă. Toate familiile prietene sau doar cunoscute de ei au fost trecute prin sită. Tatăl prezentă lotul fetelor principalilor săi clienți și ai principalilor confrați. Adeline insistă asupra tinerelor surori ale colegelor ei de la institutul Voisembert, de care putea să răspundă. În sfârșit, apărură relațiile Mignonilor. Nici o partidă nu era îndepărtată cu ușurință.

– Să nu dăm pe nimeni deoparte fără examen, zise însuși Ferdinand. Ce aveți cu cea care tocmai a fost numită? Două logodne rupte? Asta e altceva, să trecem.

Servindu-se de rezemătoarea fotoliului ca de un pupitru, nota fiecare nume pe o foaie de hârtie și, după deliberare, îl bifa sau îi făcea un semn. Adesea îl chemau pe funcționarul de afară, îi cereau o lămurire, o cifră. Selecția se opera încetul cu încetul.

Găsiseră deja cinci sau șase partide foarte potrivite, între care alegerea finală s-ar fi putut face imediat, dacă Ferdinand și-ar fi arătat cât de cât preferințele.

– Faceți ca și cum gustul meu personal n-ar trebui să intervină. Când vom fi ales ce e mai bun, voi vorbi și eu.

Voia să facă rațiunii un loc cât mai mare, iar cel care intervenea din când în când era tatăl lui:

– Nu, nici pomeneală, asta nu-i prea arătoasă! Așa cum e făcut, Ferdinand poate să pretindă un minimum de farmec.

Încet, încet, din această cercetare, din această eliminare, se desprindea tipul ideal: era o tânără persoană între cincisprezece și douăzeci de ani; copilă unică sau, în cel mai rău caz, să n-aibă mai mult decât o soră de măritat; cu zestre satisfăcătoare, dar nu prea mare; să nu aducă o avere și speranțe pe care un fiu Boussardel nu le-ar putea împlini, nici obiceiul unui trai prea costisitor de susținut pe urmă. În concluzie, să fie doar cu o treaptă peste Ferdinand, căci tânărul nu se temea de această dificultate, și se lăuda că știe să placă, să compenseze prin seducțiile persoanei sale inegalitățile care ar putea exista între cele două situații.

– Aș reuși, zise el, mai ales dacă ar fi singura odraslă.

– De ce numai în acest caz? întrebă agentul de schimb.

– Dacă ar fi singura fată, părinții ei, tată, ar fi obișnuiți să-i satisfacă fanteziile. Ar fi de-ajuns ca ea s-o aibă pe aceea de a se mărita cu mine, și restul ar veni de la sine.

Râse el însuși de această logică masculină, cu o bunăvoință lipsită de orice înfumurare neplăcută, și tatăl râse și el. Dar încă nu găsiseră „perfecțiunea" pe care o căutau.

Câmpul de acțiune era totuși prea larg, pentru că nu se cerea tinerei să aducă nici un birou de notariat, nici o Bancă ori altceva, fiindcă Ferdinand aducea el biroul Boussardel: principiul acestei succesiuni, întotdeauna subînțeles, fu precizat în seara aceea.

– Cu tine am alte intenții despre care îți voi spune la timpul și locul potrivit. Fii liniștit, adăugă agentul de schimb către Louis, care nici nu se gândea să protesteze.

Paranteza închisă, Boussardel se întoarse spre Ferdinand.

– Ți-ar plăcea un nume mare?

– Un nume mare?

– Da... Vreo particulă, vreun titlu în familia socrilor tăi...

Decorcentat de stupoarea cu care fu întâmpinată această sugestie, agentul de schimb nu mai continuă. Toți priveau în tăcere, și Ramelot, pe care o credeau ațipită, izbucni într-un râs zgomotos.

– Ei, ce-i? reluă Boussardel regretând ceea ce spusese. Știu eu ce idei are în privința asta? Îi vorbesc de un nume de răsunet... mă gândesc la o străină, la o englezoaică...

– O, nu, tată! strigă Adeline, ai cărei obraji se acoperiră pentru prima oară, de un roz trecător, o Boussardel englezoaică, ce-ți veni?

– Și apoi, zise Julie râzând, manierele englezești sunt la modă, în timp ce particula nobiliară, de când cu noua cârmuire...

– Dar n-ați înțeles la ce m-am referit! exclamă tatăl cu sprâncenele încruntate, așezându-se mai bine în fotoliu.

Se căia că vorbise. Ce sens avea să le dezvăluie astăzi copiilor săi gustul lui pentru numele mari? Presimțise că nu-l vor înțelege. Odată castelul din Berry terminat frâul acesta îl împiedicase să cedeze puternicei tentații de a adăuga numelui său pe cel al domeniului. *Boussardel de Grançay!* Ar fi sunat atât de bine! Pe ecusonul grilajului, la marginea drumului spre Bourges, ca și deasupra porții mari cu două canaturi a palatului pe care proiecta să-l aibă la Paris, își imaginase un B împletit cu un G; și asemenea atâtor alte familii s-ar fi numit și a sa mai întâi *Boussardel de Grançay,* apoi *B. de Grançay,* și, în sfârșit, scurt, *de Grançay.* Ei, bine, o alianță cu un nume cu particulă i-ar fi oferit lui Ferdinand o nevastă pe potrivă și poate chiar cu transmiterea vreunui titlu dacă tânăra n-ar fi avut frați... Ce era atât de extravagant în toată socoteala asta?

Cuprins de o stare proastă, de un vag sentiment de singurătate, tatăl descoperi o distanță între el și copiii lui. Hotărât, îl „țineau la distanță", ca să se folosească de limbajul lor. Se arătau mai regaliști decât regele, mai Boussardel decât el, Boussardel, pentru că toți patru, chiar și Adeline, pe care o crezuse aristocrată, și Julie, pe care-o crezuse indiferentă la aceste lucruri, toți posedau destul orgoliu burghez pentru a fi mândri că se numeau Boussardel.

Ca să rupă gheața, Adeline sună. Servitorul aduse răcoritoare. Albaret, cu paharul de punci în mână, reînnodă firul discuției și reveni la domnișoara Dantier, cumnata Célestei

Lebas. Dar Adeline le atrase atenţia că era logodită; începură din nou să rostească nume; fiecare vorbea pe rând.

– Şi Théodorine Bitzius? zise pe neaşteptate Julie.

Tăcerea care urmă acestei propuneri vesti un lucru important. Ferdinand înălţă capul şi privi pentru un moment tavanul.

– Théodorine Bitzius, rosti el în sfârşit, cu încetineală, şi surâzând puţin... Cea al cărei frate s-a însurat primăvara trecută?

– Cu domnişoara Coquelet cea mică, preciză Julie. La Saint-Germain- l'Auxerrois.

– Da, zise Ferdinand. Ştiu, ştiu...

Ritmul cuvintelor se schimbase. De la o vreme fiecare replică era precedată de tăcere şi de atenţie.

– ...O cunosc, spuse Adeline.

– ...Şi eu, zise Louis, care nu vorbise toată seara.

– ...Dumneata o cunoşti? îl întrebă Boussardel pe Albaret.

– ... Îl cunosc pe taică-său.

– ...Filatorul, completă Boussardel.

Ferdinand surâdea întruna. Să fi fost oare încântat de farmecele persoanei sau de cele ale alianţei? Îşi îndreptă privirea spre soră-sa.

– Julie!... spuse el dând din cap, de mai multe ori, de sus în jos.

Nu-şi isprăvi fraza. Mişcarea capului, destul de elocventă, însemna: Julie, complimentele mele, ne înclinăm în faţa ta.

– Da, încuviinţă tatăl, ideea nu pare lipsită de interes.

Tăcură din nou. Cele opt personaje rămaseră nemişcate pe scaune şi făptura celei la care fiecare gândea se închegă în mijlocul cercului lor şi al tăcerii. Théodorine Bitzius apăru neclar, fără trăsăturile chipului, fără pieptănătură, fără o formă precisă, dar cu o presupusă avere, o origine, un anturaj. Forma ei fizică, ce interesa deocamdată prea puţin, se odihnea probabil, în acel moment, în vreun apartament, într-o cameră necunoscută, şi doar silueta socială a acestei fete, străină familiei, pătrunsese în salon.

Agentul de schimb îşi chemă funcţionarul.

– Toate informaţiile posibile, până mâine, despre familia Bitzius, mare filator din Annecy, stabilit la Paris după cel de-al doilea tratat de la Viena.

Această frază declanșă discuția, care reîncepu. Curiozitățile se încrucișau cu informațiile. Familia Bitzius nu făcea parte nici din cercul intim, nici din cel al clienților biroului financiar, și nici unul dintre cei de față nu putea furniza toate amănuntele dorite. Se știa totuși că după 1815 această familie își păstrase fabricile din Genova, dar că, în fața absolutismului regelui Sardiniei, sfârșise prin a-și muta reședința la Paris; asta, mai ales spre liniștea și plăcerea celor trei doamne, adică bunica pe linie maternă, doamna Bitzius și tânăra ei fiică. Afacerile mergeau, datorită tatălui, care se sacrificase și stătea la Annecy o jumătate de an. Toată lumea aștepta astfel zile mai bune. Doamna Bitzius și mama sa duceau la Paris o existență demnă, dar opulentă; fiul se stabilise și el aici; Julie credea că tânăra Théodorine mai era încă la pension.

– Toate acestea mi se par că merită simpatie, zise Boussardel care, după situația familiei Coquelet, presupunea că Bitzius-fiul trebuie să fi reprezentat o partidă frumoasă. Ar fi chiar o politică excelentă ca burghezia pariziană să primească...

Se întoarse spre Albaret, ca pentru a-l lua martor.

– ...Să primească oameni, urmă Albaret, care înainte de nenorocirile noastre erau burghezi francezi.

– Domnișoara Théodorine are surori? întrebă Ferdinand.

Julie credea că nu. Dar care era mediul acestor Bitzius, pe cine vedeau ei la Paris?

– Negoțul cel mai înalt, fără îndoială, spuse agentul de schimb.

– Știu, zise Julie, care era cea mai informată, știu că sunt rude cu baronul Sarget, de asemenea cu o familie de Laharpe, de origine elvețiană, dar care trăiește la Bordeaux, și numără și negustori, și, dacă nu mă înșel, și un pastor.

Adeline scoase un strigăt.

– Cerule! Nu cumva sunt protestanți?

– Nu m-am gândit la asta, răspunse Julie. Dar nu, sunt zăpăcită! Nu sunt, pentru că băiatul nu s-a însurat la templul protestanților.

– Oh! S-avem iertare, urmă Adeline care, pentru că nu fusese ea cea cu propunerea, combătea din instinct candidatura Théodorinei Bitzius. Acest punct important trebuie lămurit!

Ramelot ridică din umeri și Ferdinand începu să râdă.

– Hei, soră! Ce fanatism!

– Dragă domnișoară, zise cu finețe Albaret, timpul lui Chamillard a trecut, acum e vremea domnului Guizot.

Totuși Adeline se agita, ridica din mâini.

– Tată! Ce crezi despre asta? întrebă Ferdinand însoțindu-și apelul cu o privire grăbită.

– Cred, declară Boussardel, că dacă, așa cum pare, această familie onorabilă are legături sau chiar origini protestante, ăsta n-ar fi un motiv în ochii mei, pentru a o da la o parte *a priori.* Există mari tradiții în familiile protestante și n-aș vedea cu ochi răi să se încuscrească cu tradițiile pe care le avem noi.

– Bravo, tată, strigă Ferdinand. Ești un adevărat liberal!

– Îmi place să cred, zise Boussardel, care simțea ștergându-se supărătorul efect al propunerii sale nobiliare.

– Dar, de fapt, urmă Ferdinand, trebuie s-o fi văzut eu însumi pe tânăra persoană la nunta lui Coquelet. Nu-i o brună mică

– Mică, mă rog, zise Julie. Nu-i minusculă.

– Nu, nu, zise Ferdinand, într-adevăr...

De astă dată, Théodorine Bitzius începea să capete și chip omenesc. Atunci se auzi o întrebare care venea de la Louis:

– E frumoasă?

– N-o am prea bine în minte, spuse Julie cu prudență, dar cred că e drăguță.

Ferdinand, dealtfel, nu cerea atât de mult. Se opriră, în principiu, până când vor fi mai bine informați, la Théodorine Bitzius. Adeline, care simțea că congresul se terminase, porunci din nou răcoritoare. Domnii, obosiți de lunga lor nemișcare, se ridicară ca să-și golească paharele. Fiecare avea impresia că printre ei se afla o persoană în plus. Parcă fusese răpită de la casa ei și adusă acolo. Soarta ei era pe cale de a se lega de această familie, care n-o cunoștea, și pe care nici ea n-o cunoștea câtuși de puțin; și această fată nu va fi înștiințată despre un asemenea eveniment decât la timpul potrivit.

Doamna Mignon ceru mantia și cupeul, și se oferi să-l ducă pe Albaret acasă. Se despărțiră, felicitându-se, îmbrățișându-l pe Ferdinand de mai multe ori, și odată ușa închisă, în urma

celor care plecaseră, Adeline alergă să-şi facă rugăciunile în oratoriul ei.

Informaţiile aduse a doua zi de omul de încredere depăşiră speranţele. Doamnele Bitzius locuiau într-un palat destul de frumos, pe Grande-Rue-Verte, colţ cu strada Miromesnil, şi trăiau dintr-o rentă de treizeci de mii de livre; şi încă nu era vorba decât de casa din Paris şi de un trai care excludea serbările, căci cele trei femei din Savoia se socoteau nişte biete emigrante. Părea greu să estimezi pe moment ţesătoriile din Annecy; totuşi nu le puteai evalua sub trei milioane. Toate astea păreau foarte bune, dar aveau nevoie de certitudini. Funcţionarul făgădui să precizeze în douăzeci şi patru de ore ce anume adusese Bitzius-fiul în căsătoria lui.

– Tată, zise Ferdinand, porunceşte să se ia toate informaţiile cu putinţă: eu rămân deocamdată în culise. Şi când te vei socoti informat şi când ne vom hotărî la această căsătorie, atunci dumneata te vei da deoparte, şi voi intra eu în scenă.

Agentul de schimb declară râzând că nu se mai pomenise un asemenea fiu. Era pentru prima oară când vedea angajându-se o negociere de căsătorie în care tânărul ce urma să se însoare să participe în asemenea mod: mereu noile tendinţe. Dar totodată acest amestec, la Ferdinand, de supunere atât de evidentă şi de siguranţă de sine atât de sănătoasă, îl încânta. Boussardel se arăta aidoma atâtor taţi care iubesc în fiii lor pe tânărul ce ei nu cutezaseră să fie.

– Admir optimismul tău şi totuşi, băiatul meu, observă el, tânăra persoană nu e singură la părinţi.

– Cu atât mai rău sau cu atât mai bine! O oarecare dificultate nu-mi displace. La urma urmelor, e singura fată.

Opt zile mai târziu, ţinând în mână mănunchiul de referinţe, dovezi şi cifre, tatăl şi fiul se declarară de acord, şi Ferdinand zise:

– Acum, tată, zarurile sunt aruncate, dă-mi mână liberă. Vreau ca înainte de două luni, doamna Bitzius să vină să-ţi ofere pentru mine mâna fiicei sale, dacă nu cumva tatăl nu va veni el însuşi, special din Savoia, ca să facă acest demers.

– Sper că n-ai de gând s-o compromiţi pe domnişoara Théodorine?

– Ce prostie! răspunse Ferdinand. Înțeleg ca și părinții să mă accepte din dragoste, nu numai ea!

Căci dorea cu ardoare ca această căsătorie, din interes pentru el, să fie pentru tânăra fată o căsătorie din dragoste.

Se împrieteni în cursul săptămânii cu Bitzius-fiul, care urca în fiecare dimineață la Longhamps, și care-l pofti la masă la tânăra sa soție într-o duminică, când era invitată și soră-sa.

Théodorine Bitzius era o domnișoară micuță, dar care se ținea ca și cum ar fi fost înaltă. Deși privea pe toată lumea de jos în sus, părea că te măsoară din cap până în picioare, și cum ceea ce-i lipsea fiind mai ales picioarele, odată așezată, se și punea de acord cu sine. Felul cum își ținea capul înceta atunci să mai surprindă, devenea interesantă. Avea o frunte îngustă, ochi atenți și tenaci, o gură liniștită, trăsături rar mobile. Această fizionomie o făcea să pară mai mare decât era, dar părea să rămână astfel vreme îndelungată; era una dintre acele femei care, de la cincisprezece la cincizeci de ani, par de treizeci.

Ceea ce Adeline numise „sângele protestant al domnișoarei Bitzius" nu-i venea decât din partea mamei sale, dar care se măritase catolic. Bitzius-tatăl ținea de religia catolică, în care fuseseră crescuți și Théodorine și fratele ei. Adeline pretindea că trăsăturile hughenote se vedeau bine la tânăra fată și, fără îndoială, nu se înșela. Dar sora cucernică a lui Ferdinand simți în curând cât de puțin va cântări această considerație în hotărârile tatălui și fratelui ei; și cum ceea ce era în afara persoanei sale n-o interesa decât în măsura în care urma să producă vreun efect, Adeline se dezinteresă brusc de toată această treabă.

– O, îi spuse ea fratelui său, nu-s prea bucuroasă să te văd contractând o astfel de căsătorie. Dar, treaba ta... Mă voi ruga Domnului să te ierte.

– Ești de acord, zise Ferdinand, că și în conștiințele protestante sentimentul datoriei poate să fie puternic și să comande totul? Atunci, admite de asemenea că râvnesc să am o nevastă care să fie un om al datoriei. Originile care te neliniștesc, draga mea soră, pe mine mă liniștesc. Nu mă însor pentru ca doamna Ferdinand Boussardel să dea fuga la bal fără mine... Întor-

cându-se spre tatăl său, el adăugă mai încet, ca de la bărbat la bărbat: Nici ca să mă înșele!

– Ce idee ciudată ai despre neveste! rosti agentul de schimb sincer mirat.

– Cunosc femeile, replică fiul, tot pe un ton scăzut.

Și Boussardel îl privi pe băiatul pe care la douăzeci și unu de ani pretindea că știe mai mult decât el, om la cincizeci și ceva de ani, și care reușise aproape să-l convingă de această superioritate. În fața unor astfel de surprize, care nu se explicau nici prin noua educație, nici prin noile moravuri, tatăl începea să se întrebe dacă tinerelul nu evoluase singur, datorită unor motive necunoscute, cum se întâmpla adesea cu unele rase de animale. În concluzie, habar n-avea de manevrele folosite de Ferdinand ca să-și ajungă scopul, după cum nu știa nimic nici despre primele rezultate obținute de acest tactician înnăscut. Nici măcar Adeline, în aparență indiferentă, dar totdeauna foarte curajoasă în astfel de probleme, nu putuse scoate nimic de la frate-său. Sigur că Louis știa unele lucruri, dar de la el nu se putuse afla niciodată nimic.

– *Motus!* zicea Ferdinand când îl întrebau. Un căpitan de elită nu-și dezvăluie niciodată planurile!

De fapt, Ferdinand nu voia să dezvăluie alor săi cum socotea s-o prindă în plasă pe viitoarea lui soție din cu totul alte motive. În acel moment era de acord ca ai lui să-i fie complici, dar mai târziu, când Théodorine va purta numele său, când va ține casa, când îi va dărui copii, nu va regreta că și-a amuzat tatăl și sora pe seama acestei soții? Nu voia ca niște amintiri neplăcute să dăuneze mai târziu respectului datorat doamnei Boussardel.

Tot ceea ce transpăru din acțiunea întreprinsă de tânărul bărbat fu osteneala pe care și-o dădu. Nu neglija nici cel mai mic amănunt; își puse croitorul și cizmarul să muncească din brânci. Într-o zi se treziră în casă cu un om urmat de un *groom* care ducea niște cutii, și se închiseră cu Ferdinand în odaia băieților. Louis, dând să intre, o surprinse pe Adeline privind prin gaura cheii; o făcu de râs amintindu-i de vârsta ei, dar nu-i explică nimic, și nu intră în odaie decât după ce Adeline plecă. Ferdinand își comandase la Staub nici mai mult nici mai puțin

decât un veşmânt de sultan, ca să joace, într-unul din saloanele pe care le frecventa şi familia Bitzius, pe eroul unei şarade, şi voise costumul acasă, ca să-şi repete rolul împreună cu fratele său. Era un băiat căruia îi plăcea să ocolească greutăţile, care nu se deranja pentru orice, dar când se hotăra să facă un lucru, apoi îl făcea.

Îl rugă pe taică-său să-i deschidă un nou credit, îl rugă de asemenea de două sau trei ori să-i obţină o lojă la Teatrul Italian. Zilele treceau; într-o seară, Boussardel avu surpriza de a-l întâlni la o masă a agenţilor de schimb pe Bitzius-tatăl, despre care nu ştia că se află la Paris; filatorul îl atrase în ambrasura unei ferestre, îi vorbi, şi-l invită la masă în aceeaşi săptămână, la Rocher la Cancale, ca între bărbaţi, numai ei doi. În sfârşit, în mai puţin de patru luni după ce numele Théodorinei Bitzius fusese aruncat de Julie în cercul din strada Sainte-Croix, preotul din Saint-Philippe-du-Roule dădea binecuvântarea nupţială celei care în acel moment devenea unica doamnă Boussardel.

Agentul de schimb n-avea să uite niciodată senzaţia care pusese stăpânire pe el la terminarea ceremoniei, când – mergând în spatele celor doi soţi tineri, după ce străbătuse biserica în toată lungimea ei, în fruntea cortegiului – ajunsese în peristil. Martie era abia la început, dar vremea era destul de frumoasă pentru ca la ieşirea din naosul semiobscur lumina de afară să pară puternică. Boussardel fu năucit. Răscrucea pe care o alcătuiau, în faţa bisericii, străzile foburgului Roule, Saint-Honoré, Angoulême şi Pepinière, era înţesată de echipaje şi de gură-cască. Copiii treceau pe sub botul cailor ca să se apropie de covorul ce acoperea treptele bisericii Saint-Philippe. Nechezatul bidiviilor, tropăitul şi zurgălăii se amestecau cu înjurăturile vizitiilor, cu uralele mulţimii ce se înghesuia în spatele şnururilor roşii, şi cu glasul puternic al orgilor ce ţâşnea prin portalul deschis. Era o nuntă frumoasă, dintre cele care iscă admiraţia mulţimii. În vârful scării străluceau toaletele somptuoase, iar pe şosea erau aliniaţi cai de preţ, cupeuri după ultima modă, trăsuri cu ori fără număr. La picioarele lui Boussardel, Parisul îşi depunea aplauzele, iar în spatele lui se înşiruia înalta societate pariziană, bogaţii, influenţii, oamenii zilei de azi şi ai celei de mâine. Toată acea scară ierarhică se mobilizase ca să

asiste la nunta fiului său cu moștenitoarea unei familii de mari industriași, onorabilă și onorată, care poseda averi mari adunate de câteva generații. Boussardel dădu brațul doamnei Bitzius ce etala pe ea o avere de dantele de Chantilly. Ieșind afară, în lumină și în zgomot, Boussardel se opri brusc, tresări. Doamna Bitzius îl privi.

– Ce frumoasă zi, domnule!

– Ah, doamnă, bâlbâi el, ah, doamnă...

– Fericirea acestor copii este atât de vădită, încât te emoționează.

– Da, doamnă. Sunt fericit, foarte fericit...

CAPITOLUL XIII

Primăvara care urmă acestui eveniment îl obosi mult pe agentul de schimb. Se simțea ostenit ca după un lung efort. De doi ani, Ferdinand se iniția în tainele slujbei, și reușise destul de bine, biroul devenind o mașină puternică, ce evita ciocnirile fără să se oprească brusc: tatălui îi făcea plăcere s-o încredințeze încet, încet, încet, mâinilor bărbatului tânăr.

– Acordă-ți puțină odihnă, Boussardel, îi spunea Ramelot, ai nevoie de ea.

Boussardel simți că o epocă din viața lui se isprăvise și poate și din viața alor săi. Căsătoria Bitzius marcase o etapă. Înțelese cât de mult va prețui de acum, în familia lui, această micuță Théodorine, oarecum imperturbabilă, cu dota ei mare, cu speranțele ei avântate, cu virtuțile solide atât de diferite de virtuțile transmise de Lydie Flouet și de Florent Boussardel. Înțelese de asemenea că după această căsătorie și după căsătoria Mignon, nunțile de seamă vor veni de la sine în familia sa. Doar primele două avuseseră nevoie de diplomație, de voință, de seducție. De-acum încolo, dacă nenorocirea va face să existe fii prost crescuți sau neîndemânatici și fete urâte, se vor căpătui totuși, căci banul atrage după sine banul, și când o familie a căpătat reputația că face căsătorii frumoase, vede constituindu-se în preajma ei o rezervă de pretendenți și de pretendente, totdeauna gata să-și ofere numele, zestrea, onorabilitatea, fără să mai fie obligată să-și etaleze avantajele propuse în schimb.

Mai târziu, cu timpul, poate că va veni și ziua când familia va fi destul de numeroasă, destul de bogată și destul de puternică, pentru a face căsătorii între veri, și aceste căsătorii să reprezinte legăturile cele mai strălucite. Dar agentul de schimb nu va mai vedea asta; Ferdinand, sigur, dacă Domnul îi va da o viață lungă.

Boussardel reflecta adesea la aceste lucruri. Cât drum parcurs în 1815! Amintirile se înlănțuiau cu visurile, omul de

peste cincizeci de ani se reîntoarse în trecut și se apropie de Ramelot. Cu fiecare zi, bătrâna se mișca din ce în ce mai greu. Odată, prăvălită în vastul fotoliu din odaia ei, ezita să se mai ridice și nu se scula decât împinsă de vreo nevoie absolută, sau când auzea semnalul de masă; dacă avea nevoie de un pahar cu apă, de o batistă, ea, odinioară atât de sprintenă în casă și atât de puțin dispusă să se lase servită, chema, suflând într-un mic fluier de aur. I-l dăduse Julie când împlinise șaptezeci de ani și Ramelot îl purta atârnat de cordon, împreună cu un medalion cu o miniatură care-o înfățișa pe Lydie, pictată de Adeline după un vechi portret.

Boussardel, mai eliberat de îndatoririle sale, se obișnui să se ducă la Ramelot, în camera ei cu vechituri, și să se așeze alături. Cele două personaje atât de diferite pe care împrejurările le făcuseră să trăiască alături, se așezau de-o parte și de alta a ferestrei, și vorbeau vreme îndelungată. Între ei stăruia vechea inamiciție, dar liniștită, înăbușită, latentă, împrumutând cuvintele, atitudinile, devotamentele prieteniei. Sigur, cu anii, agentul de schimb se ridicase mult deasupra femeii cu șarlotă, dar în anumite zile, aflându-se în fața ei, redevenea modestul Florent, care uitându-și averea agonisită, resimțea rușinea de odinioară. Recădea în starea asta cum recazi într-un obicei păcătos, zicându-și că e pentru ultima oară, sau cum te reîntorci într-un climat vătămător care ți-a lăsat o seamă de răni și o anumită nostalgie. Ramelot era singura persoană din lume cu care Boussardel împărtise secretul morții Lydiei, secret care era singurul subiect al discuțiilor lor. Dar nu ajungeau niciodată să-l rostească cu glas tare, era întotdeauna subînțeles și înțeles. Conferea celui mai banal dialog o rezonanță periculoasă și atrăgătoare. Cu cât treceau anii, cu atât acest obicei se accentua. În curând, Boussardel, începu s-o viziteze zilnic, la aceeași oră, pe Ramelot.

În timpul unei asemenea discuții el îi făgădui un loc în cavoul familiei.

– Îl meriți, îi spuse el.

Își dădea seama că-i face o mare cinste, dar bătrâna se arătase demnă de ea prin devotament, uitare de sine și mai ales tăcere. Ramelot nu răspunse imediat. Degetele sale deformate se jucară cu medalionul. Bărbia îi căzuse în piept, capul îi alunecase în față și șarlota îi ascundea chipul. Boussardel credea că o

necăjise vorbindu-i despre moarte, și tocmai deschisese gura ca să-i spună că așa cum era clădită putea să mai trăiască încă douăzeci de ani, când o auzi răspunzându-i foarte încet:

– Primesc, și știi de ce...

Înțelese că ea se gândea la Lydie, încă singură în frumosul mausoleu, căci până atunci anumite dificultăți îl împiedicaseră să aducă din Olanda rămășițele pământești ale controlorului vămilor.

Boussardel nu mai insistă, lucrul era hotărât. Privi pe fereastră. Piața se schimbase. Dughenile dispăruseră, în locul lor se deschiseseră niște prăvălii frumoase. Se construiseră și câteva noi case. În grădina din față ulmul secular care constituise orgoliul colegiului, fusese tăiat, și în locul lui răsădiseră niște platani tineri care se și înălțaseră. Dar ceea ce transformase acest colț al orașului era mai ales inovația trotuarelor. Nu mai exista pârâul acela din mijlocul străzii și pietonii nu se mai murdăreau de noroi; domnea curățenia. Altădată, în zilele noroioase, ca să traversezi trebuia să dai ceva vreunui zilier ca să pună o scândură de-a curmezișul; alteori, când auzeai deschizându-se o fereastră și strigându-se: „Păzea, apa", trebuia să te adăpostești repede. Vremurile acelea erau acum foarte departe.

Agentul de schimb, rămas fidel himerelor sale urbane ca unei manii de colecționar – cu atât mai mult cu cât „Cartierul Europei" era pe cale să îmbogățească familia Mignon, inclusiv pe Julie, ba chiar și pe cei doi gemeni cărora Boussardel le cumpărase niște parcele – agentul de schimb deci, contemplând piața Sainte-Croix, își imagina progrese și mai mari, și mai generoase, aplicate întregului Paris.

Apoi gândul i se reîntoarse la casa lui, și-și îndreptă privirea spre pereții martori ai atâtor amintiri. Trecuseră ani de când familia i se mărise, mutându-se de la un etaj la altul. Mătăsurile întinse pe pereții odăilor, ba chiar și pânza tricoloră din apartamentul lui Ramelot, în care se încăpățânase să-i îmbrace, își arătau vechimea în locurile atinse de soare; deasupra lămpilor plafoanele se afumaseră; tăciunii, căzând din cenușar, crăpaseră marmura din fața căminului. Amprente ale vieții domestice, cicatrici ale locuințelor, hieroglife descifrabile doar pentru sufletele capabile de o lungă memorie și de atașament față de bătrânele ziduri...

Treizeci și unu de ani petrecuți în strada Sainte-Croix! În timpul acestui interval, câte evenimente! Naștere, naștere și încă o naștere dublă, moarte, boală, căsătorie, epidemie, căsătorie... Căci fiecare cămin are o istorie deosebită a lui, jalonată de fapte importante care rar sunt și fapte istorice. Când Boussardel răsfoia jurnalul familiei sale, cunoscut doar de el, unde consemna cu propria mână cronica micii comunități, nu regăsea nici Congresul de la Aix-la-Chapelle, nici pe cel de la Laybach, nici moartea împăratului în Sfânta Elena; pentru el, cele trei fapte glorioase se rezumau la conferințele burgheze care le precedaseră și 1837, anul luării orașului Constantine, era pentru el anul logodnei Bitzius. Mai târziu istoria gândirii va desprinde poate, din această epocă în care copiii creșcuseră în strada Sainte-Croix, alte date: Hugo ivindu-se după Lamartine și Délacroix după Géricault, Lamennais condamnat de Papă, Niepce și Daguerre asociindu-și lucrările, Atlanticul străbătut de un vapor cu aburi și lacul Ciad ivindu-se din adâncurile nisipurilor. Viața familiei fusese prea puțin afectată de toate aceste evenimente. Ceea ce recapitula în gând Boussardel, așezat în fotoliul său din colțul ferestrei lui Ramelot, era lunga cronologie privată de unde țâșnea la suprafață o periculoasă tuse măgărească, plecarea unei servitoare, arestarea unui asociat, închirierea unui etaj, una sau două alarme intestine, sfaturi de familie, alianțe, creșterea prosperității biroului de schimb.

Burghez tipic, nu se alarmase din pricina schimbărilor regimului. Odată cu începutul secolului, el și mediul său știuseră să vadă, sub instabilitățile formelor aparente, stabilitatea profundă a instituțiilor. Ce-o interesa pe burghezie numele și titlul, rațiunea socială a celui care cârmuia, dacă era asigurată că-și poate păstra mereu aceleași avantaje, mereu același statut? Va putea să accepte toate deghizările puterii, din moment ce această putere îi lăsa pârghiile de comandă; Boussardel nu mințea când proclama:

– Niciodată n-am căzut în politicomanie. Sunt deasupra acestui lucru.

Toată această dublă fericire, socială și familială, se lega, se comandita; biroul de schimb n-ar fi prosperat alături de un cămin putred, așa că Boussardel îi era profund recunoscător lui Ramelot care făcuse atâtea pentru acest cămin.

Soarta celor mai frumoase familii este legată aproape întotdeauna de câte o persoană străină fără de care edificiul nu s-ar fi construit și care nu știe cum să se retragă ca acest edificiu să nu se prăbușească. În funcție de mediul social, e o vecină, sau un servitor, o guvernantă, sau un intendent, un abate, un notar: la prinți, devotatul acesta e un ministru: chiar unele națiuni nu sunt puternice decât prin prezența imigraților lor. Astfel era și Ramelot în strada Sainte-Croix. Boussardel se sprijinea pe patriota din 1789.

Sănătatea bătrânei se înrăutăți în cursul iernii care urmă căsătoriei lui Ferdinand. În ianuarie, tânăra Théodorine urma să nască. Tinerii căsătoriți locuiau la doi pași, pe strada Basse du-Rempart, într-o casă boierească ce dădea spre bulevardul Capucinilor, și totuși Ramelot nu se putu duce să îndeplinească în acest nou cămin funcțiile pe care continuase să le asigure în familie și care, la fiecare maternitate a doamnei Mignon-tânăra, o făcuseră să stea de planton în Place de Rivoli. Se arătă atât de afectată de această neputință, încât Julie veni să-i țină companie. Fără ea, Ramelot s-ar fi aflat singură în strada Sainte-Croix. Toată lumea se dusese la Ferdinand. Valetul Juliei alerga de la o locuință la alta; Ramelot îl chemă în fața fotoliului.

– Explică-te, băiete. Cum e cu doamna Théodorine?

Omul nu știa să zică decât ceea ce i se spusese: că totul merge bine.

– Totul merge bine? Și ei își închipuie că asta mi-e de-ajuns? Ești un prost! Aleargă, cere amănunte, întreabă cum se prezintă copilul! Nu, trebuie să mă duc eu acolo! striga gâfâind, încercând să se ridice din fotoliu, dar căzând înapoi. Ah! nu pot! Ce mizerie! Ce mizerie! Am ajuns o neputincioasă, un rahat! Ar trebui să fiu aruncată într-un spital!

Se frământă cumplit în acea zi. Vestea că Théodorine născuse o fetiță zdravănă, nu făcu să-i scadă febra. A doua zi trebuiră să cheme medicul. Când veni vara, n-o mai putură duce la Grançay. Astfel că Boussardel își conduse și-și instală singur copiii și nepoții.

– Asta-i sfârșitul, spusese Ramelot. Nu mai împart cu ei viața de familie...

Ca să atenueze această lovitură, Boussardel își scurtă propria-i ședere în Berry, pretextă că slujba, de care nu se mai

ocupa aproape deloc, îl solicita la Paris, şi petrecu aproape toată vara în strada Sainte-Croix.

– Să nu crezi că mă poţi înşela, Boussardel, îi zise neputincioasa. Nu mă las trasă pe sfoară. Numai mila te ţine aici!

El protestă. Ea adăugă, foarte încet, bombănind puţin:

– E cât se poate de frumos din partea dumitale!

Prietenia dintre ei se strânse şi mai mult. Discutau despre persoane dispărute, dezgropau fapte vechi, căci erau singurii care le cunoşteau. Boussardel se agăţa de Ramelot ca de ultimul martor al zilelor trecute. Odată dispărută, cu cine va mai vorbi el, nu despre Lydie, pentru că nici unul dintre ei nu rostea vreodată acest nume, dar despre copilăria celor doi gemeni, despre debuturile sale ca agent de schimb, despre vremea ocupaţiei?

Familia se întoarse de la Grançay. Chiar în aceeaşi seară Julie dădu fuga în strada Sainte-Croix ca s-o îmbrăţişeze pe bătrâna ei prietenă; fu impresionată de schimbarea de care tatăl ei, văzând-o zilnic, nu-şi dăduse seama. Se sperie, îi chemă pe cei mai mari medici, pe care bătrâna îi suportă numai ca s-o liniştească. Nu-i dădură nici o nădejde; apa luase cu asalt trupul, înconjurase plămânii. Îi făcură bolnavei nişte crestături la picioare în mai multe locuri, ca să se scurgă lichidul şi ca s-o uşureze, căci răul nu mai putea fi combătut. N-o mai culcară; respira mai bine când stătea în sus. Julie, care-o îngrijea pe Ramelot, nu-şi precupeţea îngrijirile, oricât de respingătoare ar fi fost. Fără pauză, cât era ziua de mare, îi schimba ligheanul în care picioarele, ascunse sub jupe, şiroiau de apă. Într-o zi, la masă, Boussardel, a cărui neliniştе se transformase în obsesie, se bătu cu mâna peste frunte şi strigă:

– Dumnezeule! Şi n-am nici un portret al ei!

– Dar, tată, zise Adeline, i-am făcut nu demult mai multe portrete în creion. Cred că seamănă. Ai uitat de ele?

Boussardel le ceru imediat. Examinarea lor îl linişti puţin, apoi o rugă pe fiica sa să mai deseneze încă unul; pe urmă spuse că ar voi totuşi ca Ramelot să fie pictată pe pânză, aşa că va chema un artist de renume, cât mai era încă vreme; chipul nu i se schimbase, avea mereu, zicea el, aceiaşi ochi.

Această agitaţie îi surprinse pe toţi copiii, chiar şi pe sensibila Julie. Nu putea pricepe motivul în virtutea căruia tatăl

lor lupta astfel împotriva naturii și încerca să rețină, pe marginea mormântului, imaginea, reflexul, privirea sumbră și fixă a lui Ramelot.

Într-o dimineață, bătrâna nu mai așteptă ca agentul de schimb să vină să-i facă prima vizită și trimise ea să-l cheme.

– Așază-te, Boussardel, îi zise, respirând mai repede ca de obicei. Iată, am să mor săptămâna asta. Am ceva să te rog: Nu vreau să plec fără să-i revăd pe prietenii mei de odinioară, știi bine, cei despre care mi-ai reproșat că le dădeam din puținul meu...

Se opri cu răsuflarea tăiată. După un moment explică: îl ruga pe agentul de schimb să-i caute de urgență pe acei oameni pe care-i pierduse din vedere de atâția ani. Îi spuse unde se găsea un vechi carnet cu adrese: ceru să i le citească și reținu vreo douăzeci de nume. Voi să facă ea însăși niște recomandări celor trei oameni pe care-i lansară pe aceste piste, apoi așteptă.

După-amiază i se anunță o vizită, dar era domnișoara Heurtault, logodnica lui Louis. Ea și mama ei voiau s-o salute. Laure Heurtault era fata unui judecător de instrucție; Boussardel dorea această căsătorie care, fără a mai vorbi de avantajele averii, va lega cum nu se poate mai bine magistratura cu notariatul, căci agentul de schimb, de îndată ce Louis isprăvise Dreptul, îl îndreptase spre funcția de notar, și-l ajutase să intre într-unul din cele mai bune birouri de notariat din Paris, care n-avea succesor și pe care intenționa să i-l cumpere.

– Nu voi avea bucuria să apuc seara în care veți semna contractul de căsătorie, domnișoară Laure, zise Ramelot. Ceremonia o să aibă loc zilele astea?

– Doamnă, zise doamna Heurtault trebuia să aibă loc sâmbătă, dar domnul Boussardel vrea s-o mai amâne, ca să puteți asista și dumneavoastră.

Bolnava se agită, protestă, se sufocă. Nu voia să se decomande nimic din pricina ei. Îl chemă pe Boussardel și-i spuse la ureche că ar fi de o sută de ori mai nimerit să facă petrecerea înainte de a avea un mort în casă. Avea dreptate. I se făgădui acest lucru. Ea se scuză că e obosită și le lăsă pe cele două doamne să plece, ca să nu le pună în prezența musafirilor umili pe care-i aștepta. Supraviețuitorii Republicii începură să sosească pe seară. Mai întâi se iviră doi, un bărbat și o femeie. A doua zi mai veniră cinci; a treia zi încă trei; și asta a fost tot. Ceilalți muriseră sau li se pierduse urma. Când, la sunetul clo-

poțelului, li se deschidea ușa, fantomele acelea rămâneau o clipă în prag, privind cu pleoape tremurânde tapetul din anticameră, girandolele aprinse, tavanele decorate. Mai mulți, care-și aminteau de mezanin, crezură că se înșelaseră și făcură un pas înapoi. Toți tăceau, puneau cu neîncredere piciorul pe covor, și-l urmau pe valet, privindu-l fără amabilitate. Ușa lui Ramelot se închidea în urma lor.

Bolnava petrecu trei zile în compania acestor persoane. Către ora unsprezece dimineața, Boussardel le servea o primă gustare și cam pe la șase o a doua. Nu dispăreau decât pe seară. Familia intra atunci la Ramelot, unde, în prezența vechilor prieteni, nu era admisă decât Julie. Și asta, din pricina îngrijirilor.

În cea de-a treia zi, sâmbătă, doamna Mignon ieși din cameră și se aruncă plângând pe canapea, în salonul cel mare, unde tatăl și sora ei făceau pregătiri pentru seara nunții.

– Copila mea, zise Boussardel, luîndu-i mâinile. Ești zdrobită de oboseală!

– Nu de oboseală, murmură Julie. Ci din pricină că Ramelot le împarte în clipa asta amintirile din cealaltă revoluție. Și o face într-un fel care te răscolește. „Ție, zice ea, asta, pentru cutare motiv. Ție, asta..." Își comentează în fața fiecăruia darul, și fiecare îl primește cu solemnitate. Ramelot mi-a explicat că toate acele obiecte n-ar fi reprezentat mare lucru pentru noi, în vreme ce pentru oamenii aceia bătrâni ele sunt adevărate comori. Mi-a rezervat și mie o șuviță de păr, pusă într-o ramă, la care se pare că râvneam când eram mică, și un pahar grosolan, din care cică ar fi băut nu știu cine vin. Ah! Ce triste sunt toate astea!

Ceru sărurile. Adeline i le întinse și-i zise:

– Julie, copila mea, îmbracă-te! Ți-au adus de la Victorine toaleta pe care o vei purta astă-seară la nuntă. Și a venit și camerista ta cu tot ce e necesar ca să te coafeze. I-am dat voie să se instaleze în camera mea.

Julie voi să arunce o privire asupra toaletei, de care se declară mulțumită. Era o rochie de catifea, flacără-de-punci, deschisă în față, montată pe o căptușeală de satin gălbui, cu un volan de dantelă de Alençon. Doamna Mignon-tânăra nu-și trăda nici în seara asta reputația de femeie elegantă. Adeline și tatăl ei erau gata, Julie băgă de seamă că nu mai avea decât un

ceas până la masă și se lăsă în seama cameristei. După puțină vreme sosi și Ferdinand cu soția lui, care era din nou însărcinată. Familia Heurtault sosi ultima, însoțită de martorii lor și de notar. Martorii lui Boussardel veniră și ei, din biroul unde fuseseră pregătite hârtiile.

O sută de persoane, pe care nu le puteau face să aștepte, erau invitate după-amiază; se așezară deci repede la masă. Între două feluri de mâncare, Julie ieșea din sufragerie și se ducea să vadă dacă Ramelot n-avea nevoie de ceva. Bolnava, la capătul puterilor, suferea, fără să se plângă, declarând că e fericită să audă ecourile seratei. Mai ales un spectacol îi mai îndulcea durerile, cel al propriilor ei musafiri, așezați la masă, sub ochii ei, în fața unor bucate minunate, mult mai bune decât în alte seri, fiindcă beneficiaseră și ei de somptuoasele pregătiri făcute pentru masa de gală.

Se sculară de la masă de îndată ce începură să sosească primii invitați. După ce notarii și cei doi tați se închiseră în bibliotecă, recepția începu. Toate lumânările, întărite de numeroase lămpi, își aruncau sclipirile. Era ora la care se retrăgeau de obicei prietenii lui Ramelot. Aceștia ieșiră din camera ei, pe culoar, dar, auzind larma reuniunii și primele acorduri ale viorilor, care străbăteau până în această parte a apartamentului, se întoarseră repede la muribundă.

După un ceas încercară din nou să plece. Se făcuse târziu pentru ei; unii locuiau departe, la mahala; și mai erau și încărcați cu cadouri; în sfârșit, masa aceea de gală, digerată într-o cameră supraîncălzită, îi adormea pe acești oameni, obișnuiți cu modestia. Nu mai puteau sta. Ramelot scoase fluierașul și o chemă pe Julie care, la rugămintea ei, își asumă sarcina să-i conducă pe acei modești musafiri. Hotărâră să coboare pe scara de serviciu, dar pentru asta trebuiau să treacă prin anticameră. Julie o porni pe culoar, în fruntea celor zece persoane; puțin amețiți, bătrânii își aranjară hainele, se asigurară în privința pachetelor, a micilor baloturi. Înainte de a ieși pe ușa culoarului, așteptară ca anticamera să se golească, să existe o clipă de răgaz în forfota invitaților. Dar musafirii veneau întruna; era în toiul sezonului parizian și o seară de nuntă la Boussardel, mare agent de schimb, avea de ce atrage întreaga Chaussée d'Antin. În sfârșit, Julie luă o hotărâre. Îl prinse de braț pe primul dintre protejații ei, spunându-le

celorlalți s-o urmeze, și intră în anticameră. Persoanele care se aflau acolo, doamnele cărora li se puneau mantourile, căscau ochii uluite. Spectrele revoluției trecute aveau o înfățișare tristă, arborau aerul unei epoci, acea notă discordantă și falsă de care Ramelot nu izbutise niciodată să se descotorosească. Umbrele trecură, conduse de o femeie minunat împodobită; traversară anticamera strângând la piept niște daruri modeste și dispărură pe culoar.

A doua zi nu mai veniră. Ramelot, care nu mai putea vorbi decât cu mare greutate, îi făcu să înțeleagă că isprăvise cu ei, că de acum încolo aparținea Boussardelilor. Acesta fu momentul ales de Adeline ca să aducă vorba despre preot. Dar fie că cele trei zile petrecute în mijlocul unor contemporani ai vechilor sale idei o făcuseră să se desprindă de ideile noi, fie că în acel moment suprem reînnodase în mod firesc legăturile cu epoca de care rămăsese atât de strâns legată, epoca pe care o regretase întotdeauna, Ramelot refuză cu fermitate cele sfinte. Adeline, care nu se așteptase la una ca asta, făcu o adevărată tragedie, tulburând-o pe muribundă. Degeaba. La apropierea morții, femeia cu șarlotă se reîntorcea la reședința tinereții ei, precum alții la credințele lor îndepărtate.

După-amiază, când crezură că nu mai putea vorbi, că nu va mai vorbi, ea făcu semn lui Boussardel să se apropie de fotoliul în care o lăsaseră să se sfârșească. El se așeză în genunchi lângă ea, îi luă mâna și o iscodi cu privirea. Ea făcu un mare efort. Închise ochii. Poate ca să poată rosti mai ușor cuvintele pe care se pregătea să le rostească, și Boussardel înțelese aceste cuvinte rostite într-un suflu:

– Te iert...

– Ha! strigă el din adâncul sufletului, dar reținându-și vocea din cauza celor două fete, ha! mi se păruse mie că...

Dar nu putu isprăvi: ea deschise ochii și izbuti să-și îndrepte asupra lui, pentru ultima oară, acea privire pe care agentul de schimb o îndurase de atâtea ori:

– Nu... articulă ea aproape fără glas, nu te iert decât în seara asta... fiindcă mă duc...

Julie se îndepărtase de grup, îmbrățișându-și sora. Plângea. Adeline nu putuse auzi vorbele lui Ramelot, dar acel dialog aparte i se păru semnificativ.

– Vezi, șopti fata bătrână surorii ei, întotdeauna m-am gândit la asta. Ramelot l-a iubit pe tata. Cu dragoste.

– Ce?

– Da, da... gândește-te! Asta-i singura explicație pentru o viață ca a ei. Atâta devotament... nu prea întâlnești pe toate drumurile.

– Oh! zise Julie plângând cu hohote. Adeline! Biata mea Adeline!

După ce bătrâna prietenă a Boussardelilor își dădu sufletul, Julie aduse la cunoștință familiei ultimele dorințe ale moartei. Ramelot o rugase s-o îngroape cu rochia ei de la douăzeci de ani, pe care-o păstrase, și care aștepta să fie folosită, în acest scop, încă din timpul Directoratului. Desfăcură acea relicvă. Era o rochie dreaptă, cu dungi roz, cu un șal încrucișat, și care răspândea o mireasmă nedefinită. Dar Ramelot, mâncând pâinea Boussardelilor, murind la ei, se îngrășase mult. Pricepură imediat că n-o va cuprinde straiul acela. Desfăcură rochia la spate, îi vârâră brațele inerte pe mâneci, voiră să-i așeze corsajul pe piept, traseră, și țesătura se rupse fâșâind. Când îi scoaseră rochia ca să i-o coasă, se sfâșie și mai tare în două locuri.

– Trebuie să renunțăm, zise Boussardel, stofa e arsă de vreme.

CAPITOLUL XIV

Palatul situat în strada Basse-du-Rempart, unde trăiau Ferdinand și soția lui, făcea parte din dota adusă de tânărul Boussardel. Era vorba de „casa" construită de Brongniart, în 1775, pentru o fată de la Operă, domnișoara Chevalier, care datora această clădire amorurilor succesive și chiar simultane. După moartea ei, locuința trecu în mâinile contelui de Villette; rămase la această familie destul de mult timp, pentru a ajunge cunoscută sub numele de „palatul Villette" și a vedea ștergându-i-se amintirea originilor sale galante. Dar cei doi frați Villette muriră unul după altul, în momentul când Ferdinand își declara, în strada Sainte-Croix, intențiile de căsătorie, și circumstanțele moștenirii făcură ca palatul să fie scos în vânzare. Boussardel îl auzi pe notarul său vorbind despre asta; cunoștea casa, îi plăcea exteriorul; îi conveneau mai ales valoarea terenului și viitorul cartierului; o cumpără.

Nu-i încredință fiului său decât folosirea acestui bun. Privea achiziția ca pe o afacere interesantă și, de îndată ce miza pe această considerație, tatăl se estompa în fața agentului de schimb în adâncul căruia, la rându-i, dormita speculantul.

Ca toate construcțiile de pe strada Bassee-de-Rempart, palatul Villette se afla în partea de jos a bulevardului Capucinilor. Se afla aproape vizavi de punctul unde strada de la Paix dădea spre acest loc de plimbare, poziție care, după îndelungă reflecție, fusese prețuită de Boussardel-tatăl. Terenul putea să aibă cam o treime de hectar. În afară de partea de la stradă, unde-și etala portalul de piatră cu fronton, casa mai avea, în grădină, două coridoare lungi ce dădeau spre etajul Cendrier. Pe acolo, trecând prin pasaj, pe strada Neuve des Mathurins, strada Thiroux și Sainte-Croix ajungeai, în cinci minute de mers pe jos, la biroul de schimb.

Locuința își înălța, în fundul curții, un peristil cu patru coloane de ordin corintic, care încadrau ferestrele de la parter și

totodată pe cele de la etaj. Deasupra nu era decât acoperișul ascuns de o balustradă în stil italian. Două aripi joase, în stânga și-n dreapta curții, uneau corpul locuinței cu zidul despărțitor impus de portal. În spate se întindea o grădină englezească.

În interior, locuința era comodă, fără nimic solemn, plină, dimpotrivă, de salonașe rotunde, de cabinete lambrizate, de scări interioare, în sfârșit, de lucruri intime, ca un fel de reacție împotriva recilor grandori ale secolului al XVIII-lea. Una peste alta, palatul Villette convenea de minune persoanei și firii doamnei Théodorine. Maternitatea ei imediată, făgăduielile unei noi nașteri care se și concretizaseră se acomodau de minune cu acele apartamente numeroase și bine împărțite. Nici ea, nici copiii ei, pe măsură ce se vor înapoia de la doică, nu-l vor deranja pe Ferdinand, care anunțase, nu mult după nuntă, că avea nevoie de liniște și de independență. În concluzie, doamnei Théodorine îi plăcea liniștea și nu se supăra să rămână singură; era secretoasă; îi plăcea să se bucure singură de anumite odăi, unde puțină lume putea să-i țină companie, odăi închise, care se asemănau cu ea. Ferdinand îi spusese într-o zi, râzând, tatălui său:

– Până la urmă, dispozițiile date de arhitect ca să slujească desfrâului unei stricate, slujesc acum confortului unei burgheze virtuoase.

Cât despre el, reședința se potrivea de minune ambițiilor, dorinței de a se remarca, intențiilor sale de a avea casă deschisă și de a da petreceri. Tatăl său îi satisfăcuse din plin dorințele: puțini agenți de schimb, mai ales atât de tineri, puteau deschide, în zilele de primire, o locuință atât de încântătoare și saloane cu un aspect atât de frumos. În gând, tânărul le și vedea pline de stăpâni ai finanțelor și de femei dintre cele mai celebre ale burgheziei banului.

Dar cel mai satisfăcut dintre toți în această afacere era Boussardel-tatăl: cu palatul Villette ieșea din starea de chiriaș și devenea proprietar urban. Senzație pe care nu i-o dăduse speculația din „Cartierul Europei", în care și el și fiii săi nu erau decât acționari. De data asta poseda un teren parizian, o parcelă din orașul său. „Nu-i decât un început", gândea el.

Majoritatea timpului liber, și acum avea destul, și-l petrecea în strada Basse-du-Rempart. Aici își avea tabieturile lui și un tacâm pregătit întotdeauna. Îi plăcea să vină pe jos. Dacă sosea

dimineața, pentru micul dejun, trecea prin piața Madeleine, și, ca un îndrăgostit, punea să i se facă, sub ochii lui, un buchet de flori. Apoi, ajuns în fața palatului, își încetinea pasul pe bulevard, aștepta să întâlnească vreun prieten și, arătându-i fațada cu patru coloane – care din acest loc ridicat se vedea pe deasupra zidului curții – îi spunea râzând:

– Ei, da, iau masa la palatul Villette, la nora mea, Bitzius, căreia îi duc acest buchet. Așa mă port eu...

– Dragă copilă, îi spunea el Théodorinei, tinerețea dumitale m-a întinerit...

Soția lui Louis, Laure Heurtault, era și ea destul de frumoasă, îi plăcea și ea. O dată pe săptămână, fără plictis, se ducea să mănânce la cel de-al doilea menaj, în strada Provence, unde Louis închiriase un apartament, ca să nu fie prea departe de fratele lui. Dar la palatul Villette, în anumite perioade, îl vedeai pe Boussardel zilnic. Cu nora asta se înțelegea.

Cel mai adesea o găseai în odaia ei, totdeauna calmă, dar niciodată stând degeaba, ocupată cu vreun lucru de mână. Sau își punea la punct, în fața lui, treburile casei. Dădea porunci fără să ridice glasul, cu o autoritate pe care i-o admira; Boussardel înțelese că nu învățase acum acest lucru, că se născuse având numeroși servitori. Pricepea, în sfârșit, că economia care se ivea din toată această administrație nu era urmarea unui trecut fără avere, ci al unui respect ancestral al banului.

Oare datorită ei reîntinerise el, sau pentru că se preocupa mai puțin de afaceri, ori din cu totul alt motiv? Orice-ar fi fost, copiii lui se bucurau de această revenire. Se temuseră dimpotrivă, ca moartea lui Ramelot să nu-l prăvale pe acest om, obosit de la o vreme, într-o lungă și adâncă tristețe. Ținuse doliu după bătrâna prietenă, obligându-i și pe copii să țină, ceea ce nu miră pe nimeni din anturajul său, căci majoritatea oamenilor crezuseră că Ramelot le era rudă, și intimii cunoșteau dovezile de devotament pentru care Boussardelii o socoteau ca făcând parte din familie. Tatăl însuși fixase durata doliului: trei luni pentru copii, ceea ce corespundea cu doliul după o mătușă, și șase luni pentru el.

Când se socoti chit, declară că rațiunea îi poruncea să-și vină în fire și atunci avură surpriza de a-l vedea consacrându-se mondenităților chiar cu mai mult entuziasm ca odinioară. Acceptă toate invitațiile și le înapoie și el curând. Voi să aibă o

lojă la Operă și una la Teatrul Italian. „Așa și trebuie, zicea el, când ai două nurori și o fată de arătat în lume, și toate trei încântătoare." Căci Adeline, de când trecuse de treizeci de ani și de când două cumnate mai mici se adăugaseră Juliei, îmbătrânea de două ori mai repede, o făcea pe sora mai mare a tatălui ei, decana de vârstă a familiei, și cerea să nu mai ia parte la distracții.

Dar Boussardel nu era de acord cu acest raționament; cum molifta de după leuzie a doamnei Théodorine, care născuse cu bine un băiat, avu loc la puțină vreme după ce se sfârșise doliul, acest bunic oferi în cinstea primului său nepot o serată la palatul Villette. Întreaga Chaussée d'Antin se înghesui în saloane. În timp ce Boussardel, foarte însuflețit, circula, își oferea brațul, conducea doamnele la bufet, doamna Théodorine, în marele salon de recepție, așezată cu fața spre intrare, stătea la loc de cinste, înconjurată de mama ei, de bunică și de cele trei cumnate. Verișoara ei, Louise de Laharpe, în trecere prin Paris, o ajuta să primească; era o femeie tânără și drăguță, înrudită cu Bitzius prin originea ei elvețiană, și măritată de doi ani cu un administrator pe nume Georges Haussmann, subprefect de Saint-Girons. Serata repurtă cel mai mare succes. Boussardel, care manifesta pentru spectacole un gust tardiv, dar cu atât mai viu, ținuse să se ridice o mică scenă în salonul oval. Se produseră acolo câteva cântărețe și o balerină la modă, aplaudată.

În toamna următoare, Ferdinand se afla într-un cabinet particular la Café-Anglais, unde niște bărbați tineri dădeau un dineu în urma unui rămășag. Ridicându-se de la masă, se hotărâră să continue serata la Circul Olimpic. Ferdinand voi să știe dacă vizitiul său se întorsese; îl trimisese să mănânce la palatul Villette, aflat la doi pași de acolo. Unul dintre servitori se năpusti afară din salon și Ferdinand îl auzi strigând pe scara de serviciu:

– Trăsura domnului Boussardel!

– Nătărăule, strigă *maître-d'hôtel*-ul care se avântă pe culoar, de unde se auzi răsunând o palmă.

– Îi bați pe cei care mă servesc? îi zise Ferdinand râzând, *maître-d'hôtel*-ului, care intrase foarte roșu.

– Domnul mă va scuza. Nu-i de bonton ca personalul să strige astfel numele clienților pe coridoare.

Și redeschise ușa ca să arunce o privire afară.

– Ce-mi ascunzi? întrebă Boussardel-fiul, luându-l deoparte și arătându-i șepareul de alături. Cine sunt vecinii noștri?

Maître-d'hôtel-ul se scuză, invocând secretul meseriei sale. Dar pe bulevard, când să se urce în trăsură, Ferdinand se văzu abordat de băiatul pălmuit. Despuiat de șorțul lui, amărâtul îl rugă să intervină în favoarea sa: îl alungaseră pentru prostia făcută.

– Așteaptă-mă aici, zise tânărul care intră din nou la Café-Anglais. Treaba s-a aranjat, declară el reapărând. Nu-mi mulțumi, dar spune-mi ce era atât de grav în stângăcia ta?

– Domnul să știe că în cabinetul vecin era un alt domn care poartă același nume ca și domnul, și acel domn era însoțit. Atunci...

– Pricep! Da, da! Presupun că e vorba de un domn tânăr care seamănă foarte bine cu mine.

– O, nu, domnule, domnul acela, pe care l-am zărit, nu mai e tânăr și are burtă...

– Ho! făcu Ferdinand.

Tăcu și, printr-o mișcare involuntară, își înălță capul spre ferestrele luminate. Băiatul preciză că oaspetele era cu o dansatoare cunoscută, pe nume...

– N-are importanță. Bună-seara, amice! Nu vorbi nimic despre asta cu camarazii tăi și ține banii ăștia!

A doua zi seara, fiul își revăzu tatăl la palatul Villette. În timpul mesei, Ferdinand nu se putu abține să nu arunce, pe furiș, niște priviri curioase asupra acestui om. Îl privea cu alți ochi. Aproape că se mira să-l vadă dând dovadă față de Théodorine de atenții paterne și să audă povestind, în calitate de bunic, vizita pe care-o făcuse în acea după-amiază la Chesnay. Căci acolo se afla, la doică, cel de-al doilea copil al lui Ferdinand, micuțul Victorin, după care Boussardel era nebun.

Discuția se porni pe această temă. Bunicul se felicita mai mult ca niciodată că alesese Chesnay-ul și casa grasei Toinon ca să-și dea acolo nepotul. De când descoperirea aburului apropiase satul de capitală, familiile pariziene bogate doreau să-și crească pruncii în aerul cel mai curat cu putință, dar să fie la îndemână, să-i viziteze, așadar căutau doici în jurul Versailles-ului sau la Corbeil; acestea erau cele două localități unde se isprăveau primele două linii de cale ferată. Boussardelii își amintiră că Josépha era originară din Chesnay și că numai o

leghe despărțea acel sat de Versailles. Își întrebară servitoarea despre niște tinere țărănci din acel loc, în stare să alăpteze. Josépha se mai ducea din când în când la Chesnay, unde-și avea familia, și putu să le-o recomande pe una din strănepoatele sale, mamă tânără, de optsprezece ani, tocmai bună de alăptat, grasă, sănătoasă, și curată, care dorea un prunc. I se încredință deci acestei Toinon primul copil al doamnei Théodorine, pe mica Florence, numită astfel fiindcă era fina bunicului ei. Apoi țăranca, născând un al treilea copil, în timp ce Théodorine aștepta nașterea lui Victorin, fu în mod firesc aleasă să-l alăpteze și pe acest moștenitor al numelui.

I l-au pus în brațe cu infinite recomandări, la care bunicul adăugă niște făgăduieli generoase pentru ziua când pruncul se va reîntoarce la palatul Villette, înțărcat și înfloritor. Doica se achită de minune de această sarcină, cu un devotament pe care cerul nu i-l răsplăti în ceea ce privește progenitura ei: căci încă din primele luni crupul îi atacă pe Victorin și pe fratele lui de lapte, și copilul lui Toinon muri. Drama se desfășură în câteva zile, aproape în câteva ore, în timpul lunii august, când toți Boussardelii se aflau la Grançay. Țăranca, neștiind să scrie, n-o înștiință pe mătușă-sa și nici pe stăpâni despre pericolul prin care trecuse Victorin; le spuse totul abia când familia se întoarse și când veniră să-l vadă. Părinții își trecură din mână în mână un prunc cu totul restabilit, și care chiar părea că profitase de pe urma bolii; dar, la această vârstă, pruncii își revin repede și se schimbă din cap până în picioare. Doamna Théodorine, cu bunătate, îl rugă pe preotul din Chesnay să facă o slujbă pentru odihna sufletului micuțului mort, și se duse să depună ea însăși o coroană de imortele albe pe mormântul lui.

Adeline, căreia i se întinseră clătitele cu cremă de migdale și pe care le refuză cu un gest, aștepta ca tatăl ei să termine de povestit vizita la doică. Ea era nașa lui Victorin, și-l însoțea întotdeauna pe Boussardel în acele mici călătorii.

– Finul meu pare înzestrat cu o fire fericită, zise ea în prima pauză pe care o făcu tatăl ei. Râde cu plăcere, mai ales când mă aplec asupra lui, căci mă recunoaște! Vai! adăugă ea suspinând, toate aceste surâsuri frumoase vor dispare în fața încercărilor vieții.

– Cumnată, spuse Théodorine servindu-se cu clătite, ne vom strădui să-l cruțăm de astfel de încercări.

– Copila mea, ripostă Adeline, nu vei putea face nimic în fața hotărârilor Celui-de-Sus!

Adeline căpătase ticul să numească pe toată lumea – părinți, servitori, oameni străini, ba și pe săracii ei – „copilul meu". Nu se mai adresa familiei decât spunând: „copiii mei", chiar dacă taică-său era acolo. Dar pentru că frații ei se însuraseră și nu mai aveau nevoie de ea, tatăl ei nu era oare ultimul beneficiar al înclinării ei către sacrificiu și protecție? Cât despre Théodorine, care arăta și fizic și moral mai matură decât era, Adeline vedea în ea mai curând o nepoată, decât o cumnată. La fel și cu Laure Heurtault. Astfel că numele de „mătușa Liline", rostit în mod spontan de copiii Juliei, fu adoptat de toți membrii celor trei familii noi, înțelegând prin asta și pe tinerele mame. Acest apelativ, care avea în el ceva dulceag și totodată pretențios, i se potrivea fetei bătrâne, venindu-i ca o mănușă.

Théodorine, care era zgârcită la vorbă și pe care întepăturile n-o clinteau, nu revelase rectificarea Adelinei. Trecură la fructe. Boussardel declară că nepotul său va fi solid ca un turc. Doica îl dezbrăcase în fața lui ca să i-l arate mai bine, vigoarea acelui trup micuț îți sărea în ochi.

– Seamănă cu taică-său, care nu-i deloc rău clădit, zise bunicul și adăugă galant: După cum mica Florence făgăduiește să fie frumoasă ca maică-sa.

– Ce culoare are părul? întrebă Ferdinand, care nu-și găsea niciodată timp să se ducă să-și vadă fiul la Chesnay.

– De-un blond încântător, dar care s-a și închis, răspunse mătușa Liline, înmuindu-și vârful degetelor palide în bolul de clătite de pe masă.

– Într-adevăr, zise Ferdinand, care era brun. Dar are și aluniță mea, tată?

– Pe legea mea, nu, băiete. Sau cel puțin nu i-am văzut-o. Tu îți aduci aminte, Adeline?

– N-o are.

– Despre ce aluniță e vorba? întrebă Théodorine.

Louis fu cel care o lămuri.

– E un semn pe care-l are Ferdinand și pe care eu nu-l am. Când eram foarte mici, asta făcea să nu fim confundați.

– Și în ce loc se află semnul acela?

– Pe piept, răspunse Ferdinand modest, aproape de sânul stâng.

– Ah, făcu moștenitoarea familiei Bitzius, care se ridicase, căci masa luase sfârșit.

Fumându-și țigara în sala de biliard, cei trei bărbați vorbiră despre situația politică. Parisul se alarmase în luna iulie la vestea că Rusia, Prusia, Austria și Anglia se înțeleseseră ca să reglementeze, fără Franța și împotriva intereselor ei, conflictul dintre Poarta Otomană și Egipt. Se crezu într-un război, se alertară armata, fortificațiile și escadra, se declară starea de asediu.

În toamnă, neliniștea persista. Boussardel-tatăl n-o împărtășea.

– V-o repet, le spunea el fiilor săi, trebuie să-ți păstrezi calmul și să te străduiești să-i liniștești pe oameni. Pentru că guvernul n-a știut să prevină Antanta marilor puteri, pentru că domnul Thiers, iertați-mi cuvintele, s-a lăsat înșelat, nu mai e timp de scos flăcări și fum, ar fi o imprudență.

– Tată, întrebă Ferdinand, încercând câteva lovituri pe masa de biliard, nu te temi de urmări?

– Ele depind de atitudinea noastră. Nu văd ce interese ar avea Franța în Mediterană în ce privește soarta lui Mehmet-Ali. Nu, ceea ce nu lasă, pe moment, nici o îndoială, e faptul că zvonurile despre război neliniștesc comerțul și industria care trec printr-o criză.

– Fapt e că oamenii nu-s siguri de ziua de mâine și nu mai fac banii să circule. Știu oameni – adăugă cel pe care-l și numeau de-acum Louis-notarul – care transformă totul în bani lichizi, chiar cu riscul pierderii.

– Și poate că cei care cumpără vor face o afacere bună, zise tatăl pe un ton visător.

– Ah! spuse Ferdinand, ridicând fruntea și surâzându-i tatălui său, căci îl regăsea prin această discuție care risipise definitiv jena resimțită la începutul mesei. Ah! Ai un proiect, te gândești la o afacere!

Boussardel, pe jumătate râzând, pe jumătate serios, stând între cei doi fii ai lui nu-și dezlipi buzele. Ferdinand se întoarse către Louis.

– De când tata nu mai e agent de schimb cred că se lasă în voia primejdioaselor jocuri ale speculațiilor.

Cei trei bărbați începură să râdă, dar tatăl nu se dădu de gol. Într-adevăr, avea în minte un plan important.

– Vom ieși din Paris, îi zise el într-o zi vizitiului, imediat după masă. Era iarnă și se înnopta devreme. Mergem la Monceaux.

Moda evoluase; pe măsură ce orașul punea stăpânire pe sat, Monceaux care, departe, în trecut, se numise Mousseaux, își pierduse etimologia campestră, parfumul său vegetal.

– Dar n-o lua pe strada Rocher, ia-o pe strada Londrei și mergi până la barieră. Pe urmă am să-ți spun ce ai de făcut.

Voia să treacă prin „Cartierul Europei". Ce putea găsi mai bun ca să se transpună într-o stare de spirit propice recunoașterii terenurilor de la Monceaux decât să revadă acest nou cartier al Parisului, acum conturat în întregime, și unde se construia zilnic? Calea ferată dinspre vest, poziția debarcaderului din strada Romei, pe atunci paralelă cu strada Saint-Lazare, se adăugau plus-valorii loturilor, succesului întreprinderii.

Bariera din Monceaux odată trecută, Boussardel mai făcu vreo două sute de metri cu trăsura pe drumul spre Argenteuil, apoi se dădu jos. Regăsi, în stânga, capătul drumului, care lega satul cu bariera din Courcelles și pe care călcase în urmă cu douăzeci și patru de ani.

– Du-te și așteaptă-mă la bariera din Chartres, îi zise el vizitiului. Să nu te neliniștești dacă o să dureze cam mult.

Nu reapăru decât când se întuneca, murdar de noroi până la molete. După ce calul îl aduse la trap până în strada Sainte-Croix, urcă în cabinet, fără să se oprească la etajul cu birourile de schimb unde totuși, la acea oră, se afla fiul lui. Ceru o lampă, lemne, un grog cald, dădu ordin să nu-l deranjeze nimeni, și scoase din dulap un dosar pe a cărui copertă se citea, scris cu litere rotunde: *Câmpia Monceaux*. De ani de zile, cu ideea fixă a cercetătorilor, Boussardel strânsese între coperțile dosarului tot ce găsise în legătură cu această periferie.

Deschise dosarul, îl examină cu atenție, desfășură planurile, le compară cu schițele făcute în acea după-amiază în carnețel. Creionul nu depășì triunghiul format de bulevardul exterior, drumul spre Argenteuil și acel drum transversal pe care o apucase odinioară. La răsărit, ca și la apus, platoul Batignolles și crescătoria de iepuri din Villiers prezentau pentru el mai puțin interes și-i atâțau mai puțin imaginația, nu „le simțea". Cât despre povârnișurile din Roule, mai jos de vechiul parc Philippe-Égalité, acolo nu se mai puteau întreprinde decât

operațiuni de detaliu, dar nu asta îl preocupa acum. Își cercetă dosarul de la un capăt la altul, se ridică și se plimbă de colo până colo, se așeză din nou, meditâ. După orele petrecute la aer curat și în frig, reacția provocată de foc, grogul, papucii îmblăniți îl menținură pe Boussardel în acea stare de surescitare când ți se pare că gândești mai repede și vezi mai departe. Ultima piesă din teancul de hârtii era o notă concepută astfel: *Prin ordonanța din 10 februarie 1830, regele autorizează satul Batignolles să constituie, împreună cu cătunul Monceaux, o comună, în arondismentul Saint-Denis și cantonul Neuilly.*

În josul acestor rânduri, scrise de o mână de funcționar, Boussardel adăugase cu mâna sa, cu creion albastru: *Anexiunea e de prevăzut cu toate consecințele sale.* Se opri multă vreme asupra acestei file. Ora la care trebuia să se ducă la masă la Ferdinand îl luă pe neașteptate. Adeline i-o luase înainte la palatul Villette, unde pentru prima oară Boussardel ajunse cu întârziere.

Luni de zile se feri să vorbească cu băieții lui despre intențiile pe care le avea în legătură cu Monceaux. Tratativele au fost lungi, delicate. Avu nevoie de toate însușirile lui, de toată acea vitalitate recăpătată de curând. Se afla în prezența unor proprietari neîncrezători, cum sunt toți țăranii, și în al căror spirit profitor se năștea zilnic bănuiala că ar putea trage foloase dintr-o așezare atât de apropiată de bariere. Mulți dintre ei aveau acolo cârciumi, unde parizienii veneau să bea vinuri, care nu erau supuse taxelor de intrare în oraș, și deci mai ieftine; voga se amestecase și în asta, *dandy*-i adoptaseră multe din acele crâșme care aduceau parale bune. Boussardel avu deci ideea de a le lăsa tuturor celor care-i vindeau pământul bucata ce mărginea bulevardul de centură sau drumul spre Argenteuil. Această renunțare îi dezarmă chiar și pe cei mai încăpățânați proprietari și le dădu impresia că-i păcălesc pe cumpărătorii ignoranți. Boussardel lucra cu persoane interpuse, dar nu-și luă asociați. Mărunțirea beneficiilor în afacerea „Cartierul Europei" îi dăduse de gândit.

Îi trebui un an și jumătate ca să-și realizeze planul. Parcelă cu parcelă, reducând încetul cu încetul enclavele care se formau, se văzu, în sfârșit, spre toamna celui de-al doilea an consacrat acestor lucrări, stăpân pe tot ceea ce râvnise. Terenul

forma un trapez cu o suprafață cam de patru hectare, așezat deasupra bulevardului, între barierele din Chartres și Monceaux.

Nici un act al terenurilor cumpărate n-a fost trecut prin biroul de notariat unde lucra Louis, care urma să-l moștenească; Boussardel își sporise precauțiile pentru a-și păstra incognito-ul față de cei care-i vânduseră pământul. Totuși, când văzu semnându-se primele acte de vânzare, nu voi să împingă prea departe misterul, și-și puse fiii la curent cu marea lui afacere; ceea ce-l interesa era reacția lui Ferdinand, dar știa că gemenii n-aveau nimic de ascuns unul altuia, și renunțase de multă vreme să-i vorbească vreunuia pe ascuns.

Le ceru, firește, să păstreze un secret absolut față de soțiile lor, a căror discreție n-o suspecta, dar asta era de fapt o chestiune de principiu. Ferdinand și Louis arătară față de expozeul tatălui lor un interes atât de viu, pe cât își dorise și el. Duminica, pe care-o alese ca să-i conducă la fața locului, să-i pună să păsească pe parcelele care-i aparțineau și să le arate pe celelalte cu vârful bastonului, fu una dintre cele mai importante din viața tatălui. Îi chemă în cabinetul său, îi inițiе în toate planurile sale, le deschise dosarul câmpiei Monceaux. Cei trei bărbați vorbiră două ceasuri încheiate. Tatăl cunoscu răsplata de a se vedea înțeles.

Și o fericire și mai mare: se vedea înțeles de fiecare dintre cei doi gemeni într-un mod diferit, dar la fel de just, și care se completa. Dacă Ferdinand se arătase sensibil la aspectul nou, mare, îndrăzneț al ideilor paterne, Louis observase mai în amănunt condițiile de reușită practică ale unei operații ample și totodată minuțioase. Auzindu-i și pe unul și pe celălalt cum îl întrebau, urmărind asupra lor efectele explicațiilor sale, Boussardel se convingea încă o dată de superioritatea lui Ferdinand, mai mult ca niciodată copilul drag al inimii și al minții sale. Dar, de asemenea, în piatra de încercare a acestei chestiuni a terenurilor urbane, recunoștea și valoarea lui Louis. „Ei, era de prevăzut acest lucru – își zise el în loc să-și mărturisească faptul că nu-și cunoscuse bine mezinul. Nu din întâmplare l-am îndreptat către notariat."

Astfel, cu anii, Boussardel văzu crescând sub ochii lui această pereche de băieți, care aveau acum treizeci de ani și pentru care îl invidia întreaga Chaussée d'Antin. Se vorbea

despre frații Boussardel ca despre un model demn de urmat, ca de un dublu tip social. Tatăl lor, al cărui gust pentru portretele de familie crescuse odată cu vârsta și cu averea, puse să fie pictați de Hippolyte Flandrin, artist căutat de burghezie. Tabloul îi reprezenta pe cei doi frați, singuri, fără nevestele și copiii lor, așezați unul lângă altul pe aceeași canapea: Ferdinand, pe jumătate răsturnat, cu redingota descheiată, cu degetele vârâte în răscroiala vestei, cu pieptul mulat de jiletca de culoare deschisă, cu pantalonii întinși pe pulpe; Louis, aplecat înainte, cu palmele pe genunchi, cu ochii la pictor. La salonul din 1845, opera repurtă un mare succes, în parte, datorat modelelor. Lumea se aduna în fața acestei pânze, deși cel de-al doilea tablou al artistului, așezat foarte aproape, era un portret al ilustrului avocat Chaix d'Est-Ange.

După ce expoziția se închise, Boussardel puse să i se transporte tabloul în strada Sainte-Croix; când îl văzu la el acasă – agățat pe peretele salonului unde, prin dimensiunile sale, domina portretul Lydiei și al celor două fete, când erau mici – tatăl își dădu seama că va supraviețui prin acești doi băieți și se gândi cu mai multă seninătate la clipa când oasele sale vor albi în cimitirul Père-Lachaise.

CAPITOLUL XV

În picioare, în fața oglinzii, Ferdinand se îmbrăca în cabinetul său de toaletă, ca să se ducă la batalion. Doamna Théodorine, așezată lângă foc, calmă ca de obicei, poate puțin mai palidă, veghea ca *groom*-ul, care-i înmâna piesele uniformei, să nu uite ceva. Primul valet de cameră nu mai putea să îndeplinească această datorie. Aparținea el însuși gărzii naționale, nu în calitate de grenadier, ca stăpânul său, ci în calitate de infanterist fără grad; dinspre strada Saint-Honoré se auzi bătând toba. Boussardel intră, fără să fie anunțat. Absența servitorilor de parte bărbătească, înlocuirea lor prin valeți în vârstă sau foarte tineri, sau prin femei, schimba obiceiurile în casa Villette și răspândea prin vestibuluri și pe scări ceva insolit. Marea tulburare care domnea în Paris se filtra prin pereții locuinței și se schimba în mici neregului domestice.

– Ce noutăți? îl întrebă Ferdinand pe tatăl său.

– Nu te grăbi, ai tot timpul, răspunse bătrânul.

Gâfâind, se lăsă să cadă pe o canapea, în fața nurorii. Ea sună ca să se aducă lemne pentru foc și să se aprindă lămpile. Era în februarie; se întuneca repede.

– Cum am tot timpul? zise Ferdinand oprindu-se, cu brațul pe jumătate vârât în mâneca hainei. Se aranjează cumva lucrurile? Domnul Guizot se retrage?

– Nu-ți vorbesc despre situație, ci despre îndatoririle tale.

De fapt, asta era ceea ce-l privea pe acest tată: nu evenimentele ci situația în care-l puteau vârî ele pe fiul lui, pe fiii lui, pentru că și unul și celălalt erau ofițeri de gardă. Ferdinand reîncepu să se îmbrace.

– Vei ajunge printre primii, băiete. Garda dă dovadă de moliciune, de reticență. Guvernul pare să se îndoiască de sentimentele care-l animă. Sigur că din acest motiv s-a contramandat de dimineață și ordinul de adunare pe care-l primiseră toate statele-majore ale armatei.

– Tată, întrebă doamna Théodorine, ce să credem despre toate astea?

– Pentru moment, treaba e încurcată. Gărzile municipale își înmulțesc provocările, ca și cum ar avea sarcina să-i exaspereze pe manifestanți, în timp ce soldații de linie le arată tot mai multă atenție și menajamente. Cât privește mulțimea, e foarte pornită. Într-o atare situație ce e de făcut? spuse el, privindu-și fiul. Ce poți face? Împrejurările sunt imprevizibile și nu se știe ce ordine veți primi.

Făcu un gest, puțin oratoric, cu amândouă brațele în aer; în această incertitudine, despre care vorbise, vedea primejdiile acelui moment.

– Îți pot risipi îndoielile, zise locotenentul punându-și centironul. Garda se va interpune între popor și armată, iată ce vom face. Nu va exista șovăială în rândurile noastre...

– Bun! strigă tatăl, dar veți putea? Veți putea fără să vărsați sânge, fără...

Schimbă cu noră-sa o privire în care-și exprima tot ceea ce lăsase în suspensie. Doamna Théodorine nu se clinti.

– Unde ești Ferdinand? se auzi vocea lui Louis răzbătând dintr-o cameră alăturată.

Groom-ul se duse să deschidă, Louis apăru în ușă cu căciula din blană de urs pe cap. Nevastă-sa îl însoțea.

– M-am temut să nu fi plecat, zise el.

– Am întârziat, răspunse Ferdinand. I-am spus tatii...

– Ah, copii... gemu Boussardel. Se ridică cu greu în picioare; obezitatea se accentua odată cu vârsta. Avea acum șaizeci de ani trecuți. Ei bine, duceți-vă! Dacă trebuie, duceți-vă!

– Tată, să nu-i înduioșăm! murmură doamna Théodorine pe un ton vesel, strângându-i mâna fără să fie văzută.

Laure Hartault se ținea bine. Intrând, își îmbrățișase cumnata, își petrecuse brațul pe sub al ei și acum, mută, rămăsese agățată de această femeie, mult mai mică decât ea. Totuși Théodorine Bitzius părea s-o depășească cu un cap, atât de energică arăta.

Coborâră scara de piatră. Cei doi Boussardel, mai înalți datorită căciulilor din blană, cu uniformele lor mulate, foarte

frumoși, mai ales Ferdinand, care se menținuse mai zvelt, mergeau în frunte, urmați de tatăl lor, de cele două femei, de *groom*-ul care ținea un drapel, și de câțiva servitori apăruți pe palier. Cei doi locotenenți semănau cu doi actori costumați, strălucitori, escortați, și pe punctul de a intra în scenă. Își puseră mănușile.

Louis, fără să ridice glasul, vorbea cu fratele său; baricadele cele mai serioase se ridicaseră în vecinătatea bisericii Assomption: Palatul regal și Tuileries își închiseseră porțile; la Ministerul Afacerilor Externe, aflat alături, geamurile fuseseră sparte cu pietre; prăvălia armurierului Lepage fusese prădată; deputații Carnot, Varin și Taillandier se duseseră la prefect să-i spună că dacă nu adună garda națională, supără mulțimea; de unde și tobele care bătuseră la ora patru.

În vestibul, doamna Théodorine luă din mâinile femeii de serviciu două ploște de piele, pe care voi să le dea celor doi locotenenți; această grijă îi făcu să râdă.

– E un rachiu minunat, zise ea. Luați-le!

– N-avem ce face cu el.

– Luați-le, vă spun! Dacă nu-l beți voi, dați-l cuiva, vreunui camarad, vreunui rănit...

Imitată de Laure, ea strecură plosca în buzunarul soțului ei. Ferdinand se întoarse către scară.

– Ce idee să-i deranjeze și pe copii! spuse el. N-ar fi fost mai bine să-i lăsați să se joace în odaia lor?

– Dragă, zise mama lor, au auzit tobele.

Patru din cei șase copii ai lui Ferdinand se înșirau pe scară. Florence, cea mai mare, era la pension, și Noëmi, cea mai mică, era încă la doică. Ceilalți trei băieței și fetița, care rămăseseră acasă, stăteau nemișcați pe trepte, buimăciți, sensibili la tot ceea ce le oferea extraordinar această plecare a tatălui și a unchiului lor, în mare ținută, cu steaguri. De obicei, îi vedeau dimineața ieșind îmbrăcați ca ofițeri, cel mai adesea duminica, dar fără o astfel de atmosferă de sărbătoare, de revistă.

– Ferdinand, zise Louis cu o privire semnificativă aruncată cartelului agățat de balustradă.

Ferdinand își îmbrățișă băieții, fata și cumnata.

– Ah, strigă Boussardel-tatăl, vă însoțesc! Merg cu voi la adunare. Mantia, pălăria, repede!

Ferdinand îi obligă să rămână, arătându-i, printr-o mișcare din cap, familia.

– O las în mâinile dumitale, tată! îi spuse el la ureche.

Boussardel își înclină fruntea. Deschiseră ușa de la intrare. Cele două femei care-și aruncaseră niște șaluri pe umeri, ieșiră în peristil.

– Dragă, murmură Ferdinand, sărutându-și cu tandrețe nevasta, ai grijă de tata. Nu-l lăsa să iasă. Gândește-te la anii lui, la care el nu se gândește totdeauna.

Locotenenții ajunseră în curte. Portarul, cu lanterna în mână, ținea canatul porții mici.

– Să trimiteți mesageri! strigă tatăl din peristil, forțându-și glasul. Ține-ne la curent! Fiți prudenți!... Louis... Louis, te rog, ai grijă de fratele tău!

Când reintră în casă avea umerii căzuți. Copiii dispăruseră. Bunicul se trânti într-un fotoliu.

– Ce mizerie și vârsta! murmură el plecându-și ceafa.

Ușa rămăsese deschisă. Sub peristil, în frig, în noaptea întunecată și plină de chemări, Laure plângea în brațele cumnatei sale, care-i zise:

– Să intrăm, draga mea, să nu răcim.

Îl văzuseră pe Boussardel ridicându-se. Cele două nurori îl luară fiecare de câte un braț și toți trei urcară.

– Închideți peste tot, jos, zise doamna Théodorine, urmată de slugile ei. Să se stingă luminile. Să i se transmită ordinul și portarului ca să stingă lanternele de la poartă. Nimic, în casă, să nu atragă atenția. Trăsura socrului meu și cea a doamnei Louis să-i aștepte în pasaj, lângă poarta grădinii... Ce preferi, tată, să ne stabilim în camera mea unde temperatura este mai plăcută, dar unde se aud toate zgomotele de pe bulevard, sau să ne reîntoarcem în apartamentul lui Ferdinand care dă spre grădină?

– Da, să mergem la el. Ba nu, mi-ar plăcea mai mult să aud, să urmăresc desfășurarea... Ascultă, copila mea, zise el reașezându-se, trebuie să ne strângem toți în această casă. Cele trei familii ale noastre trebuie să rămână unite pentru orice eventualitate, și chiar aici, unde ne vor căuta cei doi bărbați, unde ne vor înștiința și unde vor alerga de îndată ce totul se va sfârși.

Căzură de acord. Hotărâră s-o lase pe Florence la pensionul dinafara Parisului, la Beau Grenelle; era vechiul pension al domnișoarelor Voisembert, trecut în alte mâini la retragerea fondatoarelor, dar tot atât de distins; fetița cea mai mare era în siguranță acolo, departe de zona răscoalei. Laure se duse ea însăși să-i aducă pe cei trei copii ai ei din strada Provence. Boussardel trimise și el în strada Saint-Croix; birjarul n-o găsi acolo pe mătușa Liline. O descoperi, la sfatul Josephei, la duhovnicul ei, domnul Grard, unde se ducea adesea, pe nepusă-masă. Fata bătrână aranja în așa fel încât să-l găsească pe preot la masă, ca să așeze lângă el vreun pateu făcut în casă sau vreo sticlă de vin vechi, luată din pivnița paternă. În sfârșit, mătușa Liline sosi ultima, declarându-se surprinsă că fusese întreruptă din vizita ei pioasă, și susținând că împrejurările nu justificau atâta agitație. Boussardel fu cât pe-aci s-o lase pe această încăpățânată, să se reîntoarcă în strada Sante-Croix. Dar doamna Théodorine o trase într-un colț al odăii și o rugă să-și asculte tatăl, față de care, având în vedere vârsta, trebuia să aibă respect.

Seara fu lungă. Copiii, atâțați de neprevăzutul care-i aduna laolaltă, nu voiau să adoarmă și-și chemară mamele. Copiii Laurei o rugară pe mătușa Théodorine să le cânte un cântec de leagăn; ea știa cântece în *potais*-ul savoiard, care-i încânta cu atât mai mult, cu cât nu le înțelegeau.

– Nu vă e rușine, le zise bunicul care sosi pe neașteptate, să-i cereți mătușii să vă cânte într-un astfel de moment? Nu vă dați seama ce se petrece?

– E mai bine, observă doamna Théodorine, că nu-și dau seama.

Se așeză la căpătâiul celor doi mai mici, pe care-i culcaseră împreună și, cu glas ferm, începu:

„D'ei-lei, Draù,
La campana soun de faù
Lou clouchiers soun de papier...

– Acești copii n-au inimă, bombăni Boussardel, care nu se gândea decât la băieții săi, și ieși din cameră.

Adeline se culcă devreme în patul care-i fusese pregătit. Pretextă că se sculase înainte de răsăritul soarelui ca să-şi vadă de treburile sale, căci era marţi, zi de primire în atelierul milosteniei pe care-l patrona. Era zdrobită, dar de o oboseală sacră, de care nu putea să se plângă.

În sfârşit, doamna Théodorine îi conduse pe socrul şi pe cumnata sa în camerele lor. Le făgădui că la cel mai uşor pas care-ar fi străbătut curtea, ea – care locuia în partea din faţă şi avea somnul uşor – să alerge la fereastră şi, dacă era unul dintre locotenenţi, să-şi înştiinţeze de îndată rudele; o culcă pe camerista ei în cabinet, ca să fie gata la orice chemare.

Rămase singură, dar nu se dezbrăcă. Se lungi pe pat, nu putu să adoarmă, crezu că o strânge corsetul, puse să i se desfacă şireturile, dar nu se simţi mai uşurată. Poate că era din pricina mesei; era stăpână pe nervii ei, dar nu putea face nimic împotriva organismului. Înghiţi două pastile digestive, se învălui într-o rochie de casă, se aşeză în faţa căminului, îşi puse picioarele pe suportul pentru buşteni, deschise *Biblia,* ca şi cum, sigură că nu-şi va putea aduna gândurile, ar fi aşteptat o reconfortare în urma acestei lecturi.

Parisul părea calm. Zgomotul focului de lemne izbuti să acopere, în cameră, murmurul de afară, pe care femeia, în alarmă, reuşea să-l perceapă când se ducea la fereastră, se strecura între perdele şi-şi apropia urechea de geam până ce-i simţea răceală. Ca să-şi omoare timpul, doamna Théodorine, cu lumânarea în mână, coborî la parter şi verifică dacă toate uşile-ferestre ce dădeau spre curte şi spre grădină erau închise bine. Trecu din cameră în cameră, ca o umbră de pază, lunecând fără zgomot cu papucii ei, mirată ea însăşi să surprindă, în somnul lor, acele saloane pe care le cunoştea mai bine scăldate în strălucirea lustrelor şi a candelabrelor. Se aşeză în camera de primire, la locul ei, pe o canapea mare, de Beauvais. Niciodată nu încercase, ca în seara aceasta, senzaţia că e la ea acasă; niciodată nu pricepuse mai bine ca acum că această locuinţă frumoasă era a ei, cu toate că proprietarul legal al terenului şi al construcţiei era socrul ei. Nu era ea cea care păstrase, ferise, împodobise vechea casă a lui Chevalier? Degeaba o vor numi palatul Villette. În adâncul inimii ei, doamna Théodorine îi dădea propriul său nume.

Încă din timpul logodnei, începuse să amenajeze această locuință într-un fel care-l surprinsese pe Ferdinand și viitoarea ei familie. Își petrecuse tinerețea mai mult la Annecy, într-una din acele case imense, cum nu se mai găsesc decât în provincie, apoi într-un palat parizian din Grande-Rue-Verte, unde doamna Bitzius își adusese propriile mobile, și nici una din cele două locuințe nu semăna cu apartamentul din strada Sainte-Croix. Tânăra Théodorine crescuse în mijlocul a ceea ce Adeline și Julie numeau vechituri. Instruită de disciplina familială de a cunoaște epoca, de a discerne raritatea și de a prețui un lucru, palatul Villette își păstră, grație ei, lambriurile, stilurile și decorațiile originale. Orice altă femeie tânără, din mediul Boussardelilor, s-ar fi grăbit să forțeze acel cadru ca să vâre în el „modernitățile", pe atunci la modă, și ar fi străpuns pereții ca să instaleze calorifere. În loc de asta, refuzând cunoștințele unui tapițer, dar cerându-le pe cele ale mamei sale, tânăra reconstitui în acel tipar un interior care se armoniza cu ea. Doamnele Bitzius știau nu numai să aleagă, ci să și cumpere; simțul banului juca un rol de seamă în această competență în mobile și în curiozități; pentru ele o achiziție bună trebuia să fie o afacere bună. Aveau cochetăriile amatorilor din toate timpurile, atât de rari în acea vreme; arătau facturile și mărturiseau motivul cumpărării lor. N-a trebuit prea mult ca să-l convingă pe Boussardel-tatăl; deși se pricepea mai puțin, el preferase întotdeauna stilurile vechi, iar acum o proclamase sus și tare. Ferdinand, căruia nu-i plăceau, dar care nu voia să se opună soției sale, pe un astfel de teren, se simțea vag tulburat de acest soi de punere la punct prin tot ceea ce aducea nou în casa lui fata lui Bitzius.

Când doamna Théodorine ieși din reveria sa, băgă de seamă că stătea în picioare și că deschisese vitrina cea mare. Aproape fără să se gândească, ascultând de instinctul de conservare al colecționarilor, scoase una câte una figurinele de Saxa și le culcă în sertarele unei comode vecine, între faldurile stofelor vechi, aranjate acolo. Nu-și dădu seama decât după o vreme de zădărnicia acestei precauții; dacă Revoluția izbucnea, ca în urmă cu șaizeci de ani, dacă locuințele celor bogați erau invadate și jefuite... Își îndreptă ochii spre etaj, se gândi la copiii ei, și fu scuturată de un lung fior. „Am să răcesc", își zise.

Urcă scara, puse lemne pe foc, redeschise *Biblia.* Către trei dimineaţă, în toiul tăcerii profunde, auzi pe cineva bătând cu pumnul în poarta dinspre stradă. Se ridică. „Un străin s-ar fi servit de ciocanul de la poartă, gândi ea, alergând la fereastră, trebuie să fie Ferdinand sau fratele lui." La lumina lanternei, ţinută sus de portarul care deschidea poarta, nu distinsese imediat care dintre cei doi gemeni intra. Când ofiţerul traversă curtea, îl recunoscu după mers.

– Rose, strigă ea, îndreptându-se spre cabinet, vine domnul Louis. Anunţă-i pe cumnata şi pe socrul meu!

Apărând cu mâna căuş flacăra lumânării, trase zăvorul uşii de la intrare.

– Dragă Louis! Totul e bine? De ce eşti singur?

– Ferdinand a vrut să rămână cu oamenii lui. Eu am venit, la dorinţa lui, să vă liniştesc...

– Luminează-mi drumul... imploră Boussardel la jumătatea scării. Nu-şi luase lumânarea şi Laure, care se grăbea, îl lăsase în urmă.

– Veşti bune de la Ferdinand, tată, zise doamna Théodorine, urcând spre el.

– Dragă, ai mâncat? întrebă Laure.

– Sigur. Frate-meu şi cu mine am împărţit pe din două un pateu şi o sticlă cu vin.

– Şi asta-i tot ce-aveţi în stomac, bieţi copii? Fata mea, se adresă Boussardel către stăpâna casei, ce-am putea să-i dăm la ora asta?

– Am dat ordine şi pentru un astfel de caz. Dar să urcăm, în camera mea arde focul. Rose, pune repede masa, la mine!

Aprinseră lămpile de pe şemineu, lumânările lustrei. Masa improvizată luă un aer de mică sărbătoare. Locotenentul din garda naţională se aşeză la locul lui obişnuit, şi-şi scoase cureluşa pantalonilor petrecută pe sub pantofi.

– Povesteşte, zise Laure. Mai avem de ce ne teme?

– Lăsaţi-l să mănânce, vorbi Boussardel. Louis, fratele tău are căldură?

Louis întări că noaptea se desfăşura chiar mai calmă decât spera. Mulţi oameni credeau răzmeriţa potolită. Legiunile se odihneau la primărie.

– Deci, poţi să-ţi tragi un moment sufletul? întrebă Laure.

Masa odată terminată, Louis ceru să-și vadă copiii care dormeau și pomeni de un pui de somn în camera ocupată de Laure; nu era singurul ofițer care-și îngăduise o mică permisie; în caz de ceva, vor bate toba, și casa se afla doar la câteva minute de primăria din strada Anjou, locul de adunare al batalionului său.

– Nu-ți fie teamă că ai să atipești lângă el, cumnată, zise Laurei doamna Théodorine. Veghez eu, nu mi-e câtuși de puțin somn și voi aștepta să bată toba.

Bătu peste două ceasuri. Louis dormea, cumnată-sa ciocăni la ușă, el părăsi casa într-o clipă. Încă mai era noapte. Boussardel nu se trezi decât spre opt. Cea de a doua zi începea, punctată de informații care soseau cu țârâita. Tatăl se abținea cu greu să nu se ducă el după vești; nu pierduse interesul față de luptele de stradă și cum să nu te interesezi de ele când ai doi fii care-și riscă acolo viața?Vârsta lor, care odinioară îi scutise de această treabă, acum îi aruncase în plină dramă. Ce timpuri trăiau!. Oamenii nu mai aveau răgazul nici să-și aștepte maturitatea; răscoalele se repetau cu o frecvență... Crudă deșteptare după acei ani de prosperitate, unde, ca atâția alții, reținut de interesele sale, Boussardel fusese absorbit de freamătul afacerilor și nu observase furtuna ce se pregătea.

Se plimba de colo-colo prin casă, ieșea în grădină, îi bombănea pe copiii care se jucau acolo și care, i se părea lui, râdeau prea tare. Puteau fi auziți din casele vecine.

În depărtare răsunară rar împușcături. *Groom*-ul, care se întorcea din recunoaștere, povesti cu volubilitate că sosiseră întăriri de trupe, că se așezaseră tunuri în toate piețele, și bivuace la toate întretăierile de drumuri, și că, drept răspuns la aceste demonstrații, se ridicaseră noi baricade. Îl trimiseră și pe portar, personaj mai grav, care reveni cu o versiune mai puțin alarmantă. Pe cine să mai crezi? Spre ora patru după-amiază Boussardel se hotărî să se ducă pe jos la vechiul său prieten Albaret, care nu locuia departe. Doamna Théodorine voi să-l facă să-și schimbe hotărârea și obținu doar să se lase însoțit de *groom*. Adeline pretinse să li se alăture; se va repezi, spunea, până la domnul Grard ca să afle dacă n-avea nevoie de ajutor sau de vreun alt lucru; zilele de răscoală ofereau mari pericole

slujitorilor *Evangheliei.* Fu una dintre rarele ocazii în care tatăl renunță dintr-o dată la toleranța și la îngăduințele rezervate acestei cucernice; se opuse dorinței sale în astfel de termeni, încât fata bătrână se duse să se închidă în camera ei și nu se mai arătă.

– Ah! strigă Boussardel, reîntorcându-se după un ceas, cât mă felicit că am ieșit din casă! Albaret și cu mine am coborât până la Madeleine, unde un ofițer de stat-major ne-a anunțat că regele tocmai a cerut demisia domnului Guizot și a domnului Duchâtel. Știrea s-a răspândit oficial la Paris, e o bucurie generală... E sfârșitul spaimelor noastre, adăugă el strângându-le pe cele două nurori la piept. Dealtfel, ascultați!

Cete vesele treceau în acel moment pe bulevard strigând: „Lampioanele! Lampioanele!"

– Îi auzi, fata mea? Trebuie să aprindem luminile.

Ca să nu dea de bănuit manifestanților, doamna Théodorine porunci portarului să aprindă lanternele din jurul portalului.

– Mor de foame, zise Boussardel.

Așteptând să fie servit, bunicul și cele două mame urcară să asiste la masa copiilor. Îi găsiră așteptându-și desertul. Ușa prin care erau serviți se deschise și o bavareză își făcu apariția cu tava cu ciocolată. Cele șapte mici personaje bătură din palme. Părinții admirară faptul că cei de la bucătărie, măcar că lipsiți de șefa lor, și într-o asemenea zi, găsiseră timpul să pregătească copiilor dulcele lor preferat. Bona care-i servea arătă că această surpriză se datora Joséphei, venită încă de dimineață la palatul Villette, fiindcă era neliniștită din pricina stăpânilor.

Cu vâsta, ex-măicuța-sinecdocă devenise, în strada Sainte-Croix, slujnică privilegiată, și efectiv nu-și mai amintea de vechile sale nenorociri. Boussardel nu voia niciodată să-i impună umilința unui bucătar în locul ei, fie chiar în zilele de sărbătoare, cu atât mai mult cu cât gătea și făcea niște aluaturi minunate. Acest scrupul îi fu recompensat. Reputația Joséphei depăși cercul celor din casă, se răspândi în Chaussée d'Antin și cei care voiau să-l flateze pe agentul de schimb îi povesteau că celebra Sophie, bucătăreasa doctorului Véron, era geloasă pe Josépha. Așa că acum, cu părul alb, bucătăreasa familiei

domnea peste cuptoarele sale, dar și peste fetele de la bucătărie și rândășoaice, așa cum domnește un prinț peste miniștrii săi.

O chemară ca să primească din partea micilor Boussardel, pe care-i iubea cu pasiune, mulțumiri pentru strădania ei. Joséphа intră, îmbrăcată mai mult ca o guvernantă decât ca o slujnică, purtând un șorț din cașmir negru, iar peste părul-i alb o bonetă de dantelă neagră. Făcu o reverență celor două doamne și se scuză față de doamna Théodorine de marea libertate pe care și-o luase, rămânând toată ziua în casa acesteia. Îndrăznea totuși s-o roage să-și petreacă noaptea pe un scaun, în camera de lenjerie. Bănuind că stăpânii erau necăjiți din pricina celor întâmplate în oraș, ea voia să-i poată sluji; deci, pentru orice eventualitate, adusese cu ea două coșuri cu provizii. Boussardel izbucni în râs: minunată Joséphа! Dar n-avea nici un rost! Miniștrii demisionaseră, primejdia se îndepărtase...

Precedat de cele două nurori, Boussardel-tatăl trecu la masă: se întinseră cu masa, în nădejdea că cei doi locotenenți se vor întoarce. Ceasul de pe șemineul din odaie sună ora nouă, apoi zece. Se mai auzeau încă, pe ici, pe colo, împușcături, dar cântecele de veselie pe care bulevardul înclinat le făcea să se reverse în curtea casei nu mai lăsau nici o îndoială asupra ieșirii pașnice din criză. *Groom*-ul veni să anunțe că peste tot garda națională, poporul și armata fraternizaseră.

– Inimi nobile! strigă Boussardel care, în gardă, popor și armată nu-i vedea decât pe fiii săi.

Dar chiar atunci, noaptea fu sfâșiată de vuiete. Împușcăturile izbucniră mai puternice, și atât de aproape, încât geamurile zăngăniră, copiii se treziră și, prin peretele despărțitor, îi auziră plângând. Salvele se înmulțiră; apoi urmă o mare liniște; pe urmă, iar un mare vuiet. Boussardelii se priviră între ei.

– Doamne, dar sunt foarte aproape... șopti doamna Théodorine, vorbind încet fără să vrea.

– Trebuie să fi fost la palatul Capucinilor, zise Boussardel pe același ton, la Ministerul Afacerilor Externe...

Omul cel bătrân și cele două femei se ridicară.

– La arme! strigă mulțimea de afară. La arme! La arme! Ne asasinează!

– Stingeți toate luminile! ordonă doamna Théodorine, Laure, du-te și liniștește copiii!

– Nu disting nimic, strigă Boussardel de la fereastră. Acum am vederea atât de slabă...

– Cobor în loja portarului, ca să aflu... Rămâi acolo, tată!

– Nu, vin și eu.

Ea ieși în peristil, vacarmul o învălui, își înăbuși un strigăt, rămase țintuită în capul scărilor, cu brațul întins.

– Uite, băigui ea, uite...

Pe bulevardul Capucinilor înainta un car al morții. Un cal alb îl trăgea, poporul îi însoțea și-l lumina cu torțe. Căruța era plină de cadavre. Deasupra, un trup răsturnat de femeie, cu pieptul străpuns, cu sângele șiroind. În picioare, pe o brancardă, un muncitor tânăr, cu cămașa sfâșiată, dezgolindu-i pieptul, cu privirea fixă, cu un șomoiog aprins în mână, striga ceva ce se pierdea în tumult; oamenii cu torțe, care alcătuiau cortegiul, plângeau. Cortegiul trecu.

Doamna Théodorine, înghețată, îl vârî în casă pe socru-său. Zăvorâră ușa, dar strigătele de răzbunare care se propagau peste Paris intrară în casă odată cu ei, îi însoțiră de-a lungul scării întunecate. Pe palierul primului etaj li se alăturară Laure, apoi Adeline, în sfârșit docilă, Rose și celelalte slugi, care, văzând primejdia, se strângeau în jurul stăpânilor și-i întrebau.

– Gata! zise Boussardel, nu știu ce s-a întâmplat, dar situația s-a schimbat, orașul va fi trecut prin foc și sabie.

– Să ducem copiii în strada Sainte-Croix, sugeră noră-sa, acolo vor fi mai puțin expuși.

– Într-adevăr, încuviință Boussardel, apoi, brusc, aproape vesel urmă: Nu, să ne retragem la Terasă!

Terasa, aflată pe terenurile de la Monceaux închiriate cultivatorilor, până când prețul pământului avea să crească, era singura parte amenajată: o casă țărănească, locuibilă în urma câtorva îmbunătățiri și împodobită cu o platformă, cu o terasă de unde se vedea tot Parisul. De aici și numele de Terasă. Uneori, în zilele frumoase, Boussardelii îi duceau pe copii acolo.

– La Terasă? Perfect, zise doamna Théodorine. Rose, Josépha îmbrăcați copiii cu haine călduroase, fiecare să aibă un rând de schimburi, nu știu cât vom sta acolo... Câți suntem? Unsprezece

fără servitori, deci e nevoie și de berlina mea; să se înșeueze caii, să profităm de un moment de acalmie ca să ieșim pe poarta din față, și să ne întâlnim cu cele două cupeuri în pasaj. Nu iau decât femeile, zise ea slugilor. Bărbații vor rămâne aici de pază.

– Eu rămân, spuse Boussardel.

– Iartă-mă, dar ne vei însoți. Căci dacă rămâi, rămân și eu cu dumneata, și nu cred că vrei să mă desparți de copii, nu-i așa?

Boussardel, cu privirea în pământ, reflectă un moment. Era singur cu nora lui, toți ceilalți fiind ocupați cu pregătirile. Orașul mârâia întruna. Doamna Théodorine rosti cu blândețe:

– Nu putem face nimic nici pentru Ferdinand, nici pentru Louis. Domnul să-i aibă în pază! Dar copiii, zise ea făcând un gest spre camerele vecine, sunt și ei tot sângele dumitale și trebuie să-i adăpostim.

– Încearcă să dai de băieții mei, ordonă Boussardel *groom*-ului, care-i întindea mantia, să le spui că i-am dus pe copii la Terasă. Îți voi răsplăti zelul.

În întunericul pasajului, doamna Théodorine, care vru să se urce ultima în trăsură, sui pe toată lumea, ajutată de mătușa Liline, închise ea însăși ușa cupeului Laurei, apoi ușa berlinei. Cu piciorul pe scările celui de-al doilea cupeu care încheia convoiul și în care se afla și socrul ei, Théodorine se adresă celor trei birjari:

– Feriți-vă să mergeți prea repede! Dacă ne întâlnim cu pâlcuri de oameni și dacă ne azvârliți din trăsură vom fi călcați în picioare! Ocoliți grupurile, fofilați-vă! Gata! Plecăm!

Căzu pe scaun, închise portiera, dar imediat, coborând geamul, scoase capul afară și privi în urmă. Trăsurile o luară la trap.

– Ce este? întrebă Boussardel. Suntem urmăriți?

– Nu.

Ea se ghemui într-un colț, ridică din nou geamul și nu-și putu reține un oftat de ușurare.

– Haide, haide, îngână socrul, mulțumit că se poate arăta superior față de această amazoană, în sfârșit învinsă de slăbiciune, se va întoarce, fii sigură. E curajos, dar sprinten și dibaci în mânuirea armelor.

– Da, de fapt asta îi și este datoria, n-am de ce să murmur... Dar îți mărturisesc, tată, că mă costă grozav să părăsesc această casă în care locuiesc de zece ani, de care m-am atașat... pe care ai cumpărat-o pentru noi. Doamne, în ce stare o voi găsi?

El rosti câteva vorbe liniștitoare, la care ea nu răspunse.

Apoi, deodată:

– Și bijuteriile pe care le-am lăsat acolo! strigă el. Și pe cele ale lui Ferdinand!

– Le-am luat eu.

– Unde sunt!

– Sub jupoanele mele.

Ajunseră la Terasă. Îl sculară pe fermier care le descuie casa.

– Să nu semeni panică, să nu lași să se creadă că parizienii fug, îi recomandă Boussardel. Spune doar că locuința era în centrul răzmeriței.

Aliniară toate saltelele pe podelele singurei odăi de la etajul întâi. Îi întinseră pe copii unul lângă altul, îi strânseră pe toți șapte sub niște cuverturi adunate în grabă, mătușa Liline le spuse nepoților și nepoatelor că sunt culcați acolo la fel cum fuseseră culcați Prichindel și frații săi la Căpcăun acasă. Cunoșteau povestea lui Prichindel? Deși toți copiii o auziseră de douăzeci de ori de la dădacele lor, ea voi să le-o spună din nou, presărând-o, după obiceiul ei, cu un pic de credință; dar Laure îi atrase atenția, cu drăgălășenie, că cei mai mulți dintre micuți adormiseră. Victorin, care la șapte ani trecuți rămăsese greoi, chiar sforăia un pic.

În timp ce la parter se pregătea, pentru cei patru stăpâni ceea ce mai rămăsese din rufăria de pat, doamna Théodorine și bunicul ieșiră pe terasă. Stăteau în picioare, cu coatele sprijinite de balustradă; priveau Parisul. Luminile făcliilor pătau în mod neregulat noaptea, și din loc în loc luminau câte o bucată de zid, descopereau câte o fațadă. Dar mai ales zgomotul făcea să se simtă prezența orașului furios. Împușcăturile se succedau; era imposibil de identificat locul de unde izbucneau. Un coral enorm pe care-l bănuiau alcătuit din strigăte, din plânsete, dar care ajungea la ei confuz și monoton, alcătuita un fond sonor salvelor, o țeavă de orgă acestui concert înălțat sub cerul negru. Bătrânul și femeia tânără tăcură ascultând și văzând.

Doamna Théodorine îl rugă pe socru-său să intre în casă. Înăuntru, el se prăvăli pe o somieră ale cărei arcuri gemură, primindu-l. Noră-sa se așeză aproape de el și, la lumina lumânărilor, îl văzu cu obrajii scăldați în lacrimi, mușcându-și buzele; ciuli urechea și-l auzi șoptind, clătinând din cap: „Paris... Paris..."

De îndată ce se făcu ziuă se întoarseră și unul și celălalt și se postară în observatorul lor. Laurei, care era o mamă foarte atentă, îi lăsară în grijă pe cei șapte copii; cele două dădace o ajutau, Josépha declară, în ce-o privea, că se aranjase foarte bine cu bucătăria, în realitate un cuptor nenorocit; dar Josépha era ingenioasă, ridicase un protap în fața cuptorului și perpelea acolo doi pui pe care-i tăiase în zori. Își etalase proviziile, căci izbutise să dosească cele două coșuri în trăsuri, și acum nimeni nu mai râdea de prevederile ei.

Se confirmă încă o dată că din partea mătușii Liline nu trebuia să te aștepți la nici un fel de ajutor. Tocmai acum se găsise să facă un fel de clasă din copiii pe care atâtea schimbări și spaime îi aduseseră în situația de a nu mai putea fi atenți la nimic. Renunțase la idee, dar nu cu plăcere. Atunci o pornise pe jos să vadă dacă satul nu avea o biserică, o capelă, sau măcar un mic altar, unde să-și facă rugăciunile. Își propusese să le vorbească țăranilor, ca să liniștească spiritele, care pe aici păreau foarte calme. O lăsară să se ducă unde voia. Nu făcea decât să-i încurce în niște împrejurări în care fiecare trebuia să se adapteze neprevăzutului. Această fată bătrână ce năzuia ca singura misiune pe pământ să fie devotamentul față de aproapele ei, se arăta cu totul incapabilă să îngrijească, să ajute pe cineva cu mâinile ei, să fie de folos cuiva. Se ducea pe la bolnavii nevoiași, dar ca să le țină predici; nu știa să pregătească o cataplasmă cu muștar, nici măcar să facă o clismă: mirosurile o făceau să leșine. Totul la ea era numai vorbă; nu se simțea în elementul ei decât prezidând comitetele doamnelor filantropice, făcând expozeuri, remarce și admonestări.

În timpul mesei, doamna Théodorine o lăsă, cu răbdare, să-și povestească isprăvile de la Monceaux. Dar Boussardel, ca de obicei, nu-și asculta fata. Se gândea. Privirea pe care și-o plimbă în jurul mesei nu întâlni decât femei, căci copiii mâncaseră mult mai devreme, și tot o femeie îi servea. Singurul

bărbat în fața acestui areopag feminin... Ce senzație îl încearcă, îl obsedează, vagă, dar tenace? Chiar în acel moment Joséphа se arată în pragul bucătăriei, ca să constate cum se desfășura masa, și Boussardel, la această ultimă apariție feminină, rămase încremenit.

La sfârșitul mesei, zgomotul unui echipaj, strigătul unui vizitiu care cerea să se ridice bariera îi făcură pe meseni să tresară. Își aruncară șervetele și ieșiră. Era trăsura lui Albaret. Financiarul, în vârstă, văduv, fără copii, retras din afaceri, nu-l mai avea pe lume decât pe Boussardel.

– Sunt momente, spuse el strângându-și în brațe vechiul prieten, când se face auzit glasul afecțiunii. Timpurile m-au ținut departe de dumneata. Portarul dumitale mi-a spus unde vă găsesc... Dar, mai întâi, aveți vești de la cei doi băieți ai dumitale!

– Nici una.

– Dumnezeule! zise Albaret doamnei Théodorine care-i oferise un scaun. Se așeză, își scoase pălăria; în ciuda vremii răcoroase, își tamponă fruntea, își șterse interiorul pălăriei.

– Situația? întrebă Boussardel.

– Complexă! răspunse Albaret făcând o grimasă. Încordată, plină de pericole.

Omul cu experiență, burghezul care vorbește cu ușurință și e ascultat, reapăru și explică.

– Domnul Thiers se află în castel. Umblă zvonul că regele i-a oferit postul de prim-ministru și că-i îngăduie să se alăture domnului Odilon Barrot.

– Nu, zău! strigă agățându-se de primul simptom liniștitor.

– Da, dar asta va fi de-ajuns? Pe baricade nu se mai strigă: „Jos Guizot!" nici: „Trăiască Reforma!" Acum se strigă: „Fără rege!" Răscoala întrece orice limite...

– După împușcăturile de ieri seară, urmă Boussardel, am presimțit-o. Dragă prietene, e îngrozitor. Am văzut din casă morții, pe care-i plimbau într-o căruță...

– De fapt, ce s-a petrecut? întrebă doamna Théodorine, punând un butuc pe foc. S-a pretins că mulțimea, bucuroasă de veștile bune, se strânsese în fața palatului Capucinilor și că acolo fusese pur și simplu împușcată. Nu-i cu putință, nu-i așa?

– Ba da! Regimentul 14 de infanterie a deschis focul.

– Dar de ce? La ce provocare?

– Afacerea e încâlcită ca întotdeauna în astfel de cazuri. Domnul de Courtais, deputatul, a voit să-i afle dedesubturile. A alergat în bulevardul Capucinilor, l-a interpelat pe ofițerul comandant al Regimentului 14. Dacă e să-l crezi pe acel locotenent-colonel, o împușcătură trasă din greșeală, din grădina palatului, a zdrobit piciorul calului său chiar în momentul când sosea mulțimea. Ofițerul a crezut că gloata atacase postul și a ordonat să se tragă o salvă. Totul a pornit de aici.

– Ce fatalitate! rosti doamna Théodorine.

– Căile Domnului... începu mătușa Liline.

– Nici pomeneală! zise Albaret, ridicând din umeri. Așa cum spune doamna, a fost o fatalitate. Parisul era prea împărțit în tabere: garda municipală, mai ostilă poporului ca niciodată, armata, mai curând moderată, și, în sfârșit, garda națională trecută de partea reformiștilor...

– Ah! făcu Boussardel, fiindcă garda...

– Nu, prietene, la început ea s-a interpus cu hotărâre între forța armată și mulțime, apoi, față de felul cum s-au desfășurat faptele, atitudinea ei s-a conturat. Acum e alături de popor.

După un moment, noi sunete se amestecară cu zgomotele care veneau dinspre oraș. Boussardelii, ieșiți pe terasă, recunoscură clopotul de alarmă. În stânga văzură o trupă care cobora spre Paris, pe strada Argenteuil. Alergară spre ea.

– Cine sunteți? îi întrebară pe soldații așezați de-a lungul zidului împrejmuitor.

Era garda națională de la periferie.

– Laure! strigă Boussardel, care se simțea prin fiii săi, solidar cu toate regimentele gărzii. Cheam-o pe Josépha! Să aducă vin și să dea de băut acestor viteji!

Cetele care veneau pe drum nu se asemănau câtuși de puțin cu miliția burgheză, lustruită, fercheșă, din care făceau parte cei doi gemeni. Acei oameni, desigur mult mai săraci decât parizienii, aveau uniforme improvizate, bizare, reduse uneori la un centiron care le strângea bluza.

– Ne ducem ca întăriri, explică un sergent, oprit să golească unul din paharele întinse de Josépha. Camarazii noștri din Paris ne-au trimis o ștafetă.

– Sunt în încurcătură?

Un altul, luând locul și paharul primului, continuă:

– Insurgenții au atacat Castelul de Apă și Piața Palatului Regal care era apărată de armată. Atunci gărzile naționale au avansat cu arma pe braț, dar, rrran! câinii ăia de municipali, ascunși în strada Valois, au tras asupra lor.

Boussardel se sprijini de gard.

– Naționalii au ripostat! Ah! Lupta s-a angajat, lucrurile s-au încins.

Omul alergă să-i ajungă pe-ai săi. Grupul Boussardelilor se dislocă, se clătină și reintră în căsuță. Toți erau muți și palizi. Laure își frângea mâinile, Adeline se închina și se ruga. Boussardel rămăsese în picioare, dar tremura.

– Doamne, rosti atunci doamna Théodorine cu glas tare, Dumnezeule al milei, al bunătății, al dreptății, ai milă de supușii tăi, luminează-i, întinde-le mâna în aceste clipe grele!

Vorbea cu siguranță și simplitate, cu bărbia ridicată, dreaptă, ca de obicei. Mătușa Liline, bătută pe propriul ei teren, își încetă rugăciunile.

– Dacă te-am supărat, Doamne, urmă fiica lui Bitzius, lovește în noi și în bunurile noastre, dar nu în ființele pe care le iubim. Apără-i pe cei care ne sunt dragi, ține seamă de credința lor, de greșelile, de slăbiciunile firii lor. Apără-i pe tații copiilor noștri!

Toată după-amiaza nu se ivi la Terasă nici un mesager al celor doi locotenenți. Cele două femei și Boussardel stăteau ca pe ace. Ce să însemne tăcerea asta? Că Ferdinand și Louis n-aveau vreme să se gândească la familie, sau că li se întâmplase o nenorocire?

Calmul, care de la ora două începuse să se instăpânească în Paris, împușcăturile tot mai rare, o modulație nouă în strigătul orașului, mereu puternic, dar parcă schimbat, îl făcură pe Boussardel să se liniștească, numai că, amintindu-și de falsa bucurie din ajun, nu cuteza să se lase în voia optimismului; dar nimeni nu veni să le spună dacă locotenenții mai trăiau.

– Fata mea, zise Boussardel doamnei Théodorine, către ora trei și jumătate, nu încerca să mă oprești. Nu mai suport această nesiguranță și, dealtfel, revolta pare să se fi potolit. Cobor în Paris cu Albaret, puteți conta pe un mesaj de îndată ce voi ști ceva despre băieți.

Își îmbrățișă nora. Temerile lor comune, caracterul deosebit de care dăduse dovadă tânăra femeie începând din ajun, ajutorul moral pe care-l primise de la această persoană atât de recent intrată în familie făcuseră să se stabilească între ei legături puternice. Plecând, îi era și mai dragă.

– Dacă întârzii să te liniștesc, să nu te gândești la nimic rău, adăugă el urcându-se în trăsura lui Albaret. S-ar putea să am nevoie de timp ca să-mi caut băieții prin Paris. Vei primi, în orice caz, un mesaj.

Mesajul sosi abia la ora cinci. *Amândoi sunt sănătoși. Vă puteți reîntoarce în oraș. Agitația s-a potolit.*

Mesagerul, care era vizitiul lui Albaret, reîntors călare, nu putu spune mai mult decât că batalionul celor doi oameni fusese găsit în curtea palatului Tuileries. Nu știa cum se dezlănțuise criza guvernamentală și, dealtfel, părea să-i pese prea puțin de asta.

Oricât de nerăbdătoare ar fi fost să-și revadă soțul, doamna Théodorine nu voi să plece fără toată trupa: ținea să-i readucă ea însăși pe toți la cuib. Grăbi pregătirile, o luă pe Laure în cupeul ei, se așeză de data asta în fruntea convoiului și dădu semnalul de plecare. Cele două cumnate, acum scăpate de griji, vădeau aceeași reacție febrilă, vorbeau și una și cealaltă cu volubilitate, se străduiau să privească prin ferestre. Dar bulevardul exterior ca și partea de sus a străzii Rocher erau pustii și nu le puteau spune nimic. Începuse să se înnopteze.

– Unde e mai bine să-l aștept pe Louis să se întoarcă? La palatul Villette, zise Laure, sau în strada Provence? Care e părerea dumitale, cumnată?

– La palat. Pentru că, mai mult ca sigur, acolo or să se reîntoarcă, de îndată ce se vor elibera.

Trăsura înainta.

– Și eu cred la fel... Vezi ceva din partea unde te afli?

– Nimic... Domnul și doamna Heurtault or fi rămas acasă? întrebă doamna Théodorine, care socotea că în urma acelor zile de tulburare, trăite laolaltă, trebuia să se arate cât de cât preocupată și de părinții Laurei; de trei zile nu mai vorbeau decât despre gemeni.

– Cu siguranță. Tata și mama sunt prudența personificată, nu cred că s-au mișcat de-acasă. Și strada Frotin mi se pare destul de izolată ca să nu fi avut de suferit de pe urma răzmeriței... Cât

te invidiez, draga mea, că părinții dumitale sunt la Annecy! Asta te face să te frămânți mai puțin...

De un an, regele Charles-Albert de Sardinia dăduse câteva libertăți Savoiei și se nădăjduia chiar un statut care să permită provinciei să renască la viața publică; familiile vechi, influente, simțiseră nevoia de a face corp comun, și familia Bitzius se dusese să-și petreacă iarna acolo.

– Ah! strigă doamna Théodorine, aplecându-se peste geam, iată în sfârșit, meleaguri mai însuflețite.

Ajunseseră la încrucișarea cu strada Bienfaisance. Acolo străluceau primele iluminații. Puțină lume pe șosea, dar în grădina unui institut de băieți se putea vedea, printre zăbrele, o farandolă veselă care agita lampioane cântând *Marsilieza.*

Pe măsură ce trăsura se apropia de centrul Parisului, unde rămăsese concentrată mulțimea, iluminațiile erau mai frecvente și bucuria mai fățișă. La ieșirea din strada Rocher, care dădea în Sainte-Lazare, dansau niște copii; la întretăierea cu strada Hâvre, dansau tineri și femei. Grupuri de oameni, proletari și soldați, amestecați în chip fratern, își treceau din mână în mână niște foi imprimate și, cum această mulțime încurca drumul, cupeul se opri. Doamna Théodorine, la capătul curiozității, coborî geamul, scoase capul. Un flăcău voinic o văzu, îi azvârli o glumă cam deocheată, pe care ea n-o pricepu, apoi îi puse sub nas o placardă pe care ea citi: „Fără Burboni! Trăiască Republica!"

– Cumnată, spuse Théodorine reașezându-se, te anunț că am devenit republică.

– Într-adevăr, zise Laure, s-a făcut?

Trăsura porni din nou. Doamna Théodorine replică:

– Și după părerea mea asta s-a făcut atât de repede, încât nu vor mai avea când să-mi prade casa.

Într-adevăr. Bilanțul revoluției s-a soldat, pentru palatul Villette, cu o lanternă de la portal sfărâmată și cu câteva ochiuri de geam sparte, la loja portarului. Louis fusese rănit de un glonte, în partea superioară a brațului, dar glontele ieșise fără a-i provoca o rană prea mare. Boussardel-tatăl, trimițându-și mesajul la Terasă, cunoștea infima consecință a acestui accident, care nu-l împiedicase pe locotenent să-și reia postul,

după un pansament sumar, și care n-avea să-l împiedice nici în iunie următor să se reîntoarcă, spre a-și face datoria împreună cu Ferdinand, în foburgul Poissonière. Laure nu fu informată de socrul ei despre această rană decât în momentul când garda se întorcea acasă; n-avu vreme să se mai alarmeze. Louis sosea, cu brațul în eșarfă, dar pe picioare, și destul de mândru, alături de fratele său, neatins.

Din personalul palatului fusese împușcat un grăjdar, care se afla de puțină vreme în casă.

CAPITOLUL XVI

Lunile, anii care urmară au fost în întregime consacrați lui Victorin, care dădea multe griji familiei sale. Nu prin sănătate, dealtfel excelentă, ci prin firea sa. Caracterele fraților și surorilor lui păreau mult mai fericite.

Florence, cea mai mare, era o copie în mic a mamei sale, ea însăși atât de mică. Ramura Bitzius pretindea că tânăra fată semăna leit cu doamna Théodorine, la aceeași vârstă, inclusiv seriozitatea. Cei din neamul Boussardel, unde erau toți înalți, nădăjduiau că Florence totuși va mai crește.

Victorin era al doilea copil.

Al treilea. Edgar, semăna și el cu mama lui prin tăcerea și reflecția sa, surprinzătoare la un băiat atât de mic, printr-o privire neagră, pură, poate cu puțină febră. Doctorii recomandau, în ce-l privea, multă vigilență: era slab de piept. Părinții nu voiră să se alarmeze: nu vorbeau niciodată de străbunic, primul Ferdinand Boussardel, mort de tuberculoză la Amsterdam.

După Edgar, venea micul Amaury care, la șase ani se și declara din cap până în picioare fiul tatălui său. Bine clădit, cu poftă zdravănă de mâncare, râzând mereu, nu era deloc timid. Nu-l puteai face să stea liniștit decât punându-i între degete un creion sau o pensulă. Scria neciteț și mâzgălea cu antren. Mătușa Liline revendica meritul acestei ereditați artistice cu atâta tărie, ca și cum copilul ar fi ieșit din pântecele ei. Ceru să-i dea lecții.

Cele două mai mici, Louise și Noëmi, nu arătau încă multă personalitate.

Față de cei doi frați și de cele trei surori, Victorin era un omuleț greoi, adormit, lacom, bănuitor. Cei doi frați mai mici învățară să citească curent, când el mai era încă la abecedar. Tatăl celor trei băieți, pentru care calitatea de prim-născut era tot ce reprezentase și el pentru propriul său tată, nu-l considera

decât pe Victorin ca pe urmașul său, și orgoliul lui suferea din această pricină, ca și cum Edgar și Amaury, mai silitori, n-ar fi fost și ei tot copiii lui. Voia să se arate mândru de băiatul cel mare și nu putea. Se afla în acea penibilă situație a tatălui care simte nevoia să protesteze când i se spune: „Băiatul dumitale îți seamănă". I se spunea astfel, cum se spune de obicei, dar această înrudire nu era evidentă, măcar că băiatul părea mai curând un Boussardel decât un Bitzius. Într-o zi, Boussardel, bunicul, care-l ridică în slăvi pe primul născut al primului său născut, declară:

– Vrei să-ți spun eu pe cine amintește cel mai mult acest copil? Pe unchiul său Louis, la vârsta ingrată. Aceeași încetineală, aceeași lene a minții.

Ferdinand nu protestă. Fratele său nu asista la scenă.

– Așa că, zise bunicul fiului și nurorii sale, n-aveți de ce să fiți necăjiți. Gândiți-vă la reușita lui Louis.

La palatul Villette, ca dealtfel în toate familiile, tatăl avea grijă de educația băieților, lăsând mamei educația fetelor. Ferdinand se atașă deci de Victorin ca un cultivator încăpățânat de un teren sărac pe care vrea cu tot dinadinsul să-l facă productiv, și dragostea lui pentru acest copil se cam exalta degeaba, față de puținele satisfacții pe care le primea. Îi căuta scuze la orice, se străduia să atenueze mojiciile băiețașului care nu era chiar așa de prost ca să nu simtă această manevră. Când copiii jucau mici jocuri în fața părinților și era rândul lui Victorin să răspundă, tatăl se grăbea să-i sufle cuvântul și copilul se arăta mai umilit decât dacă ar fi pierdut un gaj, căutând răspunsul.

– Pentru că tata nu mă lasă să vorbesc, zicea el cu o privire rea, nu mă mai joc.

Autorul zilelor sale, stângaci ca majoritatea taților, atâta vreme cât copiii lor nu sunt decât copii, nu știa ce metodă să mai folosească și era disperat. Vedea cum se adâncește neînțelegerea între el și acest mic personaj închis în sine, care îi scăpa din ce în ce mai mult. „Cum să revenim asupra acestui start prost? se întreba el. E vina mea că l-am preferat și răsfățat? Presupunând că copilul se deșteaptă și se dezvoltă, se va mai apropia de mine? Mă va înțelege cum l-am înțeles eu pe tata?"

Problema era serioasă, depășea momentul. În mod normal, funcția lui trebuia să-i revină lui Victorin. Dacă se arăta

neputincios s-o primească, atunci cui îi va reveni? Lui Edgar care avea o sănătate șubredă? Lui Amaury care era al treilea fiu? Ce contrasens! Soțului Florencei? Dar Florence va căpăta o dotă destul de frumoasă pentru ca biroul de schimb, depus în coșul ei de zestre, să fie de prisos. Și apoi ideea ca un nou venit în familie să strângă recolta a treizeci de ani de muncă i se părea odioasă lui Ferdinand. Tocmai asta voia el să evite, ca slujba lui să nu iasă din casa lui. Dacă trebuia s-o împartă, o va împărți între fiii săi.

Se gândea tot timpul la asta; făcea, din această problemă, subiectul discuțiilor sale cu nevastă-sa care, mamă constantă și încrezătoare, încerca să-l liniștească pe Ferdinand, invoca schimbările pe care le putea aduce viitorul, obiecta că toate familiile aveau aceleași griji. Asta nu-l liniștea pe tată, al cărui amor-propriu – sentiment foarte puternic la el – era atins. Judeca acest caz al său ca neavând nimic comun cu altele.

Biroul de schimb devenise bunul, fieful lui. Ținea la el tot atât de mult cât ținuse și tatăl său, dar se simțea legat cu alte fire. Ceea ce-l atașa pe Florent Boussardel de acest birou erau greutățile pe care le întâmpinase ani de zile; pentru Ferdinand, el însemna puterea și prestigiul pe care le cucerise. Sigur că n-ar fi reușit să înființeze cu treizeci de ani în urmă, chiar susținut de un Soucheaux, ceea ce știuse să facă tatăl său cu talente mai puțin variate, dar cu calități profesionale mai adevărate. De-acum însă, afacerea mergea singură și nu mai avea nevoie decât de un port-fanion, de un ambasador la Paris. Ferdinand era omul acestei funcții. Cu o inteligență vioaie, intuitivă, asimilatoare, înzestrat cu puterea de a pătrunde caracterele, căutând să placă pentru a convinge mai bine, înarmat ca să strălucească în lume și să seducă femeile, el știa, în birourile sale, să iște devotamente, să însuflețească personalul și să-l facă pe fiecare să dea, în muncă, maximum de randament. Se simțea foarte sigur în privința viitorului. Trecut de la adolescență la vârsta bărbăției, între 1830 și 1848 el întruchipa băiatul frumos al monarhiei burgheze și financiare. Regalitatea lui Louis-Philippe era cea care-l ridica în slăvi pe agentul de schimb și, sub scutul ei, sunase semnalul domniei sale; această domnie dura. Agentul de schimb rămăsese în picioare când suveranul era la pământ. Valoarea reală a lui Ferdinand consta în faptul că simțise acest lucru.

– Îmi înțeleg epoca, asta-i tot! striga el reluând, fără să știe, o vorbă a tatălui său, când era tânăr, căci din tată în fiu, sau din mamă în fiică, sclipirile de spirit se repetau în mod ciudat.

El preciză chiar, într-o zi, pentru a-și justifica îndrăzneala profesională de care tatăl său se speriase:

– Am înțeles că în epoca mea agentul de schimb nu este un agent al banului, ci unul al jocului.

Or, el găsea în fratele său un soi de contragreutate care opera nu numai pe plan particular – căsătoria nu slăbise legătura dintre ei – ci și în munca și afacerile lor, pentru că se informau reciproc și posedau, în mare, aceeași clientelă. Louis reușise în notariat tot atât cât și fratele său la Bancă. Tot ceea ce păruse odinioară la Louis nedecis, trecător, suspendat, se fixase, ca printr-o reacție chimică, în contactul cu notariatul. Minuția sa devenise metodă, încetineala sa, precauție, nevolnicia, măsură. De îndată ce s-a văzut apreciat, ceva care semăna cu încrederea în sine își făcu apariția în acest suflet atâta vreme dominat de îndoială. Și când începu să iasă din apartamentul său din strada Provence, unde trăia alături de nevastă-sa, ca să se dedice fostului birou de notariat al lui Heurtault, unde îl aștepta munca, unde tot personalul îi vorbea cu considerație, unde clienții îi dăduseră întâlnire apreciindu-i competența, Louis înțelese că există prin el însuși. Și când anii se scurseră, când veniră copiii, când biroul de notariat trecu în întregime în mâinile sale, această parte frumoasă de succes nu-i răsturnă sentimentele față de fratele său. Fără să mai accepte starea de inferioritate, consimțită de nevoie, în care-l ținuse Ferdinand în tinerețea lor, îi era totuși recunoscător pentru acest trecut. Își spunea că reușita i-o datora acestui frate care, odinioară, îl obligase să fie răbdător și ascultător, calități majore la un notar.

– În fond, îi zicea Ferdinand, soarta a rânduit foarte bine lucrurile. Eu aș fi fost un notar prost. Comediile pe care funcția ta te obligă să le asculți și chiar să le prezidezi, m-ar face să râd. Tu, tu nu râzi. Tu nu trebuie să râzi, în timp ce mie obligația de a nu râde ar fi fost de-ajuns ca să-mi stârnească râsul.

– Este totuși o necesitate comodă, răspundea Louis, ea impune o atitudine serioasă, și în dosul acestei măști poți să asculți, să observi.

– Și să dai impresia, zău dacă m-aș pricepe la așa ceva, că nu te gândești la nimic...

– Dar poate că nici nu mă gândesc, riposta Louis cu o maliție care nu apăruse decât în cel de-al treizecelea an al său.

Gemenii aparțineau astfel celei mai ocrotite dintre profesiile liberale. Agentul de schimb, notarul și poate și avocatul, mai mult decât judecătorul și administratorul, rămăseseră nemișcați, ca niște blocuri de granit, în mijlocul curentului și al variațiilor sociale. Marii burghezi ai monarhiei din iulie se compromiseseră timp de cincisprezece ani, cucerind prea multe locuri în Parlament, etalându-și prea ostentativ, față de opinia publică, certurile lor intestine; literele, baroul, magistratura ieșiseră fără glorie din disputele lor pentru putere: casta funcționarilor ministeriali scăpase de aceste diminuări.

Pe nesimțite, de la un an la altul și poate fără să vrea, frații Boussardel începuseră să-și restrângă limitele societății lor. Tatăl, în punctul culminant al averii sale, înainte de a se retrage de tot în favoarea băieților săi, sigur că resimțise puțin beția succesului; atunci își lărgise cercul frecventat de oameni politici, de jurnaliști, de acei străini în trecere care atâtau curiozitatea; o revenire a tinereții, care-l apucă după moartea lui Ramelot, spori această agitație; în sfârșit, Ferdinand nu putea ignora faptul că bătrânul își luase ca amantă pe dansatoarea aplaudată într-o seară la palatul Villette.

Dar la gemeni reușita familială nu produsese astfel de tulburări. Ferdinand și Louis făcuseră cunoștință cu siguranța și cu luxul mult mai devreme, în viață, la vârsta la care te adaptezi cu ușurință la acest lucru. Beția succesului nu li se urcase la cap. Ei nu doreau să cunoască nici înalta boemă, nici nobilul foburg, nici chiar palatul regal; refuzară categoric, și ei, și surorile lor, să se ducă la acel bal de la Tuileries, totuși democratic, unde invitații primiseră autorizația să vină cu omnibuzul.

Ceea ce le plăcea fraților Boussardel era mediul lor, care se formase odată cu ei. Adevărata Chaussée d'Antin, Chaussée d'Antin financiară, inegalabilă prin influența, independența, antrenul serbărilor și cifra sa de afaceri nu data într-adevăr decât de la Restaurație încoace. Ea alcătuia o cetate în acest oraș, aproape tot atât de închisă ca și aristocrația, care-și bătea joc de ea, dar pe care o primea cu plăcere în saloanele sale. Căci dacă foburgul nobil știa să-și apere porțile, nici în Chaussée d'Antin nu intra oricine. Relațiile personale ale agentului de schimb și

ale notarului, cele ale soțiilor și chiar ale copiilor lor se învârteau în această lume închisă, care-și avea moravurile, limbajul și furnizorii ei. Cele două doamne Boussardel își recrutau de aici până și servitorii, care n-ar fi inspirat încredere aducând certificate provenind din alte clase sociale.

Ferdinand, renunțând la grizete ca să se însoare – după cei trei ani de fidelitate cu care o onorase pe doamna Théodorine – nu se simțise niciodată tentat de actrițe sau de dansatoare de la Operă. Capabil de a se ameți, de a râde și de a ciupi de talie o fetișcană frumoasă, participa adesea la petreceri prin cabarete. Le lăsa pe femeile ușoare să-i facă curte, dar nu le însoțea niciodată la ele acasă. Așa că din acest punct de vedere nu avea a se teme de nici o indiscreție, de nici o complicație. Doar fratele său, care, dimpotrivă, era un soț model, știa de unde-și recruta Ferdinand amantele: din lumea lui.

Tot acest edificiu geamăn reprezenta o minune de echilibru, rezultatul, desigur, al unor eforturi, dar rezultat de asemenea al uneia dintre acele îmbinări fericite care se întâlnesc destul de rar în societate și care compensează multitudinea vieților eșuate. Și această mașină era acum amenințată; această asociere între notariat și Bancă era amenințată, începând din a doua generație, de Victorin; de el singur, căci cu fiul lui Louis, bine dotat, ținut strâns în mână de tatăl său, notariatul nu era amenințat de nici un risc. „Lucrurile mergeau prea bine, își spunea Ferdinand măsurând drumul parcurs de familia sa de când ajunsese la vârsta puterii de a observa. Asta nu putea să dureze, trebuia să vină și piatra de încercare în drumul nostru."

În fiecare vară, cele două noi ramuri Boussardel și ramura Mignon, fără a mai vorbi de neproductiva mătușă Liline, se reuneau la Grançay, în jurul bunicului. Atunci el prezida zilnic masa de douăzeci de persoane, în loc de o dată pe săptămână, cum făcea la Paris, la masa de sâmbătă a familiei. Reuniunea de la Grançay se prelungea de obicei până la jumătatea lui august, apoi familia se împrăștia. Se duceau la celelalte proprietăți ale lor, la munte sau la mare. Julie Mignon, mereu la fel de dezlănțuită, deși era acum bunică – frecventa lacurile italiene. Boussardel-bătrânul se ducea să inaugureze sezonul de vânătoare la Bois-Dardeau, în Hurepoix, la bătrânul său prieten Albaret.

La sfârșitul verii lui 1854, se întâlni aici cu fiul său Ferdinand, care-i aducea acolo pentru prima oară pe micuții

Victorin și Amaury. Raționamentul și convingerea eșuaseră în ce-l privea pe Victorin, mai neastâmpărat poate la apropierea adolescenței, dar de o lene a părinții la fel de crasă, cu o fire la fel de ursuză. Ferdinand încercase sistemul de a-și înceta mustrările și de a-i oferi acestui băiat dificil aceeași existență ca și când ar fi fost demn de iubit. Tatăl nădăjduia o îmbunătățire progresivă, firească a acestui caracter atât de supărător constituit. După ce recurse și la acest lucru, nu mai întrevăzu un altul.

Doamna Théodorine se afla în acea vreme la Cauterets, ale cărui ape îi fuseseră prescrise pentru micul Edgar. Le luase cu ea și pe cele trei fete, prea mici pentru ca tatăl lor să poată avea grijă de ele. Doamna Théodorine îi scrise soțului ei că *chalet*-ul închiriat era încântător și că se bucura de o priveliște minunată asupra văii. O aștepta acolo pe doamna Bitzius, în mare doliu după propria sa mamă, și care-și va afla, alături de fata sa, liniștea cerută de durerea ei.

Singură, mătușa Liline se înapoiase la Paris, chemată, zicea ea, de „operele sale de binefacere".

Ferdinand, care avea în acel an înclinări galante, se vedea astfel liber la Bois-Dardeau. Cei trei băieți ai paznicului de vânătoare de pe domeniu, care erau cam de aceeași vârstă cu Victorin și Amaury, alcătuiau o companie perfectă pentru micii parizieni, și-i țineau departe de cei mari. Bunicul Boussardel nu era nici el prea stânjenitor; mergea pe șaptezeci de ani și, măcar că Albaret era mai mare, adesea el era cel care adormea primul, seara, la masa de *écarté*. Dealtfel, treaz sau ațipit, el își sprijinea întotdeauna vlăstarul printr-o complicitate tacită. Își adora nora, repeta adesea lui Ferdinand, mai ales în fața ei, ceea ce-i declarase după zilele de la Terasă.

– Băiete, ai o femeie de prim rang, o persoană superioară.

– Știu, tată, răspundea Ferdinand.

– Ta, ta, ta! N-ai s-o știi niciodată destul. Așa că, poartă-te frumos cu ea! Nu-ți fă de cap, altfel vei avea de-a face cu mine!

Acestea fiind spuse, nimic nu-i plăcea mai mult decât să-și surprindă fiul vorbind la ureche unei doamne, în dosul unei uși, sau primind un bilețel dintr-o mânuță înmănușată; căci Ferdinand, care nu se ascunsese niciodată de tatăl său, sigur că-i va fi întotdeauna binevoitor, se slujea adesea de el, ca de un

paravan. Dar totul părea datorat hazardului; cei doi oameni n-aveau prostul gust de a vorbi despre aceste lucruri.

Nu Ferdinand, ci tatăl său fu cel care o invită pe doamna Ovise la Bois-Dardeau. În iarna ce trecuse, bătrânul o surprinsese pe această tânără văduvă privindu-l și ascultându-l pe fiul lui cu o atenție semnificativă. Și, cum ea apărea adesea în lume însoțită de o rudă în vârstă și săracă ce-i slujea de însemn al respectabilității, bunicul îi zise lui Albaret:

– Invită-le pe amândouă odată cu mine, îmi vei face plăcere.

– Îi faci curte doamnei Ovise, pungaș bătrân?

– Oh! mă interesez de această persoană încântătoare în chip cât se poate de onorabil. Socot că-i lipsită de distracții, asta-i tot!

Bancherul Ovise, mâncăcios și mare bețiv, mort de piatră la rinichi, cu un an și jumătate în urmă, lăsase o văduvă tânără, frumoasă, fără copii, căpătuită cu o avere însemnată. Diferența de vârstă care existase între ea și bărbatul ei o dispensa de un doliu prea lung. Cucoana nu părea totuși grăbită să se mărite, anumite circumstanțe familiale întârziaseră moștenirea. Bogată și bine instalată în Chaussée d'Antin, stăpână pe zilele ei, mai putându-se încă sustrage câteva luni de la marile obligații mondene, ea reunea în persoana sa toate avantajele unei legături perfecte pentru un om ca Ferdinand.

El înțelesese bine acest lucru și n-aștepta decât ocazia, nu ca să-i facă declarații, ci ca s-o vadă pe doamna Ovise trădându-și dispozițiile. Asta era principiul, metoda sa. Eclectic în gusturile sale, sensibil la cele mai diferite tipuri feminine, făcea parte din acea specie deosebită de bărbați pe care dificultățile nu-i atâță și care, dimpotrivă, au nevoie să se simtă remarcați. Succesele sale pe lângă sexul slab îl răsfățaseră, îl făcuseră nonșalant, un fel de mic pașă. Nu-i displăcea să vină aventura la el. Întreținea deci, cu femeile frumoase, raporturi întotdeauna susceptibile de a devia de la drumul drept; fiecăreia îi arăta niște asiduități discrete, observa efectele și, la prima roșeață, la primul semn de tulburare, își aduna bateriile în fața acestei redute slabe care se trădase.

Așa că nu conta decât pe lovituri sigure. Și până la urmă, clasa aceasta a burgheziei banului, unde moravurile erau mai austere decât în multe alte cercuri, îi furniza, spre surpriza lui Louis, toate plăcerile pe care și le putea dori.

– Dragul meu, îi spunea Ferdinand fratelui său, imensa majoritate a oamenilor se înșală asupra femeilor, crezând că există femei virtuoase sau femei fără virtute. Există doar femei fericite, datorită soților lor, și femei nefericite. Orice soție, care n-a găsit în soțul ei ceea ce nădăjduia să găsească, poartă în sine o femeie vinovată; și pentru ca greșeala să se înfăptuiască, e de-ajuns apariția unui bărbat în care ea vede un consolator posibil și demn de ea. Și capabil, bineînțeles, să surprindă în ochii viitoarei sale cuceriri licărirea imperceptibilă pe care el i-o va provoca.

– Totuși, zicea Louis care se însurase la fel de pur ca un copil, și a cărui părere despre femei se lega de această împrejurare, să nu-mi spui că o soție atașată îndatoririlor sale...

– Oh, oh! Sunt foarte rare cele care, toată viața lor, n-au ales niciodată un alt om, spunându-și: „Pentru acesta în mod excepțional aș admite că nu e cazul să mă arăt neîndurătoare". Sunt foarte rare cele care nu și-au imaginat niciodată că sunt vinovate, chiar dacă n-ar fi avut să-și reproșeze decât o astfel de supoziție.

Și Louis surâdea la această dialectică.

– Știi ce-mi anunță telegraful electric? strigă într-o zi Albaret, alăturându-se oaspeților săi, în chioșcul cu verdeață unde stătea după ora patru când se mai răcorea. Doamna Ovise vine mâine împreună cu vara ei. Iată o veste plăcută.

Se așeză în cercul fotoliilor de fier, și-i făcu cu ochiul bătrânului său prieten, care se mulțumi să întrebe:

– Aceste doamne vor veni de la Paris cu trăsura?

– Nu, nu. Doamna Ovise este o persoană cu gusturi moderne, care se va folosi de calea ferată. O să ajungă la gară cam pe la zece și jumătate. Mă voi duce eu însumi s-o iau de acolo cu șareta englezească.

– Nu te sfătuiesc, zise Boussardel-tatăl. Nu sunt decât patru leghe de aici până la gară, dar cu soarele ăsta de august și cu temperamentul tău sanguin...

– Eu am temperament sanguin, eu...? protestă Albaret, care reacționa întotdeauna la aceste tachinări de flăcău bătrân. Hm, sunt un prost că răspund la scornelile tale!

– Vei fi și mai prost dacă ai să faci acest drum mâine. Să-l rugăm mai curând pe Ferdinand care-ți va face fără îndoială

acest serviciu. Nu-i așa? spuse bătrânul, întorcându-se pe jumătate spre fiul său.

– Totuși, replică Albaret, n-ar fi câtuși de puțin politicos din partea mea... Acele doamne se așteaptă să mă vadă...

– Mergem în livadă? întrebă Boussardel, ca să schimbe vorba, și se ridică.

Albaret avea o livadă cu peri de care era foarte mândru. Se ducea adesea să-i examineze roadele; privindu-și pomii, cu mâinile la spate sau cocoțat pe câte-o scară, îi pipăia cu ochii și musafirii săi nu se dădeau în lături să-l însoțească în această vizită – unul dintre ritualurile de la Bois-Dardeau. Toată societatea se ridica atunci când auzea cuvântul „livadă". În afară de cei doi Boussardel, se mai aflau la Albaret încă o jumătate de duzină de invitați, oameni cam din aceeași generație cu el.

Îndreptându-se spre livada cu peri, Ferdinand îi oferi brațul tatălui său, care i-l ceru printr-un gest obișnuit între ei. Se opriră un moment ca să admire o bordură de balsamine și restul grupului îi depășì.

– Hi, hi! făcu bătrânul râzând, gogomanul ăsta de Albaret, își închipuie că doamna Ovise va fi decepționată găsindu-te pe tine în locul lui la gară!... Uită-te totuși la bordura asta, băiete, reluă el, fără să insiste mai mult. N-ai fi de părere să sădim și noi, la Grançay, câteva din sortimentele astea variate? Nu-i așa că-s mult mai frumoase decât un singur soi?

A doua zi, sub soarele dinaintea prânzului, șareta englezească apăru, întorcându-se de la gară, condusă la trap de Ferdinand, care efectua în fața peronului un semicerc ireproșabil. Doamna Ovise, într-o rochie mov, de călărie, cu patru volane împodobite cu fireturi grecești, stătea în față, și genunchii celui care conducea dispăruseră sub crinolina ei. Sări jos, ușoară și moale ca o floare mare, răsturnată; în spatele banchetei stăteau domnișoara de companie cu *groom*-ul și bagajele. Doamna Ovise era o blondă, puțin închisă la culoare, una dintre acele persoane care-și pleacă ochii și-și întorc fața la orice vorbă și pe care ai fi putut-o numi modestă din punctul de vedere al cochetăriei.

După-masă se retrase urmată de vară-sa, ca să-și revină după oboseala călătoriei. Locuia la primul etaj al castelului, spre parc. Acolo se aliniau, dând spre o lungă terasă cu ferestre,

apartamentul lui Albaret și cele trei apartamente de onoare, ocupate în acea zi de doamna Ovise, Boussardel-tatăl și o pereche în vârstă. Ceilalți invitați se găseau spre fațada opusă, sau în celelalte aripi; copiii Boussardel erau în aripa a doua.

În mai puțin de douăzeci și patru de ore, Ferdinand se convinse că tatăl său intuise just lucrurile. Doamna Ovise era vulnerabilă. Află că va rămâne două săptămâni la Bois-Dardeau; era prea puțin pentru a o aduce la realitățile amorului, dar destul pentru a obține de la ea niște încurajări, poate chiar făgăduieli. Ferdinand își văzu astfel masa întinsă pe toată iarna.

Pentru asta trebuia să nu piardă nici o zi. Dar prima contralovitură se ivi în persoana lui Victorin. A doua zi după sosirea doamne Ovise, administratorul moșiei veni să dea raportul la castel: el declară că ușile crescătoriei de iepuri fuseseră deschise de o mână răuvoitoare și că cele mai frumoase exemplare ale crescătoriei, iepurii ruseți cu ochii roz, o luaseră la goană. Drama se produsese ziua, ceea ce înlătura ipoteza unui hoț, și făcea ca bănuielile să cadă asupra unei persoane ce putea circula pe moșie fără să iște neîncredere.

Respectul față de Boussardel îl împiedică pe Albaret să-i facă să vorbească pe copiii paznicului. Dar toată lumea de la castel ghici cine era vinovatul. Ferdinand nu întâmpină nici o greutate în a căpăta de la Amaury informațiile dorite, contra făgăduielii că mărturisirea lui nu va fi aflată de fratele său mai mare, care-l bătea cu orice ocazie. Victorin nu mărturisi, dar în cursul interogatoriilor se arătă destul de obraznic pentru ca Ferdinand să aibă un motiv suficient de a-l pedepsi cu asprime. Îl condamnă să stea o zi în cameră, numai cu pâine uscată și apă. Nevăzându-l la masă, încântătoarea doamnă Ovise întrebă de el. Trebui să i se istorisească toată întâmplarea. Ea strigă, făcu pe cucoana miloasă: nimic nu dovedea că Victorin ar fi vinovatul. Bietul micuț! Porunci să fie adus în salon, îl trase deoparte, pretinse să i se mărturisească, în sfârșit, îl luă sub aripa ei, declară că-i va fi de acum încolo paj și că răspundea de virtutea lui.

Victorin, privind-o pieziș, o observă pe doamna Ovise în timpul acestei intervenții, ca și cum s-ar fi întrebat unde era capcana. Nu răspunse nimic, nu făgădui nimic, dar în ziua aceea și timp de aproape o săptămână o urmă peste tot pe protectoarea

lui, ceea ce nu numai că-l surprinse pe Ferdinand, dar îl contrarie grozav în planurile sale. El se întrebă chiar dacă doamna Ovise nu pusese la cale toată această manevră cu scopul de a aşeza un terţ între ea şi el, fie pentru a se ascunde, fie pentru a-l ataca. Înainte ca el să fi găsit mijlocul de a-şi îndepărta fiul, o nouă neplăcere se ivi în persoana a doi noi invitaţi, pe care lui Ferdinand îi plăcea de obicei să-i vadă, dar care aici puteau să-i dea peste cap planurile: cei doi Haussmann. De un an soţul Louisei de Laharpe era prefect de Sena; între doamna Théodorine şi verişoara sa, care trăia acum tot anul la Paris, relaţiile se reînnodaseră. Georges Haussmann[1] şi Ferdinand Boussardel se cunoscuseră şi se apreciaseră. Prefectul nu era decât cu şapte ani mai mare decât tânărul agent de schimb şi aparţineau amândoi aceleiaşi specii umane. Haussmann era înalt, lat în umeri, cu umblet viguros; succesele sale ca funcţionar erau dublate de succesele bărbatului. Ferdinand, pe care numai relaţiile de familie puteau să-l facă să contracteze o prietenie în afara cercului său, simţi o astfel de prietenie pentru acest văr prin alianţă care realizase o ascensiune atât de rapidă. Prefectul se bucura de favoarea împăratului şi cu atât mai sigur cu cât această favoare data dinaintea loviturii de stat, dar asta nu putea fi o momeală pentru Boussardeli: independenţa acestei familii în ceea ce priveşte puterea se baza pe o sprinteneală a minţii, pe tradiţii şi, mai ales, pe experienţă. Totuşi, acest amănunt nu ajungea să se opună legilor firesti ale înrudirii şi ale simpatiei.

Cei doi veri aveau un subiect favorit de discuţie. Îl reluau de îndată ce se aflau împreună, cum fac doi amatori cu aceleaşi îndeletniciri. Vorbeau despre ceea ce, la Boussardeli, de două generaţii încoace, era desemnat prin acel cuvânt care lor le spunea totul: „terenurile". Căci Ferdinand, aşteptând să moştenească proprietăţi pariziene achiziţionate de bătrânul agent de schimb, îi moştenise şi concepţiile, pasiunea lui. Georges Haussmann, la rându-i, odată cu instalarea la Primărie, adusese cu sine planuri grandioase, dungate – se ştia – de creioanele culorilor imperiale, dar marcate peste tot de imaginaţia personală a noului prefect.

[1] *Georges Haussmann*, baron cunoscut administrator francez. Prefect de Sena, a condus toate marile lucrări de drumuri şi şosele care au modernizat Parisul *(n. tr.)*.

Numai că Ferdinand privea aceste probleme ca financiar, ca proprietar, în sfârșit ca un Boussardel, în vreme ce Georges Haussmann vedea lucrurile cu ochii unui administrator, ai unui peisagist și geograf. Prefectul vorbea de necesitatea strategică de a pătrunde în cartiere, vorbea de degajări în vederea salubrității și de înfrumusețări de dragul înfrumusețării, și în orele sale de expansiune mergea chiar până la a plănui un Paris nou, ieșind încet-încet din flancul occidental al vechiului oraș. Ferdinand nu-l urma în viziuni atât de îndepărtate, dar reținea din acele utopii ceea ce socotea el realizabil. Așa, de pildă, decise să cumpere o parcelă lângă bulevardul Etoile, un teren la poalele colinelor Montmartre, mai scump, dar cu un viitor mai sigur.

Boussardelii se simțeau ca la ei acasă la Bois-Dardeau; Albaret, care socotea din ce în ce mai mult familia lor ca pe a sa, îi rugă să invite la el pe cine le făcea plăcere. În vara care trecuse, doamna Théodorine o invitase pe verișoara ei să petreacă câteva zile în acest castel plăcut, și Georges Haussmann li se alăturase și el pentru douăzeci și patru de ore. La Bois-Dardeau, casă familială, unde nu întâlneai decât burghezie, dar cu o situație așezată și de o discreție sigură, Haussmannii se ocupau, ea cu treburile sale, el cu luptele pe care le dădea la consiliul municipal, și cu oboselile cu care-și plătea o viață de onoruri și de plăceri oficiale.

De data asta erau așteptați împreună, a doua zi după serbările publice din 15 august. Sărbătorirea împăratului îl costase pe prefect multă trudă și griji, mai ales că Napoleon al III-lea călătorea pe atunci în Sud, iar la Paris poporul se exaltase la știrea războiului din Crimeea.

Boussardel-bunicul eliberă apartamentul lui de pe terasă ca să-l dea Haussmannilor. Cei doi anunțară că nu vor rămâne decât patru zile. Ferdinand amână deci cu patru zile cucerirea doamnei Ovise.

Contrarietatea sa nu durase decât un moment, având în vedere că această vizită a verilor săi, privită dintr-un anumit punct de vedere, era totuși oportună. Cu doi ani mai înainte, bunurile Casei de Orléans fuseseră confiscate prin acel decret care făcuse să curgă atâta cerneală, și care era cauza demisiei contelui de Morny. Printre acele bunuri se afla și parcul Monceaux, luat înapoi de la familia de Orléans cu ocazia marei

revoluții și apoi restituit la căderea imperiului. În 1830, cu patruzeci și opt de ore înainte de suirea sa pe tron, Louis-Philippe crezuse că poate evita sechestrarea de către stat a bunurilor sale mobile și imobile, dăruindu-le fiilor săi. Decretul din 22 ianuarie 1852 anula această donație. O parte din parc reintra în domeniul național, surplusul rămânând proprietatea prinților, considerați ca moștenitori ai doamnei Adélaïde.

Or, destinul viitorului parc depindea de viitorul vecinătății sale și, în consecință, de cel al terenurilor de la Terasă. Dar în timpul primului său an de slujbă la prefectură, Georges Haussmann dusese o viață agitată, și Boussardelii nu găsiseră mijlocul să discute cu el despre treaba care lor le ardea buza. Acest gen de discuție, cu totul personală, cerea - ca să nu pară indiscretă și să vizeze nedelicatețea – împrejurări favorabile, pregătiri, o atmosferă de relaxare. Acea ședere la Bois-Dardeau, oricât de scurtă ar fi fost, venea tocmai la timp, cu condiția să știi să te folosești de ea.

A doua zi după sosirea Haussmannilor, în timp ce Louise de Laharpe povestea în salon despre marele ei dineu de la primărie, Boussardel-tatăl și Boussardel-fiul își provocară vărul la o miză în trei, și dispărură în mod discret în sala de biliard. Ușa nu se redeschise decât după două ore. Restul companiei ieșise să facă un tur prin parc, se înapoiase și-și lua ceaiul.

În aceeași noapte, Ferdinand avu o discuție cu tatăl său, după care îl chemă cu noaptea în cap la el, printr-o telegramă, pe Ricoud, tânărul ce-i slujea de doi ani ca secretar particular, și care cunoștea toate afacerile familiei. Acest Ricoud sosi glonț de la Paris și plecă tot atât de repede cu instrucțiunile necesare; toate astea se petrecură atât de pe neașteptate încât prefectul și soția lui încă nu apucaseră să plece, așa că Boussardelii, liniștiți, li se consacrară cu toată libertatea de spirit, în ultima zi a șederii lor acolo.

– Émile Pereine[1] are intenții în legătură cu câmpia Monceau, îi zise Boussardel-tatăl lui Albaret, după ce Haussmannii plecară. A și achiziționat terenuri, acum doi ani, știam asta, dar am aflat că mai vrea și altele.

---

[1] *Pereire*, numele fraților *Jacob Émile* (1800–1875) și *Isaac* (1806–1880), amândoi bancheri și parlamentari francezi care au fondat în 1852 *Creditul mobiliar* și au jucat un rol important în dezvoltarea căilor ferate franceze *(n.tr.)*

– Ceea ce înseamnă că...

– Mai întâi că am fost bine inspirat. Émile Pereire are fler, n-ar cumpăra terenuri fără viitor. Nu m-am îndoit de soarta plasărilor mele și nu mă îndoiesc nici acum, când, de alaltăieri... N-am dreptate, băiete?

Ferdinand, serios, se gândea în tăcere. Cei doi Boussardeli îl traseră pe bătrânul lor prieten deoparte, sub pretextul perelor, în realitate ca să discute despre afaceri fără martori. Știau că-i pot încredința, în toată siguranța, părerile și sfaturile primite de la Georges Haussmann.

– Numai că, reluă Ferdinand după câțiva pași, intrarea în scenă a lui Émile Pereire înseamnă și pericolul unui adversar.

– Și încă ce adversar! zise Boussardel.

Tatăl și fiul, dibaci în a-și împărți dificultățile unei discuții de acest gen, se asemănau atunci cu acei actori devotați care-și dau replica fără să urmărească efectul personal, și care nu se gândesc decât la interesele piesei.

– Ei, strigă Albaret, aveți Terasa care nu-i un teren prost. Ce mai vreți? Oricât de considerabile ar fi veniturile biroului de schimb, în afară de averea voastră n-o să pretindeți totuși să achiziționați voi doi, sau hai, voi trei, dacă-l punem și pe Louis, toate terenurile situate între Batignolles și Villiers...

– Nu, zise Ferdinand, dar terenurile care ne interesează pe noi îl interesează și pe Pereire, și, fiecare își știe treburile lui. E vorba, în prezent... pot să-i spun, nu-i așa, tată?

– Sigur, fiindcă lui îi spunem întotdeauna tot...

– E vorba de împrejurimile imediate ale parcului. Parcul, sigur, redus la jumătate, va deveni și va rămâne un loc public de plimbare. În legătură cu asta, avem, în mod confidențial, toate certitudinile. Vă dați seama cât vor valora terenurile de la marginea lui...

– Oho! făcu Albaret, care rămase pe loc și reflectă o clipă. Îmi închipui că... adversarul vostru, după cum spuneați, care trebuie să aibă și el informațiile lui, e gata să arunce în balanță mijloace care le depășesc pe ale voastre.

– Evident! El propune cumpărări masive.

Albaret își reluă plimbarea, încadrat de cei doi.

– Și... spuse el, dacă ați dispune de fondurile necesare, le-ați plasa acum în... mă rog, aveți în vedere afaceri imediate?

– Da! zise Boussardel, care nu făcea uz de cuvântul lui decât în momentele decisive. Da. Putem obține făgăduieli de vânzare. S-ar ocupa de asta Ricoud...

Ferdinand schimbă pe furiș o privire cu tatăl lui; nici unul dintre ei n-ar fi avut lipsa de tact să insiste. Ajunseră la spalierele cu pere.

– Acești Pereire înșfacă toate afacerile, mormăi Albaret, cu nasul într-o pară. Au calea ferată din Saint-Germain, cea din Nord, cea din Sud...

– Fac parte, desigur, zise Boussardel, dintre acei oameni capabili să se pasioneze pentru afacerile cele mai diferite. Căi ferate, cariere de piatră, filaturi, fabrici de cutare ori de cutare, toate le atâță la fel imaginația. În vreme ce, pentru noi, terenurile...

Nu-și isprăvi fraza, clătinând din cap într-un fel care spunea multe. Apoi brusc:

– Boussardelii nu sunt oameni de afaceri! declară el cu o privire imperioasă.

– Știu bine asta, zise Albaret, surâzând la această rămășiță de ardoare în care-l regăsea pe vechiul Florent. Nu suntem burghezi din Paris.

În timp ce se reîntorcea la castel, bunicul rămăsese cufundat într-o reverie profundă. Își spunea că, într-adevăr, dacă altădată nu s-ar fi gândit decât să se îmbogățească, sigur, căile ferate i-ar fi furnizat această posibilitate mult mai repede și mai din plin decât terenurile. Asta era invenția secolului în care nimeni nu crezuse la început. Cu cincisprezece ani mai înainte, această noutate mai isca încă, depinzând de fire, disprețul, ironia sau frica. Terenul era atunci liber pentru un om de afaceri atent.

Da, averea familiei ar fi putut să iasă din căi ferate, în loc să iasă din terenuri, și tot echilibrul interior al Boussardelilor prezenți și viitori, toată semnificația lor socială ar fi fost răsturnate. Într-adevăr, ar fi fost cât pe ce să se întâmple astfel. De ce anume depinsese acest lucru? De împrejurări? Bunicul știa bine că, în această privință, nu-l călăuzise nici întâmplarea, nici interesul, ci o predispoziție misterioasă a minții și a imaginației sale. „Totul vine de la noi, își spuse el mergând, gârbovit de ani, dar pătruns de orgoliu, totul a venit de la mine."

Chiar în aceeași seară, după cină, capriciile discuției se opriră asupra meselor care se mișcau. Ele făceau furori în marea

societate, începând din iarna trecută. Ferdinand, printr-un semn, le atrase atenția asupra celor doi fii ai săi, ale căror minți crude puteau să se tulbure din pricina unei astfel de discuții, și așteptară, pentru a comenta în voie acest subiect, ca băieții să se ducă la culcare. Ferdinand simți de îndată că mesele acestea ar fi cei mai buni aliați ai intențiilor sale față de doamna Ovise. Tânăra văduvă se arătă cea mai tulburată, cea mai atâtată de povestirile pe care în curând fiecare începu să le istorisească despre fenomene, unele mai convingătoare decât altele. Nu asistase niciodată la nici o ședință și ceru să se facă una. Albaret i-o făgădui pentru a doua zi, cu condiția să aștepte cel puțin până la zece și jumătate noapte, ca servitorii să nu bage de seamă nimic; nici ei, nici țăranii nu trebuiau să știe că oamenii de la castel nu se supuneau prescripțiilor episcopilor, care interziceau spiritismul. Ferdinand spera să profite de pe urma stării de surescitare a doamnei Ovise, asupra căreia o apropiere, în semiîntuneric, nu va întârzia să-și facă efectul. În plus, spiritele care loveau în masă vor avea avantajul de a-l îndepărta pe stânjenitorul Victorin. Aceste calcule se realizară chiar a doua zi. Gheridonul din salonul cel mare refuză categoric să se miște și, după trei seri, renunțară la aceste exerciții, dar Ferdinand, așezat în dreapta doamnei Ovise, făcuse, prin atingerea brațului și a piciorului stâng, progrese serioase.

– Pun rămășag, îi zise doamna Ovise, la ureche, ridicându-se după ultima ședință, că printre cei de față se află cineva al cărui spirit e refractar spiritismului.

Ceasul bătu unsprezece și jumătate. Ușile salonului, pe care le deschiseseră, lăsau să intre în odaie toate miresmele parcului, unde florile din straturi, obosite de căldură se reînsuflețeau odată cu noaptea; acele adieri au fost declarate amețitoare de către doamne, și, cum se ridica o lună târzie, se duseră în mici grupuri să se plimbe. Spiritele și nervii rămaseră totuși agitate; timp de o oră, fiecare se pregătise zadarnic pentru evenimente extraordinare. În seara aceea, într-un chioșc de verdeață unde nu pătrundea luna, Ferdinand o sărută pentru prima oară pe doamna Ovise.

Din acel moment, nu-l mai putea împiedica să-i vorbească despre sentimentele sale. Aventura lor căpătă o primă realitate, cea a cuvintelor; o etapă era cucerită. Doamna Ovise începu să reclame mai puțin compania pajului ei. Se prefăcea că nu aude

atunci când Ferdinand îl trimitea pe Victorin să se ducă cu ceilalți băieți. Victorin, uitându-se viclean, aștepta să i se repete ordinul. Tatăl lui o luă cu sine pe doamna Ovise. Ea rezista totuși, cuvinte ca datorie, demnitate, pudoare, ba chiar și cuvântul prudență reveneau adesea în protestele ei. El nu dorea să obțină de la ea, în incomoditatea acelei vilegiaturi, o victorie bruscată, dificilă de convertit mai pe urmă în obișnuință, după ce s-ar fi întors acasă și în condițiile atât de diferite ale vieții pariziene. Voia să învingă aici doar rezistențele și să înregistreze, la capătul ședерii, o făgăduială. Căderea va avea loc la Paris, și va fi urmată, fără răgaz, de organizarea practică a legăturii. Acest sistem prezenta pe lângă avantajele realizării lui, și faptul că o flata pe doamna Ovise, demonstrându-i că o satisfacție vulgară nu era obiectivul principal al unui amant capabil să aștepte.

Începutul lui septembrie sosi. Albaret, cu acea galanterie excesivă și fără efect a bărbaților bătrâni, o rugă pe amabila văduvă să-și prelungească șederea. Acceptă să mai stea o săptămână; biata ei verișoară ar fi atât de bucuroasă! Invitații întârziară la Bois-Dardeau, favorizați de un timp ca în toiul verii. Avură parte de o asemenea revenire a căldurii, încât trebuiră să suspende partidele de vânătoare și să-și reia obiceiul unei scurte sieste după-amiază. Doamna Ovise își făcea siesta în apartamentul ei, primul din cele patru care dădeau pe terasa de la etajul întâi. Pe urmă venea apartamentul reluat de Boussardel-tatăl, după plecarea familiei Haussmann, apoi cel al perechii în vârstă și cel al lui Albaret. Tatăl lui Ferdinand o despărțea deci pe doamna Ovise de ceilalți locuitori ai acestei fațade.

Ferdinand, cu un temperament foarte aprins, și fără o uncie de grăsime, care la treizeci și opt de ani ai săi își păstra formele unui bărbat tânăr, nu-și făcea niciodată siesta. De îndată ce se declara canicula, venea să petreacă la tatăl său ora de vârf a căldurii. Bătrânul, cu toată această companie, se întindea pe pat și închidea ochii, ca să-și odihnească vederea, zicea el, dar până la urmă adormea, și fiul, așezat într-un fotoliu, pândea pe dedesubtul storului italienesc de la ușa-fereastră, momentul în care doamna Ovise, terminându-și siesta, reapărea pe terasă.

Atunci ieșea și el. Umbra cuprindea acea galerie largă, pardosită cu dale de piatră, care atârna destul de sus, peste parc,

și se bucura de primele adieri ale după-amiezii. Perechea în vârstă și Albaret se trezeau și-și făceau mai târziu apariția. Boussardel continua să mai doarmă. Ceilalți invitați, copiii, la etajul al doilea, poate că și servitorii, în clădirile anexe, întreg castelul dormea.

Într-o zi, în timpul acestui somn general, Ferdinand citea la tatăl său *Journal des Débats,* care-i fusese trimis de la Paris. Sunete nearticulate îl făcură să întoarcă încet capul către pat. Bătrânul sforăia, cu bărbia puțin căzută, cu gura întredeschisă; sprâncenele trase oblic în mijlocul frunții, ca două linii ale unui accent circonflex, dădeau acestui chip o expresie dureroasă.

Cel care dormea sforăi în acel moment atât de tare, încât el însuși fu incomodat în somn; fără să se trezească, închise gura și încetă să mai sforăie. Cele două maxilare se îmbucară atunci unul într-altul într-un fel nefiresc, ca acele sipete cu balamale, al căror lemn vechi joacă și care se închid atât de tare, încât se înțepenesc. Bărbia i se apropiase de nas, buzele, înghițite, dispăruseră. Pe măsuța de noapte, un pahar de apă acoperit cu o batistă, care-i ascundea conținutul, sugera cauza exactă a acestei grimase cumplite. Ea dădea o sută de ani acestui trup întins și Ferdinand tremură.

Pentru prima oară ideea precisă, reprezentarea sensibilă a morții tatălui său îi trecu din minte în inimă. Se vorbea uneori, la palatul Villette, în adunările de după masă sau chiar la masă, de acest inevitabil sfârșit, dar nu se vorbea decât în mod teoretic. Și când i se întâmpla chiar bunicului însuși să spună: „Când voi dispărea...", sau: „În ziua când nu voi mai fi printre voi", nimeni nu striga prostește fiindcă acele fraze cădeau atunci într-o discuție de interese, în mijlocul considerațiilor familiale, într-un cerc de oameni care vorbeau cu judecată iar frazele respective precizau una din acele eventualități în fața cărora administratorul unei comunități nu trebuie să fie luat pe nepregătite. Dar aici, dintr-o dată, pe acest pat nedesfăcut și drapat în percalul lui cu flori, în această cameră veselă, în această oră de odihnă, tatăl căpătase o fizionomie de comă, un aer de mort. Și Ferdinand, orfan de mamă de la naștere, întrezări, cu o amețeală, vidul imens care se va căsca în viața lui când tatăl său va pieri. „Nu va mai fi nimeni înaintea mea, se gândi el, nu voi mai fi precedat de nimeni..."

Această frică dură puțin. Lui Ferdinand, ca și tatălui său, îi era dragă fericirea. În plus, iubea plăcerea, ceea ce îl atașa mai mult ca pe bătrân de realitățile plăcute, și-l îndepărta de spectacolele funeste, mai ales când nu erau decât închipuite. Își veni în fire la gândul că cel puțin tatăl său avusese o viață frumoasă, încoronată de toate satisfacțiile... Cunoscuse și perioade de tristețe, fără o cauză aparentă, și, după anumite incidente sau vorbe spuse de unul sau de altul, avusese reacții ciudate, pe care nimic nu le explica; dar sufletele n-au toate, labirinturile, camerele lor secrete, sau, mai simplu, ciudățeniile lor?

Un zgomot ușor veni de pe terasă; poate căldura acționând asupra cimentului, poate picioruşele vreunei păsări țopăind pe dale, îi întoarseră ochii și spiritul, și-l făcură să se gândească la doamna Ovise. Și-o închipui întinsă cu nonșalanță pe acel șezlong capitonat cu iarbă de mare, pe care-l întrevăzuse de pe terasă, convenienţele neîngăduindu-i niciodată să pătrundă în acea cameră. Doamna Ovise trebuia să fie foarte de dorit în acea poză plină de uitare de sine. Oare își păstrase rochia albă cu festoane pe care-o purta la masă, sau își pusese un capot? Își desfăcuse corsetul, măcar în partea de sus, sub sâni? Ferdinand, cuminte prin constrângere, la Bois-Dardeau, de aproape trei săptămâni, ceea ce-i deranja foarte tare obiceiurile, se înfierbânta lesne.

Un zgomot, mult mai precis de data asta, îl făcu să tresară; un pocănit, ca și cum două picioare ar fi atins pământul. Zgomotul venea de pe terasă, din stânga, dinspre camera tinerei femei... Ferdinand se ridică. Ascultă. Nimic. Dar nu visase... Îi trebui un moment ca să-și pună jurnalul jos, să se ducă la ușa-fereastră, să ridice storul, să privească, să nu vadă nimic, să se aplece, să iasă. În stânga, la marginea terasei, o frânghie, care atârna de la etajul al doilea, se mai legăna încă. Dar, pe terasă, nimeni. Ce să însemne asta...? Pricepu brusc: un om, un răufăcător, introducându-se în castel, intrase la doamna Ovise, adormită, și se pregătea s-o prade! Trebuia să se năpustească! „Nu sunt înarmat...“ Se întoarse la tatăl care continua să doarmă, și luă pușca de vânătoare agățată pe perete – armele nu se lăsau niciodată jos, din cauza copiilor... Pușca nu era încărcată... Unde erau cartușele? Nu-i nimic. Îl va ținti. Îl va imobiliza, va striga după ajutor! Străbătu terasa, se apropie de

fereastra doamnei Ovise. Storul nu era tras decât pe jumătate... Se strecură înăuntru, ducând puşca la ochi... Victorin!

Copilul Victorin, cu spatele, nemişcat, în picioare în faţa şezlongului, ridicase cu amândouă mâinile poalele rochiei celei care dormea şi-şi vârâse, plin de curiozitate, capul sub arcul festonat al crinolinei... Şi Ferdinand, el însuşi, putu distinge în toiul fâlfâirii lenjurilor, ceea ce proiectase să nu vadă decât la Paris.

O mână apucă umărul lui Victorin, o bruscă întoarcere cu faţa, crinolina căzu, doamna Ovise se trezi, pricepu, se pregăti să strige, roşi, păli, leşină. Nimeni nu află la castel despre această dramă, afară de cei trei actori şi de bunic, căruia, în primul val de mânie, Ferdinand îi povesti totul. Dacă doamna Ovise tăcu mâlc, fu poate pentru că i-ar fi fost greu să suporte publicitatea acestei scene fără să roşească; se prefăcu a ceda rugăminţilor conjugate ale celor doi Boussardeli, sau mai curând ale bunicului singur, căci evita să stea de vorbă cu Ferdinand, îşi întoarse privirea de la el, şi-n rarele răspunsuri pe care i le dădea îi spunea domnule, după ce, de când cu serile magnetice, îi spunea „dragă".

Se pare că nici chiar verişoara sa nu află nimic despre toată această întâmplare. În seara dramei, bătrâna domnişoară apăru singură la masă, rugând cât se poate de firesc ca doamna Ovise să fie scuzată, invizibilă dealtfel şi la siestă, susţinând că avea migrenă. Bolnava încuie uşa, nu coborî nici a doua zi şi anunţă în sfârşit, prin ruda sa, că ar prefera să se întoarcă la Paris să-şi consulte doctorul.

Ferdinand, după o privire complice cu tatăl său, o rugă cu glas tare pe mesageră să le obţină favoarea unei scurte vizite. Bătrânul sprijini, invocă privilegiile vârstei sale ca şi cum ar fi cerut să fie primit singur, în sfârşit o urmă pe verişoară, cu Ferdinand după sine, aşteptând în dosul uşii doamnei Ovise să fie primiţi, şi cei doi bărbaţi intrară. Nu trecură nici cinci minute şi bunicul o scoase pe bătrâna domnişoară pe terasă, lăsându-şi fiul în odaie. Ferdinand, pentru a sări peste acest pasaj delicat, se prefăcu a crede că starea doamnei Ovise nu s-ar datora decât unui rău fizic, şi plecarea ei, acestei stări. Ea, nu mai puţin încurcată, alese calea de a nu deschide gura. Totuşi, puşi faţă în faţă, fiecare dintre ei regăsea şi păstra în ochi scena din ajun, dar din două unghiuri diferite: doamna Ovise revedea un băiat

nas în nas cu un tată furios și înarmat cu o pușcă de vânătoare, în timp ce mai resimțea încă acea deplasare a aerului pe sub fustele sale; Ferdinand revedea ceea ce văzuse și nu putea scăpa de această imagine, cu atât mai mult cu cât bolnava era din nou întinsă pe același șezlong din fibră neagră.

– Îmi voi îngădui, spuse el așezat pe un scaun la căpătâiul ei, cu ochiul mângâietor și vocea scăzută, îmi voi îngădui să trimit pe cineva la dumneata, la Paris. Secretarul tatălui meu, acel domn Ricoud pe care l-ai zărit aici, va cere să vorbească cu verișoara dumitale. Ea îi va spune cum te simți și acel om îmi va transmite.

Doamna Ovise, cu privirea fixată în depărtare, nu scoase o vorbă. Ferdinand își propunea într-adevăr să i-l trimită pe Ricoud, dar încărcat cu câteva jardiniere de porțelan englezesc, împodobite de flori. Încredința adesea acestui *factotum* devotat, care nu era însurat și nu făcea parte din personalul său, astfel de misiuni, de la bărbat la bărbat. Simțea nevoia de a restabili urgent, pe terenul care-l interesa, relațiile atât de supărător rupte.

– O voi ruga, de asemenea, pe sora mea, zise el, să vină să te viziteze.

– Am să mă supăr, domnule, dacă o să se deranjeze atâta pentru mine.

– Ah, scumpă doamnă! Dar dacă n-am să-i încredințez această amabilă însărcinare, n-o să mă ierte niciodată. Căci nu-i voi ascunde prietenia pe care tatăl meu și cu mine am fost prea bucuroși s-o înnodăm, aici, cu dumneata.

Doamna Ovise își schimbă punctul către care își ațintise privirile, și-și reprimă cu afectare o mișcare de nerăbdare.

– Iată, spuse Ferdinand, care se însufleți. Simt că dumneata, odată plecată, nici eu nu voi mai întârzia la Bois-Dardeau. Am să vin eu însumi la dumneata cu caleașca. Te voi lua și ne vom duce să respirăm aer curat la Longchamp și să bem o cană cu lapte proaspăt.

Doamna Ovise își mușcă buzele și făcu „nu" din cap. El voi să-i apuce vârfurile degetelor.

– Verișoară! strigă ea, și Ferdinand își retrase mâna. Verișoara intră. Bolnava își ceru ceaiul, vorbi despre oboseala ei. Cei doi bărbați se retraseră.

– Povestea e încurcată rău! zise Ferdinand tatălui său coborând scara. Victorin a intrat la ea, n-a respectat-o, şi ea mi-o pune mie în cârcă!

Niciodată nu-i spusese atâtea tatălui despre galanteriile sale şi, dealtfel, bătrânul, pudic, tăcu.

Cele două doamne plecară a doua zi. Doamna Ovise ceruse o trăsură închisă, ceea ce-i îngădui bătrânului Albaret s-o însoţească până la gară. Amabila văduvă îşi luă rămas-bun de la oaspeţi la capătul peronului.

– Adio, domnule, îi spuse ea lui Ferdinand, a cărui privire o evită.

– Săptămâna viitoare, răspunse el în şoaptă, mă voi înfăţişa la dumneata!

Ea îşi luă un aer trufaş, poză ca o actriţă, şi, catadixind să-i arunce o privire, zise:

– Nu voi fi acolo!

Ferdinand rămase pe pietrişul din curte, uitându-se cum se îndepărta trăsura care-i ducea iubirea neizbutită; privind în gol, aducea oarecum cu un câine căruia i s-a luat prea curând osul.

– Nu vreţi să facem o plimbare prin parc? întrebă unul dintre oaspeţi.

– Sigur, răspunse bunicul.

Rămăsese lângă Ferdinand, în aceeaşi poziţie ca şi el, poate ca să banalizeze, repetând, atitudinea fiului său, care putea să surprindă. Printr-un gest, îi ceru braţul. Începură să păşească, în spatele perechii în vârstă. Pentru prima oară, profitând de absenţa lui Albaret, societatea îşi oferea plăcerile plimbării urmărind alt scop decât livada cu peri. Ferdinand îşi revenise. Bătrânul îl auzi şoptind printre dinţi:

– Acum, domnule fiu, între noi doi!

Doamna Ovise plecată, asta era calea firească spre care trebuia să-şi îndrepte gândurile. După scena cu crinolina, el se ocupase mai mult de tânăra văduvă decât de copil şi, aşteptând momentul prielnic, îl închisese pe Victorin de două ori cu cheia, după ce-i închisese şi ferecase oblonul ferestrei.

– Să n-aud vorbindu-se de tine până la noi ordine! bombănise el. Nu eşti decât un mic ticălos care-ţi vei dezonora familia!

Victorin, încă tulburat de diversele emoții resimțite în timpul faptei sale, foarte mirat de furia tatălui și care conta pe indulgența rezervată de obicei isprăvilor la fel de grave, Victorin deci rămase într-o expectativă prudentă, fără să se preteze, în temnița lui, la vreo înjosire răzbunătoare, și dormi cam patruzeci și opt de ore. De trei ori pe zi un servitor îi aducea de mâncare, îi făcea patul, îl conducea într-un anumit loc, și-l aducea înapoi cu ordinul formal de a nu-i vorbi și de a nu-i răspunde. La castel, toți au fost de părere că Victorin merita o pedeapsă atât de severă; toată lumea, până la ultimii servitori, se temeau de răutatea lui, și musafirii lui Albaret vorbeau despre această supărătoare prezență cu menajamente față de părinți. Boussardel-tatăl își lăsă fiul să se plimbe un moment în tăcere.

– Dar, în sfârșit, actul acestui mic derbedeu nu depășește orice închipuire? strigă Ferdinand pe acel ton cu care continui o discuție începută și care sublinia cât de bine își știa el gândurile împărtășite de tatăl său.

– Așa e... concedă bătrânul.

– În sfârșit, spune și tu! Merge abia pe paisprezece ani! Și-l găsesc la o doamnă! Abuzând de somnul ei!

Ferdinand își punctă cuvintele cu gesturi mărețe. Începând de la treizeci de ani se ivise și la el o tendință către mișcări teatrale.

– Tremur, continuă el, gândindu-mă ce s-ar fi putut întâmpla, dacă nu apăream la timp. Acea nenorocită care dormea...

– Poate că e și ea puțin vinovată, fiule! L-a mângâiat prea mult pe acest copil, îl ținea lângă fustele ei...

– Sunt de acord că doamna Ovise nu e un model de virtute și de pudoare... Totuși... la nici paisprezece ani! Trebuie să recunosc: am zămislit un copil anormal!

– Haide, Ferdinand, nu îngroșa astfel proporțiile unei precocități, sigur, deplorabile, dar...

– Știu ce ai de gând să-mi spui, se grăbi Ferdinand să strige, întrerupându-și tatăl, al cărui gând îl ghicea. Dacă Victorin n-ar fi decât precoce, nu m-aș neliniști...

Își regăsi răsuflarea cu o mișcare a brațului pe măsura lărgimii ideilor sale; dar în timpul acestei scurte pauze fantoma unui băiat de șaisprezece ani trecu prin fața celor doi bărbați, îmbrăcată după moda veche, urmată de o mică umbră care șchiopăta ușor.

– Dar are și alte cusururi, reluă Ferdinand mai încet, ca și cum mânia i s-ar fi potolit. Este, o știi și tu, tot atât de bine ca și mine, brutal, ascuns, mincinos, leneș. Toate astea, ne-ar putea conduce, cu vremea, la dezastre. Ei bine, înainte de octombrie, îl voi înscrie într-un institut special pe care-l cunosc, la Javel... Oh! liniștește-te, tată, nu-i vorba de o școală de corecție, ci de un pension, da, un pension special pentru îndreptarea copiilor dificili. Puține pedepse corporale, internii sunt bine hrăniți... Ca să-ți spun adevărul, m-am informat în amănunt iarna trecută, când acest netrebnic a făcut-o pe dădaca surorilor lui să cadă de pe scară...

– Nu te grăbi cu hotărârea asta, Ferdinand. Ești sigur că n-ai s-o regreți? Odată dat la un astfel de institut, va trebui să-l lași acolo... Și studiile?

– Dar sunt foarte serios îndrumați acolo! Tot programul, viața zilnică, folosirea timpului, munca sunt stabilite după metoda cea mai serioasă. Această închidere în colivie va fi salutară pentru pasărea noastră, din toate punctele de vedere. E absolut necesar ca acest tânăr, atât de precoce pentru vârsta lui, să-și potolească ardorile premature, atunci când nu va mai vedea în jurul lui nici femei, nici fete! Va fi perfect! Cum în acel loc nu există nici vacanțe, nici vizite acasă, la părinți, dinspre partea asta vom fi liniștiți. Dacă trebuie, îl voi lăsa la Javel până la însurătoare, ca pe o domnișoară la mânăstire! Și se va însura cast! Ei și? Nu va fi nici primul, nici ultimul căruia i se va întâmpla asta, mai ales în lumea noastră! Unchiul lui s-a însurat la fel, și Laure Heurtault, după câte știu, a fost cea mai fericită dintre neveste!

– Cum, întrebă bătrânul foarte mirat, fratele tău geamăn...?

– Da!

– De ce? V-am lăsat cea mai mare libertate în adolescență... Atunci, de ce acest cumsecade Louis...

– Ei! de ce! Ah! mă întrebi prea multe!...

– Cât de mult diferă temperamentele... murmură bătrânul.

Această discuție îi trezi amintiri, tulbură mult gândurile lui Ferdinand. Păru preocupat. Spre seară, neliniștea îl cuprinse iar, și părăsi biliardul. Bunicul, care-l cunoștea și care a doua zi constată că nu se liniștise, îl sfătui să se întoarcă la Paris, unde-l așteptau mii de treburi.

– Ia-l și pe Victorin. Ai să-l dai imediat la Javel, îi spuse el drept pretext. Eu voi rămâne aici cu Amaury, pe care ar fi nedrept să-l privăm de restul vacanței.

Tatăl și cu fiul nedemn plecară lăsându-l pe Albaret stupefiat și dezolat de toate aceste plecări bruște, despre care el nu știa nimic.

CAPITOLUL XVII

– Ei bine, dragii mei copii, iată o poziție bine lămurită și o chestiune pusă la punct.

Bunicul trecu secretarului dosarul, care-l puse în ordine și-l vârî în servietă. Cele patru personaje se aflau într-un landou a cărui capotă era coborâtă. Bunicul și Ferdinand ocupau locurile din fund, Louis și secretarul pe cele de vizavi. Birjarul își mânase caii spre o mică ridicătură, care se afla deasupra Rotondei Chartres. Din acest observator, cei trei Boussardel zăreau cât se poate de bine primul lor domeniu de la Terasă, ca și noile terenuri achiziționate în decurs de cinci ani cu ajutorul lui Albaret. Pentru ca privirea să poată afla reperele anumitor parcele îndepărtate, situate spre bulevardul Étoile, sau spre capela Beaujon, își trecură din mână în mână un binoclu, adus de secretar și atunci grupul se asemui cu acele state-majore din scenele de bătălie, strânse în jurul unui general, care, cu brațul întins spre câmpie, comandă victoria, pozând vreunui pictor.

– Domnule Ricoud, zise bunicul, nu mai avem nevoie de ajutorul dumitale, și, cum ai de lucru la mine, îți dau voie să te retragi. Vei găsi cu siguranță o trăsură prin împrejurimi.

– Domnule, zise secretarul coborând din landou, am la doi pași omnibuzul Panthéon-Courcelles, al cărui punct de plecare e aici, aproape.

– Nu te urca pe imperială! îi recomandă bătrânul, care luase obiceiul să critice noutățile. Presa duce o campanie împotriva acestui mijloc infailibil de a-ți rupe gâtul. De șase ani de când există imperiale, au fost azvârlite pe caldarâm mai bine de o sută de victime! Bună seara, amice... Ia-o spre bulevard, îi spuse apoi vizitiului. O să mergem până la bariera Roule. La pas!

Era în aprilie. După-amiaza, nu prea târzie, șiroia de o lumină proaspătă și cei trei bărbați, cu picioarele strânse sub aceeași cuvertură, n-aveau a se teme de aerul tare. Landoul, care purta ca într-un coș cele trei busturi încununate cu trei pălării

înalte, defilă de-a lungul parcului al cărui frunziș des se ridica spre cer.

– Dar, tată, spuse Ferdinand, de unde-ți vine slăbiciunea asta pentru acest cartier?

– Pe legea mea, băiete, n-aș ști să-ți spun...

– Ai avut-o întotdeauna?

– Sigur, așa cred.

– Fără îndoială, n-ai de ce s-o regreți, zise Louis, și nici noi nu ne gândim să ne plângem de ea mai ales că deunăzi tocmai vorbeam despre asta, nu-i așa, Ferdinand, și...

– ...Și ne întrebam, continuă fratele său, prin ce fericită intuiție te-ai interesat de aceste terenuri mai mult decât de altele.

Bătrânul își înălță sprâncenele, ridică din umeri cu un aer de nesiguranță, apoi spuse brusc:

– Ah! Îmi amintesc că tata mă aducea aici, în parc, la plimbare... Oh, cu multă vreme în urmă... în secolul trecut... Sub Directorat! Nu-mi aduc aminte prea bine, dar... da, într-adevăr, e posibil ca asta să-mi fi trezit imaginația!

Niciodată nu fusese în stare să se analizeze. În realitate, nu știa de ce parcul Monceaux îl sedusese odinioară și de când data acest soi de adopție reciprocă. Nu putea discerne că totul depinsese de acea stare de spirit în care se aflase în urmă cu patruzeci și unu de ani, pe când se întorcea de la doica-fermieră de la Mousseaux. În ziua aceea, cu Lydie moartă, dar cu viitorul familiei asigurat prin nașterea celor doi urmași de parte bărbătească, el trecuse printr-unul din acele momente majore în care ființa dispune de facultățile și de senzațiile sale cu o plenitudine pe care n-o va mai regăsi, unul din acele momente în care spiritul înflorește, se deschide și așteaptă. Bătrânul, că să spună ceva referitor la cuvintele precedente, rosti:

– Ah! Tata! Ce om superior!

Băieții nu-l auziseră niciodată vorbind despre acest străbun, al cărui portret nu exista, a cărui umbră nu fusese prezentă în familie. Ferdinand întrebă:

– Ori e la Père-Lachaise? Nu-mi amintesc de numele înscris în interiorul capelei.

– Nu se află acolo! Vai! Bunicul vostru a murit la Amsterdam, în timpul campaniei din 1813. Vă închipuiți și voi dificultățile care, an de an, nu m-au lăsat să-i aduc trupul acasă.

Aceste transferuri nu numai că sunt foarte costisitoare, dar necesită mai ales mii de demersuri prin tot felul de birouri, și mult sprijin... Nu, la Père-Lachaise, în cavoul pe care l-am construit acolo, sub ocupație, nu-i decât mama voastră și buna Ramelot.

Închise gura și nu mai voi să discute mai mult cu fiii săi în legătură cu acest subiect. Așa că, dispărând, nu va mai exista nimeni pe lume care să știe că acest mauzoleu parizian fusese visat, dorit, plătit, nu de el, ci de tatăl său, controlorul vămilor, care putrezise solitar, la sute de leghe de acolo, sub un cer străin.

Acest străbun necunoscut se pierdea în depărtare. Bunicul și bunica Flouet se și pierduseră. Între acești înaintași care nu muriseră la Paris și urmașii care se născuseră acolo, primul Boussardel, agent de schimb, primul Boussardel bogat, păstra o zonă de umbră și de tăcere. Va fi de ajuns ca o mână neatentă, mai târziu, aranjând vechile sertare, să rupă câteva hârtii cu scrisul șters de vreme, câteva ferpare păstrate cu grijă, și atunci până și numele și prenumele acestor bunici vor fi uitate și familia nu se va mai trage decât dintr-un singur om.

– Haide! zise Boussardel, ale cărui gânduri își urmau totuși cursul. Sunt bucuros de ziua asta. Nu mai era cazul să vă explic ce reprezintă aceste operațiuni de terenuri pentru mine, dar lămuririle suplimentare pe care vi le-am dat nu sunt de prisos. Vor începe afaceri mari, dacă, așa cum mi s-a spus, acest veșnic proiect al unui bulevard de la Madeleine până la bariera Monceau se va realiza în sfârșit. O să trebuiască să vă jucați rolul în această afacere, și să-l jucați tot atât de bine ca și mine. Poate chiar mai bine...

– Tată... începură afectuos cei doi fii.

– Da! Știu ce spun... chiar mai bine... Sunteți tineri, nu vă veți simți stânjeniți de progresele neîncetate, de noile moravuri, de tot ce alcătuiește condiția modernă în care eu sunt un întârziat... Știți, copii, că tatăl vostru are șaptezeci de ani? E o vârstă frumoasă!

Rosti aceste vorbe nu fără considerație și clătinând din cap. Nimeni nu știa mai bine decât el cât de plină îi fusese viața, cum plecase de la puțin, cât se străduise, pe vremea când stătea pe strada Colonnes, și cât de greu ieșise basma curată din anumite situații dificile. Asupra acestora, de asemenea, se

întindea un văl. De fapt de cincisprezece ani afacerile erau conduse de Ferdinand și în acest interval bunicul se consacrase afacerilor personale. Participarea sa la inițiative importante îi îngăduise să-și împătrească averea lichidă, în timp ce cumpărarea palatului Villette, a Terasei și a altor domicilii îl plasase în fruntea bunurilor funciare a căror valoare urca în fiecare an.

El continuă, și fiii săi, care glumeau cu el cu atâta plăcere, căci văduvia făcuse din el un soi de flăcău bătrân și-l apropiase de ei din multe puncte de vedere, fiii săi îi ascultau vorbele cu gravitate și răbdare. Ferdinand, agentul de schimb, și Louis, notarul, fiecare strălucit în ramura lui, își sporeau respectul față de tatăl lor de îndată ce acesta se plasa pe terenul reușitei sale, din care decurgea și reușita lor. El arăta încă, în aceste chestiuni profesionale, o vioiciune de spirit pe care vârsta nu i-o atenuase, aidoma acelor comedianți îmbătrâniți care par posaci în oraș, dar care-și recapătă strălucirea de îndată ce piciorul regăsește scena.

– Vedeți, zicea el în fraze puțin întretăiate, căci de câtăva vreme tendința spre sufocare se accentuase, chiar dacă m-aș simți slăbit, aș accepta asta fără revoltă. Infirmitățile pot să vină: noi suntem sănătoși. Nu-i nevoie să mă aflu pe patul de moarte ca să mă consolez gândindu-mă la cei pe care-i las și care vor continua. Mai ai ceva de spus când ai niște fii care merg pe același drum pe care tu îl părăsești? Nefericiți cei care n-au băieți! Cât îl plâng pe bătrânul meu Albaret!... Îmi repet adesea acea fabulă a octogenarului care planta pomi pentru strănepoții lui. Ascultați-mă, băieți: nu există o afacere mai grandioasă pentru un om care vrea să-și dea toate roadele înainte de moartea lui. Existența este prea mărginită, realizările nu se pot înfăptui decât de la o generație la alta, și adesea e nevoie chiar de mai multe generații. Ah, cât mă tem de acei filozofi din ultima școală care vor să doboare, printre alte instituții, și pe cea a moștenirii. Moștenirea? Asta-i cel mai bun mijloc prin care muritorii pot să supraviețuiască! Religia e pe ducă. Dacă dispare și moștenirea, burghezia se va nărui ca o casă fără șarpantă, și nu va mai trece mult până în ziua când burghezia nu va mai fi... Oprește! strigă el vizitiului, să coborâm și să mergem puțin pe jos. Așteaptă-ne aici!

Văzându-se înconjurat de servitori abia în amurgul vieții, nu putea vorbi despre lucruri personale când își știa inferiorii gata

să tragă cu urechea. Ceru lui Ferdinand brațul și, după câțiva pași, se sprijini la fel și de Louis, ceea ce nu-i era în obicei.

– Da, continuă el, e bună această idee măreață a moștenirii, sau mai curând a succesiunii, care m-a călăuzit, susținut, în zile negre. De la ea primesc acuma seninătatea de care mă bucur la apropierea morții.

– Lasă... zise Ferdinand pe un ton de reproș.

Bătrânul se opri din mers și-l privi, prefăcându-se surprins.

– Cum? Ți-e greu să mă auzi rostind numele unei necesități atât de sigure? Înțeleptul trebuie să privească moartea în față, să se obișnuiască dinainte cu ea.

Se complăcea cu acest subiect, în fermitatea cu care vorbea despre el. Începu din nou să meargă.

– Dacă n-aș fi avut în mod constant ochii ațintiți asupra voastră, asupra a ceea ce veți primi de la mine, asupra a ceea ce trebuia să adun în acest scop, viața mea ar fi rămas fără țel și fără imbolduri; căci, în sfârșit, m-am trezit singur cu voi și cu surorile voastre; a trebuit să muncesc ca să vă cresc pe toți patru, ca să vă fac un rost. După una, venea alta. M-am văzut luat de curent și totuși n-am cunoscut ceea ce s-a convenit să se numească fericire. Am deci dreptate s-o plasez pe a mea în viitor, în viitorul vostru.

Vorbea cu o voce mai puțin oratorică. Se opri din nou. Grupul ajunsese în strada Chartres; bătrânul se întoarse spre parcul ai cărui copaci și tufișuri creșteau din belșug până la zidul împrejmuitor. Băgă de seamă că se afla în fața unui șanț și privirile i se pierdură în desimea vegetației. Rămase astfel un moment, cu un aer puțin buimac, nemișcat, cu capul înainte, atârnat cu amândouă brațele de brațele celor doi fii ai săi, și, brusc, murmură:

– Măicuța voastră... o , măicuța voastră...

Cei doi băieți se priviră peste capul lui. Vocea bătrânului îi mișcase. Simțeau că de data asta nu mai era o exclamație de circumstanță, aidoma celei de acum un sfert de oră, din trăsură, în legătură cu necunoscutul de la Amsterdam. Amintirea mamei lor, care murise dându-le viață, le populase copilăria cu un soi de evocare perpetuă și difuză, care se ivea, întotdeauna când nu era de față tată lor, în rugăciunile băiețașilor, în șușotelile cu sora lor, Julie, în predicile pe care le ținea Adeline; dar Ramelot, care se lăsa întrebată la nesfârșit despre dispărută, îi

sfătuia să nu vorbească niciodată despre ea tatălui lor: „Nu e voie, îi face rău...“ Și tocmai el, în seara asta, era cel care rupea acea tăcere de aproape o jumătate de veac.

– Era încântătoare, continuă el încet, era plămădită din grație, toată lumea era fermecată de perfecțiunea ei...

Se aplecă și mai mult, fiii săi făcură un efort să-l susțină, îl împiedicară să cadă și băgară de seamă, după micile tresăriri ale umerilor, că bătrânul plângea.

– Avea un fel al ei de a roși... de a-și pleca ochii... de a-i ridica brusc, rostind... cuvinte care în gura ei căpătau un sens... deosebit... Niciodată, nu, niciodată...

Suspinele sale mute și scurte îi suspendau frazele, le întretăiau.

– Ah, am plâns-o în inima mea zilnic... Gândiți-vă... că am rămas fără ea... că timp de douăzeci, treizeci, patruzeci de ani... n-am putut niciodată vorbi de cineva viu când spuneam „nevastă-mea“... Nu m-am obișnuit niciodată... N-a știut nimeni...

Își înghiți lacrimile, apoi fu scuturat de un acces puternic de tuse, și Ferdinand, tot timpul în spatele tatălui său, făcu un semn lui Louis, care se desprinse spunând:

– Mă duc să caut trăsura.

Ferdinand îl apucase pe bătrân, așezându-se înaintea lui și-l susținea din față cu amândouă mâinile, cum faci cu un bolnav care nu se poate ține pe picioare sau cu un om beat. El voi să-și scoată batista ca să-și șteargă fața.

– Hai, tată...

– Ferdinand, strigă bătrânul Boussardel, văzându-se singur cu fiul său cel mare.

Se agăță de el, într-un impuls de energie, îl privi adânc și nu mai plânse.

– Ferdinand, tu nu știi! Trebuie să-ți spun un lucru pe care nu ți l-am spus niciodată. Trebuie să ți-l spun până la urmă, ca să-l știi!

– Mă sperii, zise Ferdinand, neliniștit de starea în care se afla tatăl său.

– Cum! Te sperii?

O bucată de vreme care i se păru fiului său lungă, chipul bătrânului avu o expresie complexă.

– Tată! Haide, tată! Încetează să te mai uiți astfel la mine! Ce ai? Ce vrei să-mi spui?

– Vreau să-ți spun... rosti bătrânul reîncepând să plângă ca un copil, că nu m-am consolat niciodată... nu, într-adevăr... niciodată...

Trebuiră să-l urce în trăsură.

Când cei doi bărbați îl aduseră la palatul Villette, unde bătrânul trebuia să ia masa, doamna Théodorine găsi că socrul său arăta rău. Se pricepea la medicină pe care o folosea cu succes în ce privea copiii ei. Ea dăduse prima în vileag gingășia pieptului micului Edgar și luase măsurile cuvenite împotriva acestei boli cumplite. Îi atrăgea adesea atenția bătrânului în privința sufocărilor și jenelor cardiace care îi apăruseră odată cu vârsta, dar pe care el le nega. Ea îl convinse să se vâre în pat în odaia lui Ferdinand, ca să se încălzească, zicea ea; acest început de primăvară era lucrul cel mai trădător cu putință.

– O să chemăm mâine doctorul, îi spuse ea lui Louis, în dosul ușii, în timp ce valetul de cameră al lui Ferdinand îl dezbrăca pe bătrân.

Lăsa să i se scoată hainele, cu pasivitate.

– Ah! oftă el, odată aflat sub cuverturi, nu știu de ce mă simt atât de ostenit. Această plimbare n-a fost obositoare, dar parcă am fost stâlcit în bătaie, abia mai răsuflu, simt un drug pe piept.

Tuși, ceru un ceai fierbinte, dar nora îl ridică în sus, punându-i niște perne, și apăsarea scăzu. Acceptă să mănânce puțin, luă o supă, rontăi o aripă de pui. Către ora opt se simți bine. Dori să se întoarcă în strada Sainte-Croix. Doamna Théodorine încercă să i se opună, dar se temu să nu-l alarmeze.

– Aș vrea, spuse el pe un ton plângăreț, să mă aflu în camera scumpei mele neveste.

Ferdinand interveni imediat; trebuia să-i facă tatălui său această plăcere. Fiecare știa că Lydie murise în apartamentul de la mezanin, dar camera ei fusese reconstituită la etajul superior cu atâta minuție încât toată familia sfârși prin a socoti cea de a doua cameră ca adevărata odaie a dispărutei. Sentimentul bătrânului păru deci firesc; ceea ce-i surprinse pe cei doi fii și pe noră era faptul că acest sentiment fusese exprimat cu atât de puține ocoluri. „Tata își schimbă caracterul – gândi Ferdinand – nu va mai fi la bătrânețe ceea ce a fost în timpul vieții sale."

– Te însoțesc, îi zise el. Voi rămâne o clipă lângă dumneata.

Tatăl îi mulțumi din ochi; exista din ce în ce mai mult între ei acea înțelegere, acel fel al unuia de a preveni dorințele celuilalt.

Deplasarea se efectuă cu ușurință. În strada Sainte-Croix, bătrânul suportă cu răbdare amabilitățile zadarnice ale fiicei sale Adeline. Ferdinand dădu instrucțiuni valetului de cameră al tatălui, căci bătrâna Josépha nu mai era în casă; Lydie, Baptistine, Ramelot, Josépha, toți martorii primelor vremuri ale familiei dispăruseră unul după altul; Josépha își isprăvise viața la Chesnay, unde Boussardelii îi construiseră o căsuță în locul colibei arse după bătălia din 1815. Așa că, exceptându-le pe Adeline și pe Julie, ale căror amintiri de copile erau lipsite de precizie, nu mai rămăsese decât un supraviețuitor de odinioară: bunicul.

Bătrânul uză de mai multe precauții ca s-o determine pe fiica sa mai mare să-l lase singur cu Ferdinand; aveau de discutat despre afaceri.

– Băiatul meu, îi spuse el când ușa se închise după fata bătrână, sunt hotărât să-ți împărtășesc un fapt pe care nu mai trebuie să-l ignorezi. Dar mă tem de emoțiile acestei discuții. Putem s-o avem mâine, dacă vrei după o noapte de odihnă, de care sunt convins că am nevoie... Am, în plus, nevoie și de cugetare, de reflecție... Ah, dragul meu copil! Patruzeci de ani de tăcere, de încordare a spiritului care se vor rezolva în cinci minute. Dar trebuie neapărat... Vei veni mâine, nu-i așa? Bine. Pentru astă-seară n-am a-ți mai cere decât un serviciu: deschide biroul meu. Trage primul sertar din dreapta. Apasă pe piciorul colonetei care se află alături, și totodată închide sertarul. Există un secret acolo. Coloneta acum trebuie să basculeze dinapoi înainte. Gata? Ia albumul pe care ai să-l vezi în ascunzătoare. Adu-mi-l. Mulțumesc. Mai pune niște lemne pe foc.

Răsfoi albumul, recunoscu paginile pe care le căuta, smulse una.

– Arde foaia asta, zise el. Și asta. Și astălaltă.

Focul se încinse puternic. Ferdinand arse, fără să le examineze, paginile smulse, în care credea că recunoaște scrisul patern. Această distrugere dură vreme îndelungată. Bătrânul, sprijinit în cot, privea cum se consumă ultimele foi pe care Ferdinand le ridica cu cleștele, pentru ca focul să le distrugă până la ultima fărâmă. Reflexele acelei flăcări tremurau pe

obrazul lui, îi însufleţeau trăsăturile, şi-i dădeau expresii stranii. Când treaba fu isprăvită, el se lăsă pe perne, şi, cum din nou se simţea rău, îşi duse mâna la piept.

– Mulţumesc, spuse el, preferam... Vei înţelege mâine de ce le-am făcut să dispară... Vei afla... Dar vei fi singurul care vei şti...

Nu-şi mai isprăvea frazele, pentru care se părea că-i lipseşte suflul. De la o vreme, totul se spunea în această cameră, între aceşti doi oameni, cu încetineală. Momentul se lungea. Acele personaje, acel foc, acea lumină a lămpii, acele zgomote care urcau un moment din stradă, toate păreau să releve o realitate anormală, alterată.

– Vreau, zise din nou bătrânul, să mă gândesc la toate astea...

– Tată, n-ai face mai bine să dormi?

– Nu mi-e somn... Vreau să mă gândesc... Dacă am nevoie de ceva, sora ta...

– Ştii că ea doarme greu. Prefer să-i spun servitorului să-şi petreacă noaptea în anticameră.

– Îţi interzic, dragul meu copil, îi spuse tatăl care îşi revenise. Iată, ca să pleci liniştit, aşază soneria în dreptul mâinii mele.

Sună, mătuşa Liline veni în grabă.

– Vezi? zise el surâzând. Acum duceţi-vă amândoi.

Se lăsă sărutat pe frunte de fiica şi fiul său. Lampa de pe noptieră începu să fileze, din pricina ibricului cu ceai. Prin gura ibricului ţâşnea un firicel de abur, luminat dedesubt, şi se pierdea brusc în penumbră.

– Noapte-bună, Ferdinand, murmură bătrânul cu o voce care păru îndepărtată.

A doua zi dimineaţă, prima persoană care intră în cameră îl găsi mort. Doctorii chemaţi recunoscură semnul edemului acut al plămânului: o spumă trandafirie, strânsă în colţul gurii. Îl întrebară pe Ferdinand, apoi, după răspunsurile sale, declarară că în urma şocului nervos, a emoţiei resimţite în ajun, la Monceaux în timpul acelei evocări a trecutului în singurătatea odăii şi a gândurilor sale, s-ar fi putut ca bolnavul să fie prada unor spaime destul de violente, pentru ca să se declanşeze criza; murise după chinuri scurte, dar cumplite. Dealtfel, chipul şi

mâinile îi erau de o lividitate aproape albastră, iar ochii ieșiți din orbite.

În dimineața aceea Ferdinand rămase o clipă singur în cameră; Adeline discuta cu doi preoți; doamna Théodorine și fiica sa mai mare, măritată de doi ani, se așezaseră în salon ca să primească vizitele de condoleanțe; Louis și domnul Ricoud, în oraș, se ocupau de înmormântare și de celelalte treburi.

Ferdinand luă de pe masă albumul din care tatăl său, în ajun, arsese unele pagini. Îl privi de data asta cu atenție. Era un fel de carte plată, argintată pe margini, îmbrăcată în catifea albastră, din care se detașau închizătorile de alpaca. Înainte de a-l deschide îl ținu în mână și, în acest moment, își aminti de mărturisirea pe care bătrânul voise să i-o facă.

Deschise cartea albastră și pricepu că avea sub ochi memorialul în care erau consemnate faptele mai de seamă ale familiei, nașteri, căsătorii, morți, cu datele lor, uneori chiar și orele; totdeauna câteva detalii menite să slujească de jalon memoriei. Dar cel care le scrisese nu făcuse precizări decât pentru propria lui minte și Ferdinand nu înțelesese totul.

Dintr-un imbold firesc, căută datele care-l priveau: erau notate toate reușitele sale la examene; apoi o jumătate de pagină privitoare la nunta lui, cu numele martorilor și componența alaiului; un elogiu adus soției sale, în câteva rânduri, făcu să i se umple ochii de lacrimi; citi deci: *În 12 aprilie 1840, la ora cinci și zece, după-amiază, scumpa mea noră Théodorine ne-a dăruit un fiu care se va numi Florent-Oscar-Marie-Victorin. Cântărește șapte livre.*

Ferdinand o luă înapoi, de-a lungul anilor, ca să regăsească pagina nașterii sale: era printre cele care lipseau. Dar dispărutul nu se mulțumise cu aceste indicații biografice. Între două evenimente, aruncase adesea o reflecție, un gând; Ferdinand recunoscu aforismele favorite ale unui *pater familias*, ale burghezului din Paris și ale agentului de schimb. Citi la întâmplare: *O familie care vrea să prospere trebuie să trăiască totdeauna din veniturile sale și să încheie căsătorii totdeauna deasupra poziției sale.* Sub remarca următoare, luată dintr-un scriitor contemporan: *Astăzi familiile bogate se află între pericolul de a-și ruina copiii, dacă au prea mulți, sau cel de a se stinge dacă se limitează la unul sau doi: o urmare ciudată a* Codului civil, *la care Napoleon nu s-a gândit,* primul

Boussardel adăugase acest comentariu: *Autorul vorbește aici de familiile bogate ale burgheziei care-și datorează averile nașterii ori favorurilor. Familiile bogate ale burgheziei, care-și datorează avutul muncii, își pot permite să aibă mulți urmași. Atâta doar că bogăția trebuie să crească cu mult mai repede decât urmașii.*

Ferdinand găsi și această maximă pe care-o auzise rostită atât de des de tatăl său: *Ca să-ți dai seama de valoarea banului, nu-i nevoie să știi ce poți cumpăra cu el, ci să vezi cât de greu se câștigă.*

Unele pagini cuprindeau idei mai generale, dar mai pline de orgoliu: *Orice putere națională iese din familie. Măreția familiei determină măreția unei țări, în ciuda cârmuirilor.* În sfârșit, aceasta, cu care fiul își încheie lectura: *Se cheltuiește în case mai multă bunăvoință, spirit de sacrificiu și curaj, în interesul familiei, decât în țară, în slujba națiunii.*

„Voi păstra această carte, își zise Ferdinand, am s-o cer eu, Louis n-are să se opună." O închise, dar nu și cu închizătorile. Îi mângâie coperțile de catifea, privind spre patul unde se odihnea tatăl său, și, în mâinile lui, albumul se deschise de la sine la paginile smulse, care alcătuiau hiatusuri în acel hrisov al marelui burghez, tată de familie.

CAPITOLUL XVIII

Bunicul plecase prea curând după o existență în care lucrurile se desfășuraseră ca și cum virtuțile și actele lui Florent Boussardel ar fi meritat toate recompensele, sfârșitul lui neașteptat l-a privat de una din cele mai mari mulțumiri. Dispăruse când tot ceea ce dorise începea să se împlinească. Urmau să se producă evenimente-cheie, care să așeze definitiv averea Boussardelilor. Seria acestor date majore începu după doi ani de la moartea bunicului, prin 1860. Multă vreme după aceea el avea să fie numit, în familie, anul anexiunilor.

Într-adevăr, la întâi ianuarie, intră în vigoare decretul care alipea Parisului douăzeci de comune și sate din afara vechii incinte a Fermierilor Generali, dar dinăuntrul fortificațiilor regelui Louis-Philippe. Aceasta era „anexiunea" pe care-o presimțise bătrânul Boussardel, și pe care-și sprijinise calculele. Monceaux, ca și Batignolles, Terres și Villiers figurau printre localitățile anexate.

Această schimbare ar fi adus oricum după sine o nouă evaluare a terenurilor de la Terasă, dar se mai adăugă și un alt fapt, care consta în reluarea de către Georges Haussmann a vechiului proiect al bulevardului Malesherbes. Acest drum, început sub Napoleon întâi, nu înaintase decât cu două sute de metri în cincizeci de ani, și se oprise pentru un moment în strada Villel-l'Évêque. Prefectul, care vedea serviciile pe care această arteră le putea aduce în aprovizionarea Halelor, voi să-l facă să treacă prin câmpia Monceaux, de-acum încolo pariziană. Se întâmplă ca traseul acestei prelungiri să treacă prin domeniul Terasei. Se află chiar că un al doilea bulevard, care trebuia să lege bariera Monceau cu Villiers, tăia bulevardul Malesherbes în diagonală, drept în unghiul nord-est al fiefului Boussardel. În această încrucișare, în formă de X alungit, primăria trebuia să facă o frumoasă piață, decorată cu patru bazine sau cu patru scuaruri. Primiră pentru tot acest spațiu o sumă mare, des-

păgubiri de expropriere, pe care moștenitorii o împărțiră în patru, succesiunea tatălui nefiind, la acea epocă, lichidată. În plus, prețul parcelelor degajate prin acele deschideri se ridicase; piața Malesherbes făgăduia să devină centrul aristocratic, piața Regală a noului cartier.

Speculatorii voiră să se arunce asupra terenurilor deservite de cele două drumuri urbane. Dar Boussardelii, la fel ca și bancherul Pereire și alți câțiva proprietari de viță veche, știuseră să prevină acest val; îl așteptau tari pe poziție. Nu înstrăinară din proprietățile lor decât suprafețele necesare Primăriei. Cei doi frați reușiseră s-o convingă pe Adeline să nu vândă, cu toată nerăbdarea ei de a-și converti pământurile în înscrisuri în registru. Căci ea nu credea decât în rentă; asta era a doua ei religie, aproape tot atât de pătimaș slujită ca și prima.

– Sau atunci, îi spusese Louis, dacă-ți vinzi terenurile, vinde-ni-le nouă! Ți le răscumpărăm cu dobândă.

Poate că teama de a nu-i îmbogăți pe ai săi o făcu pe fata bătrână să nu vândă.

Negocierile între Primărie și Boussardeli odată terminate, cei patru frați se feriră de orice discuție privind vânzarea. O făcură pe proprietarii legați de bunurile lor. Fie din dibăcie, fie din demnitate reală, își dădură silința să nu atragă atenția asupra lor și se pitiră în spatele lui Émile Pereire, rivalul lor. Îl lăsară pe el, ca vedetă, în fața opiniei publice, în această operație memorabilă, într-o epocă cuprinsă de febra speculației, în așa fel încât ziarele nu se ocupară deloc de ei, și numele lor nu circulă niciodată în public sau în birourile de afaceri. Această rezervă savantă îi cruță de toate inconvenientele și, fără îndoială, și de toate primejdiile publicității. Dealtfel, devenise, la Boussardeli, o tactică și o tradiție să se declare „mai puțin bogați decât credeau oamenii". Avură, de asemenea, mare grijă să nu-i imite pe acei proprietari plini de ifose, care-și dădeau numele celei mai mici străduțe deschise pe locul fostei lor grădinițe. Diferența dintre Boussardeli și acei oameni mărunți se ivi când, în amintirea străbunului lor care alcătuise și botezase vechiul domeniu, cerură simplu ca una din străzile apropiate de piața Malesherbes să se numească strada Terasei.

Ca și cum destinul familiei ar fi vrut ca în acel moment capital fiecare să-și joace rolul, doamna Théodorine trecu la rândul ei, după cei patru frați, pe primul plan. Asta s-a întâmplat

cu ocazia unuia dintre cele mai rare evenimente care împletiră istoria Boussardelilor cu istoria țării lor. Începând din iulie 1859, genevezii se agitară. La început n-a fost decât un război al dibăciei, de petiții, de manifeste exprimând mai ales o tendință separatistă împotriva Italiei. Franța se mulțumea, prin jurnalele ei, să sporească ecoul acestei campanii. Dar în curând se mișcă și Elveția, iscă în unele regiuni ale Genevei mișcări în favoarea ei, și primejdia unei sciziuni, care amintea de nenorocirile Poloniei împărțite, fu de asemenea natură, încât soluția alipirii la Franța câștigă opinia savoiarzilor. Astfel stăteau lucrurile când, în 1860, Bitzius-tatăl își anunță sosirea la Paris. Îmbătrânise și continua să se ocupe de filaturile lui; era un uncheaș cu înfățișare aspră, de om trăit în pădure, din acel soi de conducători de fabrică jumătate gentilomi, jumătate manufacturieri, cum oferea pe atunci Alsacia, Jura, Geneva. Descinse la palatul pe care continua să-l aibă pe strada Grande-Rue-Verte, rebotezată cu numele ducelui de Panthièvre; familia Bitzius nu păstrase această casă decât ca locuință provizorie la Paris; aproape tot anul trăiau la Annecy. Doamna Théodorine era singura transfugă din această familie, și tatăl ei conta pe această fidelitate.

Declară că preceda o delegație de patruzeci și unu de savoiarzi împuterniciți să exprime împăratului francezilor bucuria pe care ar avea-o ținutul lor dacă ar fi realipit Franței. Bătrânul, invocând vârsta și interesele materiale pe care filatura le-ar avea în urma anexiunii, în urma libertății vămii, refuzase când i se oferise conducerea delegației. În privința asta, pricipiile sale se întâlneau cu cele ale Boussardelilor; se ferea să se amestece în politică. Dar, în capitală, totul îl îndemna să întâmpine delegația prin fiica devenită pariziană.

Doamna Théodorine, renunțând pentru câteva zile la îndatoririle ei din strada Basse-du-Rempart, stătu de dimineață până seara în strada Panthièvre, deschise casa, împrospătă camerele de primire cu o profuziune de plante verzi, și izbuti să așeze masa în formă de semicerc. Sentimentul lui Ferdinand fu ciudat când se văzu ocupând un loc la capătul mesei, la dineul pe care-l prezida doamna Théodorine, având-l pe taică-său în fața ei și în dreapta pe Gréyfié de Bellecombe, care în ajun luase cuvântul în fața împăratului, împărătesei și a unicului prinț imperial. Delegația plecă, și timp de o lună doamna Théodorine,

al cărei caracter imperturbabil i-l cunoșteau toți, se arătă distrată. Operațiile plebiscitului trebuiau să se desfășoare în Savoia la 22 aprilie. Îi scria în mod constant tatălui ei care se reîntorsese, trimitea depeșe, pândea sosirea poștei. Ferdinand, căruia într-o anumită măsură nevastă-sa îi impusese totdeauna, se prefăcea că nu bagă de seamă această nervozitate. El era atunci angajat într-o nouă aventură, care-l absorbea și-l ținea adesea departe de casă; puține nopți se scurseseră fără ca portița din pasajul Cendrier să nu se deschidă între miezul nopții și zori, lăsându-l să intre.

În sfârșit, ziua de 22 aprilie sosi. Încă de cu seară, grație telegrafului, nu se mai îndoiau de rezultat, dar trebuiră să aștepte opt zile ca să cunoască cifrele exacte. Doamna Théodorine se afla în budoarul ei, de la etajul întâi, când i se aduse depeșa pe care-o aștepta. O deschise, o citi.

– Ha! făcu ea și se albi toată.

Sună.

– Trimiteți imediat la cercul unde trebuie să fie domnul, trimiteți în strada Provence, trimiteți la fetele mele măritate. Îmi chem toată familia lângă mine. Să mă anunțați de îndată ce toată lumea se strânge jos. Poftiți-i în marele salon.

Era duminică, băieții erau acasă, la fel și tânăra Noëmi. După o jumătate de oră, doamna Théodorine apăru în fața întregii sale familii. În pragul marelui salon, își îndreptă statura mică. Purta o rochie montantă din fai cărămiziu, care o făcea și mai palidă. În mână ținea depeșa. Privi un moment acea adunare în spatele căreia, conform poruncii sale, erau așezați toți oamenii ei.

– V-am strâns laolaltă, zise ea, ca să vă aduc la cunoștință, în mod oficial, că Savoia mea natală a redevenit franceză, prin liberul ei consimțământ. Veți fi curioși să aflați cifrele scrutinului...

Ai săi o ascultau cu uimire, derutați de această apariție teatrală, atât de puțin obișnuită ei, și de tremurul ușor al vocii.

– 535 449 înscriși, citi doamna Théodorine, 300 839 de votanți, 300 533 da, 235 nu, 71 de buletine anulate.

Tăcu, își duse mâna la frunte, se clătină și crezură că, pentru prima oară în viața ei, avea să leșine. O înconjurară, o susținură, nepoții o sărutară. Ea își reveni și declară că se va duce la Madeleine ca să rostească o rugăciune de mulțumire. Acceptă

să fie însoțită. Venise atât de multă lume la palatul Villette, încât cinci trăsuri ieșiră una după alta din curtea casei. Ferdinand, pe care nu-l găsiră la cerc, sosi tocmai la timp ca să vadă îndepărtându-se pe bulevard acest mic cortegiu. Nu s-ar fi putut spune dacă doamna Théodorine l-a zărit. În orice caz, ea nu opri, și servitorii casei îl informară pe stăpân de toate cele petrecute.

Dar se mai pregăteau și alte evenimente. În 29 septembrie al aceluiași an, împăratul semnă un decret, declarând de utilitate publică construirea unei săli de Operă pe un loc așezat între bulevardul Capucinilor, Chaussée d'Antin, strada Neuve-des-Mathurins și pasajul Cendrier.

După reglementarea succesiunii, Ferdinand devenise proprietarul palatului Villette și a terenului din jur. Bătrânul Boussardel, care nu era omul în stare să-și favorizeze fiul preferat prin dispozițiile unui act autentic, evaluase în mod just suma prin care palatul trebuia socotit la partaj. Asta nu produsese neînțelegeri între moștenitori, dar, cu acest decret, dacă construcția noii Opere și amenajarea clădirilor sale aducea după sine exproprierea palatului Villette, Ferdinand, primul dintre cei patru frați, ar fi izbutit, cu partea lui de moștenire, o operație fructuoasă. Din punctul de vedere al drepturilor expropriaților, nu exista comparație posibilă între stabilirea unui bulevard în mijlocul culturilor de zarzavat și instalarea Academiei imperiale de muzică în inima Parisului. De îndată de fericitul proprietar își dădu seama de mărimea exagerată a despăgubirii pentru palatul Villette, avu eleganța să dăruie câte un cadou fiecăruia dintre frații săi. Adelinei îi făgădui o rentă, Juliei o bijuterie, lui Louis o fâșie de teren, aflată într-un loc din Monceau, cu care se învecinau. Ferdinand avea motive să spere că despăgubirea pentru palatul Villette va depăși trei milioane.

Cât despre soția lui, o cunoștea destul de bine ca să știe că părăsirea și demolarea palatului Villette îi va da o lovitură mortală. Ea vedea lucrurile în felul ei, care nu era întotdeauna aidoma cu cel al Boussardelilor. Ca să-i anunțe exproprierea, Ferdinand își învălui propria bucurie. Doamna Théodorine îl ascultă în tăcere, cu ochii larg deschiși și uscați.

– Dragă, întrebă ea simplu, decretul s-a semnat?

– Nu, dar nu mai este decât o treabă de birou, hotărârea a fost luată. Nu ți-aș fi vorbit dacă n-aș fi fost sigur.

Ea făcu de două ori din cap, da, da... Fiicelor, nepoatelor sale avea obiceiul să le spună: „Nu concep să te necăjești pentru o stare de lucruri care nu depinde de noi, a cărei evidență este clară și față de urmările căreia nu putem face nimic". Păru totuși tristă; și nu se mai însufleți decât ca să declare că va depozita toate lambriurile și trumonurile din salonul cel mare, părțile de deasupra ale ușilor, cele două bassoreliefuri de Clodion care împodobeau fațada. Va lua toate acestea odată cu mobilele și tablourile. Soțul îi răspunse pe același ton, și, simțind derivativul, anunță că avea în vedere un palat de pe strada Louis-le-Grand, mai vast și mai puțin împodobit decât acesta, unde-și va putea, cu siguranță, exercita ingeniozitatea ei de persoană expertă în decorațiuni. Doamna Théodorine, ridicând ochii spre Ferdinand, avu un surâs nedefinit, în care se amestecau sensibilitatea față de această bună intenție, dorința de a nu părea păcălită și încă un alt sentiment, mai melancolic.

– Dragă, foarte bine, zise ea. Să mă duci mâine să vizitez noua noastră casă.

În săptămânile care urmară, ea nu mai vorbi despre necesitatea de a părăsi Basse-du-Rempart. La dorința soțului ei, familia se înțelesese să nu facă aluzie la lucrările șantierului vecin, și să nu mai pronunțe cuvântul „Operă". Doamna Théodorine ceruse doar să i se spună data la care trebuia să înceapă mutatul. Dar o anumită împrejurare o făcu să grăbească ea însăși acest moment. În toamna aceluiași an, într-o zi pe când se plimba pe sub carpenii de-acum îngălbeniți, grădinarul ceru să i se înfățișeze și o informă că puțul din grădină secase.

– Doamna să mă creadă dacă binevoiește, adăugă el, dar toate puțurile din cartier au secat. Asta ar fi din vina Operei. Apele erau atât de îmbelșugate în locurile unde s-a săpat, încât le-a trebuit opt luni ca să le sece. Astea erau apele care alimentau puțurile noastre. Ce nenorocire! Am ținut să-i spun doamnei!

Ea intră în casă și, găsindu-și camerista ocupată cu aranjarea cabinetului de toaletă, nu se putu abține să nu-i istorisească și ei acest lucru.

– Îți închipui, Rose? Apa din fântâna mea, care mi-a fost scoasă de sub picioarele mele! Gata, trebuie să plecăm, nu mă mai simt la mine acasă!

Dădu ordine pentru strângerea lucrurilor și poate că fu pentru ea o consolare să dea cu propria-i mână prima lovitură de hârleț palatului Villette. I se părea că, începând ea însăși această distrugere silită, o resimțea mai puțin. Era într-un fel ca o îndrăgostită care, ghicind că va fi părăsită, o ia înainte, rupând-o prima, și înșelându-și astfel suferința.

Dar acele lambriuri, acele sculpturi, acele șemineuri, pe care se străduia să le salveze n-aveau să fie utilizate în strada Louis-le-Grand. Doamna Théodorine nu se îngriji în noua sa locuință decât doar de ceea ce trebuia să-i faciliteze existența și recepțiile; această instalare păstră tot timpul ceva de provizorat; nu se simțea stabilită definitiv. Agentul de schimb nu le ascundea celor care-l știau proprietar la Monceau intenția de a clădi un palat după nevoile lui. Atunci nu se prea înțelegea de ce cumpărase și nu închiriase imensa reședință din strada Louis-le-Grand.

Se părea că peste tot Ferdinand voia să facă locul curat. Fie că locurile de muncă ce-i aminteau de tatăl său îi erau dureroase, fie că acest tată, odată dispărut, el nu mai avea motive să sufere unele incomodități, cert e că se decise să-și mute birourile. De mai bine de doi ani, apartamentul de la mezanin, din strada Sainte-Croix, fusese redat proprietarului; mătușa Liline nu voise să păstreze acea locuință, prea vastă pentru ea singură; acum locuia acolo o altă familie, căreia Boussardelii nu-i știau nici măcar numele.

Ferdinand găsi, în piața Louvois, un local minunat pentru birourile sale. Două etaje mari, peste drum de Biblioteca Imperială, unde, începând cu piața spațioasă și până la decorul central al fântânii Visconti, totul se acorda în demnitate și lux cu ceea ce devenise la Paris funcția lui Boussardel, așa că mezaninul din strada Sainte-Croix fusese părăsit. Praful fabricii de carton, inevitabila negreală proprie redactării actelor, fumul șterseseră toate urmele de odinioară ale casei; Ferdinand nu mai avu deci sentimentul că-și părăsea casa.

Trecuseră trei ani de la partajul succesiunii și valoarea terenurilor Boussardel nu înceta să crească. Totuși, cei patru continuau să nu vândă nimic. Își strânseră și mai tare rândurile și, pentru a se pune mai bine de acord, țineau conferințe la date fixe. Julie era reprezentată de soțul ei, iar mătușa Liline de un om în care credea cu ochii închiși, cu atât mai mult cu cât gira

bunurile multora din comunitatea religioasă; Ferdinand era de acord dealtfel că acest agent, numit domnul Minotte, își cunoștea foarte bine meseria, și se dovedea posesorul unei științe procedurale puțin obișnuite.

Noi legături, pe lângă cele ale afecțiunii, îi strânseră și mai mult pe Boussardelii în viață. Între frați și surori interesul luase acum locul tatălui și-i unea. Această solidaritate făcea din grupul lor un bloc, o putere. Dacă ar fi fost mai slab organizați, ar fi rezistat mai greu seducțiilor, surprizelor, capcanelor, speculației generale; mai ales n-ar fi obținut de la Émile Pereire ceea ce obținuseră. Căci în câteva locuri ei tutelau terenuri care de fapt îi aparțineau acestuia; în alte locuri el era cel care-i deranja și mai ales la marginea parcului Monceau. Asta prilejui între micul grup și marele bancher, în mai multe ocazii, un soi de egalitate a pozițiilor, care atenua într-un fel inegalitatea averilor. Tratară; propuseră compensații; Boussardelii nu renunțară la nimic ce socoteau că le era vital, și ceea ce păstrară fu îmbunătățit.

Primul care construi a fost, firește, agentul de schimb. După unele șovăiri, hotărî să-și ridice locuința pe un teren pe care-l avea în aleea Van Dyck. Această alee, largă și foarte scurtă, era una dintre căile recent tăiate prin parc, după planurile inginerului Alphons; ea se prelungea dincolo de strada Courcelles, prin aleea Reine-Hortense care cobora astfel de la Arcul de Triumf direct în parcul Monceau. Locul ales pentru construcție se găsea în unghiul format de această alee Van Dyck și parc. O astfel de expunere îți îngăduia să plasezi palatul între curte și grădină, nesacrificând din teren decât o suprafață redusă: în spatele casei, grădina urma să se învecineze cu parcul public care-i prelungea astfel întinderea.

Boussardel puse ochii pe un arhitect despre care se vorbea mult în acel moment, Pierre Manguin, ce se remarcase prin construirea palatului vicontesei de Païva. Agentul de schimb se duse deci să-l vadă pe acel artist în atelierul lui, dar fără doamna Théodorine. Când Boussardel îi spuse că ar vrea un palat în stil modern, ea renunțase să-l mai însoțească, pretextând că nu înțelege îndeajuns arta modernă. Clientul îl lăsă pe arhitectul la modă să-și desfășoare schemele, să-și expună concepțiile, apoi îi impuse propriile sale deziderate. Erau în număr de trei și țineau mai întâi de un anumit fast pe care Boussardel voia să-l

vadă desfășurându-se începând cu exteriorul; pe urmă discutară în privința felului cum va fi aranjată curtea și grădina, și, în sfârșit, un amănunt mai domestic, care ținea de amintirea palatului Villette: Boussardel voia o a doua ieșire spre terenul ce înconjura casa, o poartă mai ascunsă decât poarta mare cu grilaj, a curții. Pierre Manguin propuse să facă o portiță în împrejmuirea zăbrelită a grădinii, pe unde s-ar ajunge direct în parcul public.

– Ar fi foarte comod pentru copiii familiei dumneavoastră, zise arhitectul.

– Nu-i așa? Iată-ne de acord deci asupra acestor detalii, spuse Boussardel. Pentru rest, aveți mână liberă să faceți ce vreți.

Louis, la rândul său, alcătui proiectul unui palat în piața Malesherbes.

Julie ocupa acum, singură cu soțul ei, imensul apartament din piața Rivoli. Socrii ei muriseră, unul după altul, copiii se căsătoriseră; fusese nevoită să închidă odăile. Îi surâdea și ei să se instaleze pe vreunul din terenurile sale, dar Félix Mignon se lăsa rugat. Voia să aștepte să se construiască acel Cartier al Europei. Odinioară, soția lui, invocând priveliștea pe care o avea piața Rivoli spre castelul și grădina Tuileries, îl făcuse să-și schimbe hotărârea de a ridica o nouă locuință în Cartierul Europei, unde aveau locuri ce nu erau totuși de disprețuit. Félix nu uitase această opoziție; la rându-i, rezista și el acum. Oricât de docil ar fi fost, timp de douăzeci de ani, în ce privea dorințele Juliei, avea el însuși simțul familiei, și nu voia să umilească speculația Mignon în fața speculației Boussardel.

În sfârșit, bătrânul Albaret care, în epoca discuțiilor în patru, era adesea trimis cu titlu consultativ, se înțelesese, la rândul lui, în ciuda vârstei înaintate, cu antreprenorii. Terenul pe care-l puse la dispoziție, situat între vechea alee Valois și noua alee Velasquez făcea într-un fel pereche, de cealaltă parte a parcului, cu terenul din aleea Van Dyck. Ferdinand și Louis păstraseră față de Albaret aceeași afecțiune filială ca și pe vremea tatălui lor. Minunatul om, care n-avea nici urmași, nici rude, lăsase întotdeauna să se înțeleagă că averea sa va rămâne nepoților bătrânului său prieten. Cei doi frați presupuseră deci că locuința în curs de construire din aleea Velasquez va trece în mâinile lui Oscar, fiul lui Louis și finul bătrânului Albaret.

Nu mai rămăsese decât mătușa Liline care refuza să-și mute penații în câmpia Monceau. Înainte de a părăsi strada Sainte-Croix, ea începuse să caute un nou apartament, și l-a căutat multă vreme, singură, fără să accepte nici o sugestie. Avea ea ideea ei. Abatele Grard, duhovnicul ei, căruia îi rămăsese credincioasă și care îndeplinea funcția de preot al cenaclului, locuia într-o clădire de pe strada Regard. Bătrâna domnișoară avea intenția să se instaleze cât mai aproape cu putință de el. Socotea că frații ei și Julie vor lupta împotriva hotărârii sale, și vor încerca s-o atragă la ei, căci, pe măsură ce îmbătrânea, se credea din ce în ce mai perfectă, adică demnă de iubit. În plus, îi bănuia pe ai săi de scopuri interesate.

– Vor să mă țină sub influența lor, li se scurg ochii după moștenirea mea, pentru copiii lor! îi spunea mătușa Liline doamnei Lebas-Dantier, colega ei de odinioară, văduvă acum, de care era nedespărțită. Dar răbdare, dragii mei! Sunt încă verde! Și n-am să mă las pusă sub tutelă, nu, nu!

Hotărând să se așeze cât mai departe de ei, Adeline credea că le joacă un renghi.

– Ce mutră vor mai face! Fiindcă ei nu concep că se poate trăi și pe malul stâng al Senei! Parc-o și aud pe eleganta doamnă Mignon aruncându-și frazele, cam în felul acesta: „Doamna Cutărică? Stă pe malul stâng. Nu se poate spune c-ar fi chiar în provincie, nici demodată, nici că nu e în pas cu vremea. Dar, mă rog, stă pe malul stâng și asta spune totul!"

Bătrâna domnișoară luă cu chirie un apartament de cinci camere, aflat la capătul străzii Notre-Dame-des-Champs. De aici, în două minute era la cenaclu; dacă domnul Grard se îmbolnăvea, n-avea de traversat, ca să-i vină în ajutor, decât strada Vaugirard. Emigră în noua sa locuință fără să provoace printre ai săi tulburarea pe care o aștepta. „Ingrații", își zise ea.

– Tata, îi spuse simplu Louis, ar fi dorit mai puțină distanță între copiii săi. Dar tu ai, desigur, motivele tale.

Ea răspunse că avusese unul, care valora cât o sută: mântuirea alor săi! Trebuia ca măcar ea să se sacrifice în această familie în care credința se moleșise! Cartierul Notre-Dame-des-Champs, plin de mănăstiri, de capele și de aziluri, se preta mai bine decât oricare pioaselor ocupații pe care, mai înainte, tatăl ei drag i le interzisese, și care-i vor umple tot timpul și-o vor susține.

Ceilalți nu discutară, nu obiectară c-ar fi fost mai logic să intre într-unul din acele cenacluri care impuneau niște reguli destul de ușoare doamnelor retrase între zidurile lor. Dar oamenilor cu mai mult spirit de observație, mătușa Liline le apărea așa cum era, ca foarte atașată de bunurile, de luxul ei, destul de lipsită de modestie, mai ales în felul în care poruncea și-și făcea pomenile, ahtiată după rolul pe care-l juca pretutindeni. Îi trebuia lume, și o lume în care reputația ei de bogată domnișoară bătrână să-i poată conferi prestigiu. În materie de mănăstiri, îi era de-ajuns vecinătatea lor. Se convinsese de quasi-sfințenia ei, bătând la porțile împodobite cu o cruce, intrând în vorbitoarele de o curățenie flamandă, șușotind ca să se pună în același diapazon cu călugărițele. Ieșea de acolo satisfăcută de ea însăși și de Providență și, ca să facă cei două, trei sute de metri care-o despărțeau de casă, se urca în trăsura ei, unde-o aștepta sticla cu apă caldă, cuvertura de blană de oposum, tubul acustic de care continua să se folosească, fiindcă vizitiul era un leneș și, sub pretextul că-și menaja animalele, nu mergea niciodată cum trebuia.

Din ultima odaie a apartamentului ei, fata bătrână vedea strada Fleurus, perpendiculară pe strada Notre-Dame-des-Champs; și măcar că această odaie era destul de strâmtă, bună de făcut din ea o a doua cameră de locuit, mătușa Liline o mobilase ca pe un salonaș sobru, o numise cabinetul ei, și luase obiceiul să stea în dosul ferestrei, unde-și așezase fotoliul confortabil. Medita cu gingășie, odihnindu-și privirea pe mișcarea din strada Fleurus, pe care-o străbăteau multe bonete și sutane. Cunoscu în curând oamenii din cartier; le surprinse gesturile, intrigile, chiar greșelile, și nu-și făcu iluzii în ce privește virtutea lor. Își petrecea astfel, în acest cabinet al ei, tot timpul liber care-i rămânea după slujbele, binefacerile, vizitele pe care le primea, și cele pe care le făcea celor trei familii ale surorii și fraților ei. Căci cei trei îi lipseau mai mult decât le lipsea ea lor. Simțea nevoia să-i vadă, să se afle în mijlocul lor, să constate cum binecuvântase cerul aceste trei cămine, unde, după copii, începuseră să se înmulțească nepoții.

Pe mătușa Liline o apăsa singurătatea; dar ea n-ar fi recunoscut acest lucru pentru nimic în lume; și poate că nici nu-și dădea seama de asta. Trecuse de cincizeci de ani. Deschidea

adesea vechea ei cutie cu acuarele și creioane, trusa ei de artistă, dar cum puține chipuri din jur îi plăceau, se lua pe sine drept model și se picta uitându-se într-o oglindă. Își păstrase trăsăturile intacte, n-avea nici un fir de păr alb; tenul însă i se schimbase odată cu caracterul care i se acrise. Conservată atâta vreme, această frumusețe lăptoasă se acrea și ea.

Până la urmă, Julie Mignon izbuti să-și hotărască bărbatul să construiască marea lor locuință în strada Prony, nu departe de cele ale celor doi frați. Această soție, care nu mai purta numele tatălui ei, rămăsese mai Boussardel decât bătrâna celibatară în care continuitatea stirpei se oprise.

Félix Mignon consimțise. Lucrurile erau evidente: palatele se înghesuiau toate în Plaine Monceau; bogăția, luxul, bunul trai își aflaseră domiciliul acolo.

Și restul Parisului se transforma. Orașul răsuna de zgomotul târnăcoapelor și al dălților; fierăstrăul pietrarilor se auzea pretutindeni. Trăiau în mijlocul schimbărilor fățișe, al inaugurărilor. Canalul Saint Marin, înfundat sub pământ, fusese acoperit de un lung bulevard pe care îl inaugurase caleașca imperială, mergând de la Folie Méricourt la Bastilia. Revistele de sfârșit de an puneau față în față Parisul lui Philippe-Auguste cu cel al baronului Haussmann. Mica Polonie, în costum simbolic, suspina un cântec de jale înainte de a dispărea printr-o trapă, și fântâna Médicis se plângea în fața cuștii sufleurului că la vârsta ei era obligată să se deplaseze.

Dar iată că primii dușmani ai lui Haussmann își făcură apariția.

În parcul Monceau se dărâmau clădirile de la Foile de Chartres. Casa de distracție căzu, căzură și Turnul, Calvarul, Fortul, Falnica. În locul lor se trasă prelungirea străzii Lisabona, a străzilor Murillo și Rembrandt. Vechiul parc, micșorat chiar prin vechimea lui, se restrângea încercuit de palate și vile.

Cam în aceeași epocă, pe bulevardul Capucinilor, la marginea căruia strada Basse-du-Rempart nu mai exista, se înălță o vastă clădire pentagonală, care avea să se numească L'Hôtel de la Paix. Tot timpul cât doamna Théodorine trăi în strada Louis-le-Grand, nu ieșea din curte până nu poruncea vizitiilor, oricât ar fi fost de grăbită, să facă un ocol prin strada Neuve-Saint-Augustin. Nu voia să vadă acest caravanserai de cinci sute de

camere de călători instalat în locul unde cu puține luni mai înainte se ridicau cele patru coloane corintiene ale micului ei palat.

Dealtfel, ea știa că va părăsi în curând cartierul Operei. Chiar după instalarea în strada Louis-le-Grand, Ferdinand, nevrând s-o lase pe soția sa să se atașeze prea mult de noua locuință, îi vorbise de existența unui proiect al unei străzi ce urma să unească piața Operei cu cea a Bursei. Străpungerea acestei căi avea să ducă, în mod necesar, la exproprierea celei de-a doua locuințe a lor.

CAPITOLUL XIX

De când cu povestea de la Bois-Dardeau, Victorin, închis la institutul Javel, își făcea, chipurile, bietele studii.

Institutul ținea loc de închisoare a datornicilor, de seminar și de casă de nebuni. Încăperile erau goale, paturile foarte tari, curțile fără copaci; în lunile calde, elevi și profesori se înghesuiau pe lângă ziduri, căutând puțină umbră. Exista o grădină vastă de zarzavat fertilizată de apropierea Senei și ale cărei produse erau folosite la bucătărie, dar era înconjurată de un grilaj înalt cu o poartă totdeauna încuiată. Chiar și grădinarii lucrau închiși. Stăpânul locului, numit „domnul director de colegiu", își exercita asprimile asupra personalului cât și asupra internilor.

Camaraderia nu se putea câtuși de puțin închega între tinerii, puțini la număr, și care se eșalonau de la zece la douăzeci de ani. Fructul sec, internul rămas în urmă din pricina unei boli prelungite, se învecina aici cu imbecilul ereditar și cu adolescentul vicios. Din fericire, institutul Javel își datora succesele unui sistem deosebit de redresare pentru fiecare ființă în parte, ceea ce implica izolarea fizică și morală a internilor.

În această pepinieră, Victorin izbutise, în privința studiilor, să bată pasul pe loc. Fiecare clasă o făcea de două ori: era oarecum un progres față de ceea ce se obținuse de la el până atunci. Alt succes: faptele sale urâte aproape că încetaseră. Neputința la care era redus, printr-o supraveghere constantă, nu era singura cauză a acestui succes. În vizita prealabilă pe care-o făcuse directorului de colegiu, agentul de schimb arătase toate motivele pentru care îi încredințase fiul: Victorin îl neliniștea atât prin precocitatea anumitor însușiri, cât și prin întârzierea altora; acestea din urmă trebuiau trezite, celelalte adormite. Directorul, care arătase o mare experiență în toate soiurile de constrângeri, făgădui să-și elibereze internul de o efervescență prematură.

Și-și ținu cuvântul. În afară de băi reci și de gimnastică violentă, la care-l supunea seara și dimineața pe tânărul Boussardel, porunci să i se administreze capsule cu camfor, preparate în farmacia unei mănăstiri de călugări situată în Vaugiard și cu care institutul Javel întreținea legături de bună vecinătate. Printr-un dozaj savant, conform anotimpului și observațiilor supraveghetorului de noapte, ajunseră să stăvilească neștiutele ardori ale lui Victorin. Dar în același timp, drogurile îi abrutizară spiritul. Nu mai inventa acele farse, un pic crude, către care se arătase atât de înclinat. Trăia într-o torpoare liniștită și continuă, desigur favorabilă studiilor; dar în sfârșit, directorul își desfășura toată știința pedagogică pentru a păstra, la internii săi, un echilibru fizic și moral.

Agentul de schimb ar fi preferat să nu-l rupă pe Victorin de familia sa într-un mod atât de categoric. Era aproape necăjit că nu aflase printre cēilalți doi fii ai săi sau în băiatul lui Louis un al doilea nesupus pe care să-l fi putut trimite la Javel. Dar Edgar, Amaury și vărul lor Oscar învățau bine. Unul după altul, când împliniră vârsta fură trimiși la liceu; Edgar la Versailles, pe motiv de sănătate, Amaury și Oscar la Condorcet, unde se aduna progenitura bărbătească din Chaussée d'Antin.

Toți trei erau interni, conform dorinței părinților lor. Agentul de schimb și notarul, mult mai bine instalați în averea și-n clasa lor socială decât fusese bătrânul Boussardel, pe vremea când își făceau ei studiile, manifestară, din acest punct de vedere, idei mai stricte decât ale lui.

– Trebuie să-i învățăm pe băieții noștri ucenicia dură a vieții, spunea agentul de schimb, și totuși, unul dintre cele mai mari motive de orgoliu era faptul că, la Boussardeli, acest soi de ucenicie devenise inutil.

Și cum toți băieții erau împrăștiați pe la diferite licee, în afară de avantaje de principiu lucrul acesta făcea mai puțin pregnant tratamentul special rezervat lui Victorin.

Directorul de la Javel refuzase să-l lase să vină duminica acasă. Îl făcea mereu să spere că acest lucru se va întâmpla anul următor. Totuși Victorin își făcea apariția la părinții săi în micile și marile vacanțe, dar împreună cu un supraveghetor de la institut care îl urmărea ca o umbră, împărțea cu el plimbările și jocurile, se așeza la masă cu familia și dormea în camera lui.

Dar nici micile Boussardel nu erau mai puțin constrânse de guvernantele lor iar băieții nu ieșeau nici ei vreodată singuri: valeți de încredere se duceau să-i ia duminică dimineața de la Versailles sau Condorcet. Prezența omului de la Javel nu uluia deci prea tare pe cei din casă și nu-i surprindea pe acei care-i frecventau. Omul era un personaj șters, care la început nu atrăgea atenția. Dar încetul cu încetul începu să-i neliniștească pe cei care veneau în vizită: fără vârstă, fără privire, fără rufărie vizibilă, isca o bănuială nelămurită apoi, după o vreme, se spuse că desigur dacă părea anormal, asta era din pricina ideii făcute în legătură cu starea lui, cum îți faci despre mâinile de ucigași ale paznicilor sau despre ochii de nebuni ai alienaților. La urma urmei, directorul, șeful său, răspundea de el.

De Paști, însoțindu-și elevul, acest domn Peuch, îl însoțea la Grançay pe soția și ceilalți copii ai agentului de schimb. Vara, Boussardel îi trimitea în Elveția, să facă excursii, sau la Dieppe, să facă băi de mare, recomandate pentru Victorin.

Se înțelege că tot acest regim, care împăca disciplina lui Javel cu aparențele unei adolescențe familiale, era provizoriu; Boussardel și doamna Théodorine nădăjduiau mereu că în anul următor fiul lor cel mare ar putea intra la liceu. Dar o complicație, un incident îi dezamăgea, și Victorin mai rămânea încă un an, *statu quo*.

Uneori, agentul de schimb își pierdea răbdarea: mâhnirea, umilința, turbarea de a-l vedea pe acest netrebnic bravând un tată și un om în fața căruia totul se pleca, depășeau în inima sa nivelul suportabil, și Ferdinand se lăsa pradă mâniei. Asta se petrecea de obicei la Javel, unde, la vreo scrisoare alarmantă a directorului, Boussardel alerga, cu toate exigențele slujbei sale sau agrementele vieții mondene. I se aducea la cunoștință greșeala comisă de Victorin; îl acuzau pe vinovat; aidoma atâtor tați al căror sânge-rece și superioritate încetează de îndată ce e vorba despre copilul lor, Boussardel se mânia.

– Și dacă te-aș obliga să intri în armată? striga el. Ai vârsta! Cu regimentul nu-i de glumit! Știi ce-l așteaptă pe un șnapan ca tine? Să-ți spun eu: sala de poliție, celula, crapodina, ghiuleaua atârnată de picior! Vei sfârși la Consiliul de război, domnule, și numele pe care-l porți nu-ți va ajuta la nimic!

Victorin ridica din umeri.

– Poate că nu știu ce spun, hai? relua tatăl mai tare, bătând cu pumnul în biroul directorului. Nu uita că vorbești cu un vechi locotenent din garda națională! Dacă nu-ți respecți tatăl, respectă-l cel puțin pe ofițer!

– Eu, unul, aș fi foarte mulțumit să mă angajez în armată! spunea băiatul, privindu-și vârful pantofilor.

Luat pe neașteptate, agentul de schimb rămânea fără replică. Îl și vedea pe fiul său într-o garnizoană, ieșind din cazarmă în orele de învoire, alergând la braseria doamnelor, la casele de toleranță sau seducând lucrătoarele și semănând în jurul lui bastarzi.

– Luați-l de aici... spunea el copleșit. Nu se poate scoate nimic din acest derbedeu! Ah! Cât de prost sunt răsplătit pentru tandrețea, pentru grija mea! Am ca fiu mai mare un ingrat fără pereche.

Fiul mai mare se lăsa dus bombănind că nu el ceruse să fie adus pe lume. „Nu trebuie să-l las să-și facă serviciul militar – își zicea totuși Boussardel – îl voi răscumpăra."

Răscumpărarea băieților era obișnuită în această familie, ca de altfel în toate familiile înstărite. Louis, notarul, îl răscumpărase pe Oscar; agentul de schimb îl va răscumpăra pe Amaury. Cât despre Edgar, el va fi reformat: boala de piept i se declanșase iar și băiatul trebuîse să-și amâne, multe luni, studiile. Ceea ce nu-l împiedicase totuși să-și ia demult bacalaureatul.

În sfârșit, Victorin, la douăzeci și doi de ani și jumătate, în 1863, izbuti să-și treacă cea de a doua parte a bacalaureatului. Tatăl își pierduse nădejdea. Timp de trei ani creditul de care se bucura eșuase pe lângă examinatori care, oricât ar fi fost de îngăduitori față de fiul influentului agent de schimb, nu-i puteau sălta notele slabe mai mult decât le-o îngăduia decența. Astfel, Javel triumfă. Nu exista dovadă de gratitudine care să nu fi fost arătată directorului; domnului Peuch i se făcu un foarte frumos cadou. Departe de a o rupe cu acei excelenți educatori, se hotărî să-l lase pe Victorin acolo până la căpătuirea lui. Tatăl se gândea să-l însoare fără să aștepte prea mult; căsătoria va rezolva totul. Trebuia deci găsită o fată dintr-o familie care să fie nu numai de același nivel cu Boussardelii, dar care să-l accepte pe pretendent în ciuda unei tinereți atât de puțin promițătoare.

Din fericire, tânărul se remarca prin daruri exterioare. Capul era poate puțin cam pătrat, dar trăsăturile nu erau lipsite de o robustețe proporțională; Victorin dovedea o forță de bărbat de treizeci de ani și o mare îndemânare în toate exercițiile fizice: obișnuința gimnasticii îi modelase trupul. Contemplând acest fizic avantajos în care regăsea mult din ceea ce fusese el la aceeași vârstă, tatăl se consola, și-și zicea că celelalte asemănări vor veni cu timpul.

A doua zi după întâi ianuarie, deci după succesul tardiv al fiului său mai mare, agentul de schimb îl chemă în cabinetul său. Era o cameră înaltă de la parter, goală și severă, ale cărei ferestre se deschideau spre grădina din strada Louis-le-Grand, dar spre colțul unui corp de clădire construit mai în urmă și, ca atare, lipsit de lumină.

După-amiaza de iarnă era pe sfârșite. Victorin apăru. În spatele lui, în cadrul ușii se profila silueta gărzii sale.

– Intrați, domnule Peuch, intrați, zise agentul de schimb.

Servitorului care-i introdusese îi dădu ordin s-o înștiințeze pe doamna că domnul Victorin se afla în cabinetul său. Agentul de schimb era așezat la biroul lui ministerial de peste care își privea fiul. Acea mobilă, semiîntunericul și atitudinea de expectativă a tânărului, totul punea între ei o oarecare distanță.

– Băiete, începu Boussardel, mama ta și cu mine vrem să-ți dăm o veste mare care te privește direct și de care depinde existența și fericirea ta, și, prin urmare, și cea a părinților tăi, care te iubesc. Ia loc, domnule Peuch, zise el lăsându-și fiul în picioare. Cred că-ți închipui cât sunt de preocupat de viitorul tău, Victorin. Se înțelege că vei intra în birourile mele, pentru că ești sortit ca într-o bună zi să-mi moștenești afacerile, împărțite pe din două cu unul din frații tăi, dacă nu cumva le veți împărți în trei. Dar nu despre asta e vorba acum. Îți rămâne să-ți duci până la capăt studiile de drept și vreau să sper că vei izbuti. Succesul tău la bacalaureat mă determină să am încredere în tine, socotind că nu mă vei decepționa și că epoca neînțelegerilor a trecut... Dar să nu mai revenim la ce-a fost...

Își sublinie introducerea printr-o mișcare cu amândouă mâinile, care păru să facă curat pe birou, unde dealtfel nu se afla nimic. Cu timpul, agentul de schimb căpătase gesturile, manierele bătrânului Boussardel; această imitație nu începuse să se manifeste decât după moartea bunicului, ca și cum s-ar fi pus în

mișcare nu prin influență și ereditate, ci din necesitatea de a nu lăsa să se piardă un anumit tip de om pe gustul familiei. Sigur, unele variante se observau și la acest Boussardel. Ele erau mai ales exterioare. Agentul de schimb, al doilea cu acest nume, cunoștea bine lumea și manierele sale; totul, în persoana lui, până și felul cum își purta capul, exprima un sentiment de superioritate și de siguranță pe care celălalt Boussardel nu-l atinsese nicicând.

Tatăl lui Victorin, în dosul biroului, făcu o pauză, și în acel moment intră doamna Théodorine. Obosită de numeroasele zile de recepție și profitând de prima seară în care n-avea pe nimeni la dineu, ea își pusese un capot, petrecut, larg în talie și care-i scotea în relief împlinirea maturității. Trecând, ea mângâie cu dosul mâinii obrazul băiatului. Se hotărâse odată pentru totdeauna să-i lase agentului de schimb toată grija redresării lui Victorin, față de care ea rămăsese o mamă egală și tandră, dar în marginea autorității paterne. Se duse să se așeze în dreapta soțului ei. Tânărul, care nu descâlcea unde vor să ajungă, își tot plimba privirea de la tatăl la mama sa, fără să-și desprindă buzele.

– Haide, zise Boussardel cu bonomie, bănuiești vreun pic ceea ce vrem să-ți anunțăm?

Aruncă o privire spre soția sa, care-i înapoie surâsul.

– Ei, Victorin, reluă el. Nu crezi că a sosit momentul să te însori? Să ai și tu nevastă?

– Nevastă? repetă Victorin ca mișcat de un resort; era primul lui cuvânt.

– Ei! Ei! făcu tatăl cu veselie. Iată că te interesează. Drace, dar e firesc! Ei bine, ți-am găsit o partidă excelentă. Mediu înalt, familie supusă, dota pe care ți-ai putea-o dori. Vârsta în raport cu a ta, se înțelege.

Mama interveni.

– E vorba, copilul meu, de o tânără încântătoare, de șaisprezece ani, bine făcută, cu cel mai frumos păr din lume. Se zice că ar cânta minunat.

– O cunosc? întrebă Victorin.

– Nu încă, răspunse tatăl, dar o vei vedea în curând.

– Când?

– Sâmbătă, băiatule, la viitoarea ta ieșire din internat. Masa de prezentare va avea loc la socri. Săptămâna asta o să-ți facem haine noi.

Urmă o tăcere. Victorin nu răspunse și păru să mediteze. Se înserase; umbra umplea odaia cu lambriuri triste și învăluia personajele nemișcate care nu mai vorbeau.

– Dragă, zise în sfârșit doamna Théodorine, te rog să suni. Servitorul căruia i-am spus să nu ne deranjeze nu îndrăznește să aducă lămpile. Nu se mai vede în această semiobscuritate.

Porunci de asemenea să se pună lemne pe foc. Camera se umplu de căldură, lumină și viață.

– Haide, zise mama care se îndreptă spre fiul ei. Vreau să fiu prima care te felicită.

Băiatul cel mare se aplecă pentru a-i oferi fruntea, dar doamna Théodorine îl sărută pe amândoi obrajii. El voi să se îndrepte, dar ea îl strânse la piept.

– Micuțule drag, îi zise ea la ureche, aș vrea atât de mult să fii fericit...

– Va fi! strigă cu glas sonor agentul de schimb care auzise și care, la rându-i, se ridică. Părinții lui nu fac totul pentru asta?

Victorin, pe care fraza mamei îl deconcertase, se și schimbase la apropierea tatălui său.

Boussardel îl bătu pe umeri.

– Haide! Acum, du-te! Ai un prilej de reflecții pentru toată săptămâna.

Domnul Peuch ținea ușa deschisă; venise ceasul plecării la Javel.

– În cât timp voi fi însurat? întrebă Victorin întorcându-se din prag.

– Dacă totul merge bine, în șase săptămâni, răspunse tatăl, care ieși după el.

Doamna Théodorine rămase singură în cabinet. Îl auzi pe agentul de schimb urcând la primul etaj, ca să se îmbrace, căci anunțase că va mânca la club.

În palatul din aleea Impératrice, în sâmbăta următoare, Victorin Boussardel făcu cunoștință cu domnișoara Amélie, fata contelui și a contesei Clapier. Se temea să nu găsească o tânără în genul surorilor sale, expertă în a-și învârti crinolina, vorbind de baluri costumate, cântec italian și aluaturi făcute în casă. Văzu o persoană încordată, o statuie mută, care fixa asupra lui o

privire plină de ostilitate. Amélie Clapier nu răspunse decât printr-un murmur la fraza de compliment pe care domnul Peuch i-o indicase elevului său și pe care Victorin o repeta nitamnisam. Logodnicul o cercetă cu interes pe această tânără, gândindu-se nu că-și va petrece alături de ea toată viața, idee secundară la care avea tot timpul să ajungă, ci că în câteva săptămâni va fi proprietatea lui și că va avea dreptul să uzeze de ea după plac.

În timpul dineului, măcar că-i așezaseră unul lângă altul, cei doi nu vorbiră deloc. Lumina crudă a gazului, pe care lumânările candelabrului nu izbuteau s-o coloreze, strălucirea acestui palat nou-nouț, supraîncărcat cu ciubuce și cu draperii de un roșu-aprins, atenția generală de care se simțeau înconjurați îi paralizau pe cei doi tineri. Dar când se ridicară de la masă, cumnata Améliei îi propuse lui Victorin să-i arate grădina de iarnă, o seră mare, făcută în curtea palatului care nu avea grădină. Tânărul Boussardel, din obișnuință, voi să-și consulte tatăl; întâlni privirile părinților săi care-l observau și care, înclinând capul, îl îndemnau să accepte. Avea destul obișnuința vieții burgheze, pentru a înțelege că i se înlesnea un fel de *tête-à-tête* cu logodnica lui, cumnata fiind doar un paravan.

Îi oferi Améliei brațul, și amândoi o urmară pe Lionette Clapier. Doamna Clapier-tânăra era o persoană mică, negricioasă, lipsită de frumusețe și chiar de grație, dar vorbăreață, agitată, hotărâtă, încât nu te puteai sustrage influenței sale și o declarai spirituală, fără să-ți fie cu putință să spui ce gen de spirit avea.

În acea epocă, în care toate femeile elegante din Paris priveau spre Tuileries și căutau mai mult sau mai puțin asemănarea cu împărăteasa, Lionnette Clapier se singulariza luându-și-o ca model pe principesa de Metternich. Când făcea declarația asta, nădăjduia totdeauna că va isca proteste, că cei din jur o vor proclama mai puțin prefăcută decât pe ambasadoarea Austriei; în concluzie, ceea ce-o ambiționa mai ales pe această cumătră mondenă, era reputația de antren, strălucirea, influența electrică a celebrei frumuseți urâte. Deși în această familie, puțin diferită de cea a Boussardelilor, se prefăceau că iubesc regimul, căruia nu-i datorau totuși decât titlul de conte, primit în 1808 de bunicul Améliei, Clapierii celui de-al doilea imperiu nu se puteau prevala de favoarea suveranilor. Fuseseră

prezentați la Curte, ca toată lumea; dar, mari proprietari, preocupați doar de bunurile lor, fără funcții publice, nici slujbe mari, pe care dealtfel nici nu le râvneau, foarte politicoși, n-aveau nimic prin care să se remarce, așa că nu erau niciodată invitați lunea la palat, nici la vreuna din serile de la Compiègne. Astfel încât Lionnette Clapier nu apărea decât la principesa de Metternich în cartierul Bassins.

Întinsă într-un balansoar, în mijlocul valurilor umflate ale rochiei de un galben-verzui, stătea în fața celor doi tineri, care se așezaseră țepeni alături, pe bancă. Vorbea și pentru ei, râzând, dând din mâini, legănându-se și nu se îngrijea decât de propria-i persoană. Necunoscând puțina mondenitate a lui Victorin, se străduia să-l uluiască, trecându-i în revistă diverse subiecte pariziene. Explică în ce constau lojile zăbrelite a căror vogă reîncepea și a căror partizană declarată era: această amenajare îngăduia, în sfârșit, și oamenilor *comme il faut,* să se ducă la acel teatru.

– Domnule Victorin, întrebă ea, ai auzit-o pe Patti în *Somnambula?* Nu? Dumnezeule! Dar vă invit pe amândoi când voi avea din nou o lojă. Ar fi o crimă să vă lipsesc de acest lucru. Diva pleacă peste o lună în turneu în Europa!

Vorbăreața se lăsa pe spate în balansoar, sprijinindu-se pe pământ cu un singur picior, ceea ce-i permitea să-și arate o gleznă destul de frumoasă. În realitate, ea se numea Léonie, dar în epoca măritișului cu băiatul lui Clapier, devenind vicontesă, hotărâse să înlocuiască acest prenume prin cel de Lionnette, pretinzând că așa se numise în copilărie. Adepta tuturor noutăților, se ocupa de o cerere prin care femeile își reclamau admiterea ca auditoare la Sorbona. Dar ceea ce nu concepea erau marile dineuri oficiale unde încerca să aducă la modă mesele separate, una pentru domni, alta pentru doamne. De fapt, nu trebuia să te năpustești orbește în toate revoluțiile culturale, să fii în stare, de exemplu, să fluieri într-un moment de plictiseală, ca acel Tannhäuser pe care încântătoarea sa soție, prințesa Metternich, prost inspirată odată, avusese imprudența să-l patroneze.

Victorin n-o asculta. O privea pe Amélie, care cu obrazul străbătut de mici unde nervoase, stătea lângă el fără să-i dea cea mai mică replică cumnatei sale. Un buchet pe care-l ținea cu amândouă mâinile pe genunchi părea să-i absoarbă toată

atenția. Acest fel de a rămâne în gardă, această pasivitate alarmantă nu-l neliniștea totuși pe tânăr. Din moment ce exista intenția de alianță între părinții Boussardel și părinții Clapier, o opoziție fățișă i se părea de neconceput atât din partea logodnicei sale, cât și din partea lui. Sentimentele tainice ale acestei tinere puțin importau, din moment ce nu se puneau de-a curmezișul unui proiect care lui îi convenea – el nu vedea în această căsătorie decât un zăvor căzut și o poartă larg deschisă spre un univers de libertate. Dealtfel, practica pe care Victorin o poseda, a revoltei continui și a supunerii aparente, îi îngăduise să facă asupra domnișoarei Amélie observații utile. În timpul mesei, băgase de seamă că ea nu vorbea, nu se mișca, nu mânca fără să fie pândită sau de mama ei, o femeie grasă, impozantă, care nu înceta să-i spioneze gesturile, sau de acea persoană între două vârste, așezată la capătul mesei, îmbrăcată într-o rochie ștearsă montantă, care părea totuși la ea acasă în acest palat, și care-și ațintea asupra fetei privirea vigilentă și dură, amintindu-i brusc lui Victorin de tristul domn Peuch. Ceva îi spunea internului de la Javel că îndărătnica, taciturna făgăduită se afla aproape în aceeași stare de libertate supravegheată din care el însuși încă nu ieșise. Ideea unei asemenea similitudini îl liniști, îi dădu încredere în el, și, chiar, vag, îl încântă.

Ca să aibă aerul c-o ascultă pe cumnată dădea din când în când din cap, căci, de îndată ce avea interesul să se prefacă, un fel de maliție greoaie se deștepta în el.

Victorin fu de acord că maică-sa nu-l înșelase. Logodnica sa avea un păr frumos, mult mai frumos decât al Florencei – sora sa măritată – și foarte des. Cozile care formau la spate un coc gros, strâns cu o fundă, erau atât de numeroase, atât de strânse, atât de înlănțuite, încât rămase cu ochii la ele, întrebându-se de unde venea bucla asta răsucită aici, coada asta întoarsă, dincolo.

Părul era de o culoare deosebită, de un negru de lac, totuși puțin roșcat. Pielea oferea o culoare măslinie și, pentru Victorin, care-i vedea fața puțin pieziș, obrazul era umbrit, în fața lobului urechii, de un puf brun. Tânărul se mișcă pe bancă, se așeză din nou, și de data asta văzu sprânceana deasă, pleoapa cu gene dese, buza superioară unde încă nu apăruse puful. Mai trecu un moment, Victorin se lăsă pe spate, își sprijini brațul de spătarul băncii, ca să vadă mai bine cocul. Această masă de păr atârna aidoma unui fruct greu și se zdrobea pe pielea goală,

între cei doi umeri, într-un fel care-ți dădea senzația greutății și aderenței. Dar la ceafă buclele mărunte, răsucite, erau ușor umezite de sudoare, căci focul ardea în tot palatul, până și în grădina de iarnă, unde aprinseseră niște recipiente metalice.

Pentru prima oară în viața lui acest băiat de douăzeci și trei de ani putea și el să examineze de foarte aproape și pe săturate o femeie. La această domnișoară Amélie trăsăturile nu te seduceau; chiar și formele, de-acum împlinite, îl emoționau prea puțin; dar acele umbre păroase, acel păr în bucle și noduri, acea magmă de lână îmbelșugată îl hipnotizau. Ea îi alcătuia tinerei un fel de parură catifelată, ca niște pene, care-l făcea pe Victorin să viseze. Își aminti de fluturii mari, nocturni, pe care-i prindea primăvara, în primii ani la Javel, a căror atingere pufoasă îl tulbura până la a-l face să-i fie rău, și pe care-i zdrobea molcom în mână. Privirea i se deplasă, căzu asupra umerilor, alunecă de-a lungul gâtului nu prea dezgolit, se înfundă în încrengătura brațului și a pieptului. „Dacă n-ar fi o fată tânără – își zise el – ar fi mai decoltată decât atât, și i-aș vedea și subțioara." Capul i se plecă înainte și adulmecă o mireasmă neașteptată, fină și pătrunzătoare, puțin sălbatică, ce-i tăie răsuflarea, făcându-l să-și simtă arterele gâtului bătând cu putere. Se așeză drept și fu nevoit să-și încrucișeze picioarele.

– Cum ? zise el.

– Să nu-ți vină să crezi! strigă Lionnette. Îți jur, totuși. Guvernul francez l-a trimis într-adevăr pe prestidigitatorul Robert Houdin în Algeria, ca să combată influența vrăjilor arabe!

Fără motiv, Victorin se ridică în picioare.

– Ai dreptate... zise ea cu un râs scurt de aprobare. Cei din salon trebuie să se întrebe de ce nu mai apărem.

Își părăsi, în sfârșit, balansoarul, care continuă să se legene singur.

– Ei bine, dar... adăugă ea luând-o pe Amélie de talie, un atât de lung aparteu nu e decât măgulitor pentru tine, pisicuțo...

Victorin le urmă. Capul îi vâjâia puțin. „Femeia asta, își zise el, cu balansoarul ei, mi-a făcut rău." Toată lumea tăcu și-i privi când reapărură în salon. Contesa Clapier, fără să mai aștepte, se așeză la pian.

– Amélie, porunci ea, vino să-ți cânți marea ta arie!

Printr-un surâs adresat Boussardelilor, ea le închină exhibiția care se anunța, deschise partitura, și făcu să răsune cu vigoare clapele.

– Ei bine, Amélie? reluă ea pe un ton superb.

Amélie, care reintrând în odaie se oprise la două treimi din cameră, nu se clinti nici un pas. Cu o placiditate voită, cu ochii ei bruni fixați asupra maică-sii, făcu de două ori nu din cap. Doamna Clapier se ridică pe jumătate de pe taburetul ei.

– Amélie, ce înseamnă asta?

În sfârșit, Amélie vorbi.

– Sunt răgușită, zise ea cu voce limpede.

Își alese un scaun, o cozeuză care se afla acolo, și se așeză. Mama, cumnata, cerându-și scuze Boussardelilor, încercau să șteargă incidentul. Victorin nu izbutea să întâlnească privirea acestei fete care se sustrăgea, care părea supărată atât pe el, cât și pe întreaga companie. Când agentul de schimb și soția sa, împingându-și băiatul înainte, veniră să-i spună bună-seara Améliei, ea se ridică din politețe, și această mișcare făcu să-i cadă buchetul. Boussardel îl atinse cu cotul pe Victorin, care se aplecă să-i înapoieze florile. Ea le privi un moment cu atenție, dantela de hârtie din jurul lor tremură. Privi după aceea mâna care i le întindea, apoi de la această mână privirea emoționată i se urcă la obrazul pe care i se păru că-l vede pentru prima oară; și chipul ei trădă, în sfârșit, surpriza, îndoiala, poate neîncrederea. Amélie Clapier, atât de bine înarmată împotriva vicleniilor acelei seri, părea luată pe nepregătite. Degetele sale se strânseră pe tija buchetului.

– Mulțumesc, spuse ea în șoaptă, în timp ce agentul de schimb își ducea cu sine fiul. Deși Boussardelii dispăruseră de acum în galerie, ea tot se mai uita după ei.

De-abia așezat în cupeu în fața părinților săi, Victorin fu înștiințat de tatăl său că toată lumea fusese de acord. De săptămâna viitoare putea să înceapă să-i facă tinerei curte.

Ieșea de la Javel, venea în aleea Impératrice, neoprindu-se în strada Louis-le-Grand decât atât cât să-și schimbe hainele și să se pună sub egida tatălui sau mamei sale, o dată chiar și sub aripa surorii lui mai mari, pe scurt, a mentorului care avea sarcina să-l conducă în acea zi la Clapieri. Nu renunțaseră la domnul Peuch. Când întrevederea se isprăvea, îl readuceau pe logodnic în strada Louis-le-Grand, îl depuneau în mâinile

domnului Peuch, care se urca în trăsură cu el și-l ducea la Javel. Intimilor, Boussardelii le explicau simplu de ce fiul lor, la douăzeci și trei de ani, și gata de însurătoare, mai rămânea încă la colegiu: Victorin se obișnuise cu acest institut, era atașat de el, așadar de ce să-și întrerupă studiile pe care le urma acolo în vederea intrării sale în slujbă? Oamenii nu cercetau prea temeinic. Familia Boussardel nu era singura familie în care copiii erau considerați o specie ce abia exista, ca niște larve care n-au acces la viața socială decât în momentul precis când, studiile odată isprăvite, tinerii soți își fac intrarea în societate.

Victorin habar n-avu de toate aranjamentele făcute de părinți și de notari; păru să nu se mire de nimic. Dealtfel era și prea tânăr ca să observe toate ciudățeniile logodnei sale. Habar n-avea că un tânăr din lumea mare trebuia să facă zilnic curte fetei, și nu o dată pe săptămână, cum făcea el, căci nu-l duceau mai des la palatul Clapier. De ce această rezervă? Oare din pricină că agentul de schimb se temea ca fiul lui să nu-și dea în petic, și atunci prefera să-l țină din scurt până la căsătorie? Dar cum de admiteau Clapierii, care erau la curent cu toate regulile burgheze, această derogare de la uzanțele atât de bine stabilite? Exista vreo înțelegere asupra acestui punct între cele două familii? Victorin era prea puțin curios în privința acestor mistere.

Familiaritatea nu făcuse progrese între cei doi logodnici, care nu erau niciodată lăsați singuri. Cel puțin tânăra proceda ca și cum s-ar fi obișnuit cu ideea asta. Îi arăta mai puțină ostilitate lui Victorin decât propriilor ei părinți, cumnatei și mai ales fratelui, pe care nu-l scutea de insolențe. Acesta era un băiat elegant, o floare a clubului său, una dintre figurile de mare gomă: domnul și doamna Clapier îl idolatrizau.

În seara nunții, Amélie și Victorin încercară o surpriză. Păreau să nu acorde decât o importanță secundară mijloacelor de existență care le vor fi asigurate, și despre care nu li se suflase nici un cuvânt: și el și ea găsiseră de fapt în această căsătorie o soluție, dar în alte probleme decât ale vieții materiale. Orice-ar fi fost, spectacolul trusoului și al coșului cu daruri fu pentru ei o revelație.

Doamna Théodorine își asumase sarcina, pentru fiul ei, să cumpere bijuteriile, evantaiele, mănușile, șalurile; doamna Clapier furnizase la rându-i lenjeria de casă și de corp a fiicei

sale, blănurile şi dantelele; nici Amélie, nici Victorin nu văzuseră nimic din toate acestea până la nuntă. Singurul lor privilegiu fu să treacă, cu o jumătate de ceas înaintea invitaţilor, prin camerele unde fuseseră expuse.

Tânăra, din orgoliu, şi tânărul, din încurcătură, nu-şi exprimară cu glas tare mirarea, dar ea fu vădită, mai ales la Amélie, cu atât mai mult cu cât – fie din pricina stării sociale, fie intenţionat – îşi crezuse până atunci părinţii incapabili să-i adune atâtea bogăţii. Se mulţumi totuşi să-şi privească tatăl şi mama în ochi, apoi pe fratele ei Achille, fără a-şi exprima gândurile care-i veneau în minte. În ciuda tinereţii sale, părea că ştie să se controleze, să arboreze masca dispreţului şi a ironiei, când era tulburată de emoţii puternice. Probabil că făcea parte dintre acele fete iuţi la mânie, a căror voce de-abia dacă tremură, dintre acele nervoase care nu fac niciodată crize de nervi, dintre acele sensibile care nu plâng. În rest părea să se bucure de o sănătate imperturbabilă. Voinică, cu umeri şi cu un piept care făgăduiau să se dezvolte, logodnica lui Victorin îşi strângea cu greu talia. Dar un soi de graţie dădea mişcărilor sale siguranţă şi o salva să pară masivă. Când o vedeai cu cumnata ei Lionnette, fiecare din ele o punea în valoare pe cealaltă. Amélie detesta parurile gingaşe, pe atunci la modă, volanele plisate, panglicuţele, bordurile din puf de lebădă şi penele colorate, trandafirii spumoşi sau florile de nu-mă-uita, pentru păr, pe care doamna Clapier i le impunea ca să nu pară prea femeie.

– Când te vei numi doamna Boussardel, îi spunea maică-sa, n-ai decât să te îmbraci cum îţi place. Până atunci, ascultă-mă şi aruncă-ţi tiulul acesta pe umeri.

În seara iscălirii contractului, Amélie răspunse cu plăcere la felicitările musafirilor. Părea a fi renunţat la proasta ei dispoziţie. Cum un prieten al tatălui ei, ca să pozeze în fante, o întrebă dacă nu va vizita, după obicei, apartamentul miresei, ea îi spuse că nu vor locui în aleea Impératrice.

– Socrii mei construiesc o casă în Plaine Monceau, explică ea, pe un teren minunat amplasat. Au bunătatea să ne rezerve un apartament în acest palat. Cum construcţia e pe terminate, vom putea să ne mutăm acolo imediat după întoarcerea din voiajul de nuntă.

Cineva voi să știe unde vor face voiajul de nuntă și, la aceste cuvinte, doamna Théodorine se apropie și-o luă de braț pe viitoarea sa noră.

– În Provence și în Corsica, zise Amélie. Vom fi fericiți să cunoaștem aceste regiuni, care trec drept atât de pitorești. Vom lua ca punct de legătură orașul Hyères. Logodnicul meu a dorit mult acest lucru, pentru că acolo se află unul dintre frații săi, care n-a putut să asiste la nunta noastră, și pentru care va fi o consolare că vom merge noi la el.

La Hyères, Edgar își îngrijea boala lui de piept; doamna Théodorine, dorind un control din partea celui de al doilea fiu asupra fiului mai mare lăsat, în sfârșit, în libertate, avusese ea însăși ideea de a dirija călătoria de nuntă în această direcție. Mirată, ea își întoarse capul către această noră care, dintr-o obligație făcea un lucru plăcut pe care i-l atribuia lui Victorin. Dar o văzu pe Amélie suportându-i privirea fără un surâs, fără cea mai mică expresie de complicitate și acest rafinament de delicatețe o mișcă cel mai mult. Ridicându-se pe vârfuri, căci era cu mult mai mică decât noră-sa, doamna Théodorine voi s-o sărute.

Deasupra celor două crinoline care se respingeau ușor, patru brațe înmănușate se încrucișară, două busturi se apropiară unul de celălalt, ca într-o figură de dans, în sfârșit, femeia și copila își lipiră obrazul, și fustele lor, de culori diferite, se atinseră pentru o clipă.

Mama lui Victorin părea să fie singura persoană care privea această căsătorie cu puțină gravitate. La doamna Clapier puteai observa cea mai vie nerăbdare, transformată adesea în neliniște, trecătoare însă, potolită repede printr-o privire aruncată acelei Amélie, cumințită. La contele Clapier, domina orgoliul satisfăcut: o alianță cu un Boussardel era măgulitoare. Până la frumosul Achille și la făloasa lui nevastă, toată această familie își arăta satisfacția. În ce-i privea pe Boussardeli, euforia lor se explica prin trecutul lui Victorin. Unchiul său, notarul, mătușa sa Mignon, mătușa Liline, care se bucurase de îndată – în aleea Impératrice – de succesul ei obișnuit, făcând-o pe doamna bătrână încântătoare, mătușa Liline, nașa lui Victorin, singura căreia îi scăpaseră niște aluzii duioase despre fericirea „nesperată" a finului ei, Florence, sora mai mare a logodnicului, Albaret, care trăia încă, dar mai ales agentul de schimb, tatăl, în

sfârșit, liniștit, într-un cuvânt tot clanul se lăsase în voia bucuriei. Dar doamna Théodorine, care dealtfel surâdea destul de rar, rămăsese gânditoare, în mijlocul acestui concert. În ziua nunții, la Saint-Honoré-d'Eylau, o cută de îngrijorare îi brăzdase fruntea.

– Ei bine, dragă, îi zise Boussardel încet, când luară loc în sacristie, e cazul să surâzi în această zi frumoasă; am ajuns la capăt. Iată-ne, în sfârșit, răsplătiți din plin pentru necazurile trecute.

Ea se mulțumi, drept orice răspuns, să încline capul și, drept surâs, să-l arboreze pe cel al mondenității: o mulțime elegantă năpădise sala.

În acel moment, agentul de schimb se gândi la tatăl său care se însurase în modesta biserică din Saint-Louis-d'Antin, de pe strada Sainte-Croix. De atunci nunțile Boussardelilor progresaseră: Julie, la Saint-Roch, el însuși și fratele său, la Saint-Philippe-du-Roule, Florence la Madeleine, și acum Victorin la Saint-Honoré-d'Eylau. Ce distanță străbătută!

Proaspeții căsătoriți urmau să părăsească Parisul în aceeași seară, cu expresul de Marsilia, care pleca la ora opt. Palatul Clapier, scăpând către ora cinci de ultimii musafiri la dejun, cele două familii îi însoțiră pe tineri la gara Lyon. Agentul de schimb, care avea prieteni în Consiliul de administrație al companiei P.L.M., ceru șefului de gară să-i pună la dispoziție salonul. Le lăsă pe doamne acolo, ca să le ferească de îmbulzeală. Împreună cu contele Clapier și urmați de hamalii încărcați cu valize și sacoșe, se îndreptară spre peron, ca să caute compartimentul rezervat. Victorin își inaugură atribuțiile de proaspăt soț, însoțindu-și tatăl și socrul de-a lungul peronului.

Domnul Peuch nu se afla acolo. Nici guvernanta Améliei. Amândoi apăruseră la biserică, dar pierduți în mulțime, după care acei experți în situații delicate se feriseră să apară la dejun, pierzându-se în uitare, ca niște furnizori punctuali care-și livraseră mărfurile.

Socotind-o și pe doamna Louis, notăreasa, în salonul șefului de gară erau adunate cinci doamne Boussardel și două doamne Clapier. Toți Boussardelii ținuseră să vină la tren, căci ora plecării era convenabilă; nici una dintre cele trei mătuși ale lui Victorin n-ar fi consimțit să dovedească, prin absența sa, că ar fi

avut un rol mai mic decât celelalte două în evenimentele petrecute, și toate trei se bucurau să-i facă pe Clapieri să constate ce familie numeroasă și unită alcătuiau ei. De fiecare dată când se oferea câte o ocazie să facă acest gen de demonstrație, solidaritatea Boussardelilor se vădea de la sine; n-aveau nevoie să se înștiințeze sau să se cheme; se întâlneau, exacți, la biserică, la cimitir, la spital, la gară, același fir trăgându-i împreună prin Paris. Doamnele se așezaseră în cerc. Cu rochiile lor bogate umplură fotoliile de rips verde, cu spătare împodobite cu tetiere de dantelă groasă. Vorbeau întruna. Ațâțarea de peste zi și, bineînțeles, și cea datorată șampaniei și punciului, se concretiza acum într-o vorbărie generală, la care numai doamna Théodorine și Amélie nu luau parte. Recomandările se încrucișau; Amélie suporta sfaturi, rețete contra zgurii de la locomotivă, contra bronzării ori a schimbării meniurilor. Solicitudinea acelor femei învățate cu materialitățile existenței nu mergea prea departe; așa că le fu greu să bage de seamă că faptul că o fată complet neștiutoare și care nu făcuse niciodată nici trei pași singură va fi aruncată, de la un ceas la altul, în necunoscutul vieții; nu vedeau sau se prefăceau că nu văd decât încercările blânde și domestice care-o așteptau pe debutantă.

Lionnette o sfătui pe cumnată-sa ca la Hyères să renunțe la hotelul „Parc", unde li se rezervase un apartament, în favoarea hotelului „Îles d'Or".

– Nu, nu, nu! Nu puteți descinde decât la „Îles d'Or". Priveliștea pe care-o aveți de-acolo, e încântătoaare, frumoasa mea pisicuță, încântătoare!

– Apartamentul pe care-l vor obține fără să-l fi reținut, obiectă doamna Clapier, poate că nu se va bucura de nici o priveliște, în vreme ce acel care-i așteaptă la „Parc" se bucură de ultimul confort. Hotelul e nou, abia inaugurat. Și apoi, Lionnette, nu știi ce bucătărie au la „Îles d'Or". Asta nu se poate totuși neglija.

– Dar am informații dintre cele mai precise! În sfârșit, dacă vrei să știi, mamă, patroana acestui hotel, doamna de Saulcy, e doamna de onoare a împărătesei. Socot că e o recomandare destul de bună!

– Care dintre cele două hoteluri se află mai departe de *chalet*-ul unde locuiește Edgar? întrebă notăreasa conciliantă și practică.

– Sursa informațiilor mele, Lionnette, nu-i la Tuileries, replică doamna Clapier nemulțumită, ci la prefectura lui Draguignan, căruia socrul tău s-a ostenit să-i scrie. Și n-ai să te superi dacă asta ni se pare mai serios!

– Dealtfel, Amélie va face cum va vrea! zise Lionnette, aruncându-și cu zburdălnicie manșonul în aer. Să nu uităm, că e măritată, stăpână pe ea.

– Dumnezeule! strigă doamna Mignon râzând. Stăpână pe ea? Dacă te-ar auzi bărbatu-său... Dragă nepoată, zise aplecându-se în direcția Améliei, pot să-ți cer să te gândești la mine dacă ai să vezi la negustorii din ținut dantele frumoase, sau ceva care să ți se pară o ocazie?

– Am și rugat-o să dispună de punga mea, spuse mătușa Liline, care, după o scurtă pauză, adăugă: Pentru pomeni. Fiecare femeie cu înclinările ei, nu-i așa?... Îți deschid un credit de o sută de franci, micuța mea.

– Oh, pentru comisioanele mele îi dau mână liberă, se auzi doamna Mignon, care începu să râdă din toată inima, căci, deși înțepăturile surorii sale se ascuțiseră cu vârsta, ea nu-i răspundea niciodată.

Era, în concluzie, un obicei foarte Boussardel, ca să nu le scape în fața străinilor nici cea mai mică înțepătură familială, contrazicerea cea mai anodină; această tradiție de bune oficii reciproce, fondată de frați și surori, domnea și în generația mai tânără, între veri. Ea nu împiedica poate sentimentele, dar o obișnuință atât de cotidiană de a le trece sub tăcere le adormea și sfârșea prin a le smulge din realitatea lor. Sigur că Boussardelii simțeau o anumită satisfacție când descopereau în alte familii moravuri mai puțin amicale. De îndată ce avea loc în fața lor o mică ceartă schimbau priviri și asistau la discuții, cu complezența secretă a celui care știe să mănânce și care-l vede pe vecinul său de masă încurcându-se în tacâmuri. Tentativa făcută pentru a o împăca pe Lionnette cu soacră-sa venise din partea notăresei, care nu era născută Boussardel, ci Heurtault.

Mătușa Liline, care nu se dusese niciodată mai departe de Grançay, făcea risipă de sfaturi față de Amélie. Apoi o povățui să dea bacșișuri numai directorilor de hotel; căci dând tuturor celor care întindeau mâna în clipa plecării, ar fi părăsit orașul ruinați.

– Amélie, vorbi doamna Clapier mai pe șoptite, e și douăzeci și cinci, tatăl tău se va întoarce să ne caute, ar trebui să te duci într-un anumit loc...

– Te însoțesc, declară Lionnette care auzise. Să nu te rătăcești prin mulțime!

Când se întoarseră, doamnele erau în picioare, grupate în fața agentului de schimb, care-i lăsase pe fiul lui și pe contele Clapier lângă bagaje, în compartiment. Părăsiră salonul care dădea de-a dreptul în sala de așteptare, intrară dintr-o dată în înghesuială și vacarm, în atmosfera înăbușitoare, plină de fum, unde lumina mov, tremurătoare, a arcurilor voltaice, îți rănea ochii.

– Să nu ne pierdem! strigă Lionnette.

Agentul de schimb, din prudență, ridică în aer măciulia de aur a bastonului, care putea simboliza într-adevăr semnul de legătură al acestei familii, și se așeză în fruntea trupei. Doamnele, adunându-și fustele, se sileau să-i evite pe grosolani, pe neîndemânatici.

Amélie o luase de braț pe doamna Théodorine. Se strânseră una lângă alta. Păreau la fel de impresionate de această dezordine sufocantă și țipătoare. Doamna Théodorine își scosese mâna dreaptă din manșon și o apăsa pe Amélie pe braț. Ea se sili să-și încetinească pasul, ca să-i lase pe ceilalți s-o ia puțin înainte.

– Dragă Amélie...

Îi vorbi, mergând cât putea de aproape, în ciuda diferenței de înălțime.

– Aș vrea să-ți spun două vorbe, în speranța că vei trece peste indiscreția mea, având în vedere sentimentul care mă îndeamnă... Iată... Socot că mama ta ți-a vorbit, dar... ea nu-l cunoaște pe Victorin al meu.

Doamna Théodorine mergea cu ochii fixați la trei pași în fața ei.

– Ea nu știe că acest băiat mare este ignorant în multe lucruri și că vine la tine fără nici o experiență... Mă înțelegi?

Și cum Amélie nu-i răspundea, se opri puțin și o privi.

– Dumnezeule! Dragă... Mama ta nu ți-a spus nimic?

– Ba da, doamnă... răspunse Amélie, căreia maică-sa îi vorbise vag, abstract, inutil, invocând în fața ei misterele vieții, fără să-i spună în ce constau, recomandându-i să fie docilă, să

nu se revolte împotriva nici unui lucru, să nu creadă că soțul ei înnebunise brusc. „Căci ceea ce e o plăcere pentru soț, îi spusese doamna Clapier isprăvind, nu-i decât o datorie pentru soție. Iată-te informată, lămurită."

Doamna Théodorine care, un moment se văzu prinsă între datoria de a-și instrui nora și indelicatețea de a se substitui unei mame neglijente sau ipocrite, își reluă mersul.

– În sfârșit, urmă ea, aș vrea să te rog să nu-l judeci pe Victorin după primele voastre zile de viață în comun. Poate că te va decepționa. Amélie, te cred o fată de caracter: poți să faci mult pentru fiul meu. Îți doresc din tot sufletul să găsești drumul spre inima lui, și ți-o doresc atât pentru tine, cât și pentru el. Ah, copila mea, nu sunt o mamă egoistă... Aș vrea să fie fericit, dar aș vrea să fii și tu la fel.

Amélie îi văzu ochii lucind de o strălucire umedă. Doamna Théodorine purta o haină din blană și un manșon de lutru, își desprinse de pe manșon buchetul de violete de Parma care-l împodobea.

– Pentru tine l-am adus, zise ea. Să păstrezi florile pe genunchi, te vor proteja împotriva mirosurilor din vagon.

Când tinerii soți, după ce li se deschise compartimentul, se ivira la fereastră, privirile Améliei se încrucișară cu cele ale doamnei Théodorine și nu le mai părăsi, până ce trenul se puse în mișcare. Se agitară batiste. Doamna Clapier plângea. Mătușa Liline o imită în curând, declarând că fericirea unora nu se realiza, vai! niciodată fără durerea altora. Trenul defilă, un moment, apoi vagonul de la coadă îi depăși pe Boussardelii amestecați cu Clapierii și se îndepărtă.

– Uf! făcu agentul de schimb, în așa fel încât să nu-l audă decât soția lui.

Făcând stânga-mprejur, el antrenă, prin exemplul său, întreg grupul. Cele două familii o luară de-a lungul peronului. Conversațiile se reînnodară. Vocea Lionnettei domina. Singură doamna Théodorine se întorcea din când în când, să vadă farul roșu al ultimului vagon pierzându-se în adâncul nopții.

CAPITOLUL XX

– Domnule, zise Amélie, înainte de a se așeza și de îndată ce tovarășul ei de călătorie părăsi fereastra, pot să te rog să-mi dai sacoșa pentru noapte? Aș vrea să-mi pun cât mai repede o haină mai ușoară.

Tânărul, înalt, nu trebui să se urce pe banchetă ca să-i dea sacoșa.

– Și cutia de pălării, te rog!

Și cum el se supuse fără să răspundă:

– Liniștește-te, isprăvi ea surâzând, după asta nu te voi mai deranja!

Își scoase paltonul, pălăria. Își puse o băsmăluță cu bride, își înnodă o voaletă în jurul feței, alese un burnus algerian în care se înfășură. Celălalt, fără să scoată o vorbă, puse bagajele la loc. Trenul, care încă nu începuse să accelereze, trecea de ultimele macazuri.

– Obișnuința, știu bine, reluă Amélie așezându-se, face să nu te simți la largul tău până la capătul călătoriei! Domnule, dacă vrei să-mi urmezi exemplul, și vrei să-ți slăbești nodul cravatei, și să-ți deschizi trei nasturi de la ghete, îți îngădui cu plăcere.

Se rezemă în colțul ei, își aranjă pliurile burnusului ca să-și apere rochia de praf, și trase în piept parfumul violetelor doamnei Théodorine.

Trenul, pe care scuturăturile șinelor nu-l mai împiedicau, luă viteză și șuieră în noapte. Vecinul Améliei, ca trezit din somn, deschise gura pentru a întreba la ce oră vor ajunge la Marsilia.

– Către ora trei după-amiază, răspunse ea fără să consulte mersul trenurilor, dealtfel studiat dinainte.

– Până acolo nu mai schimbăm trenul?

– Nu.

– Și vom păstra până la Marsilia acest compartiment în care suntem singuri?

– Desigur. Uite! Tăbliță „rezervat" n-a fost scoasă.

Urmă, o tăcere destul de lungă. Amélie nu mai știa cum să continue discuția și-și ținea violetele la nas.

Senzația unui pericol o făcu să întoarcă brusc capul. Tovarășul ei o privea, cu ochi ficși, cu chipul golit de orice expresie. Îl crezu încurcat, acea încurcătură din care ea se străduia să iasă prin vorbe goale. Se gândi că de fapt erau doi necunoscuți. „Situația asta falsă, gândi fata, nu se poate prelungi la nesfârșit. Trebuie să vorbim, să încercăm să ne cunoaștem." Nu știau nimic unul despre celălalt și se aflau pentru prima oară singuri, fără un al treilea între ei.

– Nu vrei să sporovăim puțin? îl întrebă ea.

Ceea ce-o deranja cel mai mult erau huruitul și vuietul trenului, atât de puțin favorabile confidențelor.

Socoti că face bine atingând cu mâna înmănușată perna de postav de lângă ea și adăugând:

– Vino lângă mine!

El ascultă și-și părăsi colțul. Odată lângă ea, nu-și ridică ochii și rămase cu capul plecat.

– Nu vrei să miroși violetele mele? îndrăzni Amélie. Mama dumitale mi le-a dat la gară. N-ai să crezi cât sunt de mișcată de bunătatea ei.

Întinse buchetul spre el, dar Victorin se aplecă în acel moment spre ea și, brusc, totul se schimbă, urmă o busculadă de neînțeles. „Ce? O schimbare de macaz ne-a aruncat unul peste altul?" Se trezi sufocată, răsturnată pe banchetă, sub trupul care-o zdrobea cu greutatea lui. Nu putea să respire, să se miște, ceafa îi intrase în colțul canapelei. Acest cap greu, de bărbat, care-o apasă pe piept... Ce are? E bolnav, a leșinat? Amélie încercă să se desprindă, capul rezistă, se însuflețește, se mișcă sacadat. Amélie se neliniștește. O răsuflare fierbinte îi atinge gâtul, fata tremură: iată, a sosit clipa despre care ea nu știe nimic... „Oh! îmi deranjezi părul!" Geme, o mână i se încurcă în coc, îi trage părul, îi îndoaie gâtul. Amélie se zbate, se lovește cu fruntea de rama ușii, își rănește fața cu ceva. Cu picioarele în mișcare, ea caută un punct de sprijin, își răsucește călcâiele, dă de sticla cu apă caldă, luptă în zadar...

În sfârșit, se simte eliberată. Potolindu-și bătăile inimii, își spune într-o străfulgerare: „Bărbații sunt de altă specie... Lucrul necunoscut va fi groaznic... Să nu fac vreo prostie și mai ales să nu plâng... Cred că-i dreptul lui." Dar iată că se face întuneric și

el cade din nou peste ea. Nu se ridicase decât ca să tragă peste lampa din plafon mica acoperitoare. Acțiunea începe din nou într-o penumbră lividă; ritmul roților o însoțește, o susține. Acum bărbatul nu mai umblă la pieptănătură: fusta de dedesubt, cu cercurile ei de fier, nu se lasă ridicată. Murmură, îi smulge mănușile, trântește femeia pe banchetă, o întinde, se pierde în veșminte complicate, se rătăcește. Sub acele mâini brutale, neexperimentate, Amélie nu mai rezistă.

– Ajută-mă! suflă el.

Răsturnată, cu brațele îndoite peste față, grăbită ca treaba să se termine cât mai repede, ea șoptește:

– Da, da.... numai că... nu știu... spune-mi cum... spune-mi!

El nu răspunde nimic și, dintr-o dată, ca și cum ar fi luat o hotărâre, se lungește peste ea, se agită ca un copil, bâlbâie, geme, își pierde echilibrul la marginea banchetei, și-l regăsește la timp, se ridică în picioare, rămâne un moment nemișcat, contractat, cu capul plecat, întorcându-i spatele Améliei, intactă, care nu știe ce se petrece...

În sfârșit, destins, el își aranjează hainele, se așază în colțul lui, freacă geamul cu perdeaua și se preface că privește în noapte. Amélie își dă seama de timpul cât durase scena, constatând că trenul și ajunsese la Mélun. Își pune repede hainele în ordine, ridică brusc storul albastru, ca să caute mai lesne pe jos și pe pernă acele de păr, pe care le pierduse. Își culege voaleta, băsmăluța, a cărei catifea se murdărise de praf. Buchetul doamnei Théodorine, căzând și el pe podea, dispăruse: trenul se opri. „O să-mi găsesc buchetul mai târziu." Coborî geamul dinspre partea ei. Șeful de tren trecu și ea îl întrebă cât va dura oprirea.

– Zece minute de oprire, doamnă.

– Bine, veniți să-mi deschideți ușa, mulțumesc...

Cu piciorul pe treaptă, se răsucește spre tovarășul ei ca să-i spună că se va întoarce. Dar el rămâne invizibil: partea întunecată a compartimentului parcă-l înghițise. Poate continuă să privească pe fereastră, fără să-i pese de ea, fără să se întrebe dacă n-o să fugă. Ea coboară, se orientează...

La ușa latrinelor, mirosul o împiedică să intre. Un moment, îi lipsește curajul. De la ieșirea ei din mănăstire, nu se aflase niciodată într-un loc public fără însoțitoare; miile de mici hotărâri luate pe stradă, la plimbare, în magazine, nu depinseseră niciodată de ea; nu cunoștea convenienețele decât din

educație; și încă cele care le cârmuiesc pe tinerele fete nu sunt câtuși de puțin asemănătoare cu cele pe care le urmează femeile. Acum, prima dintre convenienețe i-ar fi prescris soțului ei s-o însoțească. Acest gând o zguduie. Se străduie să împingă ușa. O servitoare îi deschide o cabină, îi perie hainele, o ajută să prindă de dosul corsetului cordonul jupei, care sărise. Amélie îi explică stângaci că adormise în compartimentul ei și că picase de pe banchetă la o zguduitură a trenului. Servitoarea îi ține o oglindă la înălțimea feței; aranjându-și părul, Amélie descoperă rana pe care și-o făcuse la buza superioară. Își leagă cocul fără să piardă din ochi acea mică izbitură, de culoare roșie. Se teme pentru dinți, își trece limba peste incisivi, i se pare că unul dintre ei agață. Își scoate o mănușă, își ridică buza, nu observă nici un accident. Totuși, la limbă, în contact cu buza rănită, parcă simte dintele plesnit. „E o închipuire, în acest moment sunt pradă nervilor." Avea o dantură destul de frumoasă, scurtă, dar regulată, fără cusur.

Au fost poftiți în vagoane. Ea alergă speriată ca trenul să nu plece fără ea, deși își dorea acest lucru din toată ființa. În ciuda lungimii trenului și a rarelor lumini din gară, în ciuda gândurilor agitate, se duce întins la compartimentul ei. Omul de care-și legase viața o aștepta acolo, așezat în același loc. Această indiferență, această liniște a lui îi displăcură, dar îi dădură și un sentiment de orgoliu vag și morocănos. „Asta deci, gândi ea, e bărbatul meu", și pentru prima oară de când se găseau împreună în compartiment, privi acest gând în față. „Într-o zi îi voi spune «tu», în curând am să-i zic «dragă»." Își aminti abia atunci că se numea Victorin. Se așeză; trenul porni; își regăsi violetele, întunecate și strivite, căzute pe jos. Dar le netezi, și i se păru că miros din nou.

Cum tovarășul ei nu scotea o vorbă, tăcu și ea, prea răscolită ca să vorbească, prea fină ca să nu ghicească ce gen de gânduri trebuiau să-i treacă prin cap acestui soț neîndemânatic. Cu dosul mâinii mângâia mașinal cârligul care susținea micul șnur al perdelei și cu care, în toiul luptei, se rănise. Sub ea, roțile începură să huruie și să bată; ritmul călătoriei se restabilise. Încet-încet, sufletul Améliei se limpezi. Se gândi la ziua de mâine, care se va termina cu prima lor seară de intimitate, căci cursa pentru Toulon va părăsi Marsilia în timpul după-amiezii și-i va depune la Hyères exact la masa de seară. Printr-un mare

efort de voință începu să se pregătească pentru ce-o aștepta la Hyères.

...Hyères-les-palmiers, cum scria domnul Pitre-Chevalier în numărul din *Musée des familles* unde citise o descriere a acestei stațiuni la modă... Faptul că evenimentul, mereu fără formă și nume, căruia îi era hărăzită, trebuia să-și afle împlinirea în acel oraș depărtat, aproape străin, stabilit, ca un miraj, sub un soare deosebit – acel fapt întârzia realitatea spaimelor sale: două sute de leghe o despărțeau de noaptea nunții, așa că se simțea protejată.

– Poți să-mi dai *Mersul trenurilor?*

Ea tresări și nu răspunse imediat. N-ar fi crezut că primele cuvinte schimbate între el și ea, după scena din care abia scăpase, să fie de această natură. Imaginația ei o dusese între timp foarte departe: spre ce anume se îndreptase oare imaginația acestui personaj derutant, care-i cerea astfel *Mersul trenurilor?*

– L-am pus în buzunarul exterior al genții de voiaj... sacoșa aceea mică, cu husă cafeniu-închis, pe care o vezi colo...

Când avu broșura în mână și când începu să caute trenul lor, ea îi veni în ajutor:

– Am îndoit colțul paginii.

El scoase acoperitoarea de alături. Ea putu să-l vadă cum urmărea cu indexul stațiile. Își scoase ceasul din buzunarul de la vestă: îl consultă și consultă rând pe rând și orarul; apoi, părând că aflase ce dorea, își vârî ceasul în buzunar, închise broșura și strecură spre Amélie o privire piezișă, pe care și-o întoarse văzându-se observat. Și cei doi soți tineri, care erau încă atât de puțin soți, nu mai vorbiră. Uruitul vagonului o ținea pe Amélie într-o stare de contracție nervoasă de care nu se putea elibera. „Cred că suntem pe roți, gândi ea, trepidația asta constantă mă împiedică să-mi recapăt sângele-rece."

După o jumătate de ceas de tăcere, trenul se opri la Montereau. Ea nu mai coborî. În tot timpul staționării, își savură imobilitatea, găsind în ea o destindere. De îndată ce trenul ieși din gară, îl văzu pe necunoscut ridicându-se și îndreptându-se spre ea. Înțelese. El calculase că între Montereau și Sens intervalul de timp era suficient. Își acoperi fața cu brațele.

– Lumina... doar atât spuse, te rog, acoperă lumina.

Dar de data asta el nu stinse lumina.

Tot drumul nu fu decât o lungă suită de tentative, de încercări. Neofitul se încăpățâna, se exaspera. La început, ignoranța lui îl jenase: când descoperise femeia, nu putea s-o posede. Întâlnea în ea un obstacol, nu obstacolul nupțial, virginal, pe care instinctul cel mai puțin experimental știe să-l recunoască și să-l înfrângă, ci un refuz neașteptat al naturii, o convulsie ieșită din străfundurile trupului, provocată de spaimă, și care nu slăbea.

Începând de la miezul nopții, acțiunile tânărului se succedară fără să facă vreun progres. Dar și fără să se descurajeze. Nu-și întrerupea eforturile, decât pentru că simțurile, mereu prea repede, îl trădau. Și începea din nou, îndată ce dorința, redeșteptându-i-se, îi furniza și armele... Uneori, distanța prea mică dintre două stații îl obliga să întârzie mai mult. O privire în *Mersul trenurilor,* informându-l despre intervalul de timp de care dispunea, îi înfrâna dorința. Urmele educației sale redeșteptau în el prudențele, așteptările pline de răbdare ale copilului ținut în frâu.

Nu se uita la orar decât în stații, după ce Amélie părăsea compartimentul. Ea, de când îndurase noi violențe, nu mai avea în minte decât un gând, și anume să se apropie de o gară; simțea nevoia să respire câteva minute alt aer decât cel din compartiment, și totodată să dea toaletei, persoanei sale, îngrijiri din ce în ce mai necesare. Înainte ca trenul să oprească, ea se ducea la ușă și întreba cât timp stă. Dacă răspunsul pe care-l primea îi acorda zece minute, sărea jos și o lua la fugă; funcționarii vedeau în lumina neclară a lămpilor lor o femeie alergând, o femeie cu chipul palid, cu privirea speriată, al cărei burnuz flutura și care, uitând orice decență, se ducea din ușă în ușă, întreba unde sunt toaletele, își muia batista într-o fântână, dispărea, reapărea, se năpustea spre trenul gata de plecare.

Dar se întâmpla ca oprirea în gară să i se pară prea scurtă. Atunci se reașeza pe pernă, încinsă de febră, devorându-și lacrimile, încordată din pricina durerilor morale și fizice, tremurând ca nu cumva necunoscutul să se arunce asupra ei în starea în care se afla. Căci ea nu observase imediat că deznodământul care punea capăt atât de repede și într-un mod atât de bizar pornirilor violente ale îndârjitului îl dezarma pentru un timp.

Continua să nu priceapă nimic din ceea ce se petrecea în compartiment. Totuși, glasul cel mai obscur al conștiinței, un

glas pe care nu-l auzise niciodată, o avertiza că lucrurile ar fi trebuit să se desfășoare altfel, mai bine, și că asta se întâmpla dacă nu din vina ei, atunci din pricina ei, și soțul său, pentru că necunoscutul îi era soț, avea de ce se plânge. De aceea nu se retrăgea și socotea că se oferă în întregime; dar în vreme ce voința, mândria, pudoarea sa acceptau toate tentativele, carnea ei tainică, strânsă, pecetluită de un reflux care scăpa controlului ei îl respingea.

Când își vedea bărbatul, pe moment liniștit, se sprijinea cu spatele, închidea ochii, își apăsa pe buza tumefiată buchetul doamnei Théodorine și încerca să folosească acest răgaz ca să-și recapete un pic luciditatea. În zadar. Tocmai atunci se adunau în mintea ei, sub noaptea pleoapelor, elementele care aveau să constituie mai târziu o amintire confuză, enormă, alcătuită din huruit de tren, din fluierături, din umbre și felinare, din praf de cărbune și miros de toaletă, din lenjerie sfâșiată, din dureri de nemărturisit; o amintire destul de puternică pentru a trăi cu ea până la moarte.

Departe de a observa că soarta ei e pe cale de a se pecetlui fără ajutorul judecății, Amélie judeca realizând primele ei greșeli de femeie. Credea că tot ceea ce i se întâmplă e firesc, că lucrul se petrece întotdeauna astfel, în suferință, dezacord și dezgust. Credea că această oroare fără margini în care se văzuse scufundată de șase ori este soarta normală a tuturor fetelor care se mărită; ba chiar că această sălbăticie care în unele clipe îl agita pe bărbatul ei și-l făcea să-și piardă respectul, controlul și conștiința, trebuie să fie condiția obișnuită a tuturor soților închiși împreună cu cea care le este nevastă.

La mănăstire, în familie, câte aluzii nu auzise tânăra Amélie despre urâțenia vieții „pe care o va cunoaște în curând"! Ei, bine, acele urâțenii, iată-le, au început! Ele constau în primul rând în necesitatea de a îndura un om care se schimbă dintr-o dată într-un apucat.

Loială, plină de bună-credință, din moment ce l-a acceptat pe acest soț, Amélie se ferește să-l acuze, mai ales în starea de răvășeală interioară și de ignoranță în care se află. La Lyon, grație celor cincizeci de minute de oprire pe care le făcea trenul, ea a putut, spunând că e bolnavă și în ciuda orei foarte matinale, să ceară să i se deschidă un salonaș al restaurantului, să ia un lighean cu apă caldă, să se închidă, să se îngrijească, să se

întindă într-un fotoliu, să scape de coşmarul acelui compartiment, acelui cheson închis lansat în noapte. Suferi mai puţin, ronţăi câteva bucăţi de zahăr îmbibat cu apă de melisă, greţurile care o tulburau nu mai reveniră. Fără binefacerea acestei pauze, ar fi fost incapabilă să mai adopte faţă de necunoscutul de peste noapte atitudinea la care se hotărâse. Îl regăseşte plimbându-se în sus şi în jos de-a lungul culoarului; îi cere braţul, izbuteşte să surâdă, se plimbă cu el, abuzează de faptul că ceilalţi călători îi înghiontesc, ca să-l oblige să-i răspundă. Ea îi vorbeşte despre temperatură, despre staţia unde bănuieşte că va începe să se simtă schimbarea climei. La Valence, ar fi cam prea curând; poate la Orange? La Avignon în mod sigur. Nu trebuie să judece după Lyon unde în dimineaţa asta ploua; a auzit că la Lyon plouă tot timpul.

Râse. Mirat de această bună-dispoziţie, de această puţină ranchiună, de faptul că nu-i poartă pică, în măsura în care-şi poartă el însuşi, tânărului i se dezleagă limba, răspunde mai întâi monosilabic, dar în curând acceptă conversaţia. Atunci Amélie urcă din nou în compartiment, face ordine, aerisește, încearcă să alunge fantomele nopţii. Scoate din plasă buchetul de violete al cărui parfum îi merge la inimă. Îşi cheamă, în sfârşit, tovarăşul de drum, şi-l roagă să întoarcă cele două perne de pe banchetă cu partea de piele în sus.

Trenul şuieră şi pleacă din nou. Din când în când, ea vorbeşte ca pentru a-şi menţine avantajul. Pare a nu se mai teme de o nouă ofensivă din partea celui cu care se află din nou închisă; lumina puternică a zilei îl va ţine la respect sau cel puţin gândul că în timpul zilei funcţionarii circulă de-a lungul trenului, pe culoare. Sigur că şi această discuţie, cu mari goluri, şovăielnică, nu va mai favoriza întoarcerea brutei cu dinţii strânşi, cu mâinile înnebunite.

Către ora zece dimineaţa, deşi nu se simţea deloc bine, deşi spaima din adâncul sufletului ei n-o părăsise, reuşi totuşi să aţipească, şi Victorin, departe de a abuza de acest somn, începu să moţăie şi el. Intrară în gara Avignon după-masă. Victorin coborî, se duse el însuşi la bufet şi aduse coşuleţe cu gustări. Dar Amélie nu putu mânca. La trepidaţiile trenului, durerile reîncepuseră. Călătoria dura. Amélie se grăbea să prindă cursa pentru Toulon şi să ajungă în sfârşit la Hyères. La Hyères, unde nu se mai temea de nimic.

Când trenul o luă de-a lungul mlaștinei din Berre, ea se crezu în fața Mediteranei, scoase o exclamație și voi să se pregătească de coborâre. Dar ceasul îi arătă că se înșela. Mai erau încă trei sferturi de oră până la Marsilia. Se așeză din nou.

Staționară în mică gară din Rognac, când pasul unul slujbaș răsună pe acoperișul vagoanelor, oprindu-se din loc în loc; apoi auzi acel zgomot caracteristic al capacelor exterioare trase peste felinare. Amélie, care mersese cu trenul de două sau trei ori în viața ei, împreună cu familia, recunoscu manevra. „La ora asta?“ se întrebă ea. Lampagiul se afla de-acum deasupra compartimentului ei; Amélie își înălță capul: lampa din plafon se aprinse. Amélie nu pricepu decât după o clipă că asta anunța un tunel, un tunel lung. Cuprinsă din nou de groaza de care uitase, începând de dimineață, privi spre tovarășul ei.

Trenul scoase un sunet puternic, înainte de a se arunca în tunelul de la Nerthe; Victorin rămăsese nemișcat, ca și cum s-ar fi îndoit de ocazia nesperată pe care i-o oferea acest sfârșit de călătorie. Dar lumina lămpii cu care ochii lui se reobișnuiseră, reînsufleți în el senzații proaspete; spectacolul nevestei sale înfricoșate îl făcu s-o dorească.

Ea binecuvântă lungimea tunelului care le îngădui amândurora să se aranjeze înainte de întoarcerea în plină lumină. Încă o dată reflexul unui trup revoltat își pusese bariera între ei, dar fără a-i interzice lui Victorin mulțumirea superficială cu care părea că se obișnuise.

Perechea ce părăsea în sfârșit acest compartiment, după douăzeci de ore de drum, și punea piciorul pe peronul Marsiliei, era alcătuită dintr-un băiat de douăzeci și trei de ani, devenit peste noapte bărbat, și dintr-o fată de șaisprezece ani, încă fecioară. Dar legăturile căsătoriei, cu toate nepotrivirile fizice, se înnodaseră între ei.

Victorin, așediat de comisionarii al căror jargon nu-l înțelegea, dovedi, pentru a alege doi – mai puțin jerpeliți decât ceilalți – o autoritate care o surprinse pe Amélie. În timp ce unul din cei doi localnici urca în compartiment și trecea celuilalt bagajele, ea îl privi pe soțul ei, și-l văzu cu alți ochi. Acoperișul de sticlă de deasupra lor primea soarele puternic al Marsiliei. Cu toată funinginea de care era îmbibat, el difuza o lumină caldă, învăluitoare. Era ora trei după-amiază. Victorin, în limpezimea aceea, era mai vioi decât înainte de călătorie.

Noaptea nu lăsase urme pe chipul său; doar hainele îi erau mototolite; avea privirea limpede, buzele rumene, mustața lustruită. Un sentiment straniu se strecură în inima Améliei, un soi de considerație.

Ea, ea se simțea nesigură și încovoiată, ca stâlcită în bătaie; se știa urâțită de oboseală, de suferințe și de mica umflătură de la gură. Se agăță de brațul soțului ei.

– Ei, spuse el în acel moment, nu auzi? Cinci pachete de mână, atâtea ai avut?

– Iartă-mă, dragă, zgomotul m-a năucit. Da, cinci pachete...

– *Madame oublido soun bouquet de violetto*[1], zise comisionarul din compartiment.

– Ce vrea? întrebă Amélie. Ah!... Violetele mele! Sunt veștede, le-am lăsat dinadins.

Se îndreptară spre biroul de bagaje; trenul de legătură nu pleca decât peste două ore. În mulțime, această pereche ce mergea în același pas, sărea în ochi prin tinerețea, eleganța, bogăția îmbrăcămintii, aerul ei parizian.

Nu erau singurii care intenționau să-și lase bagajele la ghișeu. Victorin, căruia i se dăduseră multe sfaturi în privința neîncrederii, nu vru să lase lucrurile în grija celor doi marsiliezi, ca să le depună ei. O conduse pe Amélie pe o bancă, unde, după zece minute, punându-și chitanța în portofel, o găsi albă și pe jumătate leșinată.

– Ce ai? Ți-e rău?

Ea își ridică pleoapele, îl văzu deasupra ei, neliniștit, dar de o neliniște care aducea mai ales cu teama ca ea să nu fie cumva o femeie fragilă. Victorin părea că spune: „Ah! nu, n-o să-mi facă ea mie neplăcerea asta...“ Într-o secundă, Amélie măsură pericolul.

– Din pricina trenului, zise ea, și nu-ți poți imagina toate drumurile obositoare pe care a trebuit să le fac la Paris în aceste ultime zile...

Sentimentul ei de alarmă avu destulă putere ca s-o reînsufletească. Luă brațul pe care i-l întinse Victorin, și cu care se obișnuise și se ridică în picioare. Din instinct alesese pentru justificare acele ocupații feminine pe care bărbații nu le împărtășesc, și cărora le exagerează cu ușurință importanța. Dar

[1] Doamna și-a uitat buchetul de violete.

oare izbutise să-l înșele? Ce stângăcie să-i amintească astfel soțului ei, prin leșinul prostesc de pe bancă, evenimentele de peste noapte! Această aluzie, chiar involuntară, chiar mută, o decepționa cumplit. Oricât de multe ar fi enigmele care se ridicaseră de ieri în jurul ei, Amélie nu concepea ca ele să poată deveni vreodată subiectul celor mai mici discuții dintre ea și soțul ei. Acele lucruri făceau parte dintr-o altă lume, unde cuvintele – ca și lumina zilei – nu trebuiau să pătrundă. Țineau de regatul nopții. Ba chiar se acuza de a se fi gândit prea mult la ele; dar își zicea că temerile și durerile sale îi creau totuși niște scuze și că o femeie nu este totdeauna stăpână pe cursul pe care-l iau gândurile sale.

Această riguroasă pudoare a sufletului era una dintre primele discipline neprevăzute, care i se impuneau Améliei, în toiul acelei mari tulburări unde, fără să fie ajutată de cineva, era obligată să înțelcagă tot după șaisprezece ani de educație autoritară, minuțioasă, dar incredibil de mută asupra acestei părți importante din viață. În fața noilor sale datorii, la ce-i serveau atâtea principii învățate, tot bagajul ei de fată binecrescută?

– Dacă ești obosită, spuse Victorin, cel mai bine ar fi să te odihnești într-o sală de așteptare, până când pleacă trenul pentru Toulon.

– Îți mulțumesc pentru ideea asta, dragă, dar voi avea tot timpul să mă odihnesc la Hyères. Nu mi-aș ierta-o să mă aflu la Marsilia și să nu vizitez vechiul port despre care se vorbește atât. Îți propun să luăm o trăsură și să ne ducem acolo.

Porniră spre ieșirea din gară. Soarele, aerul proaspăt, priveliștea orașului care se zărea peste acoperișuri, zgomotul uman, exuberanța slujbașilor din hoteluri, care-i trăgeau de braț, au fost primele lor senzații despre exotism. Birjarii își disputau, cu strigăte puternice, onoarea de a-i duce pe *estrangiers*. Perechea luă loc într-un fel de caleașcă deschisă, părăginită, dar care era pavoazată, după moda italiană, cu o acoperitoare de dril cu franjuri; trăsura se îndepărtă într-un zgomot asurzitor de tălăngi. Amélie sugeră să treacă imediat pe la biroul de poștă. Trimiseră o depeșă în aleea Impératrice, o alta în strada Louis-le-Grand.

– Dragă, zise tânăra femeie, sunt sigură că un cuvânt scris de noi i-ar face plăcere mamei dumitale. Vezi deci dacă nu putem căpăta o foaie de hârtie și un plic decent.

În timp ce Victorin scria adresa, Amélie rămase o clipă cu pana în aer.

Doamnă – scrise ea – *ne temem că răceala la care te obligă o telegramă n-ar satisface solicitudinea dumneavoastră. Veți ierta deci această hârtie, la întâmplare, care vă aduce toate asigurările despre fericirea noastră.*

– Pana mea scrie prost, zise Amélie, care se oprise.

Debarcarea noastră la Marsilia a fost o încântare. Soarele strălucește, e o căldură de iunie, natura pare să fi înțeles că am găsit în fiul dumneavoastră cel mai bun soț și că totul mă îndreptățește să vă rog, doamnă, să mă priviți de acum înainte ca pe cea mai respectuoasă, mai iubitoare și mai fericită dintre fiice.

Semnă: *Amélie Boussardel* și reciti scrisoarea.

Strecură foaia deschisă în fața soțului ei. El nu făcu decât să-și adauge semnătura, fără să se intereseze de ceea ce scrisese ea.

CAPITOLUL XXI

Informația dată de Lionnette despre hotelurile din Hyères se dovedi falsă, cum și era de așteptat. Vicontesa Clapier era dintre acele persoane care pun deasupra oricăror merite pe cel de a poseda informații despre tot și care preferă să improvizeze orice decât să rămână fără replică la o schimbare a discuției. Strălucirea caracterului ei nu acoperea decât o pregătire mediocră, o experiență mărginită doar la mondenitățile burgheze și adesea se afla în situația de a nu avea habar despre cele vorbite în fața ei. Amélie, care-și cunoștea foarte bine cumnata și care, între ieșirea din mânăstire și măritișul ei, o avusese de multe ori drept însoțitoare, adoptase sistemul de a nu o crede niciodată. În salonul șefului de gară, la Paris, ea o lăsase să vorbească, perfect hotărâtă să nu țină seamă de părerile acestei femei care își vâra nasul peste tot.

Și se felicită pentru asta. Hotelul Parcului, celebritate locală, unde locuise tânărul comandant Bonaparte, pe vremea când această clădire nu era încă decât „Casa Fihle", se bucura de toate avantajele. Nou-nouț și înzestrat cu tot confortul, situat în plin oraș, modern, își justifica numele printr-o mare grădină unde se adunau plantele cele mai deosebite. A doua zi dimineață, după sosirea tinerei perechi, stăpâna hotelului îi făcu Améliei onorurile acestui domeniu. Camelii, begonii, pittosporum, acaju din Madera, moșmoni din Japonia, palmieri din noua Olandă, aclimatizați de curând, și ceea ce stăpâna hotelului numea „cactușii ei", niște plante barbare, înarmate, în formă de animale, reunite în masivuri de curiozități, toate aceste ciudățenii, puse în valoare prin lipsa gazonului, aveau prin ce surprinde și deruta pe turiștii parizieni. Amélie se simțea la mii de leghe de aleea Impératrice; se atașă de îndată de acest parc.

Îi plăcea să se plimbe prin el la brațul cumnatului Edgar, pe care îl găsise când se dăduseră jos din tren, și pe care-l simpatiză de la prima vedere. Copilul cu privirea pură, pe care

Victorin îl sâcâise atâta odinioară, era acum un tânăr de douăzeci și doi de ani, înalt, cu chip prelung și meditativ. Din ordinul facultății, nu ieșea, în acest ținut al soarelui veșnic, fără o umbrelă verde, al cărei reflex îi sporea paloarea. Acest clopot verzui sub care trăia ca o plantă protejată, mersul lui reținut, vorba rară și plăcută făceau din Edgar o ființă puțin comparabilă cu alții, și Amélie recunoscu în el, dacă nu trăsăturile, cel puțin întregul farmec al doamnei Théodorine. Părea pe jumătate feminin, o repetare pe jumătate virilă a mamei sale. El fu cel care o duse pe Amélie la un dentist bun, a cărui adresă o luă de la propriul său medic. Tânăra femeie îl lăsă pe doctor să-i examineze dintele atins; omul de artă declară că-i sărise o așchie de smalț. Dar dintele rămăsese intact, anunță doar că ivoriul, nemaifiind protejat în acel loc, se va pigmenta. Era inevitabil, zise dentistul; tot ceea ce putea face era să pileacă partea lovită, în așa fel încât doamna să nu mai fie jenată.

Amélie fu de acord. După pilire, într-adevăr nu mai simți aproape nimic. Dar, după o lună, micul loc începu să se îngălbenească; cu timpul pata deveni maronie. Tânăra femeie n-avea să se obișnuiască niciodată cu pata asta. Se privea în oglindă, sau o căuta cu vârful limbii, o regăsea, o resimțea mașinal, mai ales în momentele sale de reflecție. În anumite zile i se întâmpla să exagereze inconvenientul; i se părea că pata se observa prea tare și că din pricina asta era desfigurată. În sfârșit, ea deveni unul dintre acele necazuri mărunte care se strecoară în urzeala vieții zilnice și sfârșesc prin a se încorpora în ea. Amélie, luă seama, vorbind, să nu lase să i se mai vadă dinții de care fusese atât de mândră; și schimbă surâsul: surâdea, alungindu-și buza superioară, ceea ce-i dădea, pentru moment, un aer de reticență.

Edgar voi să-și distreze neamurile cu câteva excursii. Merseră cu trăsura să admire ruinele antice Pomponiana și noile vile, în construcție încă, de la Carqueiranne. Îi duse să viziteze, după vechile saline de la Fabrégue, pe cele moderne, de la Pesquiers, unde domnul Clapier avea interese.

Aceste plimbări părură să-l distreze pe Victorin.

– Voi fi dezolată, îi zise atunci Amélie, să te văd renunțând din pricina mea la drumuri mai obositoare, unde nu te voi putea urma.

Presupuse bine că acest scrupul nu-l va opri pe soțul ei: îi vedea adesea aerul de ezitare, mutra oamenilor inapți să-și

ocupe timpul liber. Amélie dorea mai ales ca el să nu se plictisească lângă ea, și acum înțelegea destul pentru a se preface că-i ignorează lipsa de imaginație.

– Dacă, de pildă, te gândești la o partidă de pescuit... reluă ea.

Dar Victorin nu pusese niciodată piciorul pe apă.

– Sau la o plimbare, călare? adăugă Edgar, care cunoștea mai bine gusturile fratelui său.

– Cum? răspunse repede celălalt. Există pe aici cai pentru călărie? Știi vreun grajd?

– Da, știu unul destul de bine echipat și pe care-l frecventează englezii în trecere pe aici.

Victorin se ridică în picioare, își puse ceașca pe masa din grădină, unde Amélie servise după masa de prânz cafeaua. Voi să se ducă să examineze imediat acele grajduri. Zilele i se păreau lungi. Simțea o mare nevoie să se cheltuiască fizic, între dimineață și seară, căci nopțile tânărului, în loc să-i sleiască forțele, i le întăreau. Punctele de comparație lipseau, confidențele camarazilor mai vârstnici lipsindu-i și ele, bănuia poate și mai puțin decât nevastă-sa cât de incomplete erau legăturile lor. Se acomodase și, în general, era făcut ca să se mulțumească cu ceea ce obținea fără greutate, se potolea repede și prost, dar des. Acest lucru îi fusese de-ajuns ca să-i transforme existența. Un echilibru normal succedase adolescenței artificial prelungite prin regimul de la Javel. Acest trup viguros și sănătos cunoștea în sfârșit potoliri firești, somnuri liniștite, deșteptări destinse și o viață atât de nouă îi dădea o mai bună conștiință a organismului, a sângelui, a brațelor și picioarelor sale. Noaptea terminată, o primă masă înghițită cu poftă în camera soției sale, în fața ferestrei deschise spre aerul curat, matinal, pe care primăvara nu-l încălzise încă, și Victorin simțea nevoia de mișcare. Lenea acelei șederi la Hyères, pe care n-o însuflețeau decât plimbările cu trăsura și discuțiile, pe scaunele de fier din grădină, îl apăsa.

Această distracție a plimbărilor călare sosise drept la țanc. Edgar, din pricina sănătății sale, nu putea face echitație cu fratele său și Amélie se declară și ea a nu fi în stare. Victorin trebui să se mulțumească deci cu compania unui rândaș din ținut care-l călăuzi spre portul Brégançon, spre Bormes sau pădurea Maures. Se întorcea încântat, cu pomeții aprinși, lihnit

de foame, pierzându-se, mai mult în detalii despre iapa pe care mergea călare, o frumoasă roibă numită Balkis, decât despre priveliștile întâlnite: Amélie, care-l studia tot mai atent, observa cu plăcere această însuflețire.

În fiecare dimineață, Edgar trebuia să se ducă la abator, ca să bea un pahar cu sânge proaspăt. Îi mărturisi cumnatei sale că această cură îi devenea din ce în ce mai penibilă.

– În ce parte se află abatorul ăsta? întrebă Amélie.

– În noile cartiere, în dosul hotelului.

– În sfârșit, nu e prea departe?... Mi-a venit o idee, cumnate. Nu mă mișc destul, și fiindcă Victorin iese călare aproape în fiecare dimineață, ți-aș rămâne obligată dacă m-ai lua și pe mine la ora la care-ți faci cura. Eu te voi însoți acolo, iar dumneata mă vei ajuta pe urmă să fac câțiva pași la brațul dumitale. Ne vom aventura puțin în vechiul oraș.

Tot prin aceleași procedee Amélie Clapier câștigase și prietenia doamnei Théodorine. Abatorul îi văzu zilnic pe tânăra femeie și pe cumnatul ei. Nouă și curată, această clădire luase de puțină vreme locul vechiului abator din strada l'Almanarre, situat la marginea acelui mic canal, căruia i se spunea Spălătorul-de-Mațe și care atâta vreme umpluse de duhoare împrejurimile. Administrația noului abator rezervase o cameră în casa paznicilor persoanelor care veneau pentru sânge. Existau aici niște bănci, așezate de-a lungul celor patru pereți dați cu var, iar paznica, împopoțonată cu un șorț alb, aducea clienților căni înalte de porțelan gros, pentru ca vederea băuturii să nu-i indispună. Așa că locul, cu vad destul de bun, căci Hyères se bucura de o mare reputație printre bolnavi, te îndemna să te gândești, mai rustic, la salonul unei stațiuni termale. Până și gestul prin care consumatorii se țineau de nas cu mâna stângă, ducându-și cu dreapta, la buze, cana aburindă, evoca obiceiurile orașelor cu ape feruginoase.

Edgar întâlnea acolo diverse persoane care-și petreceau iarna în Sud, cu care până la urmă începuse să schimbe saluturi, ba chiar și câteva cuvinte. Doi sau trei dintre ei i-au fost prezentați și Améliei, care-și urma cumnatul până în sala mică, unde adesea lua cana cu sânge din mâinile paznicei, ca să i-o dea ea însăși bolnavului. Așa că paznica, auzind spunându-i-se doamna Boussardel, într-o dimineață, când aceasta îi dădu

câteva jucării pentru copii, femeia vrând să-şi arate bunele sentimente, îi declară, cu accentul şi cu familiaritatea ţinutului:

– Doamna îmi va îngădui să-i spun că a făcut bine venind aici după domnu. Acu n-o să mai dureze mult până ce-o să-şi recapete culorile! Ducea şi el dorul iubitei, iaca!

Şi la mişcarea pe care-o făcu Amélie, ea adăugă o reverenţă:

– O spun cu tot respectul pe care-l datorez!

– Sunt dezolat să te văd expusă unei astfel de erori, zise Edgar, după ce făcură câţiva paşi pe alee.

– Lasă, cumnate, ce importanţă are?

Se simţi destul de repede obosită, în acea dimineaţă, şi preferă să se întoarcă la hotel, fără să mai facă plimbarea obişnuită pe vechile străzi. Câteva zile mai târziu, în timpul uneia dintre discuţiile lor în doi, ea îl rugă pe Edgar să-i vorbească despre ceilalţi fraţi şi surori ale sale, despre tatăl, unchiul şi mătuşile lui, mai ales despre doamna Théodorine, şi tânărul băgă de seamă, cu mirare, că Amélie nu ştia aproape nimic despre Boussardeli. Făcu portretul moral al fiecăruia: ea asculta cu atenţie atât de mare, ca şi cum această înşiruire a familiei în care intrase i-ar fi dat cheia propriului ei viitor. Dar nu lăsa să se vadă nimic; se părea că acceptase din principiu toate consecinţele căsătoriei sale. Numai că acel fatalism nu se potrivea cu limpezimea caracterului ei, chiar dacă ţineai seama de moravurile obişnuite ale unei vremi şi ale unei clase în care fetele nu se măritau după preferinţele lor.

Edgar vorbea; era imparţial şi clarvăzător; îi judeca pe ai săi şi se încredea destul în Amélie ca să nu-i ascundă aprecierile pe care simţea bine că le va face şi ea după puţină vreme. În sfârşit, se înfiripase între ei acea solidaritate tacită dintre două fiinţe care, cu toată deosebirea de fire, vârstă şi sexe, se recunoscuseră ca făcând parte din aceeaşi familie umană şi care, fără cea mai mică stânjeneală, voiau să-şi vorbească în limba lor.

Această discuţie îi îngădui Améliei să-i cunoască mai bine pe Boussardeli; de-acum încolo se putea orienta în noua sa patrie. Totuşi, nu-l întrebase nimic despre Victorin, şi Edgar nu suflase o vorbă despre el.

Vorbi şi ea la rându-i despre familia Clapier, dar într-un fel ciudat. Cumnatul ei nu lăsase în umbră decât un singur Boussardel, ea nu scoase la lumină decât un singur Clapier, bunicul ei, dispărut de multă vreme. Dădu amănunte despre el, îi istorisi

viața, îl desemnă ca pe autorul averii lor. Primul Clapier, conte, răspundea primului Boussardel, agent de schimb.

Dar asupra acestei case, umbra lui Napoleon se întindea și mai mult. Bunicul Améliei nu era altul decât acel Clapier care jucase un rol atât de mare în stabilirea cadastrului parcelar prescris de împărat în 1807. Pus pe lista înnobilărilor din 1808, drept răsplată pentru serviciile aduse, contele Clapier renunță la funcțiile sale, în timpul primei Restaurații, le reluă în timpul celor „O sută de zile", apoi părăsi definitiv viața publică, după Waterloo. Istoria Clapierilor, care se apropia într-un fel de cea a Boussardelilor, se deosebea prin faptul că Boussardelii proveneau dintr-o origine obscură, dar de atunci crescuseră, și fără îndoială că aveau să mai crească, în timp ce Clapierii, descinzând dintr-un strămoș cu un nume celebru, începuseră să degenereze.

După venirea la tron a ramurii mezine, bunicul Amélîei reintră în viața privată, unde rămase până la moarte. Amprentei profunde lăsate de Napoleon în acest spirit i se adăugase influența filozofilor celuilalt secol, combinație frecventă în familiile burgheze, care vor trece pe primul plan al scenei civile sub Imperiu, și care totuși, având câte ceva și înainte de Revoluție, nu vor intra fără avere, sau fără tradiții în suita împăratului. Chiar după 1815, contele Clapier îi mai cita încă pe Voltaire și pe Rousseau, primul totuși mai voluntar ca al doilea, căci dacă anumite idei ale genevezului aveau pentru el valoare de dogmă – ca de exemplu ideea alăptării materne, care se practicase întotdeauna în familia sa – contele era prea rațional ca să ia drept literă de lege părțile utopiste ale *Contractului Social.* În sfârșit, el pretindea că are ascuțime de minte, dar când se retrase din afacerile publice, această ascuțime se întoarse, firește, spre afaceri, unde experiența și capacitățile sale aveau să-și găsească din plin întrebuințarea.

Participase la atâtea inovații și atât de vaste, încât orice noutate îl amuza. Așa se face că în 1832, în baza unui articol apărut în *Journal des Savants,* crezu în viitorul unui nou îngrășământ, recent introdus în Spania de o navă din Peru; era un fel de pulbere, pe care-o numeau minerală, și în stare să înlocuiască cu folos, în culturi, îngrășământul animal. Amélie cunoștea detaliile acestei istorii și le expunea cu aceeași siguranță pe care copiii Boussardel o aveau când vorbeau despre terenurile lor.

Pe cale consulară, contele Clapier se informă despre locurile de unde se putea aduna această substanță și corespondenții îi găsiră două insulițe stâncoase, necultivate și nelocuite, bătute de Oceanul Pacific, dinspre coasta peruviană, și care ofereau zăcăminte bogate. Dar primele tentative de exploatare în Europa a faimosului îngrășământ eșuară la acea epocă, așa încât contele Clapier, căruia nu-i plăcea să se înșele, și care voi să cumpere imediat insulițele, le plăti foarte ieftin.

Nouă ani mai târziu, când poate nici nu se mai gândea la această afacere, al cărei dosar zăcea în dulapurile sale, ziarele publicară că Bordeaux, Londra, Hamburg și Anvers primiseră, între martie și octombrie 1841, douăzeci și trei de vapoare, pline cu mai bine de șase mii de tone de guano. Acel guano se vindea cu douăzeci și opt de lire sterline tona, și dacă știai să-l folosești dădea rezultate surprinzătoare. Provenea din trei insule numite Chinchas, proprietatea guvernului peruvian și a căror prelungire stâncoasă o alcătuiau tocmai cele două insulițe ale bunicului Améliei.

Rămânând surd mai întâi la solicitările Casei din Lima, concesionarea exportului, apoi la cele ale guvernului peruvian, când acesta redeveni stăpânul antreprizei, proprietarul a ceea ce se numi în această afacere „insulițele franceze" știu să-și mențină drepturile, fără a pleca în Peru, căci acel pioner era un sedentar. Această rezistență dură până în ultimii ani ai domniei lui Louis-Philippe, când contele Clapier își vându în sfârșit stâncile contra unei sume considerabile, nu fără a-și rezerva, în această afacere a guvernului peruvian, niște profituri foarte frumoase; după care muri lăsându-i fiului său mai mare, tatăl Améliei, tot ceea ce adusese și va mai aduce încă conților Clapier guano-ul.

Toate astea nu-l ajutară pe Edgar să afle mare lucru despre Clapieri. Rezerva păstrată de Amélie în privința lor era vădită, după francheța cu care el îi înfățișase pe Boussardeli.

Cel mult tânăra femeie lăsă să se întrevadă caracterul mamei sale când îi povesti că doamna contesă avea pasiunea terenurilor ieftine. Era într-adevăr o femeie lipsită de finețe, care afecta o mare competență în afaceri și pe care soțul ei n-o asculta. Așa că, neapreciată, se năpustea asupra casetei personale, pe care o folosea în operații meschine, păguboase, dar frecvente, și prin asta se asemăna destul de bine cu acei amatori

de antichităţi care-şi risipesc banii pe o sută de bibelouri de mâna a treia, şi-şi fac un muzeu cu fleacuri, în loc să cumpere o dată pe an o piesă frumoasă. De îndată ce mama Améliei auzea vorbindu-se de o landă sau de un teren mlăştinos cu o sută de franci pogonul, visa să devină stăpâna lui. Călătoria de nuntă a fiicei sale îi sugerase dorinţa unei noi achiziţii de acest gen. La Paris, înainte de plecarea tinerilor căsătoriţi, când contele Clapier îl rugă pe Victorin să profite de şederea la Hyères ca să se ducă să privească de aproape salinele de la Perquiers, imediat contesa, care-şi închipuia că rivalizează astfel cu soţul ei, îşi exprimă dorinţa de a cumpăra în acea regiune câteva zeci de hectare; dorea deci informaţii despre preţ şi, la o adică, să înceapă chiar discuţiile. Victorin făgădui, dar doamna Théodorine avu grijă să-i scrie despre asta lui Edgar. El se duse de îndată la cea mai bună agenţie din Hyères, luă informaţii şi alcătui un mic dosar, cu acel simţ al afacerilor imobiliare care devenise obişnuit Boussardelilor şi dezvoltându-se în ei fără nici un efort. Dealtfel, de îndată ce sănătatea avea să i se restabilească puţin, Edgar urma să intre în biroul tatălui său, ca o prevedere pentru ziua în care va împărţi acest birou cu Victorin; căci Amaury, cel mai tânăr, era abia al treilea la succesiune; el manifesta asemenea înclinare pentru artă, încât părinţii săi, neliniştiţi, dat totodată şi încântaţi de această îndepărtare de la gusturile obişnuite ale familiei, aproape că se hotărâseră să-l lase să facă pictura, măcar cu titlu de încercare.

Edgar nu credea că va găsi în vecinătatea oraşului terenuri care să convină contesei Clapier. Solul câmpiei din Hyères, la fel de favorabil florilor, trandafirilor ca şi viei, dudului, până şi trestiei de zahăr, nu era bun pentru această speculantă: prea fertil, i s-ar fi părut prea scump. Ca să găsească unul pe gustul ei, trebuia să înainteze în pustiurile capului Bénat, sau să ia o barcă şi să se ducă în insule.

La câteva zile după sosirea tinerilor soţi la Hyères, Edgar le expuse situaţia cercetărilor sale şi ideea de a se îmbarca pentru Porquerolles, Port-Cros sau insula Levantului o încântă pe Amélie. Insulele de Aur, aşa li se spunea, exercitau o vie atracţie asupra imaginaţiei ei de pariziană. Dar erau încă sălbatice; vizitarea lor cerea adevărate expediţii. Totuşi, călătoria de nuntă trebuia să continue mai întâi în Corsica, apoi la Nisa, şi Amélie se temea să-şi facă prea multe proiecte şi să se aşeze

prea mult de Hyères. În acel moment, Victorin, între două plimbări pe cal, îi făcu surpriza unei dorințe:

– Mă simt foarte bine la Hyères, rosti el așezându-se la masă, în stânga soției sale, într-o seară în care ea îl reținuse pe Edgar la ei. Și tu, draga mea?

Două săptămâni îi fuseseră de-ajuns ca să-i dea o oarecare prestanță. După câteva zile de buimăcire aidoma unui animal care nu înțelege imediat că i se redă libertatea, Victorin Boussardel se obișnui cu noua sa stare. Nu mai găseai la el mare lucru din internul de la Javel, nici privirile piezișe pe sub pleoapele grele, nici obiceiul să consulte conducerea pentru cel mai mic gest. Își plătea anii de supunere dând dovadă de mici inițiative, mai puțin îndrăznețe, e adevărat, căci își încerca puterile și-și pregătea punctele de sprijin. Imita manierele și ticurile tatălui său, ca pentru a se revanșa față de tutela în care-l ținuse acesta. Îl puteau vedea adesea bombându-și pieptul și vârându-și degetele în răscroitura vestei, așa cum Hippolyte Flandrin îl imortalizase pe pânză pe agentul de schimb. Amélie răspunse că și ei îi plăcea la Hyères.

– Ce-ai zice, reluă Victorin, dacă am rămâne aici, în loc să alergăm prin hanurile corsicane? Cu siguranță că nu vom mânca atât de bine acolo, adăugă el dând pe gât, după ciorbă, un pahar din acel vin de Cassis pe care-l aprecia grozav, și a cărui tărie, după atâția ani la Javel, udați de fadul vin cu apă, îl cam ameți în primele zile.

– M-ai luat pe nepregătite, dragă, răspunse Amélie, care schimbă o privire mirată cu Edgar, dar, dacă nu m-aș gândi decât la mine, aș subscrie cu plăcere la ideea ta. Orașul îmi place, și hotelul... În sfârșit, n-am înnodat aici cea mai fraternă dintre prietenii?

Edgar, la dreapta ei, răspunse printr-un surâs. Masa pensiunii le îngăduia această discuție particulară. Mesenii, așezați în fața tacâmurilor lor, perechi sau cu familiile, discutau între ei gălăgios, fără să se preocupe de vecinii de vizavi, ceea ce instituise în jurul mesei convorbiri separate, rupte de discuția generală.

– Mă temeam, reluă Amélie, să nu te plictisești din pricina monotoniei zilelor.

– Oh! Nu-ți fă griji din pricina asta! strigă Victorin. Mi-am reluat deprinderile și sunt departe de a fi epuizat toate plimbările prin împrejurimi.

– Dar să nu-i supărăm pe părinții noștri și mai ales pe tatăl tău, care ne-a întocmit itinerarul cu atâta grijă. Parcă-l văd în cabinetul lui, în seara când ne-a adunat în jurul lămpii, și ne-a făcut, pe hartă, traseul locurilor unde urma să plecăm...

– Oh! Tata... zise Victorin, clătinând din cap cu ifos. Tata n-are, desigur, intenția să ne mai tuteleze acum, când suntem căsătoriți! Să nu crezi deci că se interesează din cale-afară de faptele și gesturile noastre. La urma-urmei, draga mea, ne-a condus la tren și de acolo, noapte-bună!

Amélie se înroși violent și-și plecă iute capul spre farfurie, fără ca soțul ei să observe acest lucru. Te-ai fi înșelat totuși căutând subînțelesuri în cuvintele lui Victorin și maliții ascunse în actele sale. Libertatea lui avusese poate, ca prim efect, să-l facă să învețe că șireteniile și ipocriziile sale deveniseră inutile. Dezvoltarea lui actuală, fizică și morală, pe care-o capătase, ca să spunem astfel, coborând treptele bisericii Saint-Honoré-d'Eylau, felul în care își ținea capul, sunetul vocii în care recunoșteai satisfacția de a se afla în lume, un sentiment al superiorității sociale, în sfârșit, o seninătate atât de specifică Boussardelilor, întreg acel aer demonstra că de acum încolo, ca să-și atingă scopurile, nu-și va curba șira spinării și nu va urma căi întortocheate.

– Dumneata ce spui de asta, Edgar? întrebă Amélie.

– Dacă deplasările, răspunse Edgar, nu vă încântă nici pe unul, nici pe celălalt, nu văd de ce să faceți acest lucru.

Edgar își aminti că singura dorință exprimată de tatăl său fusese ca tinerii căsătoriți să rămână cât de cât sub controlul lui. În ce privește restul, Victorin nu se înșela. Regulile burgheze admiteau și chiar cereau ca un bărbat tânăr și o femeie tânără, încorsetați până la căsătorie de cea mai strictă educație, să-și vadă lanțurile căzând chiar a doua zi după nuntă.

Victorin fu satisfăcut de asentimentul fratelui său. Îl prefera lui Amaury. Edgar era bunătatea însăși, blândețea, discreția și îndemânarea; nu-l făcuse niciodată pe Victorin să-i simtă superioritatea de copil deștept, crescut mult mai liber, măgulind mai mult mândria părinților și fiind parcă mult mai mult vlăstarul lor. În vreme ce Amaury, cu darurile sale strălucite, aproape agresive, nu se dăduse niciodată în lături să-și umilească fratele mai mare și să se răzbune astfel pentru bătăile crâncene din copilărie. În sfârșit, Edgar era un om bolnav și, în

fața lui, Victorin se simțea atât de plin de sănătate, de vigoare și de siguranță trupească, încât acest lucru îi inspira bună-voință și chiar afecțiune.

Tânăra pereche hotărî deci să rămână, și o scrisoare a agentului de schimb sosită în curând le aprobă șederea. Rezultatul acestei hotărâri fu că Edgar organiză expedițiile în insule. Victorin întrebă dacă aveau nevoie de el. Atentă să nu-l facă niciodată să se simtă constrâns, Amélie conveni că avându-l pe Edgar, ghidul pus la dispoziție de agenție și un *groom* de la hotel care va duce pliantele și șalurile, personalul expediției va fi suficient.

Turiștii trebuiau să se ducă cu șareta până la debarcaderul de la Tour-Fondue, în peninsula Giens. În prima zi a traversării, Victorin îi însoți călare. O văzu pe soția lui sărind în barcă și așezându-se în spate. Blândețea vântului îi îngădui Améliei să-și păstreze umbreluța cu mâner pliant, făcută din același ecosez roșu și verde, cu care era și ea îmbrăcată. În momentul alcătuirii trusoului, Lionnette dăduse indicații pentru această toaletă, pe care Amélie o lăsase la început în dulapul ei, considerând-o prea țipătoare. Dar soarele puternic al Sudului, sărbătoarea culorilor cu care ochii i se obișnuiseră, dorința de a apărea în plimbările sale, la brațul cumnatului ei, îmbrăcată după ultima modă, ca și celelalte vilegiaturiste, și poate și alte sentimente îi alungară timiditatea, și de atunci arbora cu plăcere culorile vii. Știa că se potrivesc tenului ei mat, părului de un brun atât de pătimaș.

Luntrașul desfăcu parâmele. Lumina dimineții domnea pretutindeni, însoțită de tăcere; marea era frumoasă, albastră, netedă; insulele străluceau în depărtare. Pânza aurie și sidefie se umflase ca o scoică mare, barca viră, se desprinse de la mal, alunecă. În semn de adio, Amélie își agită vălul. Înfipt bine în șa, Victorin salută și, brusc, întorcând calul se depărtă în galop. A treia zi dimineață, căci pentru a-l menaja pe Edgar nu se duceau pe insulă două zile la rând, Victorin, călărind pe lângă șaretă, n-o conduse decât până la Notre-Dame de l'Ermitage, iar a treia oară, se opri la râul Roubaud.

Edgar nu se înșelase prevăzând mai multe expediții. Insula Porquerolles, vizitată prima, nu le oferi nimic interesant. Era pe atunci despădurită pe porțiuni mari, arsă și înnegrită de râvna unui chimist genevez care o luase în antrepriză și-i exploata lemnul de brad pentru fabricarea sodei și a potasiului.

Port-Cros scăpase de această devastare. Ca să se ducă în această a doua insulă, se îmbarcară la Vieux-Salins, mult mai aproape de Hyères decât Tour-Fondue. Așa că în cea de-a doua săptămână, barca veni aici să-i ia pe parizieni, și Victorin se folosi de ocazia acestei schimbări ca să nu mai însoțească deloc șareta. Întregul Port-Cros aparținea ducelui de Vicence care nici nu voia să audă de vânzare, dar care, în afară de niște culturi puțin dezvoltate, își trăgea venitul din locația mai multor terenuri de vânătoare. Edgar începu, pe ocolite, discuțiile cu reprezentantul ducelui; nădăjduia să obțină un contract cu promisiunea de vânzare, și în condiții avantajoase, vreo cincisprezece hectare la malul mării, de partea cealaltă a micului lanț de munți de la Port-Man. Locul ales, tocmai la gura strâmtorii Grottes, era mărginit la nord-est de podul Tuf, la sud-vest de capul Baiou.

Amélie îi ură succes în afacere ca și cum ar fi fost adevărata beneficiară, când de fapt nu era vorba decât să satisfacă o manie a mamei sale. Dar locul, pe care contesa Clapier îl cumpăra fără să-l vadă și pe care poate că nu-l va vedea niciodată, era surprinzător, plin de o frumusețe solitară, intactă, virgiliană, depășea destinația.

– Ah! cumnate! strigă Amélie, când afacerea, odată pornită, ea se reîntoarse la capul Baiou ca să și-l imprime în memorie și să poată, zicea ea, să-l descrie mamei sale într-o scrisoare. Ah, cumnate, ce priveliște! Închipuie-ți cam ce-ar însemna viața aici, într-o casă pe care s-o construiești în partea cea mai adăpostită a terenului, o casă care să respecte stilul ținutului și să se armonizeze culorilor naturii...

La întoarcere străbătură potecile povârnite de la Vigie, care tăiau valea Solitude. Amélie mergea la brațul lui Edgar; știa să-l țină de braț fără să se lase greu, și acest gen de menajamente pe care-i plăcea să le aibă, ea, atât de viguroasă, față de acest cumnat atât de delicat, sporea prietenia care-o mâna spre el. Se îmbarcară mai curând ca de obicei, așa că putură să-i spună luntrașului să îndrepte barca spre Bénat, de unde urmau să se reîntoarcă de-a lungul coastei, pe la fortul Brégnaçon și pe la Estagnol.

Pânza fu umflată și barca luă viteză. Așezată în spate, între pliurile rochiei sale ecosez, Amélie își lăsase capul pe spate, ceea ce făcu să i se bombeze puțin gâtul. Refuză șalul pe care

Edgar, instalat lângă ea, i-l oferi, și, după o clipă, începu să fredoneze, cu buzele închise. Edgar o privi cu un surâs întrebător. Ca pentru a-i răspunde, ea deschise încet gura, trase aer în piept și cântă:

Lâncezeala...

În singurătatea marină vocea i se ridica gravă, bogată, teatrală:

... în care durerea m-aruncă
Și din care eu nu vreau să ies
Căci mi-e dragă durerea-mi adâncă
Și mi-e drag s-o visez cât mai des!

Își întrerupse cântecul pentru o foarte scurtă pauză și repetă:

Și mi-e drag s-o visez cât mai des!

Pe urmă, așteptă coborându-și pleoapele, ascultând, desigur, în sinea ei, riturnela acompaniamentului. Deși prefera muzica serioasă, avea o slăbiciune pentru această melodie care, spunea ea drept justificare, îi punea mai bine în evidență vocea de contraltă. Acesta era și motivul pentru care contesa îi îngăduise să studieze *Melancolia,* ale cărei cuvinte nu se potriveau totuși cu ceea ce se cuvenea să spună o fată tânără.

Barca începu să meargă paralel cu coasta și, din acel moment, un vânticel slab îi opuse rezistență exact atât cât să-i imprime o legănare suplă și regulată. Amélie, la al doilea cuplet, se puse de acord cu ritmul bărcii care-i lungea cadența cântecului și-i sporea amploarea. Chipul ei alb, sub toca roșie și verde, se însuflețise; tânăra femeie nu-l privea pe Edgar, așezat lângă ea; privirea îi rătăcea în depărtare. Pieptul, foarte sus, deasupra corsajului, se ridica întocmai ca al unei cântărețe la teatru; vocea i se înfierbântase:

Căci chinul din inima tandră a mea
E-un chin prea plăcut de păstrat
Și chiar de-ar putea fi cedat
N-aș voi, n-aș lăsa să mi-l ia.
Lâncezeala în care durerea m-aruncă
Și din care eu nu vreau să ies...

Amélie isprăvi cupletul, își întoarse fața, și emoția i se potoli. Barcagiul, ghidul, *groom*-ul se priveau dând din cap. Edgar tăcu. După un timp destul de lung, spuse:

– Victorin nu te-a auzit niciodată?

– Nu.

Tăcură din nou.

– Când fratele dumitale a venit pentru prima oară la noi, mama a vrut să cânt, dar... împrejurările nu erau favorabile. Am refuzat.

Mai tăcu un moment; barca se legăna pe valuri și Edgar zise:

– Îți mulțumesc că ai cântat.

Astfel, Amélie Boussardel se atașă de noua ei familie prin alte persoane decât soțul ei. Aprilie sosi și aduse, ca deseori în această regiune, câteva zile urâte. Amélie și cumnatul ei își încetară plimbările, dar nu și Victorin. Pornea călare, chiar dacă cerul era întunecat și, în zilele ploioase – cazinoul din Hyères nefiind atunci decât în fază de proiect – se ducea la „Cercul Mediteranei" sau la „Clubul din Hyères", unde exista o sală de scrimă. Aici petrecea după-amieze întregi. Amélie, dimpotrivă, rămânea la Hotelul Parc, și aștepta vizita lui Edgar. Când salonul era liber, îl cereau pentru ei, își plasau *groom*-ul, investit cu paza, în fața ușii, și făcea o oră de muzică, fiindcă Edgar știa să cânte destul de bine la pian ca s-o acompanieze pe cântăreață. Pândeau prima înseninare a vremii; atunci ieșeau și se hazardau până în orașul vechi. Amélie îi cunoștea de-acum toate curiozitățile: avea acolo colțurile ei favorite, itinerariile ei.

Într-o zi cu vreme acceptabilă, după ce Victorin dispăruse imediat ce-și bău cafeaua, ea se lăsă condusă de Edgar la biserica Saint-Louis, a cărei severitate romană îi plăcea; când ieșiră de acolo ea îl rugă să urce spre vechea poartă, pe un drum pe care nu-l cunoștea. Perechea o apucă astfel pe strada Regală spre turnul orașului, trecu pe strada Bourg-Neuf și o luă la stânga, pe strada Rempart.

Edgar, care cerceta înfățișarea caselor, după vreo douăzeci de pași spuse:

– Aceste locuri nu-mi inspiră încredere.

– Haidem! zise Amélie surâzând. Din pricina câtorva copii zdrențăroși care se bălăcesc într-un râu îmi crezi siguranța amenințată?

Voi să-şi strecoare mâna în pungă, ca să arunce câţiva bănuţi copiilor, dar Edgar îi opri gestul.

– Nu de spectacolul acestor copii mă tem eu, zise el. Amélie deschise ochii mari şi nu văzu decât un fel de taverne cu uşile întredeschise şi cu nişte lanterne spânzurate deasupra, neluminate la acea oră. Din acele cocioabe răzbătea zgomot de voci, râsete de femei, uneori scârţâitul unei mandoline.

– Ah! Sunt de acord că nu-i un tablou prea plăcut! spuse ea.

Grăbiră pasul, depăşiră o cumătră ţâţoasă, destrăbălată şi nepieptănată, prăvălită pe unul dintre praguri, unde se încălzea la soare, şi care-i privi pe sub mâna brună făcută căuş.

– Cum se face, zise Edgar, care încercă să se îndrepte spre centrul oraşului, că nu mai găsim străduţa în stânga noastră?

De fapt, acea stradă, foarte veche, pe care mergeau, părea ruptă de restul oraşului Hyères.

– Să întrebăm care-i drumul, rosti Amélie, străduindu-se să dea impresia că se amuză de escapadă. El continuă s-o tragă după sine. Se opri brusc, o luă de mână, o întoarse pe călcâie şi zise:

– Să coborâm, să coborâm repede... Nu mai putem înainta...

– Dar...

– Pentru Dumnezeu, dacă... dacă ţii la demnitatea dumitale, cumnată, nu te întoarce şi vino după mine! Să mergem!

Consternată, ea se lăsă dusă, îndepărtându-se de uşa unei maghernițe pe care n-o văzuse şi în faţa căreia, legată de zăbrelele unei ferestre, aştepta iapa Balkis.

Incidentul nu schimbă nimic în viaţa celor trei personaje. Fie că Edgar i-o fi vorbit lui Victorin, fie că o fi socotit inutil şi poate rău să-i facă acestui frate mai mare reproşuri în ce priveşte conduita, cert e că nu se produse vreo modificare. Tânărul căsătorit continua să dispară aproape în fiecare zi. Amélie, care nu văzuse iapa, nu se îndoia de nimic; doar detaşarea amoroasă a soţului ei ar fi mirat-o, ar fi avertizat-o; or, Victorin se arăta mereu acelaşi, noaptea, în ce-o privea pe nevastă-sa.

Nu se cuvenea să întrebe pe altcineva despre ceea ce fusese învăţat să socoată drept lucruri ruşinoase; uzanţele, disciplina din tinereţe şi lipsa unui confident în care să aibă deplină încredere îl împiedicau să afle unele lucruri. Revelaţia unor

plăceri mai depline, încercate cu partenere mai experte, nu-l iniţiase încă în meseria de soţ. Diferenţa pe care-o observa între acele femei şi soţia sa o punea pe seama cinstei Améliei. Socotea firesc ca o femeie din lumea lui, care nu cunoştea perversităţile dragostei, să n-aibă aceeaşi îndemânare ca o curtezană experimentată, aşa că, nepriceperea şi răceala Améliei, în loc să-l respingă, îl atrăgeau. Neînţelegerea, începută în timpul nopţii din vagon, continua. Avea, pe de o parte, o nevastă cu care fusese însurat de familie, care primise o educaţie severă şi care nu se preta la un anumit act decât cu rezervă, fără bucurie, din datorie, iar pe de altă parte, dezmăţatele pe care viciul le făcuse experte şi care erau gata să se preteze la orice brutalităţi. Satisfacţiile pe care Victorin le găsea alături de ele se potriveau cu organismul său viguros şi cu senzualitatea lui simplă.

Dar printr-un contrast ciudat, oarecum logic totuşi la o astfel de fire, acele mulţumiri nu-l îndepărtaseră de Amélie. După perioada de lâncezeală a celor zece ani de la Javel, urmase, fără tranziţie, o perioadă explozivă. Cât avea să dureze? Un an, zece, toată viaţa? Deci lui Victorin, ale cărui simţuri nu dormitaseră decât puţină vreme, nu-i displăcea să regăsească, lângă Amélie, în fiecare seară, farmecul mohorât şi taciturn, parfumul penitenţei amorului conjugal; unii beţivi, a doua zi după chef, beau, fără silă, apă chioară, şi li se pare chiar că are un gust grozav.

Dealtfel, Amélie îl tulbura mereu. Senzaţiile pe care le încerca în patul lor conjugal nu se mai asemănau cu cele care-i puneau sângele în mişcare în strada Rempart, după cum nici Amélie nu se asemăna cu o oarecare Piele-de-Mătase, o Mascotă sau o Marie Turco. Amélie, fata contelui şi a contesei Clapier, purta de-acum numele de Victorin Boussardel; ea îi aparţinea, şi nu-i aparţinea decât lui, şi nu numai ea, ci şi tot ceea ce reprezenta existenţa ei socială – dotă, speranţe – măcar că tatăl şi mama lui Victorin nu-i vorbiseră niciodată clar despre această avere. Când se strecura sub cearşafuri, alături de Amélie, îşi simţea întotdeauna arterele pulsându-i ca la prima lor întâlnire din grădina de iarnă. Avea carne tare şi grea, nemişcată în braţele lui, un păr de o bogăţie, de o lungime care i se păreau a fi privilegiul claselor bogate – şi chiar şi era, în sensul că femeile sărmane atingeau rar pe atunci vârsta de douăzeci şi cinci de ani fără să-şi fi vândut părul ce, puţin o dată, fie din sărăcie, fie din pricina bolii – o piele pufoasă şi

parfumată, taine apărate de o lenjerie atâțătoare; Victorin, dezbrăcându-se mai puțin în acel pat decât în cele ale dezmățatelor, toată acea feminitate alcătuită din indiferență, lux și nepricepere îl umplea de o dulce dorință, care-i biciuia sângele, prelungea clipa plăcerii, îi lăsa întotdeauna un rest de poftă, și încă nu-l blazase.

Cât despre Amélie, ea se obișnuise de-acum. Își revenise după șocul nervos și suferințele îndurate în prima noapte; de-acum încolo, cu acel curaj fizic specific femeilor, își suporta bărbatul fără să se plângă. Noaptea odată isprăvită, doar prin simpla deschidere a ochilor, ea se spăla moralmente de sila și de durerile încercate, și începea să-și trăiască ziua ca și cum această zi n-ar fi fost precedată și nu avea să fie urmată de încercările de peste noapte.

Dacă și-a schimbat cineva atitudinea, după surpriza din strada Rempart, acela a fost Edgar. Dar nu în așa fel încât Victorin să bage de seamă, ori Amélie să nu-l creadă că e puțin obosit. Căzu în melancolie.

Afacerea de la capul Baïou fusese încheiată. Trebuiau să aștepte doar sfârșitul sezonului, pentru ca făgăduiala de vânzare să devină fermă. Amélie și Edgar nu se mai duseră deci pe insulă. Aproape că epuizaseră toate plimbările posibile prin vechiul oraș și prin împrejurimi. Își reluară obiceiul odihnelor lungi din grădina hotelului, ceea ce justifica și oboseala momentană a lui Edgar, și primele zile călduțe ale primăverii.

Amélie, care-și alesese la început locul, sub clopotul opac al unui arbust decorativ de pittosperum, trebui să și-l părăsească; mireasma florilor, care se deschideau unele după altele, îi provocă dureri de cap. Regăsi aceeași umbră în dosul unei perdele de chiparoși, cu același avantaj de a se vedea izolată de restul parcului. Aici începu ea, într-o zi, pe un ton serios, o discuție cu cumnatul ei.

– Dragă Edgar, iată-ne, socot, destul de buni prieteni ca să ne mai putem înșela în privința intențiilor și vorbelor noastre.

El o privi brusc, cu atenție, și nu răspunse.

Ea continuă:

– E inutil de asemenea să spun în ce măsură fiecare dintre noi, vorbind celuilalt, știe că secretul va fi păstrat. Dar oricare-ar fi încrederea pe care cred să ți-o inspir, e posibil ca la unele din întrebările mele să-ți fie neplăcut să-mi răspunzi. În

acest caz, nu te voi obliga şi nu voi blama tăcerea dumitale. Iată, aş vrea să-mi vorbeşti despre Victorin.

– Dar o voi face cu plăcere, zise Edgar, al cărui chip, la numele lui Victorin, se destinse.

– Nu ştiu aproape nimic despre el, vreau să spun despre trecutul, tinereţea lui, nici despre evenimentele care au precedat apariţia lui la părinţii mei.

Amélie îşi asculta cumnatul, fără să-l întrerupă, aţintind asupră-i o privire intensă, aproape neliniştită, pe care n-o avusese cu câteva săptămâni mai înainte, când îl auzise vorbind despre ceilalţi Boussardeli. Discuţia se stabili imediat pe un ton care vădea gravitatea subiectului, înţelegerea şi punctul de intimitate la care ajunseseră cei doi interlocutori. De data asta, nu mai era vorba de o discuţie, ci de ceva care aducea a mărturisire. Ea aproba din cap şi lăsa să-i scape uneori câte un: „Aha!" gânditor. Dar Edgar nu spunea tot; mila lui înnăscută, exercitându-se atât asupra lui Victorin cât şi a Améliei, trecea sub tăcere tot ceea ce-l putea înnegri pe unul şi afecta prea mult pe celălalt. Totuşi nu minţi nici un moment. Vorbi despre caracterul dificil al lui Victorin-copil, despre necazurile de diferite feluri pe care le făcuse familiei, despre situaţia în care se văzuse pus tatăl său de a-l supune unui regim deosebit; lăsă să se înţeleagă că, la Javel, fusese îmblânzită ceea ce numea, din pudoare, „turbulenţa lui Victorin", şi că nu i se slăbise frâul decât în ziua însurătorii. Lui Edgar, nu numai că i se părea echitabil ca Amélie să ştie adevărul despre multe lucruri, dar pricepu că, cu o femeie ca cumnată-sa, toate acele revelaţii nu vor dăuna echilibrului tinerei căsnicii, ci, dimpotrivă, îi va ajuta; echilibru care depindea de eforturile ei, căci Victorin se va îndrepta poate, dar nu-şi va schimba niciodată firea.

– Văd mai limpede acum, spuse Amélie după ce Edgar isprăvi. Ai făcut bine, cumnate, că mi-ai vorbit astfel. Îţi sunt recunoscătoare şi mai ataşată.

Printr-una dintre acele mişcări spontane care în ciuda proporţiilor ei masive îi dădeau, într-o clipă, o graţie desăvârşită, ea îşi scoase mănuşa şi-i întinse tânărului mâna să i-o sărute.

– Ca să-ţi spun drept, mărturisesc că mă aşteptam la ceva mult mai rău. Da, căsătoria noastră a avut loc în împrejurări atât de deosebite, încât am făcut adesea cele mai nebune supoziţii.

– Cum? Ai simțit că ți se ascunde ceva? Bănuiai niște taine și timp de o lună n-ai făcut nimic ca să-ți alungi îndoiala? Nu l-ai întrebat pe Victorin?

– M-am ferit. Sau m-ar fi mințit, ceea ce m-ar fi încurcat și mai tare, sau mi-ar fi spus adevărul, și nu mi-ar fi iertat această umilință.

– Dar puteai să mă întrebi pe mine.

– Mi-ai fi răspuns? Sau cel puțin mi-ai fi răspuns așa cum ai făcut-o mai adineaori?

– Nu știu, dragă Amélie, poate... În sfârșit, sunt consternat să aflu că ai fost tulburată astfel, fără să lași să se vadă ceva, fără ca măcar eu să pot băga de seamă acest lucru.

– Mi-am spus, răspunse ea ridicându-și puțin bărbia, că-mi începeam meseria de femeie.

– Mă miră un lucru, zise Edgar după un moment, și anume... pentru că vorbim deschis...

Amélie aprobă din cap...

– Căsătoria asta, care ți se oferea sub niște auspicii atât de suspecte, ai acceptat-o totuși fără nici o rezistență... Știu bine că fratele meu e băiat frumos, că înfățișarea pledează în favoarea lui și că multe tinere, în locul dumitale...

Ea ridică mâna să-l oprească: nu, nu era asta.

– Sunt de acord că nu mi-a displăcut, mărturisi ea, dar nici nu m-a încântat. Află, Edgar, că eram în situația de a accepta cu ochii închiși prima partidă care mi se oferea. Nu puteam face mofturi.

– Totuși...

– La rândul dumitale, ascultă-mă. Îți voi istorisi în cât mai puține cuvinte cu putință ceea ce m-a determinat, la rându-mi, să accept această căsătorie. Mă pregătisem să i-o spun lui Victorin chiar în seara ceremoniei, dar n-am făcut-o. Și de atunci nu s-a mai ivit ocazia. Ești primul din familia dumitale care-o afli, căci ceea ce le-au povestit părinții mei părinților dumitale nu-i adevărat, sau nu-i în întregime adevărat. Am fost crescută la Abbaye-aux-Bois, la călugărițele Sfântului Augustin. Părinții m-au dat acolo imediat după prima împărtășanie, adică la vârsta de zece ani. Se știa că urma să rămân acolo cinci ani, adică până la terminarea studiilor. Părinții mei nu sunt credincioși. Tata a moștenit filozofia bunicului, despre care ți-am spus data trecută că era un spirit voltairian, și mama a

trecut și ea, la rându-i, de partea lui. Așa că familia mea, ca multe alte familii din mediul nostru, respectă toate uzanțele și-și îndeplinește toate îndatoririle religioase, fără să aibă însă ceea ce se poate numi credință. Să spunem că asta-i cucernicia oamenilor *comme il faut*. Una dintre primele obligații ale acestei evlavii este să-ți cresti fetele cât mai cucernic. Toate verișoarele mele, toate fetele prietenelor mamei și-au făcut educația la mănăstire.

În ce mă privește, am intrat la Abbaye-aux-Bois, cu credința naivă și sentimentală a fetițelor. Cu toate astea eram o copilă gânditoare, închisă; mama mi-a reproșat întotdeauna aerul meu morocănos. În fond, eram timidă, lipsită de cochetărie și de veselie, spiritul îmi era cam încet. Am încercat, de îndată ce-am intrat la mănăstire, o senzație de liniște. Se isprăvise cu agitația în care trăisem până atunci, căci în acea epocă, mama, căreia nu-i plăcea să stea acasă, luase obiceiul să mă ia cu ea după cumpărături și în vizite. De altfel, așa era moda: mamele își arătau mult copiii și copiii se plictiseau cumplit, pe scaune, în saloane. Mănăstirea mă primi, mă învălui, m-am cufundat în viața ei. Printre surorile care se ocupau cu învățământul religios, era una pe care am privit-o mai întâi cu un soi de frică, dar față de care am fost repede cuprinsă de adorație. Avea obrajii scofâlciți, ochii înfundați, un chip parcă supt pe dinăuntru. Era, în privința practicilor religioase, cea mai catolică; superioarele pretindeau că stareța trebuia să intervină adesea să-i potolească zelul; îi impuseră prezența unei alte călugărițe în chilia ei, pentru că-și petrecea nopțile în rugăciuni făcute pe piatra goală. Se numea sora Emmanuèle și, după primul an, exemplul, legătura cu ea mă înfocară până într-atât, încât m-am hotărât să mă călugăresc.

Dar eram încă o copilă. N-am spus nimic familiei despre proiectul meu decât după doi ani, într-o vară, și încă sub pecetea tainei. Mi se constataseră înțelepciunea, studiile regulate, fără să amestec în asta rațiunea. Când mama află de vocația mea, arătă o surprindere incredulă, dar dorința mea era prea înfocată, prea atentă la tot ce i se putea pune în cale, ca să nu-mi asmută spiritul de observație; am priceput că mărturisirea vocației mele îi displăcea. Totuși, vacanța odată terminată, am fost condusă îndărăt în strada Sèvres, fără ca mama să fi încercat să-mi schimbe hotărârea. Dar o încercare crudă mă

aşteptă la mănăstire. La primul elan care mă făcu s-o caut pe sora Emmanuèle, pe care eram întotdeauna foarte zorită s-o văd, m-am izbit de un consemn; nu-mi dădeau voie să ajung la ea. Am cutezat să cer explicaţii pentru această măsură, dar au refuzat să mi le dea. Mi s-a interzis să mai vorbesc vreodată cu draga mea măicuţă şi sigur că o admonestaseră, căci din ziua aceea orice şiretlic aş fi folosit când o vedeam trecând, n-am izbutit niciodată să-i întâlnesc privirea. Am fost dată în grija deosebită a unei alte maici, care nu-i semăna câtuşi de puţin, şi care corespundea tipului de călugăriţă veselă.

Toate astea mi-au fost impuse fără nici o explicaţie, nimeni nu m-a certat; nu s-a făcut nici o presiune asupră-mi, ca să mă abată de la vocaţia mea. Doar că întregul meu program de învăţământ fu orientat într-o direcţie mai mondenă: mă învăţară artele de agrement, îmi încurajară înclinarea către cânt, făceam parte dintre cele care urmau cursul de dans şi de menţinere a siluetei şi, mai ales, încă din prima vacanţă a acelui an mă trimiseră la mătuşa Patricot, care era şi naşa mea.

Mătuşa trăia la Saint-Cloud, la o moşie care-mi plăcea mult, într-o casă mare, de piatră albă, acoperită cu ţiglă, şi pe fiecare parte cu câte un peron şi o marchiză. Era, şi încă mai este, slavă Domnului! o persoană puţin cam originală naşa asta a mea. Soră a bunicului Clapier, omul cu guano, ea se arătase totdeauna şi mai necredincioasă decât el. Nu l-am cunoscut pe soţul ei care fusese senator al Imperiului, nici pe unicul lor fiu pe care-l pierduseră în timpul holerei. Naşa mea, după doliu, deveni ciudată, refuză să mai pună piciorul la Paris, spunând că dacă voiai s-o vezi la urma urmei, Sena, în dreptul podului Saint-Cloud, nu era chiar cât o mare de trecut. Ciudăţenia, privirea ei fixă, aerul de pe altă lume mă speriau; dar, dacă era s-o cred, se pare că, dintr-o familie pe care o califica drept „îmburghezită", eu o călcam cel mai puţin pe nervi. În timpul vacanţei de Paşti mă primi bine. O urmam la plimbare, prin pădure; păşea lung şi apăsat, sprijinită într-un baston şi urmată de un servitor. Voi să mă înveţe să merg călare şi-mi supraveghea lecţiile pe care mi le dădea un scutier bătrân, un cunoscut de-al ei, totdeauna prompt la apel.

– Ascultă-l întocmai, fetiţo, spunea ea. Este depozitarul marilor principii care mor odată cu el, căci oamenii de azi nu mai ştiu ce înseamnă să mergi călare.

O dată, voind să dea exemplu, îmbrăcă o rochie demodată de amazoană, se cocoță în șa, mă salută cu cravașa și merse la trap, în cerc, foarte dreaptă la cei șaptezeci de ani, asemenea unui spectru. Seara îmi poruncea să-i citesc ca s-o scap de domnișoara ei de companie, căreia îi zicea fără încetare:

– Domnișoară Zélie, ești o persoană de treabă, dar citești ca un robinet deschis.

Îmi punea în mână orice carte, ca de pildă *Puterea temporară a papilor* sau, în zilele ei sentimentale, *Corinne.*

Revenită în vacanța mare, m-am îmblânzit și mai mult, căci atențiile nașei mele mă flatau. N-am înțeles decât mult mai târziu finețea părinților mei care contaseră pe abilitatea mătușei Patricot, ca să mă readucă la o mai justă noțiune a rolului meu pe pământ. Bătrâna doamnă s-a atașat de mine și când am apărut din nou la ea, în anul următor, mi-a declarat că, în calitate de naș, îmi va spori dota, și că la moartea ei voi moșteni grosul averii. Nu mai avea într-adevăr alt moștenitor decât pe nepotul ei, adică tata; cât despre fratele meu Achille, nu arăta nici o înclinație față de el.

Ca să-și întărească făgăduiala ceru, prin domnișoara Zélie, să i se aducă o cutie mare, îmbrăcată în piele fină, care semăna puțin cu un soclu, și pe care-o deschise pe genunchi. Era un sipet vechi. Conținea o garnitură de smaralde de toată frumusețea.

– Îți dau smaraldele mele, îmi zise naș. Începând de astăzi sunt ale tale. Eu ți le păstrez doar până când te vei mărita. Apropie-te, micuțo! A vrut să-mi pună cu mâna ei toată garnitura. M-a dus în fața unei oglinzi în care nu m-am recunoscut, și tot restul serii am rămas mută de emoție, gravă, năucită din pricina acelor pietre care-mi încărcau fruntea, gâtul, mâna și degetul, care-mi atârnau greu de urechi și pe care, având în vedere intențiile mele cucernice, știam că nu le voi purta.

În ziua în care mătușa Patricot mi-a vorbit despre intențiile sale testamentare în favoarea mea, ar fi trebuit s-o avertizeze că am de gând să mă călugăresc. Această veste ar fi ucis în fașă neînțelegerea care s-a iscat mai târziu între familia mea și mine; mă acuz de asemenea că am fost lipsită de franchețe față de naș mea. Dar cei care se străduie cel mai mult pentru fericirea noastră, anulează uneori efectul binefacerii prin ciudățenia

caracterului lor; îți vorbesc pe un ton aspru, afișează maniere respingătoare, poate din prudență sau târâți de severitate, când de fapt inima lor e plină de bunătate pentru noi. Mătușa Patricot îmi aruncă în față noutatea că mă va face bogată cu aceeași voce autoritară cu care mă bruftuia întotdeauna, cu care-mi vorbea despre vârsta mea, fără să-mi ceară părerea. Îi cunoșteam ateismul, proverbial în familie, și până atunci mă ferisem cu grijă să vorbesc cu ea despre religie; cu atât mai mult cu cât părinții mei fără îndoială că nu-i vorbiseră despre intențiile mele. La rândul ei, ea respecta educația pe care-o primeam. Aș fi murit de frică înainte de a ajunge la capătul frazei dacă ar fi trebuit să-i spun că studiile, odată terminate, porțile mănăstirii se vor închide în urma mea, pentru toată viața și la dorința mea. Eram prea sigură că la această mărturisire nașa mea ar fi scos niște strigăte ascuțite, m-ar fi alungat din fața ochilor și chiar m-ar fi blestemat. În sfârșit, am crezut că fac bine amânându-mi destăinuirile. Cred că în adâncul cugetului meu nădăjduiam s-o îmblânzesc pe bătrâna sceptică, s-o fac să admită, cu timpul, intrarea mea în mănăstire și, cine știe, să năzuiască ea însăși spre un asemenea sfârșit.

Am lăsat săptămânile să treacă una după alta, am plecat de la nașa mea ca să revin în strada Sèvres, fără să-i fi vorbit. Mănăstirea mă primi încă o dată, viața mea se reînnodă, lunile se scurseră. Mi-am isprăvit studiile, mai repede decât era prevăzut, și iată sosit pentru mine momentul de a trece la călugărie. Ajunsă aici, așteptam să văd cum va reacționa familia, și-mi ziceam că asta e prima încercare. Dar, spre surpriza mea, și trebuie să-ți mărturisesc, cumnate, spre decepția mea, părinții mei nu ridicară nici o obiecție. Cum, de multă vreme, nu făceam decât doar să trec prin aleea Impératrice, anul meu împărțindu-se de acum încolo între Abbaye-aux-Bois și Saint-Cloud, nu putusem observa, în familia mea, nici cel mai mic semn al unei schimbări de poziție cu privire la proiectul meu. Și iată că acum păreau să-l aprobe. De când data un atât de mare reviriment, ce intervenție îl provocase? Faptul că rezistasem influenței nășei mele să fi fost de-ajuns ca să-i convingă pe-ai mei și să-i facă să depună armele? Îmi era oarecum greu să cred că mă lăsau de bunăvoie să-mi urmez vocația. N-aveam nici un mijloc să lămuresc această îndoială care mă preocupa grozav. Nu fusesem învățată să pun întrebări

părinților și la urma urmei nu trebuia să uit că nu se opuseseră deschis nici o clipă; contam totuși pe o împotrivire și am fost deconcertată să n-o întâlnesc. Pentru prima oară de când intrasem la mănăstire am oferit maicilor prilejul unor ușoare reproșuri. Profesoara novicelor mă găsi distrată, visătoare. M-am îmbolnăvit de un soi de lâncezeală, firească la vârsta mea, dar care o obligă să mă lase câteva săptămâni la infirmerie. Acolo, în tăcere, în albeața perdelelor trase, neocupată cu nici un studiu, cu nici o treabă, m-am întrebat, am privit în toată întinderea sa viitorul vieții mele religioase... Ce să-ți mai spun? Ai presimțit, sunt sigură, concluzia acestei crize. La puțin timp după ce m-am vindecat, voința revenindu-mi odată cu puterile, am cerut să fiu primită de către stareță și, când m-am aflat în camera ei, așezată pe un taburet la picioarele sale, mi-am deschis inima plângând de umilință și dezamăgire.

Maica Marie de l'Incarnation era o femeie superioară, înzestrată cu o putere de pătrundere la care nimeni nu rezista. Dacă-i întindeai mâinile și o lăsai să te privească în ochi, vedea limpede în sufletul tău.

– Întoarce-te în pace la îndatoririle tale, copila mea, îmi zise ea, după ce i-am mărturisit tot. Ai dreptate să-ți arăți scrupulele. Cei care au în grijă sufletul tău, îți vor hotărî mântuirea cum vor putea mai bine.

Adică mă lăsa să înțeleg că va vorbi cu părinții mei. Așteptam, nu fără emoție, momentul în care mă voi afla în fața lor. Vor triumfa, fratele meu va râde de mine și de pretinsa mea vocație. Dar meritam să fiu tratată astfel, și această amărăciune conta prea puțin pe lângă avertismentele conștiinței mele. Vremea în care mi-am văzut familia contrariată de hotărârile mele cucernice era prea vie în memoria mea ca să nu fiu aproape sigură de hotărârea pe care o va lua în legătură cu mine: mă va scoate repede de la mănăstire.

Ei bine, am rămas acolo. Am aflat mai târziu că mama, chemată în strada Sèvres de către stareță, manifestase o stupoare profundă auzind de noile mele intenții și că după un moment de consternare, rugase să nu se ia încă nici o hotărâre: nu-și putea închipui că renunțam la o viață atât de sfântă, asta era o toană de copil și aveam să revin pe drumul cel bun. Pe moment, n-am aflat de această rezistență a mamei, care m-ar fi mirat mult, și am rămas în nesiguranță. Această îngrijorare creștea, se trans-

forma în neliniște cu fiecare zi care trecea, fără ca stareța să mă cheme. Într-o dimineață, întâlnindu-mă cu ea, am privit-o plină de înflăcărare, fără să cutez să-i adresez vreo vorbă. În sfârșit, binevoi să se întoarcă spre mine. Îmi spuse că profesoara novicelor era mulțumită de mine, că ea însăși era foarte mulțumită, după care trecu mai departe. Am căzut din nou în tulburarea mea. Spiritul mi se înfierbântă, vocația pe care voiau să mi-o impună mi se păru din ce în ce mai contrară firii mele. Nimeni din familia mea nu mai venea să mă vadă și nu mai fusesem în vacanță de multă vreme; nu-i puteam scrie nașei mele fără să cer îngăduința stareței, care-mi fusese de două ori refuzată. Nu întrezăream nici o ieșire din situația mea. În curând urma să se împlinească un an de când purtam gulerul mic și boneta plisată a postulantelor; în sfârșit, răspundeam de acum la numele de sora Françoise, nu mai eram Amélie.

Tocmai atunci am primit la vorbitor o vizită cu totul obișnuită, de care eram departe să presupun că în mod indirect avea să-mi deschidă o ușă în acest impas. Persoana care mă chema era una dintre fostele mele colege, ieșită din mănăstire după terminarea studiilor, și care-și făcuse după aceea debutul în lume. Nu fusesem niciodată prea intimă cu ea, nu era una dintre vechile mele confidente căreia să-i fi simțit lipsa. Dar s-a întâmplat ca eu, îmbrăcată ca o maică, să văd în fața mea o tânără îmbrăcată după ultima modă... Nu surâde, zise Amélie surâzând ea însăși, îți povestesc lucrurile așa cum s-au înlănțuit și, bineînțeles, viitorul meu datorat unei chestiuni de găteală. Admite totuși că acel contrast între o rochie făcută de un croitor bun și veșmântul meu de uniformă m-a făcut să măsor și mai bine tot ceea ce ne deosebea de acum încolo pe fata aceea și pe mine. Vechea mea colegă purta o rochie de gaz roz, o pălărie de pai din Italia, împodobită cu flori; ținea în mână un buchet de lăcrămioare, al căror sezon era și, îmbrățișându-mă, așezându-se și netezindu-și fustele, răspândi în jur toate parfumurile, tot aerul proaspăt al lumii din afară. În timp ce ea îmi vorbea despre noua ei existență, despre primele baluri, șușotind de teama maicii care supraveghea vorbitorul, eu n-o ascultam. O priveam și mă vedeam pe mine în gaz roz, așezată pe scaunul ei. Aveam în fața ochilor fata care aș fi fost dacă familia mea nu m-ar fi constrâns. Dar în acel moment fata se opri, mirându-se, desigur, de expresia mea, și-mi spuse:

– Oh, îți cer iertare, dragă. Despre ce-ți vorbesc eu aici? Ție, care ai renunțat la lume...

Atunci nu m-am putut abține. M-am aplecat spre acea străină și i-am mărturisit totul, în cuvinte precipitate, cu voce scăzută. Înfricoșată, ea se schimbă la față, aruncă priviri speriate înspre călugăriță, înspre institutoarea engleză care era la câțiva pași. I-am vorbit totuși despre crizele mele de îndoială, despre mărturisirea făcută stareței, despre efectul pe care l-am așteptat și despre puținul efect care s-a produs; i-am mărturisit, în sfârșit, că nu mai resimțeam nici un fel de vocație și că mă priveam ca o claustrată. Institutoarea se apropie de noi: vizita se terminase. Abia am avut vreme să-i fac un semn confidentei mele să păstreze secretul; ea își luă rămas-bun și se retrase în prada unei tulburări pe care i-am remarcat-o. M-am întors în capelă. Îmi amintesc că în loc să mă căiesc de a mă fi lăsat târâtă astfel, mă simțeam mai calmă, ușurată de a fi încredințat unor urechi simpatice ceea ce răsuceam în mintea mea de atâtea săptămâni.

Opt zile mai târziu m-au scos de la mănăstire. Stareța, nici de data asta, nu-mi dădu vreo explicație. Îmi spuse doar că părinții mei doreau să reintru în lume și mă rugă să răspund acestei hotărâri, arătându-mă o fiică recunoscătoare și docilă, și devenind mai târziu, cu ajutorul providenței, o soție bună și o mamă bună. Apoi îmi dădu binecuvântarea.

Te cruț de istorisirea primirii, la început de gheață, care mă aștepta acasă, și de amănuntul scenelor care izbucniră după câteva ceasuri. Am avut confirmarea a ceea ce de fapt presupuneam: vizitatoarea mea vorbise. Părinții ei, cărora le repetase mărturisirea mea chiar în aceeași seară, răspândiseră imediat romanul domnișoarei Clapier ținută cu forța de familia ei într-o mănăstire. Povestea se întinse și deveni în scurtă vreme scandalul zilei. Tata, în cercul lui, fratele meu la clubul său, mama și Lionette în saloane, au fost toți, în același timp, atacați prin subînțelesuri, aluzii, cu atât mai acerbe cu cât reputația lor de necredincioși făcea și mai suspectă claustrarea mea.

Trebuie să-ți declar aici că răutatea mondenă presupunea și dedesubturi ale afacerii. Se nimeri că anumiți oameni să vadă just și să descurce motivele care-i călăuziseră pe părinții mei la un asemenea gest. Nu te voi mai plictisi cu descoperirile succesive pe care le-am făcut eu însămi, fraze pe care le-am

prins de ici, de colo, indiscreții scăpate servitorilor, căci scandalul luase amploare și semăna o confuzie generală în casa din aleea Impératrice. Iată bilanțul acestor reconstituiri.

Nu mă înșelasem crezându-i pe părinții mei timp de mulți ani ostili, în ascuns, intrării mele la mănăstire. Rămăseseră astfel până în ultimele mele luni de studiu; dar în acea epocă – pentru a fi mai exactă, în iulie vor fi doi ani – în casă se produse un eveniment care răsturnă poziția fiecăruia, făcându-i brusc să dorească să mă călugăresc, să dispar din familie: tata și fratele meu avuseseră bani plasați la Mirès...

– O! făcu Edgar.

– Da! Și cunoști, desigur, mai bine decât mine toată semnificația unei astfel de imprudențe. Nădăjduiesc că nimeni din familia dumitale n-a încercat-o?

– Ah! Sigur că nu! zise Edgar, în care, în acel moment se redeșteptă neamul. Când ai să-i cunoști mai bine pe tata și pe unchiul ai să înțelegi de ce afacerile lui Mirès nu erau făcute pentru noi. Noi nu ne lăsăm seduși de promisiunile unui șarlatan!

– Părinții mei nu și-au dat seama de asta, zise Amélie cu gingășie, i-au încredințat lui Mirès capitaluri însemnate. Fratele meu Achille a mers și mai departe, a angajat dota nevesti-sii și operațiunile de la Casieria Căilor Ferate, fără știrea Lionnettei, care nu i-ar fi îngăduit un asemenea lucru. Crede-mă că nu simt nici o plăcere răutăcioasă să descurc față de dumneata firele unei intrigi în care sunt amestecați ai mei; dar această intrigă este atât de complicată, încât nu-ți pot prezenta lucrurile pe jumătate.

Dealtfel, Amélie vorbea despre asta cu o precizie, un firesc și chiar cu un antren care dovedeau că chestiunile bănești erau la fel de familiare tinerilor din familia Clapier ca și celor din neamul Boussardel.

– După ce Mirès a fost închis la Mazas, continuă ea, cumnata mea Lionnette, care-i observa pe tata și pe Achille, îi luă la întrebări și află în sfârșit soarta zestrei sale care era destul de mare.

Cumnata mea a așteptat rezultatul anchetei judecătorești, apoi al dezbaterilor. În luna iulie, dacă-ți aduci aminte, Mirès a fost condamnat la cinci ani închisoare. Atunci Lionnette a anunțat că-l va pune pe taică-său la curent cu tot. Fratele meu

s-a speriat. Nu numai că nu putea să înfăţişeze banii de dotă, dar dacă socrul său i-ar fi cerut o socoteală, ar fi trebuit să-i arate propria sa situaţie, devenită critică. Tata era furios pe Achille, care dispusese de dotă ascunzându-se de el; pretindea că nu-l poate scoate din afacerea asta pe fiul inconştient, fără să se ruineze pe sine, dar, ca să-l salveze pe fratele meu, ar fi trebuit, în acea epocă, să se atingă de guano-ul lui, recurgere la fel de odioasă inimii sale ca... ştiu eu, ipotecarea palatului sau vinderea bijuteriilor mamei. În vremea asta, Lionnette, pe care noi o crezusem întotdeauna foarte îndrăgostită de bărbatul ei şi care fără îndoială că şi era, căci un lucru nu-l excludea pe celălalt, Lionnette se preschimbase în harpie, refuza să fie înţelegătoare, îşi repeta ameninţările, îşi pierduse răbdarea, părea gata la scandalul unui divorţ, dacă ar fi găsit mijlocul de a se despărţi salvându-şi bunurile. Atunci, în acea presiune şi primejdie, se puse la cale combinaţia în care eu eram rotiţa principală.

Părinţii mei îşi dădură seama că dacă încetau să se mai opună planurilor mele, dacă mă călugăream şi depuneam jurământul, lăsam liberă moştenirea mătuşii Patricot. Bătrâna necredincioasă nu-mi va ierta niciodată ceea ce va numi „trădarea mea" şi va fi şi mai puţin de acord ca vreun bănuţ din averea ei să îmbogăţească, prin mine, mănăstirea: va lăsa deci moştenire fie tatii, fie fratelui meu ceea ce-mi rezervase mai întâi mie. Această perspectivă, pe care vârsta înaintată a naşei mele o scurta mult, o linişti pe Lionnette. N-ar mai fi avut de scos din casa de bani decât dota cuvenită unei fete care intră la mănăstire.

Mă lăsară deci să ajung postulantă şi se grăbiră s-o informeze despre asta pe mătuşa Patricot. Ea avu, se pare, un fel de atac şi-mi închipui că mama, care se dusese să-i ducă vestea, a tremurat un moment, ca nu cumva biata naşă să-şi dea sufletul înainte de a-şi modifica testamentul. Naşa îşi veni în fire, mă făcu de două parale, anunţă, cum era de prevăzut, că mă dezmoştenea, şi-o concedie pe mama. Eu nu ştiam nimic. Ai mei tocmai socoteau că maneyra le reuşise, când veni povestea cu vechea mea colegă de internat despre care ţi-am vorbit.

Când, în urma acestei mărturisiri, mă retraseră de la mănăstire, viaţa pe care mi-o creară în casă deveni repede insuportabilă. Ca urmare a resentimentului general care mi se

păru atunci drept culmea inconsecvenței, dar pe care mi-l explic acum foarte bine, mă considerară drept o revoltată periculoasă, fata vinovată de toate crimele și capabilă să le reînnoiască. Mă tratară ca pe o biată paria; când mă apropiam, încetau orice discuție, dacă nu s-ar fi temut de gura slugilor, nu m-ar fi primit nici la masă. Ca să mă supravegheze zi și noapte, au angajat o institutoare obișnuită să îmblânzească ființele cele mai refractare și la care m-ai făcut să mă gândesc, cumnate, când mi-ai vorbit de domnul Peuch al lui Victorin. Totuși, ca să dovedească zădărnicia calomniilor răspândite în societate pe seama lor trebuiau să mă arate, să mă ducă la bal, la recepțiile mamei. Te asigur că nimic nu era mai ciudat decât ședințele de pregătire pentru acele seri, mama, îmbrăcată în mare ținută, asista la toaleta mea; dădea porunci ca rochia să-mi cadă bine, îmi punea flori în păr, încerca să mă facă frumoasă, aruncându-mi niște priviri în stare să mă ucidă. De îndată ce apăream în public cu ai mei, simulau față de mine cea mai firească afecțiune și mă înconjurau cu surâsurile lor... Sunt de acord că se aflau într-o situație destul de neplăcută, dar ce puteam face? Propria mea situația era mai fericită? Dintr-un impas, căzusem într-altul. Căci ce nădejde mai aveam să mă mai mărit după acel scandal a cărui eroină fusesem și care avea și reversul lui? Cunoști lumea! N-aș fi ieșit intactă din acea poveste cu claustrarea care n-ar fi trebuit să stârbească decât prestigiul familiei mele; reprobarea șușotită de care era înconjurată mă atingea și pe mine. În concluzie, scăpasem de la mănăstire; eram ca un fel de răspopită. Cine ar fi dorit o asemenea partidă? Mă pusesem într-o astfel de situație încât mi se putea pretinde o dotă foarte mare, iar ieșirea mea din mănăstire, dimpotrivă, agravase încurcăturile financiare ale părinților mei. Nu cutezau să încerce o reîntoarcere la acea teribilă mătușă Patricot, care nu mai voia să primească nici un Clapier. Poate că s-ar fi îmblânzit în ce mă privea, aflând că trecusem printr-o criză de conștiință, dar tata și mama nu puteau invoca scrupulele mele fără a-i mărturisi că mai întâi ei și le înăbușiseră... Și apoi ei o țineau întruna că moștenitor trebuie să rămână fratele meu Achille.

Dar mă opresc... zise Amélie care se însuflețise spre sfârșitul povestirii. Înțelegi acum, reluă ea pe un ton deosebit, punându-și mâna pe mâna cumnatului ei, că eram hotărâtă să-l

iau de bărbat pe primul care s-ar fi prezentat, prea fericită dacă s-ar fi prezentat vreunul, din moment ce prin el puteam scăpa de cele patru rude ale căror metode acum le cunoșteam. Înțelegi că aș fi datorat o infinită recunoștință familiei care m-ar fi acceptat așa cum eram. Vreau să spun amestecată într-un scandal și fără zestre.

– Cum fără zestre? întrebă Edgar stupefiat, care nu pricepuse acest lucru, și care cunoștea principiile părinților săi.

– Da, dragă Edgar, fără nici o dotă. Sau dacă preferi, pe cea, destul de importantă, care mi-a fost recunoscută, prin contract, de domnul Boussardel.

Amélie tăcu și, cum tăcea și Edgar, ea conchise:

– Cunoscând acest târg, aveam motive să cred că dacă niște părinți ca ai dumitale procedau astfel și se socoteau fericiți să-l rânduiască pe fiul lor în astfel de condiții, aveau, în ce-l privea pe acest fiu, motivele lor.

O lungă tăcere urmă acestor cuvinte.

Timpul înaintase. Soarele apunând peste crestetele chiparoșilor lumina acum din spate cele două personaje și Edgar trebui să-și deschidă umbrela sa dublată cu verde. Amélie, dimpotrivă, cu capul apărat de o pălărie *à l'impératrice* îndura razele oblice, și de câteva clipe bustul ei se decupă în lumină cu o și mai mare precizie. Edgar nu mai vorbea. Cu capul întors, își fixase privirea pe fundalul parcului. Dar cumnată-sa, care-l privea, urmă:

– Prima oară când părinții mei mă arătară părinților dumitale și când ai dumitale li-l arătară pe Victorin, fratele dumitale păru la fel de posomorât ca și mine, la fel de supărat de parada la care ne supuneau; și, observându-l pe ascuns, când nu se uita la mine, reflectând la anumite lucruri care mă izbiseră, mă întrebam, cu o nădejde foarte vagă, dacă nu cumva între acest tânăr și mine exista vreo asemănare de situație. Asta ar fi făcut să ne potrivim. În sfârșit, când părinții dumitale s-au retras luându-l cu ei, cum lăsasem buchetul să-mi cadă, el avu, înapoindu-mi-l, o expresie... pe care-o văd și acum, care mă surprinse și pe care nu mi-am putut-o niciodată explica prea bine. Părea, cum să spun, interesat de mine, de persoana mea.

În noaptea care a urmat acestei prezentări, n-am dormit. Tăcerea pusese stăpânire pe casă, o tăcere cu atât mai profundă cu cât pe aleea Impératrice și în vecinătățile ei se construise

prea puțin și deci puține trăsuri treceau în timpul nopții pe acolo. În acest calm, și poate și datorită încordării pricinuite de noile mele observații, am auzit un murmur de voci al căror ecou, foarte atenuat, străbătea prin pereți. Am socotit că părinții mei vorbeau despre serată. Apartamentul mamei era la același etaj cu al meu și dependințele celor două camere de toaletă se învecinau. Din nenorocire, preceptoarea dormea în odaia mea. Se încuiase acolo, împreună cu mine, ca în fiece seară, și dormea cu cheia de la ușă sub pernă; nu-mi era îngăduit decât accesul în cabinetul de toaletă, care nu mai avea altă ieșire. Mă scol deci, rămân în picioarele goale ca să fac cât mai puțin zgomot cu putință; cu mii de precauții intru în cabinet; dacă paznica mea se trezea, prezența mea în acea cameră se putea explica. Totuși, auzeam prost ce se vorbea. Părinții mei discutau în odaia mamei și nu în cabinetul de toaletă, învecinat cu al meu; dar în fundul acestui cabinet, după o perdea, se aflau atârnate rochiile mele, a căror masă estompa și mai mult sunetul vocilor. În sfârșit, strecurându-mă între stofe, temându-mă ca nu cumva frigul să mă facă să strănut, mi-am lipit urechea de perete și am izbutit să prind unele crâmpeie de fraze... Cumnate, am procedat astfel zi de zi, în fiecare seară când tata și mama aveau de schimbat păreri în legătură cu tratativele măritișului meu, și am izbutit să adun principalele elemente ale afacerii. Adaugă la asta jumătățile de cuvinte rostite la masă și pe care le credeau de neînțeles pentru mine, șușoteli surprinse între două uși, flecăreli obținute de la servitori. Raționamentele mele făcură legăturile care lipseau. Nu ți se pare frumos procedeul? Nici mie. Îmi displăcea chiar în momentul când îl foloseam. Dar am făcut uz de el cu prudență, cu răbdare, lucruri care dovedeau din parte-mi o voință chibzuită. Ceea ce voiam în acel moment decisiv era să acționez, dar în cunoștință de cauză, să nu ignorez nimic din situația în care mă aflam, să nu mai fiu o jucărie inconștientă. Mai fusesem o dată pe punctul să-mi stric viața. Dacă-ți iubești fratele, dacă dorești ca menajul nostru să-și păstreze echilibrul, nu trebuie să mă blamezi pentru mijloacele folosite, cu atât mai mult cu cât mi se păreau legitime. Dealtfel, la ce altă apreciere decât la a mea mă puteam raporta? Bănuiam de multă vreme și eram pe cale de a afla că cei cărora natura și legile le confereau toate drepturile asupra mea, nu se purtau cum trebuie în ce mă privea. Această

descoperire, adăugându-se îndoielilor mele religioase, mă maturizase mult; căpătasem un fel de independență interioară. Ascunsă în garderobă, spionându-i pe mama și pe tata, mă întăream, declarându-mi că nu depindea decât de mine să-mi fac un rost.

Puținul pe care-l pot spune este că nu regret c-am vrut să aflu totul și că am aflat totul. Începând de atunci s-au și produs niște împrejurări în care nu mi-a fost greu să-mi amintesc că nu reprezentam o partidă de invidiat, că nu mă bucuram de toate drepturile unei tinere și că deci nu puteam avea exigențe prea mari. Ideea aceasta m-a ajutat, și dacă viitorul îmi va rezerva încercări, ea mă va ajuta și mai mult.

Amélie se ridică, imitată de Edgar. Îi ceru brațul și se îndreptară împreună spre hotel. Amélie nu mai reveni niciodată asupra acestui subiect. Se petrecu un lucru straniu: acea zi îi apropie pe cei doi tineri, dar îi și depărtă. De acum încolo între ei exista un spațiu de realitate.

Intimitatea lor se liniști, se destinse. Nu mai simțiră acea nevoie atât de deosebită în prieteniile și în iubirile noi, de a vorbi despre lucruri personale, de a se exprima, de a se expune. Discutaseră despre tot, despre lucrurile cele mai diverse: istorie, religie, societate; aveau același fel de a vedea lucrurile. Nu mai făcură nici muzică împreună.

Când veni vremea ca tânăra femeie să se reîntoarcă la Paris cu soțul ei, Edgar și ea, despărțindu-se pe cheiul Pauline, se sărutară spontan pe amândoi obrajii.

CAPITOLUL XXII

Tot grupul care însoţise noua pereche Boussardel la gara Lyon, cu câteva săptămâni mai înainte, se realcătuise pe peron ca să-i primească. Scoaseră exclamaţii văzând culorile frumoase ale Ameliei, şi mai ales pe cele ale lui Victorin. Îi târâră pe cei doi călători spre trăsurile familiei, care aşteptau în curtea gării, şi care alcătuiră un convoi. Dar echipajul din frunte sosit în Place du Palais Royal nu se îndreptă spre strada Louis-le-Grand, ci spre Saint-Honoré, căci între timp Boussardelii din ramura vârstnică se mutaseră, instalându-se în aleea Van Dyck.

Migraţia clanului către Plaine Monceau lua amploare. Palatul lui Boussardel-notarul, mai puţin important decât cel al agentului de schimb, mai puţin fastuos, fusese gata primul; cei care în familie erau numiţi din comoditate „alde Louis", locuiau acum în piaţa Malesherbes, dar fără tânărul Oscar şi sora lui mai mare. Amândoi, căsătoriţi, împărţeau palatul lui Albaret. Bătrânul prieten al Boussardelilor se stinsese înconjurat de familia adoptată de el, care nu făcuse economie nici de îngrijiri, nici de tandreţe, şi care primise moştenirea. Aşa cum prevăzuseră părinţii, frumoasa construcţie din aleea Velasquez îi reveni, aproape nouă, finului Oscar. Ei îi oferi, cu chirie, două etaje surorii sale, aşteptând ca numărul copiilor să-l strâmtoreze într-o locuinţă atât de vastă. Dar instalarea lor nu se făcu imediat. Măcar că era limpede că minunatul Albaret nu ridicase cele patru etaje decât în vederea moştenitorilor, notarul socoti decent să lase casa goală timp de două ori trei luni după moartea acestuia. Tot din aceeaşi pricină evitară să se ducă în prima vară la Bois-Dardeau, moştenirea lui Noëmi, fiica agentului de schimb, fină şi ea a lui Albaret. Boussardelii aveau în mod firesc astfel de gingăşii.

Familia Mignon nu întârzie nici ea să se stabilească în strada Prony. Aici erau la doi paşi de nepoata lui Florence, fiica mai

mare a agentului de schimb, căreia tatăl ei îi dăduse ca avans din moștenire un teren frumos în bulevardul Courcelles.

Impozantele palate din aleea Van Dyck și aleea Velasquez, care răspundeau în câte o parte a parcului Monceau, ca două diguri așezate față-n față la intrarea într-un port, domneau asupra tuturor acestor locuințe și păreau să comande accesul în ele.

Singură mătușa Liline rămăsese fidelă malului stâng al Senei. Victorin și Amélie, cuprinși de uimire la vederea edificiului din aleea Van Dyck, îl vizitară fără să mai aibă timp să-și schimbe ținuta de călătorie. Întreaga trupă întoarsă împreună cu ei din gara Lyon îi urma din odaie în odaie, din etaj în etaj, prevăzând surprizele și comentându-le.

Aceste rude apropiate, cărora li se adăugară și altele, urmau să petreacă seara acolo. Era o masă mare de familie, prima care se dădea în aleea Van Dyck. Agentul de schimb dorise să-l aștepte pe Victorin pentru această instalare în casă nouă, prezență care doar ea conta în ochii lui. Luna următoare trebuia să aibă loc o mare recepție, care avea să deschidă întregii mari burghezii din Paris ușile acestei noi reședințe, dar familia nu vedea în asta decât o serbare oficială. De fapt, în seara aceasta, între rude, se inaugura palatul, se consacra noul cămin. Și fiecare își dădea seama de asta. Bărbații fuseseră rugați să-și pună haine negre. Mătușa Liline, doamna Louis-notăreasa, și contesa Clapier veniseră încă de la gară cu rochii decoltate pe sub mantouri; doamna Théodorine și Amélie se duseră să se schimbe în apartamentul lor; cât despre doamna Mignon și Lionnette, cele două elegante ale familiei, care rivalizau, deși le despărțeau aproape treizeci de ani, își aduseseră cameristele cu toaletele de seară și cu toate cele necesare pentru coafat.

În sfârșit, începu marea ceremonie.

Dineul se servea la două mese; dintre care principala era de douăzeci și patru de persoane. Doamna Théodorine poruncise să se scoată serviciul de Sèvres, albastru cu aur, comandat cu un an în urmă la manufactura imperială, pentru masa nunții de argint.

În timpul mesei, în fața acelei adunări a Boussardelilor și a rudelor prin căsătorie ale acestora, agentul de schimb riscă să-l întrebe pe fiul său, peste masă, despre impresiile asupra călătoriei, și avu mirarea și fericirea să capete răspunsuri.

Victorin însurat, vorbea. Tatăl, care rămăsese cu impresia că e un băiat nenorocit, paralizat de timiditate, de rea-voință și de ambiție, se umfla în pene în fața acestei metamorfoze, arunca priviri de triumf asupra soției sale, priviri de tandrețe nurorii sale și-și înmulțea întrebările, amețit de noul orgoliu de a-l face pe fiul său să strălucească. Dacă Victorin răspundea scurt, Amélie, cu un cuvânt, îi amintea unul din rarele tablouri pitorești pe care le priviseră împreună.

Îndată după terminarea mesei, doamna Théodorine o trase pe Amélie în fața șemineului și o rugă să-i vorbească despre Edgar. Doamna Mignon, al cărui nepot preferat era, apoi doamna Louise se alăturară mamei care asculta cu o frunte îngrijorată.

– Nu disprețuiesc părerile tinereții, îi zise ea pe neașteptate nurorii sale, și te socot capabilă de o judecată sănătoasă. Pentru că ești ultima care l-ai văzut pe Edgar al meu, spune-ți părerea în legătură cu un proiect care-l privește. Taică-său vrea să-l însoare... Ah! Ideea asta te surprinde? Bietul băiat nu e vindecat?

Amélie, care tocmai își coborâse pleoapele, și le ridică și răspunse că, într-adevăr, nu-i trecuse prin minte că Edgar s-ar putea însura.

– Dar îngrijirile unei soții n-ar putea decât să-i fie de folos, adăugă ea. Îi doresc o femeie demnă de el. L-am cântărit pe Edgar, doamnă. Are un suflet delicat.

Doamna Théodorine își regăsea nora și acel fel al ei, precis și totodată reținut, de a spune lucrurile. Legătura înnodată în timpul logodnei, fără vorbe și aproape fără priviri, se restabili de îndată.

– Vai, zise după o clipă doamna Théodorine, de ce oare n-are și Edgar sănătatea fraților săi? Nici Victorin, nici Amaury n-au fost bolnavi vreodată.

– Draga mea, se va vindeca, strigă cumnată-sa Mignon. Cumnata ei Louis rosti și ea vorbe încurajatoare. Dar, cum Amélie nu spunea nimic, mama își întoarse spre ea ochii adânci, apăsă mâna tinerei femei și-i surâse cu tristețe.

În vremea asta, clanul Clapier, sporit de conte, de Achille și de alte patru neamuri venite la masă, ceru să viziteze palatul cu de-amănuntul. Admirară decorațiile interioare, care nu purtau

pecetea doamnei Théodorine. Agentul de schimb îi propusese să se ocupe de ele, dar ea se eschivase încă de la primele lucrări.

– M-am priceput – spusese ea – la stilul Renașterii, Ludovic al XV-lea, Ludovic al XVI-lea, dar nu pricep nimic din stilul ăsta de azi, care le-a transformat și le-a amestecat pe toate.

Ceru doar ca budoarul ei de la primul etaj să fie stil Ludovic al XVI-lea, pur Ludovic al XVI-lea, și să se monteze acolo șemineului din marmură albastră și anumite ornamente de deasupra ușii păstrate de la palatul Vilette, care reprezentau niște instrumente muzicale și la care ea ținea mult.

Dealtfel, peste tot antreprenorii dăduseră frâu liber imaginației lor. Ridicaseră coloane, asamblaseră marmore, aplicaseră aramă, pecetluiseră cu fier forjat, aruncaseră ciubuce, aurării, culori, lacuri, întinseseră damascuri, drapaseră catifele și, dând fiecărei odăi un stil diferit, făcuseră din palat un soi de arlechin, o amestecătură de epoci degenerate. Vizitatorul care urma amfilada de la parter pleca de la niște lucrări prost plagiate după Lefuel, pentru a ajunge la restaurările unui Ev Mediu fantezist; trecea de la Tuileries la Pierrefonds. În mijlocul acestor opulențe și acestor confuzii, budoarul de la primul etaj era un refugiu de tente dulci, de linii pure, de proporții moderate, de obiecte într-adevăr prețioase; în palat, budoarul începu să ducă o viață secretă, după cum ducea și doamna Théodorine în mijlocul Boussardelilor.

Mult mai mult decât mama sa, se interesa Amaury de lucrările de decorare. Înclinările pe care cel de-al treilea fiu al agentului de schimb le arăta către artă luaseră amploare după ce isprăvise Colegiul. Lecțiile pe care mătușa Liline i le dăduse cu atâta orgoliu, se întrerupseseră destul de repede. Discipolul nu întârziase să-și ajungă din urmă profesorul, și fata bătrână, hărțuită în biata ei știință, sfârși prin a se certa cu acel tânăr obraznic, care pretindea că știe mai mult decât ea, și se dezinteresă, cu semeție, de el.

Aceste daruri precoce ale micului artist nu-i inspiraseră la început lui Boussardel decât o satisfacție de suprafață, destul de asemănătoare cu cea a tuturor părinților cărora li se fac complimente despre frumusețea, sănătatea, manierele distinse ale copiilor lor, sau despre succesele obținute în clasă. În fond, „vocația" lui Amaury nu-i spunea mare lucru tatălui, care, deși suplu în a înțelege tot și a simți tot, atât de departe de mediocru,

habar n-avea de artă. Încă de la debutul său pe scena mondenă, observase că persoanele cele mai bine situate când se reuneau în jurul unei mese la un mare dineu, ori la un ceai, într-un cabaret la un lichior, manifestau o surprinzătoare tendință să vorbească despre artă și literatură; în nouă cazuri din zece se discuta despre ultimele cărți apărute, ultimele piese de teatru, concerte, expoziții și muzee. Boussardel nu pricepea un fenomen atât de răspândit și atât de frecvent – vedea în el afectare, prefăcătorie; nu putea admite că acele lucruri alcătuiau într-adevăr terenul de înțelegere al elitelor, așa cum tindea să-l facă să creadă tonul superior abordat de cei ce discutau.

Dar ghicea de asemenea că dezinteresându-se pe față și-ar dăuna în ce privește opinia oamenilor; când îl văzu deci pe fiul său Amaury, către șaisprezece ani, capabil să se amestece într-o discuție și să aducă precizări care să intereseze, argumente care să placă și adesea să convingă, tatăl privi problema sub o altă lumină. Se simți îndatorat față de Amaury. „Aș fi, gândea el, un filistin dacă nu l-aș îndemna la asta. Fiul meu cel mare s-a însurat, al doilea se va însura în curând, pot să-l slăbesc puțin din mână pe cel de-al treilea." Căci, după părerea sa, cariera artelor nu făcea casă bună cu însurătoarea. Își închipuia că meseria de pictor e ceva arbitrar și galant, populată cu modele goale, pitite pe jumătate după paravan, sau cu femei de lume în rochii de bal la ora trei după-amiază închise singure în atelier cu portretistul lor.

Rămase deci înțeles ca Amaury, fără să-și neglijeze studiile și examenele, să se ocupe serios de „pictura sa".

– Dar să nu-mi vorbești de intrarea la Bele-Arte, îi zise Boussardel, cam așa cum i-ai îngădui unui tânăr să studieze declamația, dar să nu-l lași să intre la Conservator – Bele-Artele sunt anticamera vieții de boem.

Îi alese el însuși un maestru, Cabanel, care – membru al Institutului la patruzeci de ani și socotit dealtfel ca un bun pictor de scene istorice – multiplica portrete în înalta societate și-și păstra astfel locul în lumea bună.

Amaury se comportă în cabinetul lui Cabanel cum se comportase la Drept, cum se comportaseră totdeauna și Edgar și surorile și verii și verișoarele sale, cum se comportau nepoții și nepoatele sale în fiecare etapă a învățăturii lor. Toți micii Boussardel fuseseră elevi buni; părinții lor erau obișnuiți să-i

vadă aducând note satisfăcătoare şi recoltând coronițe şi premii; era ca un principiu, ca un obicei de familie, încă din epoca străzii Sainte-Croix, sub autoritatea blândă a bătrânului Boussardel. În plus, o demnitate precoce, simțul față de ceea ce se cuvenea, conştiința numelui pe care-l purtau îi fereau pe acești copii de turbulență şi de risipirea firească băieților şi fetelor de vârsta lor. Nu existase nici unul până la Victorin care, după câțiva ani dificili, a căror amintire se şi pierdea, să nu se fi înscris pe linia generală.

Până şi natura părea să asculte – prin copiii săi – de agentul de schimb. Astfel, bolnavul de plămâni pe care Boussardel voia să-l însoare, se mai înzdrăvenise. Şederea la Hyères, nedând chiar toate rezultatele pe care le aşteptau, tatăl se decise să-l încredințeze pe Edgar altor doctori, care-l trimiseră in Elveția şi-l puseră să doarmă o iarnă întreagă într-un staul de vite. Atmosfera unde trăiau şase vaci zdravene închise din pricina iernii fu mult mai de folos pentru plămânii atinşi decât fusese soarele sudului şi paharele cu sânge. După douăzeci de luni de munte, Edgar se putu întoarce la Paris.

Agentul de schimb îl instală la birou; îl cuplă cu Victorin; în odaia pe care le-o puse la dispoziție şi care dădea în scuarul Louvois, cele două birouri cu pupitru fură aşezate față în față, alcătuind un fel de spinare de măgar. Această aşezare avea avantajul de a-l pune tot timpul pe Victorin sub ochii lui Edgar, atenuând diferența care s-ar fi putut face simțită în activitatea celor doi frați; Edgar nu va putea nici să lucreze, nici să vorbească fără ca, prin forța lucrurilor, Victorin să nu pară amestecat şi el în toate.

În cursul seratei în care fu anunțată oficial logodna lui Edgar şi care avu loc la doi ani după marele dineu de inaugurare al palatului, Amélie făcu în aşa fel încât să rămână un moment singură cu el. Îi ceru brațul şi se îndreptară spre biliard. Jurnaliştii nu ajunseseră încă acolo; patru domni de o anumită vârstă, trei jucători şi un arbitru, jucau o partidă serioasă.

Lămpile cu gaz, pe care un aparat de suspensie le menținea deasupra postavului verde, revărsau o lumină palidă, concentrată: rămaseră într-o penumbră mai dulce.

– Să ne aşezăm în acest colț, cumnate, propuse Amélie. Nu mă simt prea grozavă în ce privește recepțiile, va veni în curând vremea când va trebui să-mi asum şi datoria asta, dar în seara

aceasta mama dumitale, mătușile și cele trei surori sunt de ajuns ca să facă onorurile.

Nu vorbi despre Lionnette care, la toate seratele la care lua parte, se agita, se ducea de la unul la altul, alcătuia și împărțea grupuri, ca și cum ea ar fi fost stăpâna casei. Această persoană micuță, care se învârtea și zumzăia, părea atunci, cu talia ei sugrumată și cu chipul fără personalitate, ca o muscă mare, în rochie de bal, desenată de Grandville.

Instalată pe o sofa lângă Edgar, Amélie îl întrebă despre logodnica sa, despre care ea nu știa nimic, afară de faptul că era fiica președintelui Căilor Ferate din Orléans, domnul Audemars.

– Îți mărturisesc, zise Edgar, că nici eu însumi nu știu mai mult. Abia dac-o cunosc pe domnișoara Caroline. Am văzut-o doar de patru ori.

Îi făcu portretul. Discuția lor liniștită era punctată de clic-clacul bilelor de ivoriu care se ciocneau. Apoi:

– Te-ai obișnuit cu slujba, dragă Edgar? întrebă Amélie, luând alt ton.

– Mă pregătesc de mult pentru asta. Tata m-a sortit acestei cariere și eu n-am ignorat-o niciodată.

– Vreau să spun cu ceasurile acelea lungi, așezat la birou, cu hârtiile răsfoite, cu praful, cu lipsa de aer... Crezi că-ți fac bine?

– Mă cam îndoiesc, răspunse el cu un zâmbet pe jumătate, dar, Amélie, a sosit momentul pentru Victorin și pentru mine să urcăm primele trepte în scuarul Louvois. Tata e nerăbdător să ne pună la încercare. Biroul, înțelegi...

O spunea cu respect. Biroul... acea lume prestigioasă, despre care copiii Boussardel încă de mici îi auziseră pe cei mari vorbind, unde n-aveau dreptul să pășească decât cu rare excepții, ca o înaltă recompensă. „În ziua când vei împlini șapte ani te vei duce să-l îmbrățișezi pe tata la birou!“ Și în ziua când împlinea șapte ani, copilul sosea în scuarul Louvois, trecea pragul unui domeniu uluitor, unde niște necunoscuți îi dovedeau sentimente inexplicabile, unde tatăl părea diferit de cel care era acasă, mai îndepărtat, mai dominator, indispensabil unui popor de subalterni, în mijlocul unor mobile străine care păreau a fi totuși mobilele sale. Biroul... Și pe măsură ce creșteau întrevedeau rolul, puterea sa. Toate evenimentele familiei se trăgeau de la birou, poate că însăși familia ieșea din el; soarta miilor, sutelor de averi depindea de echilibrul și de

funcționarea lui; era un centru, un punct luminos, care-și răspândea razele asupra Franței, asupra lumii întregi.

Pe vremea când copiii veneau, din palatul Vilette, să se joace la Tuileries, se certaseră într-o zi cu cei doi băieți ai unui alt agent de schimb care pretinseseră că tatăl lor avea „primul birou din Paris". La aceste cuvinte, micii Boussardeli, uitând, pentru prima oară de bunele maniere, văzuseră roșu în fața ochilor; se încinsese o bătaie cumplită, și cei doi campioni din tabăra adversă, copleșiți de număr și poate de „convingeri", mai puternice decât ale lor, au trebuit să fie smulși de dădace și de paznic din mâinile justițiarilor lor. Doamna Théodorine se dusese a doua zi să facă o vizită de scuze mamei copiilor bătuți, dar micii Boussardeli n-au fost pedepsiți decât de formă, și s-a aflat prin verișorii Heurtault, că papa, unchiul Louis și chiar bunicul râseseră zdravăn între ei.

Edgar se gândi o vreme în tăcere, cu spatele curbat, cu fruntea înaintea, însurat în gând și înlănțuit de birou. Plastronul cămășii sale se îndoia și-i trăda pieptul scobit. Amélie își zise în sinea ei că slăbise, că tușea din nou. În acel moment jucătorii de biliard strigară în urma unei lovituri care le reușise; între ei începuse o discuție curtenitoare și pacea acelui loc fu ruptă. Amélie se ridică.

– Edgar, condu-mă la logodnica dumitale, căreia vreau să-i exprim în mod deosebit, în seara asta, sentimentele mele afectuoase și urarea – adăugă ea – ca cerul să binecuvânteze unirea voastră dându-vă cât mai repede copii.

Se reîntoarseră în saloane.

La Amélie grija în ce privește copiii se transformase într-o idee fixă. Suferea din pricina sterilității sale și nu-i înțelegea cauza. Convinsă că-și îndeplinea datoriile în așa fel încât să devină mamă, ea nu putea fi lămurită de eroarea sa de nici una dintre femeile din anturajul ei. Mama și cumnata sa o credeau până și ele întru totul soția bărbatului ei și, dealtfel, un schimb de confidențe, chiar cu o mamă, despre un asemenea subiect nu era de conceput pentru o fată binecrescută.

Cam după un an de la căsătorie, văzând că nu se întâmplă nimic, contesa Clapier, din proprie inițiativă sau la sugestia vreunui Boussardel, o interogase pe Amélie. Această femeie lipsită de subtilitate, care nu-și putea ierta fiica, după cum nici fiica sa n-o ierta pe ea, era ultima dintre femeile menite să

izbutească într-o astfel de treabă. Amélie roşise ca focul încă de la primele cuvinte, rostite cu stângăcie, dădu un răspuns scurt şi sincer, din care mama sa deduse că matrimoniul fusese consumat din prima zi şi că n-avea de aşteptat decât de la natură. După care, greoaia contesă se socoti chit şi-şi reluă aerul distant.

Doamna Théodorine, cu infinit mai mult tact, se informă de la tânăra femeie dacă era fericită, dacă se bucura din partea lui Victorin de aceeaşi atenţie; Amélie, care vedea că toţi Boussardelii găseau firesc ca soţul ei să iasă adesea fără ea, după-masă, nu se gândise niciodată să se plângă de el. Sigur, nu se mai arăta atât de asiduu, noaptea, cum fusese la Hyères, dar această domolire pe care tânăra femeie, în ce-o privea, n-o deplângea deloc, i se părea normală, conformă cu ce auzise spunându-se întotdeauna despre „luna de miere" şi despre vremea mai calmă care vine pe urmă. Şi apoi, ea renunţase pentru totdeauna la efortul inutil de a înţelege ce anume determină comportamentul unui bărbat pe un astfel de teren. După ignoranţa ei de fată tânără această soţie continua să înainteze într-o lume de obscurităţi.

Supărarea ei era difuză. Amélie se lăsa în voia ei mai ales seara, odată retrasă în apartament, după ce-o îmbrăţişa pe soacră-sa şi după ce bărbatul ei pleca. Se lăsa dezbrăcată de cameristă, îşi punea un capot, se aşeza pe un şezlong şi gusta plăcerea de a se simţi eliberată de corsetul care-o strângea foarte tare, căci trebuia să combată, chiar atât de tânără, o tendinţă spre îngrăşare. Gândul la copilul care nu se anunţa, îi venea în minte ca şi cum s-ar fi stabilit un raport între starea plăcută a coastelor ei destinse şi acea sarcină pe care-o dorea. Asocia visele lente şi vagi cu diverse semne, dovezi, îşi imagina bucuriile maternităţii.

Tocmai atunci Édgar se însură şi urările pe care i le făcuse, realizându-se, el avu un fiu pe care-l numi Xavier, după numele bunicului matern. În neamul Audemars, fiul mai mare, din două în două generaţii, trebuia să se numească Xavier, precum la Boussardeli cel mai mare se numea Ferdinand.

Această naştere o smulse pe Amélie din visele sale. Aplecată deasupra leagănului unde dormea acea fiinţă mică, zămislită de Edgar, Amélie încercă o stranie tulburare, şi deveni prada tuturor sentimentelor. În timpul orei pe care o petrecu pe urmă

lângă leuză, nu se putu abține să n-o observe, urmărind cu privirea contururile delicate ale acelui trup întins sub cearșafuri. Amélie intră răscolită în camera ei. De când se măritase, avea un fel de încetineli în gândire, și-i trebuia adesea, ca să iasă din starea asta, un șoc subit dinafară.

În seara aceea spuse că e bolnavă, rămase în camera ei și trase zăvorul. De fapt, avea febră. Simțea puțin câte puțin deșteptându-i-se, eliberându-se, retrăind, toate gândurile ascunse din ființa ei în timpul călătoriei de nuntă, și care nu erau legate de maternitate, ci de feminitatea ei. Nu dormi. Se obliga la reflecții precise de la care educația, obișnuința spiritului, o îndepărtaseră întotdeauna, și în curând fu sigură că nu se găsise, cu Victorin, în aceeași situație în care se găsise cumnata sa Caroline cu Edgar! În zori, era hotărâtă. Își luă față de ea însăși angajamentul de a consulta în aceeași săptămână o persoană competentă, capabilă s-o lămurească și s-o călăuzească. De îndată ce se trezi, începu să caute metodic cui să i se adreseze. Nu-i venea ideea și nu se putea să-i vină de a se duce singură, fără știrea bărbatului ei, la un medic, ca să-l roage s-o examineze. Convențiile și convenințele care ferecau o femeie în mediul ei excludeau un asemenea demers. Amélie nu vedea decât posibilitatea unei moașe la ușa căreia ar fi găsit curajul să sune, voalată, cu trăsura așteptând-o la colțul străzii; când, deodată, o rază de lumină pogorî asupra ei: mătușa Patricot!

Bătrâna doamnă trăia încă. În măsura foarte redusă în care mai avea legături cu lumea, zvonurile care circulaseră în Paris după scandalul Améliei retrasă de la mănăstire ajunsese și până la ea, la Saint-Cloud. Dar Clapierii se întrebau în van ce gândea ea și ce dispoziții testamentare va da până la urmă. Tot ceea ce mătușa Patricot catadicsea să spună, printr-o bătrână cu aceeași fire ca a ei, numită domnișoara Le Hirbec, care mergea s-o viziteze din timp în timp și se amuza grozav să transmită alor ei o asemenea părere, era că va asmuți câinii asupra oricărui reprezentant masculin ori feminin din „sămânța Clapier".

Amélie se simțea vinovată de a fi tăinuit odinioară față de sceptica bătrână dorința ei de a intra la mănăstire; vedea deci în asta o măsură justă care-o lovea și pe ea. Îi scrisese totuși nașei sale ca să-i anunțe logodna, urmare a reintrării ei în societate, „pe care ea o dorise atâta", preciza Amélie. Mătușa Patricot nu-i răspunsese. În ziua semnării contractului de căsătorie, despre

care se informase prin notarul ei, îl văzură sosind în aleea Împératrice pe bătrânul ei servitor. Fără nici un bilet sau carte de vizită, el adusese sipetul cu smaralde. Mătușa Patricot, care se credea îndreptățită să-și revoce intențiile privitoare la dotă, nu-și mai lua îndărăt ceea ce apucase să dăruiască. Amélie, după un asemenea cadou de nuntă, spera într-o împăcare. Solicită și obținu de la mama ei îngăduința de a trece Sena chiar a doua zi dimineață. O însoțea guvernanta ei, care primise recomandarea să nu coboare din trăsură și s-o lase pe fată să facă ce-o vrea. Portarul proprietății unde Amélie, fetiță, petrecuse atâtea vacanțe plăcute, nu cuteză să nu lase echipajul, pe care-l recunoscu, să intre în curte; dar dispăru repede în casă și se întoarse să spună că doamna nu era acolo. Amélie zări pe deasupra ușii scunde a grajdului caii nașei sale. Portarul văzu la ce se uită, dar nu spuse nimic. „Să ne întoarcem", îi spuse ea vizitiului.

În anii care urmară după această scenă, Amélie se mărginise să-i scrie bătrânei doamne de ziua ei și de întâi ianuarie, cu respect și punctualitate. Nu primi răspuns niciodată.

Dar, a doua zi după nașterea micului Xavier, gândindu-se din nou la mătușa Patricot, își dădu seama că dacă izbutea să fie primită de naș sa, îi va fi ușor să-i spună tot acestei sfătuitoare, cu toți anii de răceală care le despărțeau. Dădu deci ordin să se înhame caii și să fie condusă la Saint-Cloud.

– Nu întreba nimic la poartă, îi zise ea vizitiului, în fața grilajului, amintindu-și ce se petrecuse cu patru ani mai înainte. Își luase toate cele necesare pentru scris și așternu aceste rânduri pe un bilețel: *Dragă naș ă, împrejurări delicate, intime, mă obligă să caut la o persoană cu experiență, și de mare încredere, un sfat de care depinde fericirea și desigur și viitorul meu. Cu o altă ocazie m-am căit amarnic că nu mi-am deschis sufletul în fața dumitale. Te rog, ai bunăvoința și spune-mi dacă n-am dreptate nici de data asta să-mi amintesc de bunătatea dumitale și de sentimentele tandre și respectuoase pe care n-a încetat să ți le poarte*

Fina dumitale ascultătoare,
Amélie

Valetul duse plicul portarului și două minute mai târziu Amélie văzu poarta deschizându-se.

O găsi pe naşa ei în grădină, sub umbrar, dar aşezată într-un fotoliu cu rotile, cu picioarele înfăşurate într-un pled. Emoţia de a o revedea şi de a o revedea atât de schimbată o aruncă pe tânăra femeie în lacrimi, la picioarele neputincioasei, care lupta cu ea însăşi să nu se lase înduioşată. Mătuşa Patricot se lăsă mai întâi luată de mâna pe care Amélie i-o săruta plângând, apoi strigă dintr-o dată:

– Vino în braţele mele, fată rea!

La auzul acestui glas autoritar, Amélie sări peste ani, deveni copilă şi, la prima întrebare pe care i-o puse naşa ei, ea îi spuse la ureche motivul pentru care venise acolo.

– Ce-mi tot cânţi, fetiţo? replică bătrâna doamnă cu o tresărire. Ridică-te puţin în picioare în faţa mea...

O cercetă fără jenă, din cap până în picioare.

– Eşti făcută pentru maternitate, ce dracu! Atunci ce anume îmi ascunzi? Hai?... Să mergem la mine, acolo vom vorbi mai în voie.

Chemă, scuturând din clopoţel, şi porunci să fie dusă în camera ei.

– Domnişoara Zélie, zise ea când fu aşezată pe canapea, întoarce-te în grădină şi culege un buchet de flori pe care-l va lua copila asta. Mai pierde-ţi vremea pe-acolo... Mă înţelegi, nu-i aşa? Aşază-te, Amélie. Mai aproape. Hai să fim clare...

Fără să mai aştepte, îi puse întrebări, ascultă răspunsuri, puse alte întrebări, protestă, spuse lucrurilor pe nume. Această libertate a unei alte vârste, acel mod sincer de a vorbi, lumina puternică ce domnea în acea cameră de unde se vedea toată câmpia Parisului, o scoaseră pe Amélie, din încurcătură. Când interogatoriul luă sfârşit, doamna Patricot rosti fără ironie, cu ochii în pământ:

– Cât de ciudate sunt fetele de azi!

Tăcu un moment, apoi ieşi din visare.

– Să ne gândim la ce-avem de făcut.

Bătrâna doamnă vorbea acum pe un alt ton, reţinându-şi puţin vocea. Îi surâse finei sale, ca s-o liniştească. Ea, atât de hotărâtă în gesturile sale, mângâie doar cu vârfurile degetelor obrazul care aparţinea unei fiinţe marcate de o tainică dizgraţie.

– Vreau să încep prin a mă interesa care sunt cei mai buni practicieni din Paris... Nu te teme, spuse ea la o mişcare a Améliei, nu te vei duce la ei şi nici ei nu vor veni la tine. Voi

cere o consultație chiar azi, în prezența mea și capul mi-e încă destul de sănătos, chiar dacă picioarele nu mai sunt, ca să nu mă las păcălită de formule!

S-a convenit că această hotărâre va rămâne știută doar de cele două femei, ceea ce-o liniști mult pe Amélie. De când se lăsase în seama nașei sale, încerca o mare ușurare, dublată de o încredere absolută, și toate astea se adăugau fericirii de a fi reînnoit relațiile cu vechea sa amică. Mătușa Patricot nici nu se gândise să-i facă reproșuri asupra trecutului; nu era genul ei, așa că Amélie, la sfârșitul, se afla în cea mai bună dispoziție ca să poată suporta consultația.

Dintre cei trei medici, cel care, în virtutea vârstei și în calitate de profesor, începu consultul, o scuti pe tânăra femeie de o confesiune penibilă. Mătușa Patricot îi primise pe acei domni, mai întâi singură și-i puse la curent; când îi spuse Améliei să intre, ei cunoșteau esențialul și, dealtfel, examenul nu se putea efectua decât într-un cabinet medical. Profesorul nu-și întrebă pacienta decât despre conjuncturi, date; perora cu ușurință; era un bătrân fără mustăți, dar cu favoriți, cu plete lungi și, la reverul redingotei, cu rozeta Legiunii de onoare. Declară că în speță cazul îi era cunoscut, că astfel de accidente relevau nevrozismul, că teoretic erau vindecabile. Vorbi de o stare anxioasă, de spaimă, de leziune și atrezie consecutivă. Ceilalți doi experți își sprijiniră confratele cu același vocabular; cuvintele savante se roteau în jurul Améliei care nu se mai simțea atât de direct în cauză, și până și bătrâna doamnă, oricât de avertizată se credea în astfel de probleme, sfârși prin a nu pricepe nimic. Îl întrebă pe maestru în limbajul ei și abia atunci află care era caracterul precis al răului.

– Nimic din toate astea nu s-ar întâmpla, conchise ea bătând în brațele fotoliului – dacă ar exista mai puțină ipocrizie în educația fetelor!

Doctorii făcură ochii mari sau luară niște mutre reticente. Bătrâna nu catadicsi să le explice ce gândea ea, discipolă a lui Jean-Jacques Rousseau și nu admiratoare a științei moderne.

Hotărâră întâlnirea pentru tratamentul pacientei. Medicii nu ascundeau că putea să încerce o oarecare oboseală și chiar să acuze, în seara examenului, un acces de febră. Cele două femei rămase singure, trebuiră să se resemneze: era necesar să pună la curent și familia Boussardel: secretul le scăpa. Medicii le

dăduseră dealtfel să înțeleagă că oricare ar fi sistemul la care se vor opri, îngrijirile vor fi progresive și vor cere un oarecare timp; Amélie, acum în fața realităților, recunoștea împreună cu nașa ei imposibilitatea de a întreprinde toate astea fără știrea soțului și a familiei sale, cu care ea împărțea locuința; trebuia și consimțământul lor. Dar nu se gândea la această publicitate domestică decât cu silă și rușine.

– Haide! îi zise mătușa Patricot, îți voi cruța prima explicație. Adu-mi-o aici pe soacră-ta, sub pretextul de a mă cunoaște, în sfârșit, și o voi informa eu.

– Îți mulțumesc, nașă, spuse Amélie, care sfârși prin a plânge cu fața ascunsă în palme.

Reveni peste două zile cu doamna Théodorine; mătușa Patricot avea un principiu – atunci când un lucru era necesar, să nu-i întârzie rezolvarea. Amélie nu asistă la discuția celor două femei și, în timp ce se întoarceau la Paris, soacra ei îi întinse mâna, în trăsură, vorbindu-i de una și de alta.

– Draga mea, rosti doamna Théodorine, în timp ce trăsura ocolea Arcul de Triumf, ți-ar plăcea să mâncăm diseară singure în budoarul meu? Bărbații noștri se vor duce, ca băieții, la cabaret sau la club, iar noi ne vom închide în odaie. Dacă vin musafiri, le vom spune că nu ne simțim bine. Îți convine programul meu? adăugă ea surâzând.

Amélie își propuse să nu se smiorcăie; făcu o pauză înainte de a răspunde, dar vocea îi tremura:

– Vă sunt foarte recunoscătoare pentru prietenia dumneavoastră...

– Dar, zise soacră-sa cu tărăgăneală, află că prietenia dumitale mi-e la fel de prețioasă, Amélie.

Doamna Théodorine se apropia de cincizeci de ani și vârsta n-o înfrumusețea câtuși de puțin. Căpătase deformările pe care, în lumea ei, le prezentau toate femeile, îmbătrânind. Maternitățile, lipsa de exerciții fizice și de îngrijiri, obiceiul meselor prelungite, tendința modei feminine și poate și obișnuința bogăției, toropeala prosperității făceau din nevestele marilor burghezi personaje masive și încete, cu cărnurile căzute. Nici un lapte de frumusețe, nici o pudră nu atenuau luciul, cuperoza sau culoarea pământie a pielii lor; aceste mijloace nu erau folosite decât de femeile decăzute; puful, cu timpul, se îndesea pe chipurile lor și se preschimba în țepi, lipsindu-le de sex pe

aceste matroane. Atunci, timp de douăzeci de ani se asemănau între ele, după ce fuseseră tinere femei ce se deosebeau prin părul, tenul lor, prin mai multă sau mai puțină vioiciune și frumusețe, prin caracterul lor, înainte de a deveni – spre șaizeci de ani, pierzând din greutate – niște plăcute doamne bătrâne. Acest fenomen de urâțenie temporară de care nu se prea temeau, părea să confirme faptul că, în mediul lor, bărbații nu se însurau pentru niște vane avantaje fizice, și că viața femeilor nu se oprea aici, ca-n alte medii, în prăpastia celor treizeci de ani. Toate femeile, în familia Boussardel, îmbrăcaseră acea greoaie uniformă a maturității: doamna Théodorine, cumnata ei Mignon, odinioară atât de grațioasă și care nu izbutise decât să întârzie scadența, ca să nu mai vorbim de grăsana contesă Clapier. Ramelot, odinioară, se aclimatizase atât de bine în casa prietenilor ei, încât sfârșise la fel; singurele ferite fuseseră mătușa Liline, datorită celibatului, și mlădioasa Lydie, prin moartea ei prematură.

La doamna Théodorine aceste schimbări se vedeau și mai mult, datorită taliei sale scunde, și accentuau acel ceva puțin cam neplăcut al fizionomiei sale, adăugându-i, de la o vreme, un aer de tristețe, un aer cam obosit. Mica amazoană burgheză pe care bătrânul Boussardel o admirase în zilele anului '48, dispăruse sub grăsime, sub aluviunile vieții.

Același acord tacit exista acum între ea și Amélie. Cu toată diferența de vârstă, de înfățișare și mai ales de rasă, căci existau în fiica lui Bitzius virtuți delicate pe care fata Clapierilor nu le avea, cele două femei se asemănau prin destinul lor. În imensul palat din aleea Van Dyck unde bărbații lor nu apăreau decât la masă și la culcare, ori ca să-și primească invitații, amândouă trăiau solitare. Dar atitudinea, și mai puțin încă vorbele lor nu lăsau să se vadă dacă încercau vreo durere. Amélie socotea firesc semiabandonul ei; alte căsnicii îi ofereau aceleași exemple; și dacă soacra ei părea uneori melancolică, nu putea ghici nici de ce, nici din pricina cui suferea. Doamna Théodorine făcea parte dintre acele femei care nu provoacă și nici nu prea fac confidențe, și Amélie nu era o fire prea expansivă. Trebuiră totuși, după masa luată împreună în încântătorul budoar al instrumentelor muzicale, unde retrăia amintirea palatului Villette, trebuiră să discute despre un subiect deosebit de delicat, și care obliga la hotărâri.

Cu toată profunda delicatețe a soacrei sale, această seară a fost pentru Amélie prima încercare dintr-o serie de încercări lungi și aspre. A doua zi dimineață doamna Théodorine se așeză între nora sa și ceilalți Boussardeli, și-i convinse pe fiecare să pară că nu știe nimic, și să menajeze astfel susceptibilitățile cele mai demne de respect ale unei femei nefericite. Amélie văzu însă privirile rudelor sale oprindu-se asupra ei cu o expresie nouă, pe care n-o mai surprinsese la socrul ei, apoi la bărbatul și la mătușile sale. Poate că nici unul dintre ei nu socotea c-o face să se simtă prost, și totuși ea urmărea, de la un chip la altul, drumul parcurs de cumplitul ei secret prin familie. Amélie tremura ca nu cumva, printr-o indiscreție posibilă între frați, să nu afle la rândul lui și Edgar; dar, deși îl observa cu multă atenție, nimic din felul de a fi al acestuia n-o lăsa să se înțeleagă că știe ceva.

Dintre toți, cel mai greu i-ar fi fost să suporte o discuție cu Victorin, fiindcă înțelesese în sfârșit că, cu un bărbat mai puțin ignorant, mai puțin greoi, mai puțin nepăsător față de ea, ar fi ieșit mai repede, dacă nu din situația în care se afla, cel puțin din starea ei de neștiință. De când nu se mai agita în aceleași tenebre, își pierduse sentimentul culpabilității și, dealtfel, mătușa Patricot îi spusese că bărbatul ei era un mare gogoman, explicându-i cum și de ce, prin precizări care nu lăsau nimic în umbră.

Amélie nu judeca în același fel procedeele pe care soțul ei le folosise față de ea. Nașa ei, spunându-i că îndatoririle căsătoriei nu erau întotdeauna crude pentru femeie, această tânără soție simțea acum tâșnindu-i din fundul inimii un sentiment ciudat împotriva lui Victorin. Socotea c-o neglijase din ce în ce și că, în acea iarnă, de exemplu, trecuseră patru luni fără să bată o singură dată la ușa ei. Victorin mergea pe douăzeci și șapte de ani. Maturizându-se, se lățise în spate; trecea drept un bărbat frumos; cu un an în urmă, la concursul hipic, avusese unele din acele succese de călăreț care te fac să crezi în calitățile omului de lume. Strălucirea lui fizică tulbura toate femeile și puținul lui spirit nu dăuna acestei străluciri. Până și Amélie, în felul ei, simțea acest lucru. Anumite amintiri neplăcute rămâneseră veșnic treze în mintea ei, dar ele nu diminuau acel prestigiu, ba poate chiar adăugau un soi de considerație ranchiunoasă pe care o simțea pentru egoistul și vigurosul ei bărbat.

Dar ar fi preferat orice decât să se explice cu el. Dealtfel, Victorin nu-i spusese nimic; ba chiar păru s-o ocolească o

vreme. În realitate, Boussardel, renunțând de data asta la acea politică a ochilor închiși, de care beneficia acest fiu după ce ieșise de la pensionul Javel, îi făcu o scenă violentă. Tatăl îi reproșa totul în această treabă: mai întâi lipsa lui de încredere, căci el îl întrebase de multe ori, ca de la bărbat la bărbat, cum stau lucrurile, și noul însurățel, după ce se întorsese din voiajul de nuntă, declarase că totul a mers strună. Pe urmă, persistase în acest răspuns din ignoranță, orgoliu și încăpățânare, ca un școlar, care se înfundă în propria lui minciună. Pentru Victorin – atât de dornic s-o facă pe adultul, și care, cu complicitatea tuturor, reușise acest lucru în aleea Van Dyck, la birou, în Paris – această demonstrație, în fața întregii familii, despre incompetența sa virilă, constituia un afront usturător; mânia tatălui său era greu de suportat. Victorin recăzu pentru două sau trei săptămâni în felul de a fi din tinerețe, în îmbufnările lui sălbatice. Dar odinioară își rodea frâul în tăcere; de data asta Victorin se răzbună pe servitorul său, căruia îi căuta ceartă, și pe scaunele de la birou, pe care le izbea cu picioarele. Nu-l vedeau acasă decât la masă sau, în prezența Améliei, unde nu se mai temea de taică-său; dar ridica adesea spre el priviri ce trădau deșteptarea vechii sale animozități; vinovat răutăcios, făcea din remușcările și din umilirea lui un fel de ură față de oricare, și prin asta se simțea ușurat. Mânca fără să scoată o vorbă, apoi pleca. Ziua, în piața Louvois, nu intra în birou atâta vreme cât se afla acolo fratele său; noaptea se întorcea târziu și se ducea glonț în camera lui. Dacă Amaury și Edgar aflaseră ceva, n-o aflaseră din gura lui.

Așadar, Amélie se temea degeaba că Victorin avea să-i vorbească. Dar se speriase de tot ce putea să se ivească. O așteptau dealtfel necazuri care aveau să depășească acele tulburări morale și s-o conducă la limitele rezistenței. Mai întâi îi ofensaseră amorul propriu de femeie și pudoarea, apoi carnea, prin tratamente în care știința modernă exagera cu subtilitate, un empirism de vraci și barbarii africane. Amélie ieșea de la acele ședințe înnebunită de groază și durere. Discreția cu care neamul și servitorii îi înconjurau atunci patul i se părea mai odioasă decât cinismul medicilor. Alunga pe toată lumea, își zdrobea fața în perne, se epuiza plângând, o chema brusc pe soacra ei, singura ființă care-i aducea oarecare mângâiere, căci mătușa Patricot nu se putea deplasa. În unele seri, nu izbuteau să calmeze neliniștea

Améliei. Atunci striga în coşmarurile sale şi, redeschizând ochii, pe jumătate conştientă, ruga să fie oprit trenul. Doamna Théodorine i-o dădu pe bătrâna Rose s-o îngrijească şi s-o vegheze. Camerista Améliei, prea tânără, fu îndepărtată.

Într-o zi, doctorii îşi declarară misiunea terminată. Între timp, Boussardel reluase legăturile afectuoase cu Victorin; într-o seară îl reţinu pe fiul său în aleea Van Dyck, îl chemă în cabinet şi-l înştiinţă că în acea noapte putea să bată la uşa Améliei.

Aceasta tocmai se urcase în camera ei; doamna Théodorine o părăsise în vestibulul de la primul etaj; Rose se instalase din nou în mansarda ei. Tatăl ieşi din birou. Dădu drumul servitorului care se oferi să-l preceadă ca de obicei, cu o lumânare; o porni pe scară la braţul fiului său, fiecare cu câte o lumânare în mână. Boussardel îl lăsă pe Victorin în faţa uşii tinerei femei; apoi trecu în apartamentul unde-l aştepta doamna Théodorine.

Amélie se culcase. Numai o lămpiţă ardea în camera întunecată, înăbuşită de tapete. Cineva bătu la uşă.

– Intră! murmură Amélie.

Văzu deschizându-se uşa şi apărând un personaj căruia flacăra lumânării nu-i lumina decât mâinile şi plastronul cămăşii. Se apropie. Ea făcu un gest, el suflă în lumânare.

Tăcerea se înstăpâni în cameră. Cel mai mic sunet din odaie, foşnetul stofei, căpăta un sens nemăsurat. După o vreme se făcu linişte. Amélie îşi începuse viaţa de femeie şi, a doua zi, pentru a cuteza să se arate la dejun, trebui să facă un mare efort.

Rămase însărcinată şi totul se desfăşură în mod firesc. La termen, aduse pe lume un băiat destul de voinic, pe care dori să-l numească Théodore, ca un omagiu adus doamnei Théodorine; această dorinţă însemna o abatere de la regula Ferdinanţilor, dar fu totuşi admisă de agentul de schimb, care-şi dădea întotdeauna încuviinţarea când era vorba să-şi cinstească în mod public nevasta.

Dar Edgar nu se mai aplecă asupra noului-născut, aşa cum făcuse Amélie odinioară, asupra micului Xavier. Edgar murise. Aerul Parisului nu-i fusese prielnic; boala i se agravase şi cumnata sa, absorbită ea însăşi de îngrijirile al căror obiect era, avu durerea de a nu putea să se ducă la căpătâiul lui atât de des cât ar fi vrut. Ftizia luă o formă galopantă şi bolnavul muri în timp ce Amélie era însărcinată.

CAPITOLUL XXIII

După această perioadă, atât de plină, căci, de la „anexiuni" la nașterea lui Théodore, nu trecuseră decât opt ani, evenimentele se rărira. Ascensiunea Boussardelilor atinsese o treaptă. Ei străbăteau acum acea fază, adesea unică în istoria unei familii, și care se aseamănă cu era de prosperitate a unui popor și cu puterea vârstei unui individ. Acesta era momentul plenitudinii și al echilibrului, al coeziunii, al ritmului regulat, realizat nu fără sacrificii, prin concursul tuturor elementelor corpului în marș. Timpurile care aveau să vină se vor derula într-un mod mai egal și vor fi mai puțin tulburate, în afară de decese inevitabile, de accidente istorice.

De când Amélie rămăsese însărcinată, raporturile sale cu Boussardelii se schimbaseră. Ca mamă, ei o primiseră mai intim; din moment ce avea un copil, devenea o adevărată Boussardel. Socrul ei fu cel care, în ceea ce-o privea, își manifestă public schimbarea. Se dovedi plin de atenții; obișnui să se arate cu ea, s-o conducă la spectacole. Toate aceste noutăți în materie de sentimente o mișcară pe Amélie; intră în această a doua fază a căsniciei sale cu puțină spaimă.

Amintindu-și de originea sa, tânăra mamă ar fi vrut să-și hrănească ea copilul. Alăptarea maternă era o tradiție în familia Clapier; pentru mătușa Patricot, cu care tânăra femeie reînnodase strâns legăturile, asta era o dogmă civică. Doctorii declaraseră bun laptele mamei, Boussardelli nu mai avură de ridicat nici o obiecție, și Amélie alăptă. Senzații, bucurii noi, care făceau să pălească celelalte bucurii. În timp ce alăpta, și copilul lipit pentru un moment de carnea ei se hrănea din ea, afluxul unei plăceri ciudate i se transmitea, din acest punct atât de sensibil al organismului, în tot restul ființei sale. Această voluptuoasă funcțiune îi punea pe buze un surâs de tânără mamă și o făcea să fie, în sfârșit, senină, orgolioasă, sigură de viitor.

Inima Amélиei se revărsa. „Sunt fericită, își spunea ea, e limpede." Îi scrisese doamnei Théodorine, cu șase ani mai înainte, că era fericită: minciuna ei generoasă se realizase, era răsplătită. Și o boală pe care agentul de schimb o contractă la acea epocă, veni tocmai la vreme ca să-i îngăduie tinerei femei să-și cheltuiască rezevele de afecțiune, de recunoștință și de devotament.

Într-o noapte, Boussardel își sună servitorul care alergă și-l găsi zgribulit în colțul lui de lângă foc și îmbrăcat din cap până-n picioare, cu toată ora înaintată: agentul de schimb se înapoiase după o plimbare nocturnă, unde-l cuprinsese frigul. A doua zi nimeni nu încercă să afle ce i se întâmplase; distracțiile lui rămâneau înconjurate de mister. Frați, surori, copii, toți din familie, aruncau de comun acord, peste acest tată, mantia lui Noe.

În douăzeci și patru de ore se declară o bronșită; fu amenințat de o congestie pulmonară. Din nenorocire, doamna Théodorine nu era în măsură să-și îngrijească cu asiduitate soțul. Propria ei sănătate lăsa de dorit, îngrășarea îi provocase tulburări cardio-renale și abia se reîntorsese după o cură la Marienbad care o obosise mult.

– Nu te întrista, mamă, că nu-l poți îngriji pe domnul Boussardel, îi zise Amélie, când boala agentului de schimb se dezlănțui, fără însă să provoace neliniști. Tocmai l-am înțărcat pe Théodore, n-am de ce să mă cruț. Îl voi îngriji eu pe socrul meu. O ajutam adesea, la Abbaye-aux-Bois, pe sora de la infirmerie, și știu să pun ventuze și cataplasme cu muștar.

Se așeză la căpătâiul lui Boussardel, care ținea prea mult la persoana lui ca să nu se arate un bolnav foarte exigent și foarte pretențios. Găsea cât se poate de firesc ca întreaga casă să-i pândească cele mai mici schimbări ale feței, și să se lamenteze, lângă patul lui, pentru fiecare jumătate de grad în plus sau în minus arătat de termometru. Voia să fie îngrijit de o mână ușoară, imponderabilă.

Se temea ca mușțarul aplicat de Amélie să nu-i lase vreo urmă pe piept; îi vorbi tinerei femei despre această temere, cu o naivitate, o insistență vădind o lipsă de jenă care putea surprinde la un bărbat cu o atât de mare influență. Dar acest baron al finanței, prințul câmpiei Monceau, nu era deocamdată decât un bolnav căzut la pat, și nora sa o infirmieră la ordinele sale.

Când mustarul își făcu efectul și când trebui să i-l scoată de pe piept, Amélie nu putu proceda la această operație decât distrăgându-l pe Boussardel prin întrebări privitoare la aluniță despre care auzise vorbindu-se.

– O aveam la naștere, răspunse el cu complezență. Fratele meu n-avea, ceea ce făcea să putem fi deosebiți încă din prima zi. Tata a descoperit primul aluniță.

Brusc, scoase un strigăt: Amélie îi prezentă râzând o bucată de bumbac cu care desprinsese mustarul de pe piele.

– Ooo! strigă el cu răsuflarea tăiată, întrebându-se un moment dacă-l duruse. Ah! Vicleano! Ah, șmechero care te amuzi pe seama lui socru-tău! Hai, apleacă-te să te sărut!

O sărută pe frunte, la rădăcina pletelor ei dese, înmiresmate.

Preferința arătată de agentul de schimb nurorii sale continuă și după ce acesta se înzdrăveni. Doamna Théodorine obosea foarte ușor și de la moartea lui Edgar nu mai ieșea decât cu greu dintr-un fel de melancolie; ca s-o menajeze, soțul ei o sfătui să-i încredințeze Améliei o parte mai mare din conducerea casei. Sceptrul trecu puțin câte puțin din mâinile doamnei Boussardel-mama în cele ale doamnei Boussardel-nora. Această înălțare în rang facilita anumite inteńții ale agentului de schimb. Declarase adesea că vedea prea multe persoane în vârstă în aleea Van Dyck și că trebuia să mai împrospăteze și cu o altă generație, generația fiilor săi și a tinerei stăpâne a casei.

Adevărul era că de aproape patru ani Boussardel se despărțise cu precauție de Georges Haussmann. Printre sacrificiile pe care doamna Théodorine le făcuse la rugămintea soțului ei, în treizeci de ani de viață comună, se număra și cel de rupere a relațiilor cu drăguța doamnă Louise Laharpe și cu soțul ei. Vinovat de treaba asta era și prefectul care se pusese în situația de a înghiți niște filipice supărătoare. Corpul legislativ se alarmase de „conturile fantastice ale lui Haussmann", scandalul bonurilor de împuternicire izbucni și însuși Boussardel simți vântul primejdiei, în ziua când cuvintele nevinovate ce-i scăpaseră baroanei Haussmann făcuseră înconjurul Parisului: „Curios, de câte ori cumpărăm un imobil, imediat trece pe acolo un bulevard!"

Așa că megalomania prefectului, legăturile lui prea publice cu cântărețe și dansatoare puteau foarte bine să-i servească lui Boussardel drept pretext pentru răcirea prieteniei. O asemenea

lipsă de pudoare nu putea fi pe placul aleei Van Dyck, unde știau să salveze întotdeauna aparențele. În sfârșit, mai pe ocolite, mai de-a dreptul, Boussardelii nu-i mai invitară pe Haussmanni la ultimele dineuri date la sfârșitul iernii. Printr-o schimbare bruscă de direcție, corabia Boussardel știuse să se îndepărteze de acest pericol.

În timp ce palatul din parcul Monceau își purifica astfel ambianța mondenă, biroul din scuarul Louvois își vedea de treabă; Edgar, murind înainte de a fi ocupat acolo un loc prea important, dispariția lui nu lăsase nici un gol în urmă; Boussardel-tatăl trecea zilnic prin acest loc, dar buna desfășurare a lucrurilor revenea în primul rând funcționarilor, contabililor, procuriștilor de acolo. Căci cel de-al doilea agent de schimb moștenise de la tată însușirea de a smulge de la subalternii săi maximum de randament.

Și apoi, el nu mai privea biroul ereditar cu aceiași ochi; biroul devenise pentru el o fațadă, aproape un alibi, în spatele căruia acum activau alte elemente: terenurile.

Nu dădeau totuși, în familie, curs la nici un fel de operații. Păstrau tot. Pe terenurile care nu fuseseră cedate primăriei se construia, aducând astfel beneficii, sau urma să se construiască și să aducă beneficii. Singurul câștig, dealtfel prevăzut, care se realizase în acea vreme pe un teren Boussardel, îl avantajă din nou pe agentul de schimb. Primăria, care-i dăduse și ea o mână de ajutor, îi expropriе palatul și grădina din strada Louis-le-Grand, pe care se ferise să le vândă după ce le părăsise. Operația avu loc cu prilejul construirii străzii Dix-Décembre, al cărei total de despăgubiri a iscat un protest public. Dar nimeni n-a avut ceva de zis împotriva lui Boussardel care, în toiul acestei goane după preț, s-a mulțumit modest cu suma propusă de comisia municipală. Or, fiecare știa că juriul de expropriere, în fața căruia mulți dintre expropriați făceau recurs, majora adesea destul de substanțial estimările Primăriei.

– Niciodată, spusese șeful acestei familii, poate cea mai expropriată din Paris, niciodată unul dintre ai noștri n-a făcut recurs în fața juriului. E un lucru care nu se obișnuiește la noi. Și încheia printr-o vorbă a tatălui său: Boussardelii nu sunt oameni de afaceri!

Erau într-un mod atât de absolut proprietari urbani, parizieni, încât bunurile lor imobiliare aproape că nici nu

contau. Domeniile, castelele, pavilioanele de distracții li se păreau mărunțișuri pe lângă ceea ce posedau în capitală. Grançay nu intrase în familie decât în urma nevoii imediate de a cumpăra un loc la țară într-un moment de răscruce, iar Bois-Dardeau le picase printr-o moștenire. Terenul pentru culturi sau pentru creșterea vitelor nu-i interesa pe Boussardeli; nu voiau să audă decât de terenul destinat construcției, și în probleme rustice dădeau dovadă de o ignoranță extremă, pe care o afișau cu superioritatea acelor familii de artiști atât de mândre de a nu pricepe nimic din lucrurile vieții practice.

În timpul vacanțelor petrecute la Grançay sau la Bois-Dardeau, doamnele se plimbau încet pe aleile acoperite cu nisip, pe care-l măturau cu poalele rochiilor lungi; nu puneau piciorul afară din casă fără umbrele, pălării mari, voaluri, șaluri și mănuși; nu ieșeau din umbra copacilor de teama congestiei. Bărbații își omorau timpul cum puteau. Doar sezonul de vânătoare le mai alunga plictiseala, prin programul lui obligatoriu, printr-un fel de disciplină mondenă, și mai ales datorită faptului că strângea laolaltă clientela de seamă a biroului de schimb sau a celui de notariat. Pentru asta, Grançay și Bois-Dardeau erau de-ajuns. În afară de aceste două pământuri, familia nu poseda decât câteva căsuțe de recreere, la care se ajungea destul de ușor, în Montmorency, la Andrésy, la Maison-Laffitte. Agentul de schimb nu voise să construiască nici cel mai mic șalet la Deauville sau la Biaritz. Boussardelii nu erau lipsiți, într-un anume sens, de nonconformism; se ridicau împotriva a tot ceea ce era socotit „ultimul strigăt" sau „mai presus de orice"; numeau acest lucru independență, când de fapt nu era decât o formă de orgoliu și de spirit reacționar.

Amélie deveni pentru prima dată stăpână la Grançay în vara care urmă bronșitei socrului. Plecase în Berry încă din primele zile ale lui iulie, cu micuțul Théodore, cumnata ei Caroline, văduva lui Edgard, și nepotul ei Xavier. Bărbații urmau să-și facă apariția spre sfârșitul lunii. Florence și Louise aveau și ele proprietăți la țară; urmau să vină să-și petreacă cele trei săptămâni obișnuite abia după 15 august, deci în sezonul de vânătoare, ca dealtfel și Noëmi, stăpâna castelului Bois-Dardeau. Cât despre doamna Théodorine, care cu un an în urmă abia putuse călători în vagon-lit până la Bourges, de unde ajunsese a doua zi la Grançay, cu landoul, aproape la pas din

pricina sufocărilor ei, în acest serzon nu se mai punea problema să părăsească Parisul, afară de cazul unei ameliorări pe care doctorii, de fapt, n-o mai întrevedeau.

Amélie, mai puțin pariziancă decât viața Boussardelilor, iubea Grançay-ul, care ajunsese acum în faza maximă a frumuseții sale. Treizeci și cinci de ani de soare și de ploaie așternuseră peste aceste clădiri o patină potolită; dar cele patru statui ale anotimpurilor, adăpostite în nișele lor, câte două pe fiecare fațadă a pavilionului central, își păstraseră prospețimea. Cârceii de viță sălbatică, tufele de iasomie de Virginia se cățărau pe zidurile castelului; o glicină doldora de flori împodobea cele trei goluri ale peronului dinspre Sud. Această vegetație lega și mai mult locuința de pământ, și copacii, de toate soiurile, crescuți în jur-împrejur, începând din anul cu holera, se încorporaseră până la urmă în peisaj. În sfârșit, această reședință care începea să-și producă efectele de armonie visate și căutate de un strămoș redat de multă vreme țărânii, constituia un mic exemplu al acelor realizări care cer, pentru a se desăvârși, mai mulți ani decât poate trăi un om.

După două săptămâni de stat la Grancay, Amélie luă frâiele conducerii; se simțea în stare s-o înlocuiască pe soacră-sa, să primească bine musafirii succesivi ai castelului, când poșta îi aduse această scrisoare din partea agentului de schimb:

Aleea Van Dyck, 12 iulie 1870

Scumpa mea Amélie,

Îți scriu dintr-un oraș în fierbere. Oricât sânge-rece am avea, nu putem scăpa de surescitarea generală, căci biroul, ca întotdeauna în ceasurile de criză, cunoaște o activitate sporită. Victorin își petrece zilele în scuarul Louvois și nu-și găsește timp să-ți scrie. Deci, te pun eu la curent cu toate; Dumnezeu știe cu câtă întârziere și cât de truncheate îți parvin veștile în Tebaida dumitale!

Draga mea copilă, ceasul de față mi se pare foarte serios. Oamenii sunt bucuroși, eu nu-s. Regele Prusiei și contele Bismarck vor război din pricina poveștii aceleia cu coroana spaniolă și, în ce ne privește, văd bine că nu ne e silă de război atât cât ar trebui. Camera e într-o stare de exaltare care te

uluiește. După spusele acestor domni, armatele prusiene n-ar face nici doi bani, ar fi de-ajuns «să sufli peste ele ca să le spulberi»; vorbele îi aparțin lui Émile Ollivier.

Numai că eu sunt departe de a împărtăși astfel de iluzii. Mă cunoști ca pe un spirit de obicei optimist și care refuză să accepte amploarea pe care-o dau oamenii întotdeauna agitați incidentelor politice cotidiene. Dar, de data asta nu mai pot să închid ochii când văd în ce vor să ne vâre. Va fi o afacere proastă, ale cărei elemente nu ne sunt cunoscute în întregime, și unde cele două tabere nu luptă cu mijloace egale. În sfârșit, hotărârea pe care am de gând s-o iau, nu-i inspirată decât de orgoliu, ceea ce întotdeauna, și în toate împrejurările, e funest.

Te felicit că ești departe de Paris în acest moment și doresc din tot sufletul să vin și eu cu băieții la Grançay. Dar, în situația mea, cu toți oamenii din scuarul Louvois, care depind de mine, această plăcere n-ar fi lipsită de consecințe și, dealtfel, e greu s-o las pe draga mea nevastă la Paris, singură cu bătrâna Rose, în astfel de împrejurări. Doamna Boussardel pune, în toate aceste lucruri, sufletul pe care-l știi, dar evenimentele nu sunt în măsură să-i amelioreze boala de inimă; acum trebuie s-o așezăm între perne, aproape dreaptă, în pat.

În sfârșit, gândește-te la mine, dragă Amélie, trimite-mi vești. Micuțul Théodore plânge mai puțin? Acest prunc zdravăn începe oare să-și dea seama că este fiul mai mare al celei de-a treia generații Boussardel și că, atunci când eu nu voi mai fi, el va fi Delfinul?

Cu bine, draga mea copilă. Victorin te îmbrățișează, iar eu te rog să mă iubești de-a pururi, așa cum te iubesc eu.

Tatăl tău, plin de dragoste,

Ferdinand Boussardel

Clopotul declarației de război sună și în burgul Grançay, dar pe urmă cei de la castel nu mai aflară nimic despre desfășurarea operațiilor, decât din scrisorile sosite de la Paris. Ultima pe care Amélie a mai primit-o înaintea asediului a fost tot de la socrul ei.

Aleea Van Dyck, 5 septembrie 1870

Dragă Amélie,

Scrisoarea asta ți-o scriu în fugă: m-am asigurat că poșta cu Sudul mai funcționează câteva ceasuri.

Sedanul a căzut, căderea sa deschide drumul spre capitală. Orice persoană care nu poate apăra orașul ar trebui, după mine, să iasă din Paris. Și trebuie s-o facă de două ori dacă are copii; calitatea de mamă trece, în acest moment, înaintea calității de soție. Ai să le vezi deci sosind pe fetele mele Louise și Noëmi, fiecare cu copiii. Andrésy și chiar Bois-Dardeau, unde se află acum, mi s-a părut prea aproape de Paris; bărbații lor rămân aici. N-avem de ce să ne îngrijorăm de Florence, aflată în vilegiatură la socrii ei, în Vendée.

Ți le trimit de asemenea pe verișoarele Louis, adică vara dumitale Jarnaux și vara Oscar cu copiii lor. Fără îndoială că vor fi însoțite de doamna Louis.

Va trebui, în sfârșit, s-o primești și pe sora mea Adeline. Am autorizat-o eu însumi să ți-l aducă și pe duhovnicul ei, domnul Grard, pe care vârsta și boala l-au făcut să se retragă din slujbă și care, pretinde soră-mea, n-o are decât pe ea pe lume. Într-un cuvânt, refuză să-l părăsească și de fapt această companie o să-i ocupe tot timpul. Deci, un adevărat trib, dragă Amélie, pe care-l fac să emigreze spre dumneata. Nu ignor povara care va apăsa pe umerii dumitale, dar tocmai prin asta poți măsura încrederea pe care mi-o inspiri. Grație dumitale, pot să pun la adăpost femeile și copiii din familia mea, și să am în această privință conștiința liniștită. Toți Boussardelii-bărbați rămân la Paris. Cu toate că cei tineri au fost scutiți de serviciul militar la momentul potrivit, și în modul cel mai reglementar, ei sunt dispuși să-și facă datorie. I-am angajat pe Victorin și pe Amaury în garda națională. E un corp militar care numără multe pagini glorioase și unde am slujit toți Boussardelii din tată în fiu.

Victorin a fost dat la calea ferată de centură; își face serviciul de trei ori pe săptămână; vezi deci că poți să fii mândră de el. M-am dus să-l vizitez în bivuacul lui, aflat sub tunelul din strada Courcelles. A căpătat o mutră trufașă și, pe

legea mea, poartă uniforma la fel de bine cum am purtat-o și eu. A ajuns idolul camarazilor săi. Nu au toți oamenii nivelul lui social și totuși nu se teme să bea cu ei. «Nu suntem de ieri, republică?» mi-a spus el azi-dimineață.

Amaury face același serviciu ca și el. Cât despre mine, nu mai am vârsta la care să-mi încing centironul, iar unchiul dumitale nici atâta. Dar la o adică, nu vom părăsi Parisul. N-am mai putea trăi departe de birou, de notariat, de locuințele, de pământurile noastre, gândindu-ne că-n fiece moment o ghiulea, un foc, o răscoală ar putea să le nimicească sau să le pustiiască. Mă cuprinde o cumplită strângere de inimă când mă gândesc la acele armate străine care se îndreaptă spre acest oraș și care-i amenință veșnica măreție, și totodată și bunurile noastre.

Cu bine, Amélie. Ceri vești despre soacra dumitale: nu se simte mai bine; nu se mai scoală și îi e greu să se miște chiar și în pat. Tremur când mă gândesc că împrejurările s-ar putea să-mi dicteze o altă hotărâre decât cea de a rămâne: ce voi face atunci cu doamna Boussardel?

Cu bine, îți voi scrie sau îți voi trimite niște depeșe, după cum voi putea. Te îmbrățișez cu dragoste,

Ferdinand Boussardel

Îndată după sosirea caravanei anunțate de agentul de schimb, Amélie fu absorbită de sutele de amănunte ale rolului ei de gazdă. Castelul era vast, ferma și curtea de păsări înzestrate cu de toate, grădina de zarzavat și livada bogate, fără a mai pune la socoteală resursele satului; masa și casa erau deci asigurate.

Unele dificultăți, dar nu de ordin material, veniră din partea mătușii Liline. Foarte susceptibilă în materie de prioritate, bătrâna domnișoară vru să prezideze masa, să-și exercite înalta supraveghere asupra tineretului și dreptul de mustrare a servitorilor, fără să fie totuși utilă la ceva. Dar Amélie rezistă. Ațâțată de un sentiment care-o surprindea și pe ea însăși, Amélie își apără atât libertatea ei de tânără stăpână, cât și a celor de sub acoperișul casei sale. Găsi, până la urmă, ajutor, în prezența domnului Grard. Acum în vârstă de șaptezeci și doi de ani, bolnav, nu mai era decât cu titlu preotul Cenaclului, unde un înlocuitor îi preluase funcțiile. Vârsta, mai mult decât boala, diminua posibilitățile abatelui care dormita, la Grançay, cât era

ziua de lungă. La discursurile mătușii Liline, așezată la oarecare distanță de el, domnul Grard, cu pleoapele pe jumătate lăsate, cu un surâs indulgent, fixat pe chip, părea tot timpul că digeră; și când cea care-i ținea predica făcea câte o pauză, el își înălța ușor capul, dar fără să se trezească de tot.

Amélie își exprimă față de mătușa ei regretele de a nu putea înlesni, în jurul ei și a bunului abate, toată reculegerea pe care o merita caracterul conversațiilor lor; nu-i putea însă împiedica pe copii să se joace sub ferestre, nici să le interzică intrarea în salon, unde apariția acestora provoca diversiuni fericite între neliniștitele lor mame. În sfârșit, se oferi să instaleze un salonaș în camera învecinată cu cea a bătrânei domnișoare, unde ar putea să stea de vorbă cu abatele fără să fie deranjată. Sedusă de aerul de excepție pe care i-l conferea acest gen de retragere, mătușa Liline acceptă, și în curând porunci să se servească, în această odaie, masa abatelui și a ei. Amélie se grăbi să aprobe această complicație domestică ce aducea totuși o rezolvare a încordării din casă. Căci la Boussardeli mesele constituiau pivotul existenței familiale: mătușa Liline dispăru din sufragerie; era neutralizată.

Toate acele banalități, prin revenirile lor zilnice, asaltul lor inevitabil, absorbeau spiritul Améliei. Rolul ei o fereca între zidurile castelului. N-avea vreme să se gândească la război, să se gândească la ceilalți Boussardeli rămași în Parisul încercuit, și care totuși erau soțul, socrul, cumnații ei. Invazia, bătăliile, asediul dispăruseră pentru ea în dosul unui paravan de probleme domestice. Auzindu-și cumnatele, mai puțin ocupate ca ea, speriindu-se de lipsa aproape totală a veștilor, căci baloanele erau rare, Amélie se bucura că avea de făcut atâtea, și adesea, în toiul discuțiilor lor deprimante, se ridica plină de însuflețire.

– Dumnezeule! zicea, sunt sigură că spoitorul satului n-a adus cada de baie a copiilor... Și Maurisson care mă așteaptă ca să hotărâm cum să facem cu provizia de lemne... Iertați-mă, trebuie să vă las...

– Amélie e perfectă, spuneau rudele ei reluându-și lucrul.

Se producea astfel o evoluție în afecțiunile sale. Mătușa, cumnatele, verișoarele, nepoții și nepoatele îi deveniseră mai dragi, din moment ce trebuia să se ocupe de ei. O interesară în curând mai mult decât cei trei sau patru bărbați aflați atât de departe, rămași de cealaltă parte a liniilor prusiene, și care,

oricum, n-aveau nevoie de ea. Fraza socrului ei despre misiunea pe care i-o încredința de a avea grijă de femeile și de copiii din familia lui o izbise. Trezită la noi sentimente de când era mamă și de când alăptase, vedeai în ea, în ciuda tinereții sale, protectoarea tuturor acelor rubedenii. Așezată în chip de stăpână, la masă, îmbrățișând cu privirea cele cincisprezece persoane ale căror confort, hrană, mulțumire depindeau de ea, Amélie încerca o mândrie ciudată, își făcea cu totul altă părere despre ea însăși, încerca, în sfârșit, primele simptome ale vocației de șef de familie, care avea să facă din ea, într-o zi, modelul matroanelor, perla strămoșilor, mama Boussardelilor.

Se feri să-și încredințeze temerile anturajului său când, luptele deplasându-se spre Sud, pericolul amenința să capete o realitate berișoneză. Se informă la primarul comunei, care primea adesea vești de la Sancerre sau de la Bourges, și care avea el însuși înțelepciunea de a nu-și scoate din minți sătenii. Castelul, plasat pe un drum puțin umblat, populat de mame atente la copiii lor, și de un ecleziast care nu deschidea ochii asupra lumii înconjurătoare, trăia izolat în mijlocul țării aflată în război, asemeni castelului Frumoasei din Pădurea Adormită.

Cum Amélie nu voise să-și facă nici una din rudele sale confidentă, susținător și ajutor i-a devenit administratorul domeniului. În timpul ședерilor obișnuite la Grançay, ale familiei, Amélie nu avusese ocazia să-l aprecieze pe Maurisson. Bătrânul preparator al celor doi gemeni rămăsese dealtfel un taciturn. Nu renunțase dintr-o dată la trecutele sale aspirații, la ambiția unui destin închinat spiritului, dar pentru a-l aduce pe pământ, pe acest pământ aparținând parizienilor bogați, își dăduseră concursul o mulțime de lucruri: persistența unei sănătăți șubrede, pierderea soției sale, moartă de tânără de un cancer uterin, fără să-i fi dăruit vreun copil, monotonia existenței la țară. Își înșela amărăciunea vieții sale irosite făcând cercetări istorice asupra regiunii; le redacta cu minuție, iarna, la lampă, și le publica în reviste care nu depășeau hotarele departamentului. Îmbătrânise de timpuriu, capul lui mare chelise, i se înfundase între umerii care păreau să-l suporte ca pe o povară. I se recunoștea un mare devotament față de Boussardeli, fără excepție; nu puteai descoperi în atitudinea sa față de agentul de schimb nici cea mai mică reticență, nici cel mai mic gând ascuns; și totuși, din mărturisirile Clémencei, din

verdictele doctorilor, Maurisson reconstituise de multă vreme drama de odinioară, greșeala tinerei fete, motivul călătoriei la Bourges, cauzele sterilității sale, și poate chiar boala de care murise. La rândul său, bătrânul domn Ferdinand, când discuta despre pământurile lui cu administratorul de aici, părea să nu fi trăit acest trecut. Între acești doi oameni existau patruzeci de ani de relații bune, de la stăpân la slugă, cu toată inegalitatea condiției lor.

De îndată ce oaspeții castelului ajunseră de la doi la douăzeci, Amélie se sprijini pe Maurisson în tot ceea ce privea domeniu, personalul rural, cultura cerealelor, vitele. La alarma cea mai gravă, cea din decembrie, când prințul Frederic-Carol păru că vrea să se îndrepte spre Bourges, Amélie se văzu nevoită să-și mărturisească administratorului temerile; voia să-l întrebe cum să facă să ascundă caii. Constată că el era la curent cu știrile alarmante; se gândise și el să salveze grajdul; transportase în secret furaje și paie la ruinele din Sauldremont, într-o criptă care putea sluji de ascunzătoare pentru animale. Mai mult, se gândise chiar la propria sa instalare la castel.

– Nu c-aș fi prea viguros, zise el, dar oricum... Va exista o pușcă în plus în apărarea doamnelor.

Călăuzită de Maurisson, Amélie porni a doua zi spre ruine, unde trebuiau duși caii. Sauldremont, la nici o leghe de noul castel, fusese abandonat. Boussardelilor, care construiseră în parc chioșcuri, căsuțe rustice și chiar un mic templu sprijinit de o grotă din stâncă, nu le plăcuse niciodată această ruină autentică. Singură doamna Théodorine i-ar fi apreciat farmecul sălbatic și stilul, căci unele chipuri sculptate, unele ornamente în formă de floare se mai păstraseră, dar nimeni din familie n-o informase că aceste ruine meritau deranjul unei vizite. Rămășițele de la Sauldremont începuseră deci să se năruie cu totul, așezate cum erau, în plină câmpie, năpădite de mărăcini și de bătaia aspră a vântului.

Prevăzând șederea cailor acolo, administratorul curățise pământul de buruieni; ascunzătoarea era perfectă; cripta, foarte puternic boltită, așezată pe stâlpi groși, era intactă și nu poseda decât o ieșire, ușor de astupat cu o prelată. Maurisson răspundea de grăjdarul care urma să se instaleze acolo, să păzească animalele, să aibă grijă de ele. Le duseră acolo chiar a doua zi, dar în toiul nopții, ca nimeni să nu afle secretul. La castel,

Amélie nu explică nimănui dispariția cailor; nu răspunse nimic la întrebările care i se puseseră privitor la acest subiect, și, cum autoritatea ei era de acum recunoscută, nimeni nu mai insistă. Castelul și chiar satul au presupus că doamna Victorin dăruise întreaga herghelie armatei franceze; ea îi lăsă să creadă ce vor, fără remușcări; salvarea bunurilor familiei merita această minciună.

Amélie nu regretă nimic din precauțiile ei când văzu că prusienii nu ajunseseră totuși până la Grançay; caii stăteau foarte bine la Sauldremont; avea să-i lase acolo, căci războiul încă nu se terminase. Nici eliberarea Vierzonului de către generalul Pourcet, la sfârșitul lui ianuarie, nici vestea, o lună mai târziu, a preliminariilor de pace, n-o făcură să revină asupra hotărârii. Se ducea adesea, împreună cu Maurisson, să viziteze grajdul, pretextând, față de ai săi, că vrea să facă o plimbare călare, sau să împuște câțiva iepuri pentru masă. Coborâtă în criptă, cu trena de amazoană pe braț, examina animalele, verifica țesălatul, îl chestiona pe rândaș. Se pricepea destul de bine la cai, după lecțiile primite odinioară la Saint-Cloud de la mătușa Patricot și de la bătrânul scutier. Își făcuse din aceste inspecții la ruine o datorie capitală, cu atât mai mult cu cât știa foarte bine că Boussardelii nu se pricepuseră niciodată la cai, afară poate doar de Victorin, și că nu țineau la herghelia lor. Caii deveniseră deci simbolul a tot ceea ce se bucura de protecția ei. Când se va afla în fața socrului, va trăi marea bucurie de a-i înapoia un domeniu intact, niște copii înfloritori și niște cai și mai înfloritori. Nu reducea războiul la proporții atât de limitate, dar socotea că dacă fiecare, acolo unde-l plasase soarta, s-ar achita de datoriile lui cum se achitase ea față de ale sale, la Grançay, poate că țara s-ar îndrepta către victorie.

Ignora evenimentele din Paris; în scrisorile pe care agentul de schimb i le putea trimite, nu-i spunea prea mare lucru, ca să nu alarmeze prea tare colonia; descria viața cotidiană de acasă, se plângea de privațiuni. „Toți avem dificultățile noastre", conchidea Amélie. Dată fiind distanța și acest aspect al lucrurilor, ea nu vedea în asediu decât prilejul deosebit de crud al unei despărțiri.

Mai târziu, revenită la Paris, în fața rănilor deschise de obuzele ce brăzdaseră capitala, ea va atinge cu degetul urmele încă arzânde ale războiului; ducându-se să salute statuia din

Strasbourg, subscriind din caseta ei personală la împrumutul de eliberare, va măsura întinderea dezastrului. Cuprinsă de stupoare se va întreba atunci cum de s-a putut produce acea răsturnare istorică, în timp ce ea, la Grançay, dădea porunci, așezată în fotoliul ei, prezida, dimineața și seara, o masă îmbelșugată și se culca noaptea într-un pat încălzit de un vas cu apă fierbinte. Apoi săptămânile vor trece, timpurile se vor schimba, îi va auzi pe bărbați vorbind de o reluare masivă a afacerilor, își va comanda, pentru recepțiile domnului Thiers, la palatul Elysée, rochii nu cu crinolină, ci cu turnură, și cu talia ridicată, sus, sub braț.

În a doua săptămână a lui aprilie, pacea fiind semnată de aproape o lună și jumătate – căci ducele de Mecklemburg se retrăsese din Orléans de trei săptămâni – Amélie se hotărî să aducă îndărăt caii de la Sauldremont. Când le spuse celorlalți unde-și petrecuseră bidivii iarna, la castel, urmă un concert de exclamații și elogii: „Această Amélie! Un caracter adevărat!"

Voi să supravegheze ea însăși întoarcerea lor. Așezată la poalele colinei, văzând mica herghelie defilând prin fața ei, își înălță capul spre culmea unde se aflau ruinele ce reintrau în singurătatea lor. Amélie trăise în acel loc momente plăcute; încercase acolo satisfacția datoriei, a răspunderii. „Mă voi mai întoarce oare vreodată aici?" își zise.

O porni pe drum, la pas, spre câmpie. Brusc, struni calul, se opri, ascultă; un sunet de clopot ajunse până la ea. „Dumnezeule! își spuse. Clopotul de la castel! S-a întâmplat ceva!"

Când se afla în inspecție pe domeniu și când survenea un eveniment la castel, slugile ei aveau ordin să sune clopotul într-un anumit fel, pentru a o avertiza. Începu să galopeze și-o luă pe scurtătură. Ieșind din pădure, descoperi, etalată pe peluza verde, vasta locuință în care poate că se desfășura o dramă. Micul Julien, fiul mai mare al doamnei Oscar, o zărise, alerga înaintea ei, cu riscul de a ajunge sub picioarele calului.

– Mătușă Amélie! Vine bunicul! Cu toată lumea, cu papa, cu unchiul Louis, cu unchiul Victorin... Se opri să-și tragă suflarea. „A sosit în sfârșit clipa, își zise ea, să predau altuia puterea." Își relua locul de mai înainte; toată acea mică lume îi scăpa din mână.

Sări de pe cal în fața peronului de vară. Doamna Louis îi înmână un bilet pe care-l deschise și în care se aflau două

rânduri din partea agentului de schimb: *Evadați din Parisul devastat de Comună, vom fi lângă voi în câteva ceasuri, foarte fericiți să vă regăsim.*

Amélie intră în bucătărie, unde-l poftiseră pe poștașul care adusese mesajul, ca să-i dea ceva de băut. Îl descusu. El îi spuse că șase domni, ce coborâseră la Bourges din trenul de Orléans, veniseră la locul unde se aflau caii de poștă, ceruseră o berlină și acum erau pe drum.

– Șase domni? zise Amélie. Dar nu pricep...

Întregul castel, femei, preot, copii veniră după ea în bucătărie și făcură cerc în jurul Améliei și al poștașului. Servitorii adunați din respect, în fundul odăii, ascultau și ei.

Amélie se întoarse spre nepotul ei.

– Nu mi-ai spus că vin toți?

– Așa am crezut, răspunse copilul.

– Păi, ia stați, zise Amélie doamnei Louis, unchiul Louis, unul, socrul meu, doi, cei doi fii ai săi, patru, și cei doi gineri, șase; cu Oscar și cu cumnatul său Jarnaux ar trebui să facă opt. Poștașule, ești sigur că nu erau decât șase domni?

– Sigur, da, doamnă, pentru că le-a ajuns o singură berlină.

Urmă o tăcere. Femeile păliseră. Nici o soție nu cuteza să-i pună poștașului o întrebare mai precisă, să-i descrie pe cei șase domni, ca să-și dea seama cine lipsea.

Omul repetă:

– Șase domni, știu bine. Unul care să tot aibă vreo șaizeci de ani iar ceilalți cinci, mai tineri.

Doamna Louis scoase un strigăt.

– Bietul meu bărbat!

– Haide, mătușă... zise Amélie, care nu știa nici ea dacă Victorin se afla printre cei șase.

Războiul, cu nenorocirile lui, începea să se facă simțit; atingea, în sfârșit, și această casă. Amélie făcu semn să fie luați copiii. Julien, care era cel mai mare, voi să rămână. Notăreasa, căzută pe-un scaun, plângea.

– El nu-i cu ei, Amélie! Vezi bine că lipsește, nu există decât un singur călător în vârstă, fratele lui, care ți-a scris biletul! Ah! N-ar fi trebuit să-l părăsesc! Bietului meu bărbat, i s-a întâmplat o nenorocire!

– Mătușă, se poate presupune că un fapt neprevăzut...

– Da, gemu doamna Louis, o rană! Poate-chiar și mai rău!

– Haide, o încurajă Amélie – cu atât mai multă fermitate cu cât servitorii asistau la scenă – lipsesc într-adevăr doi, dar nu trebuie să ne alarmăm, câtă vreme nu știm nimic. Poștașule, acei domni păreau sănătoși?

– Da, doamnă.

– Sunt în uniformă? întrebă Julien.

– Ce fel de uniformă? zise omul.

– A gărzii naționale, răspunse copilul mândru.

– Nu, domnule! Acei domni sunt în bluze... Da, da, precizâ surugiul în fața neîncrederii generale, în bluze de postav și cu pălării rotunde.

Amélie întrerupse această anchetă care o cam luase razna, se informă despre momentul probabil în care va sosi berlina și hotărî ca toată lumea să meargă să-i aștepte la poarta în formă de semilună.

– Afară de copii, pe care dădacele îi vor păzi în odăile lor, adăugă ea de teama vreunei vești rele din partea celor scăpați din război. Nu va veni decât Julien, dacă-i dă voie maică-sa.

Aleea de un sfert de leghe, care cobora de la castel și pe care Boussardel-bătrânul o plantase cu nuci, se termina la drumul spre Bourges, printr-o frumoasă intrare în formă de semilună; un grilaj monumental se desfăcea acolo în formă de arc de cerc, încununat de un *B* mare, din fier forjat; alături se înălța un pavilion de pază.

Întreaga familie se rândui pe acea suprafață în semilună, în dreapta, ca să observe drumul spre Bourges. Alcătuiau un grup numeros; mătușa Liline, în care se trezise sângele familiei, îl lăsase pe abate la castel. Toate femeile tinere tăceau, fiecare cântărind riscurile de a rămâne văduvă. Doamna Edgar, care era de mult văduvă, le susținea curajul.

Portăreasa aduse un scaun pentru notăreasă, căreia neliniștea îi tăiase picioarele, apoi un altul pentru mătușa Liline. Așteptarea se prelungea; seara se apropia. Trimiseră la castel după scaune pliante, pleduri și încălzitoare pentru picioare. Familia se transformă într-o adunare de femei mute, înfofolite și palide, cu ochii ficși, așezate în rând, ca niște spectatoare; puțin mai în față, singură, înfiptă zdravăn pe picioarele ei, Amélie, cu mâna streașină la ochi, scruta drumul.

Când punctul negru al unei trăsuri se ivi dinspre Porteaux, la capătul liniei drepte, ea făcu, fără să se întoarcă, un gest de

avertizare către rude. Toate se ridicară, făcură trei paşi, veniră lângă ea. Berlina înainta încet. În marea tăcere se auzi mai întâi zgomotul zurgălăilor, apoi scârţâitul roţilor şi şocul saboţilor. Doamna Louis, pe care Amélie se străduia s-o liniştească, îşi frământa mâinile, îşi rupea ciucurii de la şal. În sfârşit berlina ajunse; agentul de schimb scoase capul prin portieră şi chipul lui surâzător păru de bun augur.

– Soţul meu? Soţul meu? strigă doamna Louis.

– E sănătos tun! răspunse Boussardel, care sări jos.

Amélie avu vreme să zărească în spatele socrului său capul lui Victorin. Bărbaţii coborâră unul după altul, apucaţi de braţele care se încolăceau în jurul lor, în toiul unei harababuri de strigăte, de sărutări şi de lacrimi. Noëmi şi doamna Jarnaux nu-i văzură pe soţii lor apărând; al şaselea bărbat care se ivi icnind, de sub capota surugiului, era un străin. Răsunară două strigăte; Noëmi se agăţase de tatăl ei, doamna Jarnaux leşinase.

– Dar liniştiţi-vă, zise agentul de schimb. Ce exaltare! Toţi bărbaţii voştri sunt sănătoşi. Al tău, Noëmi, n-are decât umărul scrântit de un molon căzut dintr-o casă incendiată. Cât despre Jarnaux, s-a oprit la Orléans ca să vadă acolo nişte clienţi ai tatălui său, după care ne va ajunge din urmă.

– Papa, de ce v-aţi deghizat astfel? întrebă Julien, cu vocea lui limpede.

– Într-adevăr, vorbi Amélie, ce costum!

Purtau toţi şase bluze albastre brodate, basmale roşii la gât, pălării de fetru, şi păreau nişte oameni de lume, travestiţi în săteni, pentru vreo şaradă. Doar lui Victorin şi acelui necunoscut le venea bine această deghizare.

– Ah! Nu se iese prea uşor din Paris, zise agentul de schimb. O să vă povestim şi asta odată cu celelalte.

– Nu-mi vorbiţi de Louis? întrebă notăreasa gemând.

– Trebuia să rămână careva să ne păzească locuinţele, birourile şi terenurile. Acest minunat Louis, îl iau pe fiul dumitale Oscar drept martor, mi-a spus cu gura lui: „Du-te să le vezi, ocupă-te de ele!"

Neliniştea generală se potoli. Bărbaţilor, după lungul lor drum în trăsură, nu le displăcea să meargă pe jos până la castel. O suiră în trăsură pe doamna Jarnaux, trezită din leşin, şi care se liniştise. Doamna Louis, zdrobită de emoţie, se urcă lângă ea,

împreună cu mătușa Liline, nerăbdătoare să-l liniștească acum pe bunul abate Grard.

Fiecare bărbat își luase de braț nevasta. Pe aleea nucilor se alcătui, se distanță, un lung cortegiu. Amélie, între bărbatul și socrul ei pe care-i ținea de braț, păși ultima. Agentul de schimb, după ce trecuse primul moment de efuziune, păreа gânditor. Tânăra femeie se uită la Victorin; acesta începu să-i explice cine era omul care venise cu ei: un băiat de treabă pe nume Dubost, pe care voia să-l ia în serviciul său, după ce-i slujise ca ordonanță în bivuacul de la stația Courcelles. Amélie își potrivi pasul după al socrului său; în curând grupul lor se distanță de toți ceilalți.

Tânăra se opri brusc, se schimbă la față, șovăi între cei doi cavaleri ai ei, apoi îl întrebă pe soțul ei:

– Dar... mama ta?

Victorin nu răspunse, se uită la tatăl lui care făcu un gest de fatalism.

– Cum? zise Amélie. Ați lăsat-o singură în aleea Van Dyck? Singură în Parisul răsculat?

Victorin lăsă brațul soției sale și o porni înainte.

– Amélie, începu agentul de schimb luându-i mâinile, știu că vei suferi cumplit dar... soția mea a murit...

Amélie scoase un strigăt pe care ceilalți, aflați prea departe, nu-l putură auzi.

– N-o voi mai vedea, șopti ea, n-o voi mai vedea... Și Victorin care nu mi-a spus nimic!

Boussardel îi răspunse că ginerele său și Amaury aveau misiunea să le anunțe pe Noëmi și pe Louise despre moartea mamei lor, dar când vor ajunge în apartamentele lor, singuri, și cu menajamente. Și el ar fi preferat... Cu ochii în pământ, Amélie nu-l mai asculta.

– Dar cum s-a întâmplat asta? Când? întrebă ea cu glas înlăcrimat. Nu m-ați lăsat să cred că s-ar...

Plângea fără să-și șteargă lacrimile. Boussardel, cu sângele rece al oamenilor de acum obișnuiți cu nenorocirea despre care vorbesc, îi descrise înrăutățirea bolii din ultimele săptămâni, și pe care nu socotise util să i-o mai împărtășească în toiul spaimelor războiului.

– Biata femeie, se frământa pentru dumneata, pentru noi. Își reproșa că e o povară și că ne deranjează. „Dacă crezi că e mai

bine să părăsești Parisul, îmi spunea, pleacă, dragul meu, lasă-mă." Protestam, îți dai seama. Îi făgăduiam să n-o părăsesc niciodată. „Dar dacă totuși va trebui..." repeta ea. Într-o zi a adăugat: „Ar fi fost mai bine să fi murit".

– Și a murit! murmură Amélie.

– Da. Luna trecută, pe 18. Am îngropat-o pe 21, la cimitirul Père-Lachaise.

– Lasă-mă singură un moment, tată. Simt nevoia să mă liniștesc.

Rămase pe loc, cuprinsă de o spaimă cumplită, de un rău. Privea cu uluire acest sfârșit care încununase viața doamnei Théodorine. Parcă o vedea pe bolnavă, în camera ei din aleea Van Dyck, nemișcată pe pernele sale, înțelegând că dacă nu murea contraria interesele familiei, pentru ca dintr-o dată să nu mai fie decât o rămășiță pământească părăsită imediat ce i se pusese piatra pe mormânt.

Boussardel îl ajunse din urmă pe Victorin.

Amélie fu scuturată de un lung fior; se făcuse seară; reîncepu să pășească singură, închizând alaiul alor săi.

La masă, bărbații reapărură în costume de vânătoare sau de casă, lăsate la Grançay din sezonul trecut. Având în vedere doliul neprevăzut, femeile nu erau toate în negru. Louise și Noëmi, care aflaseră, în sfârșit, despre moartea mamei lor, ceruseră să rămână la ele – așa că persoanele cele mai îndurerate nu se aflau în sufragerie, căci văduvului și fiilor săi, după trei săptămâni cât o plânseseră pe doamna Théodorine, li se mai atenuase prima durere. Masa fu deci plină de însuflețirea unor oameni care doriseră mult să se revadă și care aveau multe să-și spună. Singură la această masă, Amélie, deși doborâtă de lovitură, încerca să-și revină; acum, mai mult ca niciodată, trebuia să facă față îndatoririlor de stăpână a casei. În timp ce se îmbrăca pentru masă, nu se putea abține să nu se gândească cu tristețe că de-acum încolo n-o vor mai numi doamna Victorin, ci doamna Boussardel.

Când se sculă de la masă, agentul de schimb, scuzându-se față de doamna Louis, oferi brațul nurorii sale, și o conduse într-o ambrasură a salonului.

– Soacra dumitale, dragă Amélie, ți-a lăsat această scrisoare, îi spuse el, scoțând un plic din buzunar. L-am găsit în sertarul

ei, împreună cu o altă scrisoare pe numele meu. Amândouă erau sigilate.

Amélie îi mulțumi emoționată, strecură scrisoarea în corsaj, supraveghe lămpile, focul, instalarea fiecăruia în odăile lor, dădu ordine să circule tava cu cafele și părăsi salonul sub pretextul că are de dat o poruncă.

În cămin ardeau butuci mari. Bărbații se așezară comod în fotoliilor lor, își întinseseră sau încrucișaseră picioarele, și senzația de confort urmă celei de sațietate, căci masa fusese copioasă și aleasă; după interogatoriul poștașului, când încă nu știa dacă nu cumva își pierduse bărbatul, Amélie poruncise o masă menită să-i reconforteze pe călători, după un drum lung și greu. Acel salon unde se aflau reuniți, foarte mare fiindcă ocupa de la un peron la altul pavilionul central al castelului, era mobilat cu un lux care nu aducea a casă de țară. Covoarele grele, draperiile cu pliuri ample, perdelele duble împodobite cu lambrechinuri și șnururi, tapetele de brocart roșu și tapiseriile scumpe, bogăția faldurilor, ciucurilor, franjurilor, a ornamentelor în formă de romburi la mobila capitonată, abundența ramelor aurite, a bronzurilor, a porțelanurilor chinezești, a lămpilor, totul reproducea aici tipul saloanelor Boussardel de la Paris. În inima acestei câmpii atât de mănoase, aveau plante verzi așezate în vase lucrate artistic. Influența doamnei Théodorine, care nu se propagase în familie, și care cu timpul se redusese la propriul apartament, nu se vedea nicăieri la Grançay. În sfârșit, această mobilare a marelui salon, avea atâta greutate, soliditate, realitate, încât ziua, când ferestrele sobrei încăperi se deschideau spre peluze, florile, copacii și cerul, adică tocmai acel fundal al parcului, părea artificial.

La rugămintea doamnelor, Boussardel le povesti despre asediu, despre cozile de la ușile brutarilor și măcelarilor, despre răbdarea poporului, sigur, dar mai ales despre ținuta demnă a claselor conducătoare, despre consternarea Parisului când aflase de armistițiu, și despre cruda umilire pe care o constituia intrarea învingătorului în capitală.

– Dar Parisul a fost cât se poate de demn, zise el.

– Fiindcă Parisul știe cum să se poarte în astfel de cazuri! strigă mătușa Liline, care, ținând cont de atâtea evenimente, îl adusese pe abate mai întâi la masă, apoi în salon. Și adăugă: Eu, care am văzut anul 1815...

– Cât se poate de demn! repetă Boussardel, încercând să pună stavilă vorbelor surorii sale. Nici un suflet pe stradă, toate casele...

– Eu, care am văzut anul 1815... Îmi dai voie, Ferdinand? E interesant pentru toți acești copii care n-au avut câtuși de puțin ocazia să-i audă vorbind pe martorii acelor vremuri. N-aveam, în 1815, decât o singură armată în Paris! La urma urmelor, Ferdinand, cât crezi că a durat ocupația dumitale?

– Patruzeci și opt de ore.

– Patruzeci și opt de ore! repetă ea, râzând în cascade scurte. Iată cum se face istoria azi!

Trebuiră s-o lase să vorbească. Într-o tăcere respectuoasă, ea își repetă istorioarele preferate, cele ale mesei de la Véry, în cursul căreia îl văzuse, da îl văzuse cu ochii săi pe taică-său trimițând înapoi un fazan „à la Sfânta Alianță", pentru că la masa de alături cazacii comandaseră unul la fel.

– „Domnule, ne-am săturat până peste cap de acest vânat", iată ce i-a spus tata *maître d'hotel*-lui, tare și răspicat, privindu-i pe cazaci. Copii, încheie mătușa Liline, așa știa un parizian din vechea generație să se facă respectat!

În toiul acelor oh-uri și ah-uri iscate de vorbele mătușii Liline, pe care nu toată lumea le cunoștea, reapăru Amélie. Părea mai palidă, poate din pricina pleoapelor și a nasului, roșii ca și cum ar fi plâns din nou. Boussardel se ridică, străbătu salonul în diagonală și o abordă pe noră-sa cu un aer întrebător. Ea evită acea privire și, fără să se oprească, se îndreptă spre cercul de fotolii.

Amândoi se așezară. Scena lor mută nu fusese observată. Mătușa Liline tăcuse; îi cerură agentului de schimb să-și continue povestirea. El reveni la Comună, care-l determinase să fugă, fiindcă era la mintea cocoșului că Boussardelii, rămași în fața dușmanului, trebuiau să fugă din fața Comunei.

– N-am fost singurii, spuse tatăl, care am vrut să fugim de înrolarea cu de-a sila a lui Clauseret. Dar la bariere, insurgenții făceau de gardă. Șiretenia cea mai des folosită de parizieni consta în a se așeza îmbrăcați în negru din cap până-n picioare, cu joben în mână, în spatele unui dric care ducea un mort la vreun cimitir de periferie. Eu, care preferam un mijloc de alt soi, am cerut la Quai d'Orsay locuri într-un furgon al unei

ambasade; locurile ne-au fost făgăduite, dar furgonul a plecat fără noi.

– Doamne! suspină una dintre cucoane.

– Până la urmă, un zarzavagiu din Choisy-le-Roi a acceptat să ne lase să luăm locul căruțașilor lui, tocmai când se pregătea să-și mâne șirul de căruțe înapoi, la țară. Contra bani grei, bineînțeles!

– Iată deci explicația costumelor voastre!

– Caravana s-a prezentat în zori, la control, la Poarta Italiei, și noi ne-am comportat cu toții foarte bine. Dar cel mai reușit în rolul lui știți cine-a fost? Victorin. Dacă l-ați fi văzut pe capră, pocnind din bici, și înjurându-și dobitoacele!

– Ia te uită... murmură mătușa Liline, a cărei remarcă pică în gol, și nu fu pricepută de nimeni. Dar bătrâna domnișoară se lăuda că în calitatea ei de nașă nu-și putea îngădui indulgențe prostești față de Victorin.

Boussardel istorisi peregrinările micului grup într-o trăsură hodorogită, apoi călare, ba chiar și pe jos, de la Choisy-le-Bois la Corbeil, Etampes și Orléans, unde au putut afla, în sfârșit, la gară, un tren care se înapoia la Bourges. Ascultătoarele sale își înălțaseră capetele și căscaseră ochii mari în fața acelei imagini a bărbaților din familia lor scăpând din orașul răsculat și bătând drumurile costumați în țărani.

Timpul trecea totuși, cu ritmul larg al serilor de provincie, unde știi că nu se va întâmpla nimic neprevăzut și unde totul capătă parcă mai multă liniște. Astfel se isprăvi acea zi care adusese la Grançay teama, spaima, și doliul și care, în concluzie, avea să rămână pentru doamnele Boussardel marea lor zi a războiului. Bărbații, datorită unei primiri calde, unei mese bune, unei locuințe confortabile, se simțeau cum nu se poate mai bine. Dintr-o privire, Boussardel putu constata că încă o dată la fel ca și în anul holerei, ca și în 48, familia se strânsese laolaltă în momentul primejdiei, pentru a alcătui un fel de mic stat, închis și garantat în mijlocul statului cel mare, amenințat.

În sfârșit, doamna Louis, sculându-se, dădu semnalul unei retrageri generale. Fiecare dorea să se vadă în pat. Amélie, al cărei apartament, din motive domestice, se afla la intrarea în galeria de la primul etaj, spuse doar un simplu „bună-seara" întregii sale familii. Această femeie tânără, care nu-și văzuse

bărbatul de șase luni de zile, dispăru cu el în odaie și Boussardel, oprit o clipă în fața ușii, auzi cheia răsucindu-se pe dinăuntru.

Nici un eveniment nu rupse monotonia zilelor care urmară. De la Paris nu sosiră vești demne de luat în seamă; zvonurile care ajungeau până la ei i se păreau agentului de schimb atât de exagerate, încât le respingea în bloc. Se lăsa în voia binefacerilor odihnei, a acelei virtuți moleșitoare a Berry-ului, despre care i se vorbea mereu și cu care sfârși prin a fi de acord. Colonia, acum numeroasă, care-și vedea șeful atât de calm, lua pildă de la el, și doar doamna Louis, doamna Jarnaux și Noëmi erau neliniștite că nu știau nimic despre soții lor; dar într-o adunare de douăzeci și cinci de persoane, socotind și copiii, cele trei neliniștite nu prea erau luate în seamă. În curând, bărbații se îngrășară.

La puțină vreme după sosirea lor, avu totuși loc un incident menit să le amintească epoca. O mână de oameni se înfățișară în fața grilajului înalt al castelului, și cerură ceva de mâncare. Erau niște insurgenți din Limoges, fugiți după înăbușirea mișcării comunale din acel oraș. Jigăriți, încrâncenați, cu veșmintele rupte, evitând târgurile de teama jandarmilor, încercau să ajungă în Parisul stăpânit încă de răsculați.

După aspectul lor, după armele pe care și le ascundeau prost, paznicul castelului îi ghici și nu cuteză să-i ajute fără ordinul administratorului, care, la rândul lui, îl consultă pe Boussardel. Se ținu un mic consiliu. Li se spuse oamenilor să aibă puțină răbdare; aceștia se postară în fața semicercului și cei din casă se temură să nu se impacienteze; agentul de schimb ezita; dacă le dădea de mâncare, însemna că-i ajută, deci se putea compromite; pe de altă parte, dacă nu le dădea, răsculații puteau să se răzbune și pe cei de la castel. Și apoi de unde puteai ști dacă la Paris n-avea să se impună Comuna?

Boussardel, cântărind lucrurile, rosti:

– Spuneți-le s-o ia de-a lungul zidului împrejmuitor, prin pădurice pe unde nu trece nimeni niciodată, și să se oprească acolo unde începe drumul desfundat. Maurisson, te vei duce și le vei înmâna dumneata însuți, printre zăbrelele gardului, niște pâine, slănină și brânză. În cantitate suficientă, sunt de acord, dar printre zăbrele. Apoi indivizii să-și ia cât mai repede tălpășița!

La sfârșitul lui mai, primiră vești de la notar. Le scrise despre proclamația lui Mac-Mahon, anunțând victoria celor de la Versailles. Atunci întreaga familie se reîntoarse la Paris ceea ce-i îngădui agentului de schimb să se arate la înmormântarea solemnă a ostaticilor împușcați de Comună.

Boussardelii reintrară în palatele lor. Și le regăsiră aproape intacte. În comparație cu alte cartiere, Plaine Monceau nu suferise deloc. Construcțiile, întrerupte de război, își reîncepuseră lucrările.

Reluîndu-și existența în aleea Van Dyck, Amélie, după acele săptămâni de intimitate cu soțul ei, băgă de seamă că era din nou însărcinată.

CAPITOLUL XXIV

Acel Dubost, adus de Victorin la Grançay, era un tinerel de nouăsprezece ani, originar din Avignon. Fără cale ferată poate că n-ar fi ieșit niciodată din orașul lui de care se simțea legat atât prin meseria lui de vopsitor, cât și prin caracterul, accentul, finețea latină a capului cu plete negre. Dar capitala, pe care descoperirea aburului o apropiase de provincie, îl ispitise; ajuns aici, din spirit de aventură, intră la un boiangiu din noile cartiere, așa că în septembrie 1870 se afla în aceeași companie a gărzilor naționale ca și Victorin.

Boussardel-fiul îl adoptă imediat. Se simțea mult mai bine cu acei așa-numiții oameni de jos, decât cu cei din mediul său; îi plăcea să strălucească în fața lor, fără efort, și în acest anturaj înceta să-și mai supravegheze manierele și cuvintele. În aleea Van Dyck și în scuarul Louvois știa să-și arate, față de inferior, toată morga unui Boussardel împinsă chiar până la brutalitate; dar în afara acelor locuri unde lucra și unde continua să se teamă de cenzura paternă, Victorin profita de toate ocaziile pentru a-și da arama pe față.

Aceste ocazii erau rare și bivuacul din stația Courcelles îi oferise una. Uniforma nivela condiția socială, necesitățile serviciului duceau la apropiere, în sfârșit, schimbarea regimului, noutatea celei de-a treia republici, adusese la modă aerele unei familiarități democratice.

Dintre toți membrii companiei sale, Victorin îl alesese pe Dubost, a cărui limbuție îl sedusese și în care, cu instinctul sigur al celor ce trăiesc prin simțuri, recunoscuse un alt destrăbălat. Îl făcu ordonanța lui, îi lăsa în seamă gărzile sale, îl plătea bine, îi întindea plosca să tragă după el un gât. Celălalt, năucit de felul cum i se răsturnaseră ideile despre cei bogați, răspunse prin amabilități, care se transformară în devotament. Grație lui, Victorin își văzu obligațiile de serviciu reduse la mai nimic; Dubost venea în pas alergător de la stația Courcelles în

aleea Van Dyck, și-l trăgea din pat în cazul vreunei inspecții de noapte.

Chiar în afara celor trei zile de gardă ale lui Victorin, se întâmpla ca ordonanța să se prezinte la palatul Boussardel sau la birou. După birou, cei doi complici se sfătuiau, apoi dispăreau prin Paris. De aproape doi ani de când îi bătea caldarâmul, înarmat cu limbuția lui meridională și cu chipul lui frumos, micul Dubost își făcuse tot soiul de relații în medii și în cartiere care nu-i puteau displace lui Victorin.

– Ei, zicea golanul, nu mai recunoști mai nimic pe aici de când cu războiul ăsta afurisit, asediul a făcut lumea să plece! Va vedea domnul cum va fi când se va încheia pacea!

Această amiciție echivocă, care la Grançay îi îngăduise soțului Améliei să nu se plictisească prea mult, se intensifică după reîntoarcerea familiei la Paris. Dubost devenise valetul personal al lui Victorin. Îi vedeai ieșind seara împreună, stăpânul în cupeu, servitorul pe capră, lângă vizitiu, într-o poză de o corectitudine britanică; în cursul serii, trăsura trimisă înapoi de Victorin se întorcea goală în aleea Van Dyck, doar cu vizitiul pe capră; către ora două sau trei dimineața, o trăsură de piață depunea în fața grilajului doi bărbați de înălțimi diferite, și care se strecurau fără zgomot în palat, cel mai mic deschizând ușile celui mai mare. Adesea, clătinându-se pe picioare, se luau de braț, ajutându-se să meargă drept, recomandându-și tăcere, prin gesturi largi, în curtea întunecată.

Amélie nu vedea aceste escapade sau nu le vedea în adevărata lor lumină; ea n-avea firea doamnei Théodorine, care nu putuse fi înșelată și care nu spusese niciodată ceva. Însuși Boussardel-tatăl închidea ochii; sigur că nu socotise periculoase înclinările lui Victorin decât până la însurătoare. Pentru că acest băiat se însurase cu cine-i spusese el să se însoare, pentru că-i făcuse copii Améliei, act prin care de obicei faci o femeie fericită, puteau să i se îngăduie și lui niște fantezii. De multă vreme, Boussardelii-bărbați, intransigenți în privința virtuții lor, recunoșteau aproximativ toate drepturile ca fiind numai ale soților. Și apoi, agentul de schimb îmbătrânind devenea din ce în ce mai indulgent cu năzbâtiile fiului său, pe măsură ce vârsta și mai ales inconvenientele notorietății îl privau de distracțiile de odinioară.

Această slăbiciune paternă privea atât moravurile lui Victorin, cât și ale servitorului care-l slujea; tatăl, indulgent, când îl întâlnea pe Dubost la fiul său, îl ciupea de ureche și-l numea, râzând, chefliu și individ dubios. Simțea într-adevăr, la micul meridional, un sincer atașament față de Victorin. Având în vedere tot ceea ce i se putea întâmpla fiului său în cursul escapadelor nocturne, era bucuros că Victorin are alături un tânăr valet mai dezgheţat decât el, plin de imaginație și de aplomb, gata să izbească cu pumnul, sau la nevoie să și tragă cu arma ca să-l apere.

– Băiete, îi zicea adesea agentul de schimb lui Dubost, să nu eziți niciodată să bați la ușa mea, dacă ai nevoie de un sfat sau de orice altceva pentru domnul Victorin. Există lucruri pe care unui fiu nu-i place să le mărturisească tatălui său: vom aranja asta între noi, tu și cu mine. Sunt un om care înțelege orice – adăugă el – femeile nu mi s-au părut niciodată de neînduplecat și încă nu mi-am uitat tinerețea.

De două sau de trei ori îi înmână șiretului servitor banii cu care să-și plătească femeile căci fie sub masca nevinovăției, fie pur și simplu cerându-i, încercase să smulgă bani de la Victorin. Tot prin Dubost l-a determinat pe fiul său să se ducă la un medic serios, când experiența și solicitudinea sa paternă l-au făcut să bănuiască, după anumite indicii, că Venus îi făcuse bucata.

În sfârșit, după un an de servicii prompte și loiale, agentul de schimb fu dezolat să-l vadă pe Dubost luat la recrutare. Tocmai expirase legea din 1872 care înlocuise abolirea și scutirea de armată, altfel poate că aleea Van Dyck ar fi mers până acolo încât să răscumpere un astfel de servitor. Dubost a fost trimis la Lille.

– Să nu faci prea mulți încornorați pe acolo! îi zise Victorin căruia îi plăcea să vorbească pe șleau, și nu putea vorbi astfel decât cu servitorul său. În chip de adio îi dădu o palmă zdravănă peste umeri: Afurisitule! Ai să le ademenești pe toate!

Îl văzu, cu melancolie, plecând. O vreme nu știu cum să-și petreacă serile și Amélie, însărcinată pentru a treia oară, fu mișcată să-l vadă rămânând seara în fotoliul lui, sub lumina lămpii, cu agentul de schimb și cu liniștita Caroline-Edgar, care ședea o jumătate de an la socrii ei. Caracterul lui Victorin sau mai curând lipsa lui de caracter nu-i îngăduia să-și facă de cap

de unul singur. Îi trebuia un instigator, un complice, sau mai bine zis un spectator. La lupanarul din Hyères, în timpul călătoriei sale de nuntă, dădea întotdeauna de băut obișnuiților; tovarășul lui favorit era un florar italian.

Serile petrecute mai des în aleea Van Dyck îl apropiase de fratele lui pictorul, care sigur că trebuia să cunoască multe femei, și a cărui prietenie îi putea oferi unele înlesniri. Victorin, apropiindu-se de el, se ducea adesea să-l surprindă în atelierul pe care Amaury îl închiriase în vila Monceaux, din strada Courcelles.

Fratele mai mic nu-l primea rău pe cel mai mare, pe care totuși nu-l iubea. Deși o treime din existența lor trecuse, inamiciția primilor ani persista în adâncul inimii lor, la fel de neînduplecată ca și mica diferență de vârstă; Amaury vedea întotdeauna în Victorin pe fratele mai mare, care-l torturase și-l bătuse; în plus, îl socotea pe acest frate mai mare prost, grosolan, inferior ca inteligență. Hotărî totuși să și-l apropie. Amaury, cel mai egoist dintre Bousardelii generației sale, și poate dintre toți Boussardelii trecuți și prezenți, năzuia în acea epocă să-și prelungească, cât mai mult cu putință, condiția de artist la care ținea din motive de amor-propriu și independență; voia să rămână pictor numai ca să nu se însoare. Înțelesese că pentru a întârzia cât mai mult momentul când tatăl său îl va determina să se ocupe de birou, trebuia să aibă niște atuuri asupra fratelui său, și, la nevoie, să se poată face ascultat de acesta. Căci Victorin avea oarecare influență în aleea Van Dyck, în ciuda inferiorității sale, sau poate tocmai din cauza ei, așa cum se întâmplă când părinții, după ce-au brutalizat un copil dificil, sfârșesc prin a impune fraților și surorilor lui să-l asculte și să-i acorde toată considerația. Amaury se grăbi deci să-l admită pe fratele său în tainele și bucuriile vieții de artist. De la amorurile mai mult sau mai puțin desfrânate pe care Dubost i le procurase stăpânului său, Victorin se ridică la frecventarea modelelor. Nu se mai mișca din vila Monceau unde cunoscu o serie de pictori de același nivel artistic și social, ca și Amaury Boussardel. Era un mediu ciudat, o boemă modernă, cu venituri, rafinată, tot atât de diferită de boema pictorilor-ucenici, pe cât se deosebea pe atunci lumea bună de lumea cocotelor. La vila Monceau, în ateliere bine încălzite și mobilate turcește, băieții de familie, anunțați de un *groom,* își

făceau vizite, fumau pipe nemțești, discutau despre pictură, ridicau în slăvi pe Gérome, Pils, Cabanel și Chaplin, pufneau în râs la numele de Courbet și se prefăceau că le e greață de Manet.

– Dealtfel, zicea Amaury vorbind despre acei pictori „novatori", informați-vă despre originea lor. Cel mai adesea sunt oameni ieșiți din nimic!

Îl ascultau. Avea asupra prietenilor lui un ascendent pe care nu-l datora pensulei, ci numai stării sale civile.

Nenorocirea fu că Victorin se plictisi destul de repede în acest mic cerc, unde nu găsea desfrâul pe care-l nădăjduise, și de care avea nevoie. Prietenii lui Amaury se plictisiră la rândul lor de un auditor mereu indiferent la problemele care-i frământau; Victorin rămânea inert pe o sofa și nu se deștepta decât dacă vorbeau de lupte ori arme, sau dacă hotărau să se ducă o oră la Mabille. Repertoriul său de anecdote deșucheate, colecționate pe vremea lui Dubost, nu avu succes. Nu repurtă nici pe lângă modele succesele scontate, cu care-l obișnuiseră niște fete mai puțin pretențioase, și acest eșec pe care nu-l înțelese îl făcu mai posac și mai apatic. Lipsit de mentorul său cu jiletcă vărgată, nu mai avea nici posibilitatea să se întoarcă la casele de toleranță; dealtfel, se și temea că nu va găsi singur adresele cele mai bune și berăriile cu femei din cartierele deocheate unde petrecuseră împreună momente atât de plăcute.

Dubost alerga la Paris la fiecare permisie și atunci, cei doi bărbați își reluau obiceiurile pentru o seară sau două. Era o ușurare atât de necesară pentru Victorin, încât acesta începu să caute niște căi prin care să-i înduplece pe șefii tânărului soldat, pisându-i cu tot felul de cereri de permisie. Dar caracterul lui Dubost începu să se schimbe. Departe de a-și spori ravagiile printre semivirtuoasele fete din Lille, micul servitor, scăpat din situația lui umilă, încorporat într-o garnizoană aflată într-o zonă de război, își ridică gulerul și luă viața în serios. Într-o zi veni să-i ceară stăpânului său, cu un aer încurcat, îngăduința de a se logodi. Victorin, stupefiat, luat repede, acceptă să-i fie martor.

Se duse singur la Lille și fu seniorul nunții. Când îi văzu mireasa, îl înțelese pe Dubost. Nevastă-sa era o flamandă de rasă pură, cu o carne superbă și de vreo cinci picioare înălțime. În timp ce-i făcea o reverență domnului, el îi aprecie, cu o privire precisă, corsajul, talia, șoldurile. Făcu, cu buzele, un

zgomot vulgar și fără să se jeneze de această soție îmbrăcată în alb, zise pe un ton cazon:

– Știu că n-ai să te plictisești!

Și pentru prima oară, de la începutul relațiilor lor care cunoscuseră toate cinismele și toate nerușinările, îl văzu pe Dubost roșind până în vârful urechilor. „Imbecilul e pierdut pentru mine", gândise Victorin.

Se întoarse la Paris, nemulțumit. Când, în luna următoare, proaspătul însurățel veni să-și prezinte nevasta în aleea Van Dyck, Victorin aranjă să nu se afle acolo. Dubost nu-și mai petrecu permisiile la Paris.

După un an, Amélie sfârși de alăptat al treilea copil, numit Ferdinand, și pe care bunicul său, surâzând doar pe jumătate, îl numea Ferdinand al III-lea, ca în genealogiile princiare sau în familiile de artiști. Mamă vigilentă, ea simți că dădaca lui Théodore, care avea grijă și de mica Emma, nu va putea, chiar ajutată, să facă față îngrijirii a trei copii, și că trebuia să angajeze o persoană sigură, capabilă să conducă, cu mână fermă, întreaga casă. Tânăra doamnă Dubost continua atunci să lucreze într-o spălătorie din Lille, și Dubost își manifesta mereu dorința de a rămâne în serviciul domnului Victorin, ceea ce însemna că se gândea s-o aducă într-o zi și pe nevastă-sa în aleea Van Dyck. Până la urmă, doamna Boussardel oferi femeii din Lille postul de dădacă-șefă pe care tocmai îl crease.

Victorin protestă împotriva acestei alegeri. Îi purta pică femeii din pricina căreia se schimbase Dubost, și instalarea la domiciliul său a acestei statui conjugale nu prevestea nimic bun; doamna Dubost își va controla bărbatul, plăcuta existență de odinioară nu va mai putea fi reluată.

– Ce obiecție ai împotriva acestei tinere femei, dragă? întrebă Amélie cu mirare. Mi se pare perfectă. Fetele din ținutul ei au calități prețioase, printre care curățenia, pe care eu o așez deasupra tuturor celorlalte, când e vorba de îngrijit copii.

În fața soției sale care, cu degetul arătător ridicat, îi opunea niște motive întemeiate, Victorin renunță la orice rezistență. Argumentele mamei erau imbatabile, chiar dacă nu le înțelegea. În general, el nu prea înțelegea oamenii, nici chiar când era vorba de cei apropiați. Dar pentru că Amélie era o soție comodă, care nu-i făcea șicane mai ales la capitolul libertății, lucru esențial pentru dânsul, nici el n-o putea supăra în legătură

cu gospodăria, lucru ce părea esențial pentru ea. Fericit deci că-și putea face de cap, era destul de șmecher ca să pozeze, în fața nevesti-sii, în soțul cu care e lesne de trăit.

Nu insistă deci, și doamna Dubost, înainte chiar ca soțul ei să fi părăsit cazarma, fu instalată în aleea Van Dyck, la etajul al treilea, în aripa care dădea spre curte. Acolo, după etaj, se aflau remizele, odaia slugilor, sala de lenjerie, niște cămărițe, și, sus de tot, locuințele acelora dintre servitori care nu dormeau în pavilionul paznicului.

Dar noua venită nu-și luă slujba în primire decât după ce-i fusese terminat costumul. La marea burghezie dispăruse pe atunci obiceiul de a se mai da copiii la doică, și femeia angajată într-o familie, ca să aibă grijă de un copil, ori de unde ar fi venit, trebuia, ca să fie într-adevăr doică sau doar dădacă, să îmbrace uniforma tradițională: șorțul alb, corsajul gata să plesnească, umflat ca un burduf, boneta de batist și „coroana" din tafta cu două panglici late, care fluturau până la călcâie, pe deasupra pelerinei. În prima zi când doamna Dubost trebuia să-i ducă pe copii la Bois de Boulogne – căci Bousardelii, care și-ar fi trimis progeniturile în parcul Monceau, dacă ar fi locuit doar la cinci sute de metri de acolo, îl socoteau un loc de plimbare nesatisfăcător din moment ce trăiau la marginea peluzelor sale – în acea zi deci, doamna Dubost se prezentă în salon, după dejun, și apariția ei făcu să se lumineze odaia, făcu să înceteze discuțiile. Căci dădaca, mare și grasă, îmbrăcată într-o jupă și o bluză de alpaca gri, era superbă. Coroana, taftalele ecosez, roz și verde, pentru care croitoreasa nu făcuse economie de material, îi puneau în valoare tenul lăptos și pur; la înălțimea ochilor niște bule de aur ajurat atârnau la capătul lănțișoarelor lor, adăugând o ultimă tușă acestei frumuseți a Flandrei.

Amélie Boussardel surâse cu satisfacție în fața operei sale, căci meditase îndelung la acest ansamblu, alegând culorile care se potriveau unei blonde.

– Foarte bine, dădacă, foarte bine. Întoarce-te. Fă câțiva pași, spuse ea, nu atât pentru a-și verifica izbânda, cât pentru a o impune martorilor scenei.

– Felicitări, draga mea! zise Caroline-Edgar cumnatei sale, după ce bona ieși. Cu femeia aceasta alături, poți să te arăți și în trăsură.

– E bună de pictat, zise Amaury.

Agentul de schimb, totdeauna sensibil la luxul exterior al casei, lăudă acest nou costum pentru bone. Nu arătau mult mai bine îmbrăcate astfel decât dădacele de odinioară în costumele lor de nivernese sau din Chaucois? Apoi rosti cu emfază: E mult mai parizian așa. Cum o cheamă?

– Aglaé, răspunse noră-sa.

Amélie descoperi în curând, cu bucurie, că valoarea Aglaéi depășea calitățile ei flamande.

– Această fată nu cere decât să se ridice, îi spuse cumnatei sale. Știe mai multe lucruri decât s-ar crede, și de fiecare dată când îmi întinde cartea rămân uimită ce mână frumoasă are. În fond, putea pretinde un soț mai bun decât Dubost, care e foarte devotat bărbatului meu, sunt de acord, dar care va rămâne totdeauna ceea ce este.

În casă, situația Aglaéi se îmbunătăți. Când era ziua doamnei Boussardel, dădaca era chemată în salonul cel mare, cu copiii, de cinci-șase ori în aceeași după-amiază. Tabloul pe care-l alcătuia ființa aceasta frumoasă, precedată de cei doi copii mai mari și ținându-l în brațe pe micul Ferdinand, avea totdeauna același succes. Uneori, cedând modei, stăpâna ei o lua în diverse vizite, cu mica Emma, care mergea atunci pe patru ani.

Aglaé nu era pizmuită de slugi. Ceilalți servitori îi recunoșteau meritul și-i apreciau amabilitatea; nu refuza niciodată o mână de ajutor primei cameriste la călcarea pliurilor vreunei rufe, treabă ce-i reușea la perfecție, nici bucătăresei, ca să-i ajute să facă *waterzooil*-ul belgian de pasăre sau *volovan*-ul cu orez și carne de vițel.

În acea de a doua vară în care o însoți pe doamna Boussardel la Grançay, Aglaé fu nevoită să rămână singură cu trei copii, căci, aproape imediat, Amélie fu chemată la Paris: mătușa Patricot, în vârstă de optzeci și cinci de ani, era pe ducă, se simțea rău și-o chema pe fina ei.

Amélie, în care, la primirea scrisorii se deșteptă o lume de amintiri, urcă în primul tren; dar, de îndată ce-o văzu pe Lionnette, care-o aștepta îmbrăcată în negru, la gara Austerlitz, înțelese că nașa ei nu se mai afla printre cei vii. Această prezență, această delegată a familiei Clapier o împiedica să se lase în voia emoției.

– Ah! Eram sigură de imensa ta mâhnire! zise Lionnette observându-şi cumnata, care, ţeapănă, se lăsă îmbrăţişată. I-am spus eu lui Achille: „Rămâi la Saint-Cloud, eu mă întoc la Paris, mă duc la gară, nu vreau ca biata Amélie să nu găsească pe nimeni când va coborî din tren, sau să afle vestea funestă de la vreun servitor". Femeile ştiu să se înţeleagă mai bine una pe alta...

– Când a murit naşa?

– Azi-dimineaţă, la ora zece.

– Spui, întrebă Amélie după un moment, că Achille a rămas la Saint-Cloud. Deci şi dimineaţă se afla acolo? A asistat la ultimele ei clipe?

– O, nu! Vai! Doamna Patricot, până la sincopa care a dat-o gata, a fost lucidă şi nu primea pe nimeni...

– A murit fără nimeni lângă ea?

– A murit, dragă Amélie, având în odaia ei doar nişte slugi şi pe domnişoara ei de companie. Nu-i înfricoşător?

– Ba da... zise Amélie cu jumătate de voce, îndreptându-se spre ieşirea din gară.

– Şi totuşi, ştii, ne-am făcut datoria. În fiecare zi, în ultima vreme, unul dintre noi se ducea după veşti.

În trăsura care se îndrepta spre Saint-Cloud, căci Amélie nu mai trecuse prin aleea Van Dyck, doamna Boussardel se prefăcu obosită, şi închise ochii ca s-o oblige şi pe cealaltă să tacă. De fiecare dată când echipajul trecea prin faţa unui felinar şi câte o lumină furişă, circulară, intra pe geam, Lionnette arunca o privire vecinei sale. Crezu că adormise. În realitate, Amélie se gândea, îşi amintea, îşi scormonea durerea. Cei treizeci de ani care se apropiau îi şi îndepărtaseră farmecul chipului, şi când făcea un efort de gândire, trăsăturile ei căpătau o expresie încăpăţânată, trufaşă, în care regăseai, modelat de zece ani de existenţă conjugală şi maternă, ceea ce contesa Clapier numise odinioară aerul morocănos al Améliei.

Fina mătuşii Patricot avu o tresărire când i se deschise uşa camerei mortuare: o călugăriţă stătea acolo şi se ruga. Cum nu putuseră găsi, şi din motive temeinice, un scaun de rugăciune în toată casa, i se adusese călugăriţei unul din acele scaune vechi de joc, numit de pontaj, şi care se aseamănă cu nişte scaune de rugăciune cu picioare înalte. Amélie făcu un semn Lionnettei şi

amândouă ieșiră. Cele două femei se aflară singure în culoarul luminat slab de o mică lampă-aplică.

– Cine a chemat-o pe călugărița asta? întrebă Amélie, închizând ușa odăii.

– Dar... noi, răspunse Lionnette.

– Ascultă, Lionnette. Pentru că ție ți-a venit ideea asta, tot tu vei fi cea care-i va da papucii. Știi foarte bine că doamna Patricot n-ar fi suferit-o în preajmă-i.

– Dar asta se va afla, și ce va spune lumea? Gândește-te la scandal!

– Puțin îmi pasă, zise Amélie cu acel ton pe care știa să-l ia în anumite împrejurări. Spiritul nașei mele mai domnește în această casă și n-o să mă ridic împotriva lui. Dar nu-ți face griji, Lionnette, dacă ți-e greu să-i faci vânt călugăriței, mă ocup eu de treaba asta.

– Totuși, e vorba de sufletul celei moarte, încercă Lionnette, cu un aer teatral.

– Oh, sufletul ăsta nu se mai sinchisește de preocupările noastre. Doamna Patricot se poate înfățișa liniștită în fața Domnului.

– Draga mea, deși știu bine unde te-a mai împins odată concepția asta a ta despre credință...

Cu ochii strălucitori, Amélie deschisese gura ca să răspundă.

– Haide, haide... se auzi o voce în spatele ei.

Amélie se întoarse. Ridicând o draperie, contesa Clapier, urmată de Achille, înaintă în semiobscuritatea culoarului. „Deci erau toți trei aici, iar aceștia doi trăgeau cu urechea", gândi Amélie, în timp ce maică-sa o îmbrățișa. Sentimentul vag al unui pericol o calmă dintr-o dată, îi alungă acea iritare în care durerea ei își găsise alinare. Reluă pe un ton ridicat.

– În concluzie, socot această discuție de prisos. Nașa nu era femeia care să moară fără să lase instrucțiuni. S-a găsit vreo hârtie?

– Noi nu ne-am atins de nimic! Te-am așteptat pe tine!

Cei trei Clapier protestară în cor. Amélie îi privi cu surprindere.

– Să căutăm testamentul înaintea sosirii tale? continuă contesa. Cum te-ai putut gândi la una ca asta, Amélie?

– Dar eu nu vă vorbesc de testament. Testamentul trebuie să fie la notar, și ne vom putea asigura de asta mâine dimineață.

Doamna Clapier schimbă o privire cu fiul ei.

– Amélie, urmă contesa, e ciudat, dar notarul n-are nimic. Achille a trecut azi-dimineață pe la notariat, în drum spre primărie, unde urma să declare decesul, și din discuția cu notarul a aflat că mătușa noastră n-a depus nici un testament. A vorbit mereu despre el, dar nu l-a făcut niciodată.

– Atunci testamentul este aici.

– Probabil, rosti doamna Clapier.

– E sigur, spuse Amélie.

Dori ca întâi să se reculeagă un moment în fața trupului nașei sale. Toți trei o urmară. Intrând în odaie cu autoritate, Amélie spuse un cuvânt la urechea maicii care lăsă familia singură.

Căutările începură după o oră. Amélie, care-o rugase pe cameristă să continue veghea lângă moartă, o chemă pe domnișoara Zélie; domnișoara de companie îi destăinui că doamna Patricot își aranja de obicei hârtiile personale în secreterul de marchetărie, din fața ferestrei salonașului.

Coborâră la parter. Clapierii, puțin familiarizați cu această casă, o lăsară pe Amélie să treacă înaintea lor. Ea începu să cerceteze metodic secreterul; luminată de lampa pe care Achille o ridicase deasupra capului, le simțea pe cele trei rude grupate în jurul ei urmărindu-i cu atenție mișcările. Clasate în sertar, trecură pe sub ochii și prin mâinile Améliei scrisori, chitanțe vechi, foi de conturi și chiar valori mobiliare. Continuă această percheziție, această violare a intimității pe care n-ar fi putut s-o conceapă în timpul vieții nașei sale, dar care a doua zi după moarte devenise o pioasă obligație; își măsura gesturile, încerca să-și facă degetele cât mai ușoare. Deschise un portofel care conținea bilete de bancă; testamentul nu era acolo. Domnișoara Zélie, chemată din nou, dezvălui taina secreterului; dar ascunzătoarea era goală. Amélie se îndreptă, își tamponă fruntea cu batista și-și ridică privirea spre etajul de deasupra, unde se afla camera mortuară. „O, nașă, oare unde să fie testamentul?“ se gândi ea. Apoi cu glas tare:

– Va trebui să-l căutăm în altă parte.

– Dac-am lăsa pe mâine? propuse doamna Clapier. E târziu, sunt zdrobită, tu trebuie să fii la fel, draga mea copilă. La urma urmei, nimic nu ne presează.

– Mamă, mai e problema asta religioasă. Trebuie să hotărâm fără întârziere cum facem cu înmormântarea.

Contesa își consultă dintr-o privire fiul și nora.

– În definitiv, zise brusc Achille cu autoritatea celor care într-o discuție, încă n-au luat cuvântul, mă întreb dacă Amélie n-are dreptate. Ea cunoștea ideile mătușii noastre mai bine decât noi, și dacă în sufletul și în conștiința ei socoate că ceea ce vrem să facem nu se justifică...

Lionnette, surprinsă de cuvintele soțului ei, începu s-o lase și ea mai moale cu înmormântarea cu slujbă; contesa, cu un aer țeapăn, nici nu voi să audă de așa ceva. Dar până la urmă, bătură cu toții în retragere, și Amélie hotărî să facă cum va crede ea de cuviință. Declară că va rămâne peste noapte în casă: va cere să i se pună așternuturi în vechea ei cameră, legată de odaia nașei sale.

– Veniți din nou mâine dimineață, zise ea, vom încerca să căutăm acel testament, luând odaie cu odaie și mobilă cu mobilă. Am să vă aștept ca să începem.

– Oh, nu ne îndoim, spuse Lionnette, departe de noi gândul...

Nu-și isprăvi vorba; Amélie se întoarse spre ea mirată de gândul unei suspiciuni posibile, îndreptată de data asta chiar împotriva ei. „Se duc totuși și mă lasă aici singură, fără cea mai mică obiecțiune... Cât sunt de derutanți!"

Îi însoți în vestibul, și o rugă pe mamă-sa să anunțe în aleea Van Dyck că sosise cu bine. Cei trei Clapieri se încotoșmăniră în fața Amélei, trecându-și parte peste parte, încheindu-și cu grijă veșmintele pe trupurile lor. Amélie rămase singură cu domnișoara de companie, care-i istorisi ultimele zile, ultimele momente ale mătușei sale.

– Nici mama, nici cumnată-mea nu te-au deranjat, nu-i așa? întrebă Amélie.

– Nu, doamnă. Le-am exprimat tot regretul meu că nu-i pot lăsa să urce în camera ei. Dar asta a fost dorința doamnei Patricot, atâta vreme cât s-a mai aflat pe lumea asta. Doamnele acelea n-au insistat. N-au intrat în odaie decât după ce moartei i s-a făcut toaleta și după ce-am pus camera în ordine. Am socotit că nu le pot refuza. Totul se terminase și apoi, la urma urmei, erau din familie.

– Ai făcut bine... Deci acele doamne au plecat și nu s-au înapoiat decât astăzi, după ce totul s-a terminat?

– Nu, doamnă, au venit cu noaptea-n cap, și știind că sfârșitul e aproape, n-au mai părăsit casa. Au așteptat în compania domnului, fratele dumneavoastră.

– Și unde-au așteptat în tot acest timp?

– În salonaș.

Amélie se duse să se odihnească și ceru să fie sculată la ora patru, ca s-o vegheze pe nașa ei până la sosirea celor trei rude.

– Vom începe căutările cu parterul, le zise ea. Să mergem mai întâi în salonul cel mare. Domnișoara Zélie și camerista ne vor ajuta.

Se înțeleseră să cerceteze, din principiu, tot, mobile, dulapuri, cufere, saci de lucru; odaia fu luată de la stânga la dreapta. În toiul căutărilor, un servitor veni s-o anunțe pe doamna Boussardel că sosise domnișoara Le Hirbec. De-o seamă cu nașa Patricot, informată în ajun despre moartea prietenei sale intime, o și văzuse pe patul de moarte; se întorcea ca s-o sărute pe Amélie, pe care-o cunoștea încă din primele și îndepărtatele vacanțe petrecute de ea, ca fetiță, la Saint-Cloud.

– Continuați fără mine, le zise Amélie Clapierilor, și celor două femei care-i asistau.

Părăsi salonul pe care nu-l isprăviseră de cercetat. Domnișoara Le Hirbec era o persoană mică, încă sprintenă, vorbăreață și nostimă, aproape la fel de colțuroasă ca fire, dar mai puțin sălbatică decât doamna Patricot, care-o poreclise șoricelul ei alb. O îmbrățișă pe Amélie, care-o duse în grădină, sub bolta acoperită cu verdeață, unde-i plăcea mătușei să stea. După cinci minute de emoție reciprocă, Amélie explică, de ce preferase să coboare în grădină; în casă se efectuau cercetări metodice ca să se găsească testamentul. Domnișoara Le Hirbec se ridică de pe scaun cu vioiciune:

– Am să te conduc drept la testament, copila mea! Știu eu unde e! Draga mea prietenă, care era neîncrederea personificată, nu se putea hotărî să-l înmâneze notarului. Îl vom găsi în secreterul din salonaș.

– Nu-i acolo, domnișoară; l-am căutat eu însămi.

– Ei! Nu cunoști ascunzătoarea!

– Iertați-mă, domnișoară, Zélie mi-a arătat-o, dar ascunzătoarea era goală.

– Ascultă, micuța mea, zise bătrâna, testamentul a fost tot timpul acolo, l-am văzut cu ochii mei. Dacă nu mai este, înseamnă că a fost luat! Biata de tine! strigă ea. Pierzi o avere! Bunuri imense! Scumpa mea prietenă ți-a lăsat tot, mi-a spus-o de o sută de ori. În decurs de cincizeci de ani veniturile ei sporiseră considerabil. Ar fi trebuit să fii milionară!... Să alergăm la procuror! Ei bine, ce-ai rămas înfiptă acolo?

– Domnișoară, spuse Amélie, a cărei voce se schimbă, vreți să sesizez poliția? Dar gândiți-vă că dacă n-ar exista nici un testament, toată moștenirea ar reveni tatălui meu, așa că singurele persoane care ar avea interes să deturneze această hârtie...

– ...Sunt cele din familia dumitale. Și ce-are a face asta? Haide, pentru un asemenea fleac te lași jefuită ca-n codru? Ba chiar mai rău, fata mea! Lași să fie batjocorite intențiile nașei dumitale, care te adora și care se bucura să te facă bogată? Eu sunt martoră la asta! Voi atesta drepturile dumitale!

– Domnișoară, nu vom putea furniza probe!

– Cum?

Domnișoara Le Hirbec, potolită de aceste vorbe rezonabile, o privi pe Amélie cu gura căscată, și recăzu în scaunul ei de fier.

– Va trebui, reluă ea, să regăsim ciornele... Ceea ce e foarte improbabil. Și poate că nici nu sunt valabile. Stai!

Se ridică în picioare și, tot gândindu-se, repetă: „Stai!" clipi din ochi și păru să caute ceva departe, în trecut.

– Copila mea, știi ce sunt pe cale să mă întreb? Dar sigur... să nu fac vreo greșeală...

Un moment, cele două femei tăcură; mâinile mici și înmănușate ale bătrânei domnișoare încetară să se mai agite; rămase imobilă, apoi întreg mecanismul se puse din nou în mișcare.

– Iată, dacă memoria mea nu mă înșală, nașa dumitale a făcut trei testamente: primul, datând din copilăria dumitale și în care îți lăsa tot, al doilea, când a aflat că intri la mănăstire, prin care te dezmoștenea, și al treilea când a reînnodat legăturile cu dumneata, și în care îți lăsa din nou toată averea. Urmărește-mă bine, zise ea, ajutându-se de trei degete de la mâna dreaptă, pe care și le atingea și le îndoia pe rând. Când doamna Patricot a redactat al treilea testament, l-a distrus pe-al doilea; știu că doar

l-am ars împreună. Dar, scriindu-l pe al treilea, nu l-a distrus oare și pe primul? Nu imediat, desigur, căci la intenția de a te călugări, nașa dumitale a făcut o congestie cerebrală, și-mi amintesc că săptămâni întregi n-am lăsat-o să se ocupe de treburile ei... Micuța mea, dacă acest prim testament mai există, ești salvată. Și dacă mai există, nu cred că și-a schimbat locul în decurs de cincisprezece ani! Ea îl pusese... da, în fundul dublu al casetei sale cu bijuterii, strigă domnișoara Le Hirbec, bătând din palme.

– Dumnezeule! strigă Amélie, privind spre casă. Caseta cu bijuterii se află în camera nașei, și poate că rudele mele au și ajuns cu căutatul la primul etaj!

Cele două femei alergară. La zgomotul ușii de la intrare, pe care Amelie o deschise brusc, mama sa apăru în pragul salonașului.

– Draga mea copilă, nimic. Măcar că am cercetat totul cu cea mai mare grijă...

Restul se pierdu pentru Amélie, care urcă scara în goană, urmată cu greu de bătrâna domnișoară. În pragul camerei, Amélie se stăpâni, din pricina nașei sale întinsă pe pat, sau poate din cauza bătrânei bucătărese care veghea trupul. Intră, se duse drept la comodă, întinse mâna și rămase cu ea în aer.

– Chemați-i, trebuie să fie de față, îi șopti ea domnișoarei Le Hirbec, care dădu poruncă unei slugi.

Amélie așteptă. Când pasul celor trei Clapieri fu destul de aproape, ea voi să repete gestul spre casetă, dar nu mai putu. Se clătină. Bătrâna domnișoară o dădu de-o parte.

– Trusa de chei a doamnei! porunci ea.

Scurta frază fu rostită într-o mare liniște. Toți tăceau. Nici o explicație. Domnișoara Le Hirbec alese o cheiță cizelată, deschise caseta, pipăi capitonajul de satin albastru care dubla fundul, găsi șiretelul, făcu o mișcare și puse mâna pe plicul care ieși la iveală. Se auzi zgomotul unui trup care se prăbușește. Nu era Amélie, care, foarte albă, foarte dreaptă, trecu în camera ei.

Înainte de a o urma, domnișoara Le Hirbec aruncă o privire de înțelegere spre patul unde mătușa Patricot, cuprinsă de nemișcarea morții, aștepta să fie pusă în sicriu. În odaia de alături, Amélie, aproape leșinată într-un fotoliu, se împurpura încet-încet, și părea că-i lipsește aerul. Domnișoara Le Hirbec strigă după ajutor. Intră domnișoara de companie.

– Taie-i panglicele corsetului! Repede! vezi bine că se sufocă.

– Vai... zise domnișoara Zélie manevrând foarfecele. Prea multe emoții. Și doamnei contese i-a venit rău!

Amélie, cu capul răsturnat pe spatele fotoliului, suspină în sfârșit. Domnișoara Le Hirbec o bătu peste mâini.

– Haide, micuța mea, haide, plângi dacă asta te ușurează, dar nu fi tristă. Oamenii ăia nu valorează nici o lacrimă.

Pe jumătate conștientă, Amélie bâlbâi:

– Ah! domnișoară, domnișoară, ați salvat averea copiilor mei!

Mătușa Patricot fu pusă în sicriu după-amiază și condusă la cimitirul din Saint-Cloud a doua zi dimineață. Nu se făcu nici o ceremonie religioasă. Pe lângă faptul că testamentul, singurul cunoscut, deci valabil, era categoric asupra acestui punct, dispozițiile date de Amélie nu ridicară nici o obiecție. La înmormântare, în afară de contesa Clapier, de Achille și de Lionnette, fu văzut și contele, care poate că nu știuse nimic, și cele patru personaje își jucară cu o demnitate perfectă rolul de rude îndoliate. Pe drum, la casa moartei ca și la cimitir, Amélie se așeză firește, între mama ei și Lionnette, și nimic din atitudinea lor reciprocă nu lăsă să se bănuiască prin ce abis moral erau despărțite de acum încolo cele trei femei. Însăși domnișoara Le Hirbec, a cărei atitudine era de temut, respectă regula jocului, și nu lăsă să transpară nimic. Contesa Clapier atenuă scandalul acestei înmormântări fără preot, cerând peste câteva zile să se facă la Saint-Honore d'Eylau o slujbă cu cor și orgă, pentru odihna sufletului răposatei. Amélie își întârzie plecarea la Grançay, ca să asiste și ea la slujbă.

După ce luă, împreună cu notarul, câteva măsuri imediate, lăsă provizoriu casa de la Saint-Cloud în mâinile domnișoarei Zélie, amânând pentru toamnă preocupările mai importante. Îi trimise mamei sale o scrisoare ca s-o prevină că ea se întorcea în Berry.

Contesa apăru la gară cu nora ei pentru saluturile de rigoare, și Lionnette, scuzându-l pe Achille care nu se putuse face liber, oferi cumnatei sale niște cornete cu bomboane pentru copii. Boussardelii, întorși la Paris, care nu-și cruțaseră oboseala acelor zile de doliu, erau și ei acolo. Se făcuse seară. La

strigătul: „În vagoane!", urcară fiecare, unul după altul, pe scară, ca s-o îmbrățișeze pe Amélie, al cărui bust se decupa în ușa vagonului „doamnelor singure". Ea primi sărutul mamei sale între cel al agentului de schimb și cel al lui Victorin. Trenul se puse în mișcare și Amélie văzu agitându-se laolaltă batistele celor două familii care se confundau; dar în lumina proastă de pe peron, ea nu-i mai putu distinge pe Clapierii îmbrăcați în negru, în timp ce Boussardelii, în costume de vară, mai luminoase putură fi văzuți multă vreme.

CAPITOLUL XXV

Amélie își regăsi mica familie, care-o aștepta în curtea în formă de semicerc. Cei trei copii arătau minunat, și ea se simți răsplătită pentru momentul greu prin care trecuse. Îi strânse în brațe, îl lăsa pe unul, îl lua pe celălalt, cu dorința de a le spune la ureche: „Sunteți bogați, v-am adus o avere pe care n-o datorați nimănui".

– Îi iau în trăsură până la castel, le zise ea celor două bone care îi însoțiseră.

Îl așeză pe cel mai mic pe genunchi. Cupeul trecu de grilaj.

– Dar cum se face că dădaca nu-i aici?

– O doare piciorul, zise Théodore roșind.

– Din pricina lui Théodore! strigă Emma.

– Ei bine, cine te întreabă, pârâtoare mică? spuse mama, și apoi, către vizitiu: Despre ce-i vorba, Germain?

– Despre o lovitură de copită, doamnă.

– Doica n-are nimic rupt?

– Nu, doamnă.

– Bun, ăsta-i principalul! E deci un făcut, le zise ea copiilor, să nu pot lipsi fără ca voi să nu faceți imediat prostii?

– Dar mamă... făcură cei doi mai mari.

– Tăceți! Nu de la voi aștept informații! Și te dispensez odată pentru totdeauna, domnișoară, să te mai amesteci unde nu-ți fierbe oala, și mai ales să-ți acuzi fratele, ceea ce este foarte urât!

Îi făcu să tacă și-i pironi cu privirea până la castel. Nu era totuși decât o tactică; fericirea de a-i fi revăzut îi umplea inima. Doamna Boussardel își iubea copiii, dar fără preferințe, fără orbire, fără slăbiciune. Dură și exigentă față de ea însăși, se arăta la fel și cu ceilalți. Slugile spuneau despre ea: „Doamne e aspră", iar copiii ei: „Mama e severă". Ținea într-adevăr la o educație fermă, socotind că asta călește caracterul și-i dă o formă excelentă. Uitase cât suferise ea însăși din pricina lipsei

de tandrețe și de înțelegere a maică-sii! Dealtfel, își iubea cu pasiune copiii, dar nu le-o arăta decât prin devotamentul, vigilența, virtuțile ei puternice; firea sa, cu totul interiorizată, nu-i îngăduia demonstrații ale sensibilității. În ce privește înțelegerea, îi înțelegea perfect; înclinările li se manifestau, cel puțin ale celor doi mai mari. Théodore, înclinat ca și tatăl său către exercițiile fizice, nu visa decât la vânătoare și la cai; în vara aceea, pentru că împlinea șapte ani, vârsta judecății, i se încredințase o carabină mică, de copil, și fusese învățat să tragă cu ea. Emma, dimpotrivă, atentă, sedentară, vădea înclinații către discuțiile oamenilor mari, și uneori răutate; cea mai mare plăcere a ei era să-i prindă pe ceilalți greșind; când fratele sau vreunul dintre verii ei făceau o poznă, răsturnau ceva pe fața de masă, ea izbucnea în râs, încântată de această greșeală, și încântată s-o sublinieze. Bunicul ei o numea adesea râzând: „domnișoara pisăloagă". Fetița o admira mult pe mătușa Liline, a cărei influență asupra ei era vădită, deși mătușa părea puțin contrariată de lipsa de subtilitate înnăscută a fetiței. În această familie, tipurile se repetau, și nu numai din mamă în fiică și din tată în fiu, ci și din mătușă în nepoată, din socru în ginere, ca și cum ereditatea prin educația primită sau prin imitarea exemplului ar fi fost mai puternică decât ereditatea prin sânge.

Sentimentele Améliei pentru fiica sa nu erau afectate de acele cusururi ale Emmei, pe care le vedea, dar pe care își spunea că educația le va face să dispară. Doamna Boussardel nu era dintre acele mame care nu-și iubea copiii decât pentru că sunt frumoși sau înzestrați sau afectuoși; ea îi iubea pentru un motiv profund și constant: erau copiii ei.

Aglaé, care stătea în pat și pe care Amélie se duse s-o vadă, avea coapsa groaznic de rănită. Plaga nu părea infectată, dar sângele se răspândise în sus, spre șold, și doamna Boussardel puse să se înhame caii ca să-l aducă pe medicul din Sancerre.

– E un fleac, zise Aglaé, doamna se deranjează prea mult pentru mine, am pus apă de plumb.

– Apă de plumb! Dar biata mea fată, o izbitură de copită în asemenea loc poate să-ți zdruncine ceva, și toată apa de plumb din lume nu-ți va fi de nici un folos! Cum ți s-a întâmplat asta?

– Numai din vina mea, doamnă. Rândașul îl scosese pe Tourbillon și eu m-am aruncat în picioarele acestui cal.

Cum Tourbillon era un armăsar arab pur-sânge, foarte capricios, căruia singur Victorin îi venea de hac, Amélie, mai ales după spusele Emmei, bănui un mister, dar pentru a o menaja pe bolnavă n-o mai întrebă nimic. Nu-i mai întrebă nici pe ceilalți servitori, prea prudentă pentru a o expune bârfelii slugilor pe această doică-guvernantă, pe care ea o înălțase mai presus de ceilalți. Maurisson fu cel care-i dezvălui Améliei adevărul despre accident. Tânărul Théodore, fără știrea celor de care depindea, obținuse de la rândaș să-l lase să se urce pe Tourbillon. Simțindu-se încălecat, calul se enervă, se cabră, scăpă din mâna omului care-l ținea de frâu și o luă la goană nebună pe aleea cea mare de nuci, a cărei pantă spori primejdia. Aglaé tocmai se plimba pe acolo cu Ferdinand și cu Emma. La zgomotul galopului, ea se întoarse, văzu pericolul, îi adăposti pe cei doi micuți în scobitura unei gropi, poruncindu-le să nu se miște, așteptă calul, își sumese fustele, se aruncă înainte-i, agățându-i-se cu toată greutatea de grumaz și strigând: „Sări, domnule Théodore! Sări!" Copilul fu găsit năucit în iarbă. Animalul și femeia se rostogoliseră unul peste altul; fuseseră nevoiți să facă o targă ca s-o ducă pe Aglaé.

După ce ascultă povestirea, doamna Boussardel îl chemă pe rândaș. Îi făcu socoteala și-l concedie pe loc. Théodore fu pus două zile la arest, cu pâine uscată și apă, în cabinetul negru, cu obligația ca atunci când va ieși să ceară iertare dădacei în fața tuturor celor de la castel.

– Vor fi și ceilalți servitori de față? întrebă el galben de umilință.

– Sigur, răspunse mamă-sa, și, cum Emma pufni în râs, fu lipsită de desert. Bătea vântul pedepsei. După care, doamna Boussardel urcă în mansarda Aglaéi.

– Dădacă, îi zise ea intrând, știu tot. Recunoștința mea nu se va sfârși decât odată cu viața. Și cum vreau să păstrezi din această zi, care putea să-ți fie fatală, o altă amintire decât niște cicatrice, ține!

Plecându-și capul, își scoase de la gât lanțul mare, de care atârna un ceas de aur cu inițialele ei. Îl trecu pe după gâtul doicii, mută de uimire, care începu să plângă.

– Începând de azi, faci parte din familie, spuse doamna Boussardel, care nu-și putea închipui cinste mai mare.

Aglaé își dovedi atașamentul, rămânând la fel de răbdătoare cu copiii, la fel de serviabilă cu slugile. Raporturile dintre doamnă și ea deveniră totuși mai strânse; Aglaé ajută cu propriile ei mâini să fie adus pe lume cel de-al patrulea copil al stăpânei sale, o fetiță care fu numită Louise.

Dar pe nevasta lui Dubost o aștepta și o consacrare publică. Boussardelii iubeau și multiplicau portretele de familie. În afară de numeroasele schițe în creion datorate mătușii Liline, în afară de marele tablou al lui Hippolyte Flandrin, galeria din aleea Van Dick se ilustrase printr-un portret al agentului de schimb, în culmea carierei sale, singur, fără fratele său, și pe care i-l comandaseră lui Cabanel ca să-l acrediteze mai bine pe Amaury pe lângă el. Amaury a fost primul care, la început mai în glumă, mai în serios a adus vorba de un portret al Aglaéi.

– E un model unic, le spuse el. E Hélène Fourment în persoană. Amélie, las-o să-mi pozeze câteva ore la vila Monceau!

Amélie, cu toată lipsa ei de prejudecăți, nu socoti acest lucru cuviincios. Dar Boussardel avu ideea unei compoziții care să alcătuiască un nou tablou de familie: doica ținându-l pe noul-născut în brațe și înconjurată de ceilalți trei copii. Noră-sa nu mai avu ce obiecta împotriva acestui lucru. Deși Amaury ar fi preferat să realizeze un tablou de un gen mai deosebit, costumând-o și pieptănând-o pe Aglaé în stilul matroanelor flamande, se grăbi să satisfacă dorința tatălui său. Îl vedea, cu spaimă, pe punctul de a se blaza, fiindcă avea un fiu artist. O mențiune onorabilă la salonul din 1874 și atâtea relații frumoase în lumea oficială a artei nu-i furnizaseră tânărului nici achiziții din partea statului, nici comenzi de portrete; lipsit de toate acestea, care pentru agentul de schimb reprezentau semnul neîndoielnic al succesului, Boussardel nu mai putea vedea în ocupațiile lui Amaury decât lene și trândăveală. Se gândi că, după moartea lui Edgar, de la care și trecuseră șapte ani, ar cam fi fost timpul ca tradiționalul atelaj al fraților Boussardel să fie reînchegat; începu să discute cu Amaury despre afacerile biroului și să-i vorbească despre ziua când va trebui să-și petreacă măcar după-amiezele acolo. Se apropia deci clipa când acesta urma să intre în „ordinea Boussardel".

Tânărul pictor privea deci ca o amânare compoziția pe care o voia tatăl său; acceptă o Hélène Fourment, gătită de duminică,

cu cunună de brebenei albaștri, cu rochie de mătase, ca gușa porumbelului, și șorț alb. Simulă entuziasmul.

– Voi trimite tabloul la Salon! Îl voi numi *Doica fericită.*

Căuta toate ocaziile ca să-și mențină îndeletnicirea de pictor. Banca de Scont, cu care biroul Boussardel avea legături, negocie atunci achiziționarea sălii Ventadour, urmând să facă transformările necesare și să-și instaleze acolo birourile; Teatrul Italian, înghesuit de noile vremuri, cedă locul său Băncii. În actul de cumpărare al ilustrei săli de spectacol, figurau și sculpturile și picturile interioare, și estimarea lor justifica cifra prețului de vânzare; dar te întrebai ce valoare comercială puteau avea acele decorațiuni?

Într-o seară, la masă, în aleea Van Dyck, agentul de schimb vorbi despre acest amănunt și Amaury se oferi să examineze acele opere.

– Bine, zise tatăl său, te voi lua cu mine la proxima noastră întâlnire acolo.

El ținu astfel, într-o dimineață, în sala Ventadour, un consiliu ciudat alcătuit din oameni de Bursă și oameni de Bancă, cărora li se alătură și Amaury; aceasta fu una dintre ultimele pâlpâiri aruncate de steaua lui de artist. Pierduți în mijlocul parterului, în acele clar-obscururi în care ziua scălda niște locuri ce nu se trezeau decât noaptea, în centrul acelei nave din alb și aur, unde l'Alboni și la Cruvelli străluciseră, unde rămasul-bun al lui Patti mai vibra încă, unde Tamberlick făcuse furori, o jumătate de duzină de financiari, care nu-și scoseseră nici măcar pălăriile înalte, își plimbau privirile curioase în jur. Cu gest sigur, cu index precis, împărțeau, distribuiau, închideau acel spațiu bântuit de fantome și de prestigiu, prevedeau unde vor plasa casele de bani, unde holul central, unde birourile, unde sala de consiliu.

– Tată, spuse Amaury agentului de schimb, puțin mai la o parte, m-am urcat la galeria a treia pentru a cerceta plafonul. Nu valorează nici cinci sute de franci.

– Eh! După cum aud, Banca de scont nu va păstra decât operele mari.

Amaury trimise *Doica fericită* la Salonul din anul următor. Măcar că reunise în pânza sa toate elementele capabile să placă juriului, și chiar să-l flateze, căci anumite părți păreau o pastișă

după unii pictori din juriu, nici o răsplată nu consacră rodul atâtor eforturi.

Odată expoziția închisă, tabloul se reîntoarse în aleea Van Dyck, dar Boussardel-tatăl nu-i acordă onorurile galeriei de la parter, unde un Flandrin și un Cabanel se învecinau cu opere de prima mână, fie cumpărate, fie moștenite de la doamna Théodorine. Atunci Amélie ceru tabloul pentru apartamentul ei; o făcu atât ca să aline rana lui Amaury, cât și pentru că *Doica fericită* îi plăcea. Doar nițel mai puțin ignorantă în ale artei decât socrul său, nu-și închipuia că ar putea să aibă alte portrete mai bune ale copiilor săi. Maniera pictorului Amaury Boussardel, impersonală, plată, moartă și foarte asemănătoare cu altele, nu trezea nimic în ea.

Victorin se prefăcea mereu c-o ignorează pe Amélie; scena calului înfuriat, cu toate urmările sale, nu-l determină să renunțe la această atitudine. Tocmai atunci, Dubost apăru iar în aleea Van Dyck și-și reluă atribuțiile de valet de cameră. Plictisindu-se la Lille, de când soția sa nu mai era acolo și de când stăpânul nu mai cerea permisii pentru el, sfârși prin a face caz de niște chestiuni complicate de familie, până când fu eliberat.

Își regăsi nevasta, odaia, din care ea făcuse un mic domeniu ordonat, strălucind de curățenie, dar nu mai regăsi viața conjugală așa cum nădăjduia. Aglaé se atașase de stăpânii ei și-și revărsa asupra lor toată afecțiunea. Măcar că era acum ajutată de două bone – dintre care una se culca în apartamentul copiilor, și cealaltă, o luxemburgheză, îl învăța germana pe Théodore – dădaca era din ce în ce mai prinsă de treburile ei; crescând, copiii mai mari nu scăpaseră cu totul de sub autoritatea ei, și doamna le impusese celorlalte două bone ale copiilor să urmeze dispozițiile Aglaéi.

– Doica, le spusese ea, are asupra voastră o anumită superioritate: vechimea în casă, cunoștințele și un devotament de care a dat dovadă primejduindu-și viața.

La cea mai mică răceală a copiilor, Aglaé își petrecea noaptea lângă ei, în fotoliu; fie neplăcându-i să se găsească atunci singur în camera conjugală, fie amintirea distracțiilor pe care întoarcerea sa la Paris i le punea din nou la îndemână, Dubost luă obiceiul să iasă seara. Să-i fi mărturisit asta stăpânului său, să-l fi întâlnit Victorin în vreunul din vechile lor

locuri preferate sau să fie fost avertizat de acea telepatie proprie destrăbălaților care au nevoie unii de alții? Orice-ar fi fost, cei doi oameni se apropiară din nou.

Dar nu mai era același tandem; stăpânul păstra ranchiuna, valetul era încurcat; drumurile pe care alergau împreună erau de-acum încolo lipsite de sinceritate și de voie-bună, erau scurte, distanțate, nu mai vorbeau despre ele a doua zi. Vremurile în care domnul, fie în apartamentul, fie în cabinetul său de toaletă, când punându-l să-l frece dimineața cu o mănușă aspră, continua familiaritățile și lăudăroșeniile din seara precedentă sau le anticipa pe cele din noaptea următoare, acele vremuri bune se duseseră.

Trezit din aţipeala perioadei cât a fost militar, micul Dubost, care n-avea decât douăzeci și trei de ani, părea să regrete vremurile de odinioară, și ridica adesea către stăpânul său o privire plină de căință, pe care celălalt se prefăcea că n-o înțelege.

Valetul de cameră, care nu știa cum să-i reintre în grații, îi garantase lui Victorin discreția lui și discreția Aglaéi; astfel, în aleea Van Dyck, Boussardel-fiul, ajutat de complicitatea tacită a tatălui și a fratelui său, asigurat de complezența lui Dubost și de tăcerea doamnei Dubost, perfect indiferent la ceea ce puteau gândi ceilalți servitori, pe care-i disprețuia, nu fu precaut decât în privința Améliei și chiar și față de ea se mărginea la minimum de prudență, văzând-o absorbită de îndatoririle ei de mamă și de stăpână a casei, și atinsă de acea orbire care este harul nevestelor cumsecade.

Într-o noapte, între orele unu și două, stăpânul și valetul intrară împreună în palatul Boussardel și Victorin pătrunse în casă, cum făcea de obicei la acea oră; pe ușa slugilor, de la parterul aripei din spate. Pe palier, la primul etaj, Dubost îi întinse o lumânare aprinsă.

– Domnul dorește să-l dezbrac?

– Nu, bombăni Victorin cu acea proastă dispoziție care-l apuca adesea după destrăbălările sale.

Se îndreptă spre apartamentul său fără să răspundă la „bună-seara" servitorului său. Trecu în cabinetul de toaletă și se dezbrăcă, aruncându-și, după obicei, hainele pe unde se nimerea. Nu-i păsa nici de veșminte, nici de persoana sa; se lăsa fricționat de Dubost, ca să se simtă suplu în sala de arme sau în

ța, dar dădea dovadă de mai puțină curățenie trupească decât ceilalți bărbați din familie, din mediul și din epoca sa.

Printr-o excepție, odată rămas în flanela de piele, se examină, și, ca să se vadă mai bine, aprinse aplica de deasupra mesei de toaletă. Suferea de câtăva vreme de mâncărimi cam neplăcut plasate. În lumina rece a lămpii de gaz recunoscu autorii acestei neplăceri. Nu era pentru prima oară când îi aducea acasă, dar prezența lor căpătase în acea seară asemenea proporții, încât la proasta sa dispoziție se adăugă dezgustul. „Dubost o să mă scape de asta", își zise. Neputând să-l sune la acea oră, își puse halatul și străbătu casa adormită.

– Dubost! strigă el încet, odată ajuns în fața ușii servitorului său. Deschide, am nevoie de tine!

– Îndată, domnule!

Două picioare goale tropăiră pe podeaua din cameră, ușa se deschise, Dubost apăru în cămașă de noapte, dar cu dosul mâinii stăpânul îl dete la o parte.

În fundul odăii, în alcov, în patul luminat de lumânarea de pe noptieră, dormea o femeie. Avea un braț gol, îndoit sub cap, și Victorin îi văzu strălucind părul des, stufos, auriu de la subțioară. La atitudinea și la privirea vizitatorului său, Dubost se întoarse, se duse să coboare draperia pe care-o ridicase dându-se jos din pat, și care lăsa să se vadă un șold puternic, puțin din crupa mulată de cămașa de noapte.

– E soția ta? șopti în mod stupid Victorin.

– Drace, da, domnule, răspunse Dubost, și-l privi cu un aer nesigur, aproape întrebător.

Cum stăpânul lui, cu gâtul întins pe pragul acelei odăi plină de viață, nu mai vorbea, nu se mai mișca, servitorul își puse pantalonii și papucii și reveni cu lumânarea, ceea ce deplasă umbrele în alcov; nu se mai distingea decât cotul celei care dormea și boneta albă.

– Domnul are nevoie de mine?

– Nu, zise Victorin, care o luă înapoi pe culoar, apoi: Da, vino încoace!

În săptămânile care urmară, raporturile părură să se modifice între cei doi bărbați. Victorin își îndreptă din nou bunăvoința către vechiul său slujitor dăruindu-i cravate abia purtate, veste aproape noi; îi vorbea pe un ton mai amabil, nu-l mai făcea să simtă schimbările sale de dispoziție și, cel mai ciudat lucru în

toată afacerea asta fu că Dubost nu părea deloc mai fericit. Îl vedeai ieșind din apartamentul domnului cu capul plecat și cu fruntea preocupată. Dar asta nu ținu prea mult; în sfârșit, armonia se restabili, Dubost își recăpătă aerul său firesc. Seara își aștepta liniștit stăpânul care nu mai ieșea decât ca să-și facă apariția în lume, și se întorcea repede acasă.

Un an trecu astfel, în timpul căruia Boussardel-tatăl îl obligă pe Amaury să se ocupe de biroul său. Fiul, care la treizeci și patru de ani se realipea astfel grosului trupei, păstra, ca premiu de consolare, atelierul din vila Monceau, unde continua să-și adune duminica dimineața prietenii, și unde o pânză veșnic neterminată stătea în permanență pe șevalet. Neamurile îi lăsară titlul de artist; pentru a-l deosebi de Victorin, continuară să-l numească după caz: fiul meu pictorul, cumnatul meu pictorul, unchiul Amaury pictorul; astfel se califică pentru multe generații de Boussardeli un om pe care nici un Boussardel nu-l văzuse vreodată cu paleta în mână, și care nu avea la activul lui nici douăsprezece pânze terminate.

Amaury locuia la al doilea etaj al palatului. Deasupra saloanelor uriașe de la parter, rezervate recepțiilor, primul etaj reunea cea ce familia numea fără ironie „micile apartamente", adică cel al agentului de schimb, alcătuit dintr-un cabinet de lucru, un fumoar, o cameră, un cabinet de toaletă și apartamentul Améliei, din care făcea parte și budoarul cu instrumente muzicale și care comunica cu apartamentul lui Victorin, căci cei doi soți, de când se reîntorseseră de la Hyères, aveau fiecare odaia sa. La început, soțul Améliei nu se culca în odaia sa decât dacă soția lui nu se simțea bine, dar când ea avu nevoie de îngrijiri, nopțile li se separară, și acest aranjament dură în continuare, nașterile celor patru copii justificându-le pe deplin. Caroline-Edgar dispunea și ea de una dintre camerele de la primul etaj, în lunile când locuia în aleea Van Dyck.

Toți copiii, inclusiv Xavier, erau instalați deasupra, la etajul al doilea, alături de unchiul lor Amaury. Totuși, în dubla calitate de artist și celibatar, rămânea adesea să doarmă în vila Monceau, sub motivul, cusut cu ață albă, al unui tablou în lucru, motiv care nu înșela pe nimeni din casă, întrucât acel tablou n-a fost vreodată terminat. Dar șeful familiei ținea la aceste pretexte, și cum într-o zi noră-sa glumea pe seama acestui fapt, el îi șuflă la ureche:

– Sstt! Ceea ce spunem noi, draga mea copilă, o facem pentru dumneata, care eşti o femeie demnă de respect!

Ea rămase puţin surprinsă în faţa acestei aparenţe înşelătoare pe care o foloseau doar pentru ea, dar care totodată o deconcertau.

Cel mai tânăr dintre puii ei, mica Louise, se şi arăta, la doi ani, iubitoare şi delicată. Amélie, care se ferea să fie parţială cu copiii ei, spunea totuşi despre această fetiţă: „Va fi o senzitivă". Dintre cei cinci copii care locuiau în palat, Louise fu cea mai încercată de oreionul de care se îmbolnăviră unul după altul, şi rămase multă vreme cu febră, şi predispusă la insomnii. În timpul acestei convalescenţe care trena, Amélie se deşteptă într-o noapte tresărind: cu auzul deosebit al mamelor, auzi prin somn fetiţa care plângea. De câteva zile şi la porunca ei, Aglaé cedase locul de la căpătâiul Louisei celei de-a doua dădace a copiilor; Aglaé îşi petrecea din nou nopţile alături de Dubost; mama desprinse tubul acustic prin care, de la patul ei, comunica cu odaia copiilor.

– Ce are? o întrebă ea pe bonă, după ce suflă în aparat.

– Domnişoara Louise nu adoarme.

– Vin acolo!

Din pătucul ei, Louise o văzu intrând pe mamă-sa, în capot, cu o lumânare în mână. Apă de flori de portocal, mângâieri, vorbe bune şi copila lunecă în somn.

Mamă aşteaptă încă puţin ca să fie liniştită, apoi se îndreptă fără zgomot spre uşa pe care o deschisese. Un pas furişat se strecura pe culoar. Întorcând capul, ea zări o siluetă feminină care nu putuse ieşi decât de la Amaury, şi care o luă către scară.

Din instinct, Amélie se trase îndărăt; bona nu auzise nimic, nu băgase de seamă mişcarea stăpânei sale.

Coborând la ea, doamna Boussardel, aproape sigură de a o fi recunoscut pe Aglaé, talia, mersul ei, nu se mai culcă. „Nu-i cu putinţă, îşi spuse ea, nu se poate, nu se poate..." Îşi repeta aceste cuvinte fără ca mintea să fi făcut cel mai mic progres. Raţiunea, gustul situaţiilor cinstite, încrederea ei în prima părere pe care şi-o făcuse despre doică, totul o îndemna să se îndoiască de descoperirea ei. Nu era Aglaé... Dar dacă nu era ea, atunci cine putea să fie? Se sili să se gândească metodic; ideile i se înlănţuiră repede, mai strânse. Atunci cine? Nici una dintre

femeile care locuiau în casă n-avea o astfel de siluetă, afară de bucătăreasă, care era mai puțin înaltă, nu mai era nici tânără, și nu-ți puteai închipui că Amaury... „Aveam dreptate să nu fiu de acord cu acele ședințe de pozat. Doica s-a dus adesea singură la vila Monceaux. Dar femeia este atât de decentă, atât de devotată copiilor... Și eu care credeam c-o cunosc! Ne înșală! După cum își înșală și bărbatul, și încă aici, în casă, la treizeci de pași de propria lor odaie..."

Amélie se necăji. Neplăcerea de a se despărți de Aglaé, de care dealtfel era pe deplin mulțumită, o tulbura mult, dar nu se putea pune pentru această mamă problema de a-și mai lăsa o zi în plus copiii, fetițele, în grija unei femei pierdute. Aruncă o privire spre pendulă; dacă n-ar fi fost atât de târziu, s-ar fi dus să bată la ușa socrului său... Nu. Un rest de gratitudine față de cea care-i salvase viața lui Théodore, care-o adusese pe Louise pe lume, o făcea să încline către înăbușirea scandalului, către îndepărtarea vinovatei sub un pretext oarecare. Și de ce să-l necăjească pe tatăl lui Amaury? Va vorbi mai curând ea însăși cu nedemnul ei cumnat. Ce mijloace trebuie să fi folosit ca s-o îndepărteze pe această soție de la îndatoririle ei! Ipocrizia acestui bărbat care lăsa să se creadă că atelierul îi adăpostea amorurile, când el avea o metresă sub acoperișul patern, această organizare a răului o revoltă pe Amélie. Brusc, își aminti că Amaury, cu câteva ceasuri mai înainte, chiar când se ridicase de la masă, își luase la revedere de la ai săi spunându-le: „În seara asta mă întorc la atelier". Tatăl său schimbase cu el un surâs de înțelegere. Năpădită de spaimă, de o spaimă neprecisă, dar puternică, înainte ca bănuiala ei să fi luat formă, chip sau nume, ea se întoarse, cu inima bătând, spre ușa care dădea din camera ei în camera soțului.

Bătu, nu răspunse nimeni. Bătu mai tare și, bătând, răsuci clanța. Ușa rezistă. Victorin o închisese pe dinăuntru. Bătu din nou, chemă în șoaptă. În zadar. Își luă din nou lumânarea, ieși pe culoar, ajunse la prima ușă cu două canaturi, puse mâna pe mâner, canatul cedă. Camera era întunecată, cuvertura pregătită pentru noapte, patul gol. Amélie urcă în goană scara. Totul se petrecu foarte repede nu trecuseră nici cinci minute de când o surprinsese pe Aglaé pe culoarul de la etajul al doilea. Pe palier își aminti de copiii ei, se opri o clipă, apoi o porni din nou, în vârful papucilor. În fața ușii lui Amaury ezită, se aplecă își lipi

ochiul de gaura cheii, și nu-l văzu decât pe Dubost în jiletcă reiată, care făcea din nou patul.

Amélie nu intră. Se vârî după un cufăr mare de lemn, în celălalt capăt al galeriei, față în față cu scara alături de care se afla camera lui Amaury și așteptă o vreme după ce suflă lumânarea. În sfârșit, Victorin, în haină de casă, ieși din camera fratelui său, însoțit, luminat de Dubost. Se îndreptară spre palier, se despărțiră, și stăpânul își răsplăti complicele cu o palmă pe umăr.

În picioare, în obscuritatea profundă, înțepenită, înghețată, doamna Boussardel își acoperi ochii. În dosul primei enigme, cea din noaptea de față dezvălui un nou mister, apoi un altul; bucăți de umbră etajate în trecut căzură unele după altele; soția retrăia o scenă uitată, reauzi un cuvânt prost înțeles; zece, doisprezece, paisprezece ani de orbire conjugală se luminară. În odaia sa, unde nu se mai culcă, zorii se și vesteau prin cântecul păsărilor din parc; era în luna iunie. Amélie aștepta să se facă șapte ca să sune.

– Ridică perdelele, îi spuse ea cameristei, mirată de a o fi găsit în picioare. Suflă-n lampă. Sunt obligată să ies foarte devreme. Ascultă-mi poruncile, notează meniul.

Îi dădu ordine pentru toată ziua, apoi se pieptănă și se îmbrăcă, își alese o pălărie cu bride și-și puse un macferlan. Cum servitorul o întrebă ce fel de trăsură dorea, ea răspunse că având în vedere ora, va lua o trăsură din stație. Urcă să-și sărute copiii care dormeau încă și părăsi casa.

După două ore un vizitiu din Urbaine se înfățișă, aducând o scrisoare pe numele doamnei Edgar Boussardel.

Dragă Caroline,

Pentru motive cu totul personale am cea mai mare nevoie să fiu singură cu mine însămi câtăva vreme. Îți încredințez copiii știind că nu pot fi în mâini mai bune ca ale dumitale. Solicitudinea dumitale le va fi cu atât mai prețioasă cu cât Aglaé va părăsi serviciul, chiar astăzi. La primirea acestui bilet, aș voi s-o chemi, să-i faci socoteala și să-i spui să plece cât mai repede din casă, cu Dubost cu tot, fără să mai revadă pe nici unul din copiii mei. Socot că nu se va mira de această concediere brutală; dacă totuși ea sau Dubost întreabă de ce, spune-le că am hotărât asta astă-noapte în jurul orei unu.

Să nu vă neliniștiți din pricina mea, să nu încercați să ghiciți unde m-am retras. Vă voi da veşti la timpul potrivit şi vă voi face cunoscute hotărârile mele. Îți mulțumesc pentru ajutorul dumitale, dragă Caroline, şi te sărut cu dragoste.

A.B.

Scrisoarea pe care Boussardel-tatăl o examină împreună cu noră-sa Edgar, purta antetul hotelului „Meurice".

– Mă duc într-acolo, zise el.

– Tată... obiectă Caroline.

– Ah! Te rog! Asta mă priveşte pe mine!

Părea mâniat şi Caroline remarcă acest amănunt, mai mult mâniat decât uluit. Nu era ceva de neînchipuit ca Amélie să dea bir cu fugiții din palatul Boussardel? Doamna Edgar, cu tot calmul ei, trebui să citească de două ori biletul înainte de a crede acest lucru. Îl prinse pe socrul ei tocmai când se urca în trăsură.

– Tată, socot că trebuie să execut de îndată instrucțiunile Améliei.

– Care?

– Cele privitoare la familia Dubost.

– Oh! În privința asta fă ce vrei. N-au decât să se ducă şi la dracu!

Se instală, o chemă brusc pe Caroline şi vorbindu-i la ureche din pricina vizitiului:

– Dă-le la fiecare câte un fişic de douăzeci şi cinci de ludovici.

– Dar...

– Din partea mea, din caseta mea, Uite, ai aici cheia... zise el desprinzând-o din trusă. Ai dreptate, copila mea; e mai bine ca cei doi să dispară încă în dimineața asta.

Îşi zise că Victorin, ieşit fără să bănuiască nimic, ca să se ducă la cercul lui, nu va trece pe acasă înainte de a trece pe la Bursă. Era ziua lui de scrimă; în acest caz, şedința odată terminată se va înapoia probabil la birou. Cât despre Amaury, mai mult ca sigur că lenevea încă în atelierul lui; tatăl era singur în casă cu cea de a doua noră a sa. Îi azvârli vizitiului numele lui Meurice. Portarul hotelului îşi aminti perfect de o doamnă venită foarte de dimineață, într-o trăsură de piață, şi care întrebase de salonul de corespondență. Trăsura o aşteptase.

Scrisoarea odată scrisă, doamna se urcase din nou în trăsură. Agentul de schimb scoțând o monedă de argint din buzunarul de la vestă, îl trase de limbă pe *groom*-ul de la ușă ce adresă dăduse doamna vizitiului. Ea nu spusese decât: „Spre Palatul Regal".

Boussardel rămase perplex sub arcade. Făcu un semn trăsurii să-l urmeze și o porni pe jos. Ca pe toți oamenii de acțiune, evenimentul neprevăzut îl biciui; încercă nevoia fizică de a se istovi și a se simți încă puternic și suplu, la cei peste șaizeci se ani ai săi. Își cambră talia făcu să-i răsune pasul în zumzetul Parisului matinal și primăvăratic. „Sunt mereu gata de atac", își zise și se examină în oglinzile magazinelor.

Din scuarul Louvois către care se îndreptă, trecu direct în biroul său, îl chemă pe Victorin și se închise cu el, după ordinul dat personalului de a nu-i deranja. Funcționarii se priviră: îl cunoșteau pe marele „patron" și chipul pe care i-l zăriseră la sosire îi impresionase. Dar o altă ușă capitonată apăra biroul și nu răsufla nimic din scena care se desfășura între tată și fiu.

Când agentul de schimb reapăru, ora obișnuită a dejunului său trecuse; se duse să vadă cum îi merg treburile la Bursă, se întoarse în scuarul Louvois ca să-și ia fiul de acolo și se întoarse acasă.

Caroline le oferi o gustare. Această scurtă masă fu constrânsă, penibilă. Nu erau, din fericire, decât ea și cei trei bărbați în casă, fără nici un neam în vizită, dar tatăl, neștiind cât aflase noră-sa Edgar din această poveste, nu cuteză să vorbească. În realitate, camerista Carolinei îi istorisise încă de dimineață stăpânei sale faptele, căci izgonirea familiei Dubost constituia secretul lui Polichinelle în tot palatul. Agentul de schimb își dădea bine seama de această publicitate care-l tulbură prea puțin; inferiorii nu erau pentru el ființa a căror opinie să fie demnă de luat în seamă și, în concluzie, puțin îi păsa de întinderea pe care risca s-o ia, în afară, legătura slujnicărească a fiului său. În lumea Boussardelilor, unde femeile jucau un rol social mai mic ca în aristocrație sau în mica burghezie, poate pentru că ele erau mult mai virtuoase, nu vor lipsi bărbații care, la cabarete, în fumoare, sau chiar acasă să nu-l scuze și poate chiar să nu-l și aplaude pe Victorin.

Boussardel nu se neliniștea nici de ceea ce ar putea istorisi cei doi Dubost. În afară de faptul că servitorii izgoniți nu sunt

niciodată ascultați, cei doi, alungați din aleea Van Dyck, nu vor găsi de lucru într-o casă cu prestigiu. Dubost se va feri să se plângă: jucase un rol urât în această intrigă: n-o împinsese el însuși pe nevastă-sa în patul lui Victorin? Nu se asociase stăpânului hărțuind-o pe Aglaé cu ocări și cu șantaje amenințând-o că va spune totul doamnei, dacă nu cedează stăpânului, făgăduindu-i că lucrul nu se va întâmpla decât o dată, pentru ca pe urmă să nu mai poată scăpa din acest angrenaj? Iată ce reieșea din mărturisirile făcute dimineață de Victorin. Dubost va tăcea mâlc, oamenii de teapa lui tac, se gândi agentul de schimb.

Nu. Pericolul era în altă parte. Pericolul era în absența Améliei, absență pe care ea era în stare s-o prelungească. Nu-și mai dovedise și în alte împrejurări încăpățânarea, caracterul? Trebuia găsită cât mai repede, închisă în casă, convinsă și adusă la cuib. Căci lumea așa era făcută: doamna Victorin trebuia să rămână acasă, soțul ei putea s-o înșele în văzul tuturor, lumea n-avea să-l țină de rău; dar dacă ea, chiar ireproșabilă fiind, dispărea fie și numai pentru câteva zile, scandalul se întorcea împotriva ei. Când o soție își părăsește domiciliul conjugal, această purtare urâtă îi împroașcă pe toți ai săi; se putea cita în Paris cutare ori cutare familie care nu-și mai revenise niciodată după căderea uneia dintre femeile sale.

– Unde poate fi Amélie? se întreba tatăl. Ea știa ce îndatoriri avea și le știa prea bine, pentru a încălca atât de flagrant convenientele; ar fi fost surprinzător să ia un apartament într-un hotel; dar în sfârșit, undeva se refugiase. Agentul de schimb, în ciuda silei sale, după ce sorbi o ceașcă de cafea, porunci să fie condus la domnul Clapier. După cum presupunea, Amélie nu apăruse în aleea din Bois-de-Boulogne. Cerând să-l vadă doar pe conte, îi puse la curent cu toată povestea, sub pecetea tainei, cel puțin pentru patruzeci și opt de ore.

De la palatul Clapier se întoarse la birourile din strada Urbaine, dar vizitiii nu se înapoiau decât seara târziu. Obținu afișarea unei înștiințări cu făgăduiala unei recompense celui care putea să indice unde dusese o clientă ce se urcase singură în trăsură din stația de pe aleea Reine-Hortense, spre ora opt dimineața.

Abia a doua zi văzu licărind o rază de lumină. Birjarul trăsurii apăru și dezvălui că doamna în macferlan își isprăvise

cursa la gara Austerlitz. Calea ferată spre Orléans! Fugara se dusese la Grançay, cum de nu se gândise la asta! Prima mișcare a lui Boussardel fu să se arunce pe urma nurorii sale. Preferă totuși să se asigure că ajunsese cu bine în Berry. Poate că se răzgândise și luase iar trenul; putea să reapară în aleea Van Dyck în timp ce el alerga pe calea ferată și-i era teamă de prima luare de contact între ea și Victorin. Depeșa pe care tatăl i-o expedie lui Maurisson și-n care-l întreba de-a dreptul: *Doamna Victorin e la Grançay?,* nu primi nici un răspuns. El o repetă. Aceeași tăcere. „E acolo, își zise el. Ca să cuteze să nu răspundă, Maurisson trebuie să fi primit ordin."

– Amaury, băiatul meu, îi declară el fiului său pe care-l chemă la opt seara în *tête-á-tête,* în cabinetul său, am încredere în diplomația, în abilitatea ta. Ia trenul spre Grançay unde bănuiesc că se află Amélie; dacă aș fi sigur, aș pleca eu însumi imediat. Nu-i vei face nici un reproș, nu vei angaja cu ea nici o discuție, nu vei insista s-o aduci la Paris; nu-i vorba decât să vezi dacă-i acolo și s-o faci să-ți accepte compania. Vei telegrafia de îndată ce-o vei găsi, eu voi sosi la rându-mi și-i voi vorbi eu.

Amaury, care se simțea vinovat de complicitatea întâlnirilor de la etajul al doilea, și în care dealtfel coarda familială vibra la nevoie se gândi că această solie îi va prilejui mulțumiri paterne; se prefăcu grăbit, gata să plece în costum de oraș.

– Voi sări în primul tren, zise el reapărând în biroul tatălui său, după cinci minute, cu o simplă trusă de călătorie în mână.

– E un expres deseară, răspunse Boussardel, care, așezat în fața biroului, se sprijini de el cu coatele și-și cuprinsese fruntea cu palmele. Oftă: – Ah, bietul meu Amaury, am ajuns să mă întreb dacă domnul Peuch n-a avut dreptate când mi-a declarat, în momentul căsătoriei lui Victorin: „Domnule Boussardel, am conștiința de a fi făcut tot ce e posibil, dar nu pot să vă răspund în ceea ce privește viitorul; domnul Victorin vă va cășuna mereu necazuri; e în firea lui ceva refractar, ceva care-mi scapă". Am fost, da, am fost de bună-credință crezând că însurătoarea îl va schimba pe Victorin. Nici pomeneală! A început prin a se arăta față de tânăra lui soție de o neîndemânare, de o grosolănie rar întâlnită. Și libertățile pe care și le-a luat pe urmă și pe care am crezut că-l pot lăsa să și le ia, vezi și tu la ce-au dus!

Părea descurajat, trebuia să fie ca să-l ponegrească astfel pe băiatul lui mai mare în fața celui mai mic. Amaury se miră. Tatăl său reluă privindu-l:

– Dragă, ce tristețe pentru mine să-l fi pierdut pe Edgar! Și să mă gândesc că n-are alt moștenitor decât pe micuțul Xavier, cu o sănătate atât de șubredă! Când compar ramura mea cu minunata descendență a unchiului tău Louis și cu cea a mătușii tale Julie, care n-are încă șaptezeci de ani și care e și străbunică...

Își lăsă fraza neterminată. Amaury tăcu.

– Ah! N-aș fi liniștit decât dacă tu te-ai însura...

„Iată-ne ajunși și aici, " gândi celibatarul. Boussardel avu un surâs boem.

– Tatăl tău te plictisește. Bine, bine, lasă-l să vorbească, n-o să ți-o spună veșnic! Și eu clătinam uneori le fel din cap când tata îmi făcea morală, apoi...

– Tată, întârziem, te pomenești că pierd trenul...

– Du-te băiete, ai dreptate, du-te!

Îl îmbrățișă și-l lăsă să iasă, știind bine că cele zece minute de întârziere nu erau timp pierdut.

Trenul cel mai rapid care ducea de la Paris la Bourges pleca atunci la ora zece seara și acest voiaj dura șase ore și un sfert. Anotimpul nu făcea neplăcută o sosire atât de matinală, dar Amaury se temea să nu-și indispună cumnata surprinzând-o sărind din pat. Se odihni deci două ceasuri la poșta din Bourges și nu porni la drum decât când se făcu ziua mare.

După ce depăși grilajul locului în formă de semicerc și se află pe aleea de nuci, auzi sunând în urma lui clopotul prin care paza anunța la castel apropierea unui vizitator. Maurisson ieși în curte în fața trăsurii hodorogite de la poștă.

– Bună ziua, Maurisson, strigă Amaury, sărind jos. Cumnata mea Victorin, e aici, nu-i așa?

– Doamna Boussardel nu-i la castel, răspunse posac administratorul.

– Ce spui? N-a venit la Grançay?

– Iertați-mă, domnule Amaury, am vrut să spun că nu se află în acest moment la castel. Doamna Boussardel e în plimbare pe pământuri.

– Ah! răsuflă ușurat Amaury. Și în ce parte a luat-o?

– Nu știu, domnule Amaury, cu iapa doamna s-a putut duce oricât de departe a vrut; dacă ne ducem s-o căutăm riscăm să umblăm până la prânz fără s-o întâlnim

El se feri să vorbească despre clopotul de la castel pe care-l făceau să sune ca în '70. După un moment, Amaury se îndreptă spre peron.

– Ai dreptate. Voi aștepta.

Maurisson, văzând-o în ajun pe doamna Boussardel debarcând la Grançay singură și pe neașteptate, presimțise o dramă. Foarte atașat de ea încă din timpul războiului, dădu în mod spontan ordine să nu fie deranjată cu salutări, cu complimente, cu probleme ale domeniului. Ridică în jurul ei și a liniștii pe care venise s-o afle o gardă nevăzută. La sosirea celor două depeșe de la Paris, el i le duse și, neprimind ordin să răspundă, nu răspunse.

Călătoarea, de la plecarea ei din aleea Van Dyck, nu încetase să-și studieze planul. De fapt se hotărâse încă din primul moment; prevedea diversele rezistențe pe care le va avea de întâmpinat, dar totul contribuia s-o întărească: dragostea pentru copiii ei, spaima de viitorul conjugal care o aștepta, dezgustul profund, definitiv pe care i-l inspira soțul ei, în sfârșit, usturătoarea umilință, căci orgoliul era unul dintre resorturile ei; își răsucea toate astea în cap și i se părea că voiajul, deplasarea, plimbarea chiar o ajutau să reflecteze.

În momentul în care Amaury pătrunse în interiorul castelului, ea isprăvea de suit movila de la Sauldremont aflându-se în prezența acelui decor care-i vorbea de alte vremuri. Nu le mai recunoscu. Ruinele continuaseră fără ea să-și trăiască viața. Vegetația pe care n-o mai împiedicaseră crescuse în așa fel încât vechile ziduri păreau înfundate în ea. „Doamne, gândi Amélie, n-am mai venit aici de la război!" Urcă din nou, în gând, cei șapte ani: trăise, își condusese casa, adusese pe lume și-și crescuse copiii, în timp ce Sauldremont intra în pământ.

Privi în jurul ei. Mărăcinii, ferigile, buruienile acoperiseră totul; coborârea în criptă era astupată, cercevelele acoperite cu mușchi, nici o piatră nu mai era vizibilă și în palele vântului, care nu înceta să sufle, chiar în această lună pe colină, toată acea vegetație tresărea, se unduia. Căci schimbându-și regnul, ruinele deveniseră vegetale. Prin această metamorfoză Sauldremont își pierdea tristețea: în loc de un spectacol de uzură și

de dezagregare, el etala sub soare și în respirația neînsemnată a colinei victoria sălbatică a vieții.

Din locul acoperit cu iarbă unde se așezase, Amélie nu-l auzi pe Maurisson venind, așa că se trezi deodată cu el alături. Îl cunoștea destul ca să nu se mire că ghicise unde se află și înțelesese că numai un motiv important îl adusese acolo.

– A sosit domnul Amaury, de la Paruis, spuse administratorul.

Ea se ridică fără o vorbă; brusc, ochii îi străluciră.

– Nu i-am spus că plec s-o previn pe doamna. Domnul Amaury o așteaptă pe doamna la castel.

Amélie, cu trăsăturile imobile, privi în depărtare. Își biciui de mai multe ori cu cravașa poalele fustei de călărie, apoi se îndreptă cu pas repede spre iapa sa.

– Bună ziua, Amaury, spuse ea intrând în salonul unde se afla cumnatul ei. Presupun că te-a trimis tatăl tău...

– Ei, dragă Amélie...

Își ridică mâinile cu un surâs pe care-l crezu politic.

– Ei, nu mă lua chiar așa! Eu, știi, am venit pentru...

– Ascultă, Amaury, nu știu ce misiune ți-o fi încredințat socru-meu pe lângă mine, habar n-am ce știi și ce gândești despre întâmplarea care mă lovește, nu știu nici măcar – lasă-mă să continui – ce parte ai în toată povestea asta; toate acele chestiuni de amănunt mă lasă destul de indiferentă în situația în care am ajuns. Dar ești primul din familie, pe care-l văd în fața mea de când am luat unele hotărâri. Așa că dumitale ți le voi spune; iar dumneata le vei împărtăși celorlalți.

– Dar, Amélie, n-am nici o calitate de ambasador, crede-mă. Nu e vorba decât ca toți ai casei să fie liniștiți în ce te privește. Te regăsesc la Grançay, sănătoasă: în afară de asta nu vreau să știu, să cunosc nimic...

– Puțin interesează ce vrei ori ce nu vrei! Haide Amaury, înțelege că aceste prefăcătorii nu-și mai au locul.

Îl ținu în picioare, rămânând ea însăși în picioare. Nu se putea opri să n-o admire, plantată în mijlocul salonului, cu pieptul puternic mulat în rochia cenușie de călărie, cu chipul palid, drept, sub pălăria înaltă. Ea continuă:

– Totul este totuși foarte simplu și am să-ți formulez exact lucrurile pentru cazul în care vei pretinde că nu ești la curent cu ele: am băgat de seamă că soțul meu mă înșală, sub acoperișul

meu, cu una dintre servitoarele mele. În ce împrejurări se producea această abjecție, de când dura, ce complicitate găsea la toți ai mei, dacă faptul era cunoscut și în afara casei, după cum era desigur, cunoscut înăuntru, aceste considerații sunt fără interes astăzi. Cât despre lovitura pe care am resimțit-o, să trecem peste ea. Dar în sfârșit, lucrurile sunt de necontestat și le presupun notorii; nu mă gândesc decât că în împrejurarea în care se recuză mărturia oamenilor mei, căci am înțeles că slugile știau totul, și, oricât de pătimaș ar fi pentru familia sa, nu-l văd pe tatăl dumitale angajându-și cuvântul de onoare pentru a acoperi niște ticăloșii și a declara că eu mint...

– Dar, cumnată...

– Și acum, află ce-am hotărât, Amaury. Vreau să cer divorțul. În primul moment de dezorientare, la Paris, înainte de a lua trenul ca să vin aici să-mi liniștesc nervii, m-am dus la un avocat, așa că nu vorbesc în necunoștință de cauză. Sunt foarte hotărâtă; voi face totul ca să obțin divorțul și să-mi păstrez copiii.

Urmă o tăcere. Amaury amuțise, puțin năucit, și nici nu se gândea, în fața unei situații mult mai încordate decât își închipuise, să depășească instrucțiunile tatălui său. Cumnata sa se îndreptă spre ușă.

– E ora mesei, spuse ea cu o liniște subită. N-am aici decât un personal improvizat, adică fermiera care-mi gătește începând de alaltăieri: va fi mult mai practic să luăm masa împreună.

– Nu vreau să-ți impun o prezență... începu Amaury.

Dar ea îl opri printr-un gest de o asemenea indiferență, încât el nu mai insistă; singur în fața ei, la masa de familie care, chiar fără prelungitoare, era prea vastă pentru ei, el nu rosti nici o vorbă. Din timp în timp, când socotea că nu întâlnește privirile cumnatei sale o privea cu surprindere.

Cafeaua odată băută, ea se urcă la ea, se închise în camera ale cărei draperii le trase atât pentru a se feri de soarele care lumina din acea parte cât și pentru a se izola mai bine de lumea dinafară. Către ora două clopotul de la intrarea semicirculară sună din nou și se auzi în curând larma unui echipaj. „Ce mai este iar?" întrebă Amélie care se duse la fereastră. Privirea strecurându-i-se printre jaluzele, ea recunoscu trăsura de poștă care făcea curba pentru a se opri în fața peronului; capota fusese ridicată ca să-i apere pe cei dinăuntru de soare și Amélie se

aşteptă să-l vadă coborând pe socru-său. Avu o tresărire. Una după alta, apărură patru femei, doborâte de oboseală, praf, şi căldură, cu rochiile mototolite, cu şuviţe care le atârnau de sub pălării, cu tenul murdar, roşu şi lucitor. Lionnette sări prima, şi cea mai agilă, apoi doamna Louis, jenată de grăsimea ei, pe urmă Julie Mignon în sfârşit în doliu mov, căci era văduvă de aproape doi ani şi ultima mătuşa Liline pe care-o ajutară să coboare cu menajamente. Amélie, năucită, se aşeză. Ce? Amaury, asigurându-se de prezenţa ei, i se trimitea un al doilea detaşament? Femeile familiei... Înarmate cu părul lor alb, cu demnitatea, cu greutatea lor fizică şi morală, cu trecutul lor fără slăbiciuni, şi cu exemplul social pe care-l reprezentau. Pe Lionnette, cele trei mătuşi, probabil c-o înrolaseră în trecere pentru ca să se facă auzită şi o voce Clapier şi Amélie ghici că mama sa se spălase pe mâini de toată treaba. După moartea naşei Patricot, contesa manifestă faţă de fiica ei o rezervă prudentă.

Apropierea trupei începuse să se facă auzită pe scară: un zgomot de paşi, de fuste, de şuşoteli. Amélie nu se gândea să nu le primească; rămăsese nepoata celor trei doamne în vârstă care sosiseră de la Paris şi dealtfel se simţea gata să înfrunte formele de opoziţie pe care le-ar provoca. „Intraţi!" strigă ea când bătură la uşă. Cele patru femei care probabil se sfătuiseră, alergară spre ea şi rând pe rând o îmbrăţişară cu: „Dragă Amélie", „Iat-o", „Ce bucurie s-o regăsim!" fără un cuvânt de reproş. Dar imediat, atitudinile se împărţiră. Notăreasa, care părea la capătul puterilor, se prăbuşi într-un fotoliu; doamna Mignon, cea mai la largul ei dintre toate patru, îşi desfăcu evantaiul şi-şi făcu vânt surâzându-i nepoatei sale; mătuşa Liline, trăgându-se la o parte, îşi scoase din gentuţa ei mătăniile de ametist şi făcu să se audă un murmur uşor în tăcerea care fu respectată. După ce isprăvi, primele exclamaţii nemaiputându-se repeta, urmă o tăcere stânjenitoare.

Amélie propuse călătoarelor să-şi consacre mai întâi un moment toaletei lor.

– Şi dacă doriţi să discutăm, vom discuta pe urmă.

Îl văzuse pe vigilentul Maurisson alergând în curte la sosirea trăsurii. Îl chemă şi-l rugă să descuie camerele mătuşilor sale. Le conduse până la uşă şi acolo, o luă de braţ pe Lionnette de care încă nu se ocupase.

– Lionnette, zise ea fără mânie, când fură singure, ai să te întorci acasă. N-ai nimic de făcut aici.

– Dar aceste doamne, Amélie, știi ele au socotit că prezența mea...

– Trebuia să le refuzi, asta-i tot. Îmi pare rău, notează bine, de osteneala pe care și-au dat-o venind la Grançay, dar sunt aici la ele acasă; au și drepturi asupra mea pentru că sunt neamurile mele.

– Și eu nu mai sunt? replică Lionnette care nu se putea împăca cu gândul să nu joace nici un rol în această intrigă. I se părea că, cu o ceartă la activul ei, nu se va reîntoarce totuși cu coada între picioare.

– Nu, tu nu mai ești ruda mea; nu știai? zise Amélie cu o voce care crescu fără să vrea. Eu sunt născută Clapier, așa e, dar în cincisprezece ani am devenit o Boussardel și, dacă trebuie să-ți spun totul, ultima legătură de inimă dintre familia mea și mine s-a rupt în clipa morții nașei mele. Ia-o cum vrei!

Lionnette păli și bâlbâi:

– Dar... nu știu ce vrei să spui... nu pricep. Se așeză din nou și reluă cu acreală: – Constat doar că necazul nu te-a înmuiat deloc!

– Eh! Tu ești cea care m-a necăjit! Acum, draga mea, pleacă. Am să dau ordine să te ducă la Bourges!

Acestea spuse, trase de cordonul soneriei.

Lionnette plecă, Amélie ieși în galerie și oricât i-ar fi fost de silă să îndure predica pe care-o prevedea, se îndreptă spre apartamentul mătușii Liline, decana familiei.

– Eu sunt, zise ea prin ușă, după ce bătu. N-ai nevoie de nimic?

– Intră, copila mea, intră.

Mătușa Liline își desfăcea valiza. O mireasmă de apă de colonie fină se și instalase în încăpere. Își întrerupse aranjatul și-și uni mâinile, făcând să-i tremure bărbia, semn de emoție în care ea excela.

– Ah! Biata mea copilă! Nu vreau să te fac să ai remușcări, dar ce spaimă ne-ai mai tras!

– Sunt sincer dezolată, mătușă, zise Amélie care, cu puținul ei gust pentru sensibilități, nu se pricepuse niciodată să-i spună mătușii sale: „mătușă Liline". – N-am intenționat câtuși de

puțin să vă alarmez... Nu vrei să te dezbraci? N-am cameristă să-ți pun la dispoziție, dar voi fi fericită să te servesc.

– Atunci, desfă-mi copcile, copila mea. Vreau să-mi pun un capot de vară; am suferit atâta căldură în acel tren și pe acest drum... Oh! n-am de gând să mă plâng, necazul meu e un fleac pe lângă această dramă!

„S-o lăsăm să vorbească", își zise Amélie.

– Căci e o dramă! continuă mătușa Liline. Când frate-meu m-a informat despre cele petrecute, mă crezi? mi s-a făcut rău! Tot ceea ce atinge familia produce în mine niște reacții atât de violente... Uite, copila mea, am trăit toate mâhnirile tale, și am luat față de Victorin atitudinea cea mai răbdătoare. Grație cerului, ceilalți nepoți ai mei nu sunt din același aluat cu acest nătâng, cu acest om greoi!

Amélie se miră de tonul cu care fu rostită această paranteză, dar mătușa Liline, cu vârsta, devenise ciudată și imparțialitatea pe care-o afectase multă vreme privitoare la Victorin acum devenise denigrare sistematică. Cel puțin Amélie constată că bătrâna domnișoară nu încerca să nege vina nepotului ei. „Să urmăm același sistem? Asta mi-ar simplifica proiectul."

Mătușa Liline, care părea într-adevăr obosită, odată îmbrăcată cu capotul ei, declară că dorea să se reculeagă. O spuse cu un gest către salonul cel mic de alături care-i fusese lăsat din „anul teribil" și unde ea dispusese să i se facă un fel de capelă mică, dar nepoata sa ghici că „cucernica" voia mai curând să tragă un pui de somn.

Amélie urcă în odaia sa și rămase liniștită așteptând hotărâtă momentul în care mătușile sale, împreună, ori separat, vor veni s-o ia în primire. Spre surpriza sa, nu se întâmplă nimic până la masă. La primul sunet al clopotului, ea coborî și-l văzu pe Amaury plimbându-se pe peronul de vară. El veni spre ea.

– Amélie, tata va sosi diseară. Am avut ordinul să-i confirm prezența dumitale aici și depeșa mea către el a sosit la timp ca să ia trenul de două și un sfert; e pe drum, tocmai am fost anunțați la telegraf. Am socotit că pot porunci să se înhame trăsurica și s-o trimit la gara din Bourges.

– Ai făcut bine.

Știa că va găsi în socrul ei adversarul cel mai de temut, cel mai abil; nu se îndoise niciodată că mai devreme sau mai târziu

el va apărea în fața ei, și se felicita că nu-și irosise forțele în ciocniri preliminare.

– Mătușile știu că vine tatăl dumitale? întrebă ea.

– Le-am prevenit când am primit depeșa.

„Pentru asta s-au abținut ele", gândi Amélie care admiră încă o dată această familie în care domnea o atât de frumoasă disciplină.

Cele trei doamne se retraseră împreună către ora zece și jumătate fără să facă nici cea mai mică aluzie la subiectul care preocupa toate spiritele; discutaseră trei ore cu ușurință, lucrând la lucrurile întrerupte cu un an în urmă. Amaury rămase în salon în compania cumnatei sale. Trenul sosind la Bourges la opt și douăzeci și cinci, călătorul chiar dacă n-ar fi pierdut nici un minut, nu putea fi totuși acolo înainte de miezul nopții. Și încă pe vremea aceea furtunoasă și în acea noapte sumbră, cabrioleta poate că nu va putea să meargă în ritmul obișnuit.

Când, spre douăsprezece și jumătate clopotul de la poartă sună în marea tăcere de la țară, Amélie îl rugă pe Amaury să ridice perdelele către peronul de iarnă, după care ieși în capul scărilor ca să-l primească pe socru-său.

Apariția agentului de schimb nu se asemănă câtuși de puțin cu a celor patru călătoare. El sări jos și străbătu peronul dintr-un salt, aruncând spre noră-sa o privire pătrunzătoare; simțeai încă în el atâtarea neliniștii. „Ei bine, gândi Amélie, nu-i e somn, discuția o să aibă loc în astă-seară."

Scoțându-și pălăria, o sărută pe noră-sa pe frunte cum făcea de obicei și-i oferi brațul ca să intre în casă, dar fără să spună un cuvânt.

– Ai mâncat, tată? întreba ea.

– Pe legea mea, nu! Coșurile pe care ți le vând la gară sunt execrabile și eu am contat pe tine. N-am avut dreptate?

– Te așteaptă o gustare în camera dumitale. Scuză-mă că nu te pot servi în sufragerie: nu există personal.

– Dar e perfect. Să urcăm! Mi-e tare foame!

În capul scării îi aruncă o privire lui Amaury care spuse noapte bună și se eclipsă. Tatăl deschise ușa și o împinse pe Amélie înaintea lui.

– Îmi vei ține companie! zise el pe un ton care n-avea replică.

Ușa se închise după ei. Nu spuse nimic important atâta timp cât mâncă. Un bol de supă, pui rece, o bucată de pateu, o salată care aștepta fură înghițite cu mare poftă.

– Cât de plăcut e uleiul ăsta de nuci, făcu el și se servi din nou cu salată. De ce trebuie să vii tocmai în Berry ca să dai de el? Ar fi prea greu, Amélie, să fie expediat de aici la Paris?

– Nu m-am gândit.

– Ar trebui să ne gândim la asta.

Ea nu replică. Socrul său luă drept pretext brânza de capră ca să se informeze despre fermă, despre fătatul vitelor. „Trebuie să înțelegi că viața continuă, spunea el prin aceste întrebări pe care le punem, să nu crezi că în ochii mei s-a întâmplat ceva." Ea nu ridică nici o obiecție și rămase în defensivă, dar nerăbdarea de a afla vești despre copiii ei o rodea. Dar chiar în acel moment socru-său rosti:

– Copiii tăi o duc bine. Cumnată-ta Edgar veghează asupra lor cu toată grija. Nu mă voi servi de arme josnice, având în vedere că mă pot dispensa de ele", păru el că spune. Ea îl simți sigur de el, își spori atenția și-și adună voința.

– Ha! făcu el ridicându-se și împingând măsuța spre colțul odăii. Își trase un fotoliu, se așeză și-și vârî degetele în răscroiala mânecii de la jiletcă, poză care-i era favorită. – Și-acum, noră, să discutăm. Dar înainte de toate vreau să-ți spun: îmi pare rău de intervenția celor două surori ale mele și a doamnei Louis. Nu m-am putut opune. Să știi că vestea fugii tale s-a întins în familie. Soră-mea mai mare a venit imediat în aleea Van Dyck; intenționa să ia în mâini toată această afacere și n-am putut s-o împiedic să-și conducă ancheta. Mai că n-a descoperit înaintea mea prezența ta la Grançay. În sfârșit, s-a urcat în tren de capul ei, târându-le după ea pe sora și pe cumnatul ei. Ți-o repet, îmi pare rău de această inițiativă, dar trebuie să-i recunosc motivele onorabile... Tu însăți nu poți să nu concepi spaima celor trei rude...

– Nu mă mir de nimic. Am sperat că mi se va respecta rugămintea, dar am priceput greșeala mea. Orice-ar fi, am obținut, prin fuga mea, după cum spui, patruzeci și opt de ore de singurătate și de gândire care mi-au fost de ajuns ca să mă hotărăsc.

Socrul ei, care-o ascultase plin de curtoazie, o opri printr-o mișcare a mâinii care însemna: „Nu atât de repede, să nu sărim peste cal". Dar ea și plasase ceea ce dorea să spună.

– Altceva, reluă el. Am crezut că înțeleg din ceea ce mi-a spus Germain pe drum, că doamna Clapier-tânăra, a socotit că e bine să se alăture surorilor mele și că tu ai trimis-o acasă. Dacă este exact, îți sunt recunoscător.

– Trebuie totuși să-ți spun că trimițând-o acasă nu m-am gândit câtuși de puțin la dumneata.

– Sigur, sigur, dar eu am profitat de asta, ceea ce dovedește cât de legate sunt interesele tale de ale mele.

„Interesele noastre, ancheta lui, această afacere, gândi Amélie , ce cuvinte pentru a vorbi despre o asemenea întâmplare!" Dar el continuă:

– În sfârșit, toate astea nu sunt decât accesorii. Să revenim la miezul problemei. Nu vreau să merg mai departe fără să-ți fac o declarație care mă costă, dar pe care ți-o datorez și care, în concluzie, e sinceră: îl condamn pe Victorin.

El păru să aștepte efectul acestor cuvinte, de care noră-sa nu prea păru mișcată. Ea îl privi drept în ochi.

– Domnule, zise Amélie cu altă voce, am să-ți pun o întrebare: nu știai că fiul dumitale se întâlnea noaptea cu femeia aceea în camera lui Amaury?

– Eu? strigă el cu mâna pe piept.

– Îmi dai cuvântul dumitale că nu știai?

– Ți-l dau, Amélie

„Minte?" se întreabă ea.

– Cum te poți îndoi, draga mea copilă?

– După ceea ce s-a întâmplat, am față de mine, față de copiii mei datoria absolută de a mă îndoi de toți și de toate. Totuși, iau act că n-ai negat potlogăriile lui Victorin, adică faptele, relațiile lui cu servitoarea mea, sub acoperișul casei mele, la câțiva metri de odaia mea!

El făcu o mutră evasivă.

– Nu, într-adevăr, nu neg asta... Acest punct i se păru lipsit de însemnătate. – Dar văd bine că dai o importanță excesivă circumstanțelor. Locul, ora, vecinătatea, persoana, crezi că asta ajută la ceva?

– Cum?

– Da. La urma urmei, Amélie, tu singură ai închis ochii la ieșirile lui Victorin.

– Ah! strigă ea cu indignare. Se poate să mă cunoști atât de puțin?

Își părăsi scaunul, făcu doi pași, se întoarse cu spatele și, la gestul ei, Boussardel ghici că-și șterse ochii. Apoi se întoarse cu fața.

– Îl vedeam pe Victorin ieșind, e adevărat, și-i vedeam familia, pe tatăl lui, negăsind nimic rău în acest lucru. Îmi închipuiam deci că se ducea la cerc, la reuniuni de-ale bărbaților, poate la joc și la asta consimțeam. Nu mă puteam gândi că scuzele pe care le furniza, și-n care intrați toți, nu erau decât un fel de convenție verbală. Atunci, mă credeați complezentă. Iar eu, eu nu puteam presupune că voi erați complezenți. Nu-s decât trei zile de când vălul a fost sfâșiat: mi-am adus aminte de scene, de priviri, de cuvinte care datează de demult, din trecut și care mă fac să măsor vechimea nenorocirii mele.

– Dar, biata mea copilă, asta-i soarta tuturor nevestelor! Organismul unui bărbat are exigențe în fața cărora nici tu, nici eu nu putem nimic. Nu cunoști viața, ce dracu? Ai patru copii!

– Mă consternezi, tată! Nu socoteam că ar exista între noi o asemenea distanță. Și mă tem că nici dumneata nu cunoști bine femeile.

El avu un surâs.

– Înțeleg femeile de seama mea, adăugă ea, cu acel aer de simplitate pe care știa să și-l ia ca să rostească acel gen de fraze. Am dat viață la patru copii, într-adevăr, dar fără a înceta să gândesc și să simt cu onestitate... Ascultă – zise ea ridicându-și glasul și autoritatea ei îl impresionă un moment pe adversar – să nu contezi că ai să mă istovești printr-o discuție. În concluzie, e mai cinstit, să-ți spun de îndată la ce hotărâre m-am oprit. Cer divorțul. Nimic nu mă va face să revin asupra acestei decizii.

Tremura în sinea ei fiindcă proferase aceste cuvinte, la care socrul ei se mulțumi să ridice din umeri. „Sunt naivă! Știa, Amaury îl prevenise." Această surpriză o descumpăni, dar reluă: – Dacă nu m-aș fi gândit decât la mine, poate că hotărârea ar fi fost mai puțin fermă. Aș fi trecut peste umilința de a-mi relua rolul în aleea Van Dyck, în fața servitorilor, în mijlocul unui cerc de rude și poate de prieteni, față de care am fost, fără

să știu, prilej de luare în râs și de batjocură. Dar nu rana orgoliului mă doare. Nici măcar dezgustul.

– Atunci ce?

– Interesul copiilor mei! zise ea cu o sinceritate totală. Nu te-ai gândit la asta? Nu-i de datoria mea să-i sustrag de sub aripa unui tată ca al lor? Victorin nu se va îndrepta, am înțeles acest lucru. Socoate și dumneata ce se va întâmpla cu mintea, cu inima nepoților dumitale pe măsură ce inocența va ajunge la vârsta observației; Théodore are acum opt ani și jumătate, nu uita asta!

– Raționamentul tău e lipsit de bun simț! Nu te-ai gândit cum va fi viața lor împărțită între două cămine?

– Dar viața lor nu va fi împărțită! Voi cere să mi se încredințeze mie copiii! Și-i voi obține!

– Nu se știe! zise el.

Amélie își aminti, într-o străfulgerare, de anumite rezerve făcute de avocat, dar pe care ea nu le admisese, relative la respingerea posibilă a cauzelor pe care le va invoca și a mijloacelor de opoziție pe care le prevedea apărătorul.

Urmă o tăcere. Timpul trecea. Agentul de schimb se ridică și-și turnă de băut. Amélie – a cărei gură era uscată de căldură, de neliniște și de vorbit – se așeză, se sili să rămână nemișcată, ca și cum imobilitatea ar fi putut să-i păstreze mai bine energia. Simțea că mai avea nevoie de această energie. Socrul ei făcu câțiva pași prin odaie; ridică fitilul lămpii și se îndreptă spre fereastră.

– S-a făcut cald, zise el, pot să deschid?

Ea înclină capul. Boussardel deschise geamul. Aerul greu nu intră; noaptea furtunoasă a parcului și noaptea din cameră rămaseră despărțite. Boussardel se sprijini cu spatele de fereastră.

– Știi, reluă el cu un aer posac, că ești pe cale de a-i face, în mod implicit, proces soacrei tale, față de care arătai atâta respect și admirație? Pe legea mea, da. Nici eu n-am fost întotdeauna curat ca neaua, în ce-o privea. Ei, bine! Ea nu mi-a făcut niciodată vreun reproș, află, nici măcar o remarcă. Amintește-ți de rezerva ei, Amélie, și de larghețea spiritului ei.

– Nu mă așteptam la acest argument. Nu-ți face chiar atâta cinste pe cât ai socotit! Te înșeli asupra sfaturilor pe care mi le-ar fi dat doamna Théodorine.

– Soția mea te-ar fi sfătuit să ștergi cu buretele și să-l ierți pe fiul ei, după cum și ea mă ierta pe mine, dacă trebuie să-ți pun punctul pe i!

Vocea Améliei tremură:

– Nu-i chiar așa de sigur. Mă silești să ți-o spun? Îți amintești de acea scrisoare pe care mi-a lăsat-o doamna Théodorine când a murit și despre al cărei conținut nu ți-am vorbit atunci? Tată, ea nu-mi dădea chiar sfaturi de supunere.

El o privi incredul, dar atent. Ea continuă:

– Doamna Théodorine mă sfătuia să nu abdic niciodată de la demnitatea mea. Sunt chiar propriii ei termeni. Nu încetez să mi-i repet, de când am descoperit că această recomandare nu mi-a fost făcută fără motiv.

Cum el se schimbă la față, Amélie nu mai adăugă nimic.

Dar nu câștigase prea mult. După acest scurt răgaz, lupta reîncepu. Socrul ei raționa, făcea risipă de prezență de spirit, de șiretenii, de o asprime care dovedea și alarmele, dar și dorința de a o convinge. Între trei și patru dimineața, la primele licăriri ale zorilor, când Amélie începu să dea semne de oboseală, căci de când plecase din Paris nopțile ei nu erau decât o insomnie, agentul de schimb părea și mai bine dispus; ochii își recăpătaseră strălucirea, se însuflețiseră. Amélie se ridică.

– Am ascultat, vorbi ea, toate motivele dumitale și dumneata pe ale mele. N-ar fi mai bine acum ca fiecare să rămână cu gândurile sale?

Socrul crezu că începuse să se înduplece; sentimentul succesului îi lumină fruntea. Amélie, care se îndreptase spre ușă, văzu această expresie, și cinstea o făcu să comită o greșeală.

– Să nu crezi totuși că m-ai convins.

– Ce încăpățânare! exclamă el, pierzându-și sângele rece. Tot ce-i spun se lovește ca de-un zid! Așa? Ei bine, n-ai să pleci până nu te conving!

– Dar, în sfârșit, tată, nu-i nici o urgență!

Cu umerii lăsați, ea se sprijini de o comodă. Boussardel vorbi din nou.

– Ba e cea mai mare urgență! Ți-o spun. Nu-ți dai seama de situație! Dacă m-am străduit să vin aici, am făcut-o fiindcă nu pot să aștept, pasiv, până ți-o reveni bunul simț. Ești aici și mă pisezi cu decepțiile, cu neplăcerile tale. Chiar că de asta îmi

pasă mie! Când la Paris lumea vorbește! Scandalul se infiltrează! Iată la ce-a dus fuga dumitale! Crezi că poți să bați nepedepsită străzile, să alergi la gară singură, la opt dimineața, cunoscuți cum suntem noi? Ce-ai fi vrut să pretextez? O indispoziție, o nevoie care te-a chemat în Berry? Asta merge două zile, cel mult trei! Nu există decât un răspuns de dat lumii: să reapari... Haide, Amélie, uite, mâine e luni, trebuie să luăm trenul, și să te arăți marți la Teatrul Francez, în loja dumitale, cu abonament, împreună cu Victorin... Fiindcă tot aici ai să ajungi. Haide, consimte mai repede!

– Nici să nu te gândești! Nu mă voi preta la această comedie. Totul s-a terminat între bărbatul meu și mine, sunt văduvă, de alaltăieri noapte! Avocații noștri se vor înțelege, nu refuz asta, pe motivele cele mai decente, ca să ne despartă, dar despărțirea va avea loc! strigă ea sacadat.

– Ești nebună! Asta nu ține! Nu poți invoca nimic. Ignori dreptul și procedura! Eu nu le ignor, și-l voi da gata pe avocatul tău. Ah, ce, mă luați drept un copil? Amélie, m-am arătat foarte răbdător, ți-am consacrat multe ceasuri, am ținut seama de dovezile de atașament pe care dealtfel noi toți ți le-am dat... Da, îmi amintesc, de tot, am ținut seama chiar și de durerea ta de femeie pe care-o exagerezi, sigur, dar din care încă n-ai ieșit... Bun! Dar nu cere prea mult de la mine. Ți-o repet că nu vei părăsi această cameră înainte de a reveni la adevăratul sentiment al îndatoririlor tale și de a nu-ți fi făcut făgăduiala formală de a apărea marți la teatru.

– Tată, nu vreau să mai discut, lasă-mă să mă retrag!

– Nu vei ieși de-aici!

– Ai să mă ții cu forța?

– Dacă e nevoie, da! strigă el exasperat. Pentru că nu vrei să ne înțelegem omenește.

Ea făcu trei pași înainte. Printr-o mișcare, dibace, Boussardel se așează între ea și ușa pe care-o încuie.

– Chem! zise Amélie.

– Oh! Cheamă, nu va veni nimeni...

– Deci ai dat ordin?

Se dădu înapoi, cu spatele la perete, și-și ridică brațele, ca să-și aranjeze cocul: două pete de transpirație i se văzură la subțioară; cu batista mototolită în mână își tamponă fruntea, gâtul; gâfâia puțin, dar nu se așează.

El înaintă spre ea, ea făcu o mișcare de a se retrage; el îi apucă pumnul, ea înțepeni, îi reținu mâna în mâinile sale, ea voi să și-o desprindă.

– Lasă-mă, strigă ea cu voce schimbată, sugrumată. Apoi, cu o precipitare crescândă: Nu te apropia, lasă-mi mâna, îndepărtează-te!

La sunetul acestei voci, el ciuli urechea. O observă pe Amélie, păru nesigur, și brusc o trase spre el, o cuprinse în brațe. „Nu", gemu ea. Luată de după mijloc, încercă să-l îndepărteze. Pieptenele îi căzuse, părul i se desfăcu.

– Amélie, spuse el, coborându-și glasul, lasă-te convinsă, promite-mi, fă-o pentru mine, care te rog, pentru mine...

Bătrânul crai, deprins să învingă femeile în punctul cel mai slab al armurii lor, își înțelese avantajul. Încă puternic, încă suplu, o învălui pe noră-sa, o strânse, îi vorbi la ureche sub aripa părului ei desfăcut, îi mângâie obrazul cu mustața, cu răsuflarea lui: „Făgăduiește, haide, făgăduiește", șoptea el, și puțin câte puțin o simți înmuindu-se sub îmbrățișarea lui. Ridicând capul, Boussardel o examină. Își îndoise gâtul, își întorsese fața; cu ochii pe jumătate închiși, cu gura întredeschisă, cu buza puțin ridicată peste dinții albi, pe care se vedea o mică pată brună, Amélie nu se mai lupta, și părea lipsită de sentiment, dar pupilele sale se opriră asupra celui care o ținea înlănțuită; lăsă să i se audă un scurt suspin, se destinse, se îndoi, apoi leșină.

El o ridică, i se păru grea. Cum era fără cunoștință, Boussardel încetă de a o mai face pe bărbatul viguros și o duse cu pași mici spre pat. Îi aruncă o cuvertură peste picioare, găsi sărurile și îi dădu să le miroasă; ea își reveni imediat; zgomotul ploii umplu odaia. O prospețime densă, încărcată de miresme urca din pământ și pătrundea în cameră odată cu lumina albăstrie a zilei. Acea dimineață umedă ajungea până la patul ei și Amélie rămase lungită, cu mâna în mâna socrului ei, plângând liniștită în mijlocul bogăției sale de păr răspândit în toate părțile. Sfârși chiar prin a suspina câteva secunde, apoi spuse deschizând ochii:

– Vreau să mă duc să mă culc...

El o ajută să se ridice. Încercă să-și adune, să-și strângă părul, apoi renunță. Albă ca după nașterile sale, sub mantia neagră a pletelor, agățată de brațul socrului său și clătinându-se,

ea se lăsă dusă spre ușă. Brusc, se făcu ziuă. Flacăra lămpii în care uitaseră să sufle, avea sclipiri roșietice. Ca să ajungă în apartamentul Améliei, trebuiau să parcurgă galeria cea mare, în care dădeau toate odăile familiei. Înaintau cu același pas. Una din camere, în ciuda orei foarte matinale, era deschisă; era cea a doamnei Louis. Cele trei doamne, care păreau să nu se fi culcat, stăteau acolo ca la un post de observație, cu scaunele în fața ușii. Amélie le văzu când trecu și, ca să le liniștească, le adresă un surâs slab.

Marți seara, în fața întregii societăți, doamna Boussardel își făcu intrarea în loja familiei, în timpul actului întâi al *Străinei.* Doamna Louis și doamna Mignon, la postul lor încă de la începutul serii, o îmbrățișară în văzul întregii săli, și notăreasa, dându-și scaunul puțin mai încolo, o sili să se așeze între ele, în față. Mătușa Liline nu venise, din pricina caracterului piesei, dar o cutie cu fructe glasate și cartea sa de vizită o așteptau pe Amélie pe marginea lojei. În spatele celor trei doamne, plastronul agentului de schimb, al notarului și al lui Victorin luceau în penumbră. Amaury și vărul său Oscar, sosiți mai pe urmă, trebuiră să rămână pe locurile din fund, fiindcă loja Boussardelilor era plină. La actul al treilea, nevoind s-o piardă pe Sarah Bernhardt în marele ei monolog de care vorbea tot Parisul, se duseră să ceară azil într-o lojă prietenă, dar după ce se termină scena veniră înapoi. În antracte, vizitele la Boussardeli se înmulțiră, loja se revărsă pe culoar, zgomotele supărătoare încetară.

Când pică, la puțină vreme după asta aniversarea Améliei, căci la Boussardeli se sărbătoreau aniversările și nu sfinții, avu loc marea masă obișnuită, dar cadourile pe care le găsi grupate în jurul tacâmului purtau amprenta destinderii întregii case. Un soi de considerație excesivă se adăugase, în aleea Van Dyck, atențiilor față de doamna Boussardel; ea făcuse să planeze un pericol asupra alor săi, dar, uitându-se pe sine, îndepărtându-se acest pericol de pe capul familiei sale: această amenințare urmată de această binefacere, această revoltă urmată de această abnegație îi spori prestigiul. Aflaseră cu toții, din gura tatălui, despre puterea de voință a Améliei, în timpul nopții de la Grançay, și despre lupta crâncenă pe care-o avusese de susținut împotriva ei; singur Victorin privise sub altă lumină rezolvarea acestei drame. Lui Amaury, care, întors de la Berry îl anunțase

că i se aducea nevasta, îi răspunse: „Încă mă iubește, aș fi putut să pun pariu".

Darurile de aniversare, de care Amélie lua cunoștință unul după altul, o făceau să treacă în revistă toată această familie, pe care o vedea adunată în jurul mesei date în cinstea ei. Un pachet mai voluminos fusese așezat sub farfurie. Îl desfăcu ultimul, știind, după cărțile de vizită de pe celelalte daruri, că acesta era cadoul socrului ei. Găsi o cutie de bijuterii pe care o deschise și care conținea trei șiraguri de perle. Stupefiată, crezând că e vorba de o greșeală, neputându-se totuși îndoi că perlele n-ar fi veritabile, îl căută cu ochii pe deasupra coșului cu flori pe șeful familiei, cu care stătea totdeauna față în față la masă, de la moartea doamnei Théodorine. El răspunse cu gravitate privirii ei, și dădu de mai multe ori din cap. Tremurând de emoție, cu ochii plini de lacrimi, o lăsă pe Caroline să-i prindă la gât acest triplu colier, care, își zicea ea, va trece mai târziu la fetele sale, apoi se sculă, făcu înconjorul mesei și se duse să-și ofere fruntea socrului ei, care-o sărută îndelung, lângă păr, în timp ce ea păli.

Cadoul lui Amaury dintr-un carton alb pe care citi aceste cuvinte: *Bun pentru un portret în picioare, de Amaury Boussardel.* După-masă, Amélie îl luă pe cumnatul ei de-o parte.

– Dragă Amaury, sunt mai mișcată decât ți-o pot spune de ideea asta care-ți va răpi timpul liber săptămâni întregi. Dar dacă vrei ca mulțumirea mea să fie deplină, schimbă modelul. Fă-i tatii un portret și dă-mi-l mie.

Când cel de-al treilea portret mare al agentului de schimb fu gata, îl încadră într-o ramă bogată și-l agăță în camera ei de culcare. Putea să-l vadă seara din patul ei, în care bărbatu-său mai venea s-o viziteze din când în când.

CAPITOLUL XXVI

Toată servitorimea din palatul Boussardel fusese schimbată în bloc, profitându-se de vacanța de vară, ceea ce produse un hiatus și împiedicase vechea gardă, care pleca, să sporovăiască cu cea nouă, care venea. Agentul de schimb, obișnuit de douăzeci de ani cu vechiul său valet de cameră, iar Caroline-Edgar, care nu putea decât să se laude cu dădaca lui Xavier, se înclinară totuși în fața acestei măsuri generale, în care se vedea înțelepciunea doamnei Boussardel.

Familia Dubost era de domeniul trecutului. La câteva zile după plecarea lor, Amélie primi, prin poștă, o cutie mică din lemn alb, înzorzonată cu niște pereți roșii, pe care, alături de numele și de adresa ei se citeau aceste cuvinte, scrise foarte îngrijit: *Trimisă de Aglaé Dubost, strada de la Cléf, Lille.* Nu desfăcu acest pachet ale cărui volum și greutate o lămuriră pe deplin. De acum încolo lanțul de aur de care Aglaé nu se mai socotise demnă nu mai putea fi purtat de nimeni. Amélie voi să pună caseta în comoda ei, și în acel moment privirile îi căzură pe tabloul *Dădaca fericită*, care trona pe acea mobilă. Contemplă pânza. Nu se gândise s-o ia de acolo și s-o arunce în vreo debara; în acest tablou vedea de fapt portretele celor patru copii ai ei. Dar când vârî cutia într-un sertar, printre genți demodate, mânere de umbrele, evantaie de care nu se mai servea și care erau depozitate aici, două lacrimi îi picară din ochi pe acele obiecte părăsite, și închise sertarul.

Nu mai vorbi nimănui, niciodată, despre întâmplarea din acel an. Imediat ce se întoarse la Paris, se apucă de treburile casnice și întreprinse, prin vasta locuință, ameliorări importante. Trecuseră cincisprezece ani de când palatul Boussardel își înălța, plin de orgoliu, între Portes de Fer du Davioud și sicomorul cel mare din parc, masa lui ornamentată, supraîncărcată, care-l făcea să semene cu un cufăr enorm de pe vremea lui Napoleon al III-lea. Totuși, progresul făcuse pași

uriași, și orice nouă locuință ridicată în cartier datorită febrei construcțiilor care urmase după război avea rafinamente interioare inexistente la familia Boussardel. Amélie moderniză caloriferul, mai făcu o scară suplimentară care completă un ascensor pentru greutăți, amenajă o baie, pentru că era la modă. Îi era frică de incendii; încă de la deschiderea Expoziției universale din 1878 se duse la Champs de Mars să studieze extinctoarele cele mai perfecționate; la puțină vreme după asta, pereții din vestibul, scările și culoarele, întreg palatul de sus și până jos fu decorat cu niște grenade de sticlă, violete, așezate în mici coșulețe lăptoase.

Un anumit număr de jilțuri vechi, dintre care unele provenite din palatul Villette, erau uzate, cu toate reparațiile suferite între timp. Duse scaunele invalide în pod, căci nu era în stare să arunce nimic, și le înlocui cu altele noi, mai confortabile. Confortul era acum cuvântul cel mare, ideea cea mare. Fotolii Rothschild, mici și scunde, pătrunseră în salon și completară cercul de scaune pe care mobila de Beauvais, stricată de vreme, nu mai ajungea să-l alcătuiască. Pentru a face mai intimă și mai caldă amfilada de primire, doamna Boussardel scoase din cufere niște tapiserii cu frunze verzi, care nu văzuseră niciodată lumina zilei; le tăie în două și le făcu draperii.

Punea, în aceste amenajări, un soi de ardoare. Pleca în oraș încă de dimineață sau, imediat după-masă, și se întorcea foarte obosită. Lucrul de mână nu înainta deloc. Cu grija ei pentru copii și cu obligațiile mondene, spunea spre seară: „Doamne, ziua s-a terminat și n-am făcut decât un sfert din ceea ce trebuia să fac!“ Socrul ei, auzind aceste vorbe, își întorcea fața spre ea și-i mulțumea pentru atâta străduanie. Îi lăsase mână liberă și aproba totul.

Te puteai întreba unde se va opri această goană. Doamna Boussardel puse să se adauge o aripă castelului din Grançay și, pe un teren din Sologne – pe care-l sfătuise pe bărbatul ei să-l cumpere pentru ca mai târziu cel puțin doi fii să moștenească un domeniu – puse să se construiască un al doilea castel. Atunci mătușa Liline, cu unul dintre surâsurile ei jumătate miere, jumătate fiere, o numi „regina Bavariei“, ca o aluzie la Ludovic al II-lea, al Bavariei, a cărui furie pentru construcții îi speriase pe cronicari.

– Asemănarea asta să nu te sperie, mătușă, n-o să-mi ruinez supușii! răspunse Amélie, singura din familie care nu accepta orice de la bătrâna domnișoară.

– Și apoi, adăugă Caroline-Edgar, folosind un cuvânt la modă, slavă Domnului, Amélie nu e neurastenică.

Ultima treabă de care se ocupă doamna Boussardel privi aleea Van Dyck. Dori o grădină de iarnă, și-i fixă locul la capătul de est, unde se afla un spațiu suficient, între aripa de nord și palatul vecin. O seră rotundă de sticlă, bogată în compartimentări complicate, în volute de fier forjat, și dominată de un spic, se înălță încet și înaintă spre grădină ca să primească mai din plin lumina soarelui.

După ce grădina fu așternută cu pământ gras, Amélie îl pofti la fața locului pe funcționarul principal de la Vilmorin.

– Dragă domnule, îi zise ea, apelez la magazinul dumitale ca să-mi aranjeze grădina de iarnă, dar nu vreau plante banale, cum se văd în toate serele. Spune-mi dacă poți planta aici câteva specii într-adevăr exotice.

Omul spuse că da și numi câteva ferigi și palmieri pitici.

– Nu asta e ceea ce vreau eu. Doresc, de pildă, camelii cu rădăcină, amarilis, pittosporum; le voi da temperatura de care au nevoie; mi-ar plăcea, mai ales, o colecție de cactuși; cunoști, desigur, acele plante grase, pline de ace?

– Doamnă, știți desigur că toate aceste specii sunt tropicale.

– Se găsesc în prezent în sudul Franței.

– Va trebui să le aducem încoace.

– La asta mă gândeam și eu. Ascultă, dacă n-ai de unde găsi speciile astea, scrie la Hyères-les-Palmiers. Adresează-te stăpânei hotelului Parc, slujindu-te de numele meu. Am fost clienta ei acum paisprezece ani. Ea te va călăuzi în treaba asta.

Funcționarul își notă adresa. Doamna Boussardel adăugă:

– Am văzut aceste feluri de plante în propria ei grădină și m-am gândit întotdeauna la ele.

Dar fu aproape singura care frecventa grădina de iarnă când aceasta a fost terminată, conform indicațiilor sale. Căpătase un obicei: nu primea niciodată pe nimeni acolo, fie chiar și o prietenă intimă. Cu un lucru sau cu o carte în mână, se retrăgea în acel loc o jumătate de oră, o oră.

– Copila mea, zicea mătușa Liline, dumneata, care ești bunul-simț personificat, ce plăcere găsești să stai astfel în fața

unor grozăvii ce nici măcar nu aduc a plante? Cât despre mirosul arborilor dumitale în epoca de înflorire, să nu mai vorbim: numai cât mă gândesc și mi se întoarce stomacul pe dos.

Nepoata nu răspundea. În acea epocă era însărcinată pentru a cincea oară. Doamna Boussardel începu să mănânce mult având în vedere starea ei și, pe măsură ce rodul pântecelui i se îngreuna, începu să se agite mai puțin. Talia i se îngroșase, chiar și umerii, șoldurile, fața; la treizeci și doi de ani părea de patruzeci. Vorbea adesea despre regina Victoria, pe care o zărise odinioară, cu ochii ei de fetiță, când suverana venise la Paris ca să întoarcă vizita împăratului și împărătesei. Dar această admirație pentru regina Angliei, era îndreptată mai ales către femeie, către văduva dezolată a unui prinț fidel și încântător, către mama a numeroși copii, în care-și aflase mângâierea. Soției lui Victorin nu-i scăpa nici un articol din ziar în care era vorba despre suverană. Deschidea fiecare număr din *Ilustration* cu nădejdea de a găsi acolo vreun crochiu care să i-o prezinte sub un nou aspect; acest soi de frecventare mentală, care poate că-i dicta Améliei anume reguli, părea să-i impună și unele expresii ale chipului, unele gesturi, încât adesea, când intra la vreun bal sau la vreo tombolă cu caracter filantropic, se asemuia grozav cu regina Victoria, în ciuda celor treizeci de ani care le despărțeau.

Se consacrase din ce în ce mai mult familiei și solicitudinea sa nu se oprea numai la copiii ei, care sporiseră cu încă unul, o fetiță numită Berthe. Autoritatea ei se întărise, toți o consultau, toți o luau ca arbitru. Interveni pe lângă cea mai tânără cumnată a ei, Noëmi, care, văduvă de doi ani după un Gouilloux, măcar că aveau patru copii, pretindea să se recăsătorească, dar în afara familiei. Acestei încăpățânate, care nu voia să imite văduvia înțeleptei Caroline-Edgar, i se propusese un văr de-al doilea Mignon, care era cu patru ani mai tânăr decât ea. Ar fi fost una dintre acele căsătorii exemplare, care adună laolaltă averile neamurilor, provenite din aceeași sursă; în cazul de față, i s-ar fi adăugat averea familiei Gouilloux. Dar eforturile conjugate ale agentului de schimb și ale nurorii sale, vorbind de rațiune și de uitare de sine, au fost zadarnice, căci Noëmi, tânăra văduvă, care nu mai avea obligația să asculte de autoritatea paternă, se lăsase sedusă de aparența înșelătoare a unui măritiș din

dragoste. Trebuiră deci s-o lase să se mărite după gustul ei. Boussardelilor li se păru că degenerase, că dezertase din tabăra lor. N-o blestemară, îi făcură daruri frumoase, veniră la nuntă, ea își păstră locul la mesele de sâmbătă ala familiei; femeia simți însă că-i pierduse pe ai săi.

Dar ceea ce făcu Amaury compensă această nemulțumire. Tatăl său îl însură cu fata guvernatorului Băncii Franței, ceea ce-i îngădui agentului de schimb să privească, cu o siguranță definitivă, transmiterea biroului de schimb, a bunurilor, principiilor și numelui său. Tradiționalul atelaj al fraților Boussardel se reconstituise. Tânăra soție a lui Amaury luă repede loc în cohorta nevestelor Boussardel, declară că e însărcinată într-un răstimp remarcabil de scurt, și bătrânul *pater familias,* în fața acestui rezultat – care ridica la nouăsprezece numărul nepoților săi, fără ca vreunul din fiii și fiicele sale, chiar și fiul mort, să fi rămas neproductiv – putu să declare, cu toată sinceritatea, într-o sâmbătă seara, la desert, cu o cupă de șampanie în mână:

– Ei! Viața mea de soț terminată, vai, în anul războiului, prelungită prin viața mea de părinte, s-a isprăvit. De-acum încolo nu voi mai fi decât bunic.

– În sănătatea dumitale! strigară copiii.

– Nu, zise bunicul, ridicând cupa spre noua sa noră, care roși de orgoliu. În sănătatea apropiatului mic Boussardel!

Bunicul își plimbă privirea în jurul acelei sufragerii în care, de douăzeci și doi de ani, de când fata lui cea mare, Florence, se măritase, avuseseră loc puține ospățuri de familie care să nu aibă, printre persoanele de la masă, cel puțin o femeie însărcinată. Într-un interval de aproape cinci ani, nu existase spectacol mai obișnuit în aleea Van Dyck decât o talie feminină deformată. Era ceva de la sine înțeles ca o fată Boussardel sau o nevastă Boussardel să facă copii și să știe să-i facă. Respecta în timpul sarcinii și al nașterii obiceiurile și preceptele citate în celelalte familii – și care erau discipline severe – cu un curaj liniștit pe care fiecare la rândul ei știa să-l arate. Nu se opreau din treburile lor pentru un lucru atât de mic, stăteau în picioare până când le apucau primele dureri, și purtau rochia care le ascundea sarcina cu mai multă mândrie decât ultima creație a croitoresei.

Masa la care, în fața făgăduielilor nurorii sale Amaury, Boussardel își făcu, în fața alor săi, profesiunea de credință de a nu mai fi decât bunic, a fost pentru familie ultima ocazie de a o mai vedea pe mătușa Liline sănătoasă. La puțină vreme după asta ea își trimise vizitiul în aleea Van Dyck ca să-i roage s-o scuze, mai întâi la masa de sâmbătă, apoi la dejunul de joi, care fusese special instituit pentru ea: „De la o sâmbătă la alta fără să-mi văd nepoții și nepoatele pe care-i iubesc până la idolatrie, săptămâna mi se pare prea supărătoare!" La al doilea mesaj al vizitiului, doamna Boussardel îl chemă în fața ei și-l luă la întrebări; răspunsul lui, care pentru cele două absențe avea drept scuză ocupațiile caritabile ale stăpânei sale, i se păru cam încurcat. Îl lăsă să plece fără să insiste, după principiul de a nu constrânge niciodată un inferior să vorbească.

Ezită să se ducă ea însăși în strada Notre-Dame-des-Champs; poate că mătușa ei nu dorea să se afle că e bolnavă; capriciu foarte posibil la bătrâna domnișoară. Amélie, mai ales de când era socotită șefa familiei, protectoarea vigilentă, se afla cu mătușa Liline pe picior de pace respectuoasă, dar armată. Poate fiindcă le despărțea o generație, poate că, mai tânără, nepoată-sa vedea lucrurile mai clar. Amélie nu putea împărtăși indulgența nepăsătoare pe care socrul ei, unchiul ei Louis și mătușă-sa Mignon continuau s-o arate față de bătrâna domnișoară; doamna Boussardel, grasă, robustă, cu picioarele bine înfipte în pământ, capabilă să petreacă trei ceasuri pe cal cu tot atâta ușurință ca trei ceasuri cu acul în mână și al cărei păr în unele seri scăpăra sub pieptănul cameristei, doamna Boussardel, înzestrată cu un miros sănătos de brună și de mamă a cinci copii, nu-și putea ascunde o oarecare repulsie privind-o pe bătrâna domnișoară, cu tenul ei ca ostia, cu părul ca mătasea albită, cu mâinile ei atât de îngrijite care păreau că nu atinseseră niciodată ceva în toată existența lor de mâini omenești.

Or, mătușii Liline nu-i plăcea să i se facă vizite, pe malul stâng al Senei. De două ori pe an organiza la ea, pentru copii, o serbare cu numere de prestidigitație sau de lanternă magică, și se prefăcea atunci că întoarce apartamentul cu susul în jos, ceea ce sublinia și abnegația dar și dorința ei de a nu mai fi deranjată tot restul anului.

Cum la șaptezeci și doi de ani și înzestrată cu un stomac excelent devenise nu gurmandă, cum spunea ea cu frică, ci

expertă în ale mâncării, Amélie îi trimise, joi seara, niște supă de vișine, sub pretextul că bucătarul o făcuse anume pentru ea. Servitorul, însărcinat cu această treabă, declară, când se întoarse, că portarul din strada Notre-Dame-des-Champs nu-l lăsase să intre: domnișoara Boussardel era bolnavă, în camera ei, de opt zile, dacă trebuia să-i creadă pe servitori. Amélie trecu Sena, intră în odaia mătușei sale și o găsi în pat, slăbită și buimăcită. Musafira se aștepta să fie primită prost, dar mătușa Liline îi zise doar:

– Hm, iată-te!

– Ți-e rău, mătușă?

– Nu te apleca astfel peste mine cu capul dumitale mare! îi spuse bătrâna domnișoară precipitat. De ce aveți toți un cap atât de mare?

În mișcarea pe care-o făcuse, boneta îi căzuse pe un ochi, dar nu și-o mai îndreptase. Amélie se așezase la piciorul patului și-o observa pe bolnava care, revenită din temerile sale, îi răspundea acum cu mai multă logică.

– N-am nevoie de nimic, copila mea, vorbi ea, am să mă fac bine, nu-i decât puțină oboseală. Sunt foarte bine îngrijită, înconjurată de atenții...

Când Amélie, trecând în anticameră și închizând ușa de la odaie, voi să-i întrebe pe servitori, auzi zgomotul unui pas care se târa greu, și bătrânul abate Grard se ivi pe pragul „cabinetului" penitentei sale. Doamna Boussardel, îndreptându-se spre el, îl determină să intre înapoi în cabinet; el îi arătă, stângaci, un scaun, își înțelese gafa și rămase în picioare, în fața ei, cu mâinile încrucișate pe pântece, cu pleoapele lăsate.

– Ce i s-a întâmplat mătușei mele?

– Nu-i decât un șoc, un mic șoc.

Accentua ș-ul și șușotea cu un timbru moale, vătuit, ca un obișnuit al acelei case, unde nu se ridica vocea.

– E de neconceput, domnule abate, ca servitorii să nu-l fi înștiințat pe domnul Boussardel.

– Într-adevăr, doamnă, într-adevăr... Dar bolnava nu le-a dat voie.

– Cred, pentru că o afirmi dumneata, urmă ea după o pauză. Totuși, cum domnișoara Boussardel nu mi se pare a fi în apele ei, ne vom ocupa noi de ea. Cred că nu i se pare ciudat nimănui, nu?

Abatele, cu mâinile ridicate, fu întrutotul de acord cu acest lucru.

– Vom reveni într-o oră cu o trăsură, ca s-o putem transporta.

– Dar nu-i decât un șoc, doamnă, un mic șoc, repetă abatele.

De îndată ce bolnava, după câteva zile petrecute în aleea Van Dyck se simți mai bine, ceru să fie chemat omul ei de afaceri. Amélie îl convocă ea însăși, printr-un cuvânt încredințat poștei, și-n același timp trimise un bilet doctorului familiei, care veni seara. Era Cartaud da la Châtre, maestru reputat, profesor la Școala de Medicină.

– Dragă doctore, îi zise Amélie înainte de a-l conduce la bolnavă, te rog s-o tragi puțin de limbă pe mătușa mea. Vreau să știu dacă e în deplinătatea facultăților sale mintale. Am să te las singur cu ea, bineînțeles.

Cartaud de la Châtre ieși după un sfert de ceas din camera bolnavei și declară că nimic nu-l îndreptățea să spună că n-ar fi în toate mințile. Existau niște semne ușoare de hemiplegie stângă, dar nu se observa nici o slăbire a inteligenței; se temea numai să nu aibă un nou atac.

– Îți mulțumesc, îi spuse Amélie, care nu mai insistă. A doua zi, când se prezentă domnul Minotte, ea îl conduse la mătușă-sa, după care își chemă trăsura, ca să facă niște vizite, și ieși.

De mai bine de douăzeci de ani, de când îl moștenise pe taică-său, mătușa Liline își învăluise administrarea averii în cel mai profund mister. Lucrul era știut doar de ea și de omul ei de afaceri, căruia îi rămăsese fidelă, și în care agentul de schimb, în momentul partajului succesiunii paterne, recunoscuse unul din marele talente procedurale. În realitate, bătrâna domnișoară, care, fără să-și refuze nimic, nu cheltuia nici un sfert din veniturile sale, își secătuise averea prin abuzul de rentă. Era până într-atât de ahtiată după bani, încât orice împrejurare, zvon de război ori zvon de pace, răscoală, epidemie, secetă, sau iarnă aspră, i se părea un semn și o determinau, după propriile ei cuvinte, să-și ia măsuri de siguranță. Asta voia să însemne că avea disponibilități bugetare și cumpăra cu trei la sută. Când familia se felicita în fața unor noi câștiguri obținute de pe terenurile sale, ea surâdea cu finețe și părea să-și spună: „Răbdare, cine râde la urmă, râde mai bine". Scăpase de toate

parcelele de teren, și credea c-o făcuse fără știrea alor săi; dar frații ei, care printr-un agent supravegheau de multă vreme toate mișcările domnului Minotte, se apucară să cumpere, pe sub mână, terenurile vândute de sora lor mai mare. O avertizară și pe sora lor Mignon, pe care această manevră o întristă.

– Pentru că, oricum, tot vinde! îi spuse notarul.

– Și pentru că se ascunde de noi! adăugă agentul de schimb.

– Mă rog, zise doamna Mignon făcând pe supărata, procedeul nu-i deloc cinstit.

Cei doi bărbați schimbară o privire: „Să nu insistăm, vom lucra singuri".

Mătușa Liline aproape că ieșise din șocul ei, semnele hemiplegiei se atenuaseră, se întoarse în apartamentul ei, dar firea i se schimbase. Păru să renunțe la acele prefăcute resemnări creștinești și la devotamentul angelic care, impunându-i un rol permanent, o făceau suportabilă în viața de toate zilele. La început nu-și atacă familia decât în partea ei cea mai slabă. De când nu mai era validă, nepoatele sale îi trimiteau adesea copiii; micuții, abia intrați la ea, erau sâcâiți cu tot felul de întrebări despre catehism, îi plictisea de moarte cu mustrările, le arăta că n-au inimă și că nu vor avea niciodată. Se întorceau acasă plângând. Așa se purtă cu nepoții pe care-i avea de la sora și de la frații ei. De la nepoți, animozitatea bătrânei domnișoare păru să treacă la părinți, și vorbele cele mai tăioase erau adresate finului ei. Victorin, pe care tatăl său îl tot sfătuia să nu-și neglijeze nașa, se întorcea de la ea furios și Amélie se temea să nu izbucnească

– Sunt calul ei de bătaie! Destul! striga el.

– Ei bine, nu te mai duce acolo și gata, îi zise nevastă-sa. Sau nu te duce decât împreună cu mine.

Drept rezultat, Amélie își luă asupră-și și vizitele soțului ei și pe ale sale. Dar arțăgoasa mătușă Liline, care cunoștea firea nepoatei sale, o sâcâia mai puțin ca pe ceilalți. În sfârșit, Amélie fu cea care se duse cel mai des în apartamentul preotului, unde se aciuase cucernica. Doamna Boussardel își lăsase acolo o cusătură care cerea timp îndelungat de lucru, se așeza cât mai confortabil lângă mătușă-sa și lucra, punctând cu interjecții policoase povestirile pe care le auzea, fără să le urmărească, lăsând să se instaureze tăcerea când o vedea pe vorbăreață ridicându-și perdelele patului și rămânând o clipă în contem-

plarea străzii Fleurus. Dar mătușa Liline își relua repede firul discuției.

– Nu vreau să păcătuiesc împotriva modestiei, spunea ea, dar sunt sigură de fapta mea: pot da socoteală. Copila mea, știi câte partide am refuzat la vremea mea? Hai, spune o cifră!

– Nu știu, mătușă: trei, patru...

– Hi, hi, hi! Șaptesprezece! Ei? făcu ea dintr-o dată serioasă. Ce spui de cifra asta? Socot că ziua judecății, faptul de a fi respins șaptesprezece pretendenți va fi decisiv în favoarea unei fete căreia cerul nu i-a refuzat darurile sale. Dar ce vrei? Biata mea mamă, care a fost o sfântă, m-a pus să jur, la patul ei de moarte, că mă voi consacra fraților mei, surioarei mai mici, și dragului meu tată, care rămânea singur... Și-i mulțumesc în fiecare zi Domnului pentru asta: trecerea mea prin lumea asta n-a fost străluminată de mulțumirile sacrificiului?

– Dragă mătușă...

– Cel mai greu lucru pentru mine, copila mea, a fost să-mi descurajez adoratorii. Știi cum sunt bărbații: nu se resemnează. Aș putea să-ți numesc pe unii care-au plecat în America, alții care s-au dus la atacul Constantinopolului ca să-și caute moartea! Apoi luă un ton de parcă ar fi vrut să-i încredințeze un secret de stat: Ți-aș putea mai ales numi pe unul pe care-l cunoști foarte bine, care a preferat orice, decât să se îndepărteze de mine, neputând fi soțul meu, mi-a devenit cumnat...

De data asta, Amélie ridică ochii de pe tapiserie și o privi pe bătrâna domnișoară.

– Da, da, copila mea, ai ghicit! Mignon... Bietul Félix, cât m-a iubit! Mai bine de cincizeci de ani, fără să se trădeze niciodată în ochii lumii, fără un cuvânt de prisos, fără o privire! Draga de Julie, n-a bănuit niciodată nimic, a trăit întotdeauna într-un fel de năuceală a distracțiilor! Nu vreau să fiu nemiloasă în ce-o privește, dar, în sfârșit, o văd. Eleganta doamnă Mignon n-a avut niciodată prea multă minte! Și când te gândești că toată viața s-a crezut stăpână pe inima bărbatului ei! Hi, hi! Să nu-i spui ce ți-am spus eu acum! O vei arunca în cea mai crudă deznădejde. Ah! oftă ea puțin obosită, mi s-a luat o piatră de pe suflet încredințându-ți aceste lucruri, când dragul meu prieten nu mai este.

Răsturnată în fotoliul ei, mătușa Liline își tamponă cu batista ochii fără lacrimi. Amélie își reluase tapiseria, un fel de

panoplie cu pipe, ţigări şi punguţe de tutun pe un fond negru, din care voia să facă un paravan de pus în faţa focului, pentru fumoarul socrului ei.

În ziua aceea, şi în alte zile care urmară, ea auzi sute de povestiri, în care membrii familiei nu erau deloc cruţaţi. Era un talmeş-balmeş de intrigi, de murdării şi chiar infamii, care i se părură pline de neadevăr şi din care se vedea ieşind la iveală fapte de necrezut: căsătoria silită a unei fete compromise în acest scop, luarea cu japca a unei moşteniri uneltită împotriva unui celibatar bătrân, operaţiuni financiare ilicite favorizate de un înalt personaj, şi mai departe, în trecut, un scandal enorm, o afacere cu furnituri militare, în care nu toţi vinovaţii, după spusele domnişoarei bătrâne, fuseseră pedepsiţi...

– Câte secrete într-o familie, copila mea, zise mătuşa Liline, câte secrete! Şi nu-ţi vorbesc decât de cele pe care le ştiu eu, pe care le-am surprins sau reconstituit şi pe care nu-i nici un păcat să le dai în vileag! Ah! de pildă, e unul care mi-a scăpat mereu, ei, drăcie! spuse cu o iritare care i se redeşteptă, îi crispă buzele şi-i ascuţi privirea. În anul holerei! La Grançay! S-a petrecut ceva între tata, Ferdinand şi acea Ramelot de care ţi s-a vorbit adesea, ceva despre care n-am putut niciodată să-mi dau seama cu precizie. Dar cred că nici nu era ceva de mărturisit, ascultă-mă pe mine!

– Mătuşă, ai obosit! Şi încă nu ţi-ai băut ceaiul!

– Adevărat? Doamne! strigă bătrâna domnişoară, mereu atentă să fie bine îngrijită. Dar, după ce-şi bău ultima înghiţitură, o luă de la capăt: Acea Ramelot! Iată într-adevăr o persoană al cărei rol în familie a fost cum nu se poate mai clar! Şi e foarte simplu, copila mea. Când a murit, tata a ţinut doliu după ea! Şi a trebuit să ţinem şi noi! După asta... Nu, nu, nu... N-o să-mi scoată nimeni din cap ideea că legătura asta a făcut-o pe mama să moară de durere!

– Dragă mătuşă, cu tot respectul pe care ţi-l port, ţi-aş fi recunoscătoare dacă ai schimba discuţia, zise Amélie, care surâse cu afecţiune, ca să-şi tempereze observaţia. N-am căderea să mi se facă asemenea confidenţe!

– Oh, oh! Nu ţi le-am făcut pe toate! Nu te teme! N-o să ţi le spun pe cele care te-ar face să tremuri în seninătatea dumitale, doamnă Boussardel! urmă mătuşa Liline, apăsând în mod ciudat pe ultimele două cuvinte încât nepoata sa, care lucra cu grijă un

mănunchi de pipe, o privi din nou. Hai, hai, nu fă ochii ăștia! Nu vei afla nimic, curioaso! Nu ești mulțumită cu soarta dumitale?

– Ba da, mătușă. Și, la urma urmelor, nu doresc să știu nimic, nu pricep nimic din ce mi-ai spus, și iată că s-a făcut ora să mă-ntorc acasă. Își înfipse acul în canava, strânse lucrul și se ridică.

– Ei, spuse bătrâna domnișoară cu aerul cel mai serios, oprind-o cu mâna. Nu ți-e de-ajuns să fii în mod oficial o Boussardel, oficial, în registrele de stare civilă? Copiii dumitale n-au fost declarați Boussardel?

„Se îmbată cu cuvinte și-o ia razna", gândi Amélie, aranjându-și pălăria în fața oglinzii.

– ...Fiindcă tatăl lor, Victorin al dumitale e considerat de toată lumea un Boussardel adevărat! isprăvi bătrâna cu mânie.

„Iată unde voia să ajungă; să-și denigreze încă o dată finul..." Nepoată-sa se aplecă s-o sărute, și cum mătușa Liline, în acel moment mută, cu buzele strânse, își întoarse capul, ea îi luă mâna și i-o sărută.

Următoarea aniversare a decanei se făcu în strada Notre-Dame-des-Champs. Amélie avu grijă de tot, reduse numărul musafirilor și al invitaților, ca s-o menajeze pe bolnavă. Se aștepta totuși să-l revadă, cu această ocazie, pe abatele Grard, pe care nu-l mai întâlnise la mătușă-sa; dar el nu apăru, ca dealtfel nici un alt ecleziast. Și bunicul remarcă această absență și poate și mătușa Mignon, dar nu făcură nici o remarcă față de Amélie. Boussardelii, a căror credință era moderată și care – bărbații între cincisprezece și douăzeci de ani și femeile între douăzeci și treizeci – se lepădau unul după altul de credința lor ca de un veșmânt bun pentru vârstele tinere ale vieții, Boussardelii evitau să abordeze subiecte religioase; acesta era unul dintre numeroasele acorduri tacite care domneau în comunitatea lor, un fel de chestiune mai mult de ținută decât de supunere creștină, de vreme ce binefacerile lor țineau mai curând de demnitatea mondenă, decât de adevărata milă. Ca să iasă din această rezervă în ce privește religia, ar fi trebuit un eveniment extraordinar, care nu s-a produs însă niciodată.

În ziua acelei aniversări, la ora plecării generale, Victorin, care toată seara evitase să se apropie de mătușa Liline, se apropie totuși și se aplecă asupră-i ca să-și ofere fruntea. Ea îl

sărută; el se aplecase sprijinindu-se cu amândouă mâinile de brațele fotoliului, dar, odată sărutat, când dădu să se ridice, nașă-sa îl apucă de mânecă.

– Doamne, spuse ea, ce mână butucănoasă ai, bietul meu copil!

Amélie care venise repede lângă bărbatul ei, zise surâzând:

– Fiindcă de douăzeci și cinci de ani mânuiește armele, mătușă! Și încercă să-l tragă pe Victorin.

– Ta, ta, ta, replică mătușa Liline. Și Amaury mânuiește armele și n-are astfel de mâini! Unde ești, Amaury? Ia vino încoace, copilul meu! Uitați-vă, comparați!

Îi ținea pe cei doi bărbați de mână și-i smucea cu răutate, trăgându-le mâinile din mâneci. Contrastul între mâna rotundă, fină și albă a lui Amaury și cea a fratelui său era atât de izbitor, încât doamna Boussardel rămase uluită. Mătușa Liline începu să rânjească.

– Cum îți explici asta? Cum ți-o explici? Sunt frați, așa cum se spune, sau nu sunt?

Amélie întoarse repede capul; se temea ca socrul ei să fi auzit această calomnie atât de prostește proferată împotriva ireproșabilei doamne Théodorine. Din fericire, agentul de schimb trecuse în anticameră. Doamna Boussardel se grăbi să-și ia la revedere și în seara aceea făcu în așa fel încât să nu-și sărute mătușa.

Spre propria ei surpriză, fraza domnișoarei bătrâne îi rămase în minte. Amélie se gândea adesea la doamna Théodorine. În singurătatea ei morală, doamna Théodorine și doamna Patricot rămâneseră martorele și călăuzele sale; ea continua să trăiască alături de ele și adesea, când avea ocazia, se întreba: „Ce-ar fi făcut soacră-mea în locul meu? Ce-ar fi gândit nașa mea?" Cu o doamnă Théodorine, soție infidelă, ea s-ar fi simțit mai puțin puternică. În sfârșit, obscuritatea cuvintelor auzite exercita asupra ei o atracție bizară, pe care și-o explica, și-o reproșa, îndurând-o. Socotea că bătrâna domnișoară, într-o zi sau alta, nu se va putea abține să nu redeschidă discuția în legătură cu acest subiect scabros. Dar mătușa Liline părea să nu se mai gândească la asta. Doamna Boussardel îi întinse capcane: degeaba. Dorința ei de a ști, crescu; deveni idee fixă.

La sfârșitul unei după-amieze, părându-i-se că mătușă-sa era bine-dispusă o porni pe o pantă pe care nu se angajase

niciodată, a confidențelor de la femeie la femeie. Își încovoie orgoliul, își forță pudoarea, oftă, simulă dezamăgirea unui suflet nefericit, se făcu că se lasă în voia unei dureri, ascunsă vreme îndelungată, și sfârși prin a se plânge de Victorin.

Mătușa Liline rămase surdă. Plecându-și chipul peste tapiserie, Amélie evocă evenimentele petrecute cu trei ani în urmă.

– Sunt mai puțin neștiutoare decât s-ar crede, zise ea, știu ce înseamnă viața... constituția bărbaților își are exigențele ei... În sfârșit, nu ofensa conjugală m-a rănit, ci felul în care Victorin m-a obligat s-o îndur. Mi se pare că în locul lui, Amaury, de pildă, și-ar fi putut și el, hai să-i zicem pe nume, înșela nevasta, dar ar fi făcut-o cu eleganță. Nu crezi?

Făcu o duzină de puncte în tăcere. Își aplecă și mai mult fruntea sub lampă.

– Nu se poate nega, mătușă, Victorin și Amaury nu seamănă deloc, atât fizic cât și moral... Cum îți explici dumneata ca doi frați, ieșiți din același tată și din aceeași mamă să aibă atât de puține puncte comune?

După o pauză, ridică ochii spre fata bătrână și o văzu nemișcată, examinând-o. Amélie, care-și dădu seama că nu se prefăcea prea bine, își înghiți saliva și adăugă:

– O, dar mi-am adus aminte, mătușă. Chiar dumneata, în seara aniversării dumitale, m-ai făcut să bag de seamă deosebirea dintre mâinile celor doi frați... Această diferență mi s-a părut demnă de luat în seamă...

– Cum se face, zise încetișor mătușa Liline, că ai transpirat astfel, copila mea dragă? Ai fruntea îmbrobonată de sudoare...

– Să mă dau mai departe de foc, spuse Amélie care-și trase scaunul, și chipul ei ieși de sub lumina lămpii.

Nu trebuia să-și mai reînnoiască tentativele. Dar la începutul primăverii, mătușa Liline avu un al doilea atac: hemiplegia îi lovi de data asta partea dreaptă. Se păru, în zilele care urmară, că bolnava va rămâne condamnată la tăcere; încerca să vorbească, își ducea mâna la gât ca și cum piedica s-ar fi aflat acolo, și se obosea făcând eforturi zadarnice. Apoi vorbirea îi reveni puțin câte puțin, de la sine, dar cuvintele îi erau penibile, deformate și prost articulate.

Asiduitatea doamnei Boussardel, care învățase prima s-o înțeleagă pe bolnavă, nu se schimbă. Totuși, îngrijirile date mătușii

Liline comportau de-acum încolo și îngrijiri fizice: paralitica nu mai era totdeauna stăpână pe persoana ei, și mai avea încă destulă rațiune ca să sufere, ea, cea atât de rafinată, de starea în care se vedea. Dar nepoată-sa nu voia soră de caritate: „Bătrâna ei dădacă și cu mine suntem de-ajuns – zise ea. Să n-o mai necăjim și cu această încercare de a fi îngrijită de o persoană străină".

Căpătă o mare influență asupra bătrânei neputincioase. Își întări această autoritate, devenind singura persoană în stare să-i îngăduie unele lucruri, unele hatâruri prin care putea obține de la acest trup îndobitocit eforturi necesare sănătății sale.

– Haide, mătușă, spunea ea cu un fel de severitate distrată, pe care n-o avusese niciodată față de copiii ei, vrei să mănânci mai încet? Ai să te îneci iarăși, și atunci n-am să-ți mai dau compot...

Sau:

– Dacă vrei să-ți pun o cataplasmă de Milan ca să-ți treacă durerea, trebuie mai întâi să faci clisma.

Bolnava gemea, rezista puțin, apoi asculta. Era în mâna nepoatei sale. Abatele Grard, el însuși din ce în ce mai vlăguit, nu mai venea decât din când în când la penitenta lui.

Săptămânile treceau; mătușa Liline slăbi, se istovi, totul în ea se micșoră. Printr-un fenomen care deveni aproape o ușurare pentru ai săi, odată cu vitalitatea îi scăzu și răutatea.

În această stare se putu obține de la ea niște simulacre de conversație; se exprima cu un debit monoton și puțin sacadat, ezitând asupra cuvintelor mai puțin uzitate, dar gândirea ei era logică și memoria părea încă bună. Astfel o rugă pe doamna Boussardel să scoată dintr-o mobilă, pe care i-o arătă, niște vechi albume cu schițe.

– Aș vrea să le ră... răsfoiesc, spuse ea.

– Dar asta o să te obosească.

– O să le răs... răsfoim împreună.

– Acest lucru îți va face plăcere?

– Da, copila mea.

Doamna Boussardel se duse unde-i arătase, găsi un album și luându-l, veni să se așeze la loc. Paralitica își ridică mâna mai sănătoasă, dar nepoată-sa strânse albumul la piept. Mătușa Liline recunoscu învelitoarea din pânză verde, gofrată, și plină de desene cu ramuri și flori după gustul din 1830.

– Un minut, mătușă, un minut. Avem mai întâi de pus la punct o mică afacere.

– Care... copila mea? întrebă mătușa Liline, crezând că era timpul să ia vreuna din pilule.

– Nu-ți aduci aminte de un anumit subiect despre care n-ai vrut niciodată să-mi spui tot ce știi?

Observă că mătușă-sa, care nu spunea nimic, o asculta cu atenție; recunoscu în cei doi ochi, dintre care unul era acum mai închis decât celălalt, sclipirea de luciditate din zilele bune al bolnavei.

– E momentul să te hotărăști să vorbești, mătușă. Până acum ne-am înțeles foarte bine, nu-i așa? Nu te-am îngrijit cât am putut de bine?

– Da, da...

– Ei, bine, dacă vrei ca treaba asta să continue, va trebui, fără ca eu să te rog, să mă scoți din îndoiala în care m-ai lăsat să mă zbat.

– Ce... vrei să știi?

– Tot ceea ce știi despre Victorin.

– Despre Victorin... dar nu știu nimic... mai mult decât știi tu.

– Oh! Ba știi, mătușă.

Doamna Boussardel se așezase cu albumul pe genunchi în fața paraliticii și-i luase mâinile, privind-o drept în ochi, ca și cum ar fi vrut s-o hipnotizeze.

– Repetă în fața mea că nu știi nimic.

– Nu știu nimic, copila mea.

– Poți să juri? Pe salvarea sufletului dumitale?

– Eu... nu pot să jur... Cre... cre... credința mea... Mă tulburi... mi-e rău...

– Mătușă, rezistența dumitale va prelungi discuția, căci eu nu voi ceda. Am ferma intenție de a obține de la dumneata acele precizări care mă interesează direct și care mi se cuvin.

Urmă o tăcere. Doamna Boussardel lăsă ca vorbele ei să-și facă drum în mintea năucită a bolnavei. Mătușa Liline șușoti în sfârșit, foarte încet:

– Nu trebuie să spun asta... Sunt singura care știu... N-am permi... permisiunea...

– Cum? strigă Amélie care înțelesese din acest cuvânt că vreun preot îi interzisese evlavioasei să vorbească. Și sen-

timentul că o persoană străină de familie cunoștea acestă taină pe care ea însăși nu izbutise s-o pătrundă, o hotărî și mai abitir. Dar dacă-ți făgăduiesc să păstrez taina? urmă ea. Cine e? Să nu intre nimeni!

Bătrâna bonă, care bătuse încetișor, spuse prin ușă că abatele Grard ruga să fie primit de domnișoara.

– Nu-i cu putință! răspunse doamna Boussardel. Domnișoara nu poate fi văzută astăzi.

– Ba da, ba da, abatele... făcu mătușa Liline agitându-se.

Doamna Boussardel îi aruncă o privire, apoi se sculă, puse cu hotărâre albumul pe o măsuță și ieși din cameră, închizând ușa după ea.

– Domnule abate, regret. Bolnava nu primește. Nu poate fi văzută.

– Nimic grav, nădăjduiesc?

– Nu, desigur. Dar azi, toată ziua, va primi îngrijiri. Sunt dezolată că v-ați deranjat...

– Dar nu are nici o importanță, doamnă, nici o importanță, zise cu bunătate prefăcută domnul Grard, care nu mai insistă, și se îndrepă spre ieșire. Salutările mele, doamnă.

– Să nu ne mai deranjezi sub nici un pretext, îi zise doamna Boussardel servitoarei, după ce preotul plecă. Apoi intră din nou în odaie și răsuci cheia.

Nu ieși de-acolo decât spre seară.

– Culcați-o numaidecât pe domnișoara, îi zise bătrânei bone, mi se pare obosită.

Bătrâna, prăvălită în fundul patului, cu capul lăsat pe-o parte, cu ochii pe jumătate închiși, bâiguia vorbe fără șir. Nepoata ei, îmbrăcată de plecare, se apropie de ea, îi pipăi pulsul, nu păru neliniștită, și se aplecă s-o sărute.

– Bună-seara, mătușă.

Paralitica nu răspunse decât printr-un geamăt, căruia doamna Boussardel nu-i dădu atenție. În timp ce-și punea mănușile, îi făcu servitoarei recomandările pentru noapte, sprijinindu-se cu șoldul de măsuța pe care rămăsese albumul.

Seara, la masă, ea își anunță familia că starea mătușii Liline era staționară, că nu exista nădejdea unei ameliorări și că, în aceste condiții, se impunea angajarea unei surori de caritate. Corul familiei, ca de obicei, fu de aceeași părere. În afară de faptul că decretele Améliei nu se discutau niciodată,

Boussardelii acceptau cu filozofie bolile, ba chiar și morțile care se produceau în familia lor. Afecțiunea care-i unea era atât de colectivă, atât de puțin semnificativă în ceea ce privea nuanța și calitatea, încât pierderea unei rude apropiate devenea tot mai puțin penibilă, prezența celorlalte rude oferindu-le imediat compensațiile necesare. Trebuia să te duci înapoi cu mult, la începuturile secolului și ale familiei, ca să găsești la Boussardeli doliurile simțite cu adevărat.

– Chiar mâine dimineață, zise Amélie, îl voi ruga pe Cartaud de la Châtre să ne trimită de urgență o soră de toată încrederea. Caroline, rămâi acasă mâine după-masă?

– Draga mea, dacă vrei tu, da.

– M-ai obliga dacă ai primi-o tu și i-ai spune să fie luni dimineață în strada Notre-Dame-des-Champs, pentru că poimâine e duminică. O voi pune eu însămi la curent cu tot și i-o voi prezenta bolnavei. Dar mâine după masă nu voi fi liberă. Am de făcut numeroase vizite, pe care le tot amân de multă vreme.

A doua zi, sculându-se de la masă, porunci să fie dusă la gara Sainte-Lazare.

– Întoarce-te acasă, îi spuse ea vizitiului, și vino să mă aștepți aici la ora șase.

Luă primul tren spre Versailles, sosi acolo la ora trei, și făcu un semn cu umbrela trăsurii de piață, care staționa prima în fruntea șirului din fața gării.

– Vizitiu, la Chesnay. Repede.

– Prin Plaine Saint-Antoine, doamnă, de-a lungul Trianonului?

– Pe drumul cel mai scurt.

Trăsura era o caleașcă deschisă. Datorită timpului frumos era acoperită cu o pânză de dril, ceea ce-i putea aminti doamnei Boussardel de călătoria ei de nuntă în sud.

Intrând în Chesnay, vizitiul se întoarse pe scaunul lui și întrebă unde voia să coboare doamna.

– Mergi până în piața satului.

Acolo opri un țăran care trecea.

– Hei, omule!

Omul se apropie de trăsură, scoțându-și pălăria.

– Poți să-mi arăți casa unei oarecare Toinon?

– Doamna nu-i știe numele de fată, ori al bărbatului ei?

– Nu-l știu nici pe unul, nici pe celălalt, dar știu că Toinon asta se înrudește cu familia Branchu.

– Alde Branchu au murit toți, i-am cunoscut bine. Din neamul lor n-a mai rămas decât Malfosse. Doamna îi va găsi în susul satului. Ține-o pe drumul Celle, îi zise el vizitiului, până la fierărie, apoi ia-o la stânga: ferma Malfossilor e pe drumul acela, înainte de a coborî la vale...

La clopoțeii trăsurii, niște copii ieșiră afară din mica fermă și doamna Boussardel, fără să coboare din trăsură, îi întrebă de Toinon. Copiii o luară la fugă înapoi; apoi se ivi o femeie în vârstă.

– O caut pe o oarecare Toinon, care era nepoata doamnei Branchu, zise Amélie.

– Eu sunt, Antoinette Branchu, văduva Malfosse, spuse țăranca. Cu ce-o pot servi pe doamna? „Soacră-mea, își zise doamna Boussardel. Dacă mătușa-mea a spus adevărul, o am în față pe soacră-mea, doamna Théodorine nu mi-a fost nici un fel de rudă."

– Sunt doamna Boussardel.

Țăranca își schimbă expresia, își scoase repede șorțul, îl aruncă țâncilor care se întorseseră, și făcu o reverență. Era o femeie de șaizeci și ceva de ani, cu talia încă rotundă, dar pe fața căreia vârsta, munca, soarele săpaseră brazde adânci.

– Deci, doamna ar fi...

– Doamna Victorin. Pot să-ți vorbesc?

Fermiera, fără s-o părăsească din ochi pe această străină, arătă micul corp de clădire din fundul curții. Doamna Boussardel coborî, își sumecă fustele, deschise portița; copiii se îndepărtaseră. Intră într-o sală aproape întunecoasă unde, lângă fereastra cu oblonul pe jumătate închis, somnola într-un fotoliu un bătrân.

– Scoală-te, bunicule! îi strigă țăranca. Dă fotoliul doamnei!

Musafira refuză cu mâna.

– E surd, doamna mă va scuza. E tata.

Doamna Boussardel îl privi o clipă; personajul nu se mișcase. Se așeză la capătul unei mese, pe una din cele două bănci care o încadrau și, cu un gest, o pofti pe Malfosse să se așeze în fața ei.

– Dacă doamna îmi îngăduie o întrebare... Domnul Victorin e bine?

– Da, răspunse doamna Boussardel, apoi, imediat, dintr-o răsuflare: E adevărat că e fiul dumitale?

Malfosse își acoperi gura cu mâna, apoi rămase astfel, nemișcată, cu ochii căscați. Nu răspunse. Doamna Boussardel, cu mânerul umbrelei îi făcu semn să-și lase în jos mâna care-i ascundea jumătate din față: o văzu atunci în întregime și băgă de seamă asemănarea. Afară, la lumina zilei, nu se ivise nici o asemănare între acest chip surpat și chipul bine conservat al lui Victorin; trăsăturile lor comune se descopereau acum, în penumbra acestei săli; aceeași frunte pătrată, același nas puternic, aceeași gură mare; brusc, doamna Boussardel își revăzu soțul, coborând în fața intrării în formă de semicerc de la Grançay în iarna cu războiul, în costumul acela de țăran care-i stătea atât de bine.

Femeia Malfosse începu să vorbească, mărturisi, se lamentă, ceru iertare. Dădu la iveală substituirea veche de patruzeci de ani, vorbi despre crupul care-i atacase, la zece săptămâni, pe cei doi frați de lapte, și care-l ucisese în patruzeci și opt de ore pe cel străin. Părinții, absenți din Paris, plecați la castelul lor, ea se speriase, nu știa să scrie, nu știuse ce să facă în prima zi; pe urmă zilele au trecut... Reieșea din spusele ei că nu făcuse asta ca să primească neapărat banii de pensiune, nici ca să capete recompensa făgăduită după ce-ar fi isprăvit de alăptat; ci pentru că-și pierduse capul. N-ar fi acuzat-o că lăsase un prunc străin să moară? Cum să anunți un asemenea lucru unei mame și unui tată atât de bogați, de instruiți, de supuși și care, aflându-se la Paris, poate că ar fi adus un doctor mare, capabil să le salveze copilul? În sfârșit, micuțul mort fusese îngropat sub numele de Malfosse, după slujbe și rugăciuni, în privința asta putea fi fără grijă, și, când domnul și doamna s-au întors, le-a înfățișat un alt copil. La vârsta aceea...

Doamna Boussardel nu mai asculta. Uitând de această țărancă înlăcrimată, care credea că i-a sunat ceasul pedepsei și fără să se întrebe pe ce drumuri de cârtiță, pe ce căi putuse răzbi mătușa Liline până la un astfel de secret, doamna Boussardel măsură în gând edificiul cimentat șaptesprezece ani cu răbdare și sacrificiu, pe care-l construise pe o eroare de persoană.

Își veni în fire; de cealaltă parte a mesei tocite de atâta întrebuințare regăsi o femeie, mult mai în vârstă decât ea, în haine și cu bonetă țărănească. Privirea pe care și-o ațintă asupra

Malfossei nu fu înțeleasă de această vinovată care se aruncă în genunchi și-și spori rugămințile.

– Dar nu-i vorba de dumneata! zise doamna Boussardel.

În timp ce străbătea curtea ca să ajungă la trăsură, trei țărănci, care șușoteau lângă gard, își dădură cu cotul; ea observă gestul, cumetrele tăcură și salutară. Doamna Boussardel își mușcă buzele. Acel secret, ignorat de întreaga alee Van Dyck, care punea în primejdie aplombul și viitorul familiei, se afla deci în mâinile acelor oameni simpli, a acelor analfabeți, care de patruzeci de ani puteau vorbi seara despre copilul de țăran devenit prin fraudă, domn...

În vagonul care-o aducea îndărăt, abia când trenul trecu pe podul din Asnières Amélie ieși din meditația ei, și băgă de seamă că se apropia de Paris. Își aminti că era ziua marelui dineu de familie, cel care avea loc o dată la patru sâmbete, care necesita o masă suplimentară pentru tineret și care nu se făcea fără oarecare ceremonie. Din pricina musafirilor sub șaisprezece ani, pe care valeții sau vizitiii veneau să-i ia acasă la nouă și jumătate, marele dineu de familie începea totdeauna la șapte fix.

Doamna Boussardel își scoase ceasul din corsaj și văzu că întârziase. Petrecuse un ceas în grădina Trianon, unde se refugiase ieșind din Chesnay, și unde-și plimbase uluiala pe aleile cele mai pustii. Din fericire, în aleea Van Dyck, ordinele fuseseră date încă de dimineață, masa pregătită, și casa, sub autoritatea ei mergea cu un pas atât de uniform, încât nu te puteai teme niciodată de vreo complicație serioasă. Ea își reproșă totuși slăbiciunea, călătoria de întoarcere i se păru lungă și crezu că tunelul de la Batignolles nu se mai sfârșește.

– Acasă, în trap întins, îi spuse vizitiului, urcându-se în trăsura ei.

Rochia pregătită, întinsă pe pat, și camerista o așteptau în odaia ei. Avu vreme să se pieptăne din nou și chiar să-și șteargă fața și umerii cu buretele înmuiat în apă călduță; în sâmbetele acestea mari, apărea decoltată. Când, în sfârșit, se văzu așezată la locul ei, în fața socrului, înconjurată de neamuri, în mijlocul clinchetelor de cristaluri și argintărie, al foșnetului lenjeriei de masă din damasc fin și al florilor, sub luxoasa strălucire a lumânărilor – căci nu se mânca niciodată pe lumină de zi, sâmbăta, chiar la această oră și în acest anotimp – Amélie simți un soi de năuceală, dar undeva, înăuntrul ei, și care nu se ivi pe

chip. I se păru, întocmai ca într-un vis, că se regăsea printr-un miracol în sufrageria ei, după o călătorie extravagantă. În privirea pe care-o aruncă în jurul mesei, observă că mătușă-sa Louis avea în față, ca și ceilalți oaspeți, o supă de raci. Or, doamna Louis, bolnavă de enterită cronică, se afla atunci în criză și Amélie, poruncise de dimineață să i se pregătească o supă de pasăre. O privire severă fu aruncată *maître-d'hôtel*-ului, deprins cu o astfel de telegrafie: servitorul înțelese, dădu un ordin... Sub ochii notăresei, care își scoase mănușile fără să lase să se întrevadă nimic, supa de raci fu înlocuită cu supa de pasăre, palidă în vasul ei de argint. Acest incident o instală deplin pe doamna Boussardel în rolul ei. Unchiul Louis, pe care-l avea în față, se aplecă spre ea.

– Deci, dragă Amélie, rămâne în program seara pentru sărbătorirea împărtășaniei copiilor?

– Cred că da, unchiule.

– Presupun că fratele meu vrea lux mare? urmă notarul cu respectul pe care-l avea întotdeauna pentru geamănul său ajuns unul dintre oamenii cei mai de vază din Paris.

– Va fi lux mare, răspunse Amélie, organizatoarea, care nu mai era la începuturile sale. Apropo, Florence e de acord ca prima împărtășanie a celui mai mic fiu al ei să fie sărbătorită aici, odată cu cea a lui Théodore al meu. Sper c-o voi avea și pe nepoata dumitale, îi vom sărbători deci pe toți trei deodată.

Se aplecă în stânga, spre verișoara ei, Jarnaux, care se afla cu patru tacâmuri mai încolo, și-o anunță că voia să vorbească cu ea, după-masă, despre împărtășania copiilor.

Se îndreptă, căci i se prezentase platoul cu file de șalău, se servi, începu să mănânce și, brusc, rămase încremenită, cu tacâmul în aer; un moment, uitase de Chesnay, de Malfosse, descoperirea... Ca să nu atragă atenția își înfipse furculița într-o bucată de șalău, dar pofta de mâncare îi pierise, mesteca distrată. „Reuniunea copiilor – se gândi ea – marea recepție de lunea viitoare... Până atunci..."

Din acel moment nu mai fu atentă la ceea ce se spunea în jurul ei. Arunca în schimbul reciproc al discuției cuvinte care făceau să se creadă că e prezentă, dar mintea ei era departe. Își privea cât putea de des bărbatul; îl descoperise, undeva, în dreapta ei, tocmai la capătul celălalt al mesei. Îi scrută chipul și nu văzu pe el ceea ce căuta. După-amiază îl regăsise pe Victorin

în trăsăturile acelei Malfosse, în seara asta n-o mai regăsea pe Malfosse în trăsăturile lui Victorin. Ce asemănare putea să existe între acest bărbat frumos, de patruzeci de ani, pieptănat *à la Capoul* și țăranca aceea? Voi s-o evoce pe Malfosse, în acel decor unde dominau albul, aurul, argintul, și nu izbuti. Oare visase? Și-o închipuise doar pe femeia aceea, sala scundă, cele trei cumetre, drumul la Chesnay? O ușoară usturime la brațul drept, picioarele umflate, care-o dureau în pantofii mici de seară, dovedeau realitatea după-amiezii; la înapoierea din Chesnay, în trăsură, soarele îi arsese puțin brațul prin mânecă, și în grădina Trianon se plimbase multă vreme.

O durere îi apăsă tâmplele. „Numai să nu mă apuce migrena", își zise. Strânseră farfuriile după pește; apăru friptura de miel. Amélie se uită din nou la Victorin. Vorbea. Asistase, în cursul săptămânii, la conferința pe care domnul Lesseps o ținuse la Societatea Științelor Franceze, despre recenta sa călătorie în America Centrală și unchiul Louis, nepoții și ginerii agentului de schimb, toți foarte curioși în ce privește canalul Panama, ale cărui începuturi dificile preocupau atunci opinia publică, îi puneau lui Victorin întrebări, îi cereau părerea. Trecuse timpul când trebuia să-l asculți pe bărbatul Améliei cu o bunăvoință complezentă și să presupui că are unele păreri de care nu era în stare. „Nu se va schimba niciodată", spusese odinioară domnul Peuch. Eroare: Victorin, apropiindu-se de patruzeci de ani, sfârșise prin a „se schimba". Cel puțin din punct de vedere spiritual. Că în obiceiurile lui rămăsese un dezmățat, era un fapt sigur. Dar Amélie voia să fie dreaptă; își datora acest lucru; găseai oare mai multă virtute la Amaury? Cât despre agentul de schimb, până nu de mult... În sfârșit, știa bine că la Boussardeli soții își păstrau întotdeauna obiceiurile lor de flăcăi.

Făcu un efort ca să-l audă pe Victorin, ca să priceapă ceea ce spunea. Vocea lui sonoră și puternică răsuna dur în craniul Améliei. „De data asta, e sigur durere de cap", își spuse ea hotărâtă să lupte, să nu lase să-i sporească migrena; își chemă camerista și-i ceru, la ureche, creionul împotriva migrenei.

– Mai ales nu comparați Suezul cu Panama, zicea Victorin în acel moment. Pentru început, nici o legătură, dar absolut nici una între cele două terenuri!

Amélie rămase ca fascinantă de acel chip pe care-l știa străin de familie și care tocmai rostise cuvântul-cheie al Boussarde-

lilor. „Dar li se aseamănă! își zise ea dintr-o dată. Iată cât de mult seamănă cu ei acum." Agentul de schmb, văzându-și nora atât de uluită, înțelese că admira competența lui Victorin. Amélie se simți observată: privirea i se încrucișă cu cea a socrului ei, al cărui surâs fericit o răscoli.

Îl rugă pe vecinul ei de masă să-i umple un pahar mare cu apă. „Îmi crește febra. Am să trec imediat în grădina de iarnă, în timp ce bărbații se vor duce să fumeze; voi rămâne acolo un sfert de oră și asta mă va remonta." Se servi rață în sânge. Doamna Boussardel, printr-o nouă reîntoarcere la atribuțiile ei, aminti, printr-o privire *maître-d'hôtel*-ului că nu trebuia să servească din acest platou și la masa cea mică: acolo fuseseră proiectați pui. În sâmbetele cele mari, masa tinerilor se așeza în sala de biliard și nișă, și aproape întotdeauna cea care prezida masa era bunica Mignon, idolul generației mici. Prin ușa cu cele două canaturi deschise, exclamațiile și râsetele veneau în valuri sonore: mamă de familie, Amélie ciuli urechea, plăcându-i să distingă vocea lui Théodore al ei, glasurile lui Ferdinand și al Emmei, ba chiar și pe cel al micei sale Louise, care creștea acum la fel de bine ca și ceilalți. Căci toți copiii pe care-i avusese de la Victorin se bucurau de o sănătate strălucită.

Acest gând o aruncă din nou în obsesia ei: „Nu sunt niște Boussardeli. Dar ce sunt? Ce vor fi? La urma urmei, copiii sunt ai mei! Asta, cel puțin, nu se va putea contesta! Voi obține cu ușurință anularea acestei căsătorii și păstrarea tuturor copiilor și sunt, prin draga mea nașă, destul de bogată ca să-mi ajungă și să le ajungă... Dar ce soartă pentru ei!"

– Ce ai, Amélie? o întrebă agentul de schimb. Ești schimbată la față. Ți-e rău?

– O migrenă fără importanță, scuză-mă... Se sili să surâdă și adăugă:... Tată!

Trebuia să se ducă a doua zi în strada Notre-Dame-des-Champs ca s-o pregătească pe mătușa Liline în vederea instalării surorii de caritate. Această femeie îi făcuse Carolinei o impresie din cele mai bune. Doamna Boussardel putu deci să-i facă un portret măgulitor paraliticii, dar mătușa Liline, care n-o mai văzuse pe nepoată-sa din după-amiaza acelor confidențe silite și care nu-i răspunsese la salut când Amélie intrase, își păstră atitudinea ei apatică și suferindă.

– Altceva, mătușă, reluă Amélie. Ceea ce mi-ai încredințat alaltăieri, știi bine, despre originea lui Victorin... Ei, mătușă!

Nimic nu arăta că bătrâna domnișoară o auzea, dar Amélie ghici că e atentă, sub pleoapele pe jumătate închise.

– Aș vrea să te asigur încă o dată că nu te voi trăda. Nu voi spune nimănui că dumneata mi-ai dezvăluit adevărul.

Mătușa Liline nu se mișcă.

– Mătușă, mă auzi, nu-i așa?

Pierzându-și răbdarea, doamna Boussardel se ridică.

– Știu că m-ai auzit... Te rog să mă scuzi, dar trebuie să plec.

Mătușa Liline deschise ochii, o privi pe nepoata ei și spuse slab:

– Copila mea...

– Da, mătușă.

– Vreau... jeleu de coa... de... coacăze.

– Cum? dar ai mâncat două linguri mari când ți-ai luat gustarea, cu biscuiți sfărâmați și cu lapte.

– Mai... mai vreau...

– Nu, nu. Nu e bun pentru dumneata. Îți deranjează stomacul.

O sclipire trecu prin privirea inegală, palidă și rece a paraliticei care repetă: „Vreau!", și începu brusc să râdă și să plângă în același timp, ceea ce i se întâmpla adesea de când avusese cel de-al doilea atac.

– Bine, ți se va da, încuviință doamna Boussardel după o scurtă tăcere.

În anticameră, dădu poruncă bătrânei dădace să evite, în ziua aceea, s-o contrarieze pe domnișoara.

Urmă matineul copiilor consacrat celor trei împărtășanii. Amélie văzu adunându-se în juru-i acea familie de care-o legase o soartă mincinoasă. Văzu adunându-se, aranjându-se sub ochii ei, acea osatură complicată în care fiecare piesă era legată de altele, își avea rolul ei, concura la soliditatea ansamblului.

Apoi trebui să dea porunci pentru serbarea dorită de agentul de schimb. Toate acele răspunderi justificau de ce doamna Boussardel o neglijase pe mătușa Liline; și apoi, nu exista acum în strada Notre-Dame-des-Champs o infirmieră perfectă?

Într-o după-amiază, Amélie se instală în grădina de iarnă, ca să-și bifeze invitații din cartea ei mare de adrese. Îi plăcea să stea acolo, măcar că nici camelliilor, nici cactușilor nu le pria

deloc. Dintr-o dată cineva veni s-o anunțe că doamna Mignon, pe care n-o aștepta, se afla în salon. Bătrâna doamnă, care părea foarte agitată, se ridică de pe scaun.

– Să mergem în budoarul dumitale, Amélie. N-aș putea să-ți vorbesc despre ceea ce mă aduce aici, în această cameră, la dispoziția oricui... Să ne închidem, zise ea când intrară în salonul instrumentelor muzicale.

Căzu pe un scaun. Amélie rămase în picioare, pe marginea unui scaun, cu trupul în alertă, cu bustul drept, cu sprâncenele apropiate din pricina atenției.

– Vin de la soră-mea, zise doamna Mignon, ridicându-și brațele spre cer. Mi-a vorbit!

– Despre ce, mătușă?

– Hei, știi prea bine. Pentru că dumitale ți-a spus prima... Și ai putut păstra aceste lucruri, pentru dumneata, biata mea fetiță! Oh, eu n-am tăria dumitale de caracter. Această descoperire mi-a tăiat mâinile și picioarele, dar am alergat încoace...

– La urma urmei, mătușă, despre ce-i vorba?

– Despre Victorin, de ce mă forțezi să spun? Despre Victorin, care nu-i nepotul meu! Ah! Doar o știi la fel de bine ca și mine!

Amélie se ridicase; se îndreptă spre fereastră, unde rămase în picioare, cu spatele la mătușa ei. Seara și liniștea se răspândeau în parcul Monceaux, aleile se goleau de lume, doicele și dădacele își adunau copiii. Mama se gândi la cei trei mai mici care urmau să se întoarcă în curând din Bois de Boulogne.

Se întoarse cu fața.

– Nădăjduiesc, mătușă, că n-ai dat crezare acestei povești, pe care, într-adevăr, am auzit-o și eu? Biata bolnavă aiurează. De câtăva vreme gândurile ei sunt cam încurcate.

– Dar, Amélie, sora mea mi-a făcut unele precizări tulburătoare, aproape niște dovezi!

– Ți-a vorbit despre un semn, despre o aluniță care lipsește? Să nu ne agățăm de indicii atât de șubrede...

– Nu! Nu! Mi-a spus cum și de ce s-a făcut subtituirea, locul, data...

– Mătușă dragă, zise doamna Boussardel, pe un ton ferm, și eu în primul moment am fost tulburată de această descoperire... M-am dus la Chesnay, luna trecută. Am făcut acolo o anchetă.

Am regăsit ferma unde și-a petrecut copilul lunile, la doică. Am interogat martori...

– Și?

– Și, mătușă...

Amélie își coborî pleoapele, le ținu un moment lăsate, apoi făcu ochii mari.

– ...Nu există nici un dram de adevăr în toată povestea asta.

– Ce-mi tot spui acolo? strigă bătrâna doamnă, prăvălindu-se, cu brațele în lături, în berjera ei. Chipul i se destinse cu o repeziciune în care o recunoșteai pe Julie cea de odinioară. Vai, ce ușurare! Ce dramă ar fi fost! Chiar înăbușind scandalul, ce consecințe! Pentru dumneata, sigur, micuța mea, dar și pentru noi, pentru familie! Pentru Ferdinand, atât de legat de fiul lui mai mare! Treaba asta îl ucidea, îți dai seama?

Prea năucită de emoție ca s-o mai observe pe nepoată-sa, ea se lăsă pradă bucuriei, desfășurându-și blana de pe umeri și scoțând mai multe oftaturi.

– Ah! Prin ce clipe am trecut. Da, Amélie, povestea asta mi se pare prea cumplită. Sora mea părea să fi fost în toate mințile. O știam în stare de răutăți, dar de aici până la asemenea scorneli...

Puțin mai calmă, rămase totuși preocupată.

– Cunoști mai bine ca oricare ciudățeniile sufletului ei, spuse Amélie.

– Dar, dar n-o vedeam efectiv capabilă de răutate.

Doamna Boussardel își ridică mâinile, cu un aer îndoielnic.

– Da, zise doamna Mignon, ai dreptate, trebuie să ne plecăm în fața faptelor. Din moment ce te-ai pretat la o anchetă și te-ai dus într-adevăr la Chesnay...

În sunetul vocii ei se simțea încă o undă de neîncredere.

– Îți dau cuvântul meu! zise brusc Amélie. M-am dus la Chesnay! Am văzut oamenii!

– ...Și te-ai convins că Victorin...

– Este un Boussardel.

– Domnul să aibă milă de biata mea soră! Amélie, vrei să suni? Spune să-mi aducă un pahar de vin de Frontignan, asta o să mă învioreze. Dumneata, dumneata ești o femeie de fier, dar eu sunt încă răscolită.

Un sfert de oră mai târziu, doamna Mignon abia urcată în trăsură, doamna Boussardel porunci să se înhame caii și porni glonț la Cartaud de la Châtre.

– Dă-i imediat doctorului cartea mea de vizită, porunci ea unui servitor și spune-i că e foarte urgent.

Medicul o primi între două vizite; ea rămase multă vreme în cabinet.

În aceeași seară, scurtându-și seria consultațiilor, faimosul doctor trecu prin strada Notre-Dame-des-Champs, o examină rapid pe bolnavă, iar de acolo ceru să fie condus în aleea Van Dyck unde se invită la masă. Amélie avu vreme să contramandeze, din proprie inițiativă, doi flăcăi bătrâni, prieteni ai casei, care erau poftiți în seara aceea. Sculându-se de la masă, Cartaud îl rugă pe agentul de schimb să-i ofere o țigară în fumoarul de la etajul întâi. După cinci minute, doamna Boussardel, care rămăsese la parter, fu chemată de socrul ei. La scurt timp după asta, două trăsuri ieșeau din palat și se duceau să-i caute pe Boussardel-notarul și pe doamna Mignon. Primul, care-și petrecea seara acasă, apăru imediat, cealaltă fu găsită la teatru, de unde veni în rochie de seară. În fața celor patru personaje adunate, Cartaud de la Châtre declară că se impunea de urgență o hotărâre cu privire la paralitică. Starea ei mintală se înrăutățise. Nu numai că o lua razna, cum putuseră constata și doamnele și chiar el însuși cu un ceas mai înainte, dar se îndrepta spre o demență senilă caracteristică și, continuând o existență quasi-normală, biata iresponsabilă risca să comită acte grave, să se arunce pe fereastră sau să dea foc la casă. Propunea s-o închidă, cel puțin provizoriu, dar fără să mai aștepte.

Agentul de schimb, care încă nu avusese vreme să se obișnuiască cu ideea, și notarul, năucit de bruschețea unei astfel de vești, erau totuși impresionați de autoritatea marelui maestru, și de faptul că, mai întâi Amélie cea înțeleaptă, apoi după un moment, acea cumsecade doamnă Mignon se declarară de partea lui. În mai puțin de douăzeci și patru de ore, odată formalitățile îndeplinite grație atestărilor lui Cartaud de la Châtre, doamna Boussardel o transportă pe decana familiei la institutul doctorului Hubertus, un fel de casă de nebuni cu ferestrele zăbrelite, de unde răzbătea din când în când câte un țipăt, în mijlocul unui parc înconjurat de ziduri înalte, la Créteil.

În săptămâna care urmă după această deplasare, Cartaud de la Châtre, în devotamentul lui față de Boussardeli, se duse la Créteil. La întoarcere, se declară satisfăcut – institutul era bine întreținut; doctorul Hubertus, specialist foarte experimentat și de o siguranță de care putea răspunde, era de acord cu el în privința stării domnișoarei Boussardel și al modului de a-i limita inconvenientele. Vizitele erau interzise până la noi ordine.

Rudele mătușii Liline, a căror grabă și deferență nu se dezmințiseră în ce-o privea, în decursul anilor, acceptară acest consemn fără să ceară explicații; și apoi, drumul la Créteil era peste mână. În mediile pe care le frecventau Boussardelii, nimeni nu se sinchisi de dispariția bătrânei domnișoare; de-altfel, ea se retrăsese încă de la primul atac; și apoi fusese întotdeauna atât de puțin căutată, încât explicațiile furnizate nu-i puse în încurcătură pe cei apropiați.

Se așteptaseră la oarecare agitație din partea domnului Grard și a domnului Minotte. Dar nu mai auziră vorbindu-se despre acești oameni, ca și cum bolnava nu i-ar fi primit niciodată în societatea ei.

Singura legătură care persista între mătușa Liline și lumea dinafară era doamna Boussardel. La vizitele ei, cei doi medici nu se opuneau; solicitase, în ce-o privea, această excepție. Luase obiceiul să se ducă cu regularitate la Créteil. Îi aducea celei închise acolo un coș cu dulciuri, prăjituri, dar familia o vedea adesea întorcându-se, seara, cu ochii roșii și ruptă de oboseală, în ciuda firii sale, și era adesea obligată să-i mărturisească socrului ei că mătușa Liline n-o primea întotdeauna cu blândețe.

– Nu te mai duce s-o vezi, dragă Amélie, fiindcă nu e în stare să aprecieze efortul dumitale, îi spunea Boussardel-bătrânul. Suntem cu toții martori că ai făcut pentru ea mai mult decât trebuia. Nu vreau să-ți văd viața tulburată într-o asemenea măsură!

– Lasă, tată, răspundea ea, ridicându-și capul. Măcar atâta pot să fac și eu!

CAPITOLUL XXVII

La opt zile după marea recepție, care fu o reușită deplină, doamna Boussardel cu cei cinci copii ai săi, camerista, *Fräulein* și dădacele își transportă penații la Grançay. Pentru prima oară de când sosea acolo, nu se mai ținu de inspecții, de întrebări adresate personalului, de verificarea conturilor, cu care-și începea de obicei șederea în acel loc. Își petrecea zilele întinsă pe canapeaua din salon, sau lucrând fără tragere de inimă la vreo cusătură pe care-o punea adesea deoparte, mulțumindu-se să ridice din când în când capul, ca să-și observe copiii ce se jucau pe peluza cea mare. Era încă singură la Grançay; nici una dintre cumnatele ei nu avea să vină înainte de cincisprezece zile, iar bărbații declaraseră că vor rămâne la Paris ca să asiste la prima sărbătorire a zilei de 14 iulie, declarată sărbătoare națională.

În sfârșit îl văzu sosind pe Victorin, surâzător, care începu să-i acorde atenții foarte semnificative. Amélie se aștepta la asta. În aleea Van Dyck, o lăsa în pace ierni întregi, dar la țară, rupt de obiceiurile lui pariziene, nu se putea abține mai mult de opt zile.

Într-o seară, îi oferi brațul ca să treacă din salon în sufragerie, își reînnoi această galanterie ca să treacă îndărăt în salon, o sublinie și mai mult, întinzându-i cu mâna lui ceașca cu ceai de mușețel de la ora zece; printr-un cod simplist și deșănțat, aidoma spiritului său, dar de multă vreme în vigoare, asta însemna că după vreun ceas nu trebuia să găsească, la ușa conjugală, zăvorul pus.

Urcându-se în odaia ei, doamna Boussardel verifică dacă ușa dintre cele două cabinete de toaletă era încuiată și, ca măsură suplimentară de precauție, nu se dezbrăcă. Trecuseră mai bine de șase luni de când bărbatul ei nu se mai apropiase de ea. Nu după mult, îl auzi, din camera ei, bătând alături; se întoarse în cabinet.

– Ce vrei dumneata, Victorin? întrebă ea prin ușă.

Altfel decât majoritatea soțiilor, ea continua să-și tutuiască soțul în public, dar, când era numai cu el, îi spunea „dumneata".

– Cum ce vreau? Vreau să-mi deschizi.

– Scuză-mă, dar doresc să rămân singură.

– Nu te simți bine? întrebă el cuprins subit de o proastă dispoziție.

– Ba da.

– Atunci? Haide, Amélie, deschide! Nu putem să vorbim cu ușa asta între noi!

Ea deschise, dar rămase în dosul ușii întredeschise, cu mâna pe clanță. Avea în față un bărbat frumos, în haină de casă, cu cămașa deschisă la piept, care lăsa să i se vadă părul blond ce-i creștea până aproape de baza gâtului.

– Ce înseamnă asta? întrebă el. Nu te-ai dezbrăcat?

– Nu.

Făcu o mișcare ca să intre în odaie, ea nu se clinti și primi în plin obraz un dampf de vin de Bully, din care pricepu că tocmai se aghezmuise. Îl privi încă o clipă.

– Victorin, nu-ți voi mai deschide ușa odăii mele.

– Cum, ce? Și mă rog, din care pricină?

– Pentru că nu mai vreau să am copii.

Înainte ca el să aibă vreme să-i răspundă, să încerce s-o liniștească prin argumentul pe care-l știa de mult, ea îi închise ușa în nas; trase zăvorul, trecu în camera ei și se încuie. A doua zi, când se trezi, își aminti că adormise de îndată ce pusese capul pe pernă, fără să se mai chinuie, cum i se întâmpla adesea.

Victorin, prea rafinat ca să se mai abată de la aparenta sa corectitudine în ce-o privea pe nevastă-sa, mai ales în prezența tatălui său, își roase frâul, așteptă câteva zile și, sub un pretext oarecare, plecă la Paris.

Ideea acestui divorț intim pe care ea îl voise și-l rostise, și pe care știa că va avea puterea să-l mențină, îi redase doamnei Boussardel aplombul. Își reluă activitățile, destule pentru ca socrul ei, de a cărui perspicacitate se temea, să n-aibă nici o bănuială în privința celor petrecute în sufletul ei în ultimele șase luni. Adesea, așezată în salon alături de bătrân, sau plimbându-se la braț cu el, se mira că ea și el puteau fi atât de

aproape, și totuși atât de străini. Încercări prin care trecuseră amândoi, taine pe care și le împărtășiseră și aproape douăzeci de ani de trai în comun îi legaseră unul de altul, totuși ea putea, fără să se întâmple nimic, să aibă o groază de gânduri, dintre care cel mai neînsemnat ar fi umplut de uluire sufletul acestui om...

Dar ziua în care Amélie se felicită că nu-i spusese nimic acestui bătrân despre Victorin nu întârzie să vină; în timpul unei vânători, el răci, se simți rău, boli toată iarna și muri în primele zile ale primăverii; când îi închise ochii, Amélie se gândi că socru-său părăsise această lume plin de iluzii. Marele agent de schimb, atât de stăpân pe el însuși, pe cariera și pe averea sa, și care se crezuse atât de sigur de descendența sa, murise fără să știe ce vierme o rodea. Sacrificiul Améliei era măreț, dar cu prețul câtor necazuri! Liniștită de-acum încolo, doamna Boussardel se socotea aproape fericită că-l pierduse pe acest socru pe care totuși îl iubise.

Aranjând hârtiile celui mort, oficiu pios pe care nimeni nu se gândise să i-l dispute, ea descoperi un album despre care nu-i vorbise nimeni din familie, un caiet cu coperți de catifea albastră, legat și ferecat după moda de odinioară. Îl răsfoi, îl citi, reciti anumite pagini și rămase contemplând multă vreme fila pe care, cu un scris îngălbenit și învechit, destul de dificil de descifrat, plin de *s*-uri alungite și de majuscule cu înfloriturі, cineva scrisese aceste rânduri: *Se cheltuiește în case mai multă bunăvoință, spirit de sacrificiu și curaj, în interesul familiei, decât în țară, în slujba națiunii...* Doamna Boussardel închise acest album în secreterul ei, și când se află singură cu unchiul Louis îl întrebă al cui e.

– Asta era almanahul, jurnalul de familie ținut de tata, zise bătrânul notar care, odată prăpădit fratele geamăn, îmbătrânise cu zece ani. Bietul Ferdinand, îl luase de la el și-l ținea la rându-i...

– Ah! Presupun că-l vrei dumneata, unchiule?

– Da, da, zise bătrânul, apoi își înălță capul. De ce? Aveai altă idee?

– Nu, unchiule. Dumitale trebuie să-ți revină acest album.

El o observă pe nepoată-sa.

– Amélie, presupun că ți-ar plăcea să-l ții dumneata.

Ea nu răspunse.

– Nimeni nu-i mai demn de asta ca dumneata. Ia-l.

Astfel, cartea de aur a familiei, cu maximele și cu paginile ei lipsă, trecu din mâinile bărbaților în mâinile unei femei.

După moartea bătrânului, Victorin așteptă aproape șase luni până să înceapă să-și dea arama pe față. Ca toți Boussardelii, era un om al obișnuinței; așa că se apucă să-și facă de cap la fel ca și în trecut. Dar curând începu să nu-și mai caute cu atâta grijă pretextele, care erau din ce în ce mai lipsite de verosimilitate; le repeta fără rușine, se grăbea să plece de acasă, sau lipsea de la masă fără să mai anunțe și fără să se mai scuze; în sfârșit, lăsă să se vadă cât de mult îl ținuse în frâu prezența tatălui său, și că semidestrăbălarea în care trăise până atunci nu fusese pentru el decât un soi de așteptare.

Doamna Boussardel, deși nu mai privea aceste lucruri cu ochii de odinioară, se alarmă totuși, se temu că aceste excese puteau fi primejdioase, nu pentru bărbatul ei, ci pentru familie și pentru biroul de schimb. Hotărî să intervină, dar tocmai când era pe cale s-o facă, se declanșă, la începutul anului 1882, crahul financiar al Uniunii Generale, care zgudui Bursa din temelii și puse capăt freneziei speculațiilor. Acest prăpăd nu se mai asemăna cu falimentele sporadice, cu scandalurile limitate care se produseseră în cursul secolului. Ca să nu imite Lyonul, unde din o sută de agenți de schimb cincizeci dăduseră faliment, Societatea agenților de schimb aplică, la Paris, principiul solidarității, și emise un împrumut de optzeci de milioane garantat prin valoarea a șaizeci de birouri de schimb. Doamna Boussardel simți că nu era momentul să dezlănțuie o criză domestică în aleea Van Dyck, în vreme ce scuarul Louvois trecea printr-o astfel de furtună.

Se retrase și așteptă. În anul următor, se produseră mai multe incidente, care nu-i mai îngăduiră să închidă ochii. Sub pretextul că aveau de adus o pereche de mănuși, sau de înmânat un mesaj, niște individe cutezară să se țină scai de petrecăreț, până acasă. Într-o zi, doamna Boussardel, aflată în camera de lenjerie – care dădea în curte și unde împreună, cu cameristele făceau o revizie generală a fețelor de masă – zări la grilaj o persoană a cărei ținută arăta limpede cu ce se ocupă și pe care portarul nu izbutea s-o alunge de-acolo. Amélie coborî pe peron, îi porunci femeii să se apropie, izbuti s-o intimideze și s-o facă să plece.

Nu se mai prezentă o alta, dar fusese totuși un avertisment. La biroul de schimb se afla un funcționar, flăcău bătrân, cărunt și cinstit, care lucra acolo de pe vremea când acest birou se afla în strada Sainte-Croix și căruia, având în vedere devotamentul lui, i se treceau cu vederea vorbele rostite mai pe șleau. Cu toată sila pe care o simțea pentru acest soi de manevre, doamna Boussardel, pretextând o clasare a hârtiilor confidențiale, îl chemă în aleea Van Dyck, îl făcu să vorbească și află de la el că niște personaje masculine și feminine cu o înfățișare foarte supărătoare veneau adesea în scuarul Louvois, urmărindu-l acolo pe domnul Victorin. Bătrânul funcționar, care simțea că doamna nu-l va trăda, îi arătă chiar o carte de vizită, murdară, pe care noul stăpân al biroului de schimb, cu un creion ce se poticnea, scrisese cu câteva zile mai înainte: „Să i se dea aducătorului un ludovic".

Ea își închipui scena, îl văzu pe soțul ei într-o casă rău famată, înconjurat de desfrânați, ale căror chipuri și costume nu prea și le putea imagina, căci nu citea romane naturaliste; era târziu, noaptea plăcerilor josnice înainta, petrecărețul, pe trei sferturi beat, avea punga goală, și ca să-și plătească ultima băutură sau ultima fată mâzgălise un cuvânt pe cartea de vizită, sprijinindu-se pe o masă udă de vin.

Doamna Boussardel alese o duminică dimineață ca să-l găsească pe soțul ei în cabinetul de lucru de la primul etaj; Victorin, în calitatea lui de fiu mai mare, ocupase, firește, apartamentul tatălui său; Amaury și soția sa, coborâți de la catul al doilea la primul, se instalaseră în restul etajului. Doamna Boussardel își pregătise discursul, sacrificându-și dinainte amorul-propriu și demnitatea în favoarea rezultatului, gata să uzeze de ocolișuri, să menajeze, să flateze, să discute, ca și cum l-ar mai fi stimat încă pe cel de care-și legase viața. Începu prin a-l invoca pe Théodore, căci fibra paternă era la soțul ei resortul pe care conta cel mai mult; Victorin Boussardel era mândru de fiul său mai mare, care îi semăna, care continua tradiția Boussardelilor înalți și bine făcuți, apți pentru exercițiile fizice. Mama aminti că Théodore mergea pe cincisprezece ani: nu era cazul să se gândească la exemplele ce-i trebuiau date și să încerce să-i inspire, față de tatăl lui, admirație, respect, în așa fel încât să simtă dorința să-l imite? Metodele educației moderne nu făceau decât să favorizeze precocitatea tinerilor: să-și amin-

tească numai tatăl lui Théodore în ce austeritate își petrecea odinioară anii de formare un tânăr. Credea că principiile pe care le socotiseră bune să i se aplice lui erau prea aspre pentru Théodore? zise ea, contând pe această abilitate și simțind din instinct cât de rari mai sunt tații care vor în mod sincer să cruțe fiilor lor constrângerile de care suferiseră ei.

Amélie se opri pentru că soțul ei, în picioare, în fața fotoliului în care era așezată, o privea cu un surâs bun, cu brațele deschise, într-o poză de pocăință.

– Dragă Amélie, ai de zece, de o sută de ori dreptate. Ești o femeie de înțeles, așa că... ba da, ba da, oh! ba da... așa că pot să-ți declar fără nici o reticență: ai dreptate. E timpul, într-adevăr, să mă cuminț esc și am să mă cuminț esc... Întoarce-te liniștită la tine, reluă el, văzând-o uluită și cu gura căscată, am priceput tot ce mi-ai spus și chiar ceea ce nu mi-ai spus. Ai găsit, ca întotdeauna, accentele care să mă convingă. Să mă judeci de-acum încolo după noua mea purtare.

Îi luă mâinile ca s-o ajute să se ridice din fotoliu și o conduse până la ușă. Acolo vru s-o sărute, ea, fără să vrea, se trase îndărăt; el se înclină ușor, schiță un semisurâs care voia să spună: „Nu mai insist!", și-i sărută mâna.

Seara îl așteptară la masă. Cum, după un sfert de oră, el nu apăru, stăpâna casei sună să se servească masa și Amaury, cu de la sine putere, se așeză în fața ei. Ducându-se la culcare, lăsă întredeschisă ușa spre galeria de la primul etaj; către ora trei dimineața, își auzi soțul reîntorcându-se, călcând cu pas greoi, semnificativ, și la fel se petrecură lucrurile și în următoarele două nopți.

Își recunoscu neputința cu un fatalism care-i arătă că în străfundurile sufletului ei nu nădăjduise niciodată în mod serios să-l convingă și să-i schimbe firea. Acest om era o masă, un bloc, de care ea s-ar fi zdrobit. Trebuia să se resemneze, să pledeze pentru un Victorin păcătos, să nu se mai gândească decât cum să-i limiteze relele. Făcu un pact cu flăcăul bătrân de la birou care se angajă să fie cu ochii în patru în scuarul Louvois, împotriva vizitatorilor nedoriți. Se coborî până a-l cumpăra pe valetul de cameră al soțului ei, pentru aceleași scopuri, în aleea Van Dyck. Mai rămânea de rezolvat problema întoarcerilor tardive ale noctambulului; cei doi fii ai ei, în vârstă de cincisprezece și zece ani, puteau să-l vadă, din apartamentul

unde locuiau de puțină vreme, situat deasupra camerei de lenjerie. Doamna Boussardel își aminti de portița din grădină, de cheia ruginită păstrată într-un sertar al socrului ei. Această cheie se află într-o zi în mâinile valetului lui Victorin și broasca porții fu bine unsă. Victorin, docil ca un animal ale cărui nevoi sunt ocrotite, nu se împotrivi să adopte această trecere ca să se reîntoarcă acasă. Lumânarea îl aștepta aprinsă, pe o consolă din salonașul de la parter, aproape de o ușă-fereastră a cărei cheie o avea.

Doamna Boussardel crezu că a găsit astfel un *modus vivendi*. Din nenorocire, Victorin avea tendința de a nu se înfrâna de la ce-i plăcea. De la o săptămână la alta, soția lui nemaifăcându-i nici o morală, ieșea și mai des, se întorcea și mai târziu, îi venea și mai greu să se scoale de dimineață. Ca un copil, cum dealtfel și rămăsese din multe puncte de vedere, refuza să se scoale din pat, se plângea de o indispoziție care se risipea abia aproape de amiază. Dealtfel, în diminețile când se ducea la slujbă dormea adesea acolo, în biroul tatălui său, pe care și-l revendicase și în care se încuia. Doamnei Boussardel, care știind toate astea, nu mai întrezărea alte soluții, nu-i părea rău decât că soțul ei nu găsea un mijloc de a-și face de cap fără să-și mai petreacă nopțile aiurea.

Într-o dimineață, ea porunci să i se facă valiza cu ce-i era necesar și plecă singură, lăsându-și cameristele acasă. Nu spuse unde se duce și, când se întoarse, după cinci zile, nimeni nu cuteză s-o întrebe ceva. De la moartea socrului ei, absolutismul se accentuase și mai mult. La puțină vreme după această plecare, într-o seară, la masa de la care soțul ei lipsea, anunță că o reprimea pe Aglaé în serviciu și că o aștepta să vină în săptămâna următoare; îi încredințase slujba de femeie de serviciu, dându-i în grijă rufăria casei, argintăria și vitrinele. Boussardelii primiră această veste fără să crâcnească. Nu-i avea de fapt la această masă, ca martori ai evenimentelor survenite cu șase ani mai înainte, decât pe Amaury și pe Caroline, care evitară să se privească.

În fața unei astfel de indiferențe, adevărată sau simulată a familiei, femeia din Lille reapăru deci, foarte puțin schimbată, mai curând înfrumusețată, rotundă și strălucitoare ca un fruct copt. Mergea pe treizeci de ani.

Își reocupă odaia, dar singură. Se presupunea că bărbatu-său o aștepta, la țară, cu cei doi copii pe care-i avea, cel mai mare născut la puțină vreme după ce dădaca fusese alungată din aleea Van Dyck, al doilea, născut după trei ani. Apoi, datorită unui răspuns pe care doamna Boussardel îl dădu fiicei sale Emma, mereu pusă pe întrebări, se află că Dubost se reangajase în armată. Într-adevăr, din când în când Aglaé primea scrisori din Tonkin, căci bărbatul ei, sedus de aventură, își reluase serviciul militar într-unul din batalioanele generalului Bouët. Victorin, care avea relații în toate mediile, ceruse să i se înapoieze galonul de lână al corpului expeditionar.

Aglaé, femeia de serviciu, fu mult mai supusă decât în trecut. Când doamna Boussardel, de Paști și în vacanța mare se ducea la Berry cu copiii, Aglaé rămânea la Paris ca să țină casa, atâta vreme cât domnii se vor mai afla acolo.

Cei doi copii Dubost stăteau la Lille, crescuți de bunicii materni. De două ori pe an doamna – printr-un servitor – trimitea să-i aducă la Paris, ca să-și îmbrățișeze mama care nu cerea niciodată concediu.

În primăvara anului 1885, o veste neplăcută întristă aleea Van Dyck! Dubost fusese ucis de „Batalioanele negre". Familia transmise condoleanțe văduvei în odaia ei. Domnul rosti în fața tuturor un mic elogiu improvizat, în care salută în mod cordial amintirea dispărutului, a acelui viteaz care se dusese să moară pentru drapel, la Poarta Chinei. Doamna îi chemă printr-o scrisoare pe cei doi copii orfani, pe care-i ținu opt zile pe lângă mama lor. Apoi îi trimise acasă și viața își reluă cursul.

Raporturile de odinioară se restabiliseră întrutotul între Aglaé și stăpâna sa. Doamna Boussardel era adesea însoțită de femeia ei de încredere, prin magazine, pe la vânzări și în vizitele de caritate, ba chiar și la Créteil căci, nefiind femeia care să se scuture de o obligație fixată de ea însăși, nu încetase niciodată de a se duce s-o vadă pe mătușa Liline.

Cam la patru ani după internare, familia avu ușurarea de a afla prin Cartaud de la Châtre că starea bătrânei domnișoare nu se înrăutățise și că tindea să rămână aceeași. Veni o zi în care și alte vizite decât cele ale doamnei Boussardel fură autorizate, și neamurile, care se deranjară primele, o găsiră pe mătușa Liline, căzută în mintea copiilor, incapabilă să mai recunoască pe cineva și să mai rostească altceva decât niște văicăreli. Se

întristară s-o găsească astfel și, în curând, Amélie rămase singura ce se ducea cu regularitate la stabilimentul doctorului Hubertus. Acele expediții, care mai continuară încă cinci ani, nu se opriră decât atunci când bolnava se stinse în sfârșit, încărcată de ani, dar fără să-i fi revenit nici cea mai mică sclipire de rațiune.

Celei care atâta vreme fusese decana de vârstă a familiei i se făcu o înmormântare cu mare pompă. Alaiul nu plecă din strada Notre-Dame-des-Champs; apartamentul mătușii Liline fusese lichidat la un an după ce intrase la ospiciu, când își dădură seama că nu se va mai vindeca. Dealtfel, casa din aleea Van Dyck, cu curtea ei cu trei fațade, unde trăsurile puteau întoarce cu ușurință, se preta mai bine la desfășurarea pompei funebre. Mătușa Liline se înapoie deci în casa Boussardel, dar moartă, tăcută.

Neamurile îndoliate și adunate sub privirile întregului Paris, îi aduseră onorurile care erau de așteptat, durerea lor păru sinceră, și era, fără îndoială, deși cunoșteau testamentul care-i dezmoștenea. Întreaga avere a cucernicei revenea preoților, printr-un testament olograf, anterior epocii în care își pierduse judecata; dispozițiile purtau data chiar a săptămânii în care, îngrijorată de primul ei atac din aleea Van Dyck, bolnava, cu știrea nepoatei sale, îl chemase pe omul ei de afaceri. Chiar din seara înmormântării, unii dintre nepoții mătușii Liline vorbiră între ei să atace testamentul. Lucrul era dificil, cifrele calculate de notarul Jarnaux erau considerabile. Vor contesta starea mintală a bolnavei, vor dovedi captația, sugestia frauduloasă. Acel proiect se întinse în familie și, în douăzeci și patru de ore, câștigă toată generația tânără. Bunica Mignon, sora moartei, și căreia vârsta îi atenuase în sfârșit sprinteneala, n-ar fi fost în stare să țină singură piept la acest atac al noii generații, căci bătrânul notar își urmase fratele geamăn în mormânt, după un an, dar doamna Boussardel își impuse voința.

Asta a fost singura luptă adevărată în care fu văzută înfruntându-și familia; și a fost dificilă, căci la ciuda acestor moștenitori frustrați se mai adăugau și niște sentimente complexe, izvorâte din tainica lor lipsă de credință. Prea burghezi ai Parisului și prea în pas cu vremea lor ca să nu fi fost atinși mai mult sau mai puțin de anticlericalism, Boussardelii nu fuseseră niciodată pioși cu adevărat, nu se supuseseră niciodată

poruncilor bisericii, și această revanșă pe care slujitorii bisericii și-o luau asupra lor îi jignea peste poate, și-i făcea să piardă măsura.

– Nu veți ataca testamentul! declarase doamna Boussardel, care le ținea piept. Mă opun la așa ceva! Știu mai bine decât oricare dintre voi că mătușa mea se bucura de toate facultățile mintale atunci când l-a redactat. Vă avertizez că nu mă voi da îndărăt de la nimic ca să cruț familiei rușinea și pericolele unui astfel de proces!

Victoria repurtată în urma acestei lupte îndârjite întări și mai tare sceptrul în mâinile ei.

Acum se ocupa personal de toate. Înapoie tot mobilierul moartei, pe care-l închisese într-un depozit de mobile și se felicită că nu se luase nici măcar un bibelou în timpul celor nouă ani cât durase internarea. Înmână executorului testamentar, domnul Minotte, căci nici un ecleziast nu se arătase, toate hârtiile particulare ale mătușii sale, pe care, e adevărat, le examinase și le puricase bine după ce-o condusese pe bătrână la Créteil. Înmână în sfârșit toată colecția de acuarele, de sanghine, de desene în creion și miniaturi datorate talentului Adelinei Boussardel: nimeni timp de nouă ani nu deschisese acele mape. Domnul Minotte desfăcu în fața ei legăturile, și frunzări cu propria-i mână de om al legii toate acele soiuri de flori, păsări și pisicuțe, scene de gen ori religioase. Dar cea mai groasă dintre mape, care datorită conținutului se umflase și se deformase, oferi ochilor, când o deschise, o extraordinară cantitate de portrete ale mătușii Liline, făcute de ea însăși. Erau poate vreo trei sute. Se eșalonau pe parcursul a șaizeci de ani de viață, și-o înfățișau fată tânără, fată bătrână și domnișoară bătrână, dar mereu frumoasă. Fiecare portret avea data și semnătura ei, și se afla la locul lui; toate erau de mici dimensiuni, și toate foarte bine executate. Domnul Minotte vru să lase acest lot familiei.

– Nu, nu, zise doamna Boussardel, face parte din moștenire.

Apoi, după ce se gândi puțin, cum omul de afaceri insista, alese trei portrete din tinerețe ale mătușii sale, trei chipuri pe care nu i le cunoscuse și pe care le păstră ca amintire.

– Cât era de frumoasă! murmură ea, cu cele trei foi între degete.

Mătușa Liline odată coborâtă în cavoul familiei, înainte chiar de a se isprăvi de scris inventarele moștenirii, doamna

Boussardel intra într-o perioadă de destindere. Mai cunoscuse una asemănătoare, dar mai puțin completă, când bătrâna domnișoară dăduse în mintea copiilor. Socotea să înainteze astfel, din progres în progres, până la capătul sarcinii sale, până la salvarea completă a familiei sale.

Etapa următoare, cumințirea soțului ei, era încă departe de puterea ei de influență. Auzise întotdeauna spunându-se că bărbații au și ei un fel de vârstă critică, și în ignoranța în care rămăsese în privința problemelor sexuale nădăjduia că în acea epocă Victorin va renunța, fără voia lui, la viața sa de bărbat, cum le vedea, în mediul ei, pe toate nevestele ajunse la aceeași răscruce. Și cel care, de la moartea bunicului, își pierduse, ca să spunem așa, prenumele, și nu se mai numea decât Boussardel, avea acum patruzeci și nouă de ani. Încă cinci ani de răbdare, hai zece, având în vedere constituția viguroasă de care se bucura, și va fi liniștită. Spiritul ei se îndrepta către această șansă de care o apropia fiecare an; sărbătorea de acum încolo aniversările bărbatului ei dominată de acest gând.

Neavând ce să mai facă în această privință, toată atenția ei era îndreptată spre restul familiei. Îi făcea impresia că e conducătorul acestui atelaj multiplu pe care-l călăuzea din înălțimea locului solitar la care se ridicase. Nu mai avea pe nimeni alături de ea; generația precedentă dispăruse. Mătușa Mignon murise, de asemenea mătușa Louis, care nu jucase niciodată un rol prea mare. Părinții Améliei se duseseră și ei, rupând și subțirele fir care o mai lega de viața dinainte de măritiș; ultimele legături cu fratele și cumnata ei Lionnette le mai avu în momentul împărțirii moștenirii Clapier, cerând să i se atribuie guano-ul și terenurile cumpărate pe preț mic de mama ei, căci soția lui Victorin căpătase de la Boussardeli gustul și superstiția bunurilor funciare.

Încetul cu încetul ajunse la un fel de euforie puternică și tristă care izvora din ceea ce realizase în sfârșit, din ceea ce avea conștiința că realizase. Făcută pentru familie și îndatoririle ei, după cum unii bărbați sunt făcuți pentru armată și comandamente, găsea satisfacții până și în sacrificii și durere. Când o pierdu pe mica Berthe, care muri de difterie chiar în anul în care tratamentul cu ser era pe cale de a fi pus la punct, ea văzu în acest doliu o pedeapsă a soartei, răscumpărarea relativ modestă pe care trebuise s-o plătească pentru reușitele ei

ca șef al familiei; nu uita că dificultatea împrejurărilor le dădea acestora un și mai mare preț; făcea parte dintre acele frumoase constituții umane care, prin vitalitatea și conștiința soartei lor, alungă pesimismul și care, la cele mai grele încercări, deschid ochii mari, văd viața și spun: „Încă sunt favorizată!" se refugia în bunul simț, după cum alții se refugiază în religie.

Mamă productivă și hrănitoare, era pasionată de familie. Socotindu-și copiii ieșiți din ea și din care puteau ieși alți copii, căci Théodore se însurase în 1893 și Louise în 1895, îmbrățișând cu privirea poporul de nepoți grupați sub autoritatea ei, Amélie se gândea la tot ceea ce trebuise să facă, conjuncturi și lucruri oportune, ca să ajungă la această piramidă impunătoare. Își aducea aminte de toți cei care fuseseră pe rând Boussardel-fiul, Boussardel-tatăl, ori numai Boussardel.

Dar – și asta era mândria ei – nu mai vedea o altă doamnă Boussardel. Cumnatele, verișoarele ei se numeau doamna Edgar, doamna Amaury, doamna Oscar; auzise adesea cum o numeau doamna Louis pe notăreasă, iar cât despre soacra ei, născută Bitzius, și ca să spunem așa, moartă Bitzius, rămăsese până la moarte, pentru toată familia, doamna Théodorine. În timp ce ea, mai mult decât oricare dintre soțiile ce purtau acest nume, se boussardelizase, aidoma acelor prințese străine care, trecând o frontieră, un district, ca să se mărite în alt regat, își lepădau sufletul de baștină și se căsătoreau în același timp și cu principele și cu patria.

Într-adevăr, ea nu se măritase cu Victorin și, la urma urmei, el conta prea puțin în toată treaba asta: ea se măritase cu Boussardelii. În familia lor, – oricare dintre bărbați i-ar fi convenit mai mult decât această greoaie și voluptuoasă fantoșă – îi luase pe toți de soț, era acum legată de toate nevestele celorlalți, de rudele, de neamurile prin alianță, de copiii lor, și dacă devenise receptacolul și creuzetul lor, ea știa foarte bine și ce anume le dăruise: un spirit nou, care nu adusese numai înnoiri domestice sau materne. Prin ea și începând cu ea steaua soților pălise și ea socotea că e bine. Lupta ei, pentru a zăgădui desfrâul lui Victorin, dusese la efectul indirect de a da de gândit celorlalți soți; tradiția bărbaților infideli pierdea teren la Boussardeli. Dar și pe alte terenuri băteau în retragere; strălucirea lor se estompa, trecea doar dincolo de poarta birourilor și a cabinetelor, se limita la aceste spații închise de

care doamna Boussardel nu se interesa. Nu ei, ci ea era aceea care orienta viitorul copiilor, punea la cale căsătoriile, inspira contractele și dispozițiile testamentare, prezida donațiile de terenuri. Ea inaugurase în familie domnia femeilor.

Se măgulea că fără ea clanul n-ar fi rămas atât de unit. Menținea legătura între elementele noi, furnizate de căsătorii, neutraliza opozițiile, întărea nuanțele și netezea asperitățile. Așa se face că sub influența ei, din 1894 până în 1906, Boussardelii oferiră spectacolul unei case pe care afacerea Dreyfus n-o dezbinase. Căci această familie numeroasă a fost toată, până la unul, împotriva lui Dreyfus. Cu patruzeci de ani în urmă ar fi fost de partea lui; dar, ajunsă în acest moment al evoluției sale, ea susținu teza culpabilității și nu-i mai dădu drumul din dinți niciodată. Dacă se găsiră în sânul ei unul sau două cazuri izolate, care să fie cuprinse de îndoială, ca soțul Louisei, de pildă, nu cutezară s-o exprime în aleea Van Dyck, și asta nu produse nici o dezbinare.

Doamna Boussardel predicase întotdeauna, de pildă, că nici un motiv, nici un prejudiciu nu trebuie să rupă sau măcar să slăbească legăturile de rudenie. „Într-o anumită lume, spunea ea, rudele nu se ceartă între ele. Asta e valabil pentru oamenii de rând." Socotea, desigur, că marile familii sunt, ca și indivizii, făcuți din rău și din bine, și că răul nu e totdeauna inutil în ceea ce privește soliditatea lor.

La aceeași vârstă ca și soacra ei odinioară, se îngrășase, dar fără unele gingășii fizice care o salvau pe doamna Théodorine, chiar în toiul îngrășării ei. Perișorii ce împodobiseră frumusețea mătăsoasă a Améliei Clapier, căpătaseră în unele locuri de pe fața ei o desime neplăcută, excepțională chiar într-un timp și pentru o categorie de femei când folosirea depilatoarelor era privită ca o mutilare orientală și necuviincioasă. Încărunțise, buza de jos i se accentuase, spatele i se rotunjise. Doamna Boussardel, care sfârșise prin a semăna cu regina Victoria, nu promitea să arate tot atât de bine ca ea la bătrânețe.

Vorbea din ce în ce mai puțin, îi asculta pe oameni înălțându-și sprâncenele, își lua aere auguste, și nu mai ieșea dimineața din apartamentul ei. Administra casa din fotoliu, un jilț mare, pătrat, îmbrăcat în catifea ciocolatie, cu o invergatură plină de fleacuri și care domnea asupra vechiului salon cu instrumente muzicale. Prin Aglaé, femeia de serviciu, ajunsă

doamnă de companie, Amélie știa tot ce se petrece în casă. Nu vizita niciodată apartamentele de la etajul al doilea, nici pe cele din aripa de nord; cu atât mai puțin pe cel al soțului ei. Nu mai intra în grădina de iarnă, care degenerase.

Nu-și iubea totuși mai puțin locuința. Când, după vizitele făcute, trăsura care o aducea acasă încetinea în aleea Van Dyck, și când vizitiul pocnea din bici cerându-i portarului să deschidă, ea își ridica ochii, privea casa și o regăsea, după această scurtă absență, cu sentimentul unui comandant care se reîntoarce în port. Nu-și putea imagina nimic mai primitor decât acele ziduri pompoase, nimic mai intim decât acel peron în formă de evantai și acea marchiză înaltă. Asta era casa Boussardel, care avea o viață personală, opulentă și puternică, și care-și avea legile și funcțiile ei; dispoziția locurilor antrena moravuri, înlănțuiri de acțiuni, fatalități care se legau și se reînnoiau cu rigoare. Un tapet, o ușă, o cheie, deveneau aici instrumentele mobiliare ale destinului, tot așa după cum evenimentele se perpetuează într-o casă, tot la fel cum se repetă, într-o familie, caracterul.

Spre cincizeci și cinci de ani, doamna Boussardel trecu printr-o epocă dificilă și i se recomandară plimbări pe jos. Neplăcându-i niciodată Bois de Boulogne, prefera să parcurgă cu pasul ei lent și regulat aleile învecinate cu a sa, sprijinită de brațul Aglaéi sau singură, escortată de cupeul care o urma, cu câțiva metri mai în urmă, lângă trotuar. Oamenii din anturajul ei, care o întâlneau, o recunoșteau pe majestuoasa Boussardel, dar văzând-o pierdută în gândurile ei credeau că nu dorea să fie salutată și întorceau cu deferență capul în altă parte. Adesea, în pasaj, îndrepta o privire binevoitoare spre vreo casă Boussardel, spre vreun imobil de raport relevând puterea familiei. Își știa mai bine ca oricine proprietățile din Plaine Monceau; când se cita în fața ei un grup compact de case, un colț de stradă, cutare număr din piața Malesherbes sau din bulevardul Courcelles, avea un fel inimitabil de a-și înclina capul peste bărbia dublă și de a spune: „Sunt ale noastre".

Ea nu-și vedea decât familia ei în Plaine Monceau, iar din capitală, doar Plaine Monceau. Datorită acestui cartier, până la urmă începu să iubească Parisul. Dar nu-l iubea în felul acelor parizieni care, la adăpostul artei și arheologiei, luau atunci în zeflemea opera lui Georges Haussmann. Doamna Boussardel nu cunoștea vechiul Paris, ceea ce numea ea cartierele rău famate,

unde nu se aventurase niciodată decât în trăsură, pentru operele ei de binefacere, şi fără să se uite pe unde trece. Într-o zi de primăvară, pe când se întorcea de la un bronzier din strada Francs-Bourgeois, în legătură cu instalarea fiicei sale Louise, pe cale de a se mărita, îi scăpă o exclamaţie: trăsura ei dăduse într-o piaţă pătrată, plantată cu arbori, mărginită de case în stil Ludovic al XIII-lea, toate asemănătoare şi înălţate sub arcade.

– Unde ne aflăm? întrebă ea.

– În piaţa Vosges, doamnă, zise vizitiul.

– Ca să vezi...

– Doamna doreşte să mai facem un tur?

Ea se sprijini mai bine de speteaza banchetei.

– Nu, nu, n-am timp... Mergi înainte.

Ceea ce admira ea erau drumurile largi şi drepte, cu trotuare late, şirurile de case sau de construcţii noi, fără prăvălii. Simţea o anumită armonie între ea însăşi şi partea asta din Paris construită astfel; îi găsea cartierului Plaine Monceau caracter, personalitate.

În timpul lunilor lungi ale menopauzei, avea insomnii. Tăcerea parcului scălda casa şi lăsa să pătrundă până în odaia ei zgomotele nocturne ale oraşului; dar noul Paris fu cel care-i alină necazurile. Din când în când, pasul unui cal deranja străzile calme. Potcoavele răsunau pe pavaj însoţite de zgomotoul în surdină al roţilor. „Dacă se opreşte la colţul străzii Alfred de Vigny – îşi spunea doamna Boussardel pe care grija pentru bărbatul ei n-o părăsise încă – e el." Auzul i se ascuţea în marea linişte. Zgomotul trapului se apropia, slăbea în dosul zidului unei case, se reînsufleţea, se îndepărta, se repercuta în depărtare încă o clipă, asemeni pulsaţiei neregulate a unui mare trup adormit, chinuit de vise.

Aceasta a fost epoca în care cei din familie începură să-i spună doamnei Boussardel bunicuţa. Îşi însurase mai întâi băiatul cel mare cu o fată a lui Oscar-notarul; în 1901 îl însură şi pe cel mic cu o fată a lui Noëmi; prin aceste două căsătorii între Boussardeli, ea îşi grefa din nou mlădiţele pe tija principală. Doar dinspre partea asta – căci Louise nu avea copii, iar Emma rămăsese fată bătrână şi avea, în 1902, patru nepoţi.

Dar nimeni nu se gândea să-i zică lui Boussardel bunicuţul. Îmbătrânise, trecuse de şaizeci de ani, fără ca vârsta să-i fi adus schimbarea nădăjduită de soţia lui. Dimpotrivă. Simţurile, cu

vârsta, se dereglară, fără să-l potolească, și obiceiurile lui de desfrânat deveniseră manii; ba apăruse chiar un soi de ramolisment ce se vedea în felul lacom în care vorbea cu celibatarii din cercul lui despre femeiuști: devenise un crai bătrân.

De la reapariția Aglaéi, obișnuința de a-și regăsi vechiul obicei pe tavă, în aleea Van Dyck, îl făcuse să stea acasă multe seri pe săptămână și asta ani în șir; dar Aglaé îmbătrânise și ea. Când agentul de schimb împlini șaizeci de ani, ea mergea pe patruzeci și cinci. De multă vreme, acest majordom în jupoane își angaja femei de serviciu binevoitoare, croitorese tinere și plăcute; se pricepea să conducă această lume măruntă, cu o autoritate, un sânge rece și un tact care-i dovedea atât demnitatea cât și o îndelungată practică la Boussardeli.

Dacă nu se iveau niciodată în casă incidente scabroase, asta se datora mai mult prudenței sale și seninătății la care stăpână-sa nu renunțase niciodată, dar, de asemenea, și faptul că ceilalți locatari ai casei se făceau că nu observă nimic. Copiii și nepoții lui Boussardel învățaseră să nu se mai mire dacă-l întâlneau la ore cam ciudate în niște locuri ale casei unde nu avea ce căuta. Nu mai surprindea pe nimeni nici zâmbetele, nici făcutul cu ochiul, adresate subretelor. Trecea adesea prin perioade și mai scârboase, și aflat în această stare îi scăpau chiar unele gesturi. Ciupea, în trecere, de șold, vreo femeie de serviciu care ajuta la mesele de sâmbătă, și femeia, surprinsă, scotea un țipăt... Nimeni, în jurul mesei, n-o auzea, nici o răceală nu întrerupea discuțiile. Familia nu mai vedea acele incidente senile, așa cum nu mai simți incomoditatea unei persoane bolnave incapabilă să se rețină.

Acele înlesniri domestice nu-l împiedicau totuși pe bătrânul blazat să caute și în afara casei mulțumiri mai puțin obișnuite; și, din când în când, apăreau niște complicații care se întindeau până în aleea Van Dyck. Doamna Boussardel acționa atunci pe ascuns, fără știrea familiei și chiar a bărbatului ei. Cel mai adesea recurgea la serviciile unui vechi funcționar al poliției, expert în a plăti vreo scandalagioaică destrăbălată ca să-l lase în pace, sau s-o facă să se teamă de internarea la Saint-Lazare. Existau fete care se pretindeau însărcinate, sau vătămate, ceea ce nu era adevărat, căci el isprăvise de mult cu cele care se puteau pretinde compromise; ba una chiar pretinse că fusese

contaminată și, din nenorocire, lucrul păru suficient de plauzibil pentru ca Amaury, sub presiunea doamnei Boussardel, să-și ducă fratele la un medic specialist.

Boussardel se alese măcar cu faptul că se trata, el, care n-avusese niciodată nici răbdarea, nici conștiința de a suporta până la capăt niște îngrijiri serioase. De douăzeci de ori în timpul vieții sale, familia, fără prea mare surpriză, îl văzuse schimbându-și regimul de la o zi la alta, bând niște ceaiuri necunoscute, înghițind, când se așeza la masă, niște pilule pe care nevastă-sa se grăbea să le mute din flaconul lor cu etichetă într-o bomboniera de argint. Această sănătate distrusă nu se ameliora, dar nici nu se înrăutățea. Boussardel, de atâtea ori bolnav din pricina abuzului de plăceri, n-a mai fost bolnav după șaizeci și cinci de ani.

Doamna Boussardel privea cu mirare anii căzând asupra lui, unii după alții, fără să-l atingă în mod sensibil; rezista la orice; dacă sângele nu era prea curat, carcasa era solidă; cine crezuse că excesele aveau să-l uzeze se înșelase.

Amélie își începuse ea însăși declinul. După toamne, iernile se acumulaseră asupră-i, se vedea îmbătrânind și adesea o încerca spaima în această luptă de durată pe care o ducea cu bărbatu-său. Dacă va pieri înaintea lui? La această idee o cuprindea frica; alerga să-și consulte doctorul, cerea un examen complet, o verificare a inimii, a rinichilor.

– Aveți niște organe de femeie tânără, așa cum sunteți clădită vă văd trăind o sută de ani.

Îl punea să-i repete aceste vorbe liniștitoare, și se întorcea acasă puțin mai calmă, mândră de o sănătate atât de prețioasă. Începu să vegheze cu gelozie asupra persoanei sale, ea care nu se răsfățase niciodată. „E vorba doar de câțiva ani", își zicea ea. Nu cerea moartea păcătosului, ci doar neputința sa; Boussardel nu va rămâne verde până la optzeci de ani.

Nepoții se înmulțeau, viitorul spiței sale, garanții vii ca sângele, numele, spiritul neamului se vor menține până la moartea ei și dincolo de ea, fără slăbiciuni. În martie 1914, se născuse – din Ferdinand și din Marie, fiica lui Noëmi – nepoata ei Agnès. La douăzeci și patru de ore după ce noră-sa, care-i era și nepoată, născuse, așeză ea însăși pruncul alături, ca să fie alăptat cu laptele matern, spunând:

– Dă-i să și sugă, după ce i-ai dat viață, copila mea, și încercă să faci din micuța asta o adevărată Boussardel.

Cealaltă bunică, Noëmi, era și ea de față. După-masă mai sosiră și alte neamuri. Trecură în odaia de alături, a cărei ușă o lăsară deschisă, și vorbiră ba despre una, ba despre alta, cu glas reținut, ca să n-o obosească pe lehuză. Printr-o întoarcere destul de firească în astfel de împrejurări, își amintiră de începuturile acestei familii, evocară personaje dispărute, doamna Théodorine, mătușa Mignon, bătrânul Boussardel, cel din strada Sainte-Croix pe care nici una din persoanele prezente nu-l cunoscuseră, dar despre care doamna Boussardel, mai puțin taciturnă în acea seară, spuse că-l auzise vorbind mult pe socru-său.

– Era un om de altădată, așa cum nu mai sunt azi. Am o culegere de maxime scrise de mâna lui și care conțin niște lucruri pline de bun-simț. Omul era pe măsura lor.

O ascultau în tăcere, și-o admirau că în seara aceea vorbea cu atâta familiaritate. Blajină, surâdea auditoriului ei.

– Dealtfel, cunoașteți povestea aceea pe care-a avut-o cu cazacii, în timpul ocupației din 1815...

Cele două surori ale lehuzei răspunseră că n-o cunoșteau, și cea pe care, în ramura lor, o și numeau bătrâna mătușă le povesti, înainte de a le trimite acasă, istorioara cu fazanul à la Sfânta Alianță.

– Pe scurt, rosti ea terminând, străbunicul vostru i-a dat afară din restaurant pe cei trei soldățoi, și s-a întors să se așeze la masă în aplauzele celor de față.

După care, Amélie dădu semnalul de retragere. Musafirii, însoțiți până în vestibul, ea se sui cu ascensorul în odaia ei, și se așeză în fața secreterului ca să termine de trimis micile misive albastre despre fericita naștere.

Detunăturile surde ale unui automobil care sosise în aleea Van Dyck și se oprise în fața casei îi izbi auzul, mereu atent să recunoască acest zgomot în noapte. Trebuia să fie taximetrul sau mașina de la cerc care-l aducea acasă pe Boussardel; nu lua niciodată limuzina ca să iasă singur seara. „Se întoarce repede", își zise ea. Așteptă să audă slabul clic-clacul portiței dinspre grădină, dar răsună clopoțelul de la intarea principală. „Nu-i el".

Trecu un moment, apoi recunoscu la ușă felul de a bate al Aglaéi.

– Intră! Ce este?... *Dragă verișoară* – continuă ea să scrie, *am bucuria să te anunț...*

– Cineva care cere să fie primit de doamna...

– Dar nu primesc pe nimeni!... *Totul s-a petrecut cum nu se poate mai bine; Marie e făcută pentru maternitate. Copilul...*

– I-am spus și eu, doamnă. Dar persoana a insistat.

– La ora asta? Cât e ceasul dumitale?

Aglaé își scoase din centură ceasul care atârna de fostul ei lanț de aur.

– Unsprezece și jumătate, doamnă.

– Cartea de vizită a acestei persoane?

– Persoana n-a vrut să-și spună numele.

– Toate astea sunt necuviincioase. Dacă vrea un ajutor, să scrie. Spune-i să plece.

Doamna Boussardel se întoarse iar la misiva ei, dar auzi din nou bătându-se la ușă.

– Ce mai este iarăși?

– Doamna să mă scuze...

Aglaé prezentă o carte de vizită pe o tavă. Stăpână-sa întinse mâna, citi: *Doamna Cléa de Valrose* și prezența unei adrese pe această carte de vizită feminină o edifică pe deplin.

– Hm... E o femeie tânără?

– Nu, doamnă, o femeie între două vârste.

– Corectă?

– E corect îmbrăcată, dar sulemenită... Dacă-mi permiteți...

– Da.

– Persoana asta pare să aibă un motiv serios, doamnă. Nu e o persoană cumsecade, insistă să fie primită chiar în seara asta, dar e foarte politicoasă. Pare cam plictisită...

Doamna Boussardel, care știa că se poate mândri cu judecata Aglaéi, se și ridicase. Coborî la parter pe scara de serviciu și trecu într-o odăiță, alături de vestiar. Întoarse comutatorul și privi spre ușă. Aglaé introduse o femeie de cincizeci-cincizeci și cinci de ani, scurtă, grasă, înfășurată într-un guler de blană, cu cocul acoperit de un tiul înnodat sub bărbie. Văzând-o fără mănuși și cu inele pe degete, cu cărnurile fleșcăite sub farduri,

doamna Boussardel, care-o crezu trimisă pentru vreun șantaj, își zise: „O actriță, o actriță bătrână". Cu sprâncenele ridicate, cu buzele strânse, o chestionă pe musafiră, care murmură:

– Nu vă pot vorbi decât dacă suntem singure.

– Rămâi, Aglaé.

Doamna Boussardel făcu doi pași spre necunoscută, întoarse capul și-și plecă urechea. Femeia, înălțându-se pe vârfuri, sprijinită cu mâna de spătarul unui scaun, îi vorbi în șoaptă. Aglaé o văzu pe stăpână-sa pălind brusc și, aplecându-se înainte, făcu un gest ca s-o ajute, dar necunoscuta și întinsese mâna către doamna Boussardel; la acest gest, Amélie se redresă, se îndreptă din talie, se înroși foarte tare și zise:

– Unde?

– La mine, în strada Joubert.

– Foarte bine. Vă urmez. Așteptați-mă în odaia asta.

Trecând prin fața femeii, ieși în vestiar, dar la piciorul scării celei mari trebui să se oprească. Balustrada îi scăpă din mână, se agăță cu amândouă mâinile de brațul Aglaéi, și-o strânse până când aceasta țipă, îndreptând spre ea o privire goală.

– S-a făcut, spuse ea cu un glas fără timbru.

Nu se desprinsese de sentimentele care se învălmășeau în ea. Închise ochii, își contractă fălcile, făcu un soi de bot, și toate trăsăturile i se destinseră; în sfârșit, deschise ochii și gura, așteptă să-și vină în fire, să-și găsească răsuflarea.

– Mergem în oraș.

– Doamna ia limuzina?

Ea clătină din cap:

– Nu!

– Să se înhame caii, spuse ea foarte încet. Și să conducă bătrânul Eugène... Mă voi îmbrăca singură. Așteaptă-mă jos.

Refuză zgomotosul ascensor, căci casa părea cufundată în somn, și urcă cu greutate treptele scării.

Vechiul cupeu, cu un cal, în care îi plăcea încă să se plimbe, ieși din întunericul curții și trase în fața peronului. Doamna Boussardel luă loc înăuntru; Aglaé se așeză în fața ei. Necunoscuta traversase curtea și urcase în mașina ei, al cărei șofer învârtea manivela. Farurile mașinii și ale trăsurii licăreau

în noapte. Când cupeul trecu prin fața portarului care ținea poarta deschisă, doamna Boussardel, coborând geamul, îi porunci să încuie poarta în urma ei: nu știa când avea să se întoarcă. Și, prin tubul acustic:

– Eugène, urmărește automobilul acela, am să-ți spun pe urmă ce ai de făcut.

Cele două vehicole coborâră în Paris pe străzile nocturne, sonore. Unul în urma celuilalt, păreau legate printr-un cablu invizibil. În realitate, doamna Boussardel, cu cornetul acustic în fața gurii, îl dirija pe vizitiu. În Saint-Augustin cupeul pierdu legătura cu automobilul; întoarse scurt între biserică și statuia Jeannei d'Arc, trecu de cazarmă, o luă pe strada Lahorde, intră în curtea gării Saint-Lazare puțin animată la acea oră și opri în fața clădirii. Vizitiul coborî de pe capră.

– Eugène, n-ai să obții informațiile de care am nevoie decât în sala pașilor pierduți. Du-te, noi te așteptăm aici.

Vizitiul legă hățurile și dispăru în gară. Portiera se deschise iute și Amélie ieși din cupeu.

– Repede, Aglaé.

– Da, doamnă.

Aglaé apucă iute hățurile calului și porni. Cupeul, la pas, o luă prin spatele hotelului Terminus, tăie curtea Hâvre în diagonală, o luă pe străzile Sainte-Lazare și Caumartin. Doamna Boussardel, cu chipul încadrat în rama portierei, controla drumul. În întuneric, crezu că recunoaște Saint-Louis d'Antin, se uită în stânga și distinse, prost luminată de un felinar, o căsuță cu acoperișul drept, împodobită cu motive greco-romane, veche de o sută de ani.

– Da, e strada Joubert. Întoarce.

Pe trotuar, în fața unei dâre luminoase a unei uși grele, întredeschise, doamna de Valrose o aștepta neliniștită. Bizarul echipaj opri, doamna Boussardel coborî, binevoi să se explice, făcu semn Aglaéi s-o urmeze și intră sub boltă.

Cele trei femei traversară două vestibuluri, unul după altul, luminate violent, orbitor pentru cel care venea din noapte, și urcară o scară cu covor roșu. Existau acolo multe oglinzi, multe draperii și plante verzi. La etajul al doilea, gazda o luă pe un

culoar unde de asemenea ardea lumina electrică; această casă, luminată în întregime, părea părăsită; nici un servitor, nici un zgomot. Doamna de Valrose, după ce împinse o uşă, dispăru. Pe un pat cu perdelele date la o parte, zăcea Boussardel, pe jumătate dezbrăcat.

Prima grijă a soţiei sale fu să-i închidă pleoapele, care nu fuseseră bine închise şi care se ridicaseră puţin peste ochii albi, cu pupilele date peste cap. Aglaé se ocupă de mort, îi încheie hainele, îi înnodă cravata şi-i puse ghetele; îşi scoase din coc un ac de care se sluji ca să încheie nasturii de la ghete. Poate din pudoare, doamna Boussardel îşi întoarse privirile de la acele treburi, şi se uită maşinal prin odaie, un soi de cameră burgheză, cu un tapet destrămat, de culoare tuciurie, împodobită cu oglinzi şi cromolitografii înrămate, care reprezentau Danaide şi Lede. Un pardesiu, un fular alb şi un baston se aflau aruncate pe o canapea de lemn aurit. Doamna Boussardel se ,duse să ia pardesiul şi i-l întinse doamnei sale de companie.

– Îmbracă-l pe domnul, îl vom lua cu noi.

Doamna de Valrose se feri să intervină, să-şi ofere serviciile. Viguroasa Aglaé aşeză trupul pe marginea patului şi, cu gesturile sigure ale unei dădace, îi puse pardesiul. Doamna Boussardel se întoarse spre uşa pe care o auzise deschizându-se: în picioare, pe prag, văzu un bărbat puternic, vulgar şi tânăr, aducând cu un maestru de arme, şi cu ceva în plus, pentru ea de nedefinit. Doamna de Valrose închise uşor uşa în urma lui şi-l prezentă în şoaptă:

– Soţul meu! Apoi adăugă: Răspund de discreţia lui.

Doamna Boussardel îl măsură din cap până în picioare. Cu tonul ei obişnuit, le explică – în această odaie şi în faţa mortului – în puţine cuvinte planul, care cu ajutorul unui bărbat era mai uşor de realizat. Soţul doamnei Valrose se declară gata, se apropie de trupul aşezat pe pat, ca să-l ia în spinare; cu un gest, doamna Boussardel îl opri. Voia să ştie ce sumă datora soţul ei. Matroana, cu un: „Nu, nu, doamnă, vă rog...", refuză. Dar privirea care-o străpunse îi tăie vorba. Acceptă ceea ce i se întinse şi ascunse bancnota, fără s-o privească, cu o delicateţe profesională. Soţul ei ieşise din odaie, îndoit sub trupul lui Boussardel, al cărui bust, braţe şi fular îi atârnau pe spate. Cele

trei femei îl urmară; Aglaé ducea pălăria și bastonul; nimeni nu vorbea; covorul le înăbușea pașii. Traversarea acestei case plină de oglinzi, iluminată și pustie se făcu acum în sens invers; coborârea celor două etaje se efectuau fără să se audă vreo prezență omenească; doamna Valrose, cu ochii vioi pe fața ei boită, supraveghea, în trecere, ușile; ele nu se întredeschiseră. În primul vestibul, înainte de a ajunge sub boltă, omul își puse povara în fața lui, menținând-o în picioare. Aglaé se apropie, îi întinse stăpânei sale pălăria și bastonul, apucă un braț al mortului, și-l trecu pe după gât, iar soțul doamnei Valrose procedă la fel cu celălalt.

– Veți putea? întrebă doamna Boussardel.

Cei doi purtători își recăpătară aplombul, făcură un efort și încercară să meargă.

– Da, doamnă, zise Aglaé.

Doamna Boussardel se apropie atunci de soțul ei și-i îndesă pălăria pe cap până la sprâncene. Apoi ieși prima. Lumina de sub boltă fusese stinsă, nu mai ardea decât o lămpiță roșie.

Un fel de om beat între două persoane silite să-l susțină, apăru în pragul casei și traversă trotuarul, târându-și picioarele; apoi fu împins în trăsură, unde doamna Boussardel îl primi drept în brațe. Îl instalară alături de ea; Aglaé, așezată pe strapontină, îl ținea să nu cadă. Condus de un vizitiu adevărat, cu melon, cupeul întoarse în strada Joubert și ușa casei doamnei de Valrose se închise. În aleea Van Dyck, doamna Boussardel porunci birjarului să înainteze cu zgomot cât mai mic, de-a lungul trotuarului de pe partea opusă. Coborî prima; ținea în mână cheia portiței pe care i-o luase mortului. Se uită în jur, la pavilionul întunecat al portarului, și făcu semn complicilor săi.

Când Boussardel fu în sfârșit lungit pe canapeaua din salonașul unde se reîntorcea după escapadele sale, și după ce soțul doamnei Valrose dispăru, cele două femei rămaseră un moment alături, în picioare, în fața cadavrului, fără să se miște, fără să vorbească, închise în această odaie din casa adormită. Zgomotul unei răsuflări întretăiate o făcu pe doamna Boussardel să întoarcă încet capul; Aglaé plângea, cu fața în batistă. Suspinele se accentuară, se precipitară apoi, ea bâlbâi:

– Bietul domn... bietul domn...

– Ah, zise văduva, nu mai plânge, draga mea. O bătu pe umeri și, cum cealaltă nu se liniștea, o atrase spre ea.

Aglaé, fără să se lase cu totul la pieptul doamnei, încă mai plângea și gemea.

– Doamna să mă ierte; e ceva nervos.

– Da, da... cred și eu...

Doamna Boussardel, dreaptă și masivă, cu ochii uscați, cu pulsul calm, privea în gol, pe deasupra celei care plângea, și hotărî în minte împrejurările morții soțului ei, în așa fel încît să fie acceptate și de familie și de lume.

CAPITOLUL XXVIII

Intrarea în mausoleu era destul de largă pentru ca în fața ușii cu cele două canaturi deschise să poată intra odată patru oameni; dar fiii celui mort, care conduceau cortegiul și bătrânul unchi Amaury, care venea după ei, o lăsară pe doamna Boussardel să înainteze cu un pas și să rămână singură pe pragul capelei unde trapa cavoului era larg deschisă.

Rugăciunile odată rostite, preotul trecu pământuful fiului cel mai mare care-l ținea în mână și încă nu se apropia. Se respecta reculegerea văduvei. Totuși, ea nu se ruga. Ochii ei, ascunși sub voal, rămăseseră deschiși, dar nu se uitau la sicriul ce se odihnea în fundul gropii. Ei se fixaseră pe inscripțiile funerare gravate în față, de o parte și de alta a altarului, pe peretele interior al capelei. Multe, cel puțin zece, cuprindeau patru generații, socotind-o și pe micuța Berthe, și nu cinci, fiindcă Boussardel cel de pe vremea Imperiului, fondatorul monumentului, nu se afla aici, urmașii săi neglijenți lăsându-l până la urmă acolo unde fusese îngropat. Sus, în stânga, cea mai veche dintre inscripțiile familiei, vorbea despre:

Lydie Marie Victoire Flouet soția lui Florent Boussardel
născută la 18 februarie 1791
moartă la 22 iunie 1816

Doamna Boussardel, care venise adesea aici să-și conducă neamurile, sau să aducă flori, să supravegheze starea capelei, simți pentru prima oară prezența acestei necunoscute, mama socrului ei, din care descindea toată familia, ca un fluviu dintr-un izvor. Această altă mamă, din înălțimea laconicului ei epitaf, o privea; își răspundeau una alteia peste un secol; înaintea Lydiei Boussardel erau umbrele trecutului, după Amélie Boussardel, obscuritatea viitorului.

În sfârșit, ea își aduse aminte de rolul ei, de familie, de mort. Gesturile rituale se îndepliniră și, scurtând drumul, rudele se îndreptară spre piața rotundă Casimir Perier, unde la fiecare înmormântare, Boussardelii desfășurau formalitățile primirii condoleanțelor.

Această parcelă a cimitirului, una dintre cele mai vechi, se suprapopulase; mulțimea concesiunilor se înghesuia fără să piardă nici un pumn de teren. Ziduri de susținere fasonaseră terasele pantei de odinioară; mici balustrade și scări neregulate șerpuiau peste tot, și cu toate că dincolo de alei fuseseră tăiați mulți arbori, iedera, salba moale, aucuba și merișorul se înmulțiseră și se amestecaseră, mușchiul îmbrăcase atât de bine pietrele, încât toată acea parte a vechiului Mont-Louis căpătase aspectul unui parc rustic și accidentat.

Cu arhitectura și decorația sa pe care reculul vremii îl făcea să apară în cel mai bun stil Percier-Fontaine, monumentul Boussardel domnea asupra acestui peisaj unde mâna omului se simțea mai mult decât prezența morții. În mijlocul și deasupra neînsemnatelor morminte înguste și nu prea înalte, care se construiseră alături de el, monumentul părea grandios; doar orgolioasele morminte Greffuhle și Constant Say, din vecinătate, se puteau compara cu el. Acoperea el singur zece sau douăsprezece parcele; conceput și construit într-o epocă bună, cu o largheță pe care creșterea prețurilor n-o mai îngăduia, era mai mult un teren decât un mormânt, primul teren, la urma urmei, achiziționat de familie, la Paris.

Doamna Boussardel coborî, fără ajutor, scara scurtă; nimeni nu se oferi să-i susțină pașii; știau că acest lucru era inutil. Dar jos, ajunsă pe trotuarul în semicerc, unde bărbații din familia ei se și aranjaseră, ea nu se așeză după ei, ci în fruntea lor, în fața fiului ei mai mare, în timp ce celelalte doamne continuau să se alinieze, conform obiceiului după domni. Cumnatele sale, trecând prin fața ei, nu cutezară să-i arate greșeala: cunoscând-o, cine putea ști dacă nu ocupase acest loc în mod deliberat? Théodore îl opri cu un gest al mâinii pe maestrul de ceremonii care se îndreptă spre ea, așa că Amélie rămase acolo, o grămadă voluminoasă de stofă neagră și de crep negru, după care se înșiruiau bărbații: adevărat cap al familiei.

Defilarea începu. Boussardel murise în martie. Nori repezi, unii cenușii, se fugăreau de la răsărit la apus, pe deasupra statuii

de bronz a lui Casimir Perier[1] care, în picioare, cocoțat pe soclul lui, prezida această adunare a marii burghezii pariziene.

Doamna Boussardel strângea mâinile care i se întindeau și răspundea la îmbrățișări, dar în realitate era distrată. Această stare se datora poate faptului că organismul și voința ei, înțepenite ani și ani, se relaxau în sfârșit. Nu se simțea în starea ei normală. Ceva se agățase de spiritul ei; înclina capul și se mulțumea să strângă mâna întinsă în fața ei. Oamenii, prin cutele vălului, o vedeau copleșită. Îi strângeau mâna și treceau.

Când lungul cortegiu se sfârși, așteptă ca și ultimele persoane să plece, apoi se întoarse spre familie. Toate neamurile, așezate acolo, o priveau. Făcu, de sub văluri, un gest pe jumătate, pe care cei mai mulți îl înțeleseseră: numele Aglaéi fu șușotit, se propagă din om în om și doamna de companie, aflată tocmai la capătul șirului, se desprinse din rând și se îndreptă spre stăpână.

În clipa când doamna Boussardel, sprijinită de Aglaé, începu să suie cu poticneli aleea care ducea la mausoleu, își simți picioarele grele, și înțelese că începea bătrânețea. O bătrânețe liniștită, patriarhală, dorită din adâncul ființei, în care se desăvârși și care-i va da chipul definitiv. Va îmbătrâni onorată, scutită de orice necaz. Putea să-și savureze lenea trupului și pe cea a spiritului pe care nu le cunoscuse. Se isprăvise. Se și vedea în gând bunica, străbunica ce va fi în fiecare an mai sedentară, mai taciturnă, mai indiferentă, instalată în fotoliul ei veșnic, de unde va aluneca fără efort în neant. Îi fu greu să ajungă la capătul rampei și acolo trebui să facă o pauză ca să răsufle. Aglaé, care o susținea cu brațul ei încă puternic, zise:

– Doamna e epuizată.

Doamna Boussardel o privi prin crepul ei pe această bătrână însoțitoare, pe această aliată sigură.

– Da, răspunse ea, clătinând din cap, da.

Porni din nou și se îndreptă spre mormântul ereditar.

Ușa cu două canaturi rămăsese deschisă, piatra nu fusese încă pusă și groparii, văzându-le pe cele două femei reapărând, își întrerupseră lucrul, se descoperiră și se îndepărtară.

---

[1] *Casimir Perier* (1777-1832), bancher și om politic francez; deputat de Paris și membru al opoziției liberale sub Restaurație; ca președinte al Consiliului a reprimat energic insurecțiile din Paris și Lyon și a susținut Belgia împotriva Olandei *(n. tr.)*.

Dar văduva nu veni până în prag; se opri la o oarecare distanță: vru să-și ridice vălul. Aglaé o ajută.

Doamna Boussardel își dădu capul pe spate. Cu chipul descoperit, clipind puțin din ochi, ea căută, înscrise pe frontonul mausoleului, înnegrite de vreme, dar gravate solid, cuvintele:

FAMILIA BOUSSARDEL

Lector: Mihaela Necula
Tehnoredactor: Mihnea Popescu

Culegere și paginare computerizată
Secția Fotoculegere – Imprimeria Coresi

Tiparul executat sub comanda nr. 40 320
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria „CORESI" București
România

Familia Boussardel (1939—1968) urmăreşte, cu lux de amănunte, istoria unei familii care degenerează, acţiunea principală (ultimele trei volume, n.n.) grupându-se în jurul unui personaj central, Agnès Boussardel, o tânără femeie oprimată, care-şi cucereşte libertatea ...

Hériat vede şi zugrăveşte viaţa, negăsind-o frumoasă. O familie acaparatoare de moşteniri nu reprezintă un act moral; după cum nu sunt morale nici despuierea şi desconsiderarea unei fiice de către mama ei, pentru că aşa pretind interesele clanului, adică ale unor burghezi lacomi, mărginiţi, inumani.

Henri Clouard

Editura CUCUTENI
ISBN 973-96731-0-4
ISBN 973-96731-1-2 (Vol. 1)

Editura R.A.I.
ISBN 973-570-000-x
ISBN 973-570-001-8 (Vol. 1)

Vol. I - IV Lei 9950